ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЛЬВІВСЬКИЙ ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

№ 11 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». – № 11. – Львів, 2022. – 272 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:
Бабелюк О. А., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Технічний редактор:
Коляса О. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Члени редколегії:

Александрук І. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов хіміко-фізичних факультетів, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Андрейчук Н. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура, Львівський національний університет імені Івана Франка

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор кафедри славістики Університету імені Ф. Палацького в Оломоуці (Оломоуц, Чеська Республіка)

Бистров Я. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Бігунова Н. О., доктор філологічних наук, професор кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Бялик В. Д., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Вікторія Альберт (Viktória Albert), доктор філософії (лінгвістика), професор, кафедра англійської мови та літератури, Університет прикладних наук імені Яноша Кодолані (Будапешт, Угорщина)

Гайдук С. Є., кандидат філологічних наук, доцент, ад'юнкт, Природничо-гуманітарний університет в м. Сєдльце (Сєдльце, Польща)

Іванченко М. Ю., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Калита А. А., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії, практики та перекладу французької мови, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Козлова Т. О., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології, Запорізький національний університет

Колегаєва І. М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри лексикології і стилістики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Марчишина А. А., доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський

Мацевко-Бекерська Л. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури, Львівський національний університет

Мелько Х. Б., кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця, Київський національний лінгвістичний університет

Осовська І. М., доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Пальчевська О. С., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Приходько Г. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, факультет іноземної філології, Запорізький національний університет

Приходченко О. О., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування, Запорізький національний університет

Самохіна В. О., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Смаглій В. М., доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри «Філологія», Одеський національний морський університет

Строченко Л. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Яхонтова Т. В., доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедра іноземних мов для природничих факультетів, Львівський національний університет імені Івана Франка

Науковий журнал «Львівський філологічний часопис» включено до переліку наукових фахових видань (категорія Б), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук зі спеціальності 035. Філологія відповідно до Наказу МОН України від 02.07.2020 № 886 (додаток 4).

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (протокол № 10 від 06.06.2022 р.)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Сайт видання: www.philologyjournal.lviv.ua

ISSN 2663-340X (Print)
ISSN 2663-3418 (Online)

© Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2022

ЗМІСТ

Бестюк І. А. ТРАНСМУЗИЧНА МЕДІЙНІСТЬ «КРЕЙЦЕРОВОЇ СОНАТИ» ЛЮДВІГА ВАН БЕТХОВЕНА (ДМИТРО БУЗЬКО VS ЛЕВ ТОЛСТОЙ) 7

Бойко В. В. ДОТЕПНІСТЬ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ: ОСОБИСТЕ Й ХУДОЖНЄ 14

Бойко Я. В. СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ УКРАЇНСЬКИХ РЕТРАНСЛЯЦІЙ П'ЄС ШЕКСПІРА У СВІТЛІ КОГНІТИВНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ 21

Бреславець Н. О., Вознюк Л. А. МІФИ, ОБРЯДИ, РИТУАЛИ – ВІДТВОРЕННЯ КУЛЬТУРНОГО ТВОРІННЯ 27

Бук С. Н., Бабелюк О. А. ВІЗУАЛІЗАЦІЯ АКТИВНОСТІ ОСНОВНИХ МОРФОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК КОРПУСУ ТЕКСТІВ ІВАНА ФРАНКА 35

Висоцька Т. Й. СПОЛУЧНИКИ ЗАЙМЕННИКОВОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XVI–XVII СТ. (НА МАТЕРІАЛІ ВИКОРИСТАННЯ СПОЛУЧНИКА *ЯКЪ/ЯКО*) 42

Вусик Г. Л. ВЛИВ СУЧАСНОЇ ЛЕКСИКИ ІГРОВОГО КОМП'ЮТЕРНОГО ДИСКУРСУ НА МЕДІА ТА РОЗВАЖАЛЬНИЙ КОНТЕНТ 51

Hlavatska Yu. L. DISCURSIVE PECULIARITIES OF PRECEDENT PHENOMENA: FOREGROUNDING THEIR SOURCES, STATUS, FUNCTIONS 57

Голубенко Н. І. СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ІМПЛІЦИТНИХ СМИСЛІВ ПРОСОДИЧНИХ ЗАСОБІВ МОДАЛЬНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ 63

Hordiichuk M. I. THE IMPACT OF NONVERIDICAL MARKERS ON EVALUATION IN NEWSPAPER TITLES ON WAR IN UKRAINE 68

Євланова О. О. МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ПОЛІТИКА НА ЧЕСЬКОМОВНОМУ МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ АНДРЕЯ БАБІША 76

Заза Ю. Я. МОВНИЙ КОД СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК РЕГІСТР ВІРТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ: АРАБСЬКІ ФОРМУЛИ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ALLAH» (БОГ) (НА МАТЕРІАЛІ КОМЕНТАРІВ INSTAGRAM) 80

Зайченко Ю. О. АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНОТАТИВНОЇ ДОМІНАНТИ В РАМКАХ ХРОНОТОПУ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ФЕНТЕЗІ 86

Зорницький А. В. *"...OF MY FORMER FRIEND AND COMPANION":* ПЕРЕКЛАД І РЕДАГУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА ТЛІ ЗМІННОСТІ МОВНОГО УЗУСУ 93

Калимон Ю. О. ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ ДІАЛЕКТИЗМІВ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: КОРПУСНОБАЗОВАНИЙ ПІДХІД 98

Коваль Н. Є., Шостак У. В. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНА, ГЕОПОЛІТИЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ НЕОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 105

Костенко В. Г., Сологор І. М. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПОНІМНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛОМОВНОЇ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 113

Левченко (Асташенкова) Д. К. МІЖНАРОДНА ПОЛІТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЯ: ДИСКУРСИВНИЙ ВИМІР КОНФЛІКТОГЕННОСТІ 123

Малаш О. В. ОФІЦІЙНА ТА НЕОФІЦІЙНА АНТРОПОНІМІЯ УКРАЇНЦІВ: ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ ПИТАННЯ 128

Мацюк Г. Р. ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ОДИНИЦЬ ДВОМОВНОГО ТЕЗАУРУСА РОЗУМНОГО МІСТА 136

Мельничук О. М. СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВИЯВИ ЕТИКЕТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ТВОРАХ МАРІЙКИ ПІДГІРЯНКИ 141

Набока О. М. ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ДЖО БАЙДЕНА ТА БОРИСА ДЖОНСОНА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОПОЕТИКИ 146

Nazarchuk R. Z., Karamysheva I. D. CORPUS-BASED APPROACH IN THE STUDY OF VERBAL PREDICATES 154

Німіжан-Боднарюк О. І. ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «ВІДСВІТИ ПОЛУМ'Я» ВАСИЛЯ КЛИМА 162

Охріменко М. А. КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНИХ ПЕРСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....167

Пожарицька О. О. ЗРОБИ СВІЙ ВИБІР: КНИГИ-ІГРИ ЯК ПРЕДТЕЧІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....172

Приходько Г. І. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ФЕНОМЕНУ КОНОТАЦІЇ.....182

Рибалка Я. І., Майборода Н. Г. СЛОВЕСНО-СИТУАТИВНИЙ КОМІЗМ У ТВОРІ Г. ГУСЕЙНОВА «СТАНЦІЙНІ ПАСТОРАЛІ (СПОВІДЬ ДИТИНСТВА)».....189

Руснак Ю. М. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ *СЕРЦЕ* І *ДУША* У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ.....196

Саїк А. В. ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОВОТВІРНИХ ПАРАДИГМ І ГНІЗД З ВЕРШИННИМ КОМПОНЕНТОМ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ В ЗБІРЦІ «ЗНАМЕННЯ КАЛИНИ» НАТАЛКИ НІКУЛІНОЇ.....203

Смаглій В. М. МОВНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ МЕГАКОНЦЕПТА *BRAIN SURGERY*: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ.....210

Soloshchuk L. V., Skrynnik Yu. S. SOCIOLINGUISTIC COMPARATIVE APPROACH TO THE NOTION "POPULARITY": THE UK VS. THE US.....216

Станко Д. В. ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ФАНФІКШЕН.....224

Stupnytska H. I. INTERPRETATION OF THE FEMALE IMAGES IN ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN COMEDY.....229

Тищенко О. В., Цьох Л. Й. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ТЕКСТІ.....236

Томчаковська Ю. О. МОВЛЕННЄВА РЕАЛІЗАЦІЯ АНГЛОМОВНОГО КОНЦЕПТУ *ALCHEMY*.....244

Farman J. R. MULTIDIMENSIONAL TYPOLOGY OF AGATHA CHRISTIE'S DETECTIVES: CRITERIA AND DESCRIPTION.....250

Хорошун О. О. СОЦІОМОРФНА МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ*.....260

Оксана БАБЕЛЮК. Рецензія на монографію Г. І. Приходько, К. С. Радіонової «СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ СТІЙКИХ КОМПАРАТИВНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ».....265

Олег ТИЩЕНКО. Рецензія на монографію Бук Соломії Несторівни «ВЕЛИКА ПРОЗА ІВАНА ФРАНКА: ЕЛЕКТРОННИЙ КОРПУС, ЧАСТОТНІ СЛОВНИКИ ТА ІНШІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ КОНТЕКСТИ».....267

Олег ТИЩЕНКО. Рецензія на монографію Громко Тетяни Василівни «МЕТОДОЛОГІЯ ТА ДОСВІД ДЕСКРИПЦІЇ ГОВІРКИ».....270

CONTENTS

Bestiuk I. A. TRANSMUSICAL MEDIA OF LUDWIG VAN BEETHOVEN'S "KREUTZER SONATA" (DMITRO BUZKO VS LEO TOLSTOY)……7

Boiko V. V. THE WIT OF TODOS OSMACHKA: PERSONAL AND ARTISTIC……14

Boiko Ya. V. STRATEGIES AND TACTICS OF UKRAINIAN RETRANSLATIONS OF SHAKESPEARE'S PLAYS IN THE LIGHT OF COGNITIVE EQUIVALENCE……21

Breslavets N. O., Vozniuk L. A. MYTHS, CUSTOMS, RITUALS – REPRODUCTION OF CULTURAL CREATION……27

Buk S. N., Babelyuk O. A. AUTHOR'S POSTMODERN IRONY IN ENGLISH LITERARY TEXT……35

Vysotska T. Yo. CONJUNCTIONS OF PRONOUN ORIGIN IN UKRAINIAN TEXTS OF THE 16TH-17TH CENTURIES (ON THE MATERIAL OF USE OF THE CONJUNCTION *ЎКЪ/ЎКО*)……42

Vusyk H. L. THE INFLUENCE OF MODERN VIDEO GAME LANGUAGE AND DISCOURSE ON MEDIA AND ENTERTAINMENT CONTENT……51

Hlavatska Yu. L. DISCURSIVE PECULIARITIES OF PRECEDENT PHENOMENA: FOREGROUNDING THEIR SOURCES, STATUS, FUNCTIONS……57

Holubenko N. I. STRATEGIES FOR REPRODUCING IMPLICATE MEANINGS OF PROSODIC MEANS OF MODALITY IN INTERSEMIOTIC TRANSLATION……63

Hordiichuk M. I. THE IMPACT OF NONVERIDICAL MARKERS ON EVALUATION IN NEWSPAPER TITLES ON WAR IN UKRAINE……68

Ievlanova O. O. LANGUAGE PERSONALITY OF POLITICS ON THE CZECH-LANGUAGE MATERIAL OF ANDREI BABISH'S SPEECHES……76

Zaza Yu. Ya. THE COMMUNICATIVE CODE OF SOCIAL NETWORKS AS A REGISTER OF VIRTUAL DISCOURSE: ARABIC FORMULAS WITH THE COMPONENT "ALLAH" (GOD) (based on Instagram comments) ……80

Zaichenko Yu. O. ACTUALIZATION OF CONNOTATIVE DOMINANT WITHIN CHRONOTOPE IN ENGLISH FANTASY TEXTS……86

Zornytskyi A. V. *"…OF MY FORMER FRIEND AND COMPANION"*: LITERARY TRANSLATION AND EDITING AGAINST THE BACKDROP OF LINGUISTIC USAGE CHANGEABILITY ……93

Kalymon Yu. O. THEMATIC GROUPS OF DIALECTAL NOUNS IN VASYL STEFANYK'S SHORT STORIES: A CORPUS-BASED APPROACH……98

Koval N. Ye., Shostak U. V. GLOBALIZATION, GEOPOLITIC AND INFORMATION TECHNOLOGICAL CONDITIONS OF NEOLOGICAL PROCESSES IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE……105

Kostenko V. H., Solohor I. M. STRUCTURAL, SEMANTIC AND SOCIOCULTURAL HARACTERISTICS OF EPONYMOUS TERMS IN ENGLISH DENTISTRY TERMINOLOGY……113

Levchenko (Astashenkova) D. K. INTERNATIONAL CONTEXT IN POLITICAL INTERNET COMMUNICATION: DISCOURSIVE DIMENSION OF CONFLICTOGENITY……123

Malash O. V. FORMAL AND INFORMAL ANTHROPONYMY OF UKRAINIANS: BETWEEN LINGUISTICS AND PHILOSOPHY ……128

Matsiuk H. R. PECULIARITIES OF THE STRUCTURAL ORGANIZATION OF UKRAINIAN UNITS OF THE BILINGUAL THESAURUS OF THE SMART CITY……136

Melnychuk O. M. SEMANTIC-FUNCTIONAL MANIFESTATIONS OF ETIQUETTE EXPRESSIONS IN THE WORKS OF MARIYKA PIDHIRYANKA……141

Naboka O. M. JOE BIDEN AND BORIS JOHSON POLITICAL DISCOURSE THROUGH THE PRIZM OF LINGUOPOETICS……146

Nazarchuk R. Z., Karamysheva I. D. CORPUS-BASED APPROACH IN THE STUDY OF VERBAL PREDICATES ……154

Nimizhan-Bodnariuk O. I. GENRE-STYLE FEATURES OF VASYL KLIM'S NOVEL "REFLECT THE FLAME" ……162

Okhrimenko M. A. CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NATIONAL COMPONENT IN MODERN PERSIAN AND UKRAINIAN.....167

Pozharytska O. O. MAKE YOUR CHOICE: GAMEBOOKS AS DIGITAL LITERATURE PREDECESSORS.....172

Prihodko G. I. LINGUOCULTURAL PARAMETERS OF THE CONNOTATION PHENOMENON.....182

Rybalka Ia. I., Maiboroda N. G. VERBAL-SITUATIONAL COMICALITY IN THE WORK OF H. HUSEINOV "STATION PASTORAL (CHILDHOOD CONFESSION)".....189

Rusnak Yu. M. PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COMPONENTS HEART AND SOUL IN OLGA KOBYLYANSKAYA'S ARTISTIC DISCOURSE.....196

Saik A. V. CHARACTERISTICS OF WORD-FORMING PARADIGMS AND NESTS WITH TOP COMPONENT OF COLOR SYMBOLS IN THE COLLECTION OF «SIGNS OF GUELDER ROSE» BY NATALKA NIKULINA.....203

Smaglii V. M. LANGUAGE MEANS OF VERBALIZATION OF MEGACONCEPT BRAIN SURGERY: TRANSLATION ASPECT.....210

Soloshchuk L. V., Skrynnik Yu. S. SOCIOLINGUISTIC COMPARATIVE APPROACH TO THE NOTION "POPULARITY": THE UK VS. THE US.....216

Stanko D. V. GENRE PECULIARITIES OF THE ENGLISH FANFICTION.....224

Stupnytska H. I. INTERPRETATION OF THE FEMALE IMAGES IN ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN COMEDY.....229

Tyshchenko O. V., Tsiokh L. Yo. TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN A MULTICULTURAL TEXT 236

Tomchakovska Yu. O. SPEECH REALIZATION OF THE ENGLISH CONCEPT *ALCHEMY*.....244

Farman J. R. MULTIDIMENSIONAL TYPOLOGY OF AGATHA CHRISTIE'S DETECTIVES: CRITERIA AND DESCRIPTION.....250

Khoroshun O. O. SOCIOMORPHIC METAPHOR AS A MEANS OF THE CONCEPT OF *ISLAMIC WORLD* OBJECTIVATION.....260

Oksana BABELIUK. Review of the monograph by H. I. Prykhodko, K. S. Radionova "STRUCTURAL-SEMANTIC PARAMETERS OF STABLE COMPARATIVE UNITS IN ENGLISH".....265

Oleh TYSHCHENKO. Review of the monograph by Buk Solomiia Nestorivna "THE GREAT PROSE OF IVAN FRANKO: THE ELECTRONIC CORPUS, FREQUENCY DICTIONARIES AND OTHER INTERDISCIPLINARY CONTEXTS".....267

Oleh TYSHCHENKO. Review of the monograph by Hromko Tetiana Vasylivna "METHODOLOGY AND EXPERIENCE OF SPEECH DESCRIPTION".....270

УДК [821.161.2.09'06+821.161.1.09'05]:78
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.1

ТРАНСМУЗИЧНА МЕДІЙНІСТЬ «КРЕЙЦЕРОВОЇ СОНАТИ» ЛЮДВІГА ВАН БЕТХОВЕНА (ДМИТРО БУЗЬКО VS ЛЕВ ТОЛСТОЙ)

Бестюк Ірина Анатоліївна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна

Текстовим каталізатором трансмузичної медійності «Крейцерової сонати» Людвіга ван Бетховена (Kreutzer Sonata, A-dur, Op. 47) стала однойменна повість російського прозаїка Л.М. Толстого (1828–1910), художня самобутність якої спровокувала авангардистську реакцію молодого покоління українських письменників, твори яких своєрідно обрамили період національного відродження 1920–1930-х років. Це поезія-марш «Після Крейцерової сонати» (1918) Василя Еллана-Блакитного, який зажив реноме «першого хороброго» у творенні нової революційної лірики, і роман «Голяндія» (1929) Дмитра Бузька, представника футуристичної «Нової ґенерації» (1927–1930). В окресленому інтермедіальному просторі проблематизовані дискусійні аспекти, які стосуються, по-перше, дискредитації музики як традиційно усталеного засобу вираження людських емоцій, настроїв та переживань і, по-друге, знецінення дидактизму й моралізаторства у контексті ревізії толстовства. (1) Інструменталізуючи авангардну іронію, зредуковану до скепсису, автор «Голяндії» дискримінує романтичний пафос музичного потрясіння. У реконструкції ґротескних наративів спостерігаємо за своєрідним суміщенням «оголеної душі», пріоритетної в ранньомодерній естетиці, з якою музикознавці ототожнювали Бетховенове звучання, з епатованим в авангардистській риториці «оголеним тілом». Суґероване музикою емоційне зворушення вульгаризоване і в тематизації знаменитого «Журливого вальсу» Яна Сибеліуса. (2) Водночас, автора «Голяндії» цікавлять не тільки музичні рефлексії чи процеси їх деміфологізації. Він визнає неприйнятними моралізаторські міркування Толстого, озвучені у тексті повісті й деталізовані у написаній згодом післямові до неї («Післямова до "Крейцерової сонати"»). Прибираючи маску пересмішника («крутія», «скептика», «штукаря», «касфікаса», «блазня»), Д. Бузько деформує толстовські ригористичні засади щодо примусової сублімації, діаґностує святенницьку суть його максималістських декларацій. Іронізуючи з серйозного тону толстовської пропаганди стриманості, український прозаїк розвінчує її хибний аскетичний ідеал, реабілітує лібідо, або, словами М. Бахтіна, «продуктивність» низу.

Ключові слова: *Бетховен, «Крейцерова соната», авангардизм, деміфологізація музики, дискредитація толстовства, сміхова культура, інтермедіальний аналіз.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Текстовим каталізатором трансмузичної медійності «Крейцерової сонати» Людвіга ван Бетховена (Соната № 9 ля мажор, op. 47 для скрипки і фортепіано, з присвятою скрипалю Родольфу Крейцеру; Kreutzer Sonata (A-dur), Op. 47) стала однойменна повість «Крейцерова соната» (1887–1889) російського прозаїка Льва Миколайовича Толстого (1828–1910), художня самобутність якої спровокувала в наступні десятиліття авангардистську реакцію молодого покоління українських письменників, твори яких своєрідно обрамили період національного відродження 1920–1930-х років. Це поезія-марш «Після Крейцерової сонати» (1918) Василя Еллана-Блакитного, який зажив реноме «першого хороброго» в революційному оновленні мистецтва слова, і роман «Голяндія» (1929) Дмитра Бузька, представника футуристичної «Нової ґенерації» (1927–1930).

Формулювання мети і завдань статті. В окресленому інтермедіальному просторі проблематизовані два взаємопов'язані дискусійні аспекти, які складають предмет доказів пропонованої студії. Перший стосується дискредитації музики як традиційно усталеного засобу вираження людських емоцій, настроїв та переживань. Другий – знецінення дидактизму й моралізаторства у контексті ревізії *толстовства*, трендового на початку XX століття релігійно-етичного віровчення Л.Толстого.

Виклад основного матеріалу дослідження. Авангардистське зіштовхування з традицією, концептуалізоване у художніх творах В.Еллана-Блакитного і Д.Бузька, було в цей час і предметом теоретичних рефлексій. У статті з промовистою назвою «Мистецтво та падаючий світ» (1919) Валентин Рожицин міркував над тим, як взаємообумовлені контексти соціальні й мистецькі. На його думку, «великий сенс зламу сучасності» полягав у відкритті футу-

ризму, який знищив реалізм. «Нині реалізм помер» (Рожицин, 2020, с. 529), як і його носії, які презентували цю консервативну епоху й інспірований її аксіологією міщанський спосіб буття («Люди реалістичного мистецтва були міщанами; затишне, кімнатне, домашнє життя, нудне коло зради та кохання, безкінечне повторення одноманітних людських життів; нудна допитливість до нудного будня» (Рожицин, 2020, с. 530)). Зухвало-бунтівний футуризм, який увібрав симптоматику революції, війни і прогресивної індустріалізації, «знищив красу» (Рожицин, 2020, с. 530) і, «мов граната», підірвав авторитетність реалізму. Агресивну риторику цього переходового «стилю сучасності» (Рожицин, 2020, с. 531) оправдовують есхатологічні легалізації: «*Епоха особистості закінчилась*. Маса, масова дія, масовий герой, масовий злочин, масова праця, масове безробіття, – де ж тут місце для особистості? /…/ Пафос, пристрасть, гнів, лють, ненависть, хвилювання, заколот, повстання, революція, всезагальний крах. Із цих масових простих і сильних почуттів народжується нове мистецтво» (Рожицин, 2020, с. 535). «*Вік лірики відійшов*. Лють керує серцем сучасного художника. Жіноча привабливість втратила свій сенс. Полум'я соціальної пристрасті спалює мистецтво сучасності. Воно позбавлене грації, позбавлене вишуканості, тонкого смаку, манірності давніх художників» (Рожицин, 2020, с. 536) [курсив наш – *І.Б.*].

Погляньмо, як ці постулати резонують із поезією В. Еллана-Блакитного, у якій увага переакцентована зі знеціненого індивідуалізму «буржуазного» XIX ст., з яким алюзійно пов'язаний толстовсько-бетховенський текст, на новітню революційно-маршову риторику, призначення якої солідаризувати деколонізований колектив:

«Після Крейцерової сонати»
«Покласти б голову в коліна...
Відчути б руку на чолі»...
– Сантиментальність!
Хай загине
І пам'ять ніжних на землі.
Нам треба нервів, наче з дроту,
Бажань, як залізобетон,
Нам треба буряного льоту, –
Грими, фанфар мідяний тон.
Десь там самотня віоліна
Тужливо журиться у млі...
Не зупиняться! Хай загине!
Йдемо. Під марші. По землі! (Лавріненко, 2002, с. 145).

У «Голяндії» зневажені не тільки «рецепти доброго роману», а й інші «літературні трафарети» (Бузько, 1991, с. 253), поміж якими – і психологічно-музичні чи музично-психологічні колаборації (пор.: «думки старого такі ж журливі, як Сібеліусів вальс і такі ж безпорадні, як Тамарина гра» (Бузько, 1991, с. 252)). Вульґаризуючи суґероване музикою емоційне зворушення, прозаїк пов'язує з ґротескним комплексом знаменитий «Журливий вальс» Яна Сибеліуса (Valse triste, Op. 44; Johan Julius Christian Sibelius (1865–1957)), під акомпанемент якого старий єврей Абрам Мойсейович Зільбер, «виколупуючи зі своїх зубів рештки смаженої курки, думав про речі поважні й глибокі» (Бузько, 1991, с. 252). Відразливо-плаксиві інтонації «журливої» композиції інкрустують життєве фіаско купця Зільбера, карикатурного антигероя, *жалі* якого – *жалюгідні*. Марґіналізований єврей-спекулянт, який усупереч своїй національній ідентичности («нащадки левітів дуже здатні до музики та інших мистецтв») не став музикантом, хоча за молоду прагнув («Через те й доньку свою за всяку ціну тепер учить грати» (Бузько, 1991, с. 254)), *жалкує* за реквізованою крамницею на Хрещатику і, хворий на подагру, безпорадний і дезорієнтований, не може вигадати нового ґешефтмахерства.

Текст роману «Голяндія» розгортається як живий процес творчого редагування, у яке втягнений і читач. В експозиції окреслена інтригуюча ситуація: нібито Автору на «колгоспсекції» дорікнули про брак «конфлікту»: «В мене так і записано: "Невміння поєднати прояву індивідуальності з колективним режимом…"» (Бузько, 1991, с. 244). Саме тому він доповнює «колективну» сюжетну лінію – «індивідуальною», демонструючи мистецьку нехіть до цієї другої. Реагуючи на вимоги «патентованого роману», з романтичним протагоністом і відповідним романтичним сюжетом, який не можливий «без особистих страждань і всякої такої психології», Автор вирішує «надати героєві музичного хисту» (Бузько, 1991, с. 244) та кшталтувати любовний трикутник: «О, кохання! Завжди воно – найпевніший спосіб спіймати читачів на гачок зацікавленості. І коли вже вони перестануть карасями бути, що неодмінно йдуть на цей облудливий поживок?» (Бузько, 1991, с. 308). Відтак, паралельно із кон'юнктурною, стратегічно важливою сюжетною лінією про «суспільну боротьбу» (Бузько, 1991, с. 267) розгортається й музикалізована любовно-інтимна, акцентована стереотипність якої піддана остракізму.

Інструменталізуючи аванґардну іронію, зредуковану до скепсису, автор «Голяндії» дискримінує романтичний пафос музичного потрясіння, анґажуючи для цього амплуа найбільш

відомого композитора – Людвіга ван Бетховена (1782–1827), який «відкрив дорогу романтичному віку», музика якого «вирізняється тією індивідуалізацією образу, яка пов'язана з психологічним началом у мистецтві» (Конен, 1984, с. 26). У реконструкції ґротескних наративів спостерігаємо за своєрідним суміщенням «оголеної душі» (С.Пшибишевський), пріоритетної в ранньомодерній естетиці, з якою музикознавці ототожнювали Бетховенове звучання (Конен, 1984, с. 28), з епатованим в авангардистській риториці «оголеним тілом», що ілюструє, зокрема, такий епізод. Петро Клименко, намірившись скупатися у ставку, раптом завмер, почувши вражаючу мелодію, а за мить побачив біля води оголену піаністку Тамару Зільбер: «Очманів – здурів од її рояля, – запевняв себе Петро, зовсім забуваючи, що він відчув отам, у верболозі, коли його майбутня вчителька купалася» (Бузько, 1991, с. 266). Осмішує ситуацію й етнографічно-народницький локус («купа верб», звуки «плутались у верболозі», «Петро поліз у верболіз», де й нарешті спочив «під вербою»), вибір якого травестує толстовське застереження про важливість місця для прослуховування Дев'ятої сонати.

Леґітимізовану в культовому російському тексті музично-психоаналітичну формулу український прозаїк транспонує в нові соціокультурні умови, презентуючи водночас і її полемічну ревізію: як-от комічно ситуйовані уроки музики («Коли вперше вона торкнулася його своїм тілом, він аж прикипів на місці, не знаючи, як до цього поставитися» (Бузько, 1991, с. 321). «– Залицяється дівчина, – думав він. І назустріч цьому залицянню в ньому прокидався природний потяг до неї. // А там, де він є, цей потяг, розум стає його покірним наймитом. І міркує так, як його хазяїн хоче» (Бузько, 1991, с. 322)).

Тамара Зільбер, яка погодилась вчити Петра гри на фортепіано, кожен урок розпочинала з його улюбленої «Крейцерової сонати», музичний екфразис якої у повісті Л.Толстого символізує трансґресивні стани. В інтерпретації російського автора музика активує деструктивну енергію: збуджує пристрасть і провокує ревнощі, штовхає до перелюбу та вбивства. Її виняткова енергія затьмарює, а не просвітлює свідомість, іншими словами, відкриває двері не в рай, а в пекло.

Наділена демонічним під'юджуванням Бетховенова соната наближає катастрофічну розв'язку сімейної драми Василя Позднишева, який убив свою дружину, матір двох дітей, приревнувавши її до піаніста Трухачевського, з яким вона розучувала «Крейцерову сонату». Причиною перелюбу, припускає ревнивець, стали уроки музики («А между тем все знают, что именно посредством этих самых занятий, в особенности музыкой, и происходит большая доля прелюбодеяний в нашем обществе» (Толстой, 1982, с. 174-175)).

З-поміж трьох частин сонати в повісті задіяна перша (Presto), рецепцію якої музикознавці ототожнювали з «художнім тероризмом»: «далі йти справді нема куди, хіба що розносити вщент клавіші роялю і рвати струни на скрипці», – зазначала дослідниця творчості Л. Бетховена, покликаючись при цьому на твір Л. Толстого, протагоніст якого запевняв, що цю страшну і небезпечну музику, в імагінативному полоні якої програмуються «важливі вчинки», слід виконувати у «відповідних, важливих обставинах», а не у вітальні, «поміж декольтованих дам», з аплодисментами, морозивом і обговоренням останніх пліток, де викликана енергія може подіяти згубно (Кириллина, 2009, с. 81-82).

Діонісійна стихія музики, прориваючись крізь раціональні рамки соціальних правил і заборон, суґерує відчуття безмежної свободи, мотивує злочинний переступ Позднишева й сексуальну розкутість Гафійки. З тією різницею, що музичну ініціацію, обтяжену апокаліптичними інтонаціями, Д.Бузько обертає символічним осяянням, асоціюючи радість нового народження. Порівняймо:

«Они играли Крейцерову сонату Бетховена. Знаете ли вы первое престо? Знаете?! – вскрикнул он. – У!.. Страшная вещь эта соната. Именно эта часть. И вообще страшная вещь музыка. Что это такое? Я не понимаю. Что такое музыка? Что она делает? И зачем она делает то, что она делает? Говорят, музыка действует возвышающим душу образом, – вздор, неправда! Она действует, страшно действует, я говорю про себя, но вовсе не возвышающим душу образом. Она действует ни возвышающим, ли принижающим душу образом, а раздражающим душу образом. Как вам сказать? Музыка заставляет меня забывать себя, мое истинное положение, она переносит меня в какое-то другое, не свое положение: мне под влиянием музыки кажется, что я чувствую то, чего я, собственно, не чувствую, что я понимаю то, чего не понимаю, что могу то, чего не могу» (Толстой, 1982, с. 179).

«І побігли кришталево чисті, радісні звуки Бетховенової мелодії… Дивно вплинули вони на Гафійку. Вгамувалася її буря, і з різних куточків свідомості попливли ясні думки, як світлі хмаринки на обрії перед сходом сонця. // Ніби згори вона глянула на саму себе, що, як

злодій, причаїлася в темряві. Хіба ж вона не може ввійти до кімнати й вільно слухати ці гарні звуки? Авжеж, може. От просто увійде, та й усе. // Смішними й непотрібними здавалися плутані умовності людських взаємин на тлі цієї мелодії, що кликала у височінь чистої думки. Смішними здавалося і її, Гафійчине, хвилювання, її буря темних почуттів. /…/ На крилах звуків летіли її думки. Ті самі, що вона не раз їх думала. Але ж тоді вони посувалися поволі. А тепер – мчали…» (Бузько, 1991, с. 320).

Втім, автора «Голяндії» цікавлять не тільки музичні рефлексії чи процеси їх деміфологізації. Він визнає неприйнятними моралізаторські міркування Толстого, озвучені у тексті повісті й деталізовані у «Післямові до "Крейцерової сонати"», яка була написана на вимогу читачів, які просили пояснити, що він «хотів сказати цим оповіданням» і які висновки слід робити (Толстой, 1982, с. 197).

У цій «Післямові…» обґрунтовані п'ять релігійно-повчальних тез, у яких Лев Толстой спростовує і категорично заперечує стійкий (науково-медичний) стереотип про те, що «статеве спілкування є справою необхідною для здоров'я» (Толстой, 1982, с. 197). Він засуджує «сексуальне спілкування» як у шлюбі, так і поза ним, ратуючи за стриманість, яка «менш небезпечна і шкідлива для здоров'я, чим нестриманість» (Толстой, 1982, с. 198). Подружжю прозаїк радить сприймати тілесну любов не як «поетичний і піднесений стан», а як «принизливий для людини тваринний стан» (Толстой, 1982, с. 199). І це вихідна установка на шляху до стриманості, яка вбереже від ще більших злочинів. Зокрема таких, як подружня зрада, яка, нарікає автор, стала «буденним явищем», охопивши всі щаблі соціальної ієрархії (правило друге). І – дітовбивство: вживання «засобів проти народження дітей», до яких вдаються у пошуку сексуального задоволення (правило третє). Четверте повчання стосується витоків нестриманості: якщо надто ніжно опікуватися своїми дітьми, у них «неприродно рано» виникне «непереборна чуттєвість» (Толстой, 1982, с. 200). П'яте правило гласить: закохані чоловік і жінка тратять час на «шкідливу роботу»: перший – щоб «видивитись, придивитись і заволодіти», друга – «заманити і звабити» (Толстой, 1982, с. 200). А поміж тим вони повинні присвячувати себе і свій час «служінню чи людству, батьківщині, науці, мистецтву». «Ось те суттєве, що я хотів сказати і думав, що сказав у своєму оповіданні», – підсумовує Лев Миколайович, мотивуючи п'ять повчань антропологічною спрагою духовної досконалості (інтенційним рухом людського життя до чистоти, невинності й цнотливості), тамуючи яку, слід «керуватись ідеалом Христа» (Толстой, 1982, с. 202). «Для сповідників християнського вчення досягнення будь-якого щабля досконалості викликає потребу ступити на вищу сходинку, з якої відкривається ще вища. // Сповідник закону Христа завжди у стані митаря. Він завжди почувається недосконалим, не бачить позаду себе шляху, який пройшов, а бачить завжди перед собою той шлях, по якому ще треба пройти і який він ще не пройшов» (Толстой, 1982, с. 204).

Прибираючи маску пересмішника («крутія» (Бузько, 1991, с. 245), «скептика» (Бузько, 1991, с. 257), «штукаря» (Бузько, 1991, с. 381), «касфікаса» (Бузько, 1991, с. 380), «блазня» (Бузько, 1991, с. 382)), український прозаїк деформує толстовські ригористичні засади щодо примусової сублімації, діагностуючи святенницьку суть його максималістських декларацій.

Передусім глузує з «патріархальної витримки» в цнотливих п'ятилітніх стосунках Петра з Гафійкою: «Але ж п'ять років терпіти, коли дівчина люба! /…/ І мені здалося, що так і треба: от Петро вивчиться на агронома, а Гафійка на виховательку. Тоді вже поберуться. Як гарно! Як у старовинному романі…» (Бузько, 1991, с. 257). Комунівський парубок Петро Клименко щодо «статевої проблеми», якою цікавиться Автор, потрапивши сюди, добре «підготований»: він належно засвоїв, що «як нерви здорові, тоді, ясно, статева проблема перестає бути такою вже складною й значущою» (Бузько, 1991, с. 256); типово інтеліґентський симптом, такий потяг не характерний для людей фізичної праці, бо «хліборобська праця таки здорова річ», і від неї – «правильний обмін речовин» в організмі. Понад те, у розмові з Автором, Петро пояснює, що в комуні всі мусять «триматися», бо «все село за нашим життям пильно стежить. Тільки що, так зразу і підуть язиками плести: розпуста, мовляв. І будуть добре ім'я комуни в багні валяти. От ми й тримаємося. Куди суворіше, ніж тепер на селі. Не можна інакше: честь комуни…» (Бузько, 1991, с. 256-257). Утім, «клятому скептику», Автору кортить запитати, «чого це саме комунівські жінки, а не чоловіки, все хворіють на апендицит та їздять аж до районової лікарні його різати?». Однак пікантність цього неоднозначного питання залишається читачам, сам же оповідач робить висновок такий: «І взагалі, – оце головне, – де мораль ради людських балачок, там вона – мораль про людське око. Брехлива мораль. І тишком-нишком її обов'язково супроводить гріх…» (Бузько, 1991, с. 257).

Неможливість високоморального комунівського етикету стриманості шаржована і на фабульному рівні. Відштовхнувши розпаленого пристрастю Петра, закохана Гафійка з прикрістю визнає, що нічого в цьому нема «образливого. Навпаки…», – «не можна йти проти природи, хоча б заради того, що там на селі скажуть чи подумають» (Бузько, 1991, с. 314), а тому не тільки підбурює п'ятьох одиноких жінок не вести чернече життя («Годі безглуздю коритися. Кожна має право на кохання й на дитину. Незалежно від того, чи має вона чоловіка, чи ні» (Бузько, 1991, с. 322)), а й зваблює двох одружених чоловіків, визнаючи терапевтичний ефект такого акту («Як тільки сон втратить, зараз же лікуватиме себе таким способом» (Бузько, 1991, с. 337)). Гафійчин бунт проти стриманості завершується у Києві, де вона, робітниця цигаркової фабрики, «ретельно працює в комісії боротьби з проституцією» (Бузько, 1991, с. 385).

Траєкторія ініціального дорослішання Петра Клименка, який уперше приїхав до Києва, охоплює тілесну топоніміку пляжу, ресторану й кімнату повії. «Наївніший за київського малого хлопця», він «очмарів» на пляжі (в описі якого пародійно ілюстроване п'яте толстовське правило), «не так від сонця, як від того приємного, скрізь суворо забороненого, а тут – вільного споглядання голого тіла» (Бузько, 1991, с. 387). Сп'янів від горілки й «ресторанного оселедця», яких «не куштував ще ніколи» (Бузько, 1991, с. 390); забувся у «Маньчиній кімнаті, в моторошній дірі, що до неї – коридорчики, темні переходи, як середньовічне підземелля» (Бузько, 1991, с. 391). А музтехнікума нібито не знайшов, хоча так поривався навчатися в ньому.

В оправданні такої поведінки актуалізована толстовська формула, за якою репресивне раціо не може стримати музичні рецидиви еросу: «Але ж – вічна історія Крейцерової сонати! – еротика й розум погані спільники. Якби Петро був сивий дід, а не юнак, і тоді б він не врятувався від тої стежки, що на неї так часто потрапляє наш розум, коли його отруює статеве почуття» (Бузько, 1991, с. 321).

«Вічна історія Крейцерової сонати» – перемога сексуальних інстинктів над духом музики – розгортається за логікою бахтінської карнавальної аксіології, поступового перевертання духовної топографії в матеріально-тілесний низ, що засвідчує й омонімічне обрамлення роману: від омріяної утопії про комуну-сад до ресторанчика з такою ж назвою («Ах, так: «Голяндія» і ще «Голяндія». Зеленоострівна мрія й смертельний жах свого падіння…» (Бузько, 1991, с. 391)). Знаками цього падіння стають описи тіла і їжі: зокрема, у топоніміці «славетного київського пляжу» (Бузько, 1991, с. 386) акцентований «типово ґротескний образ потіння» (Бахтин, 1990, с. 365), заміщення облич задами, «видатним знаряддям сучасного флірту», якими так запально крутять «пляжні панночки» («Приваблює, значить…» (Бузько, 1991, с. 386)), як і пов'язані з тілесним низом, натяки на венеричні захворювання.

Іронізуючи з серйозного тону толстовської пропаганди стриманості, Дмитро Бузько розвінчує її хибний аскетичний ідеал, реабілітує лібідо, або, словами М.Бахтіна, «продуктивність» низу (Бахтин, 1990, с. 419).

Висновки та перспективи дослідження. Розрив з імперіалістичним минулим, його ідеологічними комплексами й художніми стереотипами, реалізований і в інших текстах цього періоду. Так, «Після Крейцерової сонати» (1918) Василя Еллана-Блакитного звучить у тандемі з «Поезійкою розчарування» (1916) Михайля Семенка, ліричний герой якого, скрипаль, як і автор, назвав рух «по Крейцеру» «сантиментальною» перспективою «нудного дилетанта», яка стримує, ізолює і консервує «в своєму кутку» творчі амбіції футуриста, талант якого «опереджує час» (Семенко, 2017, с. 108). Натомість ідейним супроводом «Голяндії» (1929) можна вважати знамените антиімперське послання «Толстоєвський» (1936) Євгена Маланюка, який, на відміну від Дмитра Бузька, вдається не до сатири і карикатурного перебільшення у форматуванні ґротескного заперечення толстовства, а озброюється уїдливішою риторикою, саркастично принижуючи «огидну заголеність» «Крейцерової сонати» у взаємозв'язку з авторським «пізнім женоненависництвом, наскрізь похітливим, слиняво-старечим бунтом імпотента проти "діявольської похоти"», а «"теольоґічну" писанину» «расового москаля» мотивує його лютою ненавистю до духовно складного і вищого, до «різнобарвності й поліфонічності культури», до «Євангелія, Шекспіра й Бетовена» (Маланюк, 1936). Текстове партнерство українських творів, антагоністично налаштоване щодо російської літературної традиції, пропонує самобутні версії інтермедіального експерименту в контексті національного тріумфу «наших 1920-х».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. 2-е изд. Москва : Худож. лит., 1990. 543 с.
2. Бузько Д. Чайка ; Голяндія : Романи / Передмова Л.С.Бойка. Київ : Дніпро, 1991. 394 с.
3. Кириллина Л. Бетховен. Жизнь и творчество : В 2 т. Москва : Московская консерватория, 2009. Т. 1. 536 с.
4. Конен В. История зарубежной музыки. Выпуск третий : Германия, Франция, Польша с 1789 года до середины XIX века. Шестое издание. Москва : Музыка, 1984. 533 с.
5. Маланюк Є. Толстоєвський. URL : https://zbruc.eu/node/109446 (дата звернення: 19.12.2021)
6. Розстріляне відродження : Антологія 1917–1933: поезія – проза – драма – есей / [упорядкув., передм., післямова Ю. Лавріненка ; післямова Є.Сверстюка]. Київ : Смолоскип, 2002. 984 с.
7. Семенко М. Повна збірка творів / упор. Ярина Цимбал. Київ : Темпора, 2017. Т. 1. 256 с.
8. Толстой Л. Собрание сочинений в 22 тт. Москва : Художественная литература, 1982. Т. 12.
9. Український художній авангард: Маніфести, публіцистика, бесіди, спогади, листи / Упоряд. Д. Горбачов. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2020. 640 с.

REFERENCES

1. Bakhtin, M. (1990). *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaya kultura srednevekovya i Renessansa.* [Work of Fransua Rable and folk culture of middle ages and Renessance]. Moscow : Fiction. [in Russian].
2. Buzko, D. (1991). *Chaika ; Holiandiia : Romany.* [Seagull ; Holland : Novels]. Kyiv : Dnipro. [in Ukrainian].
3. Kirillina, L. (2009). *Bethoven. Zhizn' i tvorchestvo.* [Beethoven. Life and work]. Moskva : Moskovskaja konservatorija. [in Russian].
4. Konen, V. (1984). I*storiya zarubezhnoj muzyki. Vypusk tretij : Germaniya, Franciya, Pol'sha s 1789 goda do serediny XIX veka. Spestoe izdanie.* [History of foreign music. Issue three : Germany, France, Poland from 1789 to the middle of the 19th century]. Moskva : Muzyka. [in Russian].
5. Malaniuk, Ye. (1936). *Tolstoievskyi.* [Tolstoyevsky]. URL : https://zbruc.eu/node/109446 (Last accessed: 19.12.2021) [in Ukrainian].
6. Lavrinenko, Yu. (Eds.). (2002). *Rozstriliane vidrodzhennia : Antolohiia 1917–1933: poeziia – proza – drama – esei* [Shot revival: Anthology 1917–1933: poetry – prose – drama – essays]. Kyiv : Smoloskyp. [in Ukrainian].
7. Semenko, M. (2017). *Povna zbirka tvoriv. T.1*. [Complete collection of works. Vol.1]. Kyiv : Tempora. [in Ukrainian].
8. Tolstoj, L. (1982). S*obranie sochinenij v 22 tt. T. 12*. [Collected works in 22 vols. Volume 12] Moskva : Hudozhestvennaya literatura [in Russian].
9. Horbachov, D. (Eds.). (2020). *Ukrainskyi khudozhnii avanhard: Manifesty, publitsystyka, besidy, spohady, lysty.* [Ukrainian artistic avant-garde: Manifestos, journalism, conversations, memoirs, letters]. Kyiv : DUKh I LITERA. [in Ukrainian].

TRANSMUSICAL MEDIA OF LUDWIG VAN BEETHOVEN'S "KREUTZER SONATA" (DMITRO BUZKO VS LEO TOLSTOY)

Bestiuk Iryna Anatoliivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature
Rivne State Humanitarian University
31, Plastova Str., Rivne, Ukraine

The textual catalyst for the transmusical media of Ludwig van Beethoven's Kreutzer Sonata (A major, Op. 47) was the novel of the same name by the Russian novelist Leo Tolstoy. The artistic identity of the Russian novel provoked the avant-garde reaction of the young generation of Ukrainian writers, whose works framed the period of national revival of the 1920s and 1930s. Ludwig van Beethoven's Kreutzer Sonata (A-dur, Op. 47) became a textual catalyst for the transmusical media of the Kreuzzer Sonata (1828–1910). Whose works in a way framed the period of national revival of the 1920s and 1930s. These are the poetry march "After the Cruiser's Sonata" (1918) by Vasyl Ellan-Blakytny, which gained a reputation as the "first brave" in the creation of new revolutionary lyrics, and the novel "Holland" (1929) by Dmitry Buzko, a representative of the futuristic "New Generation" (1927–1930). In the delineated intermedia space, discussion aspects are problematic, which concern, firstly, the discrediting of music as a traditionally established means of expressing human emotions, moods and experiences and, secondly, the devaluation of didactics and moralism in the context of the revision of Tolstoy. (1) By instrumentalizing avant-garde irony, reduced to skepticism, the author of Holland discriminates against the romantic pathos of musical shock. In the reconstruction of grotesque narratives we observe a peculiar combination

of "naked soul", a priority in early modern aesthetics, with which musicologists identified Beethoven's sound, with the avant-garde "naked body". The emotional emotion suggested by the music is vulgarized in the theme of the famous "Jury Waltz" by Jan Sibelius. (2) However, the author of "Holland" is interested not so much in musical reflections or processes of their demythologization. he finds unacceptable Tolstoy's moralizing considerations, voiced in the text of the novel and detailed in the "Afterword to the Cruiser's Sonata". Removing the mask of a mocker ("cool", "skeptic", "trickster", "casficas", "clown"), D.Buzko distorts Tolstoy's rigorous principles of forced sublimation, diagnosing the priestly essence of his maximalist declarations. Ironically, from the serious tone of Tolstoy's propaganda of restraint, the Ukrainian prose writer debunks its false ascetic ideal, rehabilitates bodily nature, or, in Bakhtin's words, the "productivity" of the bottom.

Key words: *Beethoven, "Kreutzer Sonata", avant-garde, demythologization of music, discrediting fatness, laughter culture, intermedia analysis*

УДК 821.161.2.Осьмачка–7
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.2

ДОТЕПНІСТЬ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ: ОСОБИСТЕ Й ХУДОЖНЄ

Бойко Вікторія Валентинівна
аспірантка кафедри української та зарубіжної літератури
Центральноукраїнського державного педагогічного університет
імені Володимира Винниченка
вул. Шевченка, 1, Кропивницький, Україна

Усебічне розкриття індивідуальності, неординарності та харизматичності яскравої постаті в українській літератури ХХ століття Тодося Осьмачки досі залишається актуальним. У статті осмислюється такий особливий результат психічних виявів письменника, як дотепність. Проаналізовано значну кількість спогадів про митця, що слугують об'єктивності тверджень. На основі розвідки З. Фройда «Гострослів'я та його відношення до несвідомого» охарактеризовано основні технічні прийоми дотепів, виокремлені психоаналітиком, серед яких згущення, використання того самого матеріалу та подвійне трактування. Зосереджено увагу на двох типах дотепів, вказаних у розвідці З. Фройда: тенденційних, які створені з певною метою, мають смисл та нешкідливих («harmlos» – нім.), які створюються без мети. На основі прикладів словесних дотепів Тодося Осьмачки, зафіксованих у спогадах та художніх творах, досліджено, що кпини письменника завжди тенденційні, тобто мають мету та смисл. Особливу увагу зосереджено на постаті Тодося Осьмачки як особистості, яка створює словесні дотепи та має особливе обдарування або особливі психічні обставини, які створюють умови для гострослів'я або сприяють його роботі. Аналіз психічних станів письменника та умов для створення кпинів став підтвердженням думки про те, що гострослів'я митця є протестом проти комуністичної ідеологія, яка на той час панувала в Україні, а також особливим виявом природної можливості задоволення, яке для Тодося Осьмачки полягало у свободі говорити правду. Доведено, що на художньому рівні кпини є вираженням спустошеності духу митця, що також проявляються в таких характерних мотивах творчості Тодося Осьмачки, як смуток, самотність, спустошення. У процесі дослідження було виявлено взаємозв'язок акцентуації характеру (визначено, що тип акцентуації характеру письменника – застрягаючий (ригідний), виразними рисами якого є: правдолюбство, підозрілість, вразливість тощо) та результатом психічних виявів.

Ключові слова: *психопоетика, особистість, мегатекст, дотепність, гострослів'я, кпини, правдолюбство.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Взаємозв'язок літератури та психології був однією з рушійних сил для європейської науки ХХ сторіччя. Необхідність постколоніальної реабілітації наукових пошуків в історії української літератури зумовлює активне використання психологоспрямованості дослідження. Як зазначає І. О. Скляр, «сьогодні психологи-дослідники сходяться на думці, що між мистецтвом і психологією відсутні будь-які сполучники, окрім «і (та)»» (Скляр, 2018, с. 61). Чітким аргументом до цього твердження слугує думка про те, що психологія тісно взяємопов'язує механізми пізнання людини, характерні як для науки, так і для мистецтва.

Аналіз дотепності митця на матеріалі біографії та творчості українських письменників, зокрема Тодося Осьмачки, ще не був предметом розгляду. Хоч всебічне розкриття унікальності, неординарності та харизматичності особистості українських митців зараз особливо на часі. Це й зумовлює **актуальність** нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти психологічного аналізу художніх творів у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві досліджували Агеєва В. П. , Бахтін М. М. , Білоус П. В., Даценко Я. В., Гром'як Р. Т., Гундорова Т. І. , Зборовська Н. В., Еткінд Є. Г., Каневська Л. В., Клочек Г. Д., Михида С. П., Моклиця М. В., Павличко С. Д., Піскун О. Ю., Пищальникова В. А., Скляр І. О., Фащенко В. В. та ін.

За час ХХ і початку ХХІ століть створено велику кількість ґрунтовних наукових досліджень, присвячених життю і творчості Тодося Осьмачки. Вони слугували для нас глибиною, орієнтиром та знаковим явищем, яке підтверджує важливість постаті «поета із пекла» (за М. Ф. Слабошпицьким) в українській літературі ХХ століття.

Усебічно розглянуто різні аспекти біографії та творчості митця в дослідженнях Барчан В. В. «Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття», Біляїва В. І. «Спогади про Т. Осьмачку», Збо-

ровської Н. В. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки», Коваленко В. М. «Русалко з Куцівських ярів», Колошук Н. Г. «Поезія Тодося Осьмачки: символізм чи експресіонізм», Лавріненка Ю. А. «Неподоланий поет», Маринкевич С. М. «Стильові домінанти поезії Тодося Осьмачки», Піскун О. Ю «Письменник і тоталітаризм. Психоаналітична інтерпретація прози Тодося Осьмачки», Скорського М. А. «Тодось Осьмачка. Життя і творчість», Слабошпицького М. Ф. «Поет із пекла», Тарнавського О. Д. «Три поети еміграції», Чернюк С. Л. «Образна символіка у творах Т. Осьмачки» та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є аналіз дотепності як категорії психології в особистих та літературних виявах Тодося Осьмачки. Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) на матеріалі мегатексту, зокрема спогадів про письменника, експлікувати окремі вияви його психосвіту; 2) окреслити сутність та функціонування дотепу як психологічної категорії; 3) дослідити особливості дотепності в особистих та літературних виявах письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження дотепності вписується в методологію психопоетики, в основі якої лежить повноформатний психологічний аналіз, «який враховує увесь спектр психічних проявів того чи іншого письменника: його темперамент, характер, емоційно-вольову сферу, спрямованість і, як наслідок, особистісну структуру» (Михида, 2012, с. 7). Об'єктивність аналізу забезпечує мегатекст як джерельний дискурс «експлікації усіх буттєвих (біографія) та психофізіологіних (психобіографія) характеристик художника слова, які формують притаманні саме йому вияви художності» (Михида, 2012, с. 20).

У дослідженні ми послугувалися спогадами та біографічними розвідками про Тодося Осьмачку, серед яких «Живий Осьмачка : спогади» (укладач С. Б. Козак), «Русалко з Куцівських ярів» (В. М. Коваленко), «Поет із пекла» (М. Ф. Слабошпицький), «Голос пам'яті : спогади» (Т. М. Мороз-Стрілець) «Тодось Осьмачка. Життя і творчість» (М. А. Скорський).

Аналізуючи неординарну постать Тодося Осьмачки крізь призму спогадів сучасників про нього, ми щоразу натрапляємо на особливу рису особистості, яка вирізняє письменника з-поміж інших. Наприклад, М. П. Кейван згадує про те, що її вразила «…якась *особлива усмішка* тонких уст. Було в ній багато людського горя і трохи презирства» (Кейван, 1998, с. 36) (курсив наш – В. Бойко). У спогадах Ю. В. Стефаника помічаємо схожі враження: «… тонкими устами, з яких дещо *скривленою посмішкою* визирало ледве вловне страждання (Стефаник, 1998, с. 111) (курсив наш – В. Бойко). А вже дружина Гр. Косинки Т. М. Мороз-Стрілець помічає в цій посмішці сарказм, пишучи, що погляд Тодося Осьмачки «пильний, неначе з-під лоба, насуплений. Вуста вигнуті в трохи аж ***саркастичну посмішку***» (Мороз-Стрілець, 1989) (курсив наш – В. Бойко). Г. О. Костюк підкреслює іронічність цієї посмішки, пишучи про те, що Тодось Осьмачка «як завжди, *іронічно посміхався*, вислуховував більші чи менші суперлятиви і з певною стриманістю, але ввічливо, тиснув їм руки» (Костюк, 1998, с. 140) (курсив наш – В. Бойко). Натомість Б. М. Бойчук характеризує багатогранність цієї посмішки, зазначаючи, що Тодось Осьмачка «дивився на нас згори, *півусміхаючись – чи то іронічно, чи то глумливо, чи то доброзичливо»* (Бойчук, 2003, с. 67) (курсив наш – *В. Бойко*). Згадана посмішка стає візуалізацією результату певних психічних виявів митця – дотепності.

Г. О. Костюк згадує, що Тодось Осьмачка «у *своєму стилі кпив* з невдалих рим, метафор, образів своїх молодших колег, доводив їхню штучність, неорганічність…» (Костюк, 1998, с. 127) (курсив наш – В. Бойко). Тож можемо стверджувати, що кпини були також елементом стилю письменника. Про це свідчать і спогади Івана Ле, який, характеризуючи письменника, разом зі словами «затятий і отруйний ворог пролетарської культури» (Покальчук, 1995, с. 145) зауважує, що Тодось Осьмачка «умів *злостиво її* (пролетарську культуру – В. Бойко) *висміювати* й тому був надійною підпорою [Сергія] Єфремова, [Миколи] Зерова, [Олександра] Дорошкевича та [Михайла] Івченка (Покальчук, 1995, с. 145) (курсив наш – В. Бойко).

«Словник української мови» визначає кпини як «те саме, що кепкування» у значенні «дія за значенням до кепкувати» (Словник української мови, 1973, с. 341). Тлумаченням поняття кепкувати є «глузувати, сміятися з кого-, чогонебудь; насміхатися» (Словник української мови, 1973, с. 341). Також словник подає дві дефініції поняття «дотеп»: «1. Кмітливий влучний вислів із сатиричним або жартівливим відтінком. 2. розм. Здібність оформляти думку у вигляді влучних, гострих або смішних висловів» (Словник української мови, 1971, с. 392). На основі поданих тлумачень зазначаємо, що спільними ознаками для понять «кпини» і «дотеп» є «сміятися», «насміхатися», «жартівливий відтінок», «смішний вислів». У дослідженні «Психоаналіз та літературознавство» Н. В. Зборовська, посилаючись на наукову роз-

відку З. Фройда, однією з перших розтлумачує поняття гострослів'я в академічному розумінні, подаючи його як тотожне до поняття дотеп (Зборовська, 2003, с. 88).

Тож у нашому дослідженні функціонуватимуть три синонімічні поняття: кпини – дотеп – гострослів'я.

У науковій розвідці 1905 року «Гострослів'я та його відношення до несвідомого» З. Фройд на основі великої кількості прикладів зі світової літератури, зокрема Г. Гейне, Й.-В. Гете, Г.-К. Ліхтенберга, В. Шекспіра та ін., досліджує техніку, структуру, тенденції, мотиви, механізм задоволення й психогенез дотепів.

Серед технічних прийомів гострослів'я З. Фройд виокремлює такі: згущення, використання того самого матеріалу та подвійне трактування. У межах прийому згущення психоаналітик виділяє способи нового словотворення шляхом змішування або іншою зміною вислову та згущення з модифікацією. Прийом використання того самого матеріалу поділяє на використання частини і цілого, перестановку, незначну модифікацію та увиразнення семантичних зв'язків, унаслідок чого слова, які втратили первісне значення, знову актуалізують його. Серед прийомів подвійного трактування виокремлено двозначне трактування власної назви та омонімічної їй загальної, переносне (метафоричне) та пряме значення, власне подвійне трактування (гра слів), подвійне тлумачення та подвійне тлумачення з натяком (Фрейд, 1998, с. 47–48).

Разом з цим З. Фройд підкреслює тонку межу між різновидами гострослів'я, зазначаючи, що «можливо, всі ці технічні прийоми можна звести до спільного знаменника» (Фрейд, 1998, с. 48). Адже головним у дотепі є не форма, а зміст. І саме ця умова дозволяє З. Фройду виокремити два типи дотепів: тенденційні, які створені з певною метою, мають смисл та безневинні/нешкідливі/абстрактні («harmlos»), які створюють без мети (Фрейд, 1998, с. 110). Тенденційні дотепи психоаналітик поділяє на «агресивні (які використовують для вираження агресії, сатири чи оборони) та непристойні (які використовують для оголення)» (Фрейд, 1998, с. 119). У процесі подальшого аналізу З. Фройд виділяє серед тенденційних дотепів 4 види (Фрейд, 1998, с. 143–144), які в Н. В. Зборовської звучать як «непристойні (із сексуальним смислом), недоброзичливі (з агресивним смислом), цинічні (з критичним смислом) та скептичні (з критично-недовірливим смислом)» (Фрейд, 1998, с. 84).

Здатність створювати дотепні вислови безпосередньо пов'язана з особистістю того, хто їх створює. Таке припущення З. Фройд пояснює тим, що в «дотепних людей … є особливе обдарування або особливі психічні обставини, які створюють умови для гострослів'я або сприяють його роботі» (Фрейд, 1998, с. 175).

У спогадах про письменника окремо зафіксовано приклади дотепів самого Тодося Осьмачки. Г. О. Костюк, описуючи виступ митця на першій конференції МУРу 1946 року в Авсґбурзі, згадує, що на закінчення свого виступу Тодось Осьмачка «посмішаючись, закликом, щоб «братія Писателі» були обачні і не забували, що абревіатура МУР таїть у собі не тільки евфемічний сенс – *«Мистецький Український Рух»,* але й грізно поліційний – *«Московский Уголовный Розыск»* (Костюк, 1998, с. 128) (курсив наш – В. Бойко). Цей дотеп утворено за допомогою технічного прийому використання того самого матеріалу з модифікацією, оскільки Тодось Осьмачка у своєму вислові двічі повторює абревіатуру МУР, але другий раз повністю модифікує її значення. Вказаний дотеп можемо також визначити як двозначне трактування власної назви. Гострий розум письменника дозволяє помітити можливе двозначне трактування абревіатури, яку обрали для себе українські письменники-емігранти. Друге тлумачення цієї абревіатури немовби перекреслює всю роботу організації, яка саме й була спрямована проти радянської ідеології.

Н. В. Зборовська наголошує на тому, що Тодось Осьмачка «належить до письменників, у творчості яких особливо гостро проявляється «психофізіологічний» субстрат. Це означає, що внутрішня біографія письменника значною мірою розділяє з створюваним текстом характерні душевно-психологічні комплекси» (Зборовська, 1996, с. 61).

В автобіографічній повісті «Ротонда душогубців» виокремлюємо ще один дотеп, який кілька разів повторює головний герой Іван Брус: «Вся *Есесерія* знаходилася в руках однієї волі, яка в сотнях мільйонів голів живих людей убила терором думки і почуття, залишивши для життя одно – єдине наставлення викрутитися від жаху смерті в тюрмі, аби потім за тюремними стінами вести життя гада, який ховається у хмизі та в камінні (Осьмачка, 2002, с. 310–311) (курсив наш – *В. Бойко*). Це гострослів'я утворено за допомогою технічних прийомів згущення або модифікації, оскільки згущення (словотворення шляхом змішування) і «модифікацію об'єднує поняття замінного словотворення, то ми можемо описати словотворення шляхом змішування як модифікацію основного слова другим словом» (Фрейд, 1998, с. 29).

Початок слова – **есесер** – це звукова модифікована вимова абревіатури СРСР (скорочено до ССР ймовірно під впливом закону економії мовної енергії). Друга частина назви – закінчення **-ія**, на нашу думку, це редукція слова імперія. Тодось Осьмачка створює тенденційний дотеп, значення якого полягає в чіткому розмінні письменником, що ззовні оновлена держава під назвою СРСР з її владою та політикою насправді незмінно залишається тією самою загарбницькою, антигуманною, колоніальною російською імперією.

Тож дотепи Тодося Осьмачки завжди тенденційні, тобто мають значення та мету. Аналізуючи цей тип гострослів'я, З. Фройд звертає увагу на зовнішні чинники, «які так часто стають перепоною для сварки чи образливої відповіді, що тенденційний дотеп охоче використовують для виявлення агресії або критики тих осіб, які вищі або авторитетніші. *Гострослів'я стає протестом проти такого авторитета, звільнення від його гніту*» (Фрейд, 1998, с. 129–130) (курсив наш – *В. Бойко*). Окремі види дотепу – цинічний та скептичний – «спрямовані на розхитування поваги до установ та істин, у які вірить слухач» (Фрейд, 1998, с. 167–168). Н. В. Зборовська увиразнює думку З. Фройда, розглядаючи такий протест проти авторитетів та розхитування поваги до установ крізь призму радянської дійсності, у якій довелось жити та писати Тодосеві Осьмачці. Дослідниця пише, що дотепність як діяльність «є *реакцією на репресивні заходи культури*, які унеможливлюють первинні (природні) можливості задоволення. Тому *в умовах культурного пригнічення* виникають такі типові інтелектуально-творчі способи задоволення, як гострослів'я, комізм і гумор, що передбачають різні способи насолоди (Зборовська, 2003, с. 84) (курсив наш – *В. Бойко*).

Природною можливістю задоволення для Тодося Осьмачки була свобода говорити правду. Розглядові цього аспекту в характері митця присвячена одна з наших наукових розвідок (Бойко, 2021). Тодось Осьмачка не боявся говорити правду, особливо про радвладу, чим заслужив неабияку повагу свого батька Степана Осьмачки, з яким у сина були близькі стосунки. В. М. Коваленко на основі дослідження художніх текстів та спогадів про Тодося Осьмачку робить припущення, що «Степан Юхимович віддавав перевагу талановитому синові, з якого ніколи, навіть у найскладніші для рідної землі часи не убувало України…, який *сміливо в очі імперським зайдам говорив відверті речі*» (Коваленко, 2018, с. 79) (курсив наш – В. Бойко). Варто додати ще слова Ю. В. Стефаника, який підкреслює, що в страхітливому періоді життя Тодося Осьмачки, «що був таким же страхітливим для його батьківщини та ще бувши повністю залежним від немилосердного ворога, *поет не написав жодного рядка в честь т. зв. робітничо-селянської влади і її прославлюваних вождів*» (Стефаник, 1998, с. 110) (курсив наш – *В. Бойко*).

За фанатичну любов до правди Тодось Осьмачка часто платив дорогою ціною – життям своїх рідних, власним родинним затишком та спокоєм, особистим психічним здоров'ям. Дослідниця родоводу письменника В. М. Коваленко пише, що «*ота іронічна, «крива усмішка»*, якою він ніби «кпився» з усього світу, *стала символічним відбитком складної історії його душі*, долі українського митця в лабетах звіра, який «бенкетує» на рідній землі» (Коваленко, 2018, с. 124) (курсив наш – *В. Бойко*).

Тож дотепи як спосіб висловлення правди, зокрема про радвладу, були видозміненими проявами вираження власної громадянської позиції митця, його бажанням до боротьби проти системи, які пізніше перетворилися на симуляцію божевілля. А далі вже сама симуляція божевілля стала засобом «боротьби проти історичної несправедливості», можливістю «поквитатися за національну кривду» (Коваленко, 2018, с. 66).

На думку Н. В. Зборовської, у цілому в літературі сміхова стихія «може стати вираженням, з одного боку, життєвих сил та енергії, а з іншого – *спустошеності духу*» (Зборовська, 2003, с. 84) (курсив наш – *В. Бойко*). А в науковій розвідці про творчість Тодося Осьмачки дослідниця робить висновок про те, що його твори «породжені не лише зовнішніми причинами, тобто є наслідком не лише катастрофи національного світу, *але й спричинені внутрішньою душевною руїною*» (Зборовська, 1999, с. 86) (курсив наш – *В. Бойко*).

Підтвердженням цієї тези стають дослідження про творчість Тодося Осьмачки, у яких виокремлено такі характерні риси, як смуток, самотність, спустошення: «Китиці часу», зазначає Н. В. Зборовська, «це молитва перед ідолом немилосердного божества *самоти*» (Зборовська, 1996, с. 21) (курсив наш – *В. Бойко*); «Його самотність, – стверджує М. Ф. Слабошпицький, – має сотні варіантів: *самотність людини* перед лицем космосу, *самотність України* в байдужому до її долі у світі, *його особиста самотність* за маргінесом суспільства й у його многолюдді…» (Слабошпицький, 2011, с. 145–146) (курсив наш – *В. Бойко*). А Г. Л. Токмань зауважує, що лірика митця «вражає – це буяння

гордого й сильного духа, це одна душа, що проектує свою енергію на весь світ, залишаючись водночас *самотньою і беззахисною*» (Токмань, 2020, с. 75) (курсив наш – *В. Бойко*) тощо.

У розділі «Мотиви дотепу» З. Фройд, аналізуючи особистість того, хто створює гострослів'я, припускає, що ця людина є «*роздвоєною та схильною до невротичних захворювань особистістю*. Однак недостатня кількість документальних даних не дає нам можливості встановити таку психоневротичну конституцію як закономірну чи як необхідну умову для створення дотепів» (Фрейд, 1998, с. 179) (курсив наш – *В. Бойко*). Натомість маючи значну кількість зазначених вище документальних даних, ми зробили спробу встановити взаємозв'язок між психоневротичною конституцією та здатністю створювати дотепи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз дотепності Тодося Осьмачки виявив, що це одна з виразних рис особистості й художнього стилю митця, яку зауважували всі, хто так чи так був знайомий з письменником. Гострослів'я Тодося Осьмачки завжди тенденційні, тобто мають мету та значення.

З'ясовано, що спрямованість кпинів митця є протестом проти культурного пригнічення та репресій, які унеможливлювали вільну демонстрацію думки. Тож гострослів'я стає художнім виявом акцентуації до правдолюбства. Його трансформація в беззастережну відвертість простежується в симуляції письменником божевілля. Художня реалізація цих процесів стане предметом наших подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В. Фанатична любов до правди : штрихи до психопортрету Теодосія Осьмачки. *International scientific conference «The issues of modern philology and creative methods of teaching a foreign language in the European education system» : conference proceedings* (December 28–29, 2021. Venice, Italy). Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2021. С. 27–30.
2. Бойчук Б. М. Тодось Осьмачка. *Спомини в біографії*. Київ : Факт, 2003. С. 65–70.
3. Зборовська Н. В. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки. Київ : МСП «Козаки», 1996. 63 с.
4. Зборовська Н. В. Роздум шостий. Про чоловіка-сатану у прозі Тодося Осьмачки. *На карнавалі мертвих поцілунків (феміністичні роздуми)* / Н. Зборовська, М. Ільницька. Центр гуманітарних досліджень ЛНУ ім. І. Франка. Львів : Літопис, 1999. С. 85–94.
5. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство : посібник. Київ : «Академвидав», 2003. 392 с.
6. Кейван М. П. У самотній мандрівці до вічности. *Живий Осьмачка : спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 35–85.
7. Коваленко В. М. Русалко з Куцівських ярів. Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2018. 220 с.
8. Костюк Г. О. Осьмачка здалеку і зблизька. *Живий Осьмачка : спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 117–195.
9. Михида С. П. Психопоетика українського модерну : Проблема реконструкції особистості письменника : монографія. Кіровоград : «Поліграф–Терція», 2012. 362 с.
10. Мороз-Стрілець Т. М. Голос пам'яті : спогади. Київ : Радянський письменник, 1989. 196 с.
11. Осьмачка Т. Поезії. Повісті : Старший боярин; Ротонда душогубців. Київ : Наукова думка, 2002. 424 с.
12. Покальчук В. Ф. Тодось Осьмачка (фрагмент зі спогаду). *Сучасність*. 1995. № 5. С. 146–147.
13. Скляр І. О. Психопоетика літературознавча / лінгвістична / психіатрична: кореляція змістових аспектів. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність:* зб. наук. праць. 2018. Вип. 11. С. 59–70.
14. Слабошпицький М. Ф. Поет із пекла (Тодось Осьмачка) : роман-біографія. Вид 3-є. Київ : Ярославів вал, 2011. 368 с.
15. Словник української мови : в 11 т./ за ред. П. П. Доценка, Л. А. Юрчук. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2 : Г–Ж. 550 с.
16. Словник української мови : в 11 т./ за ред. А. А. Бурячка, П. П. Доценка. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4 : І–М. 840 с.
17. Стефаник Ю. В. Свідомий своєї великости. *Живий Осьмачка : спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 109–117.
18. Токмань Г. Л Мотив самотності в поезії Тодося Осьмачки: екзистенціально-діалогічна інтерпретація. *Слово і Час.* 2020. № 5 (713). С. 75–95.
19. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному / перев. с нем. Я. Когана : «Алетейя СПб», 1998, 308 с.

REFERENCES

1. Boiko V. V. (2021) Fanatychna liubov do pravdy : shtrykhy do psykhoportretu Teodosiia Ocmachky [Fanatical love of truth : feature to the psychoportrait of Todos Osmachka]. International scientific conference «The issues of modern philology and creative methods of teaching a foreign language in the European education system» : conference proceedings (December 28–29, 2021. Venice, Italy). Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2021. P. 27–30. [in Ukrainian]

2. Boichuk B. M. (2003) Todos Osmachka. Spomyny v biohrafiii [Memories in the biography]. Kyiv : Fakt. P. 65–70. [in Ukrainian]

3. Zborovska N. V. (1996) Tantsuiucha zirka Todosia Osmachky [Dancing star of Todos Osmachka]. Kyiv : MSP «Kozaky». 63 p. [in Ukrainian]

4. Zborovska N. V. (1999) Rozdum shostyi. Pro cholovika-satanu v prozi Todosia Osmachky. [The sixth thought. About the man-satan in the prose of Todos Osmachka]. Na karnavali mertvykh potsivunkiv (feministychni rozdumu) / N. Zborovska, N. Ilnytska.Tsentr hymanitarnykh doslidzhen LNU im. I. Franka. Lviv : Litonys. P. 85–94. [in Ukrainian]

5. Zborovska N. V. (2003) Psykhoanalis i literaturoznavstvo [Psychoanalysis and literary studies] : posibnyk. Kyiv : «Akademvydav». 392 p. [in Ukrainian]

6. Keivan M. P. (1998) U samotnii mandrivtsi do vichnosty [In a lonely journey to eternity]. Zhyvyi Osmachka : spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainski visti». P. 35–85. [in Ukrainian]

7. Kovalenko V. M. (2018) Rysalko z Kutsivskykh yariv [Rysalko from Kutsivsky ravines]. Cherkasy : Vydavets Yu. A. Chabanenko. 220 p. [in Ukrainian]

8. Kostiuk H. O. (1998) Osmachka zdaleku i zblyzka [Osmachka distantly and nearby]. Zhyvyi Osmachka : spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainski visti». P. 117–195. [in Ukrainian]

9. Mykhyda S. P. (2012) Psykhopoetyka ukrainskoho modernu: Problema rekonstruktsii osobystosti pysmennyka [Psychopoetics of Ukrainian modernism: The problem of reconstruction of the writer's personality]. Kirovohrad: «Polihraf – Tertsiia» 352 p. [in Ukranian]

10. Moroz-Strilets T. M. (1989) Holos pamiati [The Voice of Memory]. Kyiv : Radianskyi nusmennyk. 196 p. [in Ukrainian]

11. Osmachka T. (2002) Poezii. Povisti : Starshyi boiaryn; Rotonda dushohubtsiv [Poetry. Stories : «The senior boyar»; «Rotonda of murderers»]. Kyiv : Naukova dumka. 424 p. [in Ukrainian]

12. Pokalchuk V. F. (1995) Todos Osmachka (frahment zi spohadu) [Todos Osmachka (fragment from memory)]. Suchasnist. № 5. P. 146–147. [in Ukrainian]

13. Skliar I. O. (2018) Psykhopoetyka literaturoznavcha / linhvistychna / psykhiatrychna: korelyatsiya zmistovykh aspektiv [Psychopoetics of literary / linguistic / psychiatric: the correlation of content aspects]. Literatury svitu : poetyka, mentalnist i dukhovnist. Vyp. 11. P. C. 59–70. [in Ukrainian]

14. Slaboshpychyi M. F. (2011) Poet iz pekla (Todos Osmachka) : roman-biohrafiia [The poet from hell (Todos Osmachka): novel-biography]. Vyd. 3. Kyiv : Yaroslaviv val. 368 p. [in Ukrainian]

15. (1971) Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. [«Dictionary of Ukrainian language»]/ Za red. P. P. Dotsenka, L. A. Yurchuk. Kyiv, Naukova dumka. T. 2 : H–Zh. 550 p.

16. (1973) Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. [«Dictionary of Ukrainian language»]/ Za red. A. A. Buriachka, P. P. Dotsenka. Kyiv, Naukova dumka. T. 4 : I–M. 840 p.

17. Stefanyk Ya. V. (1998) Svidomyi svoiei velukosty [Conscious of his greatness]. Zhyvyi Osmachka : spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainski visti». P. 109–117. [in Ukrainian]

18. Tokman H. L. (2020) Motyv samotnosti v poezii Todosia Osmachky : ekzystentsialno-dialohichna interpretatsiia [The motif of loneliness in the poetry of Todos Osmachka: existential-dialogic interpretation]. Slovo i chas. № 5 (713). P. 75–95. [in Ukrainian]

19. Freyd Z. (1998) Ostpoumie i ego otnoshenie k bessozmatelnomu [Wit and Its Relation to the Unconscious] / perev. s nem. Ya. Kagana : «Aleteiia SPb», 1998, 308 p. [In russian]

THE WIT OF TODOS OSMACHKA: PERSONAL AND ARTISTIC

Boiko Viktoriia Valentynivna
Postgraduate Student at the Department of Ukrainian and Foreign Literature
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
1, Shevchenko Str., Kropyvnytskyi, Ukraine

Comprehensive disclosure of the individuality, unusualness and charisma of the bright figure in the Ukrainian literature of the twentieth century Todos Osmachka still remains relevant. The article comprehends such a special result of the writer's mental disclosure as wit. A significant number of memoirs about the artist have been analyzed which serve the objectivity of the statements. Based on Freud's research «Wit and its relation to the unconscious» describes the main techniques of wit, identified by psychoanalyst, including condensation, use of the same material and double interpretation. Attention is focused on two types of wit mentioned in Freud's research: tendentious ones, which are created for a specific purpose, make sense, and harmless ones ("harmlos" – German) which are created without a purpose. On the basis of examples of verbal wit of Todos Osmachka, recorded in memoirs and works of art, it is investigated that the writer's wits are always tendentious (have a purpose and meaning). Particular attention is paid to the figure of Todos Osmachka as a person who creates verbal wit and has a special talent or special mental circumstances that create conditions for wit or contribute to his work. The analysis of the writer's mental state and the conditions for creating wit confirmed the idea that the artist's wit was a protest against the communist ideology that prevailed in Ukraine at the time, as well as a special manifestation of the natural possibility of pleasure that for Todos Osmachka was consist in freedom to tell the truth. It is proved that at the artistic level of wit is an expression of the devastation of the artist's spirit, which is also manifested in such characteristic motifs of Todos Osmachka's work as sadness, loneliness, devastation. The study revealed the interrelation between character accentuation (determined that the type of character accentuation of the writer – stuck (rigid), whose expressive features are: love of truth, suspicion, vulnerability, etc.) and the result of mental disclosure.

Key words: *psychopoetics, personality, megatext, wit, love of truth.*

УДК 811.111'255.4(045)
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.3

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ УКРАЇНСЬКИХ РЕТРАНСЛЯЦІЙ П'ЄС ШЕКСПІРА У СВІТЛІ КОГНІТИВНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ

Бойко Яна Вікторівна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
пр. Дмитра Яворницького, 19, Дніпро, Україна

У запропонованій розвідці обґрунтовано стратегії і тактики досягнення когнітивної еквівалентності діахронних ретрансляцій часово-віддаленого першотвору з позицій теорії і практики перекладу. Для досягнення мети у дослідженні використано такі методи: метод теоретичного узагальнення під час обробки використаних джерел, емпіричний метод у ході формування загальної вибірки для проведення лінгвістичного аналізу, метод лінгвістичного аналізу і метод зіставного аналізу для характеристики перекладу у порівнянні з оригіналом, трансформаційний аналіз та методика інтерпретаційного аналізу для визначення застосованих стратегій, тактик та операцій перекладу. Матеріалом дослідження було обрано часово-віддалені першотвори, якими постають трагедії У. Шекспіра "Julius Caesar" (1599) і "King Lear" (1605) та їх діахронні ретрансляції XIX-XXI століть, авторами яких є М. Рильський (1941) і Ю. Андрухович (2000). У статті визначено специфіку терміну «стратегія перекладу» та встановлено, що ефективною стратегією відтворення часово-віддалених першотворів є стратегія модернізації. У дослідженні надано класифікацію альтернативних тактик (репродуктивних та адаптивних) відтворення індивідуально-авторської світобудови, втіленої у хронологічно віддалених першотворах, що реалізуються шляхом транскодування та перекладацьких лексико-граматичних трансформацій, які сконцентровані на передачі змісту й образності твору та певною мірою утворюють опозицію. Встановлено параметри, за якими виявляється когнітивна еквівалентність одиниць оригіналу й одиниць перекладу в умовах когнітивного консонансу. Обґрунтовано два різновиди когнітивної еквівалентності оригіналу і перекладу: повна когнітивна еквівалентність і часткова когнітивна еквівалентність. Продемонстровано застосування перекладацьких стратегій і тактик у досягненні повної та часткової когнітивної еквівалентності мисленнєвого процесу автора і перекладача із залученням буквального перекладу, морфологічної заміни та транспозиції як основних способів відтворення когнітивного еквіваленту при перекладі українською мовою.

Ключові слова: *ретрансляція, повна / часткова когнітивна еквівалентність, стратегія перекладу, репродуктивні / адаптивні тактики.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Проблема дистанції часу і простору є однією з найскладніших практичних проблем перекладу (Г. Гійом, Н. Д. Арутюнова, Т. П. Андрієнко, В. О. Ребрій, Н. М. Рудницька). При цьому переклад оцінюється як міжмовна передача національної самобутності, пов'язаної із дистанцією часу й простору. З точки зору перекладу, **ретрансляція** (як продукт) означає повторні переклади одного вихідного тексту на цільову мову. Таким чином, ретрансляція (як процес) є прототипним явищем, яке відбувається протягом певного історичного періоду або кількох періодів синхронно або діахронно, що надає змогу простежити світосприйняття та вплив різних епох на перекладачів, а, відповідно, й на перекладений твір. У більшості випадків різні переклади створюються не синхронно з текстом оригіналу, а з певним інтервалом часу, що зумовлює **діахронну множинність перекладів** (ретраснляцій) (Boiko, 2021, p. 34).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Встановлення адекватності діахронних ретрансляцій часово віддаленому першотвору ґрунтується на двох базових принципах теорії еквівалентності (Ребрий, 2012): 1) виведення еквівалентності за межі мовних одиниць і визнання, поряд із мовною, також текстуальної та комунікативної еквівалентності; 2) визнання принципової неможливості встановлення повної еквівалентності між текстом оригіналу і текстом перекладу. Отже, еквівалентність діахронних ретрансляцій часово віддаленого першотвору завжди поняття відносне, і рівень відносності може бути дуже різним. Ступінь зближення з оригіналом залежить від багатьох чинників: від майстерності та творчої особистості перекладача; від лінгвальних чинників, зокрема, розвитку літературної мови та художнього перекладу; від впливу культури сприймача; від епохи створення оригіналу і перекладу; способу перекладу; характеру перекладених текстів тощо (Boiko, 2021, p. 33–39).

Лише невелика група дослідників і теоретиків (J. House, E. A. Nida, S. Halverson, Б. Левандовська-Томащик) намагалася дослідити еквівалентність із когнітивної точки зору, тобто зосередитись насамперед на процесах у свідомості автора оригіналу та перекладача, які беруть участь у комунікативних актах, що обертаються навколо перекладених текстів.

У дослідженні, ми розуміємо когнітивну еквівалентність одиниць оригіналу (далі ОО) і одиниць перекладу (далі ОП) як наслідок порівняльного когнітивного процесу двох текстів та їх відповідного сприйняття, змодельованого у свідомості перекладачів під час перекладацької діяльності, що створює когнітивний консонанс мисленнєвого процесу автора і перекладача у ході порівняння тексту оригіналу і тексту перекладу. (Бойко, 2021, с. 105–110). Варто наголосити, що когнітивна еквівалентність оригіналу та його ретрансляцій є підґрунтям їх функційно-комунікативної рівноцінності та прагматичної рівнозначності, наявність яких робить перекладений текст еквівалентним оригіналу. Когнітивна еквівалентність є основним критерієм успішної ретрансляції першотвору, оскільки вона забезпечує максимально можливу відповідність між значенням у тексті оригіналу та тим, як воно актуалізується у свідомості цільового читача. Найвищий рівень когнітивної еквівалентності спостерігається за збереження усіх компонентів прецедентності, хоча деякими з них іноді доводиться пожертвувати, щоб забезпечити цілісність на рівні всього повідомлення.

Метою цієї статті є обґрунтування перекладацьких стратегій і тактик у світлі когнітивної еквівалентності діахронних ретрансляцій часово-віддаленого першотвору. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити специфіку терміну «стратегія перекладу»; 2) класифікувати альтернативні стратегії і тактики перекладу хронологічно віддаленого першотвору; 3) продемонструвати застосування перекладацьких стратегій і тактик у досягненні когнітивної еквівалентності мисленнєвого процесу автора і перекладача у двох її різновидах: повній і частковій. У роботі було використано такі **методи дослідження:** метод теоретичного узагальнення під час обробки використаних джерел, емпіричний метод у ході формування загальної вибірки для проведення лінгвістичного аналізу, метод лінгвістичного аналізу і метод зіставного аналізу для характеристики перекладу у порівнянні з оригіналом, трансформаційний аналіз та методика інтерпретаційного аналізу для визначення застосованих стратегій і тактик перекладу. **Матеріалом дослідження** слугували трагедії У. Шекспіра "Julius Caesar" (1599) і "King Lear" (1605) та їх українські ретрансляції, авторами яких є М. Рильський (1941) і Ю. Андрухович (2000). **Одиницями аналізу** поставали конотативно навантажені слова, словосполучення, пропозиції, тобто такі мовні і мовленнєві одиниці, які у своїх значеннях реалізують будь-який компонент конотації – образність, експресивність, емотивність та / або оцінку. У проаналізованих 963-х фрагментах тексту виокремлено та додатково класифіковано 1053 мовні і мовленнєві засоби образності, експресивності, емотивності й оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У перекладознавстві існує багато класифікацій стратегій лінгвокультурної адаптації тексту перекладу (Д. Делабастіта, Т. В. Пастрик, П. Топер, Т. П. Андрієнко, О. В. Єгорова, О. В. Маріна). У нашому дослідженні розуміємо термін «**стратегія перекладу»** як сукупність правил, цілей і засобів, які використовує перекладач у процесі перекладу і які окреслюють його власний специфічний стиль серед інших перекладачів і виділяють продукт перекладу серед інших перекладів.

З усього діапазону стратегій перекладу, які обирає перекладач для відтворення часово віддалених першотворів, ефективними постають такі (Бойко, 2021а, с. 43–49): стратегія **історизації** (створення образу минулої епохи, який не є тотожним реальним текстам відповідної епохи), стратегія **модернізації** (створення образу сучасності як частини хронотопу інтегративно-текстового мегаконцепту перекладу), стратегія **нейтралізації часової дистанції** (усунення часової маркованості художнього образу, створення перекладу «поза часом»). Вибір стратегії перекладу часово віддаленого першотвору зумовлюється культурними, соціальними, психологічними, економічними, політичними факторами, вимогою часу, наявністю інших ретрансляцій даного твору, змаганням між перекладачами.

Для відтворення українською мовою трагедій У. Шекспріа як часово-віддалених першотворів ефективною постає **стратегія модернізації**, у результаті якої застарілі, архаїчні слова та вислови, а також слова-історизми перекладаються більш сучасними їх відповідниками, що впливає на естетичну складову першотвору, наприклад: *"an eater of broken meats"* (KL, p. 14) – «*Блюдолиз»* (P, с. 16). Цей вираз має значення подібне до 'людини, що харчується залишками', але М. Рильський вирішив, що цей вираз занадто застарілий і замінив його сучас-

ним аналогом 'блюдолиз', що позначає підлабузника. У фрагменті *"Infect her beauty, You fen-suck'd fogs, drawn by the powerful sun, To fall and blast her pride!"* (KL, p. 30) – *«Ви, сонцем розколихані тумани, Спадіть на неї, і затруйте вроду, І гордощі неситі оскверніть!»* (P, с. 34), застаріле англійське поняття *"fen-suck'd"* перекладач передав більш сучасною лексемою з пестливим відтінком 'розколиханий'. Ще одна модернізація є у виразі *"Milk-liver'd man!"* (KL, p. 24) – *«Боягузе!»* (P, с. 28). Архаїчний вираз *"milk-livered"* перекладач замінив сучасним відповідником 'боягуз', чим значно полегшив сприймання твору.

Перекладацьку стратегію розмежовуємо із **перекладацькою тактикою** як родове і видове поняття. Відтворення при перекладі образності, експресивності, емотивності та оцінки у семантиці одиниць оригіналу передбачає застосування низки перекладацьких трансформацій, які передбачають перетворення на рівні мови та дозволяють перекладачеві передати текст оригіналу мовою перекладу, втіливши у перекладі як зміст, так і форму твору, включаючи його стилістичне навантаження. Відтворення індивідуально-авторської світобудови, втіленої у трагедіях У. Шекспіра, відбувається в українських ретрансляціях із залученням репродуктивних і адаптивних тактик, що реалізуються шляхом транскодування та перекладацьких трансформацій, що сконцентровані на передачі змісту й образності твору та певною мірою утворюють опозицію.

Транскодування є репродуктивною перекладацькою тактикою, яка розглядається як копіювання структури слова, словосполучення або речення мови оригіналу у мові перекладу. Транскодування може здійснюватися на фонемно-графемному рівні, що має різні види: 1) ***транскрипція*** – транскодується звукова форма слова; 2) ***транслітерація*** – транскодується графічна форма слова; 3) ***змішане транскодування*** – транскодується частково звукова, частково графічна форми слова; 4) ***практичне транскрибування*** – транскодується корінь слова, але водночас видозмінюється його закінчення відповідно до норм мови оригіналу; 5) ***калькування*** – копіюється фразеологізм, слово або значення слова через буквальний переклад відповідного іншомовного елемента.

Репродуктивними тактиками трансформаційного перекладу одиниць оригіналу, що зорієнтовані на відтворення лінгвокультурного коду автора оригіналу, при перекладі українською мовою визначено лексико-семантичні (*диференціація*, *модуляція*, *генералізація* та *конкретизація*) та лексико-граматичні (*морфологічна заміна*, *транспозиція*, *цілісне перетворення* та *антонімічний переклад*) трансформації. Для репродуктивного перекладу домінантною є предметно-логічна інформація, виражена магістральністю інформативної (денотативної, когнітивної) функції для цього типу тексту.

Перевага оцінних (конотативних) видів інформації неминуче спричиняє актуалізацію стилістичних функцій. А це означає, що під час репродуктивного перекладу дотримати сполучення домінантних функцій в умовах асиметрії мов і культур надзвичайно складно, і в такому випадку доцільно застосовувати адаптивні тактики трансформаційного перекладу.

Адаптивні тактики трансформаційного перекладу передбачають використання мовних і культурних моделей реципієнта й виразну прагматичну орієнтацію текстів перекладу на свою іншомовну й іншокультурну аудиторію. До таких тактик належать *експлікація*, *елімінація* й *ампліфікація*.

Перекладацькі стратегії (здебільшого стратегія модернізації) і тактики (репродуктивні й адаптивні) застосовуються перекладачем у досягненні когнітивної еквівалентності ОО й ОП у двох її різновидах: **повній** і **частковій**, що передбачає наявність відносин взаємної обумовленості ОО й ОП *на рівні мовних одиниць* (слів і стійких словосполучень) і *на рівні мовленнєвих утворень* (вільних словосполучень і речень).

Параметри, за якими встановлюємо **повну когнітивну еквівалентність** ОО й ОП, є такими: 1) повний збіг компонентного складу ОО й ОП, тобто можливість указати у перекладі лексичний відповідник кожному повнозначному слову оригіналу; 2) повний паралелізм структурно-синтаксичної організації, тобто ОП ідентично відтворює структурно-синтаксичну модель ОО без зміни конструкції та без зміни порядку слів; 3) тотожна відповідність сенсу, тобто передача всіх інформаційних компонентів ОО у перекладі; 4) функційно-комунікативна рівноцінність і тотожність прагматичної спрямованості ОО й ОП.

Для досягнення повної когнітивної еквівалентності, яка проявляється у повній тотожності ОО й ОП як у плані форми (їхнього компонентного складу і структурно-синтаксичної організації), так і в плані змісту (їхнього смислу, функційно-комунікативної і прагматичної спрямованості) ефективним постає **калькування**. Наприклад, повну когнітивну еквівалентність ОО й ОП автор досягає шляхом калькування епітетної конструкції у перекладі фрагменту

із трагедії «Король Лір»: *"Meantime we shall express our darker purpose"*. (KL, p. 3) – «*Тим часом виявим наш тайний задум.*» (P, с. 6).

Часткова когнітивна еквівалентність проявляється у випадку, коли зберігається тотожність у плані змісту (смислу, функційно-комунікативної і прагматичної спрямованості), але порушується тотожність ОО й ОП у плані форми (компонентного складу і структурно-синтаксичної організації). Досягнення часткової когнітивної еквівалентності ОО й ОП відбувається із залученням репродуктивних тактик трансформаційного перекладу шляхом застосування граматичних трансформацій – морфологічної заміни та транспозиції.

Морфологічні заміни застосовуються при заміні частини мови, наприклад: *"A mote it is to trouble the mind's eye./ in the most high and palmy state of Rome, / A little ere the mightiest Julius fell, <...>"* (JC, p. 17), де в українському варіанті замість прикметника *"palmy"* використовується іменник *«цвітіння»* у перекладі Ю. Андруховича*: «Та це нічого, пил квітковий в око. / В найкращі дні для Риму, в час цвітіння, / У переддень, як Юлій мав сконати, <...>»* (A, с. 19). Заміну дієприкметника *"roaring"* в оригіналі іменником «*виття*» у складі ОП спостерігаємо у перекладі М. Рильського: *"Such groans of roaring wind and rain, I never remember to have heard"* (KL, p. 63) – *«Виття такого вітру та дощу / Не пригадаю.»* (P, p. 69). У наступному фрагменті спостерігаємо заміну дієслова в оригіналі іменником у перекладі М. Рильського: *"Obey you, love you, and most honour you"* (KL, p. 5) – *«Шанобою, любов'ю та слухнянством»* (P, p. 9).

Використання морфологічних замін не вносить значних змін до семантики ОО, однак дозволяє адаптувати їх до норм мови оригіналу та часом визначається поетичною природою твору, коли перекладач має зберегти не лише характерні риси ОО, а й вписати їх до римованого тексту.

Використання **транспозиції** з погляду стилістики може видозмінювати перекладений вираз, який відрізняється від оригіналу за якістю, але при цьому має однакове значення; висловлювання зазвичай звучать більш літературно й поетично. Наприклад, у фрагменті *"tears his white hair, // Which the impetuous blasts, with eyeless rage, Catch in their fury, and make nothing of"* (KL, p. 60) – *«Волосся сиве він в одчаї рве, // А буревію пориви шалені // Підхоплюють волосся й розвівають.»* (P, с. 63) структурно-синтаксична модель двох ОО "*white hair"* та *"impetuous blasts"* – Adj + N (прикметник + іменник) – відрізняється у перекладі від ОП «*волосся сиве*» та «*буревію пориви шалені*», які побудовано за іншою структурно-синтаксичною моделлю – N + Adj (іменник + прикметник).

Комбінацію двох граматичних перекладацьких трансформацій – морфологічної заміни та транспозиції – спостерігаємо у фрагменті: *"That he suspects none: on whose foolish honesty // My practises ride easy!"* (KL, p. 13) – *«Не розпізнає. Впораюсь одразу // Із чесністю дурного.»* (P, с. 19). Відтворення метафори "*foolish honesty"* (Adj + N), що буквально перекладається «безглузда чесність», у перекладі М. Рильського відбувається із застосуванням комбінації граматичних перекладацьких трансформацій: морфологічної заміни *"foolish"* – *«дурного»* (Adj → N) та транспозиції *«чесність дурного»* (N + N).

Дослідження способів перекладацького відтворення 1053-х мовних і мовленнєвих засобів образності, експресивності, емотивності й оцінки, що були виокремлені із 963-х фрагментів українських ретрансляцій трагедій У. Шекспіра і постали одиницями аналізу, продемонструвало, що когнітивна еквівалентність ОО й ОП не є поширеною в українських ретрансляціях (табл. 1); когнітивних еквівалентів нараховано лише 148 ОП (14% від усього матеріалу), що засвідчує їх непопулярність при відтворенні конотативно маркованих одиниць оригіналу.

Таблиця 1

Досягнення когнітивної еквівалентності в українських ретрансляціях трагедій У. Шекспіра

Перекладацька тактика	Когнітивна еквівалентність		Інше
	Повна когнітивна еквівалентність	Часткова когнітивна еквівалентність	
Калькування	36	0	
Морфологічна заміна	0	38	
Транспозиція	0	22	
Комбінація граматичних трансформацій	0	52	
Усього	**36**	**112**	**905**
Разом	**148**		

Значно менший відсоток повних когнітивних еквівалентів (36 ОП, 4%) порівняно з частковими когнітивними еквівалентами (112 ОП, 12%) зумовлений розбіжностями у граматичних структурах англійської як аналітичної та української як синтетичної мов. Для розв'язання цієї проблеми у перекладі застосовано репродуктивні тактики трансформаційного перекладу, які реалізуються граматичними перекладацькими трансформаціями – морфологічною заміною та транспозицією. Заміна форм ОО відповідниками ОП, що відрізняються у плані форми (компонентного складу і структурно-синтаксичної організації), проте у плані змісту зберігають тотожність, зумовлена самою природою таких форм, які часто зумовлюються не загальним культурним кодом автора і читача, а особливостями авторського індивідуального світобачення, що є незвичайним як для читача твору мовою оригіналу, так і для читача твору мовою перекладу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основна проблема відтворення у перекладі образності, експресивності, емотивності й оцінки у семантиці одиниць оригіналу вимагає збереження значення й асоціацій, які закодовані автором оригіналу. До основних способів досягнення когнітивної еквівалентності оригіналу при перекладі українською мовою належать буквальний переклад, морфологічна заміна та транспозиція. Але відтворення конотацій у випадку, коли асоціації в англійській та українській лінгвокультурах відрізняються, доцільним є використання більш суттєвих перетворень, що і становить перспективу наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Я. В. Когнітивний консонанс як фактор когнітивної еквівалентності ретрансляцій часово віддаленого першотвору. *Академічні студії.* Серія Гуманітарні науки. 2021 (3). С. 105–110.

2. Бойко Я. В. Когнітивний стиль перекладача: «модернізація» vs. «історизація» часово віддаленого першотвору (на матеріалі українських ретрансляцій трагедій У. Шекспіра). *Міжнародний філологічний часопис.* Том 12, № 3, 2021а. С. 43–49.

3. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: [монографія]. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.

4. Boiko, Ya. V. General strategies of chronologically distant Ukrainian retranslations of Shakespeare's plays. *Sciences of Europe*. No 85. Vol. 3. Praha, Czech Republic, 2021. P. 33–39.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. (P) – Шекспір В. Король Лир. / пер. з англ. М. Рильський. Твори в шести томах: Том 5. Київ: Дніпро, 1986. С. 235–343.

2. (A) – Шекспір У. Юлій Цезар / Пер. Ю. Андруховича. *Четвер*, 2000. Вип. 10. С. 2–103.

3. (JC) – Shakespeare, W. Julius Caesar. In R. G. White (Ed.) *The complete works of William Shakespeare* (Vol. 1–12) (Vol. 11, pp. 25-159). New York: The university society, 1899.

4. (KL) – Shakespeare, W. King Lear. In R. G. White (Ed.) *The complete works of William Shakespeare* (Vol. 1–12) (Vol. 11, pp. 25-159). New York: The university society, 1899.

REFERENCES

1. Bojko, Ya. V. (2021). Kohnityvnyj konsonans iak faktor kohnityvnoi ekvivalentnosti retransliatsij chasovo viddalenoho pershotvoru. [Cognitive consonance as a factor of cognitive equivalence of chronologically distant retranslations] *Akademichni studii. Seriia «Humanitarni nauky».* [in Ukrainian]

2. Bojko, Ya. V. (2021). Kohnityvnyj styl' perekladacha: «modernizatsiia» vs. «istoryzatsiia» chasovo viddalenoho pershotvoru (na materiali ukrains'kykh retransliatsij trahedij U. Shekspira) [Translator's cognitive style: "modernization" vs. "historization" of the time-remote original text (case study of Ukrainian retranslations of W. Shakespeare's tragedies)]. *Mizhnarodnyj filolohichnyj chasopys.* [in Ukrainian]

3. Rebrij, O. V. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi.* [Modern concepts of creativity in translation]: [monohrafiia]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian]

STRATEGIES AND TACTICS OF UKRAINIAN RETRANSLATIONS OF SHAKESPEARE'S PLAYS IN THE LIGHT OF COGNITIVE EQUIVALENCE

Boiko Yana Viktorivna
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Translation
Dnipro University of Technology
19, Dmytro Yavornytskyi ave., Dnipro, Ukraine

The present research substantiates strategies and tactics of the cognitive equivalence of chronologically distant retranslations from the standpoint of the theory and practice of translation. To achieve the goal, the following methods were used: method of theoretical generalization during the processing of used sources, empirical method during the formation of a general sample for linguistic analysis, method of linguistic analysis and method of comparative analysis to compare the original and retranslations, transformational analysis and methods of interpretive analysis to define the applied strategies, tactics and translation operations. The material of the research is William Shakespeare's tragedies "Julius Caesar" (1599) and "King Lear" (1605) which are chronologically distant originals, and Ukrainian retranslations of the XIX–XXI centuries performed by M. Rylsky (1941) and Yu. Andrukhovich (2000). The specifics of the term "translation strategy" and the modernization strategy as the most effective strategy in chronologically distant Ukrainian retranslations of Shakespeare's plays are defined in the article. The classification of alternative tactics for reproducing the individual author's mental processes embodied in chronologically distant originals is presented. They are reproductive and adaptive tactics implemented through transcoding and translation transformations. The parameters of cognitive equivalence of the original units and translation units, which is established in terms of cognitive consonance, are defined in the article. The cognitive equivalence of the original and its retranslation is realized in two forms: complete and partial cognitive equivalence. The application of translation strategies and tactics in achieving complete and partial cognitive equivalence of the original and its retranslation with the involvement of literal translation, morphological substitution and transposition in Ukrainian translation is demonstrated.

Key words: *retransmission, full/partial cognitive equivalence, translation strategy, reproductive / adaptive tactics.*

УДК 801.7
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.4

МІФИ, ОБРЯДИ, РИТУАЛИ – ВІДТВОРЕННЯ КУЛЬТУРНОГО ТВОРІННЯ

Бреславець Надія Олександрівна
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
вул. Тургенівська, 8/14, Київ, Україна

Вознюк Людмила Анатоліївна
викладач кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
вул. Тургенівська, 8/14, Київ, Україна

Духовне начало в людині з'являється та розвивається за допомогою засобів і способів культури, облагороджуючи її душу. Поняття культури є дуже багатозначним. Сьогодні існує декілька визначень культури. Зазвичай під цим словом розуміють рівень духовного розвитку народу чи суспільства. Досягнення у мові, релігії, моралі, філософії, науці, мистецтві, системі освіти й виховання – сукупність цих видів людської діяльності і називають культурою. Культура передусім націлена на розвиток та виховання душі людини. Її символи – це міфи, звичаї, обряди, ритуали, характерні для язичницького та християнського уявлення про світ та людину. Міфологія допомагає інтерпретувати та осмислювати навколишній світ. Навіть у сучасному світі вона відіграє важливу роль у культурному та духовному житті людей. Міфологічна культура, рання культура слов'ян, трансформуючись протягом століть і тисячоліть, донесла до нас у вигляді мовних метафор, фразеологізмів, казок, билин, прислів'їв і приказок, ціннісну і символічну природу культури, як явища, несучи у собі міфоархетиповий початок культури. Національна мова є умовою, основою та продуктом культури, виразником особливої національної ментальності, в основі якої знаходиться культурно-історичний зміст. Вона є засобом усного й писемного спілкування нації. Через національну мову та культуру здійснюється вихід до світових цінностей, до людини як індивідуальності, формується особиста гідність та індивідуальна картина світу. Міфологія не втратила свого значення в нашому сьогоденні. Міфологічні аспекти знаходимо в релігіях народів світу. Дехто з сучасних композиторів, письменників, художників, скульпторів, психологів звертаються до міфологічних образів для інтерпретації та осмислення сучасних реалій життя суспільства. Людська душа здавна прагне гармонійного співіснування зі світом, а міф, на думку авторів, представляє цю гармонію через єднання з усім навколишнім і є частиною культури.

Ключові слова: *культура, мова, архетип, символ, міф, обряд, ритуал, прислів'я.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мова і культура тісно пов'язані. І навіть вивчення мови як такої в максимально можливому відриві від зовнішніх факторів так чи інакше все одно отримує вихід у культуру та соціальну практику. За твердженням Ф. де Соссюра, мова виступає структурним елементом певної культури і може розглядатися тільки в її полі (Ф. де Соссюр, 1998, p. 15). Міфи і сказання різних народів світу протягом багатьох століть передавалися з покоління в покоління, розвивалися, ускладнювалися, удосконалювалися, вбираючи в себе колективний досвід людства і відображаючи його уявлення про світопорядок, моральність і красу. Поняття «культура» багатозначне.

Аналіз останніх досліджень. Серед найбільш відомих науковців, які займаються дослідженням цієї проблеми, варто назвати вітчизняних учених: Є.С. Аверінцева, Є.С. Маркаряна, Л.С. Кертмана, М.С. Кагана, В.М. Межуєва, А.С. Гуревича, Ю.М. Рєзніка та зарубіжних – А. Кребера, К. Клакхома, У. Беккета, О. М. Леонтьєва, А. Д. Лихачова та ін. Так, наприклад, О.М. Леонтьєв указував, що людина має індивідуальний та колективний (соціально-історичний) досвід, який є продуктом культури, становить суспільне явище (Леонтьев, 1968, p. 51). А Д. С. Лихачов стверджував, що культура – це величезне явище, що робить людей з просто населення народ, націю (Лихачев, 2006). Все, що є в людині як людині, постає у вигляді культури, яка є так само різнобічно-багатою та суперечливо-додатковою, як сама людина – творець культури та її головне творіння.

Формулювання мети статті. Метою нашого дослідження є аналіз таких аспектів культури як міфи, обряди й ритуали, визначення їхньої ролі для духовного розвитку сучасної людини.

Культура – це одне з фундаментальних понять соціально-гуманітарного пізнання; у науковій літературі існує безліч дефініцій. Одна з них, антропологічна, представляє культуру як сукупність результатів людської діяльності в усіх сферах життя, що утворюють і зумовлюють образ життя нації, етносу, соціальної групи людей і кожної окремої людини у будь-який конкретний період часу і трактує мову як результат культурного розвитку людства, частину культури, її носія, умову її подальшого розвитку і засіб її пізнання (Бігич, Бориско, Борецька, 2013, p. 418).

У науковій літературі вперше визначення культури було сформульовано Е. Тайлором (Тайлор, 1989), який розумів культуру як поняття, що включає знання, вірування, мистецтво, закони, мораль, звичаї, звички, набуті людиною в процесі життєдіяльності як члена суспільства, а також звичаї, ритуали, особливості спілкування між людьми, їх розуміння та перетворення світу. Це слово набуло статусу наукового терміна з другої половини XVIII століття. У 1960-ті роки сформувалася самостійна наука про культуру – культурологія, що виникла на межі філософії, історії, соціології, психології, лінгвістики, етнографії, мистецтвознавства, синтезуючи всі когнітивні параметри, які визначають суть культури.

Загальновизнаними критеріями визначення поняття культури є соціальна активність людини, історичний генезис культури, формування людської особистості, яка накопичує матеріальні та духовні цінності, характерні для певного соціального колективу. Причому колектив, навіть малий, неминуче культурно впливає на членів певної спільноти людей, поєднуючи їх своєрідною культурою та власною сукупністю цінностей. Що стосується малих соціальних груп, то до них застосовується термін «субкультура». Субкультури малих соціальних груп взаємодіють у полі культури вищого порядку, акумулюючи в національну культуру.

Культура сприймається як продукт соціальної, а не біологічної активності людини, яка накопичує і вносить у культуру певної спільноти свій внесок на кожному історичному етапі, вивчаючи особливості мови різних соціальних і вікових груп, формуючи людську особистість. У процесі занять з вивчення мови відбувається тісна взаємодія мови та культури її носіїв, що зумовлює соціо-культурний підхід, який забезпечує використання мови в умовах певного культурного контексту на основі діалогу культур. Культурне середовище формується в конкретному соціально-економічному, географічному, етнічному та демографічному просторі, в якому, висловлюючись філософською мовою, присутні компоненти загального, особливого та одиничного, що дозволяють успішно виховувати в підростаючого покоління історичну свідомість та історичну пам'ять.

У соціальному аспекті доцільно розглядати культуру як форму колективного досвіду, певним чином систематизованого і стуктурованого, що передається від покоління до покоління, а, отже, такого, що піддається трансляції. Для існування певної (етнічної) культури важливими є історичні, економічні, природні та інші фактори. Міфи, легенди, символи, билини, сказання, думи, приказки, прислів'я становлять загальний культурний багаж нації. Людина входить у людство через національну індивідуальність, як національна людина, а не абстрактна людина, як українець, француз, німець чи англієць. Національна людина – більше, а не менше, ніж просто людина, у ній є родові риси людини взагалі і ще є риси індивідуально-національні (Бердяев, 2004, p. 107).

Деякі вчені стверджують, що вся інформація зберігається та обробляється у вигляді образів – відбитих у пам'яті відображень об'єктів або внутрішніх візуальних картин. Інші вважають, що знання фіксуються у вигляді деякого ментального знака (коду), який виступає внутрішнім опосередковувачем вербального мислення, і, за необхідності, на основі ментального коду можна відновити й образ.

Менталітет є деякою глибинною структурою свідомості, включає закладене в підсвідомості – архетипи (Юнг, 1991), міфи («колективне несвідоме» за К. Г. Юнгом), яке не є результатом особистого досвіду, а успадковане людиною від предків, а також перекази, легенди, казки, сказання, билини, літописи, сформовані у процесі життєдіяльності, що поєднують духовні, вольові, інтелектуальні риси національного характеру, що об'єднують спільноти людей різних національних, соціальних, територіальних, лінгво-культурних, мовних особливостей (Маслова, 2004, p. 49).

Ю. М. Лотман писав, що символ – це пам'ять культури, що визначається екстралінгвічними факторами. Його супроводжують високі смисли, він покликаний об'єднати зусилля громадських, племінних і національних колективів. Для людини мова символів зрозуміла, її не треба вчити, мовою символів можна розмовляти, її

поширення не обмежується якимись групами людей, тому що символ має архетипову природу і передаються нам на несвідомому рівні.

По К. Г. Юнгу (Юнг, 1991), протягом усієї історії людства створювалися первинні, початкові образи несвідомого, генетично фіксовані як стародавні образи і соціально-культурні ідеї (архетипи), у вигляді символів, міфів, вірувань – того «несвідомого колективного», що лежить в основі творчості, у творах літератури та мистецтва.

Слово міф грецького походження, воно означає «розповідь». Міфами прийнято називати фантастичні розповіді, засновані на релігійних віруваннях, у яких розповідається про богів, створення світу, «початку всіх речей», про явища природи, легендарних героїв; міфи виникали у всіх народів на стадії, коли людина, не володіючи науковими пізнаннями, відчувала своє безсилля в боротьбі з природою і створювала у своїй уяві надприродний світ. Зміст міфу для стародавніх людей був святим, хранителями міфів були лише «посвячені», зазвичай це жерці. Міф – усна розповідь; пройшли сторіччя і навіть тисячоліття, перш ніж з'явилися люди, які записували міфи, що дійшли до нас.

Відмінна властивість міфів у тому, що вони створювалися та існували тоді, коли все розказане в них сприймалося як беззаперечна істина. Міфи тлумачаться як символічне зображення природних явищ, як спогад про історичні події, як магічні тексти, що супроводжують обряди, як відображення процесів, що відбуваються в людській психіці. Сила емоційного впливу міфів на людину велика та безперечна; вже багато століть міфологічні образи впливають на розвиток культури та мистецтва різних країн, і є одним із джерел натхнення поетів, художників, композиторів.

Дія у міфах відбуваються у давні – «первісні» часи. Це не просто віддалена епоха, а особливий «прачас», який не піддається звичайному хронологічному визначенню. Сюжети багатьох народних сказань і міфів називають «вічними». Вони співзвучні будь-якій епосі, цікаві людям різного віку, соціального становища, рівня освіти. Найкращі міфи і сказання містять у собі філософський сенс, є джерелом пізнання, зберігають історичну пам'ять народу, мають цікавість сюжету, красу і поетичність образів, дають їжу для роздумів, пробуджують уяву, дарують естетичну насолоду.

Багато міфологічних персонажів відомі нам з грецької міфології, відомості про які дійшли до нас у величезній кількості пам'яток писемної літератури – художньої та наукової. Це й «Іліада» та «Одесія» Гомера, і «Теогонія» Гесіода, і трагедії Есхіла, Софокла, Евріпіда, комедії Аристофана, грецька лірика, знамениті гомерівські гімни. Про грецьку міфологію розповідали і римські автори – Овідій, Вергілій, Горацій, Лукрецій, Тибул, Апулей.

Грецька міфологія була запозичена римлянами. Незважаючи на те, що про найдавніший період римської міфології відомо мало, нам знайомі персонажі давньоримської міфології – Янус, Помона, Квірін, Ромул, Рем та ін.

Міфологія стародавніх єгиптян збереглася в релігійних текстах. Це гімни та молитви богам, записи похоронних обрядів – їх можна побачити прямо на стінах гробниць – внутрішніх приміщеннях пірамід фараонів (так звані «Тексти пірамід»), на саркофагах («Тексти саркофагів»). Про вірування стародавніх єгиптян, про те, як проходили в стародавньому Єгипті релігійні свята, архаїчні слова та висловлювання, розповіли античні мандрівники-історики – Геродонт і Плутарх.

Відомості з міфології стародавніх германців дуже уривчасті, вони дійшли до нас завдяки працям низки стародавніх європейських істориків. Скандинавська міфологія збереглася досить добре: головні її джерела – збірка міфологічних та героїчних пісень «Стара Едда» та підручник поетичного мистецтва XIII століття «Молодша Едда».

На жаль, слов'янські міфологічні тексти не збереглися. Уявлення про слов'янську міфологію реконструюються вченими, які вивчають слов'янський фольклор, стародавні обряди, що зберегли у слов'янських мовах архаїчні слова та висловлювання.

Найдавніші перекази слов'ян розповідають, що на початку миру Мати-Земля та Батько-Небо вступили в шлюбний союз і породили бога вітру Стрибога, бога небесного склепіння Сварога та бога грози Перуна. Батько-Небо шанувався слов'янами як стародавній верховний бог. Його ім'я було Див, що означає «Сяючий»; за своїм походженням воно пов'язане з іменами Зевса, верховного бога греків, і Юпітера, верховного бога римлян. Див вважався батьком світу та інших богів, тому називався також Родом, покровителем кровних зв'язків.

Див – один із небагатьох богів, що представлявся слов'янам не у вигляді людини, а у вигляді казкового птаха, що сидить на вершині священного світового дуба. Сліпучо красиве було його оперення, що випромінювало світло (звідси – Жар-птиця і слово «диво»). Старовинні зображення малюють Дива птахом біля дерева життя з грудочкою землі в дзьобі – діставши її з морського дна, він створив сушу та її мешканців.

Перун. Старий Див із часом поступився місцем верховного бога своєму синові Перуну. Перун – міцний чоловік зі срібним волоссям, золотою бородою та вусами – роз'їжджав по небу в гуркітливій колісниці, запряженій білими цапами (громовержець). У руках у нього була сокира та стріли-блискавки. Він пас отари дощових хмар і карав грозою. Він допомагав воїнам та їхнім ватажкам – князям; його священне дерево – дуб.

Перун був вождем богів і владикою над усіма, але не меншу роль грав і його брат *Сварог.* Він викував небесне склепіння («сварга» у давньоіндійській означає «небо»), встановив перші закони на небі і землі та допомагав Перуну їх охороняти. Сварог – небесний коваль – навчив людей користуватися вогнем і став богом-провідником ремесел у слов'ян. Один із його синів – *Сварожич* – був богом вогню. Він скакав по небу на червоному коні зі списом у руках.

Інший син Сварога – *Дажбог-Сонце* – став першим царем землі, який мав дванадцять країн – дванадцять місяців. Дружиною його була Ранкова Зоря, а дітьми – зірки. Прислуговували йому сім суддів (сім планет) та сім хвостатих вісників (комет).

Інші боги вважалися дітьми Дива, братами Перуна та Сварога – *Хорс*, бог сонячного диска, керуючий рухом небесного світила; *Ярило*, бог весняних сил природи; *Семаргл* – крилатий собака, що розносив накази верховного бога, і грізний *Стрибог*, король вітрів, швидкий і невловимий. Усі вони жили на небі та вважалися добрими, білими богами.

Слов'яни поклонялися і жіночим божествам – *Матері-Сирій-Землі,* дружині отця богів Дива; *Макоше,* володарці магії та чародійства, що пряде нитку людського життя; богині родючості *Ладі* та її доньці, богині весни, *Лелі.*

Пантеон [гр. pan-все + theos бог] – у стародавніх греків і римлян – храм, присвячений усім богам (Словарь иностранных слов, 1989, p. 367). («Усім богам ви храм створили…», – писав поет В. Іванов «Пантеон», 90-ті роки XIX ст.) – сукупність богів, що зустрічаються в міфології того чи іншого народу, у тій чи іншій язичницькій релігії. Число богів у пантеоні ніколи не було випадковим. Зазвичай це улюблені стародавні числа, такі як, наприклад, число 12. В олімпійській міфології стародавніх греків пантеон богів містив 12 олімпійців. У багатьох міфологіях і стародавніх релігіях із пантеону богів виділяються три як верховні – у стародавньому Римі Юпітер, Марс, Квірін, трохи згодом Юпітер, Юнона, Мінерва. У єгиптян же була потрійна трійця – дев'ятка (її називають також еннеадою), у князя Володимира – шістка.

Як розповідає «Повість минулих літ», князь Володимир у 980 році в Києві, на гірці, яка тепер називається Володимирською, наказав встановити ідолів шести богів – Перуна, Стрибога, Дажбога, Хорса, Сімаргла та Макоші, що увійшли до офіційно визнаного князем Володимиром Святославовичем пантеону богів. Але простояли «кумири» недовго – до ухвалення християнства (988 рік).

На відміну від Перуна, бога княжої дружини, ні «скотий бог», ні Сварог, ні інші боги не увійшли до пантеону князя Володимира, хоча їхні імена згадують літописи; проте Велес був дуже шанований у народі. У християнську епоху покровителями худоби стали святі Власій, Нікола та Юрій (Георгій), які витіснили з народної свідомості Велеса.

Велес, Волос – у слов'янській міфології «скотий бог», покровитель домашніх, і навіть патрон диких тварин, який вимагає кривавих жертв, і тому називався білим. Дослідники вважають, що у своїх витоках масляничний обряд пов'язаний з поклонінням стародавньому божеству Велесу, у відання якого потрапляли важливі життєві справи та проблеми: пам'ять та шанування предків, створення та збереження сім'ї, турбота про збільшення потомства, сила здоров'я, добробут, а це означає – родючість, багатий урожай, плодючість свійських тварин. У період, що настав, відбувається отелення худоби, збільшується поголів'я, і таку радісну подію зустрічали з головними на той час білими продуктами: молоком, маслом, сиром, сметаною. Після тривалої перерви починали нестися кури, отже, збільшувалася і кількість яєць.

За даними білоруського етнофольклорного матеріалу, «центральний» день масляного тижня, четвер, називався «валоссе». Цього дня жінки прикрашали своїх підопічних: із вересу, гілочок журавлини плели подобу віночків, які прикріплювали на роги коровам, у роботу йшли паперові квіточки та навіть куплені стрічки. А чоловіки у масляний четвер займалися своєю справою – об'їжджали молодих коней, у гриви тварин вплітались стрічки, до дуги кріпилися дзвіночки.

Християнськими символами, поширеними в різних культурах, є цифри, що становлять *магію чисел*:

Цифра 2 у міфопоетичній системі сприймається символом бінарних опозицій та протиставлень, містить у собі ідею взаємодоповнення: земля-небо, верх-низ, день-ніч, світло-темрява, вогонь-вода, тепло-холод, чорне-біле… Ця цифра є також при визначенні та позна-

ченні багатьох категорій чоловічого та жіночого роду, парності, дуальності. Вона лежить в основі поняття «двійників», близнюків і виступає принципом симетрії. Сюди ж відносяться поняття «добро» та «зло». У народному уявленні «повне» і «порожнє» перебуває в бінарній опозиції, «повне» завжди асоціюється з багатством, достатком, а «порожнє» – з бідністю. Все повне пов'язувалося з поняттям «багато»: повне відро води, повне повітря, повний оберемок сіна. Поняття «повне-порожнє» лягли в основу багатьох дій, породили особливі правила, яких намагалися дотримуватися. Наприклад, не можна повертати порожній посуд, пляшку, відро. Обов'язково потрібно покласти туди шматочок хліба та кілька грудочок солі.

Наречена під час сватання на знак згоди на майбутнє заміжжя та побажання благополуччя майбутній рідні, після приїзду сватів, віддавала пляшку горілки, куди неодмінно насипала «жменьку зерняток». Перед виїздом до вінчання коневі під ноги виливали повне відро води – як символ родючості та самого життя. Зустрічали молодих теж із повними відрами води, щоб життя наповнювалося щастям. Під час ворожіння «на заміжжя» дівчата витягували соломинки з покритого даху: якщо соломинка опинялася з повним колосом, це обіцяло таке ж багате, міцне, наповнене всяким добром життя в шлюбі.

Сімка в цифровому коді відноситься до одного з найсильніших чисел, поширених у різних культурах (у германських культурах «дев'ять» є прототипом числа, яке було витіснене числом «сім»). Християнським символом сім є символ чогось надмірного: бог створив світ за сім днів, згадаємо також семиденні пости та сьомий день тижня – неділю, яка в християнстві набула сакрального значення. У давнину люди знали сім головних планет, у небі сяє сузір'я Великої Ведмедиці, що складається з семи зірок.

Ставлення до щастя пов'язані з поняттям «сьомого неба»; сім головних кольорів ми бачимо у веселці; сім нот живе у нотному стані; у віковій шкалі людини традиційно головними вважалися саме 7 років, потім – 14 та 21 (два, три рази по сім); «за сімома замками» – значить щось дуже приховано, міститься в глибокій таємниці; «сім п'ядей у чолі» – дуже розумний; «сім чудес світу» – щось незвичайне, створене давно і не дійшло до наших днів.

Ідеальну основу для весільного хліба становила суміш: борошно з семи будинків, сіль від семи господарок, яйця від семи курок, вода з семи джерел. Готовий новий будинок повинен стояти незаселеним сім днів: на 6-й день на ніч у житло заносили свійських тварин, після чого вже переходила вся сім'я. Число сім знайшло відображення в багатьох народних прислів'ях і приказках: «сім бід – одна відповідь», «у семи няньок дитини без ока», «сім раз відмір – один раз відріж» та ін.

20 – 26 лютого – Масляний тиждень. І це ті сім днів, які залишилися від існуючого колись куди більш тривалого за часом свята, яке збігалося з Новим роком за східним календарем. Через збереження активних язичницьких рис за християнським церковним наказом було скорочено в середині XV ст. до тижневого терміну.

Наша Масляна, «фашнахт», «фашинг» – у німців, «менсопуст» і «запуст» – у поляків, знаменитий карнавал у Ріо-де-Жанейро, що виникли на різному етнічному ґрунті, є ніби близнюками-братами, які увібрали свої місцеві традиції та колорит, об'єднаними загальним посилом – проводом зими, розставанням із старим часом, яке обов'язково треба прогнати, наближаючи весну; у масляну суботу палахкотіло опудало Масляниці – по суті, так спалювали і проганяли саму зиму. Для вогнища кожен приносив з дому різні старі речі і кидав їх у велике спільне багаття – дії відкривали дорогу новому – весні.

Число 12 взагалі особливе. Кожен із 12 місяців року буває по-своєму особливим і неповторним, міг як обнадіяти, так і засмутити, приносити клопіт і турботи, так і обіцяти заслужений відпочинок після праці праведної. Доба поєднує у собі два символічні тимчасові відрізки по 12 годин – день і ніч. Ми говоримо про 12 основних православних свят; схиляємося перед дванадцятьма подвигами Геракла. У давні часи з 12 років дитина вступала в доросле життя: дівчаток готували до заміжжя, а хлопчиків відправляли з дому на навчання якомусь ремеслу. Цифра 12 часто зустрічається в традиційній народній обрядовості: наречена підшивала до вінка 12 стрічок, у деяких регіонах виставляли 12 різних «страв» як на поминки, так і на «святковий стіл». У громадському суді засідали 12 людей. У багатьох народів це число виступає одиницею міри при позначенні ваги та розміри (дюжина). Число 12 – парне та підтверджує закінченість та стабільність, саме через його символіку пов'язується воєдино космічний та земний порядок; воно несе в собі гармонійний початок і протиставляється хаосу «чортової дюжини».

Число «40» присутнє у найрізноманітніших обрядових діях дня 22 березня. У церковному календарі зазначено, що душі 40 севастійських мучеників звернулися до 40 зграй

птахів, які повертаються з місць зимівлі на батьківщину та стають опікунами землеробів. У традиційному народному – «сороки» – це відкриття раю, звідки летять душі предків, втілені у птахів; це визволення сонця та тепла. Усі обряди дня уособлювали знищення перешкод та кайданів зимою та холодами, що обігрувалося у розламуванні дівчатами 40 дощечок, розриванні 40 шнурків або мотузок. Вважалося, що цього дня сорока приносить для свого гнізда 40 лозин. Господині готували «обрядове печиво» – 40 булочок у вигляді пташок з оком – родзинкою. В одну з булочок вкладали монетку – на щастя. Крім цього намагалися підстрибнути якомога вище, краще, якщо 40 разів; на гойдалках піднімали «дівчат» вгору, майже до неба, і пролетіти на гойдалках теж намагалися щонайменше 40 разів.

Обряд, ритуал (язичницький) – сформований упродовж дового часу звичай, який допомагає людині впливати на богів чи духів із єдиною метою отримати від нього допомогу; ритуал [лат. *ritualis* обрядовий] 1) сукупність та встановлений порядок обрядових дій при скоєнні будь-якого релігійного акту; 2) вироблений звичаєм або встановлений порядок скоєння чогось, церемоніал (Словарь иностранных слов, 1989, р. 446).

Виконуючи обряд – у суворій послідовності роблячи певні дії, вимовляючи відомі слова, – людина вступала в контакти з вищими силами чи духами, розмовляючи з ними тією мовою, яка зрозуміла богам чи духам.

Обрядова система кожного народу складалася впродовж довгого часу, багато в чому визначалася умовами його життя, культурою, релігією. Водночас у різних народів можна знайти подібні обряди.

У православному календарі 18 січня – Надвечір'я Богоявлення, Хрещенський святвечір. У народі вірили, що снігом, зібраним цього вечора, можна зцілювати недугу. Ним розтирали ноги, щоб зняти оніміння, обличчя, щоки, вуха – від головного болю та запаморочення, руки – від болю в суглобах та судом. Вважається, що з вечора 17 січня звичайна вода поступово змінює свій склад і до 19 числа, тобто самого Хрещення, ці перетворення досягають своєї найвищої точки. Чудодійною, живлющою водохресною водою окропляли новий будинок, господарські будівлі, бджолині вулики, а найголовніше – нею освячували поле, перед тим як кинути в землю зерно: «Святе Водохреще воду хрестило, світло очистило і воду на гору пустило».

Хрещення Господнє або святе Богоявлення (19 січня) традиційно морозний час, хоча останнім часом у це важко повірити. Але колись мороз тріщав так, що вода, яка пролилася з відра, замерзала на ходу і крижаними осколками падала на землю. Традиційно святкування Хрещення супроводжувалося купанням у крижаній ополонці – йордані. Ополонка вирізалася у вигляді хреста. Сам крижаний хрест піднімали на мотузках і ставили поряд з купеллю, що утворилася, а щоб не падав – підставу обливали водою для примерзання. Хрест фарбували червоним кольором – буряковим соком. Навколо встановлювали ялинки, обвішані червоними стрічками. Видовище виходило яскравим, вражаючим.

Раніше, напередодні Стрітення Господнього в кожній оселі займалися виготовленням свічок. Робили їх зі свого домашнього воску: вірили, що тоді свічки набувають великої сили, щоб захищати все «своє». Обов'язковою вважалася наявність головної, найбільшої свічки – іноді вона мала вершків десять у довжину та 3–4 – завширшки. Таку свічку несли до церкви, старанно сховавши «від чужих очей» на грудях під верхнім одягом. Якщо громничні палаючі свічки в церкві дуже тріщать – це знак майбутніх сильних гроз. Свічки запалювали дуже обережно, щоб, не дай Боже, не погасли.

Але якщо розплавлений віск потрапляв на руку, навіть не морщились, бо це добрий знак благодаті. Зазвичай громничних свічок заготовляли багато, адже вони, нарівні з водохресною водою, виступали необхідним атрибутом у всіх важливих справах протягом року. Їхнє горіння прирівнювалося до так званого «живого», тобто сакрального вогню. Велика свічка, що служила оберегом сім'ї, старанно ховалась від чужих очей і тільки в будинку. Шматочки розплавленого воску, що відпадали від неї, ретельно збирали і використовували як амулет – для себе або домашніх тварин, які потребували захисту.

15 лютого – Стрітення Господнє («Стрічення», «Громниці») – тепер, навіть за мінусової температури, вже ймовірні великі грози. Адже настає справжнє зіткнення двох основних пір року – зими та літа, зустріч «старого» та «нового».

Серед різноманітних творів народної творчості особливе місце займають прислів'я та приказки: вони живуть у мові як її органічна частина, концентруючи в художньому образі явища життя й природи.

Зібрані воєдино прислів'я становлять звід суджень про життя народу, сукупність точних та гострих характеристик, спостережень та узагальнень, зроблених носіями мови; у прислів'ях відображені і помилкові, хибні

тлумачення навколишнього світу та істинні знання, які поступово накопичувалися та отримали образне вираження.

На думку В. І. Даля, відомого вченого діалектолога, етнографа і письменника, «прислів'я – короткий образний закінчений вислів, зазвичай ритмічної форми, повчального змісту; коротенька притча, … судження, вирок, повчання, висловлене натяком і пущене в обіг, під чеканом народності»… «Прислів'я – обиняк, з додатком до справи, зрозумілий і прийнятий усіма. Приказка, за народним визначенням, квіточка, а прислів'я – ягідка (Даль, 2013, р. 4).

Прислів'я – короткий образний закінчений вислів, зазвичай ритмічний за формою, повчального змісту. Приказка – образний вираз, зазвичай алегоричного змісту, не є цільною фразою, пропозицією, чим відрізняється від прислів'я.

Прислів'я – приказкові висловлювання не складаються в момент промови, а відтворюються в готовому вигляді; не конструюються за правилами, а вилучаються комунікантами з пам'яті як цілісний вираз, що вживається в певних умовах, тобто вони відтворюються, мають високу частоту вживання в різних сферах комунікації (за термінологією В. Л. Архангельського «загальновживані» прислів'я) (Архангельский, 1964).

Прислів'я використовують у своїй промові політичні діячі, промовці, письменники, педагоги, вчителі, народ, особливо ті його професійні та вікові категорії, яким властиво повчати, роз'яснювати та полемізувати. У цьому полягає важлива соціальна характеристика прислів'я-приказкових виразів. Завдяки дидактичній комунікативній функції прислів'я реалізуються як мовленнєвий акт умовляння, настанови, заохочення, докору та оцінки відповідно до характеру ситуації.

Прислів'я має високий рівень образності. У ньому часто наводяться вигадані та конкретні епізоди. Цей стилістичний прийом використовується для посилення повчального характеру висловлювання. Основними функціями прислів'їв є кумулятивна функція – фіксація та зберігання в мовних одиницях інформації про осягнуту людиною дійсність; дидактична функція – директивна, безпосередньо направляюча, що впливає, а в перспективі виховує і формує особистість. Лаконічність тексту прислів'я визначає соціальні норми поведінки, прийняті в даному мовному колективі та закликає до дотримання цих норм.

Таких свідчень живучості старовини можна навести багато. Слов'янська міфологія, увійшовши в билини, казки, влаштовуючись в обрядах і ритуалах, стала складовою культури і живить творчість нашого народу. Прислів'я – приказкові висловлювання є однією з мовних форм і передачею суспільного досвіду, а також висловлюють особливості сприйняття індивідуумом навколишньої дійсності. У процесі залучення людини до культури, в антропологічному, історичному аспектах створювався специфічний людський спосіб пізнання навколишнього світу, формувалася система абсолютних цінностей та ідей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке: Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1964. 315 с.

2. Бердяев Н.А. Национальность и человечество. Судьба России. Кризис искусства. Москва, 2004. С. 101–109.

3. Даль В.И. Пословицы и поговорки. Из сборника В. Даля . М., 2013. 59 с.

4. Леонтьев А.Н. Культура, поведение и мозг человека. *Вопросы философии.* 1968. № 7. С. 51.

5. Лихачев Д.С. Избранные труды по русской и мировой культуре. СПб., 2006, 416 с.

6. Маслова В.А. Лингокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 208 с.

7. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. / за загальн. ред. С.Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт. 2013. 590 с.

8. Мифология: В 2 кн. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1994. Кн. II, 416 с.

9. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. Москва: Рус. яз. 1989. 624с.

10. Соссюр Ф. Де. Курс общей лингвистики. М., 1998. С. 15.

11. Тайлор Э.Б. Первобытная культура. М., 1989.

12. Юнг К.Г. Архетип и символ. М., 1991. С. 213.

REFERENCES

1. Arkhanhelskyi, V.L. (1964). Ustoichivye frazy v sovremennom russkom yazyke: Osnovy teorii ustoichivykh fraz I problemy obschei frazeologii [Set phrases in modern Russian: Fundamentals of the theory of set phrases and problems of general phraseology]. Rostov n/Donu: Izdatelstvo Rost.universiteta. [in Russian].
2. Berdiaev, N.A. (2004). Natsionalnost I chelovechestvo. Sudba Rossii. Krizis iskustva [Nationality and humanity. The fate of Russia. Crisis of art]. Moscow. P. 101-109. [in Russian].
3. Dal, V.I. (2013). Poslovitsi I pogovorki. Iz sbornika Dalia [Proverbs and sayings. From the collection of V. Dal]. [in Russian].
4. Leontev, A.N. (1968). Kultura, povedenie s mozg cheloveka. Voprosy filisofii [Culture, behavior and the human brain. Questions of Philosophy]. №7. P.51. [in Russian].
5. Likhachov, D.S. (2006). Izbrannye trudy po russkoi I mirivoi kulture. [in Russian].
6. Maslova, V.A. (2004). Lingvokulturologiia: Uchebnoe posobie dlia vysshykh uchebnykh zavedenii. 2 izdanie [Lingoculturology]. Moscow. [in Russian].
7. Metodyka navchannia inozemnykh mov I kultur: teoriia I praktyka: pidruchnyk dlia studentiv klasychnykh, pedahohichnykh I linhvistychnykh universytetiv /Bihych O.B, Borysko N.F. [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]. Kyiv. [in Ukraine].
8. Mifolohiia: v 2 kn [Mythology]. Saratov: Izdatelstvo Saratovskoho universiteta. [in Russian].
9. Slovar inostrannykh slov. 18 idaniie [Dictionary of foreign words]. Moscow. [in Russian].
10. Sossiur, F De. (1998). Kurs obschei linhvistiki. [General Linguistics Course]. Moscow. P. 10. [in Russian].
11. Tailor, E.B. (1989). Pervobytnaia kultura [Primitive culture]. Moscow. [in Russian].
12. Yunh, K.H. (1991). Arhetyp I symvol [Archetype and symbol]. Moscow. P. 213. [in Russian].

MYTHS, CUSTOMS, RITUALS – REPRODUCTION OF CULTURAL CREATION

Breslavets Nadiia Oleksandrivna
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes
National Pedagogical Dragomanov University
8/14, Turhenivska Str., Kyiv, Ukraine

Vozniuk Liudmyla Anatoliivna
Lecturer at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes
National Pedagogical Dragomanov University
8/14, Turhenivska Str., Kyiv, Ukraine

The spiritual principle in man appears and develops with the help of means and methods of culture, ennobling and elevating his soul. The concept of the culture is very ambiguous. Today there are several definitions of the culture. Usually this word is understood as the level of spiritual development of a nation or society. Achievements in language, religion, morality, philosophy, science, art, education and upbringing are a set of these types of human activities and are called a culture. Culture is primarily aimed at the development and education of the human soul. Its symbols are myths, customs, customs, rituals, characteristic of pagan and Christian ideas about the world and man. Mythology helps to interpret and comprehend the world around us. Even in the modern world, it plays an important role in the cultural and spiritual life of people. Mythological culture, the early culture of the Slavs, transformed over centuries and millennia, brought to us in the form of linguistic metaphors, phrases, fairy tales, epics, proverbs and sayings, value and symbolic nature of the culture. The national language is a condition, basis and product of the culture, an expression of a special national mentality, which is based on the cultural and historical content. It is a means of oral and written communication of the nation. Access to world values, to man as an individual is carried out through the national language. It helps to form personal dignity and an individual picture of the world. Mythology has not lost its significance in our time. Mythological aspects are found in the religions of the peoples of the world. Some of the modern composers, writers, artists, sculptors, psychologists turn to mythological images to interpret and comprehend the modern realities of society.

The human soul has long sought harmonious coexistence with the world, and the myth, according to the authors, represents this harmony through unity with everything around and is part of the culture.

Key words: *culture, language, archetype, symbol, myth, customs, ritual, proverb*

УДК 81'324.3676 Твори Франка
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.5

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ АКТИВНОСТІ ОСНОВНИХ МОРФОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК КОРПУСУ ТЕКСТІВ ІВАНА ФРАНКА

Бук Соломія Несторівна
доктор філологічних наук,
доцент кафедри загального мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0001-8026-3289
www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=26631678100

Бабелюк Оксана Андріївна
доктор філологічних наук,
професор кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-4837-1225

Наукову розвідку присвячено візуалізації активності частин мови у творах І. Франка. Квантитативне співвідношення морфологічних категорій у тексті – важлива характеристика як функційних стилів, так й ідіолектів окремих письменників. Морфологічне маркування електронного корпусу текстів великої прози І. Франка, який містить понад 500 000 слововживань, уможливило детальний кількісний аналіз частин мови у двох площинах: у словнику (реєстрі) і тексті автора. Основою корпусу стали усі україномовні тексти великої прози І. Франка: «Борислав сміється» (1880–1881), «Захар Беркут» (1883), «Не спитавши броду» (1885–1886), «Для домашнього огнища» (1892), «Основи суспільності» (1894–1895), «Перехресні стежки» (1900), «Boa constrictor» (1905–1907), «Великий шум» (1907), «Петрії й Довбущуки» (1909–1912). Кожній частині мови (іменнику, прикметнику, займеннику, числівнику, дієслову, прислівнику і службовим) присвячено окрему діаграму, що показує її кількісне співвідношення у кожному із зазначених творів. Графічне зображення особливостей поведінки цих класів слів унаочнило, що найбільшу різноманітність у реєстрі показують іменники, прикметники та дієслова. У тексті ж іменники демонструють поведінку, протилежну до дієслів, прикметників і прислівників – хронологічно їх кількість зростає: чим пізніший твір, тим більше у ньому іменників. Ані у реєстрі, ані у тексті не простежено кореляції між обсягом твору та особливістю функціонування тієї чи іншої частини мови. Результати, зокрема графічні, проливають нове світло на особливості ідіолекту І. Франка, його творчої манери письма, добору морфологічних категорій для якнайточнішого висловлення думки. Вони мають потенціал використання франкознавстві (нпр., Енциклопедія І. Франка), у курсах морфології, стилістики, статистичної, комп'ютерної і прикладної лінгвістики, методики викладання української мови у середній та вищій школі тощо.

Ключові слова: *частини мови, частотність, корпус текстів, лінгвостатистика, прикладна лінгвістика, українська мова, І. Франко.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Творчість І. Франка – глибоко самобутнє явище, яке до сьогодні викликає різноаспектний інтерес у дослідників. Морфологічна параметризація його текстів – важлива складова моделювання його ідіостилю (Бук, 2021). Трендовим підходом до цього завдання у сучасній лінгвістиці є укладення електронного корпусу тестів письменника, а необхідною вимогою цього лінгвістичного конструкту є морфологічне маркування. Саме завдяки йому стало можливим автоматичне виявлення і статистичний аналіз основних морфологічних категорій в електронному корпусі текстів великої прози І Франка (КТ ВПФ). Продемонструємо це на прикладі частин мови.

Квантитативне співвідношення цих морфологічних класів отримало свій опис в англійському (Barrett et al., 2007; Leech et al., 2001), польському (Kamińska-Szmaj, 1989; Zgółkowa, 1987), японському (Masamitsu, 2005) мовознав-

стві тощо. Порівнянню щільності частиномовних тегів (PoS tag densities) у семи англійських документах чотирьох різних сфер (медичній, фінансовій, військовій та наративній) присвячено частину праці (Barrett et al., 2007). Якісне та відсоткове порівняння різних частин мови у дитячій літературі у зіставленні з усною літературою (фольклорна пісня, діалектна розповідь), писемністю (преса, сучасна поезія), усною мовою (школа, діти) досліджує у своїй роботі С. Кшиська: автор довів, що іменники вимагають у тексті інших частин мови, а саме прикметників (Krzyśka , 2008).

Багато праць про ідіолект письменника отримали детальну інформацію про частини мови, оскільки вони відіграють велику роль у стилістиці та визначенні авторського стилю: К. Чапека (Čermák, 2007), М. Павича (Vasić 1998), Ю. Пшибося (Zembaty-Michalakowa, 1982), Ц. Норвіда (Puzynina, Korpysz, 2008–2012] і частково І. Франка (Бук, 2011). У пропонованій статті останнє дослідження доповнено як фактичним, так й інтерпретаційним матеріалом. Активність частин мови у словнику і тексті ВПФ, а також їхня графічна візуалізація стали окремим предметом аналізу такому ракурсі вперше. Ще сам І. Франко ретельно ставився до добору в тексті тієї чи іншої частини мови, наголошуючи на їх квантитативних характеристиках. У статті про переклад «Каменярів» відображено його міркування з цього приводу: «Коли слова перших трьох категорій (іменники, дієслова, прикметники творять головну основу словесного твору, надаючи йому зміст і акцію, то слова другої категорії (займенники, прислівники, злучники) – се наче тінювання в малярстві, що оживляє і упластичнює картину» [Франко 1976–1986. Т. 39: 20].

У багатьох галузях гуманітаристики (філології, педагогіці, соціології, економіці) та й у науці загалом можна спостерегти чітку тенденцію до гейміфікації та візуалізації, причому і метафоричної, і графічної (див., наприклад (Babelyuk at al., 2001)). Їх мета – полегшити сприйняття складного (зокрема, цифрового) матеріалу. Саме тому до аналізу матеріалу у цій статті застосовано графічне розрізнення, візуалізоване у діаграмах.

Мета наукової розвідки – виявити й візуалізувати активність функціонування основних морфологічних характеристик у дев'яти україномовних творах великої прози І. Франка: «Борислав сміється» (1880–1881), «Захар Беркут» (1883), «Не спитавши броду» (1885–1886), «Для домашнього огнища» (1892), «Основи суспільності» (1894–1895), «Перехресні стежки» (1900), «Boa constrictor» (1905–1907), «Великий шум» (1907), «Петрії й Довбущуки» (1909–1912). **Завдання** – обчислити частотність частин мови у кожному з цих текстів; зобразити їх кількісні характеристики візуально; порівняти їх між собою та між творами.

Основна частина. Обсяги творів ВПФ різні (від найкоротшого «Boa constrictor» (34 215) до найдовшого «Перехресні стежки» (93 888)), тому доцільно оперувати тільки відносними частотами їх одиниць. Притримуємося класичного підходу до поділу слів на частини мови, до службових зараховуємо прийменник, сполучник, частку та, умовно, вигук.

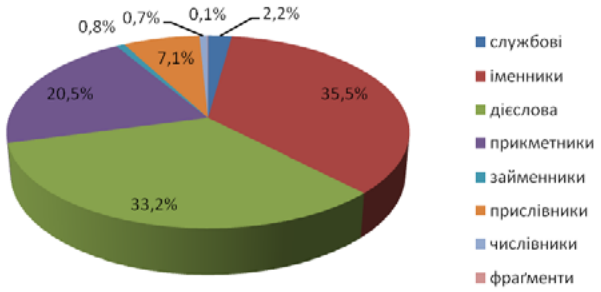

Рис. 1. Діаграма частин мови у словнику ВПФ

Діаграма на рис. 1 демонструє, що найбільшу частину словника ВПФ займають іменники (35,5%), дієслова (33,2%) та прикметники (20,5%), таким чином залишаючи для інших морфологічних класів лише 10%: прислівник (7%), службові (2,2), числівник (0,7%). При цьому, найбільший розхил між творами демонструють іменники (6,1%): від «Борислава …» (30,8%) до «Великого шуму» (36,9%), трохи менший розхил – дієслова (4,6%): знову ж від «Борислава …» (36,9%) до «Великого шуму» (32,3%) та прикметники (3,2%): від «Захара …» (20,8%) до «Великого шуму» (17,6%). Очікувано стабільну приблизно однакову частку словника мають закриті частини мови: займенники, числівники, службові.

Зіставляючи кількісні характеристики частин мови у словнику (реєстрі) й тексті ВПФ, доходимо висновку, що результат не повністю збігається з твердженням [Перебийніс та ін. 1985: 186]: «хоч процентне співвідношення їх [частин мови] у тексті і реєстрі є різне: кількість істотних розходжень між процентними показниками частин мови у тексті більша, ніж у реєстрі, особливо у таких повнозначних частин мови, як дієслово, іменник, прислівник». Так, у ВПФ дієслова, навпаки, у тексті мають меншу різницю (2%), а у словнику – більшу (4%). Отже, у тексті ВПФ дієслова фукціонують однорідніше, ніж в українській художній прозі загалом.

Співвідношення частин мови у текстах творів неоднакове, тому далі зіставлено частотність кожного морфологічного класу за конкретним твором. **Службові частини** кількісно стоять на першому місті у тексті усіх дев'яти обстежених романів І. Франка: «Борислав …» (тут вони займають найбільшу частку тексту – 27,4%), «Великий шум» (26,9%), «Не спитавши …» (26,6%), «Основи …» (25,9%), «Перехресні …» (25,7%), «Для домашнього …» (24,5%), див. рис. 2. Найменшу частку вони займають у творах «Захар …» (24,2%) і «Петрії …» (24,5%) – тут найчастотнішою частиною мови є іменник, що займає 26,3% та 24,5% відповідно.

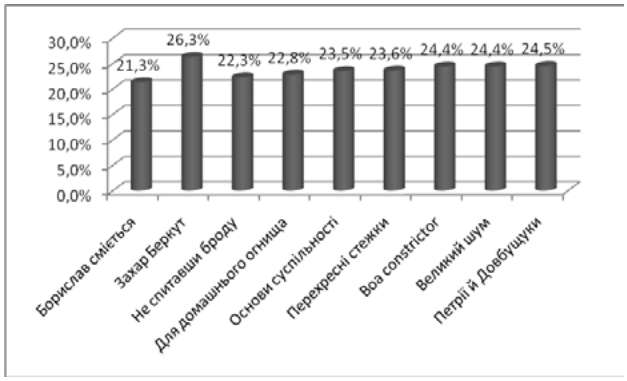

Рис. 2. Діаграма службових частин мови у тексті творів ВПФ

Іменники у всіх творах, окрім двох згаданих останніх, стоять на другому місці: «Boa consrictor» та «Великий шум» (24,4%), «Перехресні …» (23,6%), «Основи …» (23,5%), найменшу відносну кількість покриваючи у «Для домашнього …» (22,8%), «Не спитавши …» (22,29%), «Борислав …» (21,3%), рис. 3.

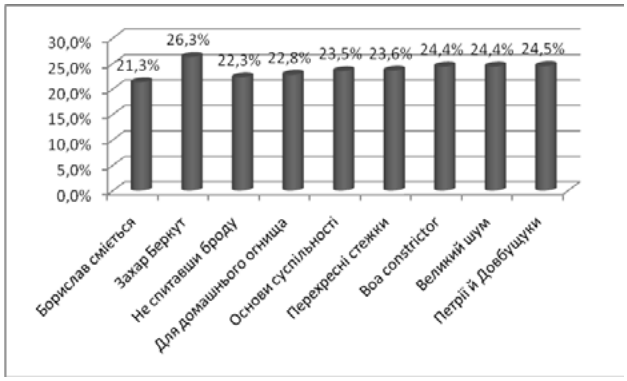

Рис. 3. Діаграма іменників у тексті творів ВПФ

Далі ранг частин мови у всіх романах збігається: дієслово, займенник, прикметник, числівник. Отже, на третьому місці стоять **дієслова**, яких майже однаково у «Для домашнього …» (18,8%), «Перехресних …» (18,6%), «Бориславі …» (18,4%), «Не спитавши …» (18,32%), «Основи …» (18,1%), «Петрії …» (18%), «Boa constrictor» (17,8%) і найменше у «Великому шумі» (17,4%) та «Захарі …» (16,8%), рис. 4.

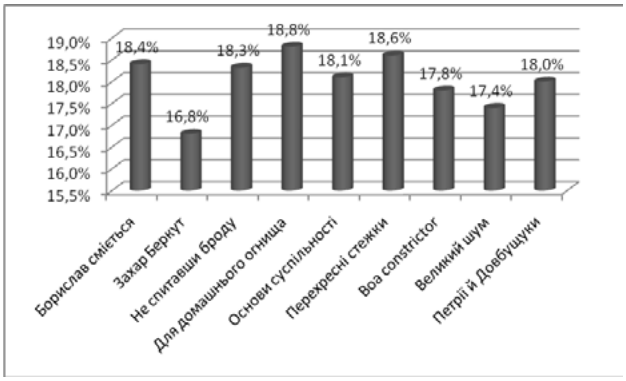

Рис. 4. Діаграма дієслів у тексті творів ВПФ

На четвертому місці – **займенники**, яких також найбільше у «Для домашнього …» (16,5%), «Петрії …» (16,1%), «Перехресні …» (16%) і також найменше у «Захарі …» (14,3%), рис. 5.

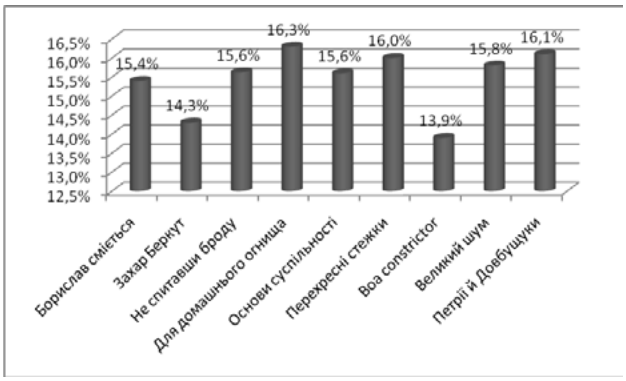

Рис. 5. Діаграма займенників у тексті творів ВПФ

На п'ятому місці – **прислівники**, яких також найбільше у «Петріях …» (9,6%), «Бориславі …» (9,1%), «Основах …» (8,9%), «Для домашнього …» (8,8%) а найменше у «Захарі …» (7,6%) і «Великому шумі» (7,0%), рис. 6.

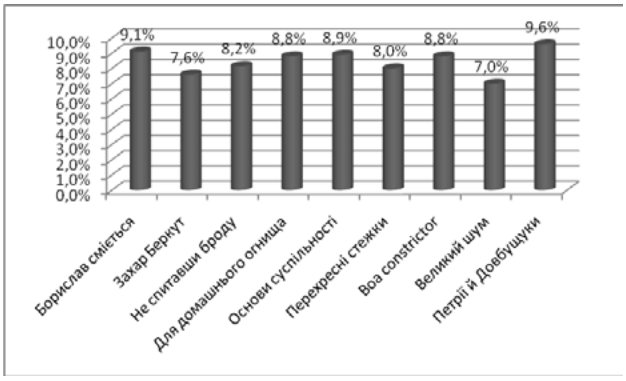

Рис. 6. Діаграма прислівників у тексті творів ВПФ

На другому з кінця місці за частотністю у тексті перебувають **прикметники**, що, домінують у «Захарі …» (9,8%), «Петріях …» (8,9%) і «Boa constrictor» (8,2%), а найменшу кількість мають в «Перехресних …» (6,9%) та «Бориславі …» (7,0%), «Основах …» (7,2%), «Великому шумі» (7,5%), рис. 7.

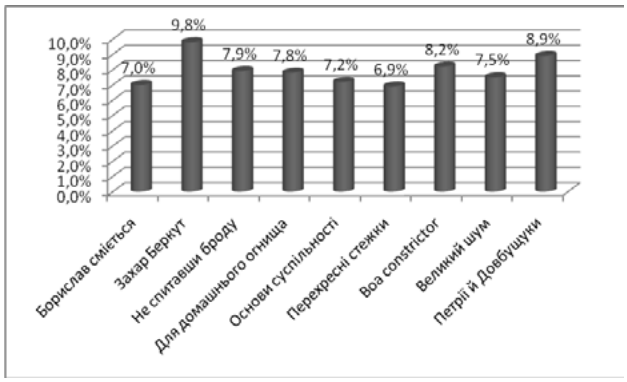

Рис. 7. Діаграма прикметників у тексті творів ВПФ

На останній позиції у тексті – **числівники**, вони переважають у «Boa constrictor» (1,4%), «Бориславі …» і «Петріях …» (1,3%), «Перехресних …» (1,2%), що зумовлено тематикою творів: у «Boa constrictor», «Бориславі …» важливу роль відіграє обчислення коштів, необхідних для повстання, і сума зібраних грошей; у «Петріях …» та «Перехресних …». Відсотково найменше числівників у тексті «Основ …» (0,8%), «Захара …», «Для домашнього …», «Великого шуму» (1%), рис. 8.

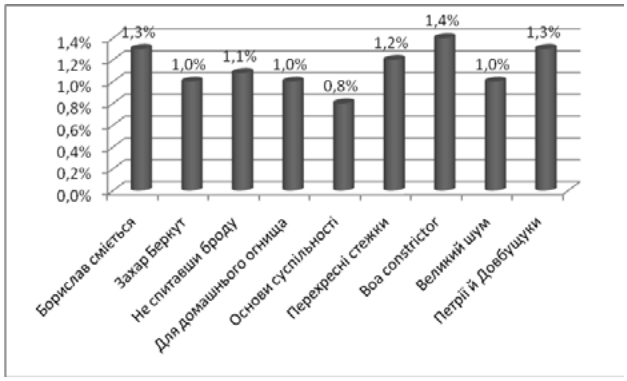

Рис. 8. Діаграма числівників у тексті творів ВПФ

Із візуалізованого аналізу частотності частин мови у вигляді діаграм видно, що що у текстах ВПФ найбільш рівномірно (із розхилом 2%) функціонують дієслова: від 16,8% («Захар …») до 18,8 («Для домашнього …»), а також прислівники: від 7,6% («Захар …») до 9,6% («Петрії …») – рис. 4 і 6.

Цікаво, що серед закритих морфологічних класів великий розхил у тексті мають як службові частини мови (5,8%): від 21,6% («Петрії …») до 27,4 («Борислав …»), так і займенники (2,4%): від 13,9 («Boa constrictor») до 16,3% («Для домашнього …»). Числівники очікувано демонструють стабільність з розхилом 0,6%: від 0,8% («Основи …») до 1,4% («Boa constrictor»). Цікавим фактом є те, що у зіставленні зі сучасною українською художньою прозою найбільшу різницю (4,5%, тобто фактично третину!) мають займенники (15,5% : 11,0%). Різниця ж усіх інших морфологічних класів коливається близько 1%.

У словнику (**реєстрі)** відповідних творів картина інша. Словник **іменників** відносно найбагатший у «Великому шумі» (36,90%) та «Перехресних …» (36,6%), а відносно найбідніший у «Бориславі …» (30,79%) і «Захарі …» (31%), див. рис. 9. Можна зауважити, що кількість різних іменників зростає за хронологією творів: раніші мають менше цієї частини мови, а пізніші – більше.

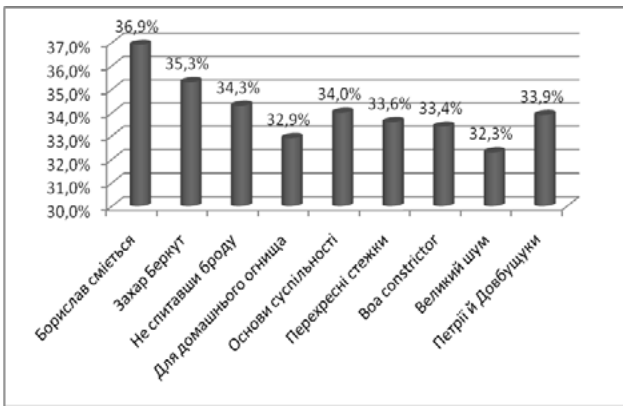

Рис. 9. Діаграма іменників у реєстрі творів ВПФ

Реєстр **дієслів**, навпаки, найбільший у «Бориславі …» (36,91%), а найменший у «Великому шумі» (32,34%) та «Для домашнього …» (32,9%), демонструючи протилежну тенденцію, обернену до хронології написання творів, рис. 10.

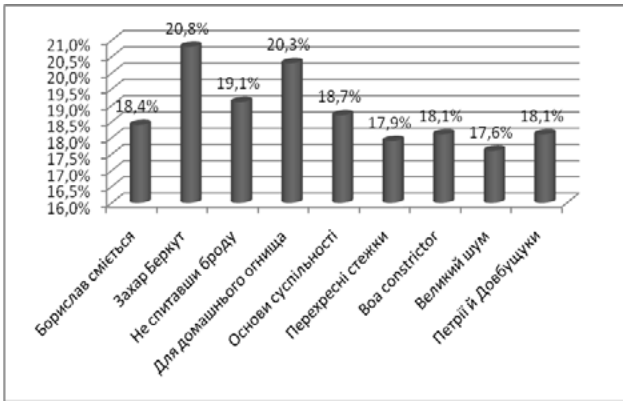

Рис. 10. Діаграма дієслів у реєстрі творів ВПФ

Різних **прикметників** найбільше у «Захарі …» (20,77%) та «Для домашнього …» (20,3%), а найменше – в пізніших романах «Перехресних …» (17,95%) і «Великий шум» (17,56%), рис. 11.

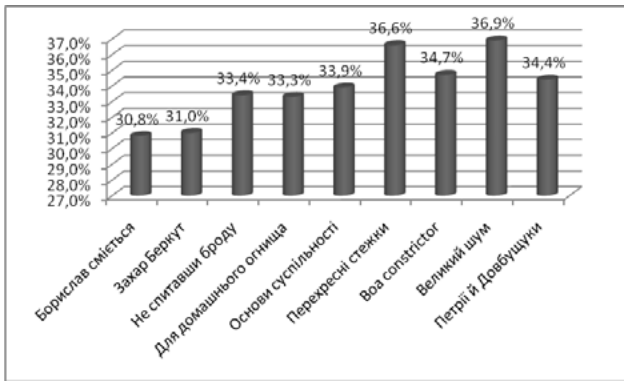

Рис. 11. Діаграма прикметників у реєстрі творів ВПФ

Прислівники мають подібну тенденцію: кількісно переважають у раніших романах «Борислав …» (8,84%), «Захар …» (8,80%), «Для домашнього …» (8,7%), «Не спитавши …» (8,6%) і зменшуються у словнику пізніших творів «Перехресні …» (7,39%), «Великий шум» (7,64%), рис. 12.

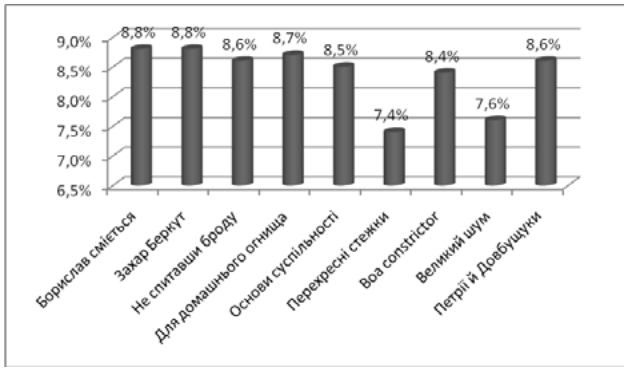

Рис. 12. Діаграма прислівників у реєстрі творів ВПФ

Частка **займенників** та **числівників** у словниках романів відносно стала (рис. 13–14).

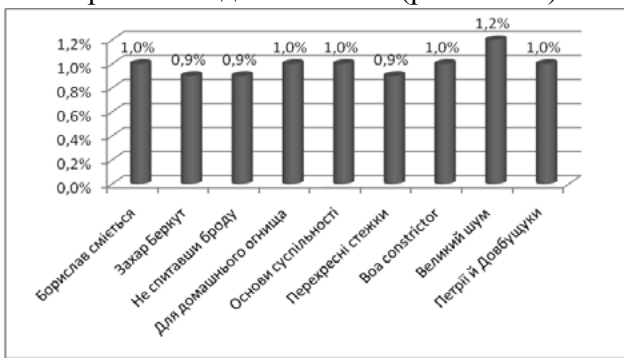

Рис. 13. Діаграма займенників у реєстрі творів ВПФ

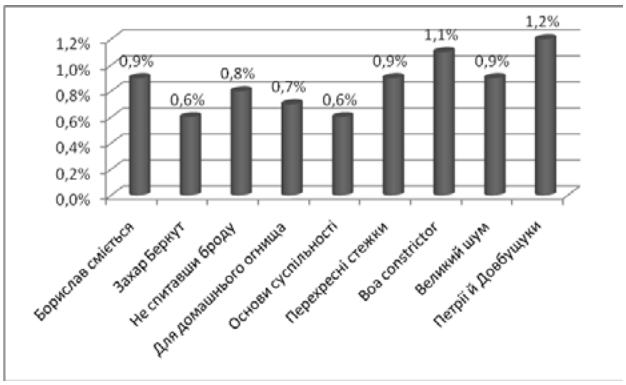

Рис. 14. Діаграма числівників у реєстрі творів ВПФ

Службові частини мови найбільшу частку реєстру займають у «Великому шумі» (3,45%) та «Boa constrictor» (3,3%), а найменшу – у «Перехресних …» (2,64%), «Захарі …» (2,7%) та «Петріях …» (2,8%), рис. 15.

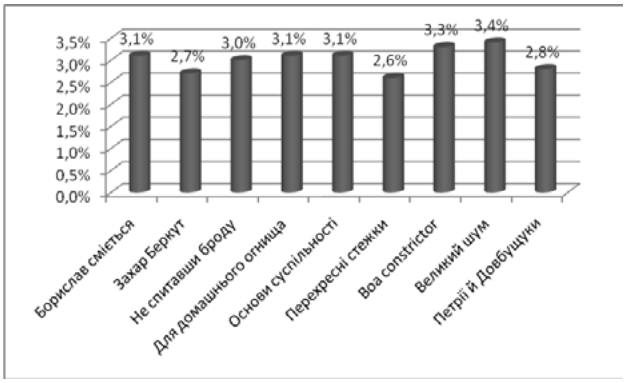

Рис. 15. Діаграма службових частин мови у реєстрі творів ВПФ

Кореляції між обсягом твору та кількістю вживання тієї чи іншої частини мови не простежено ані у реєстрі, ані у тексті. Припущення, на перший погляд, логічне, про ріст використання займенників у тексті зі збільшенням обсягу тексту не знайшло підтвердження. Можна констатувати відносну сталість співвідношення кількості морфологічних класів у словнику, крім описаної тенденції зміни відносної кількості прикметників та прислівників, залежно від часу написання твору.

Підсумки та перспективи дослідження. Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що кожен твір ВПФ має свій індивідуальний лінгвостатистичний портрет морфологічних категорій. На основі даних про розподіл частин мови у ВПФ обсягом понад 500 000 слововживань, отриманих завдяки морфологічній анотації корпусу його текстів, виявлено особливості поведінки цих класів слів у словнику і тексті творів письменника, зокрема, те, що най-

більшу різноманітність у реєстрі демонструють іменники, прикметники та дієслова.

Іменники у тексті демонструють поведінку, протилежну до дієслів, прикметників і прислівників: хронологічно їх кількість зростає: чим пізніший твір, тим більше у ньому іменників (див. рис. 9).

Ані у реєстрі, ані у тексті не простежено кореляції між обсягом твору та особливістю функціонування тієї чи іншої частини мови.

Результати, зокрема графічні, проливать нове світло на особливості ідіолекту І. Франка, його творчої манери письма, добору морфологічних категорій для якнайточнішого висловлення думки. Вони мають потенціал використання франкознавстві (нпр., Енциклопедія І. Франка), у курсах морфології, стилістики, а також статистичної, корпусної, комп'ютерної і прикладної лінгвістики, методики викладання української мови у середній та вищій школі тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бук С. Велика проза Івана Франка: електронний корпус, частотні словники та інші міждисциплінарні контексти : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 424 с.
2. Бук С. Частини мови у словнику і тексті Івана Франка (на матеріалі великої прози). *Лінгвістичні студії.* 2011. Вип. 22. С. 62–66.
3. Перебийніс В. С., Муравицька М. П., Дарчук Н. П. Частотні словники та їх використання. Київ : Наукова думка, 1985. 204 с.
4. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 1–50.
5. Babelyuk O.A., Koliasa O.V., Matsevko-Bekerska L., Matuzkova O., Pavlenko N. The Interaction of Possible Worlds through the Prism of Cognitive Narratology. Arab World English Journal (AWEJ) Volume 12. Number 2 June 2021, URL: https://ssrn.com/abstract=3892970 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3892970
6. Barrett L., Greenberg B., Schwartz M. A Syntactic Feature Counting Methods of Selecting Machine Translation Training Corpora. Language and Computers: Studies in Practical Linguistics 2007. 60(1). P. 1–19.
7. Kamińska-Szmaj I. Słownictwo tekstów popularnonaukowych w ujęciu statystycznym. Rozprawy Komisji Językowej. Wrocławskie Towarzystwo Naukowe. 1989. XVI. S. 69–87.
8. Krzyśka, Sławomir Statystyka języka wierszy dla dzieci // Katarzyna Krasoń, Beata Mazepa-Domagała (red.), Wyrazić i odnaleźć siebie, czyli o sztuce, ekspresji, edukacji i arteterapii, Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Kardynała Augusta Hlonda. Mysłowice, 2008. S. 271–279. URL: http://www.staff.amu.edu.pl/~slawekk/statystyka_wierszy.pdf
9. Leech G., Raygon P., Wilson A. Word Frequency in Written and Spoken English. Based on the British National Corpus. Pearson Educational Ltd. 2001. 304 p.
10. Masamitsu I. Quantitative linguistics in Japan. // Köhler R., Altmann G., Piotrowski R. (eds.), Quantitative Linguistik – Quantitative Linguistics. Ein internationales Handbuch – An International Handbook. Berlin–New York : de Gruyter, 2005. S. 82–95.
11. Puzynina J., Korpysz T. Internetowy słownik języka Cypriana Norwida, Pracownia Słownika Języka Norwida, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski. Warszawa, 2008–2012. URL: https://slownikjezykanorwida.uw.edu.pl/tytulowa.
12. Slovník Karla Čapka / Hl. ed. František Čermák. Praha : Nakladatelstv í Lidové noviny ; Ústav Českého národního korpusu, 2007. 715 s. + CD
13. Zembaty-Michalakowa M. Poezja Juliana Przybosia w świetle badań statystyczno-językowych na tle porównawczym. Wrocław, 1982. 312 s.
14. Zgółkowa H. Ilościowa charakterystyka słownictwa współczesnej polszczyzny. Wybrane zagadnienia. Poznań : UAM, 1987. 145 s.
15. Vasić S. Polazne osnove novije srpske proze. Knjiga II. Hazarski rečnik Milorada Pavića: frekvencijski rečnik. Beograd : Kultura, 1998. 840 s.

REFERENCES

1. Buk S. (2021) Velyka proza Ivana Franka: elektronnyi korpus, chastotni slovnyky ta inshi mizhdystsyplinarni konteksty [Long prose fiction by Ivan Franko: electronic corpus, frequency dictionaries, and other interdisciplinary contexts]: monograph. Lviv: Ivan Franko Lviv National University [in Ukrainian].
2. Buk S. (2011) Parts of speech in the vocabulary and text by Ivan Franko (based on long prose fiction) [Chastyny movy u slovnyku i teksti Ivana Franka (na materiali velykoi prozy)] // Linguistic studies [Linhvistychni studii]. Vyp. 22. P. 62–66 [in Ukrainian].

3. Perebyinis V. S., Muravytska M. P., Darchuk N. P. (1985) Frequency dictionaries and their use [Chastotni slovnyky ta yikh vykorystannia]. Kyiv : Naukova dumka, 1985. 204 p. [in Ukrainian].

4. Franko I. (1976–1986) Collection of works [Zibrannia tvoriv]: in 50 vol. / AN URSR, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka. Kyiv : Naukova dumka. Vol. 1–50. [in Ukrainian].

AUTHOR'S POSTMODERN IRONY IN ENGLISH LITERARY TEXT

Buk Solomija Nestorivna
dr. hab.,
associate professor of the Department of General Linguistics
Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8026-3289
www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=26631678100

Babelyuk Oksana Andriivna
dr. hab., professor,
professor of the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
Kleparivska Street, 35, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4837-1225

The article is focused on the the visualization of the activity of parts of speech in the works of Ivan Franko. The quantitative ratio of morphological categories in the text is an important characteristic of both functional styles and idiolects of individual writers. The morphological markup of the electronic corpus of long prose fiction by I. Franko, which contains more than 500,000 tokens, allowed a detailed quantitative analysis of parts of speech in two planes: in the vocabulary and text. The corpus covers all Ukrainian novels by I. Franko: Boryslav Laughs [Boryslav smiietsia] (1880–1881); Zakhar Berkut (1883); Without Asking a Wade [Ne spytavshy brodu] (1885–1886); For the Hearth [Dlia domashnoho ohnyshcha] (1892); Pillars of Society [Osnovy suspilnosti] (1894–1895); The Cross-paths [Perekhresni stezhky] (1900); Boa constrictor, (1905–1907); The Great Noise [Velykyi shum] (1907); Petriji j Dovbuščuky (1909–1912).

A separate chart is dedicated to each part of the speech (noun, adjective, pronoun, number, verb, adverb, and auxiliary words) showing its quantitative ratio in every novel.

Graphic representation of the behavior of these classes of words showed that in the vocabulary, nouns, adjectives, and verbs show the greatest diversity. In the text, nouns show the opposite behavior to verbs, adjectives and adverbs - chronologically their number increases: the later the work, the more nouns are used in it. No correlation was found between the size of the work and the peculiarity of the functioning of a particular part of speech neither in the vocabulary nor in the text.

The results, in particular graphic, shed new light on the features of the idiolect of Ivan Franko, his creative style of writing, the selection of morphological categories for the most accurate expression of thought. They have the potential to be used in Franko's studies (for example, I. Franko's Encyclopedia), in courses in morphology, stylistics, as well as in statistical, computational and applied linguistics, methods of teaching Ukrainian as a second language, etc.

Key words: *parts of speech, frequency, text corpus, linguostatistics, applied linguistics, Ukrainian language, Ivan Franko.*

УДК 811.161.2'367.634:81'367.626]-021.52:09(=161.2)"15/16"
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.6

СПОЛУЧНИКИ ЗАЙМЕННИКОВОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XVI–XVII СТ. (НА МАТЕРІАЛІ ВИКОРИСТАННЯ СПОЛУЧНИКА *ЯКЪ/ЯКО*)

Висоцька Тетяна Йосифівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови імені проф. Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1/234, Львів, Україна

Стаття присвячена питанням історичної граматики, зокрема уживанню службових частин мови, зафіксованих у різножанрових українських текстах XVI–XVII ст. (Учительних Євангеліях, ділових документах, художній літературі). У сучасній українській мові дискусійним залишається питання походження окремих сполучників і їхнє побутування як у давніх, так і сучасних текстах. У пропонованій розвідці простежено виникнення сполучника ***ўкъ/ўко****, що є частиною складних і складених сполучників. З'ясовано, що формування сполучників зі слів, етимологія яких пов'язана з займенниковими коренями, проходило різні етапи: від утрати свого лексичного значення аж до перетворення у відносне слово, а згодом у сполучник. Прикметним залишається і той факт, що більша частина таких слів і надалі продовжує функціонувати як самостійна частина мови, і як службова (зокрема це продемонстровано на прикладі слова* ***ўкъ/ўко****). Окреслено функціонування цього сполучника від найдавніших фіксацій в українській мові і до сьогодні. Проаналізовано його використання як виразника сурядних і підрядних семантико-синтаксичних відношень у складному й простому ускладненому реченнях в українських пам'ятках XVI–XVII ст. Наголошено на взаємодії книжного елемента з живомовним, що своєю чергою відобразилося на розвитку українського сучасного мовотворення. Описано питання аналітичних конструкцій у системі сполучників української мови загалом й формування групи сурядних і підрядних сполучників складеної будови, компонентом яких виступає слово* ***ўкъ/ўко*** *зосібна. Особливу увагу приділено побутуванню дослідженого сполучника в інших слов'янських мовах в діахронії та синхронії і з'ясовано, що лексикони сучасної польської і чеської мов фіксують цей сполучник як сурядний засіб зв'язку, здебільшого парний, або ж як підрядний у функції порівняльній. Зроблено висновки про те, що в українських текстах XVI–XVII ст. сполучник* ***ўкъ/ўко*** *виступає синкретичним засобом зв'язку; уживається як одиничний або парний, може ускладнюватися підсилювальною часткою же або ж особовою енклітикою, здеформованою формою колишнього допоміжного дієслова быти. Використання аналітичних кон'юнктивів у пам'ятках середньоукраїнського періоду свідчить про вироблення гнучкішої системи засобів вираження зв'язку, пошуку мовців у вдосконаленні синтаксичної системи української мови того часу.*

Ключові слова: *сполучник, займенник, семантико-синтаксичні відношення, градаційна, порівняльна функції, пам'ятки.*

Постановка проблеми. Історію становлення сполучника як службової частини мови простежуємо в текстах українських писемних пам'яток різних періодів. Проте чи не найяскравіше вона відображена у творах середньоукраїнської доби, що всотують у себе різноманіття вже наявних українських сполучників із києворуського періоду чи запозичених здебільшого зі старослов'янської, польської, чеської мов. Прикметно, що згодом одна частина запозик закріплюється в українській літературній мові в тих самих семантико-синтаксичних функціях і дотепер у ній побутує, а інша із плином часу виходить з ужитку й залишається лише в діалектах. Загалом історики мови пропонують із погляду походження сполучники поділяти на відзайменникового або незайменникового творення (Вступ, 1966; Мельничук, 1966; Черкасова, 1973). Відтак актуальною є потреба прослідкувати за процесом формування сурядної і підрядної функції у вказівних словах – прислівниках займенникового походження

якъ/яко, що перейшли у клас сполучників із займенниковим коренем ***jь-***[1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сполучники відзайменникового походження були об'єктом наукових інтересів Л. Гумецької (Гумецька, 1960), Ф. Медведєва (Медведєв, 1962), О. Мельничука (Мельничук, 1966), О. Петренка (Петренко, 1953), В. Сича (Сич, 1960). Лінгвістичні розвідки з історії мови фрагментарно розкривають використання аналізованого сполучника в текстах означеного періоду, відтак уважаємо за потрібне вивчити групу сполучників вивідної будови з займенниковим коренем ***jь-*** для цілісного бачення формування семантико-синтаксичних відношень, особливості вживання цих слів в українських пам'ятках XVI–XVII ст.

Мета статті – аналіз використання сполучника з займенниковим коренем ***jь-*** в українських рукописних та друкованих текстах XVI–XVII ст.

Досягнення окресленої мети передбачає вирішення таких **завдань:** з'ясувати утворення сполучника ***якъ/яко***; зафіксувати його вживання у різностильових і різножанрових текстах української мови окресленої доби; описати семантико-синтаксичні відношення, які він виражає у складі простого та складного речень; дослідити використання сполучників складеної будови, компонентом яких є слово ***якъ/яко***.

Виклад основного матеріалу. Клас службових слів, генетично пов'язаних із займенниковими коренями чи прислівниковими займенниками, формується і розвивається завдяки особливостям синтаксичних конструкцій у межах праслов'янської і окремих слов'янських мов, адже саме ці лексеми виступають у функції самостійних членів речення перед набуттям ними ознак формальних засобів вираження семантико-синтаксичних відношень у реченні і поповнюють корпус сполучників української та інших слов'янських мов (Вступ, 1966, с. 493–494).

О. Мельничук ґрунтовно описує три групи слів, на основі яких формуються сполучники та однозвучні їм частки: походять від займенникових коренів на ларингальний ´-, на **j-** і на **k-** (**č-**) (Вступ, 1966, с. 495–496). Історія цих слів по-різному відображена в слов'янських мовах: від абсолютного зникнення до нормативного використання. Наприклад, у сучасній українській, білоруській, польській мовах слово **як** дотепер функціонує як прислівник і сполучник, у російській мові група із займенниковим коренем на **j-** вийшла з ужитку (Мельничук, 1966; Бауэр, 1957; Бауэр, 1962) (СУМ : XI : 633–634). У сучасній чеській мові розрізняють сполучники *jak (як)* і *jako (яко)*: для першого характерні сурядна (виражає градаційні семантико-синтаксичні відношення і є частиною складеного сполучника *як ... так (jak ...tak))* й підрядна (використовується як поліфункційний для вираження з'ясувальних, часових, причинових, умовних, допустових семантико-синтаксичних відношень і становить частину складних сполучників *jakmile, jakkoli*) функції; для другого – ***яко*** – характерне використання 'у ролі кого', а також як сурядного (Бауэр, 1962, с. 105–106) (Ssč).

За етимологією, слово **як/о/**[2] походить від псл. **jako**, що становить давню займенникову форму ***jь** < ie. **i̯o** у поєднанні з суфіксом ***-ak(o)** (ЕСУМ : VI : 540; ESSJ : V : 268).

Проміжним етапом до перетворення вказівних займенників у сполучники називають перехід слів із займенниковим коренем у відносні слова, тобто йшов процес утрати лексичного значення й перетворення цих слів у формальні засоби вираження відношень між однорідними словами у простому чи частинами у складному реченнях (Мельничук, 1966, с. 209).

Пам'ятки української мови XVI–XVII ст. зберігають паралельне функціонування прислівника й спільнозвучного з ним сполучника **як/о/**. Такі приклади фіксують у старослов'янській мові (Є. Черкасова скрупульозно вивчила побутування цього слова у старослов'янських текстах і стверджує, що сполучник **як/о/** найчастіше виступав у функції причини (Черкасова, 1973, с. 38)), у текстах києворуської доби (Срезн. : III : 1652), у староукраїнських (ССУМ : II : 580) та старопольських (Klemensiewicz, 1964, s. 455–478) пам'ятках. Цей сполучник відомий старобілоруським творам (Потебня, 1958, с. 431). У старочеській мові *jak (як/о/)* був простим сполучником і частиною складного *jakož/jakž* чи складеного *jako ... tak/o, jako/jakž náhle, jako/jakž barzo, jako/jakž rychle* та ін. (Бауэр, 1973, с. 105).

[1] У роботі **якъ** і **яко** вважаємо варіантними формами одного сполучника (ЕСУМ : VI : 540–541, ESSJ : V : 267–268) (Медведєв, 1962, с. 76). У лексикографічних працях XVI–XVII ст. Л. Зизанія і П. Беринди форма ***яко*** вважається церковнослов'янською (Зизаній, 1596, с. 3). П. Беринда підбирає до **яко** сполучники-відповідники, що є виразниками з'ясувальних, причинових зв'язків, а слова ***како, коль*** тлумачить за допомогою слова **якъ** (Беринда, 1627). У граматиці церковнослов'янської мови М. Смотрицького слово ***ꙗкѡ*** є прислівником ѻ҆подобленїѧ і часткою ѻ҆дивленїѧ (Смотрицький, 1619).

[2] Л. Гумецька називає слово **як/о/**, відзайменникового походження, «проміжною сполучниковою категорією» (Гумецька, 1960, с. 41).

Загалом дослідники вказують на книжний характер сполучника **яко** і його поліфункційне використання, а тексти, де він трапляється, є зазвичай взірцями високого стилю, що згодом спричинило до його зникнення (Борковский, 1965; Коротаева, 1964). Я. Бауер пояснює, що, на відміну від інших слов'янських мов, у російській він був витіснений іншим сполучником, первинно відносним словом, що походить від питальних займенникових основ, – **како** (Бауэр, 1957, с. 18).

Аналіз українських текстів XVI–XVII ст. свідчить, що сполучник **якъ(о)** виступає як синкретичний: поєднує сурядним чи підрядним зв'язком однорідні члени речення, частини складного речення; здебільшого вживається як одиничний або ж парний.

Основною функцією сполучника **якъ/яко** є порівняльна. На другому місці – з'ясувальна. Незначна кількість речень зафіксована зі сполучником **якъ/яко** у функції причини, часу, умови, означальній. О. Мельничук констатує, що на відміну від давньоукраїнських текстів, у яких підрядний сполучник **яко** виражає шість семантико-синтаксичних відношень (підметових, додаткових, порівняльних, часових, причинових, наслідкових), у пізніші періоди спостерігається його більш чітке використання (Вступ, 1966, с. 497). З огляду на опрацьований матеріал в українській мові окресленої доби важко погодитися з таким твердженням, тому що й надалі простежуємо недиференційоване вживання цього сполучника, а іноді з накладанням додаткових відтінків на основні функції (про що йтиметься далі). Слушним є міркування Л. Булаховського про те, що точне вираження сполучником (наводить приклад із ***як*** – Т. В.) тих чи інших семантико-синтаксичних відношень є наслідком довгого історичного процесу, що зауважуємо й на сучасному етапі розвитку мови (Булаховський, 1946, с. 67) (СУМ : XI : 632–634).

У пам'ятках української мови XVI–XVII ст. найтиповішою функцією сполучника **якъ/яко/** є **порівняльна**, він приєднує порівняльний зворот і підрядну порівняльну частину до головної у складнопідрядному реченні.

У простих реченнях порівняльний зворот зі сполучником **якъ/яко/** займає постпозицію: *«Але все терпѣти и оучити н(х) в покорности ꙗ(к) ѡбца»* (УЄ, 1611–1625, С. 117 зв.) або інтерпозицію: *«А тоую мою подлоую працоу,* ***ꙗко*** *дбл пѣнѧжки з оубогого довтѣпоу смыслоу моего, прошоу ласкаве прїймн»* (Лѣк., С. 177). Зафіксовано речення з повторюваним сполучником **ꙗко..., и ꙗко,... и ꙗко,... и ꙗко** при кожному порівнянні, що створює ефект підсилення : *«... и распашле(т) правед(н)ы(х) ѡ(т) грѣшникъ и поставѧ(т) праве(д)ны(х) ѡ(т)деснѧꙗ х҃а на правои стронѣ. и просвѣтѧ(т)сꙗ* ***ꙗко*** *свѣт.* ***и ꙗко*** *сл҃нце.* ***и ꙗко*** *искры ѡгненын. и* ***ꙗко*** *цвѣ(т) бл҃гоꙋхан(н) ныи»* (Збірник , АСП 148, С. 24).

Сполучник **яко** приєднує порівняльний зворот у позиції присудка, або, за словами К. Городенської, порівняльний присудок (Городенська, 2007, с. 299): *« Толко естесмы ꙗко мѣд або спѣж бразкꙋчаѧ, а не потребнаѧ»* (УЄ, 1611–1625, С. 160); «…*и ꙗкъ песъ ... брыдкым есть»* (Лѣк., С. 84).

Аналізовані тексти засвідчують використання сполучника **якъ/яко/**, ускладненого частками **же** > **якоже**, **бы** > **якобы.**

Складний сполучник **якобы** приєднує порівняльний зворот у позиції відокремленого означення: *«Бо в тот ча(с) видѣли ѡ(т) него походѧщоую свѣ(т)лость з єго ѡблича* ***ꙗкобы*** *проме(н) сл҃нчны(н)»* (УЄ 256, С. 4).

Для поєднання підрядної **порівняльної** частини з головною у складнопідрядному реченні здебільшого використовується складний сполучник **якоже**; підрядна частина найчастіше стоїть у постпозиції: *«Бо ѡны Х(с)а ради … пре(д) цр҃н моучители проповѣдати х(с)а и всякїи бѣды терпѣли его ради.* ***ꙗкоже*** *ѡвчата межи вѣлки оувѣше(д)шин»* (УЄ, 1611–1625, С. 117 зв.); *«Понева(ж) тое чинѧ(т) чл҃кы. Н(ж) оуповаютъ на бога(т)ство имѣнїѧ а не на бг҃а живаго.* ***якоже*** *бо идолопокло(н)ници поклонѧютсѧ идола(м) а не бг҃оу»* (УЄ, 1611–1625, С. 121 зв.); *«Ста(л) мовити азали негодило бы сѧ и тобѣ ѡ(т)поустити братоу своємоу до(л)гꙋ.* ***ꙗкоже*** *ѧ и тобѣ ѡ(т) поустилъ»* (УЄ, 1611–1625, С. 144 зв.); *«Н(ж)бы и мы кꙋ собѣ всѣ заповѣ любов мѣли.* ***ꙗкоже*** *ѡ(н) возлюби(л) на(с)»* (УЄ, 1611–1625, С. 161).

У складнопідрядному реченні з підрядною частиною порівняння ***«Н плачь за грѣхы свои ꙗкобысь*** *тѧ(ж)кыи бремена носи(л)»* (УЄ 410) до складного сполучника **ꙗкобы** додано закінчення форм 2 ос.одн. теперішнього часу дієслова **быти**.

У складнопідрядних реченнях, частини яких поєднані сполучником ***якъ/яко*** в **порівняльній** функції, головна містить співвідносне слово – прислівник **такъ**. У цих конструкціях спостерігаємо інверсійний порядок розміщення частин – підрядна передує головній: *«Тꙋт рада, тꙋт ростропность мѣсяцъ свое мает и* ***такъ*** *на небѣ мѣсяцъ зъ звѣздами, сїет,* ***такъ*** *ся тых преславныи домов блищать справы»* (Смотр. М., На старож.клейнот); ***«Яко*** *звѣзда̀ ꙋ му́дрыхъ цно́тꙋ прознача́ет Н ꙗкъ мѣсяцъ взвыш по о́стрый пого́ды знак мает,* ***Та́къ теж*** *мѣсяцъ и звѣзда̀ въ Копнстѣ́нскихъ до́мꙋ Вѣры и цнот нѫ зна́ком, не та́йно нѣко́мꙋ»* (Земка Т. **Я**ко звѣзда).

В українських текстах означеного періоду сполучник **якъ/яко/** у функції порівняння поєднує з підметом або другорядним членом речення – додатком прикладку, що а) має значення 'у ролі кого-небудь': *«…и ꙗкъ посполитый добродѣй и собѣ и по(д) ними боудꙋчи(м) го(д)не почтен боуде(т)»* (Лѣк., С. 142), *«Писаные тые по(з)ꙋы ѡ тꙋю речъ слово в слово … по п҃на Па(ш)ковъского, ꙗко ѡпекꙋна ма(л)жо(н)ско(го)…»* (Ак. Жит, 1635, С. 108); б) має відтінок причиновості: *«…ты, ꙗко моудрый, поправъ а мнѣ, ꙗко чоловѣкови, переблачъ»* (Лѣк., С. 176 зв.).

Порівняльні сполучники **якъ/яко**, **якоже** поєднують **вставні речення**: *«И ꙗ(к) ѡпиславъ бѣды свои чл҃къ»* (УЄ, 1611–1625, С. 113 зв.); *«…ꙗко самъ х҃с мовн(т)»* (Полем. л-ра, С. 59); *«… ꙗко Павелъ ст҃ый пише(т)»* (Полем. л-ра, С. 59); *«Вчини(в) досыть ѡбѣтницы своеи сла(л) дх҃а ст҃го на ап(с)лы, ꙗкоже вы(ш)ше слышалисмы»* (УЄ, 1611–1625, С. 113); *«А штосѧ дотыче ѡ помочь. едном за дрги(м). є҃ томоу з на(с) немалыи. ꙗкь Мѡвсїи бы(л) оупросилъ за своє сестро Маріє ласки оу Г҃а Б҃а и выбавилъ є»»»* (УЄ 410); *«… которое є҃ написанно тыми словы ꙗ(к) єсте слышали тои наимилшїи хр҃тїане. Ꙗкоже оучнїцы зышлисѧ для боѧ(з)ни жидо(в)ской»* (УЄ 91, С. 36).

Прикметно, у таких конструкціях дієсловоприсудок зазвичай виражене формою минулого часу, що дає можливість наголосити на тому, про що попередньо йшла мова (Борковский, 1958, с. 148). Укладачі «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.» засвідчують подібні приклади і зараховують їх до вставних, пояснювальних (ССУМ : II : 580).

В українській мові XVI–XVII ст. сполучники **якъ/яко**, **якоже**[3] приєднують до головної частини підрядну **з'ясувальну**; у головній частині містяться опорні слова на позначення **повідомлення, передачі/одержання інформації, сприймання**; **мислення, роздумів, знання**; **внутрішнього стану, почуття, враження**: *«Слоухали(н)мо(ж) тоу(т) пилно того вдѧчного цр҃ѧ избавителѧ своего и того великого гетмана. ꙗкъ ѡ(н) поразил всѣ соупротивныки свои, и взышо(л) на н҃бо»* (УЄ, 1611–1625, С. 117); *«Ѡбла(ч)мо(ж) тꙋтъ братїє, ꙗко вѣра и сокрꙋше(н)ое ср(д)це много помагаетъ»* (УЄ, 1611–1625, С. 131); *«Прито(м) златоꙋсты(н) ст҃ый пише(т). смотри ꙗк 'сѧ аг҃лы згрѣшивши мꙋчи(т)»* (Полем. л-ра, С. 57); *«Поглядай тоу чл҃че на сотворителѧ твоего … ꙗко иде покорно»* (УЄ 256, С. 3 зв.); *«Смотри(ж) ка(ж)дый христіанскїи чл҃че ꙗкоѧ маешъ тѣшити пысмы прр҃ческими»* (УЄ 91, С. 30); *«Обачъмо ꙗко ро(з)мысл҃ное, сталое а҃ несо(к)вапливое послꙋшенство… приводи(т)»* (Полем. л-ра, С. 206); *«Невѣрныи ѡбачити не може(т). а ꙗко(ж) то было зацное оучн҃ї Г҃а нш҃его І҃с Х҃а. а нѧъ нхалъ на ѡслицы»* (УЄ 91, С. 30 зв.); *«… которое є҃ написанно тыми словы … ꙗкоже оучнїцы зышлисѧ для боѧ(з) ни жидо(в)ской»* (УЄ 91, С. 36). Спорадичними є речення з інверсійним порядком розташування частин зі сполучником **ꙗкъ** у з'ясувальній функції: *«Невымовный фрасꙋнок въ дꙋши, в сердцꙋ маем, много мыслїй, якъ початъ плакати, не знаєм»* (Смотр. М. Лямент).

О. Петренко зауважує, що в текстах пізнішого періоду не так часто фіксують сполучник **якъ/яко** у з'ясувальній функції, «використовувався тільки з підкреслено вираженою стилістичною метою високості, урочистості» (Петренко, 1953, с. 66).

У складнопідрядних **з'ясувальних** головна частина може містити співвідносне слово – займенник **то** із прийменником **ѡ**: *«Ѡ што ꙋсе ꙋышъпомєнєны(н) слꙋга ѡдꙗрова(л) п҃на своего ѡ то, ꙗко се ꙋышъпомєнило…»* (Ак. Жит, 1635, С. 136). Після сполучника **ꙗко** вживається частка **бы**, що є частиною складного сполучника > **ꙗкобы**: *«… зналь ѡты(х) которїи жадали цр҃ьства н҃бнаго. и бг҃обонны(м) ср(д)ци мыслили ѡ то(м), ꙗкобы мали живо(т) вечныи наслѣдовати»* (УЄ 91, С. 60 зв.). У прикладі *«А мы ты(ж) стараймосѧ ѡ то(м) моцне. ꙗко бы(с)мо могли оуслышати ѡ ныи голосъ великїи Г҃а Б҃а нш҃его І҃с Х҃а»* (УЄ 91, С. 61 зв.) за відсутності особового займенника **мы** до частки **бы** додано особові закінчення від дієслова **быти** в теперішньому часі – скорочену форму **смо<есмо** (Керницький, 1967, с. 241).

Спорадичними є приклади використання сполучника **якъ/яко** у функції **причини** у складнопідрядних реченнях із підрядними причини: *«Познал моцн рыцера того тꙋрчин силныи, в том тогорочном бою, якъ то был мꙋж дѣлныи»* (Сакович К., Вѣршѣ). Натомість Л. Гумецька наводить низку прикладів із текстів актової мови XIV–XV ст., у яких сполучник **якъ/яко** виражає причинові семантико-синтаксичні відношення (Гумецька, 1960, с. 41–42).

В. Сич засвідчує недиференційоване використання сполучника як(о) в українських текстах різних періодів і констатує, що в українській полемічній літературі XVI – I пол. XVII ст. підрядні речення причини зі сполучником як(о) поступово стають поодинокими, що зумовлено впливом старослов'янської мови, адже здебільшого як(о) наявний у текстах-зразках книжної

[3] Погоджуємося з зауваженнями синтаксистів про те, що сполучник **як** у з'ясувальній функції «зберігає до деякої міри якісний відтінок значення , тому його важко відрізнити від сполучного слова **як**» (Слинько, 1994, с. 499).

мови, а не в діловому письменстві чи літописній літературі XVII. Окремо науковець розглядає використання сполучника якъ у функції причини у текстах І. Вишенського, проте в цій формі він кількісно поступається сполучнику яко (Сич, 1960, с. 184).

У пам'ятках української мови XVI–XVII ст. фіксуємо нечисленні зразки використання сполучника **якъ(бы)** у функції **мети** у складнопідрядних реченнях: *«С того гетмана кождыи рыцер нех ся ꙋчить,* **ꙗкꙁ бы** *тыж мѣл на свѣтѣ так живот свій кончить»* (Сакович К., Вѣршѣ).

Художні, релігійні твори української мови XVI–XVII ст. поодиноко відбивають використання складнопідрядних реченнях із підрядними **умови**, частини яких поєднано парними сполучниками **якъ ... такъ, якобы ... так:** *«А* **ꙗкꙁ** *естесь кꙋ врагом телесным валечным, на всѣ боки концами страшныи и безпечныи,* **такꙁ** *дасть ти бог, гды к ортодоксїи ся вернеш, всѣх валчачых на цноты спадне встеч обернеш»* (Земка Т., Епіграмма … Долмата); *«Ꙗбовѣ(м)* **ꙗко бы** *тепе(р) власне ста(л)ся то(т) грѣхꙁ,* **та(к)** *его мѣлꙁ завше пере(д) ѡчима»* (Лѣк., С. 80). Підтверджуємо думку про те, що в таких конструкціях підрядні частини мають перехідне значення – від часового до умовного (Курс, 1951, с. 296): *«Якꙁ нѣмаш тѣла, за которы(м) бы не мѣла ити вслѣ(д) тѣнь.* **та(к)** *анѣ чꙗка, который бы не по(д)лѣга(л) грѣховн»* (Лѣк., С. 162).

Текстам українських пам'яток XVI–XVII ст. характерне використання сполучника **якъ/яко** у функції **часу**, що поєднує підрядним зв'язком частини складнопідрядного речення: *«…в пожа(д)ливость жоны впалꙁ, который нѣкгд(д)ы невѣсты, ѡ(т) того часꙋ, ꙗко до че(р)нецꙁтва пришо(л), не видалꙁ»* (Лѣк., С. 78) – у паралельному тексті українському сполучнику відповідає церковнослов'янське **ѡтнелѣ**; *«…* **ꙗ(к)** *та(м) прїйдꙋ до того, ѡ которо(м) речено, не ѡмешкивай навѣ(р)ноутися до Бга …»* (Лѣк., С. 105) у церковнослов'янському фіксуємо відповідник **како.**

Сполучники **якъ/яко/, якобы** зрідка виражають семантико-синтаксичні відношення **означальні,** поєднуючи частини у складнопідрядному реченні: *«Дроугїи пожито(к)* **ꙗ(к)** *маєш быти трывалыи вꙁаконѣ и сталы(м) оувѣрѣ. Третїи пожито(к).* **ꙗкобы** *ся мѣлꙁ заховати противꙁ бгоу и блн(ж)немоу своемоу и ка(ж)домоу чꙗкоу.* **та(к)** *оубогомоу* **ꙗко и** *богатомоу»* (УЄ 91, С. 58).

Однією з типових формально-синтаксичних функцій сполучника **якъ/яко** є сурядна. Він виступає виразником **градаційних** семантико-синтаксичних відношень і є частиною нерозчленованого, а саме парного сполучника – **якъ … такꙁ (и), так … яко и**. Окрім того, другим компонентом можуть бути кореляти **тежъ и**; **же** > **якъ … тежъ и, якъ … же**. Ці сполучники приєднують сурядним зв'язком один член речення до іншого: *«Того доблаcного добра своего,* **ꙗкꙁ** *телесного* **те(ж)** *и дхвного, перестерегаючи и(х) пилне…»* (УЄ, 1611–1625, С. 123); *«Єдно вспомагати ближ(н)го ншего всѣми потребами его.* **ꙗ(к)** *слово(м) спсенїа ншего.* **та(к)** *порадою ко добромоу ꙋчинкꙋ его»* (УЄ, 1611–1625, С. 155); *«Тое(ж) власне и теперꙁ оуже на ко(н)ци свѣта дѣетїа и(ж) цркве ївы, сїѡве,* **та(к)** *свѣ(т) скїи* **ꙗкꙁ и** *дꙋхо(в)ныи всѣ оныи дочаснымꙁ речи и живо(т) безклопо(т)ныи … видꙗ(т)»* (Полем. л-ра, С. 69); *«Лебедь, абда́нк, подкова и при крестѣ стрѣлы Твоей слꙋжать дѣлности, а грыф зна́чить смѣлый,* **Же** *повѣтрнꙋ,* **ꙗкꙁ** *зе́мныхꙁ, дꙋ́хов сна́дне ꙋ́йдеш, О кнꙗжно, гды от землѣ кꙁ богꙋ ити бꙋ́деш»* (Земка Т. На зацный клейнот…); *«И разоумѣльемꙁ вши(т)кы рѣчи добре.* **та(к)** *читанꙗ.* **ꙗкꙁ и** *спѣванꙗ. Єдноемꙁ того не розоумѣти не могльвы»* (Збірник, АСП-148, С. 27 зв.); *«…заховати противꙁ бгоу и блн(ж)немоу своемоу и ка(ж)домоу чꙗкоу.* **та(к)** *оубогомоу* **ꙗко и** *богатомоу»* (УЄ 91, С. 58).

На думку Л. Булаховського, в українській мові градаційний сполучник ***як(о) …так і*** – автор називає паристий – генетично відбиває «колишні зв'язки відносності», однак в актовій мові від XIV ст. поширений у текстах інверсійний порядок цього складеного сполучника – *так …як(о) і*…, що свідчить про польський вплив (Булаховський, 1946, с. 33–34).

У текстах української мови XVI–XVII ст. сполучник **якъ/яко** є частиною парного сполучника із **градаційною** функцією **не такꙁ … якъ/яко**, що поєднує сурядним зв'язком два однорідні члени речення або дві предикативні частини у складносурядному реченні: *«…***не такꙁ** *бовѣ(м) може(т) гойное вспоможенье,* **ꙗко** *ласка кролевскаꙗ дшамꙁ оутраплены(м) оучтивость оучинити»* (Лѣк., С. 164); *«***Не такꙁ** *бовѣ(м) проудко ѡгонь внѣвечꙁ ѡборочлет сѣно,* **ꙗкꙁ** *зле и несправедливе зобранаꙗ мае(т)ность, добре и справедливе зобранꙋю з собою марне тратитꙁ»* (Лѣк., С. 147).

У сучасній українській літературній мові граматисти градаційні семантико-синтаксичні відношення поділяють на два типи: власне-градаційні та градаційно-приєднувальні, саме перший тип передають парні сполучники *як … так і, не так … як,* що «вказують на перехід дії чи стану через певну межу, підсилюючи або послаблюючи значення попереднього поєднуваного компонента» (Весельська, 2009).

У сучасній чеській мові сполучник **як** (**jak/o/)** також є частиною складеного (парного) сурядного сполучника – *як…так (jak…tak)* (Ssč) для вираження градаційних функцій (Бауэр, 1957, с. 9). Лексикони сучасної польської мови фіксують парні сполучники для вираження градаційних семантико-синтаксичних відношень : *jak … tak, jako … tak i/ tak … jako i/jako też* (Słjp).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У різножанрових пам'ятках української мови XVI–XVII ст. спостерігаємо недиференційне використання сполучника **якъ/яко**. Прикметно, що форма **яко** переважає у канонічних текстах, натомість художня література, ділова чи перекладна засвідчують здебільшого варіант **якъ**. За способом уживання сполучник **якъ/яко** належить до одиничних і парних, зрідка повторюваних. Основною функцією сурядного сполучника виступає градаційна, а підрядного – порівняльна. Найпериферійнішими семантико-синтаксичними підрядними функціями є причини, мети й означальна.

Щодо використання у сучасних слов'янських мовах, то в польській мові слово *jak/jako (як/о)* функціонує як займенниковий прислівник і поліфункційний сполучник підрядності та сурядності; є частиною складного сполучника *jakoże (якоже)* або парних сполучників *jak … tak, jako … tak i.* У сучасний чеській мові активно вживається для вираження сурядних і підрядних синтаксичних зв'язків.

У сучасній українській мові **як** є виразником синкретичного сурядно-підрядного зв'язку, за способом використання – одиничний або парний; окрім того, слово **як** є прислівником і виступає сполучним словом, поєднуючи частини складнопідрядного речення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у продовженні фіксації сполучників займенникового походження в пам'ятках української мови XVI–XVII ст. й аналізі їхнього використання в тексті, що дозволить з'ясувати основні тенденції розвитку українського синтаксису тієї доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауэр Я. Русские союзы в сопоставлении с чешскими. *Sborník prací filosofické Faculty Brněnskě university*. Ročník VI. Brno. 1957. С. 9–24.
2. Бауэр Я. К вопросу о возникновении и развитии типов сложного предложения (на материале чешского языка). URL: https://inslav.ru/images/stories/pdf/VSJa_6_(1962).pdf (дата звернення: 20.02.2022)
3. Беринда П. Лексиконъ славенороѡскій и именъ Тлъкованіє. 1627. Лексикон словенороський Памви Беринди / підг. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. Київ: Наук. думка, 1961. 271 с. URL: http://izbornyk.org.ua/berlex/be.htm (дата звернення: 20.05.2022).
4. Борковский В. И., Кузнецов П. С. Историческая грамматика русского языка. М. 1965. 555 с.
5. Борковский В. И. Синтаксис древнерусских грамот: сложное предложение. М. 1958. 185 с.
6. Булаховський Л. А. З історичних коментаріїв до української мови: сполучники і сполучні групи (речення). Синтаксичні особливості при них. *Наук. записки КДУ*. Київ. 1946. Т. V. Вип. 2. С. 31–71.
7. Весельська Г. С. Нові явища у функціонуванні сурядних сполучників в українській літературній мові кінця XX–поч. XXI ст. URL: http://www/nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/VZhDU/2009_47/45_47.pdf (дата звернення: 13.03.2022).
8. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О. С. Мельничука. Київ, 1966. 596 с.
9. Городенська К. Граматичний словник української мови: сполучники. Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. 340 с.
10. Гумецька Л. Л. Вторинні сполучники і їх синтаксичні функції в українських грамотах XIV–XV ст. *Дослідження і матеріали з української мови*. К. 1960. Т. II. С. 31–44.
11. Зизаній Л. Лексис сирѣчъ речені, въкратъцѣ събранны. И из слове(н)скаго ꙗзика, напросты рꙋскїй дїле(к)тъ истолкованы. Λ.Z. / Лаврентій Зизаній. Вільно, 1596. URL : http://litopys.org.ua/zyzgram/zy.htm (дата звернення: 15.05.2022)
12. Керницький І. М. Система словозміни в українській мові (на матеріалах пам'яток XVI ст.). Київ: Наук. думка, 1967. 288 с.
13. Коротаева Э. И. Союзное подчинение в русском языке XVII века. Москва ; Ленинград : Наука, 1964. 250 с.
14. Курс сучасної української літературної мови : в 2 т. / за ред. акад. Л. А. Булаховського. Київ: Рад. школа, 1951. Т. I–II.
15. Медведєв Ф. П. Система сполучників в українській мові: короткий нарис. Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 1962. 92 с.
16. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ: Наук. думка, 1966. 326 с.
17. Петренко О. Я. Нариси з історії гіпотактичних сполучників в українській мові. Мовознавство. К. 1953. Т. XI. С. 57–68.
18. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. М., 1958. Т. I–II. 536 с.
19. Сич В. Ф. Підрядні речення причини у пам'ятках українського полемічного письменства к. XVI – поч. XVII ст. *Наукові записки ЧДПІ ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією*. Серія філол. наук. Черкаси, 1960. Т. XV. Вип. 5. С. 179–188.

20. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання. Київ: Вищ. шк., 1994. 670 с.

21. Смотрицький М. Грамматїки славенскѝ правилноє сѵнтаѵма. Потщанїємъ Многогрѣшнагѡ Мнїха Мелетїѝ Смотрѵскогѡ. Єв'є, 1619. Граматика Словенська / підгот. факсим. вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. Київ: Наук. думка, 1979. URL : http://litopys.org.ua/smotrgram/sm.htm (дата звернення: 15.05.2022)

22. Черкасова Е. Т. Причинные союзы и их значение в старославянском языке. *Учен.записки Ин-та славяноведения.* Т. IX. 1954. С. 5–49. URL: https://inslav.ru/images/stories/pdf/1954_Uchenye_Zapiski_IS_9.pdf (дата звернення: 10.02.2022)

23. Черкасова Е. Т. Русские союзы неместоименного происхождения. Пути и способы их образования. М. 1973. 221 с.

24. Klemensiewicz Z., Lehr-Spławiński T., Urbańczyk S. Gramatyka historyczna języka polskiego. Warszawa : Państw. Wyd-wo Naukowe, 2 wyd., 1964. 596 str.

REFERENCES

1. Baue'r, Y. (1957). Russkie soyuzy' v sopostavlenii s cheshskimi [Russian conjunctions compared to Czech]. Sborník prací filosofické Faculty Brněnskě university. Ročník VI. Brno. S. 9–24 [in Russian].

2. Baue'r, Y. (1962). K voprosu o vozniknovenii i razvitii tipov slozhnoho predlozheniya (na materiale cheshskoho yazy'ka) [On the question of the emergence and development of types of complex sentences]. URL: https://inslav.ru/images/stories/pdf/VSJa_6_(1962).pdf [in Russian].

3. Berynda, P. (1627). Лексиконъ славенорѡсскїй и именъ Тлъкованїє. Leksykon slovenoroskyi Pamvy Beryndy / Pidh. tekstu i vstup. st. V. V. Nimchuka. K.: Nauk. dumka, 1961. 271 s. URL: http://izbornyk.org.ua/berlex/be.htm [in Old Ukrainian].

4. Borkovskij, V.I., Kuznecov, P.S. (1965). Istoricheskaya grammatika russkoho yazy'ka [Russian Historical Grammar]. M.: Наука. 555 s. [in Russian].

5. Borkovskij, V.I. (1958). Sintaksis drevnerusskix gramot: slozhnoe predlozhenie [Syntax of Old Russian charters: a complex sentence]. M. 1958. 185 s. [in Russian].

6. Bulakhovskyi, L. A. (1964). Z istorychnykh komentariiv do ukrainskoi movy: spoluchnyky i spoluchni hrupy (rechennia). Syntaksychni osoblyvosti pry nykh [From history comments to Ukrainian language: conjunctions and sentences. Their suntactic features]. Nauk. zapysky KDU. K. T. V. Vyp. 2. S. 31–71 [in Ukrainian].

7. Veselska, H. S. (2009). Novi yavyshcha u funktsionuvanni suriadnykh spoluchnykiv v ukrainskii literaturnii movi kintsia XX–poch. XXI st. [New phenomena in the functioning of coordinate conjunctions in Ukrainian literary language XX–XXI c.] URL: http://www/nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/VZhDU/2009_47/45_47.pdf [in Ukrainian].

8. Vstup do porivnialno-istorychnoho vyvchennia slovianskykh mov [Introduction to comparative historical study of Slavic languages] / red. O. S. Melnychuka. K. 1966. 596 s. [in Ukrainian].

9. Horodenska, K. (2007). Hramatychnyi slovnyk ukrainskoi movy: spoluchnyky [Grammar dictionary of Ukrainian: conjunctions]. Kherson: Vyd-vo KhDU. 340 s. [in Ukrainian].

10. Humetska, L. L. (1960). Vtorynni spoluchnyky i yikh syntaksychni funktsii v ukrainskykh hramotakh XIV–XV st. [Secondary conjunctions and their syntactic functions in Ukrainian charters of XIV–XV c.]. Doslidzhennia i materialy z ukrainskoi movy. Kyiv: Vyd-vo AN URSR. T. II. S. 31–44 [in Ukrainian].

11. Zyzanii, L. (1596). Лексис сирѣчъ реченї, въкратцѣ събранны. И из слове(н)скаго ґазика, напросты рѹскїй дїле(к)тъ истолкованы. Λ.Z. Vilno, 1596. Leksys Lavrentiia Zyzaniia. Synonima Slavenorosskaia / pidh. tekstiv pamiatok i vstupni statti V. V. Nimchuka. Kyiv : Nauk.dumka, 1964. URL: http://litopys.org.ua/zyzgram/zy.htm [in Old Ukrainian].

12. Kernytskyi, I. M. (1967). Systema slovozminy v ukrainskii movi (na materialakh pamiatok XVI st.) [The system of declension in Ukrainian (on the material of XVI c. manuscripts]. Kyiv: Nauk. dumka. 288 s. [in Ukrainian].

13. Korotaeva, E'.I. (1964). Soyuznoe podchinenie v russkom yazy'ke XVII veka [Syndetic subordination in Russian of XVII c.]. Moskva: Nauka. 250 s. [in Russian].

14. Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy : v 2 t. [Course in modern Ukrainian literary language / red. akad. L. A. Bulakhovskoho. Kyiv: Rad. shkola, 1951. T. I–II [in Ukrainian].

15. Medvediev, F. P. (1962). Systema spoluchnykiv v ukrainskii movi: korotkyi narys [System of conjunctions in Ukrainian: a brief sketch]. Kharkiv: Vyd-vo Khark. un-tu. 92 s. [in Ukrainian].

16. Melnychuk, O. S. (1966). Rozvytok struktury slovianskoho rechennia [The development of the structure of Slavic sentence]. Kyiv: Nauk. Dumka. 326 s. [in Ukrainian].

17. Petrenko, O. (1953). Narysy z istorii hipotaktychnykh spoluchnykiv v ukrainskii movi [Sketches from the history of hypotetic conjunctions in Ukrainian]. Movoznavstvo. Kyiv. T. XI. S. 57–68 [in Ukrainian].

18. Potebnya, A. A. (1958). Iz zapisok po russkoj grammatike: v 4 t. [From the notes on Russian grammar: in 4 v.]. M.: Uchpedgiz. T. I–II. 536 s. [in Russian].

19. Sych, V. F. (1960). Pidriadni rechennia prychyny u pamiatkakh ukrainskoho polemichnoho pysmenstva k. XVI – poch. XVII st. [Subordinate clauses of cause in Ukrainian polemic writing of the late XVI – early XVII c.].

Naukovi zapysky ChDPI im. 300-richchia vozziednannia Ukrainy z Rosiieiu. Seriia filol. nauk. Cherkasy. T. XV. Vyp. 5. S. 179–188 [in Ukrainian].

20. Slynko, I. I. (1994). Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: problemni pytannia [Issues in the syntax of modern Ukrainian language]. Kyiv: Vyshch. shk. 670 s. [in Ukrainian].

21. Smotrytskyi, M. (1619). Граммѧтїки славенски правилноє сѵнтаѵма. Потщанїємъ Многогрѣшнагѡ Мнїха Мелетї Смотрскогѡ. Yevie. Hramatyka slovianska / pidhot. faksym. vyd. ta doslidzhennia pamiatky V. V. Nimchuka. Kyiv: Nauk. dumka, 1979. URL: http://litopys.org.ua/smotrgram/sm.htm [in Old Ukrainian].

22. Cherkasova, E. T. (1954). Prichinny'e soyuzy' i ix znachenie v staroslavyanskom yazy'ke [Conjucntions of cause and their meaning in Old Slavonic]. Uchen.zapiski In-ta slavyanovedeniya. Akademiya nauk SSSR. T. IX. S. 5–49. URL: https://inslav.ru/images/stories/pdf/1954_Uchenye_Zapiski_IS_9.pdf [in Russian].

23. Cherkasova, E. T. (1973). Russkie soyuzy' nemestoimennogo proisxozhdeniya. Puti i sposoby' ix obrazovaniya [Russian conjunctions of non-pronominal origin . Means and ways of their formation]. M. 221 s. [in Russian].

24. Klemensiewicz, Z. (1964). Gramatyka historyczna języka polskiego. Warszawa: Państw. Wyd-wo Naukowe, 2 wyd. 596 str.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ І ДЖЕРЕЛА

1. Ак. Жит. Акти житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. / упоряд. В. М. Мойсієнко. Житомир: ЖДУ, вид-во «Полісся», 2004. 256 с.

2. Збірник, АСП 148. – Б.м. н., к. XVI ст. Зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України.

3. Земка Т. **Єпіграмма на презацный и старожитный герб єго милости пана Григоріа Долмата**, 1625. URL: http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto39.htm#tarz3 (дата звернення: 27.04.2022).

4. Земка Т. **На зацный клейнот освец[онои] велмож[нои] єй милости п[ани] Анны Ходкевичовны, княжны Корецкои** 1625. URL: http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto39.htm#tarz3 (дата звернення: 27.04.2022)

5. Земка Т. **Яко звѣзда**…, 1625. URL: http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto39.htm (дата звернення: 27.04.2022)

6. **Лѣк. Лѣкарство на ѡспалый ѹмыслъ чоловѣчій а особливе на затвредѣлые ср(д)ца людскіе заведеные свѣтомъ альбо жкими грѣхами бж(с) твеннаго Іѡанна Златоустаго до Феѡдора мниха**… Острог, 1607. // Лѣкарство на ѡспалый ѹмыслъ чоловѣчій / підг.до вид.: В.М. Мойсієнко, Н. П. Бондар, О. Ю. Макарова, С. П. Радомська. Житомир, 2017. Т. 2: метаграфований текст. 179 с.

7. Полем.л-ра Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і початку XVII в. / Кирило Студинський. Львів: Вид-во НТШ, 1906. Т. І.

8. Сакович К. **Вѣршѣ на жалосный погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного, гетмана войска єго королевскои милости запорозкого**, 1622. URL: http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto37.htm#ska2 (дата звернення: 07.04.2022)

9. Смотрицький М. Лямент. Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Крекотень, М. М. Сулима. Київ : Наук. думка (Пам'ятки давньої української літератури), 1978. С. 166–179. URL : http://litopys.org.ua/old17/old17_11.htm (дата звернення: 29.04.2022)

10. Смотрицький М. **На старожитний клейнот** ... Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Крекотень, М. М. Сулима. Київ: Наук. думка (Пам'ятки давньої української літератури), 1978. С. 166–179. URL : http://litopys.org.ua/old17/old17_11.htm (дата звернення: 27.04.2022)

11. УЄ № 91 Учительне євангеліє. Б.м. н., к. XVI ст. Зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України, ф. 1, оп. 1.

12. УЄ № 256 Учительне євангеліє. Б. м. н., І пол. XVII ст. Зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки України імені В. Стефаника НАН України, ф. 1, № 256.

13. УЄ № 410 Учительне євангеліє (Фрагмент). Б.м. н., к. XVI ст. Зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України.

14. УЄ 1611-1625 ІР НБУВ. Ф. 306 (КПЛ), № 287П. 238 арк. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0002456

СЛОВНИКИ

1. ЕСУМ Етимологічний словник української мови: в 7 т. / ред. О. С. Мельничука. [Ukrainian etymological dictionary in 7 v.]. Київ: Наук. думка, 1982 – 2006. Т. І–V.

2. Срезн. Срезневский И. И. Материалы для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам [Materials to the dictionary of Old Russian from manuscripts]. СПб. : Типограф. Императ. акад. наукъ, 1893–1911. Т. І–ІІІ.

3. ССУМ Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / ред. Л. Л. Гумецької [Dictionary of Old Ukrainian of XIV–XV c. in 2 v.]- Київ: Наук. думка, 1977–1978. Т. І–ІІ.

4. СУМ Словник української мови : в 11 т. / ред. І. К. Білодіда [Ukrainian dictionary in 11 v.] Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. І–XI.

5. GbSlov Gebauer J. Slovník staročeský : I–II díl. 2 vyd. Praha: Academia, 1970. Díl I : A–J. 674 s. URL: https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx (дата звернення: 09.05.2022).

6. ESSJ Etymologický slovník jazyka staroslověnského / Hlavní red. Eva Havlová. Praha : Academia, 1989–1997. T. d.V.

7. Słjp Słownik języka polskiego / red. Witold Doroszewski. Warszawa: PAN, 1958–1968. T. I–X. URL: https://sjp.pwn.pl/doroszewski/jako;5435654.html (дата звернення: 17.05.2022).

8. Ssč Slovník současné češtiny. URL: https://www.nechybujte.cz/slovnik-soucasne-cestiny/jak? (дата звернення: 27.03.2022).

9. Sstp Słownik staropolski : tomy 1–10 / red. S. Urbańczyk i in. Warszawa : Polska Akademia Nauk, 1960–1962. T. III. (I–K). URL: https://pjs.ijp.pan.pl/Sstp/t3.pdf (дата звернення: 01.04.2022).

CONJUNCTIONS OF PRONOUN ORIGIN IN UKRAINIAN TEXTS OF THE 16TH-17TH CENTURIES (ON THE MATERIAL OF USE OF THE CONJUNCTION *ЎКЪ/ЎКО*)

Vysotska Tetiana Yosyfivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Ivan Kovalyk Department of Ukrainian Language
Ivan Franko National University of Lviv
1/234, Universytetska Str., Lviv, Ukraine

The paper deals with the issues of historical grammar, in particular the use of function words, recorded in various genres of Ukrainian texts of the XVI–XVII centuries. (religious texts, business documents, fiction). In the modern Ukrainian language, the question of the origin of certain conjunctions and their existence in both ancient and modern texts remains debatable. The proposed research traces the emergence of the conjunction ўкъ / ўко, which is part of complex and compound conjunctions. It was found that the formation of conjunctions from words, the etymology of which is associated with pronoun roots, went through various stages: from the loss of its lexical meaning to the transformation into a relative word, and later into a conjunction. It is also noteworthy that most of these words continue to function both as a pronoun and a conjunction (in particular, this is demonstrated by the example of the word ўкъ / ўко). The functioning of this conjunction from the oldest instances of use in the Ukrainian language to the present day is outlined. The article also presents its analysis as an expression of coordinate and subordinate semantic-syntactic relations in complex and simple complicated sentences in the Ukrainian manuscripts of the XVI–XVII centuries. Emphasis is placed on the interaction of the book element with the living language, which in turn was reflected in the development of the modern Ukrainian language creation. I have described the issues of analytical constructions in the system of conjunctions of the Ukrainian language in general and the formation of a group of coordinate and subordinate conjunctions of compound structure, the component of which is the word ўкъ / ўко in particular. Special attention is paid to the euse of the conjunction under analysis in other Slavic languages in diachrony and synchrony, and it was found that in the lexicons of modern Polish and Czech languages this conjunction is recorded as a coherent means of communication, mostly paired, or as a subordinate with the comparative function. It is concluded that in the Ukrainian texts of the XVI–XVII centuries. the conjunction ўкъ / ўко is a syncretic means of communication; it is used both as a singular or paired one, may be complicated by the amplifying particle or personal enclitic, deformed form of the former auxiliary verb "быти". The use of analytical conjunctives in the manuscripts of the Middle Ukrainian period testifies to the development of a more flexible system of means of expression, the search of speakers for the improvement of the syntactic system of the Ukrainian language of that time.

Key words: *conjunction, pronoun, semantic-syntactic relations, gradable, comparative functions.*

УДК 811.161.2: 070: 06
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.7

ВЛИВ СУЧАСНОЇ ЛЕКСИКИ ІГРОВОГО КОМП'ЮТЕРНОГО ДИСКУРСУ НА МЕДІА ТА РОЗВАЖАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Вусик Ганна Леонідівна
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української мови та славістики
факультету філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
вул. Шмідта, 4, Бердянськ, Запорізька область, Україна

Розвиток і впровадження сучасних комп'ютерних технологій у повсякденне життя призвели до створення абсолютно нових видів електронних розваг, які встигли стати важливою частиною української культури. Ставлення до відеоігор у різних країнах досить неоднозначне: дехто називає гру непередбачуваною та непродуктивною діяльністю з набором правил, а деякі розглядають її як форму медіамистецтва. Відеоігри залишаються доволі новою темою для лінгвістики. Актуальність дослідження пояснюється тим, що учасниками відеоігрового дискурсу є віртуальні мовні особи, які у процесі спілкування змінюють своє ставлення до часу, до моделі комунікації. У роботі доведено, що відеоігровий дискурс – це текст, що здійснює принцип зворотного зв'язку з символічною реальністю. Для відеоігрового дискурсу характерний усно-письмовий характер мовлення, широке використання розмовної, емоційно-експресивної лексики, мемів, відеоігрового сленгу, скорочень, англомовних запозичень. Незважаючи на численні недоліки ігрового комп'ютерного дискурсу, досліджуваний вид комунікації посідає значне місце в житті сучасної людини.

Ключові слова: *лексика віртуального дискурсу, ігровий комп'ютерний дискурс, розважальний контент, Інтернет.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. На сучасному етапі спостерігається вплив ігрової індустрії на український розважальний контент і медіа. Відеоігри є популярними і доступними для населення різних країн світу. На нашу думку, ігрова індустрія надає сучасному суспільству величезну кількість жанрів щодо різноманітних відеоігор на будь-якій платформі. Нами спостерігається змагання у сфері копм'ютерних ігор як нового стимулу технологічного бізнесу. Усе більше в медіа рекламують комп'ютерні ігри не як «іграшку», а професійний спорт та великий бізнес.

Актуальність дослідження. З інтенсивним проникненням віртуальної реальності у повсякденне життя суспільства через соціальні мережі, інтернет-телебачення, відеоігри, спостерігається інтерес до комп'ютерного дискурсу. Дослідженням цього феномену займаються як науковці, так і маркетологи, рекламники та політики. Віртуальний дискурс відкриває можливості для впливу на користувача, на його мовну картину світу. Отже, віртуальний дискурс стає оболонкою потужного інструменту впливу на свідомість користувачів.

Поширення та розвиток віртуального дискурсу, створили передумови для виникнення суперечності між необхідністю вирішення загальних та вузькоспеціальних питань щодо застосування його в повсякденному житті. Це зумовило актуальність наукової розробки питань, пов'язаних з особливостями одного з ключових дискурсів усередині віртуального – комп'ютерно-ігрового.

Під комп'ютерно-ігровим дискурсом розуміється текст у ситуації спілкування, який має властивості віртуальної символічної реальності, яка створена на основі комп'ютерної техніки та реалізує принципи зворотного зв'язку з ігровими цілями, де реальне «Я» користувача пов'язується з «Я» віртуальним.

Треба зауважити, що недостатньо вивчені особливості мовлення комп'ютерно-ігрового дискурсу.

Мета дослідження – простежити вплив сучасної лексики ігрового комп'ютерного дискурсу на медіа та розважальний контент.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1) визначити види віртуального дискурсу;

2) з'ясувати сновні ознаками інтернет-комунікації;

3) описати влив сучасної лексики ігрового комп'ютерного дискурсу на медіа та розважальний контент.

Об'єктом дослідження є комп'ютерно-ігровий дискурс як текст у ситуації спілкування під час анімаційних ігор у віртуальній реальності.

Нами були дослідженні роботи за останні десять років, у яких розглядаються: жанри комп'ютерного спілкування (Вусик, 2012), особливості соціальних мереж як засобу комунікації у сучасному суспільстві (Малєєва, 2016), інтернет-середовище і формування гендерної ідентичності (Посохова, 29013), інформаційна культура як чинник психологічної і національної безпеки медіа суспільства (Петрунько, 2014), психологічні дослідження інтернет-залежності (Турецька, 2012; Камінська, 2015; Ісакова, 2011), кібер-булінг або агресія в інтернеті (Найдьонова, 2011), вплив інтернет-середовища на ідентичності користувачів (Петренко, 2013).

При вивченні цього питання більшість дослідників роблять паралелі між різними видами дискурсу, аналізують лінгвістичні категорії, виявляють загальні властивості віртуального або комп'ютерного дискурсу. Ми помітили, що дослідники здебільшого ставлять між двома цими поняттями знак рівності, роблячи акцент на особливостях писемного мовлення, креолізованих символів, що використовуються для позначення емоцій інших форм передачі невербаліки. Також розмежовують віртуальний дискурс від комп'ютерного, робить спробу розглянути мовну свідомість у контексті віртуального дискурсу та пропонує типологію жанрів віртуального дискурсу.

Ми хочемо зазначити, що цілісного дослідження комп'ютерно-ігрового дискурсу в психолінгвістичному аспекті, у контексті взаємопроникнення віртуального та реального світів досі не було.

У межах дослідження мовного матеріалу використовувалися лінгвістичні методи контекстуального та контент-аналізу, метод дефініцій, метод стилістичного аналізу.

Матеріалом для дослідження послужили тексти з сайтів, які були розраховані на рольові онлайн-ігри в режимі реального часу. Проаналізовано понад сотні ігрових чатів та форумів, вивчено близько 20 книг комп'ютерно-ігрової спрямованості. Також використовувалися тексти інтернет-форумів, присвячених комп'ютерним іграм, тексти авторських сторінок у соціальних мережах, дані лінгвістичних та енциклопедичних словників.

Практична цінність дослідження полягає у можливості використання результатів в університетських курсах психолінгвістики, лексикології, у розробці нових методів вивчення української мови за допомогою комп'ютерних ігор.

Поняття інтернет-комунікації пов'язується не лише з функціонуванням та розвитком Інтернету, але й з можливістю його використання для обговорення найрізноманітніших питань.

Кожен автор того чи іншого коментаря у соціальних мережах націлений на активне спілкування з іншими людьми.

Відмінною рисою міжособистісної інтернет-комунікації є персоналізація – це особистісно орієнтована взаємодія. Передбачається, що кожен із учасників інтернет-спілкування визнає унікальність свого партнера, бере до уваги особливості його емоційного стану, самооцінки, особистісних характеристик та розраховує на увагу.

Інтерес до проблеми адресованості чи спрямованості інтернет-комунікації здійснюється в межах таких напрямів, як семантичний, психолінгвістичний, когнітивний, соціолінгвістичний.

С. Коноплицький вважає, що у процесі сприйняття тексту інші інтернет-користувачі вступають у діалог з автором того чи іншого коментаря в соціальних мережах, під час якого «змінюються семіотичні основи мови, зокрема на рівні поглядів, ставлення до прагматичних установок інтернет спілкування; усе більше уваги приділяється конкретній особистості, яка сама вибирає зручну для неї форму висловлювання» (Коноплицький, 2007). Процес подібних змін у свідомості інтернет-користувачів пов'язаний із сприйняттям усіх рівнів мови.

Хочемо наголосити на тому, що під час інтернет-спілкування необхідно робити і вибір «тональності» розуміння. Користувач соціальних мереж, який залишає свої коментарі, завжди повинен вибирати «ключ» щодо розуміння співрозмовника. Діалог між автором того чи іншого коментаря в соціальних мережах та іншими користувачами спрямований на дискусію, досягнення взаєморозуміння, і водночас збереження своєї думки, своєї позиції (Акуліч, 2012).

Основними ознаками інтернет-комунікації, як частини інтернет спілкування, є наявність або відсутність обмежень щодо вибору лексики для вираження своєї особистісної думки з певного питання.

Спілкування у мережі стало невід'ємною частиною сучасної людини. Це пов'язано зі зростанням популярності різних віртуальних сайтів та розважальних ресурсів. Сьогодні практично неможливо уявити сучасну людину, яка не була б учасником інтернет-комунікації. У зв'язку з цим необхідно визначити, що ж розуміють під Інтернет-комунацією.

Комунікація – це соціально зумовлений процес передачі та сприйняття інформації, як у міжособистісному, так і у масовому спілку-

ванні за допомогою різних вербальних і невербальних комунікативних засобів.

Використання традиційних механізмів комунікацій, таких як факс або телефон, сьогодні швидко замінюються новими технологіями – обмін миттєвими повідомленнями, використання електронної пошти, голосова та відеопередача через Інтернет.

Спілкування із застосуванням сучасних Інтернет-технологій отримало назву Інтернет-комунікації.

Інтернет-комунікація – це спілкування, у якому передача інформації відбувається каналами Інтернет.

При спілкуванні в мережі Інтернет можна виділити два основні види спілкування:

1. Спілкування у режимі реального часу:

• з одним співрозмовником;

• з великою кількістю користувачів одночасно.

2. Спілкування, у якому повідомлення надходять до адресата з відстрочкою:

• з одним співрозмовником;

• з великою кількістю користувачів одночасно.

Такі можливості інтернет-спілкування, як оперативність, швидкість і доступність зв'язку між користувачами на далеких і близьких відстанях, дозволяють використовувати Інтернет як інструмент для спілкування.

Можемо виділити такі особливості спілкування через Інтернет:

Внаслідок *анонімності* у мережі проявляється ризик у процесі спілкування – афективна розкутість, ненормативність (нецензурні вирази) та деяка безвідповідальність (сексуальні домагання).

2. Сильний вплив на уявлення про співрозмовника мають механізми *стереотипізації та ідентифікації*, а також встановлення процесу очікування щодо бажаних якостей партнера.

3. *Добровільність* та *бажаність* контактів. Це коли користувач добровільно зав'язує контакти, а також може перервати їх у будь-який момент.

4. *Важкість емоційного компонента* спілкування, що виражається у створенні спеціальних смайлів для позначення емоцій.

5. *Прагнення нетипової, ненормативної поведінки*. Найчастіше користувачі презентують себе позитивно, ніж за умов реальної соціальної норми.

За нашими спостереженнями, особи у віртуальному просторі можуть спілкуватися тільки за допомогою письмових текстів, що створюються в процесі реального часу, які впливають на спонтану розмову. Мова стає не тільки засобом спілкування, а й засобом створення віртуальної дійсності.

В Інтернеті ви можете повністю відкрити себе, або стати обличчям протилежної статі. Вам не потрібно перейматися тим, як вас сприймуть інші. Усі уявлення ґрунтуються на тому, що ви показуєте, вони не бачать і не чують вас, і, виходячи з цього, вони не можуть зробити жодних припущень чи висновків. Усе, що вони бачать – це те, що ви пишете.

Отже, комунікація – це процес взаємодії мовних особистостей, із єдиною метою передачі, обміну, чи отримання інформації, що є необхідною для реалізації спільної діяльності, яка включає передачу повідомлення, мовне оформлення висловлювання, взаємне пізнання комунікантів. Учасники спілкування стають творцями мовлення віртуального простору. Незважаючи на письмове відтворення, інтернет-комунікація відрізняється спонтанністю, в якій відображається усне розмовне мовлення.

Хочемо зауважити, що Інтернет народжує нові форми мовної та міжкультурної комунікації. Виникнення віртуального середовища призвело до формування нових дискурсивних практик. Мова в новому середовищі зазнає великих змін. Окрім цього, зміна матеріального носія письмового тексту та каналів передачі інформації впливає на властивість самого тексту.

У роботах сучасних лінгвістів термін «комп'ютерний дискурс» вживається також у кількох значеннях – це й багатожанровий різновид публічного монологічного та діалогічного мовлення, що народжується в процесі «комп'ютерного спілкування», і так можуть називати всі тексти, які об'єднані загальною тематикою інформаційних технологій.

Ми простежуємо, що дискурс передбачає текст, на який впливають прагматичні, соціокультурні, психологічні фактори, саме це дозволяє говорити про те, що в Інтернеті формується нова галузь міжособистісної комунікації, яку називають комп'ютерним дискурсом.

Традиційний письмовий текст, потрапляючи у віртуальний інформаційний простір, змінюється: він набуває гіпертекстової форми. Фрагментарний гіпертекст, об'єднаний в єдине ціле може бути адекватно сприйнятий з екрана монітора, та реалізуватися в інтертекстуальність.

Зазвичай комп'ютерний дискурс набуває специфічних рис, які можна систематизувати:

1) електронний сигнал стає каналом спілкування;

2) віртуальність;

3) дистантність, тобто розділеність у просторі та в часі;

4) опосередкованість (оскільки здійснюється за допомогою технічного засобу);

5) високий рівень проникнення;

6) наявність гіпертексту;

7) креолізованість комп'ютерних текстів, що включає літерні, образно-зорові і образно-слухові компоненти;

8) статусну рівноправність учасників;

9) передача емоцій, міміки, почуттів за допомогою смайликів;

10) поєднання різних типів дискурсу;

11) специфічна комп'ютерна етика.

Комп'ютерний дискурс продукує власні жанри. Спілкування в чатах, форумах, гостьових книгах, конференціях, електронною поштою є досить специфічним явищем, що стирає межі між усною та письмовою формами комунікації. Але мова, яка використовується в комп'ютерному дискурсі, має особливість функціонування – вона вживається в письмовій формі. Природне письмове українське мовлення у сфері електронної комунікації характеризується адаптацією засобів розмовної мови (інтонація, тон, гучність) до письмової форми (підкреслення, виділення тексту кольором, великими літерами). Іншою важливою особливістю представлення тексту в електронному вигляді є використання різних паралінгвістичних засобів (малюнок, фотографія, а також шрифт, колір, графічні символи).

Отже, виникає нова форма мовної взаємодії – письмова розмовна мова, а з нею і нові мовні жанри. У сфері електронної комунікації вже виділяють такі жанри писемного мовлення: а) чат; б) форум; в) гостьова книга; г) віртуальний щоденник; д) блог.

Нова фактура мови в електронній комунікації інтерактивна, маніпулятивна, мультимедійна має структуру гіпертексту.

Цікавим є те, що віртуальний жанр не сприяє деталізації опису, який властивий традиційному письмовому мовленню. У зв'язку з цим, роль компенсаторних механізмів (що сприяють розумінню) виконують «смайлики» – графічні символи, що виходять у текстовому режимі і кирилиці, і латиниці на звичайній клавіатурі: (:–) – знак посмішки; :–(– вираз несхвалення чи смутку; ;–) –підморгування; 8(– здивування у поєднанні зі смутком; :*) – поцілунок.

В електронному дискурсі відбувається складна взаємодія усного та текстового аспектів комунікації, результатом якого є комп'ютерний дискурс із новими структурними та стилістичними властивостями.

Гра – одна з головних і найдавніших форм естетичної діяльності, яку здійснюють заради неї самої і яка доставляє її учасникам і глядачам естетичну насолоду, задоволення, радість.

Фундаментальним фактом комп'ютерних ігор є те, що вони існують для того, щоб у них грали. Із-поміж багатьох досліджень стосовно цієї тематики виділяють два основних питання: по-перше, чим комп'ютерна гра відрізняється від гри в її звичному розумінні, а, по-друге, як гравець ідентифікує себе під час процесу гри, а також, як використовує набутий досвід у реальному житті.

Ми аналізуємо не тільки поняття «дискурс», «віртуальний дискурс», «комп'ютерно-ігровий дискурс», а й досліджуємо історію розвитку комп'ютерних ігор, яка бере свій початок з другої половини XX століття. Наведемо офіційну статистику (наприклад, на сьогоднішній день у комп'ютерні ігри грають понад 1,8 мільярда геймерів), вибудовується розгалужена класифікація комп'ютерних ігор, представлених у сучасному інформаційному просторі.

Аналізуючи контент соціальних мереж, можна відзначити, що вони мають сильний вплив не тільки на дитячу психіку, але також і на психіку дорослих.

Комп'ютерно-ігровий дискурс було створено на основі комп'ютерної техніки та реалізує принцип зворотного зв'язку з ігровими цілями, який відрізняється від суміжних дискурсів вигаданою персоніфікацією та наявністю аватарів, високим ступенем азартності, змагань та людським (ігровим) характером.

За весь час, що починається від створення перших відеоігор та до сучасного часу, ігрова індустрія насичена різними подіями. Японська компанія Nintendo відродила ігрову індустрію, надала їй колосального розвитку та підняла планку якості до величезних вершин, та стала монополістом на ринку відеоігор.

Комп'ютерно-ігровий дискурс має: усно-письмовий характер, високий відсоток запозиченої лексики, велику кількість скорочень, наявність сленгу, професійного жаргону, широке використання експресивної лексики, символіку, креолізовані тексти чи меми.

Розглянемо особливості писемного мовлення, що використовуються в комп'ютерно-ігрових чатах, або так звана чатівська мова.

Сучасний комп'ютерно-ігровий дискурс характеризується:

1) зниженням нормативності (*чуєш, ск*);

2) емоційністю (*нуб* – новачок);

3) використанням скорочень, (*прив* – привіт, «+» – «згода»);

4) яскраво вираженою зневагою до орфографії та пунктуації (*куру варди ботл* – відсутність ком);

5) наявністю спеціального комп'ютерно-ігрового сленгу (*контроль його!*).

Інтеграція віртуальності та реальності спостерігається і в комп'ютерно-ігровому брендуванні, тобто використанні величезної кількості ігрової атрибутики – образів та цитат з ігор на футболках, брелків з ігровими символами, тематичних тортів.

На наш погляд, відеоігри поряд з негативними характеристиками (уникнення реальності та спілкування, втрата часу і зору тощо) спонукають людину до корисної та продуктивної діяльності.

Отже, відеоігри поступово стають невід'ємною частиною нашого життя, і здатні симулювати, ефективно навчати, передати суть та посил художнього твору не гірше, ніж книжкова та відеопродукція.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження нам вдалося розмежувати поняття віртуального та комп'ютерно-ігрового дискурсу, вибудувати типологію комп'ютерних ігор, встановити та описати віртуальні властивості комп'ютерно-ігрового дискурсу, а також визначити лінгвістичну специфіку комп'ютерно-ігрового дискурсу. Перспективою подальших досліджень є визначення ролі інтернет-журналістики в сучасному медіа-просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуліч М. Тролінг як феномен мережі Інтернет. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 2012. №3. С. 175–185.
2. Вусик А. Л. Основные жанры компьютерного общения. *Гуманитарий: актуальные проблемы науки и образования.* Саранск, 2012. № 4. С. 107–111.
3. Ісакова Т. О. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми: аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2011. 47 с.
4. Камінська О. В. Чинники розвитку інтернет-залежності молоді. *Психологічні перспективи*. 2015. № 25. С. 65-75.
5. Коноплицький С. М. Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз: автореф. дис. … канд. соціол. наук: спец. 22.00.01 / НАН України; Інститут соціології. Київ, 2007. 20 с.
6. Малєєва Н. С. Особливості соціальних мереж як засобу комунікації у сучасному суспільстві. *Зб. до ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих учених «Особистість як об'єкт психологічного впливу»*. Кривий Ріг, 2016. С. 86-89.
7. Найдьонова Л. А. Кібер-булінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини. Методичні рекомендації. Серія: На допомогу вчителю. Вип. 4. Київ, 2011. 34 с.
8. Петренко О. С. Вплив інтернет-середовища на ідентичності користувачів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (соціологічні науки).* Луганськ, 2013. № 23 (282). С. 45–54.
9. Петрунько О. В. Інформаційна культура як чинник психологічної і національної безпеки медіа суспільства. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2014. № 3 (35). С. 63 -70.
10. Посохова В. В. Стилі он-лайн спілкування інтернет-користувачів в повсякденній мережній діяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Вип. 3(33). Київ, 2013. № 8. С. 211-215.
11. Турецька Х. І. Психологічні чинники Інтернет-залежності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна.* 2012. Вип. 2 (2). С. 95-104.

REFERENCES

1. Akulich, M. (2012). Trolinh yak fenomen merezhi Internet. [Trolling as a phenomenon of the Internet]. *Sotsiolohiya: teoriya, metody, marketynh, № 3,* 175–185. [in Ukrainian].
2. Vusik, A. L. (2012). Osnovnyye zhanry komp'yuternogo obshcheniya [Main genres of computer communication]. In: *Gumanitariy : aktual'nyye problemy nauki i obrazovaniya. Saransk, № 4*, 107–111. [in Russian].
3. Isakova, T. O. (2011). *Internet-zalezhnist' yak novyy fenomen suchasnoho svitu: sutnist' i problemy: analitychna dopovid'* [Internet addiction as a new phenomenon of the modern world: essence and problems: an analytical report]. Kyiv : NISD. [in Ukrainian].
4. Kamins′ka, O. V. (2015). Chynnyky rozvytku internet-zalezhnosti molodi. [Factors in the development of Internet addiction of young people]. *Psykholohichni perspektyvy, № 25*, 65-75. [in Ukrainian].
5. Konoplyts′kyy, S. M. (2007). Sotsial′ni aspekty komunikatsiyi v merezhi Internet: fenomenolohichnyy analiz. [Social aspects of communication on the Internet: phenomenological analysis]: avtoref. dys. … kand. sotsiol. nauk: spets. 22.00.01 / NAN Ukrayiny; Instytut sotsiolohiyi. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Malyeyeva, N. S. (2016). Osoblyvosti sotsial′nykh merezh yak zasobu komunikatsiyi u suchasnomu suspil′stvi [Features of social networks as a means of communication in modern society]. *Zb. do II Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi studentiv* i molodykh uchenykh «Osobystist′ yak ob″yekt psykholohichnoho vplyvu». Kryvyy Rih, 86-89. [in Ukrainian].

7. Nayd′onova, L. A. (2011). Kiber-bulinh abo ahresiya v interneti: sposoby rozpiznannya i zakhyst dytyny. *Metodychni rekomendatsiyi. Seriya: Na dopomohu vchytelyu*. [Cyber-bullying or aggression on the Internet: ways to recognize and protect the child. Guidelines. Series: To help the teacher]. Kyiv, issue 4. [in Ukrainian].

8. Petrenko, O. S. (2013). Vplyv internet-seredovyshcha na identychnosti korystuvachiv. [The influence of the Internet environment on the identity of users]. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (sotsiolohichni nauky)*. Luhans′k, № 23 (282), 45–54. [in Ukrainian].

9. Petrun′ko, O. V. (2014). Informatsiyna kul′tura yak chynnyk psykholohichnoyi i natsional′noyi bezpeky media suspil′stva [Information culture as a factor in the psychological and national security of the media society]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohiyi, № 3* (35), 63–70. [in Ukrainian].

10. Posokhova, V. V. (2013). Styli on-layn spilkuvannya internet-korystuvachiv v povsyakdenniy merezhniy diyal′nosti [Styles of online communication of Internet users in everyday networking]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohiyi, issue 3*(33), № 8, 211-215. [in Ukrainian].

11. Turets′ka, Kh. I. (2012). Psykholohichni chynnyky Internet-zalezhnosti [Psychological factors of Internet addiction]. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya psykholohichna, issue 2* (2), 95-104. [in Ukrainian].

THE INFLUENCE OF MODERN VIDEO GAME LANGUAGE AND DISCOURSE ON MEDIA AND ENTERTAINMENT CONTENT

Vusyk Hanna Leonidivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies,
Faculty of Philology and Social Communications
Berdyansk State Pedagogical University
4, Schmidt Str., Berdyansk, Zaporizhzhia region, Ukraine

The development and introduction of modern computer technology in everyday life have led to the creation of completely new types of electronic entertainment, which has become an important part of Ukrainian culture. The attitude to video games in different countries is quite ambiguous: some call the game a fictional, unpredictable, and unproductive activity with a set of rules, and some see it as a art form and expression. Video games remain a fairly new topic for linguistics. The relevance of the study is explained by the fact that the participants in the video game discourse are virtual language individuals who are in the process of communication change their attitude to time, to the model of communication. The paper proves that video game discourse is a text that is a symbolic reality that implements the principle of feedback in video game discourse. Video game discourse is characterized by the oral and written nature of speech, extensive use of colloquial, emotionally expressive vocabulary, creolized texts, memes, video game slang, abbreviations, and English borrowings. Despite the many shortcomings of virtual discourse, and video games, in particular, the studied type of communication in the life of modern man occupies a significant place and significantly affects the development of his personality.

Key words: *vocabulary of virtual discourse, game computer discourse, entertaining content, Internet.*

UDC 80:811.111
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.8

DISCURSIVE PECULIARITIES OF PRECEDENT PHENOMENA: FOREGROUNDING THEIR SOURCES, STATUS, FUNCTIONS

Hlavatska Yuliia Leonidivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Hotel and Restaurant
and Tourist Business and Foreign Languages
Kherson State Agrarian and Economic University
23, Stritenska Str., Kherson, Ukraine

This paper summarizes the findings and contributions made by scholars on precedent phenomena in the field of modern linguistics. The aims in this paper are twofold: first, to present a brief theoretical overview of precedent phenomena; second, to describe and foreground the sources, status and functions of precedent phenomena as precedent phenomena (precedent text, precedent name, precedent saying, precedent situation) are the signs of language, consciousness and culture. It should be stated there are growing appeals for precedent phenomena. As the result three dominant scientific approaches (cognitive, linguo-cultural and intertextual) are distinguished. Despite the heterogeneity of precedent phenomena, they are united by the following features: 1) significance in cognitive and emotional connection; 2) suprapersonal character; 3) constant reproducibility in speech. Verbalization of precedent phenomena sends us to a certain fact of culture hidden behind them. The illustrations given in the paper are taken from the texts of literary, medical and mass media types of discourse. It highlights the discursive peculiarities of the precedent phenomena. This gives a significant advantage because the precedent phenomena are viewed within their status, sources and functional loading. The status of precedent phenomena is understood as the criterion of the precedence – its suprapersonal / mass character, i.e. if the precedent phenomenon is known either to a certain community of speakers or it reflects the linguistic consciousness of the individual. The source of precedent phenomena is the reference to the original text, name, saying or situation. The revealing and description of principal functions of precedent phenomena help to characterize the latter in detail and determine their connection with cultural values.

Key words: *precedence, precedent, precedent phenomena, status, source, functions.*

The statement of the problem. Each person is a representative of a certain national culture containing national traditions, language, literature, and history. Cultural, economic and scientific contacts of countries and their peoples actualize topics focused on the study of intercultural communication, the interdependence of languages and cultures, linguistic personality. Moreover, alongside with the intense changes in people's lifestyles, their language taste is also changing. Both journalism and live broadcasting are enriched with new signs, names, modern context; a significant amount of vocabulary with national and cultural value – winged words, proverbs, phrases, sayings, and precedent phenomena (Zahorák, 2019).

Precedent phenomena are an important part of national culture in its historical development and closely linked to national values and traditions. The system of precedent phenomena is one of the tools of transmitting the "cultural memory" of the people from one generation to another and at the same time a way to unite the nation around its cultural values and moral ideals, and an important component of the national picture through which the assessment of reality is carried out in the mind. There is an involvement in the national culture and traditions within the framework of global civilization, taking into account universal values (Nahimova, 2007).

Traditionally, there are four types of unconditionally communicative precedent phenomena: precedent names, precedent sayings, precedent situations, and precedent texts.

Analysis of recent research and publications. Research on precedent phenomena has a long tradition. Thus, there are three major theoretical and conceptual frameworks for precedent phenomena. One of them combines the principles of the theory of linguistic personality and cognitive linguistics (D. Gudkov, I. Zakharenko, Yu. Karaulov, N. Petrova). Another approach is based on the achievements of linguo-culturology (A. Zahorák, G. Slyishkin, S. Kushneruk).

According to O. Selivanova "precedent phenomena are components of knowledge, the designation and content of which are well known to members of a particular ethno-cultural community, relevant and used in cognitive and communicative aspects" (Selivanova, 2006, p. 492–493). S. Serebrova believes that "precedent phenomena

belong to the national cognitive base, in which all researchers are unanimous. Knowledge encoded in precedent phenomena is nationally determined, stereotyped and well known to the representatives of a certain linguistic and cultural space" (Serebrova, 2007, p. 45). We personally adhere to the point of view of R. Nazarova and M. Zolotarev: "precedent phenomena are understood as integral units of communication, appealing to the past phenomenon of reality; they have a value significance for an individual linguistic personality or to the linguistic and cultural community as a whole" (Nazarova, 2015, p. 22).

The aim of the paper. This study is an attempt to shed some light on various discursive peculiarities of precedent phenomena (sources, status, functions). Thus, the objectives of this article are as follows: 1) to describe scientific approaches, taxonomy and essence of precedent phenomena; 2) to outline sources and status of precedent phenomena; 3) to characterize the functional loading of precedent phenomena.

Presentation of the main research material. It should be stated that the theory of precedence is widely used in modern linguistic space. This problem can be outlined in terms of several scientific approaches. One of them, *cognitive*, considers precedent phenomena to be mental units. This approach is partly based on the principles of the theory of linguistic personality. Among the representatives of this approach we must mention the scholarly writings of D. Bagaeva, A. Budnik, D. Gudkov, Yu. Karaulov, I. Kazimirova, V. Krasnyih, I. Zakharenko, etc.

Another approach, within which precedent phenomena are understood as representatives of artifacts (in broad sense) of human culture, based on the achievements of a young branch of linguistics – cultural linguistics. Within *linguo-cultural* approach there are academic writings of A. Zahorák, L. Fedorova, L. Grishaeva, S. Kushneruk, E. Popova, Yu. Prokhorov, G. Slyshkin, and others.

Finally, the third approach considers precedent phenomena as materialized signs of *intertextuality*. This approach adheres us to such linguists as S. Chistova, A. Evtyugina, N. Inozemtseva, N. Kuzmina, L. Merkotan, G. Raspaeva, A. Suprun, A. Vasiliev, I. Yatsenko, N. Yagumova, A. Berestneva.

The first systematic study on precedent text was carried out by Yu. Karaulov in his scientific work "The Russian language and linguistic personality" in 1987. The scholar considered the issues of precedent texts within the theory of linguistic personality, finding out their use primarily by the communicative and activity needs of the individual (Karaulov, 2010, p. 215).

D. Bagaeva, D. Gudkov and others have put forward such a definition of the precedent text: "a complete and self-sufficient product of speech-thinking activity; a (poly) predicative unit; a complex sign, the sum of the values of the components of which is not equal to its meaning; the precedent text is well known to any average member of the national and cultural community; the reference to such a text may be repeated many times in the process of communication through related precedent sayings or precedent names" (Krasnyih, 1997).

M. Mankovskaya and S. Sidorenko give the following example of the precedent text, analyzing precedent phenomena in the literary text of the American writer, Stephen King, "The Dark Tower": "*In a blues tune from the twenties Billie Holiday, who would one day discover the truth for herself, sang*: "*Doctor tole me daughter you got to quit it fast / Because one more rocket gonna be your last*" (King, 2012). The fragment of a song by popular blues singer, Billy Holiday, is the source of the precedent text given. It is oriented for emphasizing the meaning of the next sentence in which these words correlate with the book character's ones (Mankovska, 2011).

Using general scientific methods of analysis and synthesis, we can conclude that the dominant features of precedent texts are: significance in the emotional and cognitive aspects; chrestomathy (broad field of existence, general knowledge); recurrence (repeated reproducibility); reinterpretation (ability to be embodied in other art forms); chronotopic marking (precedent texts belong to a certain era and culture); semiotic way of existence.

A precedent saying is considered to be "the product of speech-thinking activity, which can be reproduced; a complete and self-sufficient unit that can be predicative or not; a compound sign, the sum of its components meaning is not equal to its sense" (Zaharenko, 2000, p. 46; Yagumova, 2020).

It has been suggested that precedent saying has its own specific structure (superficial meaning, deep meaning and systemic sense as well), and this seems to be a reliable approach as it does not contradict the general concept of precedent phenomena: it is important not only to understand the meaning of the precedent phenomenon, but also realize extralinguistic and cognitive factors hidden behind them.

V. Shimko and O. Boriskina (Shimko, 2020) believe that the most comprehensive source of precedent sayings is Wikipedia, more precisely, the category of "Political catchphrases". For example, we find the precedent saying "*It's OK to be white*" (It's okay to be white, 2021). Its source is the slogan appeared in the information space in

2017; posters and stickers with this saying were placed on the streets of the United States as well as in campuses of America, Canada, Australia, and the United Kingdom. This slogan was spread by neo-Nazis movement the ideology of which was based on hatred and white supremacy (It's okay to be white, 2021). The African-American magazine "Root" compared this statement to the children's book "It's Okay to Be Different" and commented: "*White folks have taken that beautiful sentiment and distorted it to suit their infinite need to center themselves*" (It's okay to be white, 2021). According to a Wikipedia source, this precedent has its roots in the Ku Klux Klan (a racist organization) and the "Aggressive Force" group.

In the course of our scientific investigation, we found that the above precedent saying has already acquired the status of a certain political movement: "*In October 2018, the motion 'It's OK to be white' was introduced in the Australian Parliament by White Supremacist Senator Pauline Hanson*" (Hage, 2019). Ghassan Hage, professor of anthropology at University of Melbourne, posted the article with interspersed poetic lines:

"*Dear white, it's ok,*
It's ok to be white.
But it's ok to be white and nice.
It's not ok to be White and mean.
It's ok to be white and generous in spirit.
It's not ok to be White, envious and stingy.
It's ok to be white and ill-informed, and try to know more.
It's not ok to be White, ill-informed, ignorant and mediocre, and be proud of it…"
(Hage, 2019).

In an attempt to illustrate the deliberate usage of the precedent saying mentioned above, we can state that the use of the word "*white*" in lowercase letters indicates a person with white skin; while the use of the same lexeme in a capital letter ("*White*") symbolizes those who consciously or unconsciously have become a member of this group; those who err, in the classical racist sense, that skin colour does not appear to be an identification of Western Civilization; those who believe that having white skin can gain certain privileges over other people.

V. Krasnyih thinks that a precedent name is an individual name associated with either a well-known text ("Romeo and Juliet") or a precedent situation ("Jesus Christ"). To her point of view such a precedent name is a kind of complex sign, the use of which in communication appeals not to the actual denotation (in other terminology – the referent), but to a set of differential features of this precedent name" (Krasnyih, 2003, p. 199).

A. Tereshchenko, analyzing precedent names in mass media discourse, notes that the denotative use of precedent names prevails in the English-language media (Tereshchenko, 2016). To enable us to illustrate this statement, we refer to the article "Trump's turbulent and lawless presidency will end with historic second impeachment": "*In time, the events of this disorienting week will take their place alongside milestones – including the Declaration of Independence, the abolition of slavery, Pearl Harbor and the assassination of President John Kennedy – that make up America's sweeping narrative*" (Collinson, 2021). Thus, we see that the impeachment of Donald Trump in January 2021 is equated with such important events for the country as the Declaration of Independence, the abolition of slavery, the assassination of President John F. Kennedy and Pearl Harbor, the attack on which by Japan forced America to join World War II.

Precedent anthroponyms and toponyms are an important, integral part of the lexical system of the English language. Thus, in the next passage of a medical article on insomnia, we face with precedent anthroponyms such as "*Margaret Thatcher*", "*Salvador Dali*" and "*Winston Churchill*": *"... and there is no shortage of other sleepless people, like Margaret Thatcher and Winston Churchill*"; "*Margaret Thatcher did it. So did Salvador Dali. They survived the day with only a few hours of sleep. The question is whether you can force yourself to do the same*" (Hammond, 2013). The mentioning of outstanding names of former British Prime Ministers, Margaret Thatcher and Winston Churchill, and Spanish artist, Salvador Dali, attracts the readers of the article as the dwellers of megapolises often suffer from insomnia; this problem has become the national trouble of the country (Tereschenko, 2016).

The precedent situation, according to D. Gudkov, is "a real single situation, the minimized invariant of perception of which includes the idea of the action itself, its participants, basic connotations and evaluation. It is part of the cognitive base of the linguistic and cultural community and familiar to almost all socialized members of this community" (Gudkov, 2000, p. 41).

A. Huzak sees the difference between precedent situations and other precedent phenomena in their helping the speaker to refer to a more capacious stereotype, which occupies a more significant place in the system of cultural codes. The precedent situation, which the author mentions for comparison, brings to life in the memory of the speaker the whole event, the length of which can vary from several moments (a historical or political anecdote) to several centuries (the period of history) (Huzak, 2014, p. 222).

N. Mogilenskih, in her article, focused on the study of precedent situations within the linguistic and cultural aspect of communication, gives examples of precedent situations; the case study is English stories and reference books (Mogilenskih, 2004). Here is one illustration: "*Salad days*" – "time of youth inexperience". This is a Shakespearean statement from "Antonio and Cleopatra": "*My salad days / When I was green in judgment, cold in blood, / To say as I said then!*" (Shakespeare, 2021).

Using the electronic case of the magazine "Time", we found the use of the precedent situation "*Salad days*". This situation concerns the youthful life of the famous rock band "Beatles": "*There's an endearing British quality to the Beatles' voices in this volume, and that sometimes gives the anecdotes an Austin Powers-ish twist. Harrison remembers this story about the band's salad days in Germany: "Our friend Bernie came out from Liverpool to visit us. We were in a club, and Bernie walked in and said,' I've just had a wank off this great-looking bird in the lav.' We all said,' That's not a bird, Bernie!*"" (Farley, 2000).

Conclusions and further perspectives. Precedents as speech, conscious and culture phenomena can be assessed from different points of view in modern scientific circles. Traditionally, precedent phenomena are units of discourse of linguistic personality.

Our paper has led us to conclude that the key features of precedent phenomena are axiological labeling, invariance, reproducibility (reinterpretation), cliché, standard, chronotopic labeling). Also, we have clarified that there is a certain hierarchy of precedent phenomena – from well-known to the recipient of a particular linguistic and cultural community to individual precedent phenomena that reflect the linguistic consciousness of the individual.

Thus, the presented study of the status, sources and functions of precedent phenomena proves once more that precedent phenomenon is a cultural sign that stores background knowledge related to past cultural experiences in its various forms.

To further our research, we are planning to analyze the suggestive impact of the precedent phenomena as they generate in the minds of recipients certain images, connotations, actualizing meanings at a deep subconscious level, as well as realizing intellectual, evaluative and ideological information.

BIBLIOGRAPHY

1. Гудков Д. Б. Прецедентная ситуация и способы ее актуализации. *Язык, сознание, коммуникация*. М. : Диалог-МГУ, 2000. № 11. С. 40-46.

2. Гузак А. Прецедентна ситуація: роль в політичній ораторській промові (на матеріалі промов американських президентів). *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія.* Чернівці, 2014. № 720. С. 219-227.

3. Захаренко И. В. О целесообразности использования термина «прецедентное высказывание». *Язык, сознание, коммуникация*. М., 2000. № 12. С. 46-53.

4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М. : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.

5. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? М. : Гнозис, 2003. 375 с.

6. Красных В. В., Гудков Д. Б., Захаренко И. В., Багаева Д. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации. *Вестник Московского университета. Серия 9: Филология.* 1997. Вип. 3. С. 62-85.

7. Могиленских Н. П. Прецедентная ситуация как лингвокультурный аспект коммуникации. *Белорусь в современном мире* : материалы II Республиканской научной конференции, Белорусь, 17-18 декабря 2003 г. Минск, 2004. С. 203-204.

8. Назарова Р. З., Золотарев М. В. Прецендентные феномены: проблемы дефиниции и классификации. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/pretsendentnye-fenomeny-problemy-definitsii-i-klassifikatsii-pretsedentnyh-fenomenov (дата звернення: 14.09.2021).

9. Нахимова Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации: монография. ГОУ ВПО «Уральский государственный педагогический университет»; Институт социального образования. Екатеринбург, 2007. 207 с.

10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля–К, 2006. 716 с.

11. Сереброва С. Б. Прецедентні феномени в дискурсі сучасних ЗМІ: проблема функціонування і реалізації : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.02. Дніпропетровськ, 2009. 19 с.

12. Терещенко А. В. Прецедентные имена в современном русском и английском языках: статус, семантика, особенности функционирования. URL: https://vestnik.tspu.edu.com/files/vestnik/PDF/articles/tereshchenko_a._v._76_84_11_176_2016.pdf (дата звернення: 18.10.2021).

13. Шимко В., Борискина О. Жизнь прецедентных высказываний в медиадискурсе. *Записки Воронежского государственного университета*. Воронеж, 2030. № 3. С. 49-58. DOI: https://doi.org/10.17308/lic.2020.3/2926.

14. Zahorák A. Intercultural Aspect in Translation and Reception of Precedent Phenomena. Linguistics. Studies in Linguistics, Anglophone Literatures and Cultures. Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien, 2019, 134 p.

15. Mankovska M., Sydorenko S. Precedent Phenomena in Stephen King's "The Dark Tower". *Proceedings of IV International scientific and practical conference*, Ukraine, 2011. P. 177 – 181.

16. Yagumova N., Berestneva A. Precedent Phenomena in Nomination of Plants. *The scientific heritage*. M., 2020. № 51. P. 25-28.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Collinson S. Trump's turbulent and lawless presidency will end with historic second impeachment. *CNN Politics*. 2021. January 13. URL: https://edition.cnn.com/2021/01/13/politics/donald-trump-impeachment-history-joe-biden/index.html (дата звернення: 18.10.2021).

2. Farley C. J. The Beatles trace, in their own words, their evolution from lovable mop tops to squabbling icons of rock. *Books: Magical Mystery Tour. Time*. 2000. October 16. URL: http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,998220-1,00.html (дата звернення: 20.10.2021).

3. Hage G. Dear White, It's OK to be white. *Critical Legal Thinking*. 2019. December 10. URL: https://criticallegalthinking.com/2019/12/10/dear-white-its-ok-to-be-white/ (дата звернення: 15.10.2021).

4. Hammond C. Can you train yourself to get by on less sleep? Medical Myths. Human Body. BBC. 2013. March 21. URL: https://www.bbc.com/future/article/20130320-can-you-get-by-on-less-sleep (дата звернення: 01.11.2021).

5. It'sokaytobewhite.Wikipedia.https://en.wikipedia.org/wiki/It%27s_okay_to_be_white(датазвернення:05.11.2021).

6. King S. The Drawing of the Three: The Dark Tower II. Hodder. 2012. 496 p.

7. Shakespeare W. Quotes. *Goodreads*. URL:https://www.goodreads.com/quotes/879509-my-salad-days-when-i-was-green-in-judgment-cold (дата звернення: 29.09.2021).

REFERENCES

1. Gudkov, D. (2000). Pretsedentnaya situatsiya i sposobyi ee aktualizatsii [Precedent situation and methods of its actualization]. In *Yazyik, soznanie, kommunikatsiya* [*Language, consciousness, communication*] (pp. 40-46.) M.: Dialog-MGU. [in Russian].

2. Huzak, A. (2014). Pretsedentna sytuatsiia: rol v politychnii oratorskii promovi (na materiali promov amerykanskykh prezydentiv) [Precedent situation: a role in political oratory (the case study of American presidents' speeches)]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Hermanska filolohiia*, 720, 219–227. [in Ukrainian].

3. Zaharenko, I. (2000). O tselesoobraznosti ispolzovaniya termina «pretsedentnoe vyiskazyivanie» [About the expediency of using the term "precedent saying". Language, consciousness, communication]. *Yazyik, soznanie, kommunikatsiya*, 12, 46–53. [in Russian].

4. Karaulov, Yu. (2010). *Russkiy yazyik i yazyikovaya lichnost* [Russian language and linguistic personality]. M.: Izdatelstvo LKI. [in Russian].

5. Krasnyih, V (2003). *«Svoy» sredi «chuzhih»: mif ili realnost?* [*"Own" among "alient": myth or reality?*]. M: Gnosis. [in Russian].

6. Krasnyih, V., Gudkov, D., Zaharenko, I., & Bagaeva D. (1997). Kognitivnaya baza i pretsedentnyie fenomenyi v sisteme drugih edinits i v kommunikatsii [Cognitive base and precedent phenomena in the system of other units and in communication]. *Bulletin of Moscow University*, *3*, 62 – 85 [in Russian].

7. Mogilenskih, N. (2004). Pretsedentnaya situatsiya kak lingvokulturnyiy aspekt kommunikatsii [Precedent situation as a linguocultural aspect of communication]. *Belorus v sovremennom mire, materialyi II respublikanskoy nauchnoy konferentsii* [Belarus in modern world, Proceedings of II Republican scientific conference]. Belorus [in Russian].

8. Nazarova, R., & Zolotarev, M. (2015). Pretsendentnyie fenomenyi: problemyi definitsii i klassifikatsii [Precedent phenomena: problems of definition and classification]. *Linguistics*, 15(2), 17 – 23. [in Russian].

9. Nahimova, E. (2007). *Pretsedentnyie imena v massovoy kommunikatsii* [Precedent names in mass communication]. Ural: Ural State Pedagogical University. [in Russian].

10. Selivanova, O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [*Modern linguistics: a terminological encyclopedia*]. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian].

11. Serebrova, S. (2009). *Pretsedentni fenomeny v dyskursi suchasnykh ZMI: problema funktsionuvannia i realizatsii* [Precedent phenomena in the discourse of modern media: the problem of functioning and implementation]. (Extended abstract of candidate's thesis). Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].

12. Tereschenko, A. (2016). *Pretsedentnyie imena v sovremennom russkom i angliyskom yazyikah: status, semantika, osobennosti funktsionirovaniya.* [Precedent names in modern Russian and English languages: status, semantics, features of functioning]. *Retrieved from:* https://vestnik.tspu.edu.com/files/vestnik/PDF/articles/tereshchenko_a._v._76_84_11_176_2016.pdf [in Russian].

13. Shimko, V., & Boriskina, O. (2020). Zhizn pretsedentnyih vyiskazyivaniy v mediadiskurse [Life of precedent statements in media discourse]. *Zapiski Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta*, 3, 49-58, doi:10.17308/lic.2020.3/2926 [in Russian].

14. Zahorák, A. (2019). *Intercultural Aspect in Translation and Reception of Precedent Phenomena.* Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien [in English].

15. Mankovska, M., & Sydorenko, S. (2011). Precedent Phenomena in Stephen King's "The Dark Tower". *Proceedings of IV International scientific and practical conference*. Ukraine [in English].

16. Yagumova, N., & Berestneva, A. (2020). Precedent Phenomena in Nomination of Plants. *The scientific heritage*, 51, 25-28 [in English].

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Collinson, S. (2021, January 13). Trump's turbulent and lawless presidency will end with historic second impeachment. *CNN Politics*. Retrieved from: https://edition.cnn.com/2021/01/13/politics/donald-trump-impeachment-history-joe-biden/index.html [in English].

2. Farley, C. J. (2000, October 16). The Beatles trace, in their own words, their evolution from lovable mop tops to squabbling icons of rock. *Books: Magical Mystery Tour. Time*. Retrieved from: http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,998220-1,00.html [in English].

3. Hage, G. (2019, December 10). Dear White, It's OK to be white. *Critical Legal Thinking*. Retrieved from: https://criticallegalthinking.com/2019/12/10/dear-white-its-ok-to-be-white/ [in English].

4. Hammond, C. (2013, March 21) Can you train yourself to get by on less sleep? Medical Myths. Human Body. *BBC*. Retrieved from: https://www.bbc.com/future/article/20130320-can-you-get-by-on-less-sleep [in English].

5. It's okay to be white. (2021, May 17). *Wikipedia*. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/It%27s_okay_to_be_white [in English].

6. King, S. (2012). *The Drawing of the Three: The Dark Tower II*. Hodder [in English].

7. Shakespeare, W. (2021). Quotes. *Goodreads*. Retrieved from: https://www.goodreads.com/quotes/879509-my-salad-days-when-i-was-green-in-judgment-cold [in English].

ДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ЇХНІХ ДЖЕРЕЛ, СТАТУСУ, ФУНКЦІЙ

Главацька Юлія Леонідівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов
Херсонського державного аграрно-економічного університету
вул. Стрітенська, 23, Херсон, Україна

У цій статті узагальнено висновки та внески, зроблені вченими щодо прецедентних явищ у галузі сучасної лінгвістики. Цілі цієї роботи подвійні: по-перше, представити короткий теоретичний огляд прецедентних явищ; по-друге, описати та актуалізувати джерела, статус і функції прецедентних явищ (прецедентний текст, прецедентне ім'я, прецедентне висловлювання, прецедентна ситуація), оскільки останні постають знаками мови, свідомості та культури. Слід зазначити, що науковий інтерес до прецедентних явищ наразі зростає. У результаті виділяють три домінуючих наукових підходи (когнітивний, лінгвокультурологічний та інтертекстуальний). Незважаючи на неоднорідність прецедентних явищ, їх об'єднують такі ознаки: 1) значущість у пізнавальному та емоційному зв'язку; 2) надособистісний характер; 3) постійна відтворюваність у мовленні. Вербалізація прецедентних явищ відсилає нас до певного факту культури, прихованого за ними. Наведені у статті ілюстрації взято з текстів літературних, медичних і мас-медійних типів дискурсу, адже саме у дискурсі висвітлюються дискурсивні особливості прецедентних явищ. Це надає суттєву перевагу, оскільки прецедентні явища розглядаються в межах їхнього статусу, джерел й функціонального навантаження. Під статусом прецедентних явищ розуміють критерій прецедентності – його надособистісний/масовий характер, тобто якщо прецедентне явище відоме певній спільноті мовців, або відображає мовну свідомість особистості. Джерелом прецедентних явищ є посилання на оригінальний текст, назву, висловлювання чи ситуацію. Розкриття та опис основних функцій прецедентних явищ допомагає детально їх схарактеризувати та визначити їхній зв'язок із культурними цінностями.

Ключові слова: *прецедентність, прецедент, прецедентні феномени, статус, джерело, функції.*

УДК 81'255
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.9

СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ІМПЛІЦИТНИХ СМИСЛІВ ПРОСОДИЧНИХ ЗАСОБІВ МОДАЛЬНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Голубенко Наталія Іванівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

У запропонованій статті визначається зміст поняття «стратегія перекладу», коротко описуються її основні компоненти та позначаються основні принципи, якими повинен керуватися перекладач, обираючи стратегію перекладу. Проаналізувавши критичну літературу, автор зауважує, що поняття стратегії перекладу є багатокомпонентним явищем з «ядром» і «периферією» та визначається як цілеспрямована когнітивна поведінка перекладача, спрямована на вирішення певної комунікативної мети. Основними компонентами стратегії перекладу є певний набір методик, технік і прийомів перекладу, необхідних для досягнення адекватності будь-якого виду перекладу – письмового чи усного. По-перше, щоб точно відтворити художній текст, перекладач повинен керуватися стратегією перекладу, поняттям, яке розуміється вченими досить широко – як концепція перекладу взагалі чи концепція перекладу конкретного тексту. По-друге, перекладацькі стратегії не можуть бути вдалими або невдалими, вони використовуються функціонально та динамічно з точки зору жанру тексту, типу перекладу, способу перекладу, мети перекладу, особливостей цільової аудиторії, обраного методу. Для досягнення своєї мети автор художнього тексту, застосовуючи різні мовні засоби, у тому числі і модальні, що містять у своїй семантиці відтінок, необхідний для вираження особистісного ставлення й суб'єктивної оцінки, намагаючись сформувати певний образ та переконати читача у правомірності такого сприйняття. Модальні фонологічні засоби розкривають інформацію, що виводиться автором у формі міркувань і вираженням суджень щодо проблеми або ситуації, що описується. Такий підхід до розгляду модальності тексту як письмового, так і екранізованого тісно пов'язаний з культурологічним, адже під час перекладу важливості набувають індивідуальні та етнокультурні особливості концептуальних систем автора, мовця та перекладача. В такому разі необхідно забезпечити належне розуміння реципієнтами перекладеного тексту в іншу знакову систему, а з іншого, – зберегти інокультурні елементи.

Ключові слова: *модальні слова, модальність тексту, перекладацькі стратегії, прагматика тексту, художній переклад.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Актуальність проблеми у запропонованій статті визначається, з одного боку, тим, що модальність є важливою категорією дослідження, яка передає ставлення мовця до змісту висловлювання і того, як висловлювання стосується реальності/ірреальності. З другого боку, це вимагає подальшого вивчення природи модальності та її підтипів, зв'язку логічної та мовної модальностей. З появою у лінгвістиці такого синтетичного напряму, як когнітивна лінгвістика, культурологія, етно-психолінгвістика, психолінгвістика, міжкультурне спілкування, що вивчає взаємозв'язок мови, мислення і свідомості, мовлення людини потрапляє у фокус дослідницької уваги через розумово-психологічні процеси, що відображають ставлення до зовнішнього світу, і безпосередньо своєю функціональністю пов'язані з модальністю. На початку XIX ст. німецький учений Вільгельм фон Гумбольдт писав, що мова, як і вся діяльність людини, пронизана почуттями, емоціями, які людина завжди виражає за допомогою мовних і немовних засобів. Це явище, зі звичайної точки зору, вважається ставленням мовця до дійсності і з лінгвістичної точки зору називається модальним.

Окрім того, у перекладацькій площині такий аспект не можливо адекватно передати, не враховуючи стратегію перекладу, що відіграє одну з ключових ролей у теорії та практиці перекладу. По-перше, визначення стратегії перекладу необхідне на етапі навчання перекладу, це дозволяє структурувати теоретичні знання про переклад, корелювати їх із практичними навичками та планувати процес перекладу. По-друге, на наш погляд, обрана стратегія перекладу впливає на якість перекладу, оскільки саме на етапі аналізу тексту оригіналу, планування майбутньої перекладацької діяльності перекладач багато в чому визначає якість майбутнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі поняття стратегія перекладу стратегії розробляється такими теоретиками та практиками перекладу, як М. Ледерер та Д. Селескович, С. Басснет-Макгайр, Х. Крігс, Ю. Хольц-Мянттярі. Однак, доводиться визнати, що теоретичні обґрунтування поняття перекладацької стратегії досить розмиті, більшість дослідників у галузі перекладознавства сходяться на думці, що термін «стратегія перекладу» належить до найбагатозначніших понять (Сдобников, 2011).

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає у розгляді базисних характеристик перекладацьких стратегій у відтворення імпліцитних смислів просодичних засобів модальності в художньому перекладі, що передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати підходи до визначення поняття «стратегія перекладу»; 2) визначити особливості застосування стратегій до передачі модальності художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція стратегії перекладу є центральним поняттям у представленій розвідці, однак, на жаль, пов'язане з двозначністю і тому потребує роз'яснення. Одним із перших, хто намагався осмислити стратегію перекладу з теоретичних позицій, став Г. Крінгс (1986). Згідно з запропонованою ним дефініцією, перекладацькі стратегії – це «потенційно усвідомлені плани перекладача, спрямовані на розв'язання конкретної перекладацької проблеми в межах конкретного перекладацького завдання» (Krings, 1986, p. 74). Г. Крінгс розрізняє дві категорії аналізу перекладацької діяльності: мікростратегію – способи розв'язання низки перекладацьких завдань та макростратегію – способи розв'язання одного завдання.

В. Н. Комісаров у роботі «Сучасне перекладознавство» визначає стратегію як «своєрідне перекладацьке мислення, яке лежить в основі дій перекладача» (Комиссаров, 2001, с. 356) і виділяє три групи принципів здійснення процесу перекладу, які становлять основу перекладацької стратегії. Запропоновані вченим принципи охоплюють всю сукупність мовних та позамовнихчинників: деякі вихідні настановлення, вибір загального напряму дій, яким перекладач буде керуватися, ухвалюючи конкретні рішення; вибір характеру та послідовності дій у процесі перекладу.

У відповідь на термінологічну та концептуальну плутанину Е. Честерман пропонує переконливе рішення: термін «метод», який він пропонує (Chesterman, 2005, p. 26), слід розуміти «для позначення загального способу перекладу, а не локального рішення». Іншими словами, його слід ототожнювати з лінгвістичними операціями в глобальному сенсі щодо тієї ж пропозиції. Термін стратегія має бути наділений чисто когнітивним змістом для позначення «плану»/«рішень»/«вибору» (Chesterman, 2005, p. 26), що стоять за мовними операціями. Для текстових маніпуляцій на мікрорівні він пропонує термін «техніка». Нарешті, «класичний» термін «зсув» має бути обмежений до результативного значення, щоб позначити відмінності, «спостережувані [...] між метою та джерелом» (Chesterman, 2005, p. 26).

Термінологічні рішення Е. Честермана є корисними, особливо тому, що вони диференціюють когнітивний і лінгвістичний/текстуальний аспект, а також процес і результат, сприяючи точній ідентифікації об'єкта аналізу. Вихідні та цільові тексти з просодичними модальними значеннями є єдиними емпіричними даними, які розглядаються у статті, а це означає, що аналізуються не лише лінгвістичні, а й когнітивні процеси перекладача.

У лінгвістиці термін «модальність» використовується для позначення широкого кола явищ, неоднорідних за змістом, граматичними властивостями та за ступенем оформленості на різних рівнях мови. До модальності відносять протиставлення висловлювань відповідно до їхньої мети (твердження/питання/спонукання), за ознакою твердження/заперечення, і градації значень в діапазоні реальність/гіпотетичність/ірреальність, і різний ступінь впевненості мовця, що виражається у висловлюванні, виражені просодичними засобами (інтонація, наголос, тембр). Модальність – це одне з базових мовних категорій, вивчення якої пов'язане з визначенням її особливостей у комунікативно-прагматичному аспекті з описом її ролі у процесах породження та сприйняття мови, експліцитних та імпліцитних способах вираження модальності у зв'язному, цілісному тексті.

Віней і Дарбелнет (1958/1995, p. 142) стверджують, що функція модальності полягає в тому, щоб виразити «ставлення мовця до висловлювання відповідно до того, чи вважається воно фактом, переконанням, необхідністю тощо»; і кожна мова має свої виразні способи використання цього аспекту. М. Галлідей і К. Наттіссен (2004) зазначають, що модальність є «судженням оратора або проханням виразити судження слухачем/читачем про статус мовця». Вони також стверджують, що модальність є виразним засобом, який вказує на «невизначеність» дій. Вони класифікують модальність на ймовірну,

Table 1

Перекладацькі стратегії

	Дж. Ейксела (1996)	І. Девіс (2006)	Л. Венуті (1995)
1.	Повторення	Збереження	Очуження
2.	Орфографічна адаптація		
3.	Мовний переклад		
4.	Синонімія		
5.	Позатекстове доповнення	Додавання	
6.	Внутрішньотекстове доповнення		
7.	Обмежена універсалізація	Глобалізація	Одомашнення
8.	Абсолютна універсалізація		
9.	Натуралізація	Локалізація	
10.	Вилучення	Вилучення	
11.	Автономне створення	Створення	

необхідну, обов'язкову. Її орієнтація може бути суб'єктивною, об'єктивною, експліцитною або імпліцитною; значення може бути або високим, або низьким; а полярність – прямою і непрямою.

Перекладач у межах сучасної антропоцентричної парадигми знання є самостійною мовною особистістю, яка, обираючи той чи той спосіб передачі модального імпліцитного значення здійснює певний внутрішній вибір, діючи за/проти правил і заборон, визначених для цільової мовної/культурної спільноти або соціальної групи. Відповідно, специфіка перекладацьких трансформацій при перекладі модальності вимагає врахування фактора цільової культури, а також особистості перекладача як інстанції, через яку проходить інформація, перш ніж стати фактором міжмовної комунікації.

Функційно-прагматичний підхід до перекладу (House, 2001) або комунікативний метод перекладу (Newmark, 1988) – за умови наочності запису, а також наявність контексту усі аспекти є необхідними для розуміння і передачі просодичних засобів вираження модальності висловлюваня. Це часто може викликати законні аргументи захисту визнати неприйнятним у суді з підстав суб'єктивного тлумачення.

Продукція еквівалентного впливу на користувачів стенограм може бути досягнуто шляхом достовірної реконструкції участі співрозмовників у формуванні повідомлення (Nida, 1964). Це вимагає використання аналіз бесіди з посиланням на просодичні та паралінгвістичні ознаки мовлення, щоб зробити висновок, перекласти та документувати значення.

Виразність просодичних ознак, напр інтонації, значення не є новим. Як лаконічно сказав М. Шлезінгер (1994, p. 225), «Функціональність інтонаційного вибору та їх роль у фасилітації (або перешкоджання) комунікації зараз є універсальною відправною точкою в література». Б.Антоніс та ін. (2001) виділяють три поняття, навколо яких «структурні» зосереджені функції інтонації: помітність (забезпечення ваги структурування мовних одиниць, тобто розрізнення наголосу на складах), групування (забезпечення зв'язності та сегментації мовних одиниць на просодичні одиниці, тобто забезпечення тональної помітності або фокусування) та дискурсу (структурування просодичних одиниць відповідно до тем обговорення та повороту положення між мовці в розмові). М. Галлідей (2004) висуває три інтонаційні функції у розмовній мові: граматичний (що стосується структури настрою, напр., питання/твердження та визначення речення та складових речення), ставлення (що стосується ставлення та емоцій мовців, наприклад, здивування, байдужість, іронія, вдячність) та інформаційні (що вказують на важливість слово та позначення наданої та нової інформації).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Стратегія перекладу (особливо художнього) передбачає ухвалення рішення щодо тих аспектів оригіналу, які насамперед повинні бути віддзеркалені в перекладі. Адекватно відтворити всі аспекти оригіналу не завжди можливо, що призводить до певних утрат у перекладі. Саме тому перекладач має заздалегідь визначити шкалу пріоритетів, створити ієрархію цінностей, яка дозволить виділити ті особливості оригіналу, які вважаються провідними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва.: Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.
2. Варенко Т. К. Мовні засоби вираження модальності у жанрі фентезі (на матеріалі романів С. Мейер). *Вісник ХНУ. №1022. Лінгвостилістика і лексикологія*. Харків, 2012. С. 136–140.
3. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. *Вопросы языкознания.* Москва, 1994. № 4. С. 14–33.
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. М.: ЭТС, 2001. 424 с.
5. Сдобников В. В. Теория перевода. М.: АСТ: Восток-Запад, 2006. 448 с.
6. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Слово, 2000. 261 с.
7. Antonis, B., Granststrom, B., & Möbius, B. (2001). Developments and paradigms in intonation research. *Speech Communication*, 33, 263-296.
8. Bassnett, Susan. Ways through the Labyrinth: Strategies and Methods for Translating Theatre Texts. *The Manipulation of Literature* / [ed. Theo Hermans]. London : Croom Helm; New York : St Martin's, 1985. P. 87–102.
9. Chesterman A. Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam: John Benjamins. 1997. pp. 87-116.
10. Eggins S. An introduction to systemic functional linguistics (2 nd ed.). New York and London: Continuum. 2004.
11. Halliday M. A. K. and Natthiessen, C. M. I. M. An Introduction to Functional Grammar. London: Arnold. 2004.
12. House J. Translation quality assessment: Linguistic description versus social evaluation. Meta. 2001. XLVI(2). 243-257.
13. Krings H. P. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht: Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern. Tübingen : Narr, 1986. XI, 570 s.
14. Newmark P. A Textbook of Translation. UK: Prentice Hall International. 1988.
15. Nida E. Toward a Science of Translation. Leiden: E. J. Brill. 1964.
16. Nuyts J. Epistemic Modality, Language, and Conceptualization: A Cognitive-Pragmatic Perspective. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 2001.
17. Seleskovich D., Lederer M. Interpr e ter pour traduire. Paris, 1987, 311 p.
18. Vinay J. and Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation (J. C. Sager and M. J. Hamel, Trans.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1995.
19. Shlesinger M. Intonation in the production and perception of simultaneous interpretation. In S. Lambert & B. Moser-Mercer (Eds.), Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 1994. pp. 225-236.

REFERENCES

1. Bally, Sh. (1955). *Obshchaya lingvistika i voprosy frantsuzskogo yazyka.* (General linguistics and questions of the French language). Moscow.: Publishing house of foreign literature, 416 p. [in Russian].
2. Varenko, T. K. (2012). Movní zasobi virazhennya modal'ností u zhanrí fentezí (na materíalí romanív S. Meyyer). (Linguistic means of actualization of modalities in the genre of fantasy (based on novels by S. Meyer). *Bulletin of KhNU*. No. 1022. *Linguistics and lexicology*. Kharkiv, pp. 136–140. [in Ukrainian].
4. Demyankov, V.Z. (1994). Kognitivnaya lingvistika kak raznovidnost' interpretiruyushchego podkhoda. (Cognitive linguistics as a kind of interpretive approach). *Questions of linguistics*. Moscow, No. 4, pp. 14–33. [in Russian].
5. Komissarov, V.N. (2001). *Sovremennoye perevodovedeniye.* (Modern translation studies). M.: ETS, 424 p. [in Russian].
6. Sdobnikov, V.V. (2006). *Teoriya perevoda.* (Theory of translation). M.: AST : East-West, 448 p. [in Russian].
7. Ter-Minasova, S.G. (2000). Yazyk i mezhkul'turnaya kommunikatsiya. (Language and intercultural communication). M.: Slovo, 261p [in Russian].
8. Antonis, B., Granststrom, B., & Möbius, B. (2001). Developments and paradigms in intonation research. Speech Communication, 33, 263-296.
9. Bassnett, Susan. Ways through the Labyrinth: Strategies and Methods for Translating Theatre Texts. The Manipulation of Literature / [ed. Theo Hermans]. London : Croom Helm; New York : St Martin's, 1985. P. 87–102.
10. Chesterman, A. (1997). Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam: John Benjamins, pp. 87-116.
11. Eggins, S. (2004). An introduction to systemic functional linguistics (2 nd ed.). New York and London: Continuum.
12. Halliday, M. A. K. and Natthiessen, C. M. I. M (2004). An Introduction to Functional Grammar. London: Arnold
13. House, J. (2001). Translation quality assessment: Linguistic description versus social evaluation. Meta XLVI(2), 243-257.

14. Krings H. P. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht : Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern. Tübingen : Narr, 1986. XI, 570 s.

15. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. UK: Prentice Hall International.

16. Nida, E. (1964). Toward a Science of Translation. Leiden: E. J. Brill.

17. Nuyts, J. (2001). Epistemic Modality, Language, and Conceptualization: A Cognitive-Pragmatic Perspective. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

18. Seleskovich D., Lederer M. (1987). Interpr e ter pour traduire. Paris, 311p.

19. Vinay, J. and Darbelnet, J. (1958/1995). Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation (J. C. Sager and M. J. Hamel, Trans.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

20. Shlesinger, M. (1994). Intonation in the production and perception of simultaneous interpretation. In S. Lambert & B. Moser-Mercer (Eds.), Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation (pp. 225-236). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

STRATEGIES FOR REPRODUCING IMPLICATE MEANINGS OF PROSODIC MEANS OF MODALITY IN INTERSEMIOTIC TRANSLATION

Holubenko Nataliia Ivanivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at Korunets Department of English Philology and Translation
Kyiv National Linguistic University
73, Velyka Vasylkivska Str., Kyiv Ukraine

The article under analysis defines the meaning of the concept of «translation strategy», describes its main components and outlines the basic principles that should guide the translator when choosing a translation strategy. Analyzing the critical literature, the author notes that the concept of translation strategy is a multicomponent phenomenon which has a «core» and «periphery», and is defined as a purposeful cognitive behavior of the translator, aimed at solving a certain communicative goal. The main components of the translation strategy are a set of methods, techniques and ways of translation necessary to achieve the adequacy of any type of translation – written or oral. First, in order to reproduce adequately a literary text, the translator must be guided by the strategy of translation, a concept that is widely understood by scholars as the concept of translation in general or the concept of translation of a particular text. Secondly, translation strategies cannot be successful or unsuccessful, they are used functionally and dynamically in terms of text genre, type of translation, method of translation, purpose of translation, features of the target audience, and the chosen method. To achieve his goal, the author of a literary text, using various linguistic means, including modal ones, which contain in their semantics the shade of necessity to express personal attitude and subjective evaluation, trying to form a certain image and convince the reader of the legitimacy of such perception. Modal phonological means reveal information that the author displays in the form of reasoning and expression of judgments about the problem or situation being described. This approach to the consideration of the modality of the text, both written and screened, is closely related to the culturological aspect, because during the translation process the individual and ethnocultural features of the conceptual systems of the author, speaker and translator become important. In this case, it is necessary to ensure that the recipients have a proper understanding of the translated text into another sign system, and on the other hand, to preserve inocultural elements.

Key words: *modal words, modality of the text, translation strategies, pragmatics of the text, literary translation.*

UDC 811.111
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.10

THE IMPACT OF NONVERIDICAL MARKERS ON EVALUATION IN NEWSPAPER TITLES ON WAR IN UKRAINE

Hordiichuk Marta Ihorivna
Ph.D. (student) in Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine

This article studies nonveridical markers in newspaper titles on the hybrid war in Ukraine and how their evaluation is affected by it. The article provides an analysis of how significantly nonveridicality or irrealis impact the evaluation in language. The purpose of the article is to examine the linguistic elements of nonveridicality or irrealis and determine polarity sensitivity to nonveridical contexts in newspaper discourse. The methods of the research are (a) the descriptive method was used to determine the scope of nonveridicality and irrealis; (b) component analysis method allowed to identify the nonveridical markers in newspaper discourse; (c) the sentiment analysis was used to determine the polarity of the nonveridical components in the newspaper titles about the hybrid war in Ukraine; (d) the comparative method enabled to analyze the sentiment of the statements with nonveridical elements and without them; (e) the psycholinguistic method was used to explain the influence of the nonveridicality on the readers' opinion. Results. 200 titles published in 2021 about hybrid war in Ukraine in the English language media that contain nonveridical markers were analysed. These markers were studied according to their group, e.g. negation, modal verbs, verbs of intention etc. Each group had different results on the sentiment change with the introduction of the nonveridical element in the sentence. This has proven to influence the reader's view of the information provided in the media about hybrid war in Ukraine. Conclusions. It has been determined that the irrealis and nonveridicality are two terms referred to expressions, such as modals and negation, that affect the truth conditions of elements in their scope, particularly evaluative elements. They usually only slightly change the sentiment of the message. Nonetheless, it has also been found that some nonveridical markers, such as conditional sentences, negations and interrogative sentences greatly impact the evaluation, particularly shifting it to a different one. Further investigation on the nonveridicality, irrealis and its impact on evaluation needs to be done to dispose more effective and the less effective means of sentiment score change.

Key words: *nonveridicality, sentiment analysis, evaluation, hybrid war, psycholinguistics.*

Introduction. Newspaper language is usually associated with the standards of objectivity, unbiasedness and justice. However, the journalists shape the opinion of the readers on a certain topic in their narrative of the topic. It is shown in their choice of words, which consciously or subconsciously includes their evaluation of the narrated events.

The effect of nonveridical markers on sentiment analysis has not been studied in depth before. The nonveridical units were studied according to their group, e.g. negation, modal verbs etc. and they were not studied comprehensively with the comparison of different groups, which we undertook in this research.

There are three main branches of the studies of how negation can influence the evaluation: the effect of negation on opinion expressions, the types of negation means employed and the methods used to change the polarity of opinion expressions.

Evaluation is perceived as an umbrella term that can be demonstrated as appraisal, the expression of stance or subjectivity. These terms are referred to expressions, such as modals and negation, that affect the truth conditions of elements in their scope, particularly evaluative elements. Any parts of speech that convey sentiment can be intensified or downtoned. The accuracy of evaluation in sentiment analysis may be impeded. Such language categories as irrealis and nonveridicality influence the sentiment score, and therefore, may change the reader's perception of the media message. Thus, the **relevance** of the research lies in the study of the strength of the nonveridical markers' impact on the evaluation of the newspaper titles concerning hybrid war in Ukraine.

The evaluation may be definitive, or it may be tempered by nonveridical elements. As is stated by Taboada (2016) "evaluation and nonveridicality engage in an obvious interaction." Therefore, the sentiment analysis score may be influenced by veridicality. Consider the difference in sentiment in the following two sentences:

(1)	She is a good employee.
(2)	She could be a good employee.

The **goal** of this study is to identify the markers of nonveridicality and irrealis and research how strongly each group influences the evaluation of the newspaper titles.

The **objectives** of the research are to explore the concepts of irrealis and nonveridicality; classify the types of nonveridical markers; identify newspaper titles from 2020–2021 about hybrid war in Ukraine with the nonveridical markers; research how the sentiment score of these titles changes with the absence of the nonveridical marker; make conclusions as to what are the most and the least effective nonveridical markers and how they influence the psycholinguistic perception of the media message by the readers.

Methodology. At the first stage of the research, the descriptive method was used to determine the meaning of the concepts of nonveridicality and irrealis. It was also researched how these concepts are linguistically expressed. In the second stage, the newspaper titles on hybrid war were researched and component analysis was used to identify the ones with nonveridical markers. Then sentiment analysis method was employed to determine the sentiment score of the newspaper titles with nonveridical components. The comparative method allowed us to identify the sentiment score and polarity change in the statements with the extractions of nonveridical markers. Finally, the psycholinguistic method helped to analyse the impact of the nonveridical expressions on the recipients' mindset.

Overall, 200 titles published in 2021 about hybrid war in Ukraine in the English language media that contain nonveridical markers were analysed.

In this research, we made the following hypotheses:

– Negative sentiment statements with nonveridical factors become neutralised.

– Statements with positive evaluation with the introduction of nonveridical elements also become neutralised.

Results and Discussion. The linguistic units that change the sentiment score of the utterance were not widely researched before. Among the scholars who have undermined such research within recent time, we would like to mark Taboada (2016), her collaborative research with Trnavac (2012) and Benamara et al. (2016). They have identified that the concepts of nonveridicality and irrealis impact the evaluation.

Irrealis refers to expressions that indicate that the events mentioned in the utterance are not factual (Taboada, 2016). Nonveridicality is a wider concept, including all contexts that are not veridical, that is, not based on truth or existence (Trnavac and Taboada, 2012). The linguists indicate such nonveridical elements as negation, modal verbs, intensional verbs, imperatives, questions, protasis of conditionals, habituals and subjunctive mood (in languages that have an expression of subjunctive).

Nonveridicality is used to express the modalities of possibility, necessity, permission, obligation, or desire, and it is grammatically expressed via such language units as adverbial phrases *(slightly, probably, definitely)*, verbs in conditional mood, modal verbs *(may, might, should)*, and intensional verbs *(think, believe, want, suggest)*. Adjectives and nouns can also be used in modal form *(a probable cause; It remains a possibility)* (Benamara et al., 2016).

According to Taboada and Trnavac (2012), nonveridicality is a wide concept that includes the contexts that are not veridical, i.e. not based on truth or existence. It is used to express possibility, necessity, permission, obligation, or desire. Nonveridical markers include such language units:

- **Negation** – opposite polarity ("Rising Tensions in Ukraine Are Not Necessarily a Prelude to Renewed 'Hot' War" Rusi, 29.03)
- **Modal verbs** – slight change in polarity ("Ahead of Biden-Putin summit, Ukraine leader tells Americans war with Russia could "be tomorrow in their houses" CBS News ,15.06)
- **Intentional verbs** – slight change in polarity ("US aims to mediate Russia-Ukraine conflict" DW, 05.05)
- **Adverbs** – change the sentiment score by 30 points maximum ("Why Russia and Ukraine are Likely Headed for an Escalation in Their War" The National Interest, 20.07.)

Conditionals:

0 conditional – slight change ("The U.S. and NATO promised to protect Ukraine. If Ukraine is the aggressor, all bets are off" The Washington Post, 14.03).

1st&2nd conditional – opposite polarity (Ukraine finally had a strong leader who would bite back if attacked" Atlantic Council, 04.03).

- **Questions** – positive to neutral ("Rumors of War: Another Russian Surprise in Ukraine?" RKK ICDS, 30.03)
- **Subjunctive mood** – does not greatly impact the evaluation, however may change the polarity ("Kremlin warns that Ukraine joining NATO would exacerbate Donbas conflict" Meduza, 07.04)

The concept of nonveridicality should also not be confused with evidentiality. According to Benamara et al. (2016), evidentiality may be expressed by means of nonveridical meanings and have different shades within veridical propositions. Therefore, something can be presented as veridical, but at the same time the speaker may distance oneself from it using evidential markers (e.g., It is said to be a dead-end situation).

Nonveridicality may impede the accuracy of sentiment analysis by expressing the opposite polarity of the evaluative expression (in negation),

downtoning hedging (in modal verbs or intensional verbs), using complex means.

Further, we investigated how different kinds of nonveridical markers influence the sentiment score of the newspaper titles of hybrid war in Ukraine.

Negation

The part of negation in sentiment analysis shows an interesting asymmetry. It is supposed that negation will change the polarity of the sentiment to the opposite one. However, it is not always the case. In any case, it is important to identify what is considered as negation. In this analysis, we take into account only the negation of the evaluative statement without analyzing the other parts of the sentence that may be affected by negation.

There are syntactic and morphological means of expressing negation. Negation is not only expressed by such words as *no*, *not,* but *none, never, nobody, nothing* should also be taken into consideration. Other words with negative sentiment are *without, almost, lack*. Blanco and Moldovan (2013) have described the scope of negation and how it can be expressed in their computational research.

In terms of sentiment score change, negation can turn it to the exactly opposite polarity. This process is called switch negation and it can happen in case of *good* and *not good*, for example. However, it's important to consider the subtleties of negation to identify its influence on the sentiment score change correctly. It is usually downtoning in sentiment score that the negative markers cause. For example, the adjective *great* has a +5 sentiment score, *not great* will unlikely go down to -5.

A strongly positive word seems to be unlikely to obtain an opposite sentiment with the addition of a negation marker. An opposite sentiment to *great* will be more likely shown in such words as *awful, horrible*. Therefore, such nonveridical markers, as negation means would usually downtone the sentiment score of the positive word by a few points, which is called shift negation.

In the research, we found that the absence of the negation markers may make the expression positive, although not to the same degree as in negative polarity. For example, the title "Rising Tensions in Ukraine Are Not Necessarily a Prelude to Renewed 'Hot' War," (Rusi, 29.03.) has an overall sentiment score -0.45, but without the negation marker the title shows +0.71 score. The sentiment shift that is more common with the absence of the negation marker is neutralisation. For instance, this title has a negative sentiment (-0.59) "Why Russia may not be planning the invasion that Ukraine fears" (BBC News, 15.04.). However, without the nonveridical markers of negation, it is neutral (+0.17).

Modal Verbs

There are three types of modality in the English language: epistemic, deontic and dynamic or buletic. Epistemic modality is used to express the speaker's belief in the propositional statement that they assert (e.g., *This reform may improve the country's economy*). In this type of modality such modal verbs are used: *may, might, must, can, could* and *will*. Epistemic modality gives the statement an assumptive, potential, speculative or subjunctive meaning.

Deontic modality describes an obligation or a possibility (e.g., *They should continue working on the agreement*). The following modal verbs are used to express this type of modality: *may, can, must* and *should*.

Dynamic or buletic modality is used to indicate the speaker's ability or willingness to do some action (e.g., *The politician will try to regain trust*). Respectively, such modal verbs as *can* and *will*, are used to describe this type of modality.

Modal verbs are often used to describe the sentiment of the author to the statement. The type of modality may not always be easily identified, as one auxiliary modal verb may be used to express different types of modality. For example, *can* is used to express epistemic, deontic and dynamic modalities. Therefore, to identify the type of modality the meaning of the sentence should be interpreted.

Modal verbs do not influence sentiment polarity greatly. The title "Ahead of Biden-Putin summit, Ukraine leader tells Americans war with Russia could be tomorrow in their houses," (CBS News, 15.06.) has a +0.64 sentiment score, without the modal verb this score changes to (+0.56). Similar results were received upon checking other modal verbs, such as *can, may, might, should*. The only difference appeared with the modal auxiliary verb *must* in the title "Ukraine must prepare for Putin's next escalation now" (Atlantic Council, 13.07.). In its original form the title had a negative sentiment showing -0.52 score, although without the modality it is neutral (-0.12).

Verbs of Intention

Verbs have great value in defining the polarity of the text. Verbs of intention have their impact on the change of the sentiment score of the message.

Intensional verbs are divided into such categories: non-specificity, failure of extensional substitution and lack of existential import. Intentional verbs of no specificity express actions that are not factual with the property under discussion that does not amount to the existence of proof (e.g., The citizens peacefully embraced the city change).

In the intentional verbs with failure of extensional substitution there is an independent reading

of two sentence parts. For example, in the sentence: "He was searching for the best chairman of the party" the nominal predicates have the same extension in utterance.

Lack of existential import is close to the previous category of intentional verbs. However, the utterance may be regarded as true if some conditions were changed. For example, the sentence "The economy is riding a wave of inflation" is based on the notion that it is possible that something happens even though it does not exist.

Intentional verbs are usually expressed by:

– verbs of search usually followed by a preposition *for (look for, hunt for, quest for)*

– verbs relating to desires *(want, wish, long for, hope, desire)*

– "psychological verbs of absence" indicated in Torza (2015) article *(need, lack, demand, omit, require)*

– verbs of comparison *(compare, differ, resemble, imitate)*

– verbs of depiction and creation *(imagine, plan, envisage, assemble, make)*

– verbs of anticipation *(expect, foresee, await)*

– cognitive verbs *(see, recognize, feel)*

– verbs of veneration and worship *(respect, admire, adore, honor)*

It was shown in previous studies of intentional verbs that they downtone the sentiment of the statement by using non-factual information. Our research has proven the same results, e.g., the title "Ukraine attempts to try ex-Donbas militant leader" (Kyiv Post, 02.08.) has a negative polarity (-0.61). However, without the intensional verb *attempt* the polarity shifts to neutral (+0.19).

Adverbs

Adjectives and adverbs depending on their valence change the sentiment score by intensifying it or downtoning it. They should be taken into account when conducting sentiment analysis for accurate identification of the sentiment score. It is also important to note that they have different levels of intensification or downtoning. *Extremely* and *rather*, for example, have a different sentiment value. Additionally, the value of the intensified or downtoned word is also of high importance in defining the sentiment score. A noun or a verb that has a high sentiment score with an intensifier will become even higher and vice versa. The same works for downtoning.

Adjectives and adverbs can be classified into two groups: the ones that intensify and downtone the sentiment score of the noun and the whole statement. Taboada et al. (2016) upon their findings propose such values to some of the adverbs: *most* +100%, *really* +25%, *very* +15%, *somewhat* -30%, *arguably* -20%.

In our findings, adverbs change the score by +30 points at most, considering such adverbs as *strangely, highly, quickly, clearly, predominantly* etc. We've also studied the impact of the adverb *deeply* on the sentiment score of several newspaper titles of hybrid war in Ukraine. It generally acts as an intensifier of the sentime score (+15%).

Conditional Sentences

The sentences that describe implications or hypothetical situations and their consequences are called conditional (Narayanan et al., 2009). Conditional sentences are composed of two clauses that are dependent on each other: the conditional and the consequent clause. Usually a conditional sentence starts with the preposition *if*. However, there are many other words and expressions that can be used to express conditions, such as *unless, even if, until, as (so) long as, assuming, supposing, in case, only if*.

There are four types of conditional sentences in the English language.

– Zero conditional form is used to express universal statements, such as facts or rules. In this type of conditional both the condition and consequent clauses are in the Present Simple tense, e.g., *If they take a bribe, they are corrupted*.

– First conditional form is used to express a hypothetical situation and it's probable result. In this form the condition is described in the Present Simple tense, but the consequent can be in the past or present tense with a modal auxiliary verb preceding the main verb. For example, *Unless they do something with the reforms, the economy will collapse*.

– Second conditional form describes a less probable situation, the speaker's preference or an imaginary event. The condition clause in this form is in the Past tense and the consequent clause includes a conditional verb modifier, such as *would, should, might* before the main verb, e.g., *If the statesman kept his word, the population would not turn their back on him*.

Third conditional form is used to express impossible events in the past. The condition clause is in the form of the Past Perfect tense and the consequent clause is expressed by the Present Perfect tense, e.g., *If she hadn't fooled the crowd, they would have believed her*.

Narayanan et al. (2009) conducted sentiment analysis of conditional sentences. They developed supervised learning models that help to determine if sentiments in a conditional sentence are positive, negative or neutral. Liu (2012) studied common patterns in conditional sentences on the basis of reviews, online discussions, and blogs about products that often indicate sentiment. We attempted to determine whether conditional sentences in

the newspaper titles on the hybrid war in Ukraine express a positive, negative or neutral sentiment.

The use of conditionals as a part of nonveridicality and their impact on the coherent relations in evaluation has been roughly studied by Trnavac and Taboada (2016). However, we researched how different types of conditionals impact the evaluation of the newspaper titles.

We found that the conditional sentences show different significance of the polarity influence based on the type of the conditional. Zero conditionals, as they are used for expressing real situations and facts, can be predicted to not have a great impact on polarity change. This prediction was justified in our research. The following title is shown to have a negative sentiment (-0.53): "The U.S. and NATO promised to protect Ukraine. If Ukraine is the aggressor, all bets are off." (The Washington Post, 14.05.). Without the conditional part the same sentence shows a more negative sentiment (-0.6), although the overall polarity change is insignificant. However, when other types of conditionals are involved in the sentence, the polarity change is more salient. For example, the title "Ukraine finally had a strong leader who would bite back if attacked" (Atlantic Council, 04.03.) has a negative sentiment score (-0.61). Without the condition, the sentence has a neutral polarity (+0.17).

Interrogative Sentences

Interrogative sentences are the ones that ask a question as opposed to the sentences that provide a statement, command or express an exclamation. An interrogative sentence is punctuated with a question mark at the end. Such sentences are usually marked by an inversion of the subject and the predicate.

Interrogations usually have a noticeable influence on the sentiment score. For example, the sentence "Why does Putin want a Ukrainian crisis?" (EU Observer, 06.04.) has a negative polarity (-0.57). However, if this sentence is turned from an interrogative into a declarative one, its polarity becomes neutral (0.15).

Subjunctive Mood

Subjunctive mood is often found in subordinate clauses that express a possibility or an action that has not yet occurred. The action is described in the form of a wish, a possibility or a necessity. Subjunctive mood is used to express opinion implicitly. Previous research on the role of subjunctive mood in sentiment change include the work of Goldberg et al. (2009) who studied wish detection on datasets obtained from political forums and product reviews. Ramanand et al. (2010) distinguished the category of wish and suggestion and formulated syntactic patterns for suggestion detection.

We found that the presence of the subjunctive mood in the sentence does not significantly influence the overall sentiment score of the statement. For example, the title "Russia-Ukraine border crisis: Merkel demands Putin reduce Russian troops around Ukraine" (Wionews, 08.04.) has a neutral sentiment (-0.1). Without the subjunctive construction, the sentiment rises to +0.13, however remains neutral.

In terms of psycholinguistic mapping, we can see that the nonverical markers, although usually not significantly, still can change the polarity of the statement. This is reflected in the perception of the media message by the readers. Nonveridicality presents a wide space for subjective reasoning, as the message itself is presented as hypothetical, as opposed to the real conditions. Therefore, the readers' perception of the message can be manipulated in the necessary way. Moreover, this manipulation is not salient but rather soft, which makes it a powerful tool in the hybrid war. Such psycholinguistic influence of the nonveridical means can only be noticed upon contemplation and investigation.

Conclusion. The newspaper reports are not entirely stripped from evaluation. The choice of words in which the message is expressed is crucial in shaping the readers' opinion of the topic. Such linguistic concepts as nonveridicality and irrealis impact the evaluation of the topic discussed in the newspapers. In this research, we aimed to identify how strongly different nonveridical markers influence the polarity and sentiment score of the English language newspaper titles on hybrid war in Ukraine.

First, we researched how the means of nonveridicality and irrealis are linguistically expressed. Then, we identified 200 articles published in 2021 in the English language newspapers with nonveridical markers in their titles with the help of component analysis method. Then, using the computational linguistic method of sentiment analysis and the comparative method we analysed the strength of the influence of nonveridical markers on the polarity of the newspaper title. It has been hypothesised that the positive and negative sentences become neutral in their polarity. However, we found that usually nonveridical markers do not greatly change the sentiment score of the text.

Among the most effective nonveridical markers we found such language means, as conditional sentences, negations and interrogative sentences. These linguistic devices shift the polarity of the message to an opposite one. The other language units, such as negation, modal verbs, adjectives and adverbs, subjunctive mood and verbs of intention usually change the sentiment score to several

points, in some cases neutralising it. It has been found that nonveridal markers present effective tools of psycholinguistic influence in hybrid war because of their hardly noticeable nature.

We assume that further research on the means of nonveridicality and irrealis and their influence on evaluation needs to be done to find their role in psycholinguistic mapping in newspaper discourse.

BIBLIOGRAPHY

1. Benamara F., Asher N., Mathieu Y. Y., Popescu V., Chardon B. Evaluation in discourse: A corpus-based study. *Dialogue & Discourse*. 2016. Vol. 7, no. 1. P. 1-49.

2. Blanco E., Moldovan D. I. A semantically enhanced approach to determine textual similarity. *EMNLP*. 2013. P. 1235-1245.

3. Hunston S., Thompson G. (Eds.). Evaluation in text: Authorial distance and the construction of discourse. Oxford: Oxford University Press, 2000.

4. Giannakidou A. (Non)veridicality, evaluation, and event actualization: Evidence from the Subjunctive in Relative Clauses. *Studies in Pragmatics*. 2014. P. 50-75. DOI: https://www.doi.org/10.1163/9789004258174_003

5. Liu B. Sentiment analysis and opinion mining. Synthesis lectures on human language technologies. Williston, VT: Morgan & Claypool Publishers, 2012.

6. Love K. APPRAISAL in online discussions of literary texts. *Text and Talk.* 2006. Vol. 26, no. 2. P. 217–244.

7. Macken-Horarik M. APPRAISAL and the special instructiveness of narrative. *Text.* 2003. Vol. 23, no. 2. P. 285–312.

8. Martin J. R. Introduction: special issue on appraisal. *Text.* 2003. Vol. 23, no. 2. P. 171–181.

9. Martin J. R., White, P. R. The Language of Evaluation. New York: Palgrave, 2005.

10. Nanli Z., Ping Z., Weiguo L., Meng C. Sentiment analysis: A literature review. *Proceedings of the International Symposium on Management of Technology (ISMOT)*. Hangzhou, IEEE, 2012. P. 572-576.

11. Narayanan R., Liu B., Choudhary, A. Sentiment analysis of conditional sentences. *Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing, EMNLP* : ACL-IJCNLP, Singapore, 2009. P. 180-189. DOI: https://doi.org/10.3115/1699510.1699534

12. Page R. E. An analysis of APPRAISAL in childbirth narratives with special consideration of gender and storytelling style. *Text.* 2003. Vol. 23, no. 2. P. 211–237.

13. Ramanand J., Bhavsar K., Pedanekar N. Wishful thinking: Finding suggestions and 'buy' wishes from product reviews. *Proceedings of the NAACL HLT 2010 Workshop on Computational Approaches to Analysis and Generation of Emotion in Text, CAAGET '10*. Association for Computational Linguistics, Stroudsburg, PA, USA, 2010. P. 54–61

14. Taboada M. Sentiment analysis: An overview from linguistics. *Annual Review of Linguistics*. 2016. Vol. 2, no. 1. P. 325-347.

15. Torza A. (ed.). Quantification with intentional and with intensional verbs. *Quantifiers, quantifiers, and quantifiers: Themes in logic, metaphysics, and language.* Springer, 2015. P. 141-168. DOI: https://www.doi.org/10.1007/978-3-319-18362-6_8

16. Trnavac R., Taboada M. Discourse relations and evaluation. Corpora. 2012. Vol. 11, no. 2. P. 169-190. DOI: https://doi.org/10.3366/cor.2016.0091

17. Zwarts F. Nonveridical contexts. *Linguistic Analysis.* 1995. Vol. 25, no. 3-4. P. 286-312.

REFERENCES

1. Benamara, F., Asher, N., Mathieu, Y. Y., Popescu, V., Chardon, B. (2016). Evaluation in discourse: A corpus-based study. *Dialogue & Discourse*, *7*(1), 1-49.

2. Blanco, E., & Moldovan, D. I. (2013). A semantically enhanced approach to determine textual similarity. *EMNLP*, 1235-1245.

3. Hunston, S., Thompson, G. (Eds.), (2000). *Evaluation in text: Authorial distance and the construction of discourse*. Oxford University Press, Oxford.

4. Giannakidou, A. (2014). (Non)veridicality, evaluation, and event actualization: Evidence from the Subjunctive in Relative Clauses. *Studies in Pragmatics*, 50-75. https://www.doi.org/10.1163/9789004258174_003

5. Liu, B. (2012). Sentiment analysis and opinion mining. *Synthesis lectures on human language technologies.* Morgan & Claypool Publishers.

6. Love, K. (2006). APPRAISAL in online discussions of literary texts. *Text and Talk, 26*(2), 217–244.

7. Macken-Horarik, M. (2003). APPRAISAL and the special instructiveness of narrative. *Text, 23*(2), 285–312.

8. Martin, J. R. (2003). Introduction: Special issue on appraisal. *Text, 23*(2), 171–181.

9. Martin, J. R., White, Peter R. R., 2005. *The Language of Evaluation*. Palgrave, New York.

10. Nanli, Z., Ping, Z., Weiguo, L., & Meng, C. (2012). Sentiment analysis: A literature review. *Proceedings of the International Symposium on Management of Technology (ISMOT)*, Hangzhou, IEEE, 2012, pp. 572-576.

11. Narayanan, R., Liu, B., & Choudhary, A. (2009). *Sentiment analysis of conditional sentences*. 180-189. Paper presented at 2009 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing, EMNLP 2009, Held in Conjunction with ACL-IJCNLP 2009, Singapore, Singapore. https://doi.org/10.3115/1699510.1699534

12. Page, R. E. (2003). An analysis of APPRAISAL in childbirth narratives with special consideration of gender and storytelling style. *Text, 23*(2), 211–237.

13. Ramanand, J., Bhavsar, K., and Pedanekar, N. (2010). Wishful thinking: Finding suggestions and 'buy' wishes from product reviews. In *Proceedings of the NAACL HLT 2010 Workshop on Computational Approaches to Analysis and Generation of Emotion in Text, CAAGET '10*, pp. 54–61, Stroudsburg, PA, USA. Association for Computational Linguistics.

14. Taboada, M. (2016). Sentiment analysis: An overview from linguistics. *Annual Review of Linguistics*, *2*(1), 325-347.

15. Torza, A. (ed.) (2015). Quantification with intentional and with intensional verbs. In *Quantifiers, quantifiers, and quantifiers: Themes in logic, metaphysics, and language* (pp. 141-168). Synthese Library. https://www.doi.org/10.1007/978-3-319-18362-6_8

16. Trnavac, R., & Taboada, M. (2012). Discourse relations and evaluation. *Corpora, 11*(2), 169-190. https://doi.org/10.3366/cor.2016.0091

17. Zwarts, F. (1995). Nonveridical contexts. *Linguistic Analysis, 25*(3-4), 286-312.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Atlantic Council. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/zelenskyy-aims-to-end-ukraines-oligarch-era/
2. BBC News. URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-56746144
3. CBS News. URL: https://www.cbsnews.com/news/biden-putin-ukraine-warning-war-russia/
4. Deutsche Welle (DW). URL: https://www.dw.com/en/us-aims-to-mediate-russia-ukraine-conflict/a-57427521
5. EU Observer. URL: https://euobserver.com/world/151450
6. Kyiv Post. URL: https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/halya-coynash-russian-former-militant-leader-explains-why-they-were-moved-from-donbas-after-mh17.html
7. Meduza. URL: https://meduza.io/en/feature/2021/04/07/we-deeply-doubt-it-will-help
8. Reuters. URL: https://www.reuters.com/
9. RKK ICDS. URL: https://icds.ee/en/rumours-of-war-another-russian-surprise-in-ukraine/
10. Rusi. URL: https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/rising-tensions-ukraine-are-not-necessarily-prelude-renewed-hot-war
11. The Guardian. URL: https://www.theguardian.com/world/2021/apr/18/what-do-they-want-from-us-as-russian-forces-amass-a-ukraine-frontier-town-feels-fear-and-despair
12. https://www.theguardian.com/film/2021/may/03/atlantis-review-strangely-upbeat-exploration-of-war-ravaged-ukraine
13. The National Interest. URL: https://nationalinterest.org/feature/why-russia-and-ukraine-are-likely-headed-escalation-their-war-189947
14. The New York Times. URL: https://www.nytimes.com/2021/05/08/world/europe/ukraine-russia-canal-crimea.html
15. The Washington Post. URL: https://www.washingtonpost.com/politics/2021/05/14/us-nato-promised-protect-ukraine-if-ukraine-is-aggressor-all-bets-are-off/
16. Wionews. URL: https://www.wionews.com/world/russia-ukraine-border-crisis-merkel-demands-putin-reduce-russian-troops-around-ukraine-376148

ВПЛИВ МАРКЕРІВ НЕВЕРИДИКАЛЬНОСТІ НА ОЦІНКУ В ЗАГОЛОВКАХ АНГЛОМОВНИХ ГАЗЕТ ПРО ВІЙНУ В УКРАЇНІ

Гордійчук Марта Ігорівна
аспірантка, викладач кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
бул. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна

У цій статті були досліджені маркери неверидикальності в заголовках газет про гібридну війну в Україні їх вплив на психолінгвістичну оцінку читачів. Мета. Дослідити мовні елементи неверидикальності та ірреалістичності та визначити їх вплив на валентність повідомлення у газетному дискурсі. Методи. 1. Описовий метод був використаний для визначення понять неверидикальності та ірреалістичності; 2. Метод компонентного аналізу дозволив виявити маркери неверидикальності в газетному дискурсі; 3. Сентимент-аналіз був використаний для визначення полярності компонентів неверидикальності у заголовках газет про гібридну війну в Україні; 4. Порівняльний метод дозволив проаналізувати валентність висловлювань з неверидикальних елементами та без них; 5. Психолінгвістичний метод був використаний для пояснення впливу невиридикальності на формування думки реципієнтів газетних новин. Результати. Було проаналізовано 200 заголовків англомовних газет, опублікованих у 2021 році про гібридну війну в Україні, які містять маркери неверидикальності. Ці маркери були досліджені відповідно до їх групи, серед яких заперечення, модальні дієслова, дієслова наміру тощо. Маркери кожної групи показали різні результати щодо впливу неверикальності на валентність повідомлення. Крім того, було виявлено, що неверидикальні маркери є ефективними засобами психолінгвістичного впливу в умовах гібридної війні. Висновки. Було визначено, що поняття "irrealis" та "nonveridicality" є термінами, що позначають такі мовні вирази, як модальні дієслова та заперечення. Вони впливають на оцінку повідомлення читачами у газетному дискурсі. Проведений сентимент-аналіз показав, що зазвичай вони їх вплив на зміну валентності повідомлення не радикальний. Однак, було також виявлено, що деякі маркери неверидикальності, такі як умовні речення, заперечення та питальні речення, сильно впливають на валентність повідомлення, а саме змінюючи її на протилежну. Необхідно провести подальші дослідження щодо елементів неверидикальності та їх впливу на оцінку, щоб виокремити більш ефективні та менш ефективні засоби зміни оцінки повідомлення.

Ключові слова: *неверидикальність, сентимент-аналіз, оцінка, гібридна війна, психолінгвістика.*

УДК 811.162.3'276.6:32
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.11

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ПОЛІТИКА НА ЧЕСЬКОМОВНОМУ МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ АНДРЕЯ БАБІША

Євланова Олександра Олександрівна
доктор філософії, молодший науковий співробітник
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України
вул. Грушевського 4, Київ, Україна

У статті розглядаються поняття «мовна особистість» та «індивідуальний стиль». Авторка досліджує трактування цього терміна в працях основоположників теорії мовної особистості, аналізує різні варіанти його розуміння в працях їхніх послідовників. Політику можна розглядати як комунікативний модус людської діяльності, в якій мова відіграє роль політичного інструменту. Зростання впливу комунікативно-смислових факторів на політичні процеси тягне за собою ще більшої значущості семіотичних характеристик. У процесі політичної комунікації береться до уваги не тільки адресат і адресант, а й сама комунікація. Реальна комунікація формалізується як її семіотичний аналог. Як і у випадку з магічною функцією мови, мовленнєвий акт передбачає, що веде до зміни світу, а учасниками цієї влади є не міфологія, а скоріше соціальна структура суспільства. Досліджено мову А. Бабіша, що окреслює його як мовну особистість у політичному дискурсі. Індивідуальний дискурс політика розглядається у статті як фрагмент національного політичного дискурсу та характеризується крізь призму сучасних тенденцій розвитку суспільної комунікації. Авторка робить висновок, що вибір конкретних засобів і методів, зроблених політиком, а також різноманітність їх мовного оформлення визначаються особливостями індивідуально-творчого підходу до відбиття явищ суспільно-політичної дійсності, манери викладу. Незважаючи на те, що рідною для А. Бабіша є словацька мова, він віртуозно володіє манерою маніпулювання суспільством. За роки прем'єрства він опанував стратегії політичного мовлення, які полягають у відсутності чіткої відповіді на запитання модератора, затягуванні діалогу, повторенні вже відомих фактів, скороченні дистанції між мовцем і глядачем тощо. У лексичному аспекті політичний дискурс А. Бабіша близький до побутового мовлення, багатий емоційно-оцінною лексикою. А. Бабіш постає як яскрава мовна особистість і переконливий оратор, здатний впливати як прагматично, так і емоційно на широку аудиторію.

Ключові слова: *політичний дискурс, лінгвооперсонологія, політична риторика, індивідуальний стиль, мовна особистість, мовленнєва діяльність, маніпулятивні прийоми, Андрей Бабіш.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. При вивченні чеського політичного дискурсу насамперед привертають увагу проблеми, пов'язані з дослідженням мовної діяльності чеських політичних діячів із погляду соціальних, психологічних та когнітивних особливостей. У зв'язку з цим на перший план виходять поняття «індивідуальний стиль спілкування» і «мовна особистість».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мовної особистості та індивідуального стилю розглядалася у працях видатних учених Я. Главсової, І. Голубовської, І. Іванцова, Ю. Караулова, В. Карасіка, Т. Толмачової та ін. Сучасна наука спрямована на проблематику, пов'язану з вивченням мовної особистості, розробляється поруч із розвитком комунікативної лінгвістики: теорії мовних актів, комунікативних ситуацій – прагматики, орієнтованої на суб'єкт спілкування.

Формування мети і завдань статті. Мета статті – охарактеризувати мовну особистість колишнього Прем'єр-міністра Чеської Республіки – А. Бабіша у лінгвопрагматичному аспекті.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) розглянути поняття «індивідуальний стиль» та «мовна особистість»;

2) дослідити вживання неологічної лексики та слів іноземного походження у промовах А. Бабіша;

3) охарактеризувати техніки маніпуляції колишнього Прем'єр-міністра Чеської Республіки.

Дослідження обумовлено напрямом сучасних лінгвістичних розробок вивчення дискурсу: його структури і типів, стилістичних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття стилю як індивідуальної манери спілкування сформувалося ще в XVII столітті в епоху романтизму. Як зазначав Аристотель: *«Гідність стилю полягає в ясності; якщо мова не зрозуміла, вона не досягає своєї мети»* (Аристотель, 2015, с. 17).

Поняття «індивідуальний стиль» дали розвиток праці Е. де Кондільяка, І. Гердера. Е. де Кондильяк обґрунтував зв'язок мови з культурою та її залежність від матеріальних та соціальних факторів. І. Гердер розвивав положення про взаємозв'язок мови та культури, співвідносячи ці поняття з періодизацією суспільства та розвитком особистості.

Поняття «індивідуальний стиль» передбачає існування мовної особистості. Цей термін вперше «вийшов у світ» у роботі німецького лінгвіста Й. Вайсбергера «Рідна мова та формування духу» у 1929 році (Weisgerber, 2019).

І. Голубовська у статті «Мовна особистість як лінгвокультурний феномен» узагальнила існуючі погляди на поняття «мовна особистість», уточнила її структуру з огляду на участь мовної особистості в комунікативних актах (Голубовська, 2008, с. 25).

Я. Главсова у роботі «Мова політики» зазначає, що мовна особистість створюється за допомогою мовних засобів та конструкцій: *«У своїй промові політик використовує широкий спектр різнорівневих мовних засобів для підкреслення найважливішої інформації, у тому числі виділяються синтаксичні та інтонаційні засоби, що складають мовну особистість»* (Hlavsová, 1997, p. 26). На основі положень Я. Главсової проводиться аналіз мовної особистості колишнього Прем'єр-міністра Чеської Республіки А. Бабіша.

Нині дуже актуальними стають дослідження мовної особистості політичному дискурсі. Мова промов дуже важлива для іміджу не лише прем'єр-міністра, а й для країни загалом і формує ставлення суспільства до лідера. Велику роль грає мовний паспорт політика – це сукупність тих комунікативних особливостей особистості, які роблять цю особу унікальною.

Важливе місце займає актуальна неологічна лексика, яку вводить у вжиток А. Бабіш. Нових слів, пов'язаних із коронавірусом у промовах колишнього Прем'єр-міністра Чеської Республіки налічуємо значну кількість. Більшість нових слів, які вводить А. Бабіш з початковим «корона»: *koronákaza, koronaepidemie, koronakrize, koronadeprese, koronapanika, koronténa* (карантин через коронавірус) или *koronáč* (кононавірус) (Citáty Andrej Babiš, 2021).

Про багатство чеської мови свідчить наявність новоутворень із однаковим значенням. Були зафіксовані, наприклад, синоніми для людини, яка безвідповідально поводиться в умовах пандемії. Для цього А. Бабіш використовує експресивні терміни: *coronaidiot* або *covidiot* (Projevy a komentáre, 2021). Серед новоутворень, однак, є деякі висловлювання, які він неправильно вимовляє, наприклад, *koronapokalypsa* або *koronagrilsezona* (Projevy a komentáre, 2021).

Існують також мовні обороти, які, на нашу думку, є проблематичними з погляду політичної коректності. Це стосується, наприклад, позначення COVID-2019 як *čínska chřipka*, що пов'язано з тим, що захворювання, спричинене новим коронавірусом, вперше з'явилося у Китаї наприкінці 2019 року.

Досить часто в промовах А. Бабіша з'являються іншомовні слова та висловлювання *resort, choice, veto, school, legal*, частина з них – спеціалізовані терміни або термінологізовані словосполучення: *restrukturalizace firmy, finance leasing, deficit financování, zisková marže, subvencovat výstavbu, participovat na zisku, koaliční partner, hospodářský potenciál, konsorcium, strukturalizace, politická strategie, digitalizace, eliminace* та ін (Projevy a komentáre, 2021). Ці слова відносно часто використовуються в політичній комунікації, оскільки відображають політичну реальність та тенденції, але для некомпетентного слухача можуть бути перешкодою для розуміння.

Варто згадати кілька технік маніпуляції, які колишній Прем'єр-міністр Чеської Республіки використовує для своєї «аргументації» та політичної пропаганди. Для того, щоб «увійти» до свідомості реципієнтів А. Бабіш використовує такі техніки: 1) використовує метафору для відвернення уваги; 2) поступово формулює питання, додає трохи демагогії та поступово змінює питання чи тему; 3) під час розмови визначає винного, при цьому створюючи міф про змову; 4) використовує «дружні» фрази.

Далі ми детальніше розглянемо, як А. Бабіш використовує ці техніки.

1) А. Бабіш ніколи не відповідає на питання безпосередньо, а відразу використовує метафору або починає говорити про щось інше. В аудиторії часто складається враження, що колишній Прем'єр-міністр, ймовірно, не зрозумів модератора і найвідоміші ведучі Чеського телебачення, такі як, наприклад, В. Моравець, не зупиняють його і не повторюють попереднього питання. А. Бабіш справляє враження «звичайної» людини, яка не розуміє всієї складності, але «близька до всіх» людей. Це миттєво привертає до нього увагу. Однак це цілком навмисний спосіб відвернути увагу модератора та глядача – створення авторитетності та спотворення фактів. Напр. *"My jsme s místopředsedou Faltýnkem o této věci mluvili…"* (Citáty Andrej Babiš, 2021).

2) А. Бабіш поступово починає переробляти реальність. Напр: *"Já jsem pana Ondráčka nevolil. Byl jsem proti, ale ANO je demokratická strana. Nevím, kdo jej z ANO volil. To jej ve skutečnosti zvolili opoziční politici"* (Malecký, 2017). Колишній Прем'єр-міністр починає дивно зигзагоподібно рухатися, надає правдиві заяви, але поступово змінює форму.

3) Важливо знайти винного або перенести всю увагу на щось інше. Напр: *"Pana Ondráčka zvolila opozice, aby mohla vyvolat protesty občanů", "Všechen odpor vůči mně a ANO je pozůstatek zkorumpovaného systému, který se snaží bránit, a tím mě a ANO znemožnit"* (Malecký, 2017). Щоб знайти винуватця і таким чином залишитися правдивою людиною.

4) В промовах у соціальних мережах колишній Прем'єр-міністр використовує маніпулятивну стратегію скорочення дистанції між оратором та реципієнтом за допомогою таких фраз як, наприклад, назва авторської передачі "Čau, lidi".

Висновки та перспективи подальших досліджень. Мовна особистість розвивається у історичному часі. Кожен Прем'єр-міністр, як і Президент, має свій лексикон, життєві ідеали, ієрархію цінностей у картині світу, моральні принципи тощо, які складають мовну особистість політика. Мова А. Бабіша – приклад мови професійного політика, яка не є для нього рідною. Протягом багатьох років на посаді Прем'єр-міністра він освоїв стратегії політичного мовлення, які полягають у відсутності чіткої відповіді на питання модератора, затягуванні діалогу, повторі вже відомих фактів, скороченні дистанції між оратором та глядачем та ін. У подальшій науковій роботі буде більш поглиблено проаналізована мова А. Бабіша, що визначає його мовну особистість у політичному дискурсі.

Дослідження виконано в рамках договору на виконання проєктів науково-дослідних робіт (НДР) молодих учених НАН України у 2021 р., визначених згідно з розпорядженням Президії НАН України від 16.06.2021 № 308.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель, 2015. Политика. Санкт-Петербург: Азбука-классика.
2. Голубовська, І.О., 2008. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен. Studia linguistica, 1. С. 25-33.
3. Citáty Andrej Babiš, 2021. Citáty slavných osobností. [online] Available at: <www.citaty.net/autori/andrej-babis/?page=2> [Accessed 27 November 2021].
4. Hlavsová, J., 1997. Jazyk politiky. In: F. Daneš, ed. *Český jazyk na přelomu tisíciletí.* Praha: Academia, p. 26.
5. Malecký, R., 2017. Kdybych nerozuměl lidem, nikdy bych nevybudoval úspěšnou firmu. Aneb sedm řečnických triků Andreje Babiše. HlídacíPes.org, [online] Dubna 17. Available at: <https://hlidacipes.org/kdybych-nerozumel-lidem-nikdy-bych-nevybudoval-uspesnou-firmu-aneb-sedm-recnickych-triku-andreje-babise/> [Accessed 04 January 2022].
6. Projevy a komentáře, 2021. Vláda ČR. [online] Available at: www.vlada.cz/scripts/detail.php?pgid=1013&conn=10155&pg=3 [Accessed 27 November 2021].
7. Weisgerber, J., 1929. Muttersprache und Geistesbildung. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

REFERENCES

1. Aristotel (2015). *Politika*. [Politics]. Sankt-Peterburg: Azbuka-klassika. [in Russian].
2. Citáty Andrej Babiš. (2021). [Quotes from Andrei Babish]. In: *Quotes of famous people.* [online] Available at: <www.citaty.net/autori/andrej-babis/?page=2> [Accessed 27 November 2021]. [in Czech].
3. Hlavsová, J. (1997). Jazyk politiky [Language of politics]. In: F. Daneš, ed. *Czech language at the turn of the millennium*. Praha: Academia, p.26. [in Czech].
4. Holubovska, I. O. (2008). Movna osobystist yak linhvokulturnyi fenomen. [Linguistic personality as a linguistic cultural phenomenon]. *Studia linguistica, 1*, pp. 25-33. [in Ukrainian].
5. Malecký, R. (2017). Kdybych nerozuměl lidem, nikdy bych nevybudoval úspěšnou firmu. Aneb sedm řečnických triků Andreje Babiše [If I didn't understand people, I would never build a successful company. Or seven speech tricks by Andrej Babiš]. HlídacíPes.org, [online] April 17. Available at: https://hlidacipes.org/kdybych-nerozumel-lidem-nikdy-bych-nevybudoval-uspesnou-firmu-aneb-sedm-recnickych-triku-andreje-babise/ [Accessed 04 January 2022]. [in Czech]
6. Projevy a komentáře [Speeches] (2021). *Government of the Czech Republic*. [online] Available at: <www.vlada.cz/scripts/detail.php?pgid=1013&conn=10155&pg=3> [Accessed 27 November 2021]. [in Czech].
7. Weisgerber, J. (1929). *Muttersprache und Geistesbildung.* [Mother tongue and mental education]. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht. [in Deutsch]

LANGUAGE PERSONALITY OF POLITICS ON THE CZECH-LANGUAGE MATERIAL OF ANDREI BABISH'S SPEECHES

Ievlanova Oleksandra Oleksandrivna
PhD., junior researcher
O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Grushevsky Str. , Kyiv, Ukraine

The article discusses the concepts of "linguistic personality" and "individual style". The author examines the interpretation of this term in the works of the founders of the theory of linguistic personality, analyzes various options for understanding the concept in the works of their followers, outlining the prospects for the use of actual term formation. Politics can be viewed as communicative modus of human activity, in which language plays the role of an instrument. The growing influence of communicative and semantic factors upon the political processes entails an even greater increase in the importance of semiotic characteristics. In the political communication process, not only an addressee and an addresser, but also the communication itself, are institutionalized. The real communication is formalized as its semiotic analogue. As in the case with the magic function of language, a speech act is assumed to lead to certain changes in the world, and the participants of this power are not a myth, but rather the social structure of society. The language of A. Babish is investigated, which defines him as a linguistic person in the political discourse. The individual discourse of politics is considered in the article as a fragment of the national political discourse and is characterized through the prism of modern trends in the development of public communication. The author concludes that the choice of specific means and methods made by the politician, as well as the variety of their linguistic design, are determined by the peculiarities of the individual-creative approach to reflecting the phenomena of socio-political reality and the originality of the manner of presentation. Despite the fact that for A. Babish his native language is Slovak, he skillfully masters the manner of manipulating society. Over the years as a prime minister, he mastered the strategies of political broadcasting, which are characterized by the absence of a clear answer to the moderator's question, delaying the dialogue, repeating already known facts, reducing the distance between the speaker and the viewer, etc. In the lexical aspect, the political discourse of A. Babish is close to everyday speech, rich in emotional and evaluative vocabulary. A. Babish appears to be a bright linguistic personality and convincing speaker, capable of exerting both pragmatic and emotional impact on a wide audience.

Key words: *political discourse, linguopersonology, political rhetoric, individual style, linguistic personality, speech activity, manipulative techniques, Andrei Babish.*

УДК 81'27'42=411.21
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.12

МОВНИЙ КОД СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК РЕГІСТР ВІРТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ: АРАБСЬКІ ФОРМУЛИ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ALLAH» (БОГ) (НА МАТЕРІАЛІ КОМЕНТАРІВ INSTAGRAM)

Заза Юлія Ярославівна
кандидат філологічних наук,
кафедра сходознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців 1, Львів, Україна

Статтю присвячено одній із актуальних проблем сучасної лінгвосеміотики, а саме регістру дискурсу як ситуативному контексту спілкування, що долучає до моделі мови низку елементів контексту: вербальну та невербальну поведінку мовців, тематичний репертуар, стратегії, соціальні ролі та наявність гендерних, вікових та інших опозицій, специфіку каналу спілкування. Окреслено розуміння віртуальної комунікації соціальних мереж як особливого регістру, детермінованого каналом спілкування. Доведено, що регістрові характеристики, а саме tenor, field, mode, детерміновані каналом спілкування. Показано, що мовний код (mode) є однією із регістрових характеристик віртуального дискурсу, зумовленого контекстом комунікації, а специфіка дискурсу арабського Instagram полягає, зокрема, у вживанні ідіоспецифічних формул. Об'єктом дослідження є віртуальна комунікація арабської соціальної мережі Instagram як особливий вид дискурсу, для якого характерна низка ознак: гіпертекстуальність, мозаїчність, глобальність, анонімність. Матеріалом статті є коментарі до постів офіційного аккаунту Ранії Абд-Аллаг (загальна кількість підписників – 6.9 мл.), королеви Хашимітського Королівства Йорданія. Нашими завданнями є: окреслити поняття «регістр дискурсу» та визначити його складові; встановити регістрові характеристики арабської соціальної мережі Instagram; виділити та описати мовний код (mode) як одну із регістрових характеристик арабського віртуального дискурсу. На матеріалі коментарів окреслено й доведено розуміння арабських формул із компонентом `Allah` як елементу ідіоетнічного мовного коду віртуального спілкування у арабських соціальних мережах, виділено їх смисловий та функціональний потенціал. Встановлено, що у віртуальному спілкуванні зазначені формули є арабськими усталеними етикетним втіленням стратегії ввічливості, що вживають комуніканти різних конфесій. Часто такі формули поєднуються із іншими семіотичними засобами, такими як різного роду смайлики та емотиви. Це своєю чергою створює певну карнавальність та специфіку арабського Instagram, зумовлену як віртуальним каналом спілкування, так і культурним контекстом.

Ключові слова: *соціосеміотика, регістр дискурсу, віртуальна комунікація, етикет, ввічливість.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обгрунтування її актуальності. Сучасне поле метапрагматики формують категорії різних типів екстралінгвістично детермінованої комунікації: соціальної, міжкультурної, віртуальної, серед яких риторичні аспекти спілкування, пов'язані з виразністю, послідовністю комунікативних ходів, ввічливістю та доречністю (Švehlová, 1994, s. 54).

Одним із перспективних напрямів прагмалінгвістики є дослідження віртуальної комунікації, що постає самостійною дискурсивною практикою, для якої характерні як спільні для інших типів риси, так і низка відмінних ознак, недоступних у повсякденній комунікації: суб'єктивність інформації, інтерактивність, гіпертекстуальність, креативність, глобальність, анонімність, мозаїчність (Радбиль, с. 223).

І, справді, контекст, у якому відбувається комунікація, детермінує останню. Мовна система у ситуативному контексті видається вже не статичною формою репрезентації, а постає динамічною, відкритою системою, детермінованою екстралінгвістичними чинниками спілкування. Саме такий діяльнісний підхід до вивчення ситуативно залежної комунікації і пропонує лінгвосеміотична модель регістрових характеристик дискурсу, запропонованих М.Холідеєм (M.A.K. Halliday), засновником Австралійської школи системно-функціональної граматики і соціальної семіотики (Halliday, 1978; Hasan, 1994; Kołata, 2010).

Регістр дискурсу `register of discourse`, згідно із цією теорією, – це конфігурація семантичних моделей; набір смислів, створених у певних специфічних умовах, що містить три компоненти: тематична сфера – field; конфігурація комунікативних ролей учасників – tenor; специфіка каналу комунікації- mode (Souzani, 2015).

Отже, розуміння віртуальної комунікації як особливого регістру, що має свої характеристики tenor – конфігурація соціальних ролей

мовців, field – тематична сфера, стратегії та mode – комунікативні засоби, відкривають перспективи дослідження віртуального дискурсу як особливого мовного коду, детермінованого специфікою каналу спілкування. Саме цій регістровій характеристиці – каналу комунікації або арабському віртуальному мовному коду ’mode’ і приділено увагу в цій статті.

Формулювання мети і завдання статті. Метою нашого дослідження є показати, що мовленнєві етикетні арабські теофорні формули (далі АТФ) – етикетні усталені вирази із компонентом `Allah` – ’Бог’, формують арабський ідіоспецифічний мовний код як одну із регістрових характеристик соціальної мережі Instagram. Для розв’язання поставленої мети сформульовано такі завдання: окреслити поняття «регістр дискурсу» та визначити його складові; встановити регістрові характеристики арабської соціальної мережі Instagram; виділити та описати мовний код, (mode) як одну із регістрових характеристик арабського віртуального дискурсу; довести, що арабські теофорні формули формують національно специфічний мовний код (mode) арабської віртуальної комунікації Instagram.

Об’єктом нашої уваги є коментарі (загальна кількість 980) до посту офіційного акаунту Ранії (Queen Rania Al Abdullah, الملكة رانيا العبد الله – الملكة الأردنية الهاشمية# حب_الأردن – королеви Хашимітського королівства Йорданії. **Предметом** – коментарі з теофорним компонентом `Allah` (Бог) як арабська ідіоетнічна складова мовного коду Instagram.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорію регістру дискурсу запропонував австралійський мовознавець, китаїст М.Холідей (Kołata, 2010), продовживши і розвинувши ідеї Б.Малиновського та представника школи британського контекстуалізму Дж.Фьорса (Hasan, 1999, p. 181). Згідно з цією теорією, регістр дискурсу охоплює такі параметри (Halliday, 1978):

1. *Хто саме бере участь?* – `tenor` стосується впливу конфігурації соціальних та комунікативних ролей мовців на перебіг комунікації.

2. *Що саме відбувається?* – `field` `поле` як простір дій або тематична сфера, до складу якої входять як стратегії мовців, так і тематичний репертуар.

3. *Яку роль відіграє у цьому мова?* – `mode` або мовний код – це сфера комунікативного коду, або те, уживання мовних та позамовних засобів у конкретній ситуації спілкування, обумовленій попередніми двома параметрами.

Отже, регістр дискурсу долучає до моделі мови низку елементів контексту: соціальні, комунікативні ролі учасників спілкування, вербальну та невербальну поведінку, тематичну сферу, комунікативні очікування та стратегії, ефект. Вважаємо, що вибір вербальних та невербальних засобів (регістрова характеристика `mode`), не обмежується згаданими параметрами, адже, на нашу думку, такий екстралінгвістичний параметр як культурний контекст значною мірою детермінує поведінку носіїв різних лінгвокультур. Тому врахування категорії культурно зумовленого контексту відкриває перспективи вивчення ідіоетнічно зумовлених регістрів дискурсу.

Отже, спершу розглянемо віртуальну комунікацію соціальних мереж як певний тип дискурсу, якому притаманні свої регістрові характеристики. Особливість віртуального каналу комунікації, як однієї із регістрових характеристик ’tenor’, полягає, зокрема, у анонімності – відсутності таких індивідуальних параметрів як стать, соціальний статус, вік, адже характеристики, заявлені у віртуальному профілі, можуть не відповідати дійсності, або бути прихованими. Це почасти зумовило тематичну сферу ’field’ віртуальної комунікації Instagram: виділитися, презентувати свою комунікативну особистість у віртуальному середовищі, з одного боку, та показати свою приналежність до певної ідіоетнічної спільноти (в нашому випадку, арабської) як комуніканта, обізнаного із правилами нетикету (від ’netiqquete’ – правила ввічливості у віртуальній комунікації (Mazid, 2008, p. 34) – з іншого. Це стає можливим завдяки вживанню ситуативно та етнокультурно детермінованого мовного коду `mode`.

Своєю чергою, регістровими характеристиками віртуального **арабського** спілкування у соціальній мережі Instagram є такі:

1. Конфігурація соціальних ролей – ’tenor’: Наявні стратегії анонімності – максимальна більшість аккаунтів є закритими, інформація про які доступна лише підписникам. Така стратегія – закривати свій аккаунт або створювати «фейковий» є типовою для всього арабського віртуального простору. Відповідно соціальні, культурні та гендерні показники в переважній більшості залишаються прихованими.

2. Тематична сфера або простір дій комунікантів – `field`. Основною функцією і, відповідно, тематичним репертуаром Instagram є аксіологічна – висловлення оцінки та обговорення фото. Проте високий ступінь анонімності арабських соціальних мереж почасти вплинув на тематичну сферу віртуального спілкування у коментарях. Тому важливою функцією арабського Instagram є фатична, а саме функція самопрезентації у віртуальному світі соцме-

реж, що знаходить своє втілення у культурно маркованих етикетних стратегіях ввічливості. Останні детерміновані комунікативним етикетом як «видимою складовою етики, втілені у спеціальних етикетних формулах, що виражаються сукупністю різнорівневих засобів (Горошко, 2007, с. 199). Знання риторики, а саме володіння красномовством *`kalaam zayy il asal`* – *'слова, солодкі, як мед'* або *'tazyiin ua tashwiih'* – *'декор та прикрашання'* є арабськими стратегіями ввічливості як засобами самопрезентації та «збереження лиця» (Ghazala, 2002, p. 52).

3. Мовний код – `mode`.Однією із втілених арабських ввічливих стратегій красномовства, про які йшлося вище, є уживання таких засобів національно специфічних мовних засобів як АТФ. Розглянемо докладніше цю етнокультурну домінанту арабського комунікативного коду Instagram.

Вирази, що містять компонент `Allah` називають релігійними ввічливими формулами – *religious politeness formulas* (Mazid, 2008, p. 41), що відповідає максимі якості арабського ввічливого спілкування. Уживання АТФ є частотним явищем у арабській віртуальній комунікації у соціальних мережах. Як показав матеріал, 20,4% з-поміж 985 коментарів містила АТФ. Мовний код `mode' арабських коментарів представлений поєднанням вербальних й невербальних засобів.

Однією із найпоширеніших, зокрема, є формула *`ma šaa' Allaah`* – *'машалла'* – *'як хотів Бог; божа досконалість`*. У контексті коментарів ця формула має експресивну функцію – це ідіоетнічно маркований мовленнєвий акт компліменту із апеляцією до Бога. Представлена як окремо, або у поєднанні із емотиконами як знаками іншої семіотичної системи:

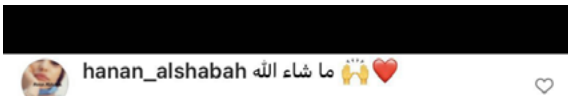

'Божа досконалість'.

так і у варіантах, що різняться кількістю адресатів побажань та додатковими засобами підсилення ефекту, наприклад:

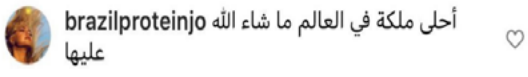

'Найгарніша королева у світі, ***так Бог хотів (божа досконалість)****'*, або:

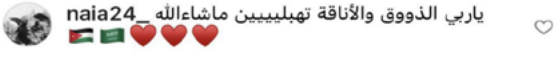

'Боже мій, витонченість та елегантність, збожеволіти, ***так Бог хотів (божа досконалість).***

Популярна також тавтологія як художній прийом – повтор слова الله ` ***Allah*** і сполучення в одному коментарі декількох АТФ задля більшого переконання та підсилення ефекту, наприклад:

' Королева, осяяна ***Богом*** *досконалість* ***(так хотів Бог), нехай Бог береже тебе****'*, або такий варіант:

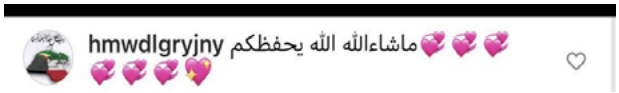

'Так хотів ***Бог (божа досконалість),*** *нехай* ***Бог*** *вас береже.'*

'Уся краса, витонченість, найкраща усмішка, ***нехай Бог її береже*** *надовго'.*

Як бачимо, найпопулярнішою тематичною сферою сферою уживання АТФ у коментарях є комплімент та побажання, що найчастіше поєднані в одному реченні. Наведімо ще один приклад:

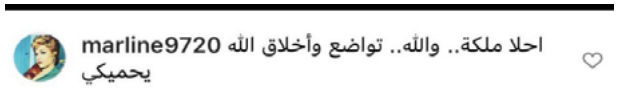

'Найкраща королева, ***Богом клянуся****, скромність і порядність,* ***нехай Бог тебе оберігає****';*

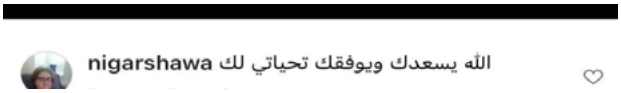

'Нехай Бог тобі допомагає *і постійно буде поруч, мої вітання тобі'.*

Поодинокі коментарі містять засоби звертання – частку `ya`, наприклад:

'Нехай Бог тебе береже*, о королево сердець'*

Приклади демонструють, що у коментарях представлена «ти-комунікація», «ви-комунікація», коли побажання звернені до другої особи у формі однини (*нехай Бог береже тебе, мої вітання тобі*) або множини (*нехай вас береже Бог*), так і «вона-комунікація», коли побажання та комплімент адресовані третій особі *(нехай Бог її береже надовго*). Поодинокі коментарі. що містять АТФ, порушують тему обговорення фото королеви Ранії, створюючи мозаїчність як притаманну особливість тематичної сфери 'field' комунікації соціальних мереж, наприклад:

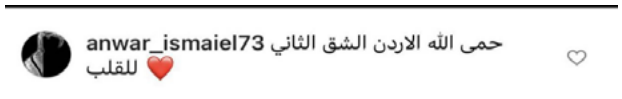

*’**Боже, бережи** Йорданію – мою другу половину серця.’*

Окремі коментарі представлені такими АТФ, наприклад:

***’Боже, бережи нам** тебе, нехай твоя краса триває вічно, о, моє життя’* або

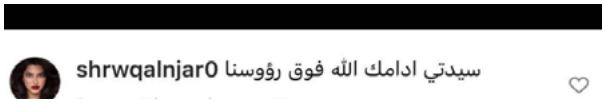

’*Моя пані, нехай Аллаг береже тебе над нами* (букв. «над нашими головами)»’ – тут спостерігаємо ввічливу стратегію підкреслення асиметричності спілкування, втіленої у локусі «*над нашими головами*». Це підкреслює високий статус королеви Ранії і доводить вплив регістрових характеристик, у даному випадку конфігурації соціальних ролей мовців ’tenor’ на вибір мовного коду ’mode’.

Цікавим є те, що абсолютна більшість коментарів, до складу яких входять АТФ, графічно представлені арабським шрифтом як ідіоспецифічною семіотичною системою. Лише поодинокі коментарі із АТФ написані англійською мовою. Припускаємо, їх автори – мусульмани з неарабських країн, не обізнані з арабським шрифтом, наприклад:

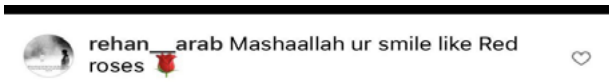

***’Божа досконалість**, ти пахнеш, наче червоні троянди’.*

Ці та інші загальноарабські етикетні формули є складовою мовного коду різних регістрів спілкування, а тому є конфесійно нейтральними, тобто більшість із них уживають як араби різних віросповідань, так і мусульмани різних етносів (Уткіна, 2005, с. 406). Відповідно лексема ’Аллаг’, що входить до складу загальноарабських етикетних формул, перекладається українською як ’Бог’ безвідносно до конфесії. Проте теофорний компонент частини загальномульманських формул задля підкреслення їх конфесійної приналежності краще транслітерувати як ’Аллаг’.

Отже, як показав матеріал, АТФ формують ідіоетнічну ввічливу модель спілкування у соціальних мережах. Коментарі із АТФ є «самодостатніми» (Бацевич, 2005, с. 172) мовленнєвими актами, адже відбувається свого роду семіотизація дискурсу, коли слово втрачає свою інформативну функцію та перетворюється у певну магічну формулу. Оцінка фото відбувається за допомогою апеляції до найвищого абсолюту – Бога: «*я стверджую, що таку досконалість створив Бог*»; «*я прошу, аби Бог беріг адресата*» та інші. Для носіїв арабської мови така магія слова із згадуванням `Allah`а містить найвищий ступінь переконання і є ідіоетнічно маркованою максимою якості як одним із постулатів успішного спілкування П. Грайса, зумовленою культурним контекстом. Стосовно функціонального потенціалу АТФ, то матеріал показав, що переважна більшість коментарів – це мовленнєві акти захоплення, компліменту та побажання. І саме компонент `Allah` створює їх підсилення, адже перебільшення і надмірність як бажаний ефект арабського красномовства та ввічливості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Канал віртуального спілкування як регістрова характеристика `tenor` зумовлює конфігурацію комунікативних віртуальних ролей мовців, забезпечуючи останнім значно більшу анонімність порівняно із «живим» усним спілкуванням. Цей чинник своєю чергою впливає на тематичну сферу віртуального спілкування `field` і дає можливість використання більш креативних комунікативних одиниць `mode`. Арабські теофорні формули – це ідіоспецифічні поліфункціональні комунікативні засоби, детерміновані культурним контекстом як однією із регістрових характеристик, а їх застосування є елементом арабського віртуального етикету. Як показав матеріал, більшість коментарів із АТФ свідчать про онтологізацію мовленнєвого акту, адже у даному регістрі вони є певними сакральними «магічними формулами», що об’єднані спільною гіпертемою ’field’ вихваляння, захоплення та побажання.

Таким чином, регістрова характеристика комунікативного коду `mode` представлена АТФ як важливою арабською ідіоетнічною складовою арабської віртуальної комунікації, зумовленою арабським культурним контекстом.

Перспективами дослідження є подальше вивчення інших ідіоспецифічних мовних засобів віртуального спілкування на різних рівнях мови; вивчення зіставлення мовного коду різних соцмереж, дослідження інших регістрових характеристик віртуального спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошко Е. Лингвистика Интернета: формирование дисциплинарной парадигмы. *Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе*: межвуз. сб. науч. тр. : ОГИИК, 2007. Вып. 5. С. 223-237.
2. Бацевич Ф. Лінгвістична генологія – проблеми та перспективи. Львів: ПАІС, 2005. 264 с.
3. Радбиль Т. Языковые аномалии в художественном тексте: Андрей Платонов и другие. М.: Флинта, 2012. 322 с.
4. Уткіна Ю. Мовленнєві формули з іменем Аллаг як один із компонентів вербального арабського етикету. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник.* Львів: Логос, 2005. С. 400-407.
5. Ghazala H. Allegory in Arabic Expressions of Speech and Silence (A Stylistic-Translational Perspective). *Translation Journal*. Volume 6. № 2/ 2002. URL: https: https://translationjournal.net/journal/20arabic.htm
6. Halliday M.A.K. Language as Social Semiotic. London: Edward Arnold, 1978. 256 p.
7. Hasan R. Speaking with reference to context. *Text and Context in Functional Linquistics.* University of Brunei Darussalam, 1999. P. 177-219.
8. Kołata J. The Reformulation of Genre and Register Analysis. *Styles of communication*. № 2/2010. P. 50-74. URL:https://journals.univ-danubius.ro/index.php/communication/article/viewFile/733/666
9. Mazid B. The Politeness Principle From Grice to Netiqette. Kuwait: AASS, 2008. 61 p.
10. Souzani F. A Register Analysis of the Persian Translation of McCarthy's novel 'The Road' in light of Steiner's model. URL: https:///translationjournal.net/July-2015/a-register-analysis-of-the-persian-translation-of-mccarthy-s-novel-the-road-in-light-of-steiner-s-model.html
11. Švehlová M. Zdvořilost a řéčová etiketa. *Filologické studie XIX*: Praha: Academia, 1994. 61 s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

https://www.instagram.com/p/Cd8g786Mol1/?igshid=YmMyMTA2M2Y=

REFERENCES

1. Horoshko, E. (2007). Lingvistika Interneta: formirovanie disciplinarnoi paradigmy. Ganry I tipy teksta v nauchnom i mediynom discurse. [Linguistic of the Internet: the formation of a disciplinary paradigm. Genres and text types in scientific and media discourse]. *megvuz.sb.naucn.tr.:OGIIK. Vyp.5*. S. 223-227. [in Russian].
2. Bacevych, F. (2005). *Linhvistychna henolohia – problemy ta perspectyvy*. [Linguistic genealogy – problems and prospects] L`viv: PAIS. [in Ukrainian].
3. Radbil`, T. (2012). *Yazykovyie anomalii v hudogestvennom tekste: Andrey Platonov I drugiye.* [Language anomalies in literature text: Andrey Platonov I drugiye].M.: Flinta.[in Ukrainian].
4. Utkina, Y. (2005). Movlenn'ievi formuly z imenem `Allah' yak odyn iz komponentiv verbal'noho arabs'koho etyketu. [Language formulas with name of God as one of the component of speech verbal etiquette]. In: *Istoriya relihiy v Ukrayini: naukovyi shchorychnyk*. L`viv: Lohos, 2005. S. 400-407. [in Ukrainian].
5. Ghazala, H. (2002). Allegory in Arabic Expressions of Speech and Silence (A Stylistic-Translational Perspective). *Translation Journal*. Volume 6. № 2. URL: https: https://translationjournal.net/journal/20arabic.htm.[in English].
6. Halliday, M.A.K. (1978). *Language as Social Semiotic.* London: Edward Arnold. 256 p.
7. Hasan, R. (1999). Speaking with reference to context. *Text and Context in Functional Linquistics.* University of Brunei Darussalam. P. 177-219. [in English].
8. Kołata, J. (2010). The Reformulation of Genre and Register Analysis. *Styles of communication*. № 2. P. 50-74. URL: https://journals.univ-danubius.ro/index.php/communication/article/viewFile/733/666[in English].
9. Mazid, B. (2008). *The Politeness Principle From Grice to Netiqette*. Kuwait: AASS. 61 p.
10. Souzani ,F. (2015). A Register Analysis of the Persian Translation of McCarthy's novel 'The Road' in light of Steiner's model. *Translation Journal, 7.* URL: https: ///translationjournal.net/July-2015/a-register-analysis-of-the-persian-translation-of-mccarthy-s-novel-the-road-in-light-of-steiner-s-model.html[in English].
11. Shvehlová, M. (1994). Zdvorzhilost a rzhéchová etiketa. [Politeness and speech etiquette]. *Filologické studie XIX*: Praha: Academia, 1994. 61 s. [in Chech].

SOURSES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

https://www.instagram.com/p/Cd8g786Mol1/?igshid=YmMyMTA2M2Y=

THE COMMUNICATIVE CODE OF SOCIAL NETWORKS AS A REGISTER OF VIRTUAL DISCOURSE: ARABIC FORMULAS WITH THE COMPONENT "ALLAH" (GOD) (BASED ON INSTAGRAM COMMENTS)

Zaza Yuliya Yaroslavivna
Candidate of Philological Sciences, Lecturer
Department of Oriental Studies
Ivan Franko National University of Lviv
1, Sichovykh Striltsiv Str., Lviv, Ukraine

The article is dedicated to one of the relevant problems of modern linguo-semiotics, viz. discourse register as the situational communication context that connects a number of contextual elements to the speech model: verbal and non-verbal speaker behavior, thematic repertoire, social roles and availability of gender, age, and other oppositions, specific features of the communication channel. The understanding of virtual communication in social media as a special register pre-determined by the communication channel is highlighted. It is proven that register characteristics, viz. tenor, field, mode are pre-determined by the communication channel. It is shown that the speech mode constitutes one of the register characteristics of virtual discourse caused by the communication context, while the specificity of the Arabic Instagram discourse lies, in particular, in the usage of idiospecific formulae. The object of research is virtual communication of the Arabic social medium Instagram as a special discourse type characterized by a number of features: hypertextuality, mosaicism, globality, anonymity. The material of the article is comments to the posts in the official account of Rania Al-Abdullah (with the total number of subscribers – 6.9 mln.), the Queen of Hashemite Kingdom of Jordan. Our objectives are as follows: to outline the notion of "discourse register" and to determine its components; to establish register characteristics of the Arabic social medium Instagram; to point out and describe the speech mode as one of the register characteristics of the Arabic virtual discourse. On the basis of the comments the understanding of the Arabic formula containing the "Allah" component as an element of idioethnic speech mode of virtual communication in Arabic social media is outlined and proven, their sense and functional potential is highlighted. It is established that in virtual communication the above formulae constitute a stable Arabic etiquette embodiment of the politeness strategy, used by communicators belonging to different confessions. Quite often such formulae are combined with other semiotic means, like different smiles and emoji. This, in its turn, creates some effect of carnival and establishes the specificity of the Arabic Instagram, caused both by the virtual nature of the communication channel, and by the cultural context.

Key words: *sociosemiotics, register of discourse, virtual communication, language games, etiquette, courtesy.*

УДК 811.111'38:821.111
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.13

АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНОТАТИВНОЇ ДОМІНАНТИ В РАМКАХ ХРОНОТОПУ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ФЕНТЕЗІ

Зайченко Юлія Олегівна
викладач, аспірант кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
просп. Перемоги, 37, Київ, Україна

Статтю присвячено виявленню домінантних стилістичних мовних засобів, що вживаються для передачі експресивної, емотивної та оцінної конотацій при описі хронотопу в англомовних текстах фентезі кінця XX ст. Хронотоп у текстах фентезі відіграє одну з ключових ролей, оскільки сама природа жанру фентезі напряму пов'язана із створенням автором нового, вторинного світу, що сповнений магії, та дивовижних істот або явищ. Такий світ може мати ознаки реального, а може суттєво від нього відрізнятися, втім його неодмінної особливістю є вірогідність, що вимагає від автора детального опрацювання інформативної та прагматичної складової. При описі вторинного світу в проаналізованих текстах фентезі автори приділяють значну увагу конотативному аспекту, застосовуючи широкий спектр мовних одиниць з додатковим експресивним, емотивним та оцінним компонентом значення, оскільки саме такі засоби максимально втілюють закладені в образ вторинного світу інтенції. Конотації в текстах актуалізуються за рахунок образних одиниць, що функціонують для підсилення певних ознак, якими володіють рослинний, тваринний світи, природа, архітектура, а також магічні артефакти та явища в рамках хронотопу, демонстрації емотивного сприйняття персонажами простору або часу, описаних в текстах, надання оцінки певним властивостям простору або часу. Конотативна домінанта включає в себе комплекс мовних та мовленнєвих засобів, в яких закладено експресивне, емотивне або оцінне ставлення суб'єкта до певного об'єкта, які превалюють у тексті. За результатами аналізу встановлено, що найпоширенішим конотативним компонентом в проаналізованих англомовних текстах фентезі є експресивність, а домінантним засобами її реалізації є експресивні засоби синтаксичного, лексичного та фонетично-графічного рівнів. Емотивність, в залежності від тексту, складає від третини до майже половини мовних одиниць і реалізується здебільшого за рахунок засобів лексичного та лексично-синтаксичного мовних рівнів. Частотність застосування оцінних мовних засобів варіюється у текстах найширше, і найпоширенішими засобами її реалізації є мовні одиниці лексичного та лексично-синтаксичного рівня.

Ключові слова: *конотативна домінанта, експресивність, емотивність, оцінка, хронотоп, фентезі.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Художній текст жанру фентезі – багатоаспектне явище, яке останнім часом все частіше є об'єктом дискусій науковців-мовознавців. Так значна увага приділяється текстам цього жанру в рамках досліджень когнітивної лінгвістики (Александрук, 2011; Babelyuk et al., 2021), лінгвокультурології (Шкотова, 2014; Zaichenko, 2021) та стилістики (Mandala, 2010, Коляса, 2015). Оскільки при створенні текстів фентезі автори приділяють значну увагу опису вигаданих вторинних світів, в рамках яких розгортається сюжет, важливим є визначення їх домінантних стилістичних особливостей, адже саме експресивні засоби та стилістичні прийоми, що використовуються авторами в таких текстах, реалізують конотації експресивності, емотивності та оцінки, завдяки яким текст набуває прагматичного впливу на читача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття конотативної домінанти тісно пов'язане з поняттям стилістичної домінанти. До питання стилістичної домінанти як панівної риси текстів різних жанрів в останні десятиліття все частіше звертаються дослідники-філологи, зокрема з позицій літературознавства (Коваленко, 2010) перекладознавства (Величенко, Мельник, 2020) та стилістики (Гук, 2015; Долгушева, 2021). Втім, у наявних працях відсутнє визначення домінанти як лінгвістичного явища. Р. Ріжко вводить термін семантико-стилістичної домінанти, описуючи її як «образно-змістову єдність, реалізовану в лексичних, синтаксично-стилістичних структурах – здебільшого повторюваних мовних одиницях поетичного тексту, які, маніфестуючи концептуальну й художньо-образну (експліцитну й імпліцитну, аксіологічну, комунікативно-прагматичну, когнітивну, етнокультурну) інформації, формують

індивідуальноавторську креативну картину світу» (Ріжко, 2011, с. 301). На базі вищезазначеного конотативну домінанту ми визначаємо як сукупність мовних та мовленнєвих засобів, в яких закладено експресивне, емотивне або оцінне ставлення суб'єкта до певного об'єкта, які превалюють у тексті.

Формулювання мети і завдань статті. Метою дослідження є виявлення домінантних засобів актуалізації конотативних компонентів в англомовних текстах жанру фентезі на матеріалі романів Р. Джордана «Око світу» (1990), Дж.Р.Р. Мартіна «Гра престолів» (1996), Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і філософський камінь» (1997) та «Гаррі Поттер і таємна кімната» (1998). Мета дослідження зумовлює необхідність виконання таких **завдань**: 1) розглянути специфіку хронотопу текстів фентезі; 2) визначити частотність актуалізації експресивного, емотивного та оцінного компонентів конотації в проаналізованих текстах; 3) виявити засоби реалізації конотації, що превалюють при актуалізації кожного з компонентів конотації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хронотоп як текстова категорія представлений у вигляді двох основних підкатегорій: простору та часу. Категорія часу в проаналізованих текстах фентезі переважно реалізується шляхом розгортання сюжету і не має специфічних семантичних та стилістичних маркерів у текстах (за винятком роману Дж.Р.Р. Мартіна «Гра престолів», де літо та зима мають підкреслено глобальний характер та набувають чітких позитивних та негативних конотацій). Інша ситуація з категорією простору – оскільки однією з жанротворчих особливостей текстів фентезі є неодмінна наявність вторинного світу, автори приділяють значну увагу створенню і опису цього світу. Простір у текстах фентезі реалізується за рахунок опису міст та архітектурних споруд, рослинного та тваринного світу, матеріальних речей, що використовуються персонажами в побуті, зброї, релігії та світогляду. Окремою невід'ємною частиною хронотопу текстів фентезі є наявність магії в описуваному вторинному світі. Магія у текстах постає переважно як особлива сила, всемогутня, але обмежена певними правилами, до неї належать описи проявів магії, конкретні магічні явища, магічні та міфічні істоти, що функціонують або згадуються у творах, магічні артефакти.

Серед проаналізованих текстів найширшої мовно-стилістичної репрезентації хронотоп знаходить у тексті Р. Джордана «Око світу», де наявні 2481 стилістична мовна одиниця, застосовані для опису часу та простору вторинного світу. У двох текстах Дж. Роулінг кількість мовних одиниць, застосованих для опису хронотопу, складає 1381, а в тексті Дж.Р.Р. Мартіна 598.

Найбільш частотними в рамках опису хронотопу є мовні одиниці з експресивним конотативним компонентом. У тексті Р. Джордана налічуються 2291 (92%) мовних одиниць, що несуть у собі експресивний компонент значення. Домінантними є повтори (315) на синтаксичному рівні, порівняння (297) на лексично-синтаксичному, а також епітети (234) на лексичному рівні.

У світі тексту «Око світу» магія має гендерно-специфічні особливості, зокрема магія жіноча, саїдар, є чистою, світлою, а чоловіча, саїдін, заплямованою. Повтором слова «*taint*» у наведеному нижче описі застосування Рандом ал'Тором магії, автор інтенсифікує згадану особливість саїдін: «He was still touching *saidin*, the male half of the power that drove the universe, that turned the Wheel of Time, and he could feel the oily **taint** fouling its surface, **the taint** of the Shadow's counterstroke, **the taint** that doomed the world» (Jordan, 1990, p. 5).

Приклад вираження експресивної конотації за допомогою порівняння наявний у наведеному реченні. Вогнище порівнюється із ковальським горном, що підкреслює інтенсивність горіння полум'я: «Flames roared on the hearth **like a forge-fire with the bellows pumping**, but gave no heat» (Jordan, 1990, p. 199).

Епітет «*fabled*» у наведеному реченні інтенсифікує за рахунок контексту красу Білого Мосту – визначного місця західного Андору, за легендами побудованого Айз Седай за допомогою магії: «The three rode on silently toward the **fabled** White Bridge» (Jordan, 1990, p. 411).

Хронотоп у тексті Дж.Р.Р. Мартіна представлений 554 експресивними мовними одиницями, що складає 93% від загальної кількості стилістичних мовних засобів, застосованих для опису цього семантичного поля. Домінантними є епітети (128) на лексичному мовному рівні та порівняння (93) на лексично-синтаксичному.

Епітет «*ancient*» інтенсифікує ознаку прадавності чорного лісу, що простягається далеко на північ за Стіною, і куди не ступає нога людини: «Few axes had ever swung in *that* black wood, where even the moonlight could not penetrate the **ancient** tangle of root and thorn and grasping limb» (Martin, 1996, p. 170).

Лютововки – напівміфічні, рідкісні тварини, зображені на гербі Старків. Загиблу вовчиці та приплід вовченят в самому початку історії знаходять діти Еддарда Старка, і оскільки кількість вовченят збігається з кількістю нащадків роду

Старк, ця сцена відіграє певною мірою роль пророцтва. Кожне вовченя має риси, подібні до рис свого господаря або господині, і окремо від усіх постає Привид – вовченя-альбінос Джона Сноу, бастарда Еддарда Старка. Незвичний колір тварини демонструє відокремленість Джона від його напівбратів та напівсестер, рідних дітей Еддарда. У наведеному нижче прикладі порівняння кольору очей із кров'ю інтенсифікує особливості забарвлення Привида: «His eyes were **as red as the blood of the ragged man who had died that morning**» (Martin, 1996, p. 15).

Частотність вживання мовних одиниць з експресивною конотацією у текстах Дж. Роулінг налічує 1263, що складає 92%. Домінантними є курсив (195) на фонетично-графічному мовному рівні, а також епітети (159) на лексичному.

Написання курсивом у репліці Геґріда демонструє інтонаційне підсилення персонажем частини висловлювання, що стосується світу магів, до якого Гаррі Поттеру прийшов час приєднатися:

But Hagrid simply waved his hand and said, «About *our* world, I mean. *Your* world. *My* world. *Yer parents' world*» (Rowling, 1997, p. 37).

Епітет «*hollow*», який застосовується для опису очних западин кам'яних скульптур змій, що обвиваються навколо колони, що підтримують склепіння Таємної Кімнати Салазара Слізерина у Гоґвортсі, набувають експресивної конотації, підкреслюючи ознаку порожнистості: «The **hollow** eye sockets of the stone snakes seemed to be following him» (Rowling, 1998, p. 226).

Стилістичні мовні засоби з емотивним компонентом, залучені для опису хронотопу у тексті Р. Джордана, складають 35%, налічуючи 865 мовних одиниць. Домінантними є порівняння (195) на лексично-синтаксичному мовному рівні, а також метафори (153) на лексичному. Засоби вираження негативної конотації приблизно вдвічі превалюють над засобами вираження позитивної зі співвідношенням 647 до 218.

Значну роль у тексті відіграє хронотоп снів Ранда, у яких він стикається із жахами минулого та спілкується з Темним. Опис химерної будівлі, кам'яні стіни якої нібито розплавилися, що демонструється за допомогою порівнянь, набуває емотивної конотації передчуття жаху в контексті: «Odd curves and peculiar angles, **as if the chamber had been melted almost haphazardly out of the stone**, and columns **that seemed to grow out of the gray floor» (**Jordan, 1990, p. 199).

Не зважаючи на те, що в текстовому світі магія Айз Седай вважається негативним явищем, загрозливим та заплямованим, герої та їхні супутники, стикнувшись з нею, зокрема в ситуаціях, коли саме магія рятує їхнє життя, сприймають її як явище таке, що викликає позитивні емоції. Р. Джордан демонструє це за рахунок порівнянь візуальних проявів магії з естетичними явищами: «Something leaped from the end of the staff, **like liquid light rendered to a syrup of fire**, a blazing spear of white and red and yellow, streaking into the black, exploding, coruscating **like shattered diamonds» (**Jordan, 1990, p. 683).

Метафори, які застосовує Р.Джордан для опису неба уві сні Ранда, несуть в собі негативні емотивні конотації безвиході, важкості, пригніченості за рахунок лексем, денотативне значення яких пов'язане із кров'ю, свинцем: «The sun was a **swollen, blood-red ball**, more fiery than on the hottest day of summer and bright enough to sear his eyes, but it stood stark against a **leaden cauldron of a sky** where clouds of sharp black and silver roiled and boiled on every horizon» (Jordan, 1990, p. 123).

Образ огіра Лойяла – представника дивовижної раси, що приєднався до героїв та їхніх супутників в подорожі до Ока Світа – створений за рахунок стилістичних мовних одиниць, що несуть в собі позитивну емотивну конотацію. Прикладом такої мовної одиниці є метафора, в яку закладене порівняння із живою легендою: «Even after Trollocs and Fades in the flesh, it was still astonishing to meet **a legendwalking and breathing»** (Jordan, 1990, p. 631).

Близько половини (44%) мовних та мовленнєвих засобів, використаних для опису хронотопу у тексті Дж.Р.Р. Мартіна, несуть у собі емотивну конотацію, налічуючи 265 мовних одиниць. Домінантними є епітет (75) на лексичному мовному рівні та порівняння (62) на лексично-синтаксичному. При цьому негативна емотивність переважає над позитивною зі співвідношенням 163 до 102.

Прикладами реалізації в тексті емотивної конотації за допомогою епітетів наявні у наведених нижче прикладах. Виття лютововків, що описується як «*cold*» та «*lonely*», пригнічує Кейтілін Старк, яка сидить у ліжка свого скаліченого сина, не знаючи, чи він прийде до тями: «The howling grew louder. It was a **cold** and **lonely** sound, full of melancholy and despair» (Martin, 1996, p. 71).

В той самий час дракони, навіть їхні прадавні скелети, викликають захват у Тіріона Ланністера, що у наведеному уривку виражається епітетами із вказівкою на дивовижність цих істот: «From there the skulls ranged upward in size to the three **great** monsters of **song and**

story, the dragons that Aegon Targaryen and his sisters had unleashed on the Seven Kingdoms of old» (Martin, 1996, p. 94).

Порівняння дощу у місті із кров'ю та почуттям провини демонструє негативні емоції, які цей дощ викликає у персонажа на тлі його переживань. Відповідна конотація набувається залученими до опису мовними одиницями у контексті:

The rain had driven everyone under their roofs. It beat down on Ned's head, **warm as blood and relentless as old guilts** (Martin, 1996, p. 309).

У репліці Сема Тарлі, наведеній нижче, описуються його враження від першого снігопаду, який він побачив у своєму житті. Порівняння снігу з м'яким дощем та пір'ям набуває позитивної емотивної конотації милування:

We were crossing the barrowlands, me and the men my father sent to see me north, and this white stuff began to fall, **like a soft rain**. At first I thought it was so beautiful, **like feathers drifting from the sky**, but it kept on and on, until I was frozen to the bone (Martin, 1996, p. 215).

Емотивну конотацію в рамках хронотопу в текстах Дж. Роулінг несуть в собі 439 мовних одиниць, що складає 32%. Домінантою є епітет (98). Негативна конотація суттєво переважає, налічуючи 300 мовних одиниць, в той час як засоби вираження позитивної конотації налічують 139 одиниць.

Шепіт василіска, жахливого монстра, що довгий час ховався у Таємній Кімнаті, втім був випущений Джінні Візлі під дією маніпуляцій Тома Реддла, викликає у Гаррі емоції здивування й жаху. Ці емоції виражаються за рахунок епітетів, які набувають відповідного конотативного значення за рахунок того, що денотати цих епітетів містять вказівки на отруту, холод: «It was a voice, a voice to chill the bone-marrow, a voice of **breath-taking**, **ice-cold venom»** (Rowling, 1998, p. 87).

Епітет «*invitingly*» у наведеному нижче уривку набуває позитивної емотивної конотації, оскільки демонструє затишок, що панує в Головному Залі Гоґвортсу під час святкової вечері на честь Геллоуіна, яку Гаррі, Рон та Герміона змушені пропустити через обіцянку прийти до Майже-Безголового Ніка на Смертенини – специфічне свято, яке відзначають привиди: «So, at seven o'clock, Harry, Ron and Hermione walked straight past the doorway to the packed Great Hall, which was glittering **invitingly** with gold plates and candles, and directed their steps instead towards the dungeons» (Rowling, 1998, p. 95).

У тексті Дж.Р.Р. Мартіна помітно найбільш частотне вираження оцінки при описі хронотопу порівняно з текстами Дж. Роулінг та Р. Джордана. Тут 319 мовних одиниць з 598 є оцінними, що складає 53%. Домінантними є епітет (124) на лексичному мовному рівні та порівняння (66) на лексично-синтаксичному. Негативні конотації превалюють над позитивними у співвідношенні 194 до 125.

Епітет «*chill*», який застосовується для опису атмосфери в крипті Вінтерфелу, де поховані пращури Еддарда Старка, набуває негативної оцінної конотації в тексті, демонструючи холодність та непривітність півночі: «He looked at the stone figures all around them, breathed deep in the **chill** silence of the crypt» (Martin, 1996, p. 36).

Під час подорожі до резиденції Арренів низка епітетів, застосованих для опису оточення, несе в собі позитивну оцінну конотацію та демонструє ставлення Кейтілін Старк до півдня, до земель, які нагадують їй її рідний дім: «Once they reached the valley floor, the going was faster and they made good time, cantering through verdant greenwoods and **sleepy little** hamlets, past orchards and **golden** wheat fields, splashing across a dozen **sunlit** streams» (Martin, 1996, p. 298).

Цікавим є наведене нижче порівняння башти Гардіна, однієї з твердинь Нічної Варти, із королем Робертом. Колись славний воїн, за п'ятнадцять років правління Роберт Баратеон перетворився на безславного п'яницю та розпусника, і через таку його поведінку порівняння набуває негативної оцінної конотації:

That's the one with the broken battlement, no? Shattered stone in the yard below, and a lean to it **like our noble king Robert after a long night's drinking**? (Martin, 1996, p. 148)

Позитивна оцінна конотація реалізується за рахунок порівняння різнокольорових трав Дотракійського моря – безкрайнього степу, де мешкають кхаласари дотракійців, – із веселкою: «There are a hundred kinds of grass out there, grasses as yellow as lemon and as dark as indigo, blue grasses and orange grasses and grasses **like rainbows»** (Martin, 1996, p. 180)**.**

Оцінні мовні засоби, використані Р. Джорданом в рамках семантичного поля хронотопу, складають 44%, налічуючи 1091 мовних одиниць. Домінантними є порівняння (268) на лексично-синтаксичному мовному рівні, а також епітети (220) на лексичному. Засоби вираження негативної оцінки більш ніж вдвічі переважають над засобами вираження позитивної оцінки. Перших у тексті налічується 780, в той час як других – 311.

Порівняння покриття мосту із вологим склом набуває у тексті негативної оцінної конотації, оскільки створює ефект недостатньої міцності, ковзкості поверхні, небезпеки для корис-

тування мостом за призначенням: «The surface of the bridge certainly looked **as slick as glass, wet glass,** but it gave the horses a firm, sure footing» (Jordan, 1990, p. 414).

Зовнішність Лойяла описується з позицій Ранда як непохитна та порівнюється одночасно зі скелею та Темом, Рандовим батьком, який для нього постає як певною мірою якір. Такі порівняння несуть в собі позитивну оцінну конотацію: «Maybe he was young as Ogier reckoned age, but he seemed **as unflappable as a rock, just like Tam»** (Jordan, 1990, p. 552)**.**

Епітет «*eerie*» вживається на позначення загрозливу атмосферу, яка овіює поява Мурдраала, набуваючи негативної оцінки в думках Ранда: «In **eerie** silence the dark rider returned, his shadowy mount stopping every few steps as it walked slowly back down the road» (Jordan, 1990, p. 90).

Позитивна оцінка надається дивовижному місту уві сні Ранда, зокрема мосту. Епітет «*intricate*», застосований автором, вказує на високу майстерність осіб, які створили цей міст, та набуває відповідної конотації в контексті: «But the faces were friendly, and the people gestured him onward, over the bridge with its **intricate** stonework, onward toward the shining, silver-streaked walls and the towers beyond» (Jordan, 1990, p. 125).

Найнижчий показник мовних засобів вираження оцінки наявний в текстах Дж. Роулінг, сягаючи 14% (255 мовних одиниць). Домінантними є епітети (98) на лексичному мовному рівні та порівняння (53) на лексично-синтаксичному. За розташуванням на шкалі оцінки, превалюють засоби вираження негативної оцінної конотації у співвідношенні 173 до 82.

Прикладом застосування епітета для вираження оцінки є наступне речення. Коли сім'я Дурслі збиралася відзначати день народження Дадлі, кузена Гаррі, вони зажди залишали малого Гаррі під опікою старої сусідки, в будинку якої стояв капустяний запах. Такі ситуації викликали відразу у Гаррі, оскільки він мав сидіти і нудитися в чотирьох стінах в той час, як його родичі розважалися в кіно, кафе чи парку розваг, і відповідно епітет «*cabbage-smelling*», застосований для опису будинку сусідки, набуває негативної оцінної конотації: «It was even worth being with Dudley and Piers to be spending the day somewhere that wasn't school, his cupboard or Mrs Figg's **cabbage-smelling** living-room» (Rowling, 1997, p. 17).

Епітети «*tricky» òà «little*», що описують застосовані Герміоною чари, за допомогою яких вона підсвітила різними кольорами плакат із гаслом підтримки Гаррі під час першої в його житті гри в Квіддич, набувають у тексті позитивної оцінної конотації, оскільки демонструють вправність Герміони у магії: «Then Hermione had performed a **tricky little** charm so that the paint flashed different colours (Rowling, 1997, p. 133).

Коли Гаррі, Рон та Герміона йдуть до привида на свято, на противагу веселому та затишному Головному Залу, їх зустрічають похмурі холодні підземелля, сповнені дивних звуків. Порівняння звуків музики, що грає на святі, із дряпанням нігтями по класній дошці несе в собі негативну оцінку, оскільки демонструє неприємне враження, які така музика справляє на гостей: «As Harry shivered and drew his robes tightly around him, he heard what sounded **like a thousand fingernails scraping an enormous blackboard**» (Rowling, 1998, p. 141).

Порівняння тканини, з якої виготовлений плащ-невидимка, із водою, вплетеною до матеріалу, свідчить про винятковість цього магічного предмету та неймовірно високу якість роботи, таким чином набуваючи позитивно оцінної конотації: «It was strange to the touch, **like water woven into material»** (Rowling, 1997, p. 145)**.**

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, серед конотативних компонентів у проаналізованих текстах 92-93% складає експресивність, 32-44% – емотивність. Суттєво відрізняються показники лише в рамках оцінного компоненту, сягаючи 44% у тексті Р. Джордана, 53% у тексті Дж.Р.Р. Мартіна та лише 14% у двох проаналізованих текстах Дж. Роулінг. Домінантним засобами реалізації експресивності є мовні одиниці синтаксичного, лексичного та фонетично-графічного рівнів, зокрема повтори, епітети, порівняння та курсив. Емотивність реалізується здебільшого за рахунок засобів лексичного та лексично-синтаксичного мовних рівнів, до яких належать епітети, порівняння та метафори. Найпоширенішими засобами актуалізації оцінки є так само мовні одиниці лексичного та лексично-синтаксичного рівня, а саме епітети та порівняння. Негативні емотивність та оцінка переважає над позитивними в середньому вдвічі, що зумовлено хиткістю та небезпеками світу, який перебуває на межі апокаліпсису. За рахунок негативних конотацій автори текстів підкреслюють передчуття катастрофи, яка неминуче відбудеться, якщо герой тексту не пройде свій квест та не подолає труднощі, з якими стикається на своєму шляху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрук, І.В. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Харківський Національний Університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2011. 255 с.

2. Величенко О., Мельник І. Метафорична домінанта ідіостилю Террі Пратчетта: особливості передачі в перекладі. *Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі: Міжнародний журнал*. 2020. Випуск 3. С. 21-25.

3. Гук З. Поетикальні домінанти постмодерністського роману (на матеріалі романістики М. Павича). *StudiaMethodologica*. 2015. Issue 41. С. 117–121.

4. Долгушева, О. Мовно-стилістичні домінанти художньої презентації жахливого у змалюванні атмосфери Е. По та М. Гоголем. *StudiaPhilologica*. 2021. № 2. С. 60–69. https://doi.org/10.28925/2311-2425.2021.158

5. Коваленко К. Стильова домінанта як літературознавча проблема. *Філологічні науки: зб. наук. пр*. 2010. Вип. 1. С. 94-99.

6. Коляса О.В. Стилістичні та когнітивно-семантичні механізми творення ігрового абсурду в англомовному фентезійному оповіданні : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Дрогобицький Державний Педагогічний Університет імені Івана Франка. Дрогобич, 2015. 269 с.

7. Ріжко Р. Семантико-стилістична домінанта: проблема інтерпретації. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2011. Вип. 547-548. С. 299-304.

8. Шкотова А.С. Юный маг как фикциональный лингвокультурный типаж / Анастасия Сергеевна Шкотова. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2014. № 10. С. 46–50.

9. Babelyuk O., Koliasa O., Matsevko-Bekerska L., Matuzkova O., Pavlenko N. The Interaction of Possible Worlds through the Prism of Cognitive Narratology. *Arab World English Journal (AWEJ)*. 2021. Vol. 12, No 2. P. 364-376 DOI: https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.25

10. Mandala, S. Language in Science Fiction and Fantasy: The Question of Style. London: Bloomsbury Publishing, 2010. 192 p.

11. Zaichenko Y. Linguocultural Character Types in Fantasy Texts. *T.W.I.S.T. Conference in Linguistics, Leiden University* [electronic resource]. April 9, 2021. Leiden, 2021. URL: https://conference.studieverenigingtwist.nl/2021/student-speakers#h.kslytkw7jvcz (Дата звернення 30.06.2022)

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГГО МАТЕРІАЛУ

1. Jordan, R. *The Eye of the World*. New York City: Tor Books. 1990. 782 p.
2. Martin, G. R. R. *A Game of Thrones*. New York City :Bantam Books. 1996. 694 p.
3. Rowling, J. K. *Harry Potter and the Philisopher's Stone*. London:Bloomsbury Publishing. 1997. 223 p.
4. Rowling, J. K. *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London:Bloomsbury Publishing. 1998. 251 p.

REFERENCES

1. Aleksandruk, I.V. (2011). Verbalizatsiia mozhlyvykh svitiv u zhanri fentezi (na materiali tvoriv suchasnykh anhliiskykh ta amerykanskykh avtoriv) [Verbalization of Possible Worlds in Fantasy Genre (based on Works by Modern English and American Authors)] : dis. … PhD in Philology : 10.02.04 / V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv, 255 p. [in Ukrainian]

2. Velychenko O., Melnyk I. (2020). Metaforychna dominanta idiostyliu Terri Pratchetta: osoblyvosti peredachi v perekladi. [Metaphorical Dominant of Terry Pratchett's Idiostyle: Peculiarities of Translation] Aktualni problemy filolohii i profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv u polikulturnomu prostori: Mizhnarodnyi zhurnal. Issue 3. Pp. 21-25. [in Ukrainian]

3. Huk Z. (2015). Poetykalni dominanty postmodernistskoho romanu (na materiali romanistyky M. Pavycha). [Poetical Dominants in Postmodernist Novels by Milorad Pavić] Studia Methodologica. Issue 41. Pp. 117–121[in Ukrainian]

4. Dolhusheva, O. (2021). Movno-stylistychni dominanty khudozhnoi prezentatsii zhakhlyvoho u zmaliuvanni atmosfery E. Po ta M. Hoholem. [Linguo-Stylistic Means Prevailing in the Presentation of the Horror Atmosphere in Short Stories by Edgar A. Poe and Mykola Hohol] Studia Philologica. № 2. S. 60–69. https://doi.org/10.28925/2311-2425.2021.158 [in Ukrainian]

5. Kovalenko K. (2010). Stylova dominanta yak literaturoznavcha problema. [Dominant of Style as an Issue of Literature Studies]. Filolohichni nauky: zb. nauk. pr. Issue. 1. Pp. 94-99 [in Ukrainian]

6. Koliasa O.V. (2015). Stylistychni ta kohnityvno-semantychni mekhanizmy tvorennia ihrovoho absurdu v anhlomovnomu fenteziinomu opovidanni [Stylistic and Cognitive-Semantic Mechanisms of Creating Ludic Absurd in English Fantasy Stories] : dis. … PhD in Philology : 10.02.04 / Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Drohobych, 2015. 269 p. [in Ukrainian]

7. Rizhko R. (2011) Semantyko-stylistychna dominanta: problema interpretatsii. [Semantic and Stylistic Dominant: the Issue of Interpretation]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu. Slovianska filolohiia. Issue. 547-548. Pp. 299-304 [in Ukrainian]

8. Shkotova A.S. (2014) Yunyi mag kak fiktzionalnyi lingvokulturnyi tipazh. [Young Wizard as Fictional Linguocultural Character Type].Izvestiia Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. № 10. Pp. 46–50. [in Russian]

9. BabelyukO., KoliasaO., Matsevko-BekerskaL., MatuzkovaO., PavlenkoN. (2021). The Interaction of Possible Worlds through the Prism of Cognitive Narratology. *Arab World English Journal (AWEJ)*. Vol. 12, No 2. P. 364-376. DOI: https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.25

10. Mandala, S. (2010) Language in Science Fiction and Fantasy: The Question of Style. London: Bloomsbury Publishing. 192 p.

11. Zaichenko Y. (2021). Linguocultural Character Types in Fantasy Texts. *T.W.I.S.T. Conference in Linguistics, Leiden University* [electronic resource]. April 9, 2021. Leiden. Retrieved from: https://conference.studieverenigingtwist.nl/2021/student-speakers#h.kslytkw7jvcz.

SOURSES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Jordan, R. (1990). *The Eye of the World*. New York City: Tor Books. 782 p.
2. Martin, G. R. R. (1996). *A Game of Thrones*. New York City :Bantam Books. 694 p.
3. Rowling, J. K. (1997). *Harry Potter and the Philisopher's Stone*. London:Bloomsbury Publishing. 223 p.
4. Rowling, J. K. (1998). *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London:Bloomsbury Publishing. 251 p.

ACTUALIZATION OF CONNOTATIVE DOMINANT WITHIN CHRONOTOPE IN ENGLISH FANTASY TEXTS

Zaichenko Yuliia Olehivna
Lecturer, PhD student at the Department of Theory,
Practice and Translation of the English Language,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
37, Peremohy ave., Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the identification of dominant linguistic means used to convey expressive, emotive and evaluative connotations when describing the chronotope in English fantasy texts of the late 20th century. Chronotope in fantasy texts plays one of the key roles, since the very nature of fantasy is directly related to the creation of a secondary world full of magic creatures or phenomena. One of the essential features of such a world is its credibility, which requires the author to elaborate the informative and pragmatic component. When describing the secondary world in the analyzed fantasy texts, the authors pay considerable attention to the connotative aspect, using a wide range of linguistic units with an additional expressive, emotive, and evaluative component of meaning, since it is precisely such means that maximally embody the intentions embedded in the image of the secondary world. Connotations in the texts are actualized vie figurative language that functions to strengthen certain features possessed by the space, time and magic within the framework of the chronotope, demonstrate the characters' emotional perception of them, and provide evaluation of their certain properties. The connotative dominant includes a set of linguistic means containing the subject's expressive, emotive or evaluative attitude towards a certain object, which prevail in the text. According to the results of the analysis, it was established that the most common connotative component in the analyzed English fantasy texts is expressivity, and the dominant means of its implementation are expressive means of the syntactic, lexical, and phonetic-graphic levels. Emotivity, depending on the text, makes up from a third to almost a half of linguistic units and is implemented mostly through the means of the lexical and lexical-syntactic language levels. The frequency of using evaluative linguistic means varies widely in the texts, and the most common means of its implementation are linguistic units of the lexical and lexical-syntactic level.

Key words: *connotative dominant, expressivity, emotivity, evaluation, chronotope, fantasy.*

УДК 81'255.4
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.14

"*…OF MY FORMER FRIEND AND COMPANION*": ПЕРЕКЛАД І РЕДАГУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА ТЛІ ЗМІННОСТІ МОВНОГО УЗУСУ

Зорницький Андрій Володимирович
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, Україна

Полемізуючи з поширеним у сучасному українському перекладознавстві підходом, автор статті обстоює думку, що в процесі художнього перекладу, який має власну тонку й багатогранну специфіку, узус цільової мови здатен відігравати не лише позитивну, а й потенційно негативну роль, підсвідомо підказуючи перекладачеві на позір бездоганні, але помилкові рішення. Попри незаперечний позитивний вплив на адекватність відтворення оригіналу, узус цільової мови (а надто з огляду на те, що виконавець перекладу нерідко потерпає від цейтноту, браку можливостей для ознайомлення з текстологічними різночитаннями першотвору або й банальної втоми) може ставати сумнозвісним «хибним другом перекладача», викликаючи в мовній пам'яті не так доречні в певній одиничній ситуації, як поширені («розтиражовані узусом»), але сумнівні варіанти. Ситуацію найчастіше додатково ускладнюють історичні та/або міжкультурні відмінності, й тоді перекладацька логіка, яку диктує узус, суперечить тій, яку мала б натомість продиктувати вдумлива інтерпретація оригіналу й відповідна їй «поправка на контекст». Заявлену тезу проілюстровано прикладами з оповідання А. Конан Дойла "A Scandal in Bohemia" та трьох перекладів цього тексту українською або російською мовами, які промовисто свідчать, що відповідні труднощі щоразу стають легко розв'язними за умови відходу від «інерції узусу» в бік деавтоматизовано-раціонального прочитання оригіналу й пошуку контекстуально доречних еквівалентів. Авторові видається перспективним подальше дослідження психологічних механізмів мовної пам'яті, зокрема в їхньому зв'язку з деавтоматизацією сприйняття всього спектру можливих смислів, породжуваних знайденим варіантом перекладу.

Ключові слова: *художній переклад, редагування перекладного тексту, узус, мовна пам'ять, інтерпретація тексту, Артур Конан Дойл, "A Scandal in Bohemia," «Скандал у Богемії».*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Як слушно зазначали у своїй класичній праці «Витлумачити, щоб перекласти» («Interpréter pour traduire») Д. Селескович та М. Ледерер, «для перекладу недостатньо розуміти самому – треба допомогти зрозуміти іншим. Акт перекладу за визначенням поділяється на дві частини: сприймання змісту і його вираження» (Seleskovitch, Lederer, 1997, p. 31). При цьому видається очевидним, що вираження, яке справді «допоможе зрозуміти іншим» сенс оригіналу, неминуче передбачає якнайдосконаліше володіння всім арсеналом засобів цільової мови (пор. дискусію довкола автоперекладу російською роману «Лоліта», чий автор – носій мови! – почавши писати англійською, довго пробув відірваний від живих мовних процесів) (Dolinin, 1995; Cechanovičius, Krūminienė, 2012). А отже, підкресленої актуальності набуває комплекс проблем, пов'язаних із тонким балансом між «тим, як фактично говорять» (у вітчизняній перекладацькій практиці відповідне питання додатково ускладнюють пуристичні настрої багатьох літредакторів) і точним сенсом оригіналу, який легко втратити за його історико-культурними «різночитаннями».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському перекладознавстві дедалі більшої ваги набуває думка проф. В. Карабана щодо необхідності відмови від усталених уявлень про переклад як здійснюваний «із вихідної мови – цільовою мовою» на користь акцентування ролі *узусу* як його провідного складника (Карабан, Карабан, 2017). Як слушно зауважує науковець, «у процесі перекладу узус цільової мови задіяний на етапах перевираження смислу вихідного тексту … та пристосування створюваного перекладу до норм цільової мови», виступаючи «останнім фільтром, що забезпечує правильність, прийнятність та нормативність перекладного мовлення» (Карабан, 2017, с. 78).

При цьому дослідник, слідом за В. Комісаровим (Комиссаров, 1990, с. 231), знову-таки слушно визнає, що «…перекладачі у своїй прак-

тичній діяльності орієнтуються значно більше на свій перекладацький досвід, ніж на теоретичні перекладознавчі положення» (Карабан, 2017, с. 77), а отже навряд чи буде перебільшенням стверджувати: в психологічному аспекті перекладацької праці роль узусу як «фільтра» цільової мови фактично виконує т. зв. «мовна пам'ять» виконавця перекладу, підказуючи прийнятні варіанти й відсіюючи неприйнятні (напр., *What time do you make it?* – не **Скільки показує ваш годинник?*, а, залежно від контексту, *Не скажете, котра година? Скільки на вашому (золотому)? Звірмо годинники!* тощо).

За В. Карабаном, «узус (перш за все, цільової мови) відіграє переважно позитивну роль, тоді як узус вихідної мови може відігравати й негативну … через можливу узусну інтерференцію у разі недостатнього знання перекладачем усіх параметрів узусного співвідношення» (Карабан, 2017, с. 77–78). Проте нам таке твердження видається надто категоричним, адже попри незаперечний позитивний вплив на адекватність перекладу, узус цільової мови (мовна пам'ять) може й несвідомо – або ж «інтуїтивно» (Комиссаров, 1990, с. 231; Карабан, 2017, с. 77) – диктувати перекладачеві на позір бездоганні, але помилкові рішення. Так, широко відомо, що на практиці (а надто в контексті художнього перекладу, що про нього насамперед ітиметься далі) перекладач нерідко потерпає від цейтноту, браку можливостей для ознайомлення з текстологічними різночитаннями першотвору або й банальної втоми, й тоді узус цільової мови цілком може стати сумнозвісним «хибним другом», викликаючи в мовній пам'яті не так доречні в певній одиничній ситуації, як *поширені* (сказати б, «розтиражовані узусом»), але сумнівні варіанти.

Ситуацію найчастіше додатково ускладнюють історичні та/або міжкультурні відмінності, й тоді перекладацька логіка, яку диктує узус, суперечить тій, яку мала б продиктувати вдумлива інтерпретація оригіналу й відповідна їй «поправка на контекст». Вдалий приклад такого типу наводили свого часу перекладознавці С. Влахов та С. Флорін, зауважуючи, що, коли висновувати з болгарських перекладів Лермонтова, Грушницький з його аристократичними знайомствами – селянський хлопець: адже в країні, що не знала кріпосного права, відтворення оригінального «*из отцовской деревни*» як «*от бащиното му село*» породжує уявлення не про поміщицьку маєтність, а про місце народження героя (Влахов, Флорин, 1980, с. 16–17). Йдеться, звісно, про перекладацький недогляд, але він показовий за своєю природою: болгарські перекладачі не мали Грушницького за селянина, але позірна звичність сюжету (від'їзд із рідного села) і його словесне оформлення («*от бащиното му село*»), яке «нав'язло у вухах» (мовна пам'ять), зле пожартували з їхньої здатності відійти від *узуального*, що напрошувалося *інтуїтивно*, в бік *раціональної* інтерпретації оригіналу й *деавтоматизованої* оцінки власного перекладного «відповідника».

З огляду на це, **мета** нашої статті полягає в додатковому ілюструванні механізмів негативного впливу (**предмет** дослідження) з боку узусу цільової мови (**об'єкт** дослідження) під час перекладу й наступного редагування художнього тексту. **Матеріалом** дослідження обрано популярний літературний твір, відділений від сучасного українського перекладача достатньою культурно-часовою відстанню, а свої найголовнішим **завданням** ми вважаємо демонстрацію того, як відповідні труднощі щоразу стають легко розв'язними за умови відходу від, так би мовити, «інерції узусу» в бік деавтоматизовано-раціональної *інтерпретації* оригіналу (пор. лаконічну красномовність принципу, що його вже згадувані французькі авторки винесли в назву своєї праці: «*interpréter pour traduire*»).

Виклад основного матеріалу дослідження. В широко відомому оповіданні А. Конан Дойла "A Scandal in Bohemia" вигаданий письменником наратор, доктор Вотсон, говорячи про свого знайомого, славетного детектива Шерлока Голмса, серед іншого зазначає: "From time to time I heard some vague account of his doings: of his summons to Odessa in the case of the Trepoff murder, of his clearing up of the singular tragedy of the Atkinson brothers at Trincomalee, and, finally, of the mission which he had accomplished so delicately and successfully for the reigning family of Holland. Beyond these signs of his activity, however, which I merely shared with all the readers of the daily press, I knew little of my former friend and companion" (Doyle, 2007, p. 429).

В поширеному українському перекладі аналізованого тексту М. Дмитренко відтворив це речення наступним чином: «Час від часу до мене доходили невиразні чутки про його справи; то його викликали в Одесу розслідувати вбивство Трепова, то він розгадав причину незвичайної трагедії братів Аткінсонів у Трінкомалі, то вельми успішно виконав делікатну місію, доручену йому голландською королівською родиною. Та крім цих відомостей про діяльність Холмса, що їх я, як і всі читачі, діставав із щоденних газет, я мало що знав про свого колишнього друга й товариша» (Дойль, 1990, с. 15).

За даними одинадцятитомного «Словника української мови», слово *товариш* має сім значень (СУМ-11, 1970–1980), поміж яких зі значеннями англійського *companion* (за даними більшості тлумачних словників, які по-різному реєструють відповідну лексему) в загальних рисах збігається лише перше: «людина, яка спільно з ким-небудь виконує якусь справу, бере участь у якихось діях» – "a person who shares the experiences of another". Знаючи ширше сюжетне тло оповідань про Шерлока Голмса, не випадає заперечувати, що це значення застосовне до оригінального "companion" хіба з певною наругою над контекстом: адже Вотсон бере участь далеко не в усіх розслідуваннях детектива, а коли й так, то радше як хронікер або «груба фізична сила», ніж як повноцінний напарник (пор. антономастичну «промовистість» імені персонажа – "What's on?").

Однак таку саму небездоганну логіку простежуємо й у хронологічно давнішому російському перекладі Н. Войтинської (причому для твердження про вплив останнього на поданий вище український переклад немає достатніх підстав): «Время от времени до меня доходили смутные слухи о его делах: о том, что его вызывали в Одессу в связи с убийством Трепова, о том, что ему удалось пролить свет на загадочную трагедию братьев Аткинсон в Тринкомали, и, наконец, о поручении голландского королевского дома, выполненном им исключительно тонко и удачно. Однако, помимо этих сведений о его деятельности, которые я так же, как и все читатели, черпал из газет, я мало знал о моем прежнем друге и товарище» (Дойл, 1981, с. 68).

На нашу думку, пояснення такого слововжитку обох перекладачів – свідомого або несвідомого – варто шукати в узусі радянського «новоязу» (пор., напр., «Человек человеку – друг, товарищ и брат»), ще одним прикладом чого може бути російський переклад Бернсового вірша "The Twa Dogs", який виконав С. Маршак. В оригіналі йдеться про те, що плугатар ("ploughman") мав свого колі за "friend an' comrade" (Burns, 2006, p. 90), де остання лексема, попри всю її (відтворену в перекладі?) метафоричність, чітко означає «*помощник*» (адже йдеться про пса!) – тимчасом як у друготворі маємо: «…*Товарищ* пахаря и друг / И самый преданный из слуг» (Бернс, 1976, с. 172).

Не менш показово й те, що в сучаснішому українському перекладі аналізованого оповідання, який здійснив Є. Тарнавський, оригінальне "companion" фактично підлягає вилученню: «Час від часу до мене долинали якісь чутки про його справи: про те, що його викликали до Одеси у зв'язку з убивством Трепова, про те, що йому вдалося пролити світло на загадкову трагедію братів Аткінсонів у Трінкомалі, і, нарешті, про доручення голландського королівського дому, яке детектив виконав винятково тонко та вдало. Однак крім такої інформації про його діяльність, яку я так само, як і всі читачі, черпав із газет, я мало знав про життя мого колишнього близького приятеля» (Дойл, 2018, с. 76). Перекладач цілком доречно розсудив, що вживане в оригіналі слово "former" вказує не на розрив стосунків між персонажами, а на їх тимчасове ослаблення (тож "friend" залишається «приятелем», хоча й без колишньої близькості), проте "[former] companion", як бачимо, безслідно зникає, що можна гіпотетично пояснити тим-таки різким зниженням частотності слова «товариш» в узусі новочасної української мови.

Як показує багаторічна практика викладання курсів «Інтерпретація тексту» та «Редагування письмових текстів перекладу», за умови вдумливого прочитання першотвору, сенс оригінального "companion" не викликає особливих труднощів у сучасних українських студентів. Поглиблений аналіз абзацу, що його завершує аналізоване формулювання (тож маємо т. зв. «сильну позицію» в тексті), наполегливо підводить до думки про факт колись спільного проживання героїв у найманій квартирі, яка належить місіс Гадсон: "I had seen little of Holmes lately. My marriage had drifted us away from each other. My own complete happiness, and the *home-centered* (тут і далі курсив мій. – А. З.) interests which rise up around the man who first finds himself *master of his own establishment*, were sufficient to absorb all my attention, while Holmes … remained in our *lodgings* in Baker Street … From time to time I heard some vague account of his doings… Beyond these signs of his activity, however, which I merely *shared* with all the readers of the daily press (пор. прикметне для аналізованого оповідання в цілому (Зорницький, 2018, с. 82) «внутрішньотекстове перегукування» між дієсловом "shared" та іменником "companion" – А. З.), I knew little of my former friend and *companion*" (пор. також закінчення наступного абзацу, де маємо ще одну «сильну позицію»: "I rang the bell and was shown up to *the chamber which had formerly been in part my own*") (Doyle, 2007, p. 429–430).

Однак показово й те, що з фактичним зникненням комунальних квартир низька частотність відповідного словопозначення в узусі сучасної української мови зазвичай спонукає студентів пропонувати «дотичні», але невдалі

(а подекуди й комічні) відповідники, які, навпаки, мають порівняно високу частотність: *сусід*, *співквартирант*, *співмешканець* і навіть *«однокімнатник»* (студентський сленгізм на позначення сусіда по кімнаті в гуртожитку, покликаний калькувати українською англійське room-mate).

Саме в контексті такого «внутрішньотекстового перегукування» стає остаточно зрозумілим і на позір невдале формулювання "… my *former* friend and companion", яке маємо в оригіналі. Вище вже йшлося про те (пор. переклад Є. Тарнавського), що, з огляду на відсутність в англійському лексиконі чіткої опозиції між *друг* та *приятель*, оригінальне словосполучення "my *former* friend" фактично означає "my *one-time close* friend", де один і той самий іменник *friend* (адже персонажі не розірвали стосунків абощо) немовби втрачає семантичну насиченість. Проте автор потребує саме слова "former", оскільки притаманне цьому прикметникові значення обмеженості минулим виконує важливу функцію, лімітуючи хронологічну чинність іменника "companion" (який, на відміну від *friend*, не передбачає можливості певним чином «ослабити» своє семасіологічне наповнення). Тож при перекладі оригінальне "former" було б, на нашу думку, доречно розчленувати на два контекстуально виправдані формулювання: «…про мого *колись близького друга* й *свого часу сусіда по квартирі*».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, узус цільової мови, як бачимо, відіграє не лише позитивну, а й потенційно негативну роль у процесі перекладу художнього тексту. Підказуючи можливі відповідники, мовна пам'ять здатна водночас – і то непомітно навіть для досвідченого перекладача – навіювати «єдино правильні», з узуального погляду, варіанти, що не так прояснюють сенс першотвору (за Селескович – Ледерер), як «підставляють» в оригінал історично та/або культурно чужий йому зміст. З огляду на це, перспективним видається подальше дослідження психологічних механізмів мовної пам'яті, зокрема в їхньому зв'язку з деавтоматизацією сприйняття всього спектру можливих смислів, породжуваних знайденим варіантом перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник української мови в 11 т. (СУМ-11). 1970–1980. URL: http://sum.in.ua/s/tovarysh (дата звернення 26.05.2022).
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 343 с.
3. Зорницький А. Особливості відтворення прикметника Bohemian при перекладі художнього тексту (на матеріалі оповідання А. Конан Дойла "A Scandal in Bohemia"). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2018. № 1(87). С. 80–84.
4. Карабан В. І. Роль узусу в перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2017. Вип. 59. С. 76–82.
5. Карабан В. І., Карабан А. В. Узус і переклад: з чого та на що ми перекладаємо? *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. 2017. Вип. 34. С. 52–56.
6. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
7. Cechanovičius A., Krūminienė J. Vladimir Nabokov's Self-Translated 'Lolita': Revisiting the Original Alliterative Modes. *Respectus Philologicus*. 2012. Vol. 22 (No 27). P. 115–129.
8. Dolinin A. Lolita in Russian. *The Garland Companion to Vladimir Nabokov*. V. E. Alexandrov (ed.). New York : Routledge, 1995. P. 321–330.
9. Seleskovitch, D., Lederer M. Interpréter pour traduire. Paris : Didier Érudition, 1997. 311 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бернс Р. Стихотворения. Поэмы / Шотландские баллады. Москва : Художественная литература, 1976. 447 с.
2. Дойл А. К. Записки о Шерлоке Холмсе. Москва : Транспорт, 1981. 576 с.
3. Дойл А. К. Скандал у Богемії. Харків : Фоліо, 2018. 217 с.
4. Дойль А. Конан. Оповідання про Шерлока Холмса. Київ : Веселка, 1990. 348 с.
5. Doyle A. C. The Complete Stories of Sherlock Holmes. London : Wordsworth Editions Limited, 2007. 1408 p.
6. Wilkie G. S. Understanding Robert Burns. Verse, Explanation and Glossary. Glasgow : Neil Wilson Publishing Ltd., 2006. 310 p.

REFERENCES

1. Cechanovičius, A., Krūminienė, J. (2012). Vladimir Nabokov's Self-Translated 'Lolita': Revisiting the Original Alliterative Modes. *Respectus Philologicus*, 22 (27), 115–129.
2. Dolinin, A. (1995). Lolita in Russian. *The Garland Companion to Vladimir Nabokov*. V. E. Alexandrov (ed.). New York: Routledge, 321–330.
3. Seleskovitch, D., Lederer, M. (1997). *Interpréter pour traduire.* [To interpret in order to translate]. Paris: Didier Érudition. [in French].
4. *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoyi movy v 11 t.* [The academic explanatory dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes] (1970-1980) URL: http://sum.in.ua/s/tovarysh (accessed 26 May, 2022). [in Ukrainian].
5. Karaban, V. I. (2017). Rol' uzusu v perekladi. [The role of usage (*usus*) in translation]. *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu*, 59, 76–82. [in Ukrainian].
6. Karaban, V. I., Karaban, A. V. (2017). Uzus i pereklad: z choho ta na shcho my perekladaiemo? [Usage (*usus*) and translation: from what and into what do we translate?]. *Naukovyi visnyk kafedry UNESCO KNLU*, 34, 52–56. [in Ukrainian].
7. Komissarov, V. N. (1990). *Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty).* [The theory of translation (linguistic aspects)]. Moscow: Vysshaya shkola. [in Russian].
8. Vlakhov, S., Florin, S. (1980). *Neperevodimoye v perevode.* [The untranslatable in translation]. Moscow: Mezhdunarodnyye otnosheniya. [in Russian].
9. Zornytskyi, A. V. (2018). Osoblyvosti vidtvorennia prykmetnyka *Bohemian* pry perekladi khudozhnioho tekstu (na materiali opovidannia A. Konan Doila 'A Scandal in Bohemia'). [The peculiarities of rendering the adjective "Bohemian" when working at a literary translation (a case study of A. Conan Doyle's short story "A Scandal in Bohemia")]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 1 (87), 80–84. [in Ukrainian].

"*…OF MY FORMER FRIEND AND COMPANION*": LITERARY TRANSLATION AND EDITING AGAINST THE BACKDROP OF LINGUISTIC USAGE CHANGEABILITY

Zornytskyi Andrii Volodymyrovych
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology and Translation
Zhytomyr Ivan Franko State University
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine

Challenging the widely-spread approach of modern Ukrainian translation studies, the author argues that in the process of literary translation, as having a fine and many-sided specificity, the high-frequency usage (so-termed usus) of a target language can play not only a positive role, but also a potentially negative one by subconsciously prompting to translators seemingly perfect, and yet erroneous decisions. Despite unquestionable positive effect on translational adequacy, the usus of a target language (especially in view of the fact that a person translating a piece of fiction can suffer from time pressure, or poor opportunities for familiarizing oneself with variant readings of the original, or even from trivial fatigue) can become the ill-famous 'false friend of a translator,' calling to mind not so much ad hoc equivalents, appropriate to a particular single instance, as high-frequency wordings, replicated by the usus, but not necessarily correct. In most cases, the situation is additionally made worse by historical and/or cross-cultural differences, and so the translational logic as dictated by usus starts contradicting what should instead have been dictated by careful interpretation of the original and corresponding 'correction for context.' The posited thesis is illustrated by telltale examples from A. C. Doyle's short story 'A Scandal in Bohemia' and three translations of the text into either Ukrainian or Russian, all of them testifying to the fact that corresponding difficulties are every time easy to solve, provided that the 'momentum of usus' is damped out for the sake of de-automated and rational perusal of the original in search for contextually appropriate translational equivalents. The author regards as promising the prospect of further study of psychological mechanisms employed in linguistic memory, especially in connection with de-automating the perception of the whole gamut of possible senses as generated by a chosen translational variant.

Key words: *literary translation, editing of translated texts, linguistic usage (usus), linguistic memory, text interpretation, Arthur Conan Doyle, 'A Scandal in Bohemia'.*

УДК 81'28«Стефаник»
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.15

ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ ДІАЛЕКТИЗМІВ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: КОРПУСНОБАЗОВАНИЙ ПІДХІД

Калимон Юлія Олександрівна
кандидатка філологічних наук,
старша викладачка кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського
вул. Костюшка, 11, Львів, Україна

У статті проаналізовано діалектну іменникову лексику новел Василя Стефаника. Обґрунтовано актуальність застосування корпуснобазованого та кількісного методів у вивченні художніх творів, висвітлено стан та перспективи такого плану досліджень в україністиці. Західні вчені наголошують на перспективності таких розвідок на матеріалах художніх творів задля вияву неочевидних ознак стилю певного письменника/ці, провідних мотивів його/її творчості. Українські вчені з середини минулого століття здійснювали такі дослідження на масиві корпусу текстів різних авторів. Деякі дослідники присвячували такі праці окремим творам та авторам. Стефаникознавство також не залишилося осторонь таких підходів, проте більшість праць засновано на творах різних видань, які не завжди відповідають оригінальному задуму автора, містять значну кількість редагувань та виправлень. Уперше таке дослідження здійснено нами на корпусі новел Василя Стефаника, опублікованих за життя новеліста, що відповідає текстологічним засадам вивчення мови творів певного письменника. Новели, які увійшли до корпусу, були ретельно вичитані з оригінальними виданнями та переведені у електронну форму задля подальшого комп'ютерного опрацювання та аналізу. Твори Василя Стефаника вирізняються застосуванням рідної для письменника покутської говірки та становлять значний інтерес для дослідження. Встановлено, що зі всього обширу виокремленої з корпусу діалектної іменникової лексики переважну більшість становить група лексем на позначення людини. Здійснено контекстний аналіз та аналіз словникових дефініцій отриманих слів, що дало змогу розподілити їх за тематичним групами. Загалом виокремлено 9 тематичних груп, найбільш чисельною з яких є група іменників на позначення родинних зв'язків, роду занять людини, а також оцінних назв людей. Решта становлять іменники на позначення різних аспектів тогочасного побуту сільського населення Покуття (їжа та напої, предмети побуту, а також назви будівель та конструкцій). Окреслено перспективи застосування отриманих фактів у подальших дослідженнях.

Ключові слова: *діалект, іменник, новела, тематична група, корпус текстів.*

Постановка проблеми. Мова окремої людини може бути її візитівкою, своєрідним «відбитком пальців», який ідентифікуватиме її серед інших мовців (Coulthard, p. 432). У літературі це явище особливо яскраво спостерігаємо завдяки неповторному стилю письма певного автора, який складно сплутати з будь-чиїм іншим. Новітніми методами дослідження особливостей авторського стилю вважають квантитативні та статистичні методи, які набувають популярності з розвитком комп'ютерних технологій, з появою корпусів текстів та програмного забезпечення, здатного опрацьовувати значні обсяги даних та аналізувати їх відповідно до запитів дослідника (Калимон, 2017). Обґрунтування перспективності та актуальності залучення кількісних методів (а не лише інтерпретаційних) у художній літературі також знаходимо у працях П. Бейкера (Baker, 2006), С. Джонса (Jones, 2012), В. Левицького (Левицький, 2007, с. 111-120), Дж. Ліча та М. Шорта (Leech, 1981), М. Стабза (Stubbs, 1996; 2014) та Р. Фавлера (Fowler, 1977, p. 1–20) та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні застосуванням квантитативних і корпусних методів у лінгвістиці, зокрема на матеріалах художніх творів українських письменників, активно займалися та займаються С. Бук (Бук, 2006; 2013), Н. Дарчук (Алексієнко, 2004; Дарчук, 2014), В. Перебийніс (Перебийніс, 1967), Г. Ситар (Ситар, 2019), та ін. Вивчення мови творів будь-якого письменника дає змогу глибше пізнати його творчу манеру, а також у ширшому контексті дійти до розуміння основ ментальності цілого етносу (Baker, 2015, p. 5–22). М. Стабз наголошує на тому, що саме корпусна лінгвістика дає змогу ширше поглянути на художній текст, «знаходячи закономірності у вживанні мови на прикладі багатьох різних текстів, текстів одного жанру, автора чи періоду» (переклад наш – Ю. К.) (Stubbs, 2014, p. 47). Як зазначає Б. Лоу у «Роль корпусу у критичному сприйнятті літератури» (Fligelstone, 2013, p. 240–252), провідна роль корпусу полягає у двох площинах – сприйняття літератури на основі даних корпусу (підкріплення інтуї-

тивних відчуттів фактичними даними) та нове трактування творів на основі корпусу. Робота над аналізом художніх текстів із застосуванням корпусних та статистичних методів вимагає чітких та виважених рішень під час підготовки корпусів текстів для подальшої обробки і в процесі аналізу отриманих даних. Особливо актуальним це стає у разі роботи над текстами, які містять значну частку діалектних елементів. Саме такими є тексти новел Василя Стефаника, зі схожими труднощами стикалися і укладачі корпусу творів Івана Франка та Лесі Українки (Алексієнко, 2004; Бук, 2007).

Метою розвідки є корпусне опрацювання творів Василя Стефаника задля окреслення тематичної прямованості іменникової діалектної лексики його творів. Відтак завданнями розвідки є вилучення списку діалектної іменникової лексики на основі створеного корпусу новел Василя Стефаника, контекстний аналіз отриманих словоформ (на основі отриманого з корпусу конкордансу) та за допомогою словникових дефініцій визначення переважальних груп досліджуваної лексики та, відповідно, спрямованості творів автора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши доступні джерела та проєкти зі створення корпусів творів українських письменників та врахувавши далеку перспективу упорядкування наукового видання творів Василя Стефаника, у межах нашого дослідження до корпусу творів залучено новели, які увійшли до останнього прижиттєвого ювілейного видання «Твори» 1933 року (Стефаник, 1933). З невідомих причин не увійшли до видання новели «Межа», «Портрет» та «Шкільник», які були опубліковані за життя письменника, відповідно у 1927 (Стефаник, 1927), 1929 (Стефаник, 1929) та 1932 (Стефаник, 1932) роках. Їх було звірено з відповідними виданнями та долучено до корпусу. Загалом корпус містить 57 новел, загальним обсягом 53978 слововживань (12834 словоформ).

Поміж 507 діалектних іменників, отриманих із корпусу новел, виокремимо такі тематичні групи:

1. Назви людей, серед яких виокремлюємо (тут і далі: слова-приклади подано за алфавітом; у дужках біля слова подано абсолютну частоту вжитку леми у новелах; далі подано тлумачення за одним із словників (Гуцульські, 1997; Неґрич, 2008; Словник, 2005; Словник, 1970–1980; Шкрумеляк, 2016), речення-приклади подано за (Стефаник, 1933; Стефаник, 1932):

а) назви членів сім'ї та свояцтва: *бадьо (4)* («дядько, старший за віком мужчина» (Гуцульські, 1997, с. 20), *вуйко (3)* («дядько по матері» (Гуцульські, 1997, с. 42), *вуйна (2)* («тітка, дядькова жінка» (Гуцульські, 1997, с. 42), *дьидя (16)* («тато, батько» (Гуцульські, 1997, с. 57–58), *фамілія (4)* («родина, рідня» (Гуцульські, 1997, с. 195): *«**Вуйко** Семен загородив пліт, старий Миколай пошив наново стодолу»* (Стефаник, 1933, с. 55); *«– Я хочу до **вуйни**»* (Стефаник, 1933, с. 63).

б) назви людей за родом занять: *ґазда/ ґаздиня (89)* («добрий господар / господиня» (Гуцульські, 1997, с. 51), *війт (35)* («сільський староста» (Словник, 1970-1980, Т. 1, с. 670), *колійовець (1)* («робітник, що працює на залізничній колії» (Словник, 1970-1980, Т. 4, с. 223), *ма(д)зур (3)* («велика етнічна група поляків, що живе на північному сході Польщі й говорить одним із діалектів польської мови» (Словник, 1970-1980, Т. 4, с. 596), *прокуратор (2)* («повірений у справах» (Словник, 1970-1980, Т. 8, с. 210), *парох (1)* («парафіяльний піп» (Словник, 1970-1980, Т. 6, с. 76), *фірман (3)* («візник» (Гуцульські, 1997, с. 197), *шандар / жандар (14)* («жандарм» (Гуцульські, 1997, с. 214): *«– По Великодні Марія віддалася за **фірмана** і переходила з ним на службу до другого пана»* (Стефаник, 1933, с. 135).

в) оцінні назви людей: *бахур (9)* («хлопець; дитина» (Словник, 1970-1980, Т. 1, с. 114); «пустун, бешкетник» (Словник, 2005, с. 27), *байструк (2)* («нешлюбний син, байстрюк» (Гуцульські, 1997, с. 20), *зробок (1)* («спрацьований» (Гуцульські, 1997, с. 84), *кальвін (3)* («безсердечний, жорстокий чоловік» (Гуцульські, 1997, с. 89), *небожьита (3)* («пест. бідна, нещасна дитина» (390, с. 121)), *нехтолиця (1)* («про недбайливу, ледачу жінку» (Словник, 1970–1980, Т. 5, с. 402)), *паршьик (3)* («лайл. поганець, негідник» (Словник, 2005, с. 299), *сарака (6)* («бідолаха, нещасна людина, сирота» (Гуцульські, 1997, с. 168; Словник, 2005, с. 477), *хлоп (6)* («селянин, чоловік» (Гуцульські, 1997, с. 202), мужик (Словник, 2005, с. 612): *«Тай поволочив, **кальвін**, таку збиту на друге село»* (Стефаник, 1933, с. 29).

2. Назви одягу, елементів одягу, аксесуарів та прикрас: *бинда (2)* («стрічка» (Гуцульські, 1997, с. 24); *гачі (1)* («штани з домотканного полотна або сукна» (Гуцульські, 1997, с. 44; Словник, 2005, с. 69) *дрантє (3)* («старий поношений одяг, лахміття» (Гуцульські, 1997, с. 63); *катранє (2)* («ганчір'я» (Гуцульські, 1997, с. 91; Словник, 2005, с. 193), *киптар (2)* («хутряна безрукавка з орнаментом» (Гуцульські, 1997, с. 93)), *кучма (1)* («висока шапка з овечого хутра» (Словник, 2005, с. 245);

платина (4) («хустина» (Гуцульські, 1997, с. 150), «носовик» (Словник, 2005, с. 428), *постола (4)* («плетене з лика або іншого матеріалу селянське взуття, яке носили з онучами, прив'язуючи до ноги мотузками» (Словник, 1970-1980, Т. 7, с. 377), *тайстра (9)* («полотняна або вовняна торба, яку носять через плече» (Словник, 2005, с. 537), *фасолька (3)* «тип вишивки» (Словник, 2005, с. 206): *… аби ти видів, який козак наш Тома, у сивій* ***кучмі****, у синих* ***гачах****, а люди плещуть йому в долоні, а він так говорить як у книжці, а сорочка горить на нім»* (Стефаник, 1933, с. 207).

3. Назви побутових предметів:

а) назви кухонного приладдя: *горньитко (1)* («кухлик» (Гуцульські, 1997, 1997, с. 48), *лижка (4)* («ложка» (Гуцульські, 1997, с. 111), «*збанок / збанятко» (5)* («дзбан» (Словник, 1970-1980, Т. 3, с. 427), *фляшка (5)* («пляшка» (Неґрич, 2008, с. 176): *«Коло баби стояв на землі кусень хліба тай* ***збанятко*** *з водою»* (Стефаник, 1933, с. 77).

б) назви предметів господарського й особистого вжитку: *воловід (3)* («міцна сукана мотузка» (Гуцульські, 1997, с. 40); *кавуля (1)* («палиця з загнутим кінцем» (Шкрумеляк, 2016, с. 73), *коверец (4)* («вовняне покривало» (Гуцульські, 1997 с. 98), «невеликий килим» (Словник, 2005, с. 180)), *луфко (1)* («олівець» (Словник, 2005, с. 268), *оголоблі (1)* («дві жердини, прикріплені кінцями до передньої частини воза, сани, тощо, в які запрягають коней»), *фіра (3)* («підвода» (Гуцульські, 1997, с. 197), *рискаль (2)* («заступ, лопата» (Гуцульські, 1997, с. 48)), *фотель (4)* («крісло» (Словник, 1970–1980, Т. 10, с. 631): *«Коло кожуха його паличка лежить також дуже давна, бо* ***кавулька*** *геть долонею витерта»* (Стефаник, 1933, с. 151).

4. Назви будівель, господарських споруд, конструкцій і їх частин: *грьидка (1)* («горизонтально підвішена жердка чи перекладина для одягу» (Гуцульські, 1997, с. 48), *гумно (3)* («тік з господарчими будівлями біля житла або й за селом» (Словник, 1970-1980, Т. 2, с. 193), *касарня (1)* («казарма» (Гуцульські, 1997, с. 91), *керниця (2)* («криниця» (Гуцульські, 1997, с. 3), *кілля (1)* («палля» (Словник, 1970-1980, Т. 4, с. 159), *колешня (2)* («приміщення для худоби» (Гуцульські, 1997, с. 99), *кошниця (4)* («виплетена з лози повітка біля хати для зберігання качанів кукурудзи» (Гуцульські, 1997, с. 103), *опецок (1)* («місце на печі» (Гуцульські, 1997, с. 140), *приспа (17)* («призьба» (Словник, 1970-1980, Т. 8, с. 30), *стрих (2)* («горище» (Словник, 1970-1980, Т. 9, с. 772), *хороми (7)* («сіни» (Гуцульські, 1997, с. 202), *шпіхлір (2)* («комора» (Словник, 1970–1980, Т. 11, с. 523): «*– Мой, ти, шибинику, чого ти чіпаєш си* ***грьидок****, хочеш горшки побити?»* (Стефаник, 1933, с. 71).

5. Назви страв та напоїв: *бараболя (8)* («картопля» (Гуцульські, 1997, с. 21)), *бевка (2)* («юшка з муки, всяка некалорійна рідка страва» (Словник, 2005, с. 29), *гарак (1)* («ром» (Словник, 1970-1980, Т. 2, с. 29), *гарбата (2)* («чай» (Гуцульські, 1997, с. 44), *кулеша (4)* («густа страва з кукурудзяної крупи, варена на воді» (Гуцульські, 1997, с. 106), *макух (2)* («залишки після вичавлення олії з олійних культур» (Гуцульські, 1997, с. 119)), *солонина (6)* («сало» (Гуцульські, 1997, с. 175): *«– Ви, голодники голодні, та я дужий та я шо дня мнєсо їм, а ви* ***бевку*** *незабілену!»* (Стефаник, 1933, с. 98); *«– Мой, Юдо, давай вудку, давай піво, давай* ***гарак****, бо ми си знаємо!»* (Стефаник, 1933, с. 129).

6. Назви рослин: *бервена (1)* («колода» (Гуцульські, 1997, с. 23), *кицка (1)* («груда землі з травою» (Гуцульські, 1997, с. 94); *ковінька (10)* «вирваний із землі, викорчуваний пеньок соняшника, кукурудзи, кущового дерева» (Словник, 2005, с. 214), *ковня (1)* («дуже груба нерівна деревина» (Гуцульські, 1997, с. 98), *колопенька (1)* («коноплі» (Гуцульські, 1997, с. 99), *корч (3)* («кущ» (Словник, 1970-1980, Т. 4, с. 302), *чічка (3)* («квітка» (Гуцульські, 1997, с. 213): *«****Колопеньок*** *не посієш, бо траба їсти, полотенца не купиш, бо ґрейціря нема – прийде до такого, шо мемо голі ходити»* (Стефаник, 1933, с. 69).

7. Назви тварин: *бузько (11)* («лелека» (Гуцульські, 1997, с. 30), *каня (1)* («хижий птах схожий на шуліку» (Гуцульські, 1997, с. 51), *кертиця (1)* («кріт» (Гуцульські, 1997, с. 93), *мотиль (2)* («метелик» (Гуцульські, 1997, с. 126), *павун (1)* («пава» (Гуцульські, 1997, с. 143), *червак (2)* («дощовий черв'як» (Гуцульські, 1997, с. 210): *«Чекаєте тої смерти як* ***каня*** *дощу, все: «Божечку, Божечку, найди мині смерть», а то все на мою голову...»* (Стефаник, 1933, с. 71).

8. Назви мір та величин: *букат (3)* («кусок, шматок будь-чого» (Гуцульські, 1997, с. 30), *копа (1)* («стіжок снопів у полі, до 60 шт.» (Гуцульські, 1997, с. 100), *корец (3)* («центнер, 100 кг» (Гуцульські, 1997, с. 101), *пайка (2)* («частина» (Гуцульські, 1997, с. 143): *«… аби пан дали мині* ***корец*** *орнарії таки зараз, аби дати жінці межи діти, а до служби я можу зараз ставати»* (Стефаник, 1933, с. 123).

9. Назви абстрактних понять: *ґудз* («шукати ґудза – шукати напасть, причину до сварки» (Словник, 2005, с. 87), *дідичність (4)* («спадок» (Словник, 2012, с. 41), *лежа (3)* («хвороба» (Гуцульські, 1997, с. 110), *обачінє*

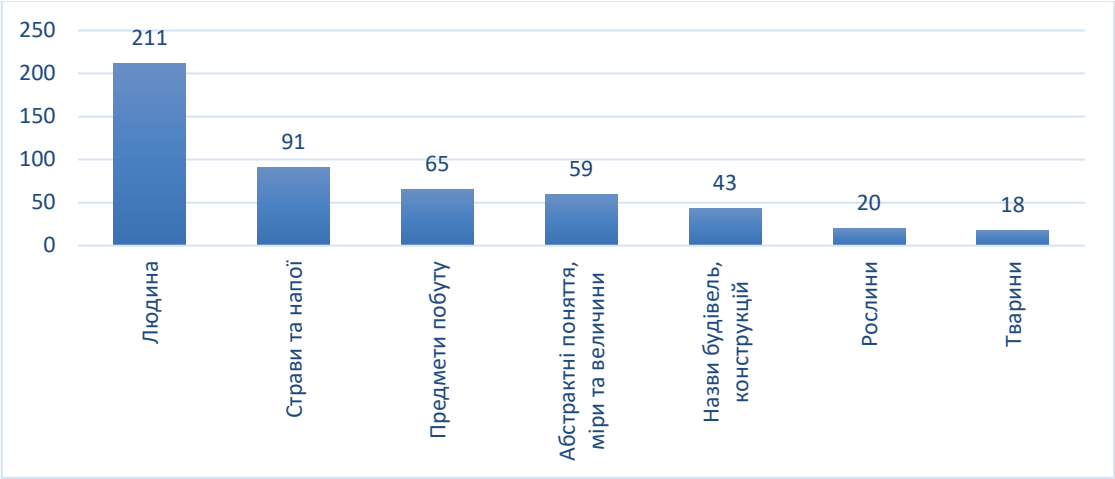

Рис. 1. Розподіл іменникової діалектної лексики новел Василя Стефаника за тематичними групами

(1) («мати обачіні – бути уважним, людяним» (Словник, 2005, с. 343), *патороч (2)* («клопіт, неприємність» (Гуцульські, 1997, с. 145), *посідзенє (3)* («засідання, збори» (Неґрич, 2008, с. 151), *рєд (4)* («порядок» (Гуцульські, 1997, с. 168), *спуза (2)* («попіл, порох» (Гуцульські, 1997, с. 176), *туск (11)* («туга, сум» (Гуцульські, 1997, с. 20): *«– Чьо ти собі* ***ґудза*** *зо мнов шукаєш?»* (Стефаник, 1933, с. 43); «*– Але ци сте чули, яку Тимофій має* ***патороч*** *із жінков?»* (Стефаник, 1933, с. 28.

Сумарно кількість уживань діалектних іменників кожної тематичної групи для зручності представлено у вигляді діаграми (Рис. 1).

Як бачимо переважаючою кількісно є лексика на позначення людини, що може свідчити про антропоцентричність творчості новеліста.

Наступними йдуть слова на позначення різних аспектів тогочасного побуту сільського населення Покуття (страви та напої, предмети побуту, а також назви будівель та конструкцій).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Застосування корпуснобазованого методу у дослідженні новел Василя Стефаника дало змогу отримати кількісні та контекстні дані про вжиток іменникової діалектної лексики. Аналіз отриманих лем підтвердив антропоцентричне спрямування тематики новел, адже переважна більшість іменників позначають людину, зокрема родинні зв'язки, рід занять та оцінні назви людей. Емпіричні дані, отримані з корпусу новел, можуть бути надалі використані як ілюстративний та довідковий матеріал у подальших розвідках. Перспективним убачаємо порівняння цього пласту лексики із аналогічним прикладами у творчості інших письменників того ж часового зрізу задля вияву схожостей чи відмінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієнко Л. А., Дарчук Н. П. Принципи створення параметризованої бази даних за поетичними текстами Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність. До 130-річчя від дня народження Лесі Українки: Зб. наук. пр.* Луцьк : Волин. обл. друк., 2004. С. 344-352.

2. Бук С. Квантитативна параметризація текстів Івана Франка: проект та його реалізація. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Вип. 58. 2013. С. 290-307.

3. Бук С. Корпус текстів Івана Франка: спроба визначення основних параметрів. *Прикладна лінгвістика та лінгвістичні технології: MegaLing 2006: Зб. наук. пр.* Український мовно інформаційний фонд, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. Київ : Довіра, 2007. С. 72-82.

4. Дарчук Н. П., Лангенбах М. О. Електронний Словник мови Тараса Шевченка: методика і технології укладання. *Українське мовознавство.* № 1 (44). 2014. С. 106-115.

5. Калимон Ю. О. Використання квантитативних методів у дослідженні ідіолекту письменника. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія "Філологічні науки".* Мовознавство. Луцьк, 2017. С. 417-421.

6. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. Винница : Нова Книга, 2007. 264 с.

7. Перебийніс В. С. Статистичні параметри стилів. Київ : Наукова думка, 1967. 260 с.

8. Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми в лінгвоперсонологійному портреті Юрія Шевельова (на матеріалі корпусу текстів Юрія Шевельова). *Лінгвістичні студії.* 2019. Вип. 37. С. 130-134.

9. Baker P. Using Corpora in Discourse Analysis. A&C Black. 2006. 197 p.
10. Baker P., McEnery A. Corpora and Discourse Studies: Integrating Discourse and Corpora. Springer, 2015. 310 p.
11. Coulthard M. Author Identification, idiolect, and linguistic uniqueness. In : Applied Linguistics, 24(4) 2004. P. 431-447.
12. Fligelstone S., Wichmann A. Teaching and Language Corpora. Routledge, 2013. 362 p.
13. Fowler R. Linguistics and the Novel. London: Methuen. 1977. 145 p.
14. Jones S. When Computers Read: Literary Analysis And Digital Technology. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*. Vol. 38. № 4. 2012. P. 27-30.
15. Leech G. N., Short M. N. Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose. London and New York, Longman. 1981. 393 p.
16. Stubbs M. Quantitative Methods in Literary Linguistics. The Cambridge Handbook of Stylistics. Ed. by Peter Stockwell and Sara Whiteley. Cambridge : Cambridge University Press. 2014. P. 46-62.
17. Stubbs M. Text and corpus analysis: computer-assisted studies of language and culture. Oxford : Blackwell, 1996. 288 p.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

18. Гуцульські говірки : Короткий словник (відп. ред. Я. Закревська). Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. 232 с.
19. Неґрич М. Скарби гуцульського говору: Березови : Словник. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 221 с.
20. Словник буковинських говірок / заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 687 с.
21. Словник українських говірок Карпатського регіону : пояснення та походження слів / уклад. Д. Савчук. Київ; Косів : Писаний Камінь, 2012. 152 с.
22. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980.
23. Стефаник В. Межа. «Літературно-науковий вісник», т. 92, кн. 2. Львів, 1927. С. 97-98.
24. Стефаник В. Твори (передмова В. Коряка. До друку виготував Ів. Лизанівський. 3-є вид.) ДВУ, 1929. С. 94-95.
25. Стефаник В. Твори / Василь Стефаник; з дереворитами В. Касіяна і М. Бутовича. Львів: З друкарні Видавничої Спілки «Діло», 1933. 222 с.
26. Стефаник В. Шкільник. «Рідна школа» № 1. Львів, 1932. С. 2-4.
27. Шкрумеляк М. С. Тлумачний Словник-довідник гуцульських говірок / відп. за вип. Л. В. Бойчук. Івано-Франківськ: ІФОЦППК, 2016. 176 с.

REFERENCES

1. Aleksiienko, L. A., Darchuk, N. P. (2004). Pryntsypy stvorennia parametryzovanoi bazy danykh za poetychnymy tekstamy Lesi Ukrainky [The Principles of Compiling a Data Base of Poetry by Lesia Ukrayinka]. In *Lesia Ukrainka i suchasnist. Do 130-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky: Zb. nauk. pr.* Lutsk : Volyn. obl. druk. 344-352. [in Ukrainian]
2. Buk, S. (2013). Kvantytatyvna parametryzatsiia tekstiv Ivana Franka: proekt ta yoho realizatsiia. [Quantative Parametrization of Ivan Franko prose: a Project and its Implementation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna.* Vyp. 58. 290-307. [in Ukrainian]
3. Buk, S. (2007). Korpus tekstiv Ivana Franka: sproba vyznachennia osnovnykh parametriv. [Ivan Franko texts corpus: an Attempt to Define the Main Parameters]. *Prykladna linhvistyka ta linhvistychni tekhnolohii: Zb. nauk. pr. Ukrainskyi movno informatsiinyi fond, Tavriiskyi natsionalnyi universytet im. V. I. Vernadskoho*. Kyiv : Dovira. 72-82. [in Ukrainian]
4. Darchuk, N. P., Lanhenbakh, M. O. (2014). Elektronnyi Slovnyk movy Tarasa Shevchenka: metodyka i tekhnolohii ukladannia. [Electronic Dictionary of Taras Shevchenko's language: Methods and Technology of Compiling]. *Ukrainske movoznavstvo, 1* (44). 106-115. [in Ukrainian]
5. Kalymon, Yu. O. (2017). Vykorystannia kvantytatyvnykh metodiv u doslidzhenni idiolektu pysmennyka. [The Use of Quantitative Methods in Studying the Author's Idiolect]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriia "Filolohichni nauky". Movoznavstvo*. Lutsk. 417-421. [in Ukrainian]
6. Levytskyi, V. V. (2007). *Kvantytatyvnie metodi v lynhvystyke*. [Quantitative Methods in Linguistics]. Vynnytsa : Nova Knyha. [in Russian]
7. Perebyinis, V. S. (1967). *Statystychni parametry styliv.* [Statistical Parameters of Styles]. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian]

8. Sytar, H. V. (2019). Syntaksychni frazeolohizmy v linhvopersonolohiinomu portreti Yuriia Shevelova (na materiali korpusu tekstiv Yuriia Shevelova) [Sybtactic Phraseologisms in Linguopersonological Portrait of Yu. Sheveliov: a Corpus-Based Research]. *Linhvistychni studii*. Vyp. 37. 130-134 [in Ukrainian]

9. Baker, P. (2006). *Using Corpora in Discourse Analysis*. A&C Black.

10. Baker, P., McEnery, A. (2015). *Corpora and Discourse Studies: Integrating Discourse and Corpora*. Springer.

11. Coulthard, M. (2004). Author Identification, idiolect, and linguistic uniqueness. *Applied Linguistics*, 24(4). 431-447.

12. Fligelstone, S., Wichmann, A. (2013). *Teaching and Language Corpora.* Routledge.

13. Fowler, R. (1977). *Linguistics and the Novel.* London: Methuen.

14. Jones, S. (2012). When Computers Read: Literary Analysis And Digital Technology. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*. Vol. 38. № 4. 27-30.

15. Leech, G. N., Short, M. N. (1981). *Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose.* London and New York, Longman.

16. Stubbs, M. (Ed. by Peter Stockwell and Sara Whiteley). (2014). *Quantitative Methods in Literary Linguistics. The Cambridge Handbook of Stylistics*. Cambridge : Cambridge University Press. 46-62.

17. Stubbs, M. (1996). *Text and corpus analysis: computer-assisted studies of language and culture*. Oxford : Blackwell.

ILLUSTRATIVE LITERATURE SOURCES

18. Hutsulski hovirky : Korotkyi slovnyk [Hutsul Dialect: Short Dictionary] (1997). (vidp. red. Ya. Zakrevska). Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. 232 p.

19. Negrych, M. (2008). *Skarby hutsulskoho hovoru: Berezovy : Slovnyk* [Treasures of Hutsul Dialect : Berezovy : Vocabulary]. Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. 221 p.

20. Slovnyk bukovynskykh hovirok [Dictionary of Bukovynian Dialects] (2005). [/ zah. red. N. V. Huivaniuk. Chernivtsi : Ruta. 687 p.

21. Slovnyk ukrainskykh hovirok Karpatskoho rehionu : poiasnennia ta pokhodzhennia sliv. (2012). [Dictionary of Ukrainian Dialects of the Carpathian Region : Word Definitions and Etymology] / uklad. D. Savchuk. Kyiv; Kosiv : Pysanyi Kamin.

22. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. [Ukrainian Language Dictionary in 11 volumes] (1970-1980) / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka.

23. Stefanyk, V. Mezha. (1927). [Borderline] «Literaturno-naukovyi visnyk», t. 92, kn. 2. Lviv. p. 97-98.

24. Stefanyk, V. (1929). *Tvory*. [Literary Works]. (peredmova V. Koriaka. Do druku vyhotuvav Iv. Lyzanivskyi. 3-ye vyd.) DVU. p. 94-95.

25. Stefanyk, V. (1933). *Tvory.* [Literary Works] / Vasyl Stefanyk; z derevorytamy V. Kasiiana i M. Butovycha. Lviv: Z drukarni Vydavnychoi Spilky «Dilo». 222 p.

26. Stefanyk, V. (1932). Shkilnyk. [Schoolboy]. *Ridna shkola, 1.* Lviv. p. 2-4.

27. Shkrumeliak, M. S. (2016). *Tlumachnyi Slovnyk-dovidnyk hutsulskykh hovirok.* [Reference Dictionary of Hutsul Dialects Definitions] / vidp. za vyp. L. V. Boichuk. Ivano-Frankivsk: IFOTsPPK. 176 p.

THEMATIC GROUPS OF DIALECTAL NOUNS IN VASYL STEFANYK'S SHORT STORIES: A CORPUS-BASED APPROACH

Kalymon Yuliia Oleksandrivna
PhD in Philology,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj
11, Kostiushka Str., Lviv, Ukraine

The article analyzes the dialectal noun vocabulary of Vasyl Stefanyk's short stories. The relevance of the use of corpus-based and quantitative methods in the study of literary works is substantiated, the state and prospects of such type of research in Ukrainian studies are highlighted. Western scholars emphasize the prospects of such approach in order to reveal non-obvious signs of the style of a particular write, the leading motives of his / her work. Since the middle of the last century, Ukrainian scholars have carried out such research on an array of texts by various authors. Stefanyk studies have several works of the kind, but they are based on the short stories published with a significant number of edits and corrections. For the first time we have conducted a study based on short stories published during the author's lifespan, which corresponds to the textological principles of studying the language of the works of a certain writer. The short stories were carefully proofread with the original editions and transmitted into electronic form for further computer processing and analysis. These short stories are distinguished by the use of Pokuttia dialect and are of considerable interest for research. It has been established that the vast majority of the dialectal noun vocabulary retrieved from the corpus is a group of tokens to denote a person. Contextual and vocabulary definitions analysis of the nouns enabled us to break them down into thematic groups. The biggest group is the one in which nouns denote family relations, occupation and evaluative names of people. The rest are the nouns to denote various aspects of life of the rural population of Pokuttia (food and beverages, household items, the names of buildings). Prospects for the application of the obtained empirical data in further research are outlined.

Key words: *dialect, noun, short story, thematic group, text corpus.*

DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.16

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНА, ГЕОПОЛІТИЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ НЕОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Коваль Наталія Євгенівна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германських мов і перекладознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
вул. Івана Франка,24, м. Дрогобич, Львівська область, Україна

Шостак Уляна Вікторівна
кандидат психологічних наук, доцент,
старший аикладач кафедри іноземних мов і перекладознавства
Вінницького торгово-економічного інституту
Державного торгово-економічного університету
вул. Соборна, 87, м. Вінниця, Україна

Робота присвячена дослідженню нової лексики сучасної англійської мови останніх десятиліть XXI століття та виконана в рамках антропоцентричної наукової парадигми, що вивчає мову в тісному зв'язку із суб'єктом пізнання, людиною. Вибір часового зрізу обумовлений тим, що саме у зазначений проміжок часу під впливом екстралінгвістичних факторів, і, зокрема, глобалізаційних процесів та науково-технічного прогресу, поширення вірусів та пандемій у багатьох національних мовах спостерігається «неологічний вибух», або масове збільшення кількості неологізмів. У подібні перехідні періоди соціальної та культурної еволюції очевидною є необхідність проводити комплексні міждисциплінарні дослідження проблеми мовних змін, які дозволять встановити основні тенденції у розвитку мовної системи, динаміку суспільних перетворень, відображену в мові, кількість та характер нових іншомовних запозичень, стан екології мови та інші аспекти. В основу типології мовних новоутворень, представленої в цьому дослідженні, були покладені такі ознаки, як спосіб входження мовної одиниці в мову, належність мовлення – мови, тривалість існування, походження та сфера вживання. Проаналізовані понятійні сфери, в яких було виявлено велику кількість нових слів, виражають категорії культури характерні для конкретного часового відрізку та мовної спільності. Було встановлено, що в англійській мові найбільш неологічно виражені соціальна, медична, політична сфери та сфера інформаційних технологій та економіки. Однак семантична наповненість неологізмів у цих сферах, а отже, категоризація культурного простору відрізняється. Дана класифікація дозволила встановити, що до категорій неологізмів, що мають найбільш яскраво виражену національно-культурну маркованість, відносяться семантичні неологізми (нові слова, що отримали в процесі свого розвитку додаткові лексико-семантичні варіанти і володіють соціокультурними конотаціями), лексичні неологізми, які можуть бути як універсальними реаліями, так і специфічними для однієї культури, і навіть фразеологічними неологізмами, внаслідок ідіоматичного характеру їх значення.

Ключові слова: *неолозізм, геополітика, глобалізація, інформаційно-технологічний прогрес, лексико-семантичний варіант.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У рамках неології, розділу мовознавства, що вивчає різновиди, способи освіти та вживання неологізмів, лінгвісти описали моделі нових слів з позицій структурної семантики, лексикології, когнітивної лінгвістики, теорії перекладу, соціолінгвістики .

У зарубіжній науці активно розробляється лексикографічний напрямок у неології (Ayto, 2006; Barhnhart, 1995; Cook, 2010), суть якого полягає в описі лексичного та граматичного значення неологічної одиниці з метою її реєстрації у словниках літературної мови. Однак, незважаючи на високий науковий інтерес до питання вивчення нової лексики, у мовознавстві досі немає єдиної думки щодо розуміння неологізму у власне лінгвістичному значенні.

У пропонованому дослідженні ми спираємося на лінгвокультурологічний підхід у неології, в рамках якого неологізми розглядаються як своєрідне «дзеркало» мовного розвитку, а культура та мова – як форми свідомості, що відображають діяльність людини.

Враховуючи той факт, що основними стимулами до лексико-номінативної діяльності є культурно-історичні, соціально-політичні та економічні умови життя, **актуальність дослідження** зумовлена такими факторами: інтересом лінгвістів до вивчення нової лексики в умовах «неологічного вибуху» останніх десятиліть; необхідністю аналізу процесів поповнення словникового складу мови та соціокультурних процесів у їхній функціональній взаємодії; відсутністю комплексних досліджень неологізмів з позицій лінгвокультурології та еколінгвістики.

Об'єктом дослідження є неологізми літературної англійської мови останніх десятиліть; **предметом** – соціокультурна специфіка неономінації в англійській мові.

Формування мети і завдань статті. Мета статті полягає у виявленні способів відображення в неологізмах англійської мови взаємодії мови та культури, мови та соціуму, а також аналізі змін, яким зазнала англійська мова під впливом глобальний процесів.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**: уточнити поняття неологізму та способи виявлення національно-культурного компонента у значенні нових лексичних одиниць; виявити понятійні сфери англійської мови, у яких відбувається активне дослідження неологізмів, охарактеризувати особливості взаємодії мови та культури у семантиці неологізмів; встановити екстра- та інтралінгвістичні фактори, що сприяють утворенню неологізмів; розкрити характер і ступінь впливу мовної глобалізації на англійську мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь розробленості проблеми. Загальні питання неології неодноразово привертали до себе увагу дослідників (J. Ayto, K. R. Barnhart, C. P. Cook, M. J. Green, A. Metcalf та ін). Вітчизняні та зарубіжні лінгвісти зверталися до вивчення лінгвокультурної специфіки значення мовних одиниць (В.І. Карасік, В.Г. M.Bucholtz та ін), а також впливу глобалізації на екологію мови (A. Berteloot, G. Booij, A. Fill, M. Gerritsen, P .Muhlhausler, J. Posthumus та ін), в той час як дослідження неологізмів з позицій лінгвокультурології та еколінгвістики нечисленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняна та зарубіжна наука переживають справжній «неологічний вибух», починаючи з останніх десятиліть XX століття і до теперішнього часу. Активні процеси новоутворень у мові обумовлені суспільно-політичними, науково-технічними реаліями, що стрімко змінюються, в житті світової спільноти, розширенням міжкультурних контактів. Внаслідок того, що мова фіксує будь-які зміни в соціумі, настільки інтенсивні динамічні процеси не можуть не знайти у ньому свого відображення.

Вивчення питання утворення нових слів у мові має суперечливий характер. З одного боку, ця проблема була і залишається актуальною з моменту виникнення мовознавства. З іншого боку, немає єдиної думки щодо того, що таке неологізм у власне лінгвістичному значенні.

У лінгвістиці спірним є питання визначення одиниці як неологізм. Визначаючи поняття неологізму, дослідники зазвичай вдаються до вільних формулювань, часто ненаукового характеру. Дефініції неологізму у словнику ODE, спираються на екстралінгвістичні ознаки слова, а саме – його новизну, яка «усвідомлювана» членами мовного колективу (ODE, 2010).

Розглянемо визначення інших неологічних понять, найбільш поширених у сучасних словниках та наукових працях з лінгвістики. Область мовної неології багатогранна, тому дослідники, котрі займаються вивченням різних аспектів нової лексики, змушені розробляти нові терміни, визначальні підкласи неологізмів.

Термін «інновації» використовується для визначення нових явищ на всіх рівнях мовної системи. Поняття «новоутворення» охоплює як інновації, тобто інновації на різних мовних рівнях, так і виключно словотвірні неологізми – нові номінативні одиниці, утворені за існуючими словотвірними моделями, в яких виокремлюються «потенційні» та «оказіональні» слова. Перший термін співвідноситься з мовними одиницями, які вже утворилися за зразком існуючих у мові моделей, але ще не закріплені слововживаною нормою. Оказіональні слова, на думку дослідників, – це слова, створені за непродуктивними моделями деривації, які використовуються у конкретних контекстних умовах (Селіванова, 2011; Crystal, 2003). До таких одиниць можна зарахувати, наприклад, індивідуально-авторські новоутворення.

У вітчизняній лінгвістиці існує кілька теорій, що характеризують різні аспекти неологізмів: стилістична, психолінгвістична, лексикографічна, денотативна, структурна та історична теорії, що розкривають мовну сутність цього явища.

У рамках *стилістичної теорії* неологізми визначаються як стилістично марковані слова, які зберігають ефект новизни у мовному вживанні. Проте критерій новизни, про який йдеться в даній теорії, не є достатньо об'єктивним і носить, швидше, психологічний, ніж лінгвістичний характер: те, що одна людина вважає новим, інший носій мови може віднести

до цілком звичних і, отже, суб'єктивно відомих, «старих» явищ.

Незважаючи на те, що стилістична теорія неологізмів оперує в першу чергу хронологічним критерієм, ця ознака не завжди може бути об'єктивною через свою відносність по відношенню до окремого індивіду/мовної спільноти.

Психолінгвістична теорія. Цей напрямок у неологічних дослідженнях тісно переплітається зі стилістичним і використовує як основний критерій новизни, проте, спирається на індивідуальний мовний досвід носія мови, а не досвід мовного колективу в цілому.

Денотативна теорія є однією з найвідоміших концепцій неології. Згідно з цією теорією, мовна одиниця є неологізмом, якщо вона позначає новий денотат або реалію. Слабкою стороною цієї теорії є факт відсутності обліку інтралінгвістичних причин появи неологічних одиниць (прагнення носія мови до виразності, емоційності, економії мовних зусиль, творення за аналогією тощо). Проте, хронологічний критерій цієї теорії, відчуття новизни денотата є відносним щодо різних носіїв мови.

Прибічники *структурної теорії* характеризують неологізми з погляду абсолютної структурної, формальної новизни. Неологізми, згідно з цією теорією, повинні мати унікальні звукосполучення, створеними за непродуктивними моделями і сприйматися як невмотивовані одиниці. Керуючись структурною теорією до групи неологізмів можна також віднести слова, що є продуктом уяви письменників-фантастів, як наприклад, *дріон* – космічний корабель, *гуолла* – хвороба неземної цивілізації тощо. Недоліком структурної теорії є її вузька спрямованість. Так, до неї неможливо віднести звичайні похідні слова, оскільки вони творені за допомогою основних відомих морфем і не мають унікальних звукосполучень. Крім того, подібні мовні явища рідко зустрічаються в загальнолітературній мові, потреба в них виникає переважно у вузьких спеціалістів, які цікавляться, наприклад, штучною номінацією.

Історична теорія уточнює визначення неологізму з погляду часу та мовного простору. За ознакою часу неологізмами вважатимуться слова, які виникли у певний час і набули вжитку.

З погляду мовного простору, з погляду сфер і жанрів вживання мови, слід враховувати такі ознаки неологічності слова: нове в багатьох (всім, групах) мовах; для цієї національної мови; для літературної мови; для конкретної підмови (певної терміносистеми, жаргону, діалекту тощо); для мови та/або мовлення.

У зарубіжній лінгвістиці панує *лексикографічна теорія* нового слова, представлена у дослідженнях Дж. Айто (Ayto, 2006), К.Р. Барнхарта (Barnhart, 1995), С.Т. Гріса (Gries, 2010), А. Меткалфа (Metcalf, 2002). Прихильники цього напряму відносять до неологізмів слова, незареєстровані у словниках. Саме ця концепція є основою одного з відомих словників англійських неологізмів До. Р. Барнхарта (TBDNE, 1990). Подібну думку поділяє канадський лінгвіст С.П. Кук, який пропонує такі критерії виділення мовних інновацій з метою їхньої реєстрації у словниках нових слів: відсутність у словникових джерелах; наявність нового значення; узуальність (необхідно, щоб одиниця не належала до будь-якої підмови і знаходилася у використанні не менше 3 роки) (Cook, 2010, p.7).

Сфера вживання неологізмів у нашому дослідженні є ще одним параметром конкретизації даних мовних явищ. У рамках лінгвокультурологічного підходу у неології ми орієнтуємося на національну літературну мову. Інновації на рівні діалектів, терміни, авторські неологізми та новоутворення у конкретних предметних сферах залишаються за рамками нашого підходу. Те саме слово може виступати як неологізм в одній сфері вживання і бути вже відомою одиницею в іншій. Так, наприклад, слово *aids* (англ. снід) було одиницею медичного терміннознавства в американській англійській мові в 60-70-х рр. XX ст. XX ст. Однак після кампанії, спрямованої на зростання поінформованості населення про це захворювання в 80-х рр., дана лексична одиниця стала узуальною для літературної англійської мови.

Неологізми на рівні національної літературної мови мають важливість для життя всіх членів відповідного мовного колективу та впливають у той чи інший спосіб на культурну картину світу даного соціуму.

З опорою на лінгвокультурологічний підхід у неології ми пропонуємо вважати неологізмами лексичні одиниці, нові не лише за формою чи змістом у певний фіксований момент часу, але й мають нову соціокультурну референцію та функціонують у затребуваних даним соціумом понятійних сферах.

Внаслідок масового збільшення неологізмів у низці національних мов, дослідники приділяють більше уваги проблемі типологізації мовних та мовленнєвих інновацій. Звернення до цього питання є закономірним етапом у розвитку будь-якої науки, зокрема неології. Класифікація певного класу явищ дозволяє виявити його найважливіші ознаки, подібності та від-

мінності його складових елементів, і навіть зв'язок між ними. У нашому дослідженні, типологізуючи нову лексику, ми також маємо можливість визначити підклас неологізмів, який найбільш очевидним чином виражає зв'язок мови та культури та містить найбільшу кількість одиниць із національно-культурним компонентом.

Вивчивши існуючі класифікації неологізмів, пропонується типологія неологізмів на різних мовний рівнях.

Мета даної типології – систематизувати та надати найбільш повний огляд існуючих думок про питання, що вивчається, а також охарактеризувати мовні інновації з теоретичної точки зору. Визначивши основні типи неологізмів, ми залишаємо за рамками дослідження одиниці, що не характеризуються національно-культурною маркованістю відповідно до критеріїв лінгвокультурологічного підходу до неології. Основою типології нових слів послужили такі ознаки: спосіб входження у мову; тривалість існування; походження; сфера вживання.

Класифікація за способом входження неологізмів у мову дозволяє виділити такі категорії неологізмів:

Графічні неологізми. В окрему групу можна виокремити одиниці, новизна яких виражається у зміні написання при збереженні вихідної фонетичної форми та в деяких випадках значення слова: *terror wrist – зануда* (terror «терор», wrist «зап'ястя», за аналогією з англ. terrorist «терорист»). Подібна мовна гра з графічним виглядом слова часто використовується в рекламному чи мас-медійному дискурсах.

Фонологічні неологізми чи інновації, створені з окремих звуків. Наприклад, фонологічне новоутворення англійської мови *zizz* (британський сленг) позначає короткий сон (часто комікси імітують звуки, які видаються сплячою людиною за допомогою трьох букв *zzz*).

Морфологічні неологізми, що створюються з морфем за словотворчими моделями, що існують в даній мовній системі. В англійській мовою прикладами морфологічних неологізмів можуть бути одиниці *hands-on* «практичний» (іменник + прийменник); *earthday* «земна доба» (словоскладання, іменник + іменник).

Лексичні неологізми становлять абсолютну більшість серед мовних новоутворів. До цієї групи неологічних одиниць відносяться слова, створені за продуктивними моделями деривації або запозичені з інших мов. Як приклад запозичених неологізмів в англійській можна виокремити такі одиниці: англ. *blitzkrieg* (нім. Blitzkrieg, «бліцкриг», «блискавична війна» – одиниця, що узвичаїлася після провалу німецько-фашистських задумів «блискавичної» війни і знову набула масштабного вживання після провального наступу рашистських військ в лютому 2022 року на Україну).

Семантичні неологізми

До цієї категорії відносяться слова, відомі раніше в літературній мові, але отримали нові значення у світлі останніх змін. Поява семантичних неологізмів обумовлено здатністю мовних одиниць набувати нових лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) і вживатися в різних контекстних умовах. Так, наприклад, перше значення англійської лексичної одиниці *lobby* «передпокій», потім у XIX ст. слово *lobby* почало вживатись у політичному дискурсі для позначення парламентських кулуарів. В теперішній час одиниця *lobby* отримала новий ЛСВ – «*кулуар»*, стосовно політичного дискурсу.Іншим прикладом є одиниця англійської мови *umbrella*, яка крім споконвічного «парасолька» набула значення «політичне прикриття».

Більшість семантичних неологізмів мають національно-культурну семантику, набуваючи додаткових ЛСВ, слово обростає конотаціями та культурно-історичними асоціаціями. Це пояснює той факт, що найчастіше для розуміння семантичних неологізмів необхідно мати екстралінгвістичне знання про ту культуру, в рамках якої цей неологізм утворений.

Фразеологічні неологізми. До фразеологічних новацій дослідники відносять нові фразеологічні одиниці, що стають активними у вживанні носіїв мови. Дані одиниці можуть, як означати нове явище, і по-новому називати вже відоме. Проте їх кількість, порівняно з неологізмами інших типів, набагато менша. Фразеологічні неологізми відрізняються від неологізмів попередньої категорії своєю синтаксичною формою словосполучення. Так в англійській мові до розряду фразеологічних новацій можна віднести вираз *stop the arms race* «зупинити гонку озброєнь», який став терміном газетного стилю, політичного дискурсу, а потім і частиною літературної мови після закінчення холодної війни, а зараз набув нового звучання. Іншим прикладом фразеологічного неологізму є словосполучення *friendly fire* «вогонь по своїм», яке з'явилося ще в 70-ті роки для позначення помилкового ведення вогню чи удару по своїх позиціях. Саме активна фаза російсько-української війни відновила вживання цих фразеологізмів у медійному та політичному дискурсах. Словосполучення *football widow* «футбольна вдова» також є фразеологічним неологізмом і означає жінку, яка позбавляється чоловіка, футбольного фаната на час футбольних мат-

чів (за аналогією з фразеологізмом grass widow «солом'яна вдова»).

Як видно з ілюстративних прикладів англійської мови, нові слова утворюються в основному на лексичному рівні. На фонетичному та морфологічному рівнях мовної системи зміни відбиваються опосередковано, лексичний рівень мобільніше реагує на соціальні зміни.

Класифікація за принципом належності мови-мовлення дозволяє виділити дві основні категорії: узуальні та неузуальні неологізми.

Узуальні неологізми є надбанням літературної мови. До категорії неузуальних ми відносимо індивідуально-авторські оказіональні новоутворення.

Авторський неологізм *Generation X* «Покоління X» письменника Дугласа Купленда був оказіоналізмом в англійській мові зовсім недовго наприкінці 80-х років. XX ст. Незважаючи на свою новизну, назва цієї книги незабаром стала номінальною щодо нового покоління США (у скороченій формі – Gen X), представники якого народилися в період спаду народжуваності (Coupland, 2000).

До цієї типологічної категорії потрапляють і оказіоналізми, авторами яких є політики або будь-які громадські діячі.

Класифікація з погляду походження поділяє неологізми на власне національні та запозичені. Слід зазначити, що тепер з'являється дедалі більше саме запозичених неологізмів.

З погляду класифікації у сфері вживання, виділяються загальні та спеціальні неологізми. Як показує аналіз фактичного матеріалу, загальні неологізми є узуальними для суспільно-політичної та соціальної сфер, а спеціальні – для вузькопрофесійних сфер, соціолектів чи субкультур.

Одна й та сама лексична одиниця може бути неологізмом в одній сфері і бути узуальною в іншій. Так, наприклад, *epidemic parotitis* «епідемічний паротит» є узуальним терміном у медицині, тоді як простонародна назва цього захворювання – *mumps* «свинка» – стала узуальною у суспільній та побутовій сферах.

Іноді спеціальна лексика, зберігаючи свій термінологічний характер у відповідній науці, змінює регістр використання та переходить у літературну мову. Причиною такого переходу може бути популяризація наукових знань, культурне зростання носіїв мови, активне «вторгнення» в побутове життя, що називається термінами явищ.

У вступі до словника ODNW наводиться аналогічний приклад терміна, який увійшов у загальнолітературну мову як неологізм. *Greenhouse effect* «парниковий ефект» був відомий вченим вже наприкінці XIX ст., проте, отримав визнання серед широкої публіки лише у другій половині XX ст., коли виникла небезпека екологічної катастрофи (ODNW, 1999).

Подібний випадок можемо проаналізувати з новоутвором ***COVID-19,*** який є офіційною назва хвороби, спричиненої вірусом SARS-CoV-2 *(severe acute respiratory syndrome coronavirus 2),* яка виникла в Китаї у грудні 2019 року, які вже був відомий медицині, але такого поширення та таку пандемію спричинив в 2019-2022 роках.

Термін ***COVID-19*** = COronaVIrus Disease-2019 утворений способом телескопії трьох усічених основ та року першої фіксації цієї хвороби. До слова, такий спосіб творення неологізмів відомий також під назвами *злиття, стягнення, вставний словотвір, гібридизація* та *контамінація* тощо (Бабелюк, Лах, Коляса, 2020).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Різноманітність параметрів типології мовних новоутворень свідчить про периферійний статус неологізмів у системі мови.

Проаналізувавши узагальнену типологію неологізмів на матеріалі англійської мови, ми дійшли висновку, що неологізми не можна розглядати лише як мовне явище. Лексичні новоутворення не мають загальноприйнятого вживання. Вони утворюються в мові за продуктивними або непродуктивними дериваційними моделями. Неологізми можуть бути узуальними в діахронічному зрізі, але потім переходити в розряд архаїзмів, або отримати друге життя в силу зміни побутових, політичних, культурних або соціальних реалій. Мовні новоутворення можуть використовуватися оказіонально, закріплюватися тільки за певним контекстом або стати згодом частиною загальнолітературної мови. Але так чи інакше саме культурна діяльність людини є джерелом інновацій.

Більшість неологізмів, розглянутих у нашій типології, є інтернаціоналізмами і запозичені переважно з англійської. Це пояснюється і масштабною глобалізацією, поширенням пандемій, комп'ютеризацією нашого життя та розвитком новітніх наукових технологій, що відбувається у країнах англомовного світу. Проте наша класифікація мовних новоутворень також виявила неологізми, які мають національно-культурну маркованість. У більшості випадків до подібних неологізмів відносяться лексичні та семантичні неологізми, які або позначають нові реалії, специфічні тільки для даної культури, або виражають культурно-історичні асоціації у своєму конотативному значенні. Такі неологізми як відобража-

ють віхи розвитку цієї національної мовної спільності, а й містять національно-семантичні частки, які неможливо зіставити зі схожими лексичними значеннями слів за іншими мовами. Здебільшого такі одиниці є безеквівалентними, їм неможливо знайти міжмовні лексико-семантичні варіанти, а їх перекладі іншою мовою використовується опис.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О., Лах Д., & Коляса О. Сленгізми на позначення явищ COVID-19 в сучасному англомовному інтернет-дискурсі. *Львівський філологічний часопис*, (8), 2020, 14-19. https://doi.org/https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.2

2. Карасик В.И. Языковая кристаллизация смысла: монография. Волгоград: Парадигма, 2010. 421 с.

3. Карасик В.И. Языковая матрица культуры: монография. Волгоград: Парадигма, 2012. 448 с.

4. Коляса О.В. Лексичні засоби актуалізації концепту COVID-19 в англомовному епідеміологічному дискурсі: термінологічний підхід. *Innovative Pathway for the Development of Modern Philological Sciences in Ukraine and EU Countries*. Publishing House «Baltija Publishing». P. 352-380.

5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.

6. Ayto J. Movers and Shakers: A Chronology of Words that Shaped our Age. Oxford: Oxford University Press, 2006. 251 p.

7. Barnhart K. R. Some thoughts about neologisms before starting BDNE IV. *Dictionaries. Neology Forum*, 1995. V. 16. P. 50-63.

8. Berteloot A. English in Europe. Oxford: Oxford University Press, 2004. P. 37-57.

9. Booij G. English as the lingua franca of Europe. A Dutch perspective. *Lingua e Stile*. 2001. No 36. P. 351-361.

10. Booij G. Yearbook of Morphology 2003. New York: Springer, 2010. 279 p.

11. Bucholtz M. Language and Identity. *A Companion to Linguistic Anthropology*. Oxford: Blackwell, 2003. P. 369- 394.

12. Cook C. P. Exploiting linguistic knowledge to infer properties of neologisms. Toronto: University of Toronto, 2010. 154 p.

13. Crystal D. The Cambridge encyclopedia of the English language. Cambridge : CUP, 2003, 2nd edition. 499 pp.

14. Coupland D. Generation X: Tales for an Accelerated Culture. London: Abacus, 2000. 192 p.

15. Fill A. Language and ecology: ecolinguistics perspectives for 2000 and beyond. *Applied linguistics for the 21st century*. London: Catchline, 2001. P. 60-76.

16. Gerritsen J. Dutch in contact with English. *English in contact with other languages*. Budapest: Akademiai Kiado, 1986. P. 51-64.

17. Green J. Neologisms. New words since 1960. London: Bloomsbury Publishing Plc, 1994. 339 p.

18. Metcalf A. Predicting New Words. Boston: Houghton Mifflin Company, 2002. 187 p.

19. Muhlhausler P. Language of Environment, Environment of Language. A course in Ecolinguistics. London: Battlebridge, 2003. 228p.

20. ODE – Oxford Dictionary of English / ed. by A. Stevenson. – OUP Oxford, 2010. 2112 p.

21. ODNW – Oxford Dictionary of New Words / ed. by S. Tulloch, E. Knowles, J. Elliott. – Oxford: Oxford University Press; new ed. of 2 revised ed., 1999. 366 p.

22. Posthumus J. A description of a corpus of anclicisms. Groningen: Anglistisch Instituut, 1986. 378 p.

23. Sijs N. van. Loanwords in the World's Languages. *A Comparative Handbook*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2009. P. 338-360.

24. TBDNE – Third Barnhart dictionary of new English / ed. by K.R. Barnhart, S. Steinmetz, C.L. Barnhart. New York: Hw Wilson Co, 1990. 592 p.

REFERENCES

1. Babelyuk, O., Lakh, D. & O. Koliasa. (2020). Slengismy na poznacheniia yavyshch COVID-19 v suchasnomu anglomovnomy internet duscursi. [Slang words for the Phenomena of COVID-19 in Contemporary English Language Internet Discourse]. *Lviv Philological Herald,* (8), 2020, 14-19. https://doi.org/https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.2 [in Ukrainian].

2. Karasik, V.I. (2010). *Yazykovaia kristalizatsyia smysla*. [Language crystalization of sense]. Volgofrad: Paradygma. [in Russian].

3. Karasik, V.I. (2012). *Yazykovaia matritsa kultury*. [Language matrix of culture]. Volograd: Paradygma. [in Russian].

4. Koliasa, O.V. (2022). Leksychni zasoby aktualizatcii konceptu COVID-19 v angliiskomu epidemioogichnomu dyscursi: terminologichnyi pidhid. [Lexical Means of Actualization of the Concept COVID-19 in English Epidemiological Discourse: Terminological Approach]. *Innovative Pathway for the Development of Modern Philological Sciences in Ukraine and EU Countries*. Publishing House «Baltija Publishing». P. 352-380. [in Ukrainian].

5. Selivanova, O. O. (2011). *Lingvistychna encyklopediia.* [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillia. [in Ukrainian].
6. Ayto, J. (2006). *Movers and Shakers: A Chronology of Words that Shaped our Age.* Oxford: Oxford University Press. 251 p.
7. Barnhart, K. R. (1995). Some thoughts about neologisms before starting BDNE IV. Dictionaries. *Neology Forum,* V. 16. P. 50-63.
8. Berteloot, A. (2004). *English in Europe.* Oxford: Oxford University Press. P. 37-57.
9. Booij, G. (2001). English as the lingua franca of Europe. A Dutch perspective. *Lingua e Stile,* 36. P. 351-361.
10. Booij, G. (2010). *Yearbook of Morphology 2003*. New York: Springer. 279 p.
11. Bucholtz, M. (2003). Language and Identity. *A Companion to Linguistic Anthropology*. Oxford: Blackwell. P. 369-394.
12. Cook, C. P. (2010). *Exploiting linguistic knowledge to infer properties of neologisms.* Toronto: University of Toronto. 154 p.
13. Crystal D. (2003). T*he Cambridge encyclopedia of the English language.* Cambridge : CUP, 2nd edition. 499 pp.
14. Coupland, D. (2000). *Generation X: Tales for an Accelerated Culture*. London: Abacus. 192 p.
15. Fill, A. (2001). Language and ecology: ecolinguistics perspectives for 2000 and beyond. *Applied linguistics for the 21st century*. London: Catchline. P. 60-76.
16. Gerritsen, J. (1986). Dutch in contact with English. *English in contact with other languages*. Budapest: Akademiai Kiado. P. 51-64.
17. Green, J. (1994). *Neologisms. New words since 1960*. London: Bloomsbury Publishing Plc. 339 p.
18. Metcalf, A. (2002). *Predicting New Words.* Boston: Houghton Mifflin Company. 187 p.
19. Muhlhausler, P. (2003). *Language of Environment, Environment of Language. A course in Ecolinguistics*. London: Battlebridge. 228p.
20. ODE. (2010). – Oxford Dictionary of English / ed. by A. Stevenson. – OUP Oxford. 2112 p.
21. ODNW (1999). – Oxford Dictionary of New Words / ed. by S. Tulloch, E. Knowles, J. Elliott. – Oxford: Oxford University Press; new ed. of 2 revised ed., 366 p.
22. Posthumus, J. (1986). *A description of a corpus of anclicisms.* Groningen: Anglistisch Instituut. 378 p.
23. Sijs, N. van. (2009). Loanwords in the World's Languages. *A Comparative Handbook*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG. P. 338-360.
24. TBDNE (1990). – Third Barnhart dictionary of new English / ed. by K.R. Barnhart, S. Steinmetz, C.L. Barnhart. New York: Hw Wilson Co. 592 p.

GLOBALIZATION, GEOPOLITIC AND INFORMATION TECHNOLOGICAL CONDITIONS OF NEOLOGICAL PROCESSES IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE

Koval Natalia Yevhenivna
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Languages and Translation Studies
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
24, I. Franko str., Drohobych, Lviv Region, Ukraine

Shostak Uliana Victorivna
Candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of State University of Trade and Economics
87, Soborna Str., Vinnytsia, Ukraine

The work is devoted to the study of the new vocabulary of the modern English language in the last decades of the 21st century and is carried out within the framework of the anthropocentric scientific paradigm, which studies language in close connection with the subject of knowledge, man. The choice of the period because it is the time when under the influence of extralinguistic factors, and in particular, globalization processes and scientific and technical progress, the spread of viruses and pandemics, a "neological explosion" or a massive increase in the number of neologisms is observed

in many national languages. In such transitional periods of social and cultural evolution, it is obvious that there is a need to conduct complex interdisciplinary studies of the problem of language changes, which will allow establishing the main trends in the development of the language system, the dynamics of social transformations reflected in the language, the number and nature of new foreign language borrowings, the state of the ecology of the language and other aspects. The typology of linguistic neoplasms presented in this study was based on such features as the way a linguistic unit enters the language, the belonging of speech to languages, duration of existence, origin and scope of use. The analyzed conceptual areas, in which a large number of new words were discovered, express categories of the cultural characteristics of a specific period and language community. It was established that social, medical, political spheres and the sphere of information technologies and economy are most neologically expressed in the English language. However, the semantic content of neologisms in these areas, and therefore the categorization of the cultural space, is different. This classification made it possible to establish that the categories of neologisms with the most national and cultural marking include semantic neologisms (new words that received additional lexical-semantic variants in the course of their development and have socio-cultural connotations), lexical neologisms that can be both universal realities and specific for one culture, and even phraseological neologisms, due to the idiomatic nature of their meaning.

Key words: *neologism, geopolitics, globalization, information-technological progress, lexical-semantic variant.*

УДК 811.111.659 (3)
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.17

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПОНІМНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛОМОВНОЇ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Костенко Вікторія Геннадіївна
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією Полтавського державного медичного університету вул. Шевченка, 23, Полтава, Україна

Сологор Ірина Миколаївна
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією Полтавського державного медичного університету вул. Шевченка, 23, Полтава, Україна

У роботі представлена спроба з'ясувати місце епонімних термінів в сучасній англомовній терміносистемі стоматології, дослідити їхні структурно-семантичні характеристики з урахуванням ономасіологічних та соціокультурних особливостей. Досить незначна кількість епонімів у окремих галузях сучасної стоматології у цілому відображає загальну сучасну тенденцію до скорочення використання власних імен як джерела утворення нових термінів у медицині та поступової відмови від використання уже існуючих епонімних термінів. Характерно, що найменша кількість епонімів виявлена серед термінів імплантології – порівняно молодої галузі стоматології. Переважна кількість імен дослідників – представників США – свідчить про значний інтелектуальний внесок країни у розвиток цієї галузі. Розподіл досліджуваних термінів за тематичними групами, об'єднаннями спеціальних назв, які ґрунтуються на класифікації предметів та явищ з урахуванням подібності їхні характеристик, ознак чи спільності функцій, продемонстрував, що найчисельнішими є група, що охоплює назви хвороб, симптомів, синдромів, інших патологічних станів чи явищ, та група на позначення методик та технік оперативних втручань, методик лікування, інших процедур. За структурою, усі виявлені епоніми – це іменні словосполуки, описові аналітичні конструкції, утворені антропонімом (одним чи кількома, однак не більше трьох). Досліджуваним епонімним термінам стоматології властиві всі основні характеристики терміна, а саме концептуальна, семантична, семіотична цілісність. Однак, характер відносин між знаком та означуваним, тобто об'єктом, указує на те, що терміни-епоніми є символами, оскільки їхня смислова структура не розкриває означуваного, а лише диференціює його. Оскільки епонімні терміни містять власні назви, вагомою є гносеологічна роль ономастичного компонента, який унікально виділяє, ідентифікує та індивідуалізує об'єкт. Окрім наукової, епонімні терміни акумулюють культурну та соціально-історичну інформацію, що, проте, може ускладнювати спілкування, спричиняючи викривлене або неповне їх розуміння, хибні семантичні асоціації. Аналіз ґендеру антропонімних компонентів термінів свідчить про андроцентричність в стоматології.

Ключові слова: *терміни, епоніми, стоматологічна термінологія, семантичний аналіз, тематичні групи.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Наукова парадигма кінця XX – початку XI століття утвердила антропоцентризм як ключову методологічну настанову для гуманітарного знання. Сутність методології антропоцентризму полягає в тому, щоб «знайти концептуальні зв'язки між індивідом, індивідуальністю, особистістю, створити інтегральну систему понять, яка здатна охопити в єдиному синтезі соціальну, психологічну й біологічну специфіку природи людини та її творчої діяльності» (Скакун, 2018, с.193). Антропоцентризм сфокусував дослідницькі зусилля лінгвістичної спільноти на вивчення ролі та місця людини в сучасній картині світу, людини в мові та мови в людині (Левандовська, 2016; Таценко, 2006; Bradotti, 2013; Kováčová, 2016).

У рамках антропоцентично зорієнтованої лінгвістики сформувалась окрема теоретико-методологічна база – когнітивна парадигма, крізь призму якої мова постає «як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань» (Романченко, 2019, с. 372), і

яка передбачає вивчення способів мовної репрезентації різних типів знання (лінгвістичного та екстралінгвістичного, загального та індивідуального) у мовленнєвій діяльності людини.

На тлі стрімких трансформаційних процесів у різних галузях науки і технологій роль науковця як творчої динамічної мовної особистості, яка продукує знання й обирає відповідні способи та засоби його вербалізації, а також вплив, якого вона зазнає з боку культурних, етносоціальних і психологічних чинників дедалі частіше стають об'єктами досліджень вітчизняних та зарубіжних мовознавців, зокрема, І. Левандовської (2016), А. Романченко (2019), В. Борисова (2018), І, Синиці (2007), R. Bradotti (2013), Z. Kováčová (2016). Надалі залишаються актуальними проблеми, пов'язані з механізмами кодування та декодування знання, представленого у термінах, які розглядаються як особливі мовні засоби актуалізації професійно значущої інформації, як інструменти професійної комунікації, з умовами виникнення та розвитку термінів як динамічних мовних знаків та принципами, які регулюють їхнє функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед проблем, пов'язаних з накопиченням, обігом та збереженням наукового і професійного знання, які потребують ретельного студіювання, виокремлюють питання стосовно термінологічного статусу епонімних одиниць, особливостей процесу трансформації власної назви в загальну. Цим питанням присвячені праці Р. Микульчика (2015), І. Дзюби (2011; 2016), Л. Запоточної (2011), Л. Вдовиченко (2019), J. B. Anderson (1996), D. Koshlakov et al. (2019), L. Todea (2013). Про лінгвістичний потенціал епонімів – похідних різної структурної складності, утворених від власних назв (антропонімів, міфонімів, теонімів, топонімів, етнонімів, бібліонімів), – свідчить активне дослідження їхньої семантики, структури, словотвірного, історико-культурного, ґендерного, соціолінгвістичного, лінгвостилістичного, лінгвокогнітивного та інших аспектів (Ковальчук, 2019; Новинская, 1989; Anderson, 1996; Cabanac, 2014; Canziani, 2011; Nieradko-Iwanicka, 2020). Кількість праць вітчизняних та зарубіжних авторів, присвячених вивченню епонімів, значно збільшилася, особливо упродовж двох останніх десятиліть.

У медицині більшість епонімних термінів позначає поняття за іменами дослідників, вчених, винахідників, – таким чином професійна спільнота демонструє високий рівень визнання їхнього внеску в науку, вшановує їхні заслуги, досягнення. Значна прихильність представників медицини до цієї традиції навіть спричинила появу терміна "*eponymophilia"* (Nieradko-Iwanicka, 2020), а E. Garfield зазначає, що у «жодній іншій галузі використання епонімів так запекло не обговорюють» (Garfield, 1983). Епонімні терміни складають значну частку термінологічного апарату медицини (Canziani, 2011; Goic, 2009; Lončar, 2013; Waseem et al, 2005): так, англомовний словник медичних епонімів «Who named it? (whonamedit.com)», створений норвезьким істориком медицини О. Д. Енерсеном, нині нараховує 8253 епонімічних терміна, утворених від імен 3270 осіб.

Прізвища дослідників, клініцистів все ще залишаються джерелом поповнення медичної термінології, незважаючи на відсутність одностайності щодо їх уживання усередині медичної професійної спільноти. Так, у 1974 році Національний інститут здоров'я США висунув ідею відмовитися від використання епонімних термінів (Lončar, 2013; Matteson & Wotwodt, 2006), обґрунтовуючи це низкою причин, серед яких, насамперед, можлива невідповідність імен, наприклад, в анатомічних термінах різних мов (так, термін «*лімфоглоткове кільце Вельдейєра* (*Waldeyer ring*)» поширений в терміносистемах країн Заходу, тоді як в Україні, Росії вживають терміни «*кільце Пирогова*» чи «*кільце Пирогова-Вальдейєра*»); наявність кількох епонімів, які стосуються одного й того самого явища, хвороби тощо, наприклад, перелом верхньої щелепи типу *Ле Фор I (Le Fort I fracture)* та *перелом Геріна (Guerin's fracture), Бреше канали (Breschet canal)* та *Дюпуітрена канали (Dupuytren canal)*; морально-етичні нюанси, суперечливі факти власне досліджень, наприклад, *канал Дорелло (Dorello's canal)* – канал у кам'янистій частині скроневої кістки – вперше був описаний австрійським анатомом Венцелем Грубером у 1859, проте названий на честь італійського вченого Примо Дорелло, котрий детально описав ділянку голови, яка містить цей канал, у 1903 році. Ідею про відмову від використання епонімів згодом підтримали ВООЗ у 2004 (WHO, 2004) та Американська медична асоціація у 2007 (Iverson et al, 2007). На думку експертів, згадані вище проблеми з використанням епонімних термінів можуть ускладнювати проведення міжнародних теоретичних досліджень, міжнародних багатоцентрових клінічних випробувань, підготовку фахівців сфери охорони здоров'я (Wassem et al, 2005). Дослідники P. Thomas (2016), F. Ferrraro et al (2018), G. Cabanac (2014) у своїх працях підтверджують загальне зменшення викорис-

тання прізвищ при створенні нових медичних термінів. На відміну від представників американського континенту, європейські науковці демонструють більшу відданість традиціям щодо використання епонімних термінів (Abel, 2014, p. 82).

Формулювання мети і завдань статті. Сучасна медицина, як фундаментальна галузь наукового знання і водночас одна з найважливіших для суспільства сфер практичної діяльності людини потребує точної, системно оформленої, такої, що відповідає вимогам часу, термінології. **Мета** запропонованої розвідки – з'ясувати місце епонімних термінів в англомовній терміносистемі стоматології, дослідити їхні структурно-семантичні характеристики з урахуванням ономасіологічних та соціокультурних особливостей. Методи дослідження включали аналіз словникових дефініцій, елементи історико-типологічного аналізу, який уможливлює виділення оніма – джерела епонімної назви, тезаурусний аналіз для з'ясування змісту термінів через словникові дефініції. Структурний аналіз використовували для визначення структурних особливостей епонімних термінів; метод лексико-семантичного польового моделювання дозволив виявити семантично зумовлені особливості досліджуваних термінів та розподілити їх у тематичні групи. Окремі підрахунки використовували для з'ясування репрезентативності епонімних термінів в окремих галузях стоматології та виявлених тематичних групах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Епоніми посідають особливе місце в лексичній системі мови, оскільки визначення їхнього статусу й сутності ускладнюється через їхню неоднозначність та невизначеність. Незважаючи на значну увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників до явища епонімії, у сучасному мовознавстві, проте, відсутнє його чітка дефініція. У найзагальнішому розумінні епоніми тлумачать як власні назви, що стали загальними; Н. Новинская закріплює за цим терміном таке значення: «особи, імена яких використовуються для створення термінів» (Новинская, 1989, с.26); подібним є визначення, запропоноване Н. Подольською, відповідно до якого епонім – це «особа, чимось знаменита, чиє ім'я було використане для утворення іншого оніма» (Подольская, 2000, с.150). Точнішим, на наш погляд, є розмежування епоніма як відпрізвищевого компонента (Микульчик, 2015, с.42), та епонімного терміна як назви поняття (явища, структури, методу тощо) за іменем людини, яка вперше виявила або описала його, тобто «особливого типу мовних одиниць спеціальної лексики, семантика яких співвідноситься з науково-поняттєвим й енциклопедичним змістом» (Запоточна, 2011, с. 56).

У медицині терміни з компонентом-власною назвою (прізвищем) утворені переважно для позначення анатомічних структур, хвороб, синдромів, симптомів, методів лікування, інструментів. Попри значну кількість досліджень, присвячених висвітленню епонімів у рамках системно-структурного, фукнкційного, когнітивного та комунікативного напрямів, що проводяться спільно лінгвістами та фахівцями у різних галузях науки й техніки, англійські епонімні терміни у стоматології досі не отримали належного вивчення.

Використовуючи метод суцільної вибірки при опрацюванні словника «A Dictionary of Dentistry» (1), глосаріїв термінів з ендодонтії (2), імплантології (3) та ортодонтії (4), були виявлені 306 епонімних термінів, які стали об'єктом наукового аналізу. Досить незначна кількість епонімів у окремих галузях сучасної стоматології (*Табл.1*) у цілому відображає загальну сучасну тенденцію до скорочення використання власних імен як джерела утворення нових термінів у медицині та поступової відмови від використання уже існуючих епонімних термінів (Canziani, 2011; Warren, 1978). Характерно, що найменша кількість епонімів виявлена серед термінів імплантології – порівняно молодої галузі стоматології, започаткованої у США у 50-х роках минулого століття. І хоча тоді епоніми ще продовжували з'являтися і в медицині, і в стоматології, та, проте, вже у 70–80 роках кількість таких термінологічних новотворів суттєво скорочується.

Проаналізувавши дані стосовно країн походження науковців, винахідників, чиї імена закріплені в епонімних термінах стоматології, можна зробити висновок про значний внесок

Таблиця 1

Представленість епонімних термінів в окремих розділах стоматології

№	Розділ стоматології	Загальна кількість термінів	Кількість епонімних термінів	Частка епонімних термінів від загальної вибірки (%)
1	Ендодонтія	800	24	3 %
2	Ортодонтія	880	75	8,52 %
3	Імплантологія	2000	46	2,3%

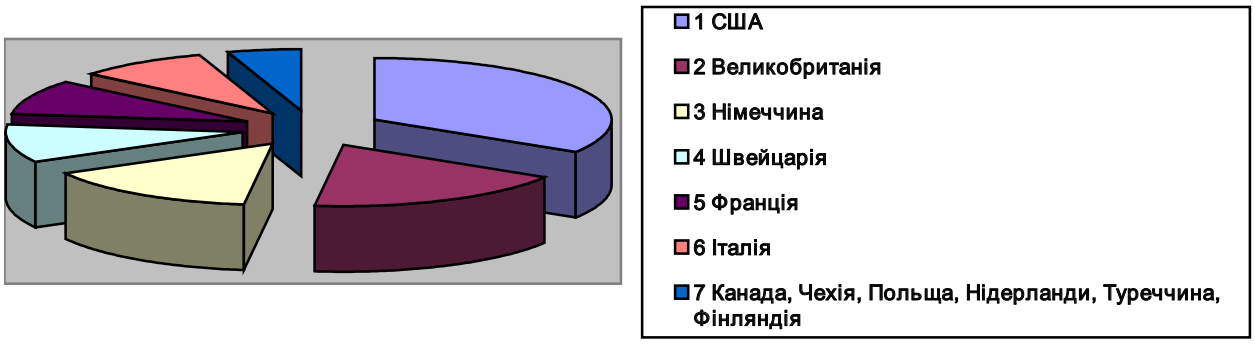

Рис. 1. Країни походження науковців, чиї імена закріплені в епонімних термінах стоматології

європейських вчених та про лідерство США у цій галузі (*Рис.1*), зокрема, упродовж останньої чверті XIX та XX століття, що засвідчено роком фіксації терміна чи роками життя науковців.

Отже, терміни з компонентом-онімом є свідченням інтелектуального внеску країни у розвиток певної галузі знання чи професійної діяльності.

За структурою, усі виявлені епоніми – це іменні словосполуки (*Anderson splint, curve of Spee, Hertwig's epithelial root sheath, Gates-Glidden drill, Foix–Chavany–Marie syndrome*), описові аналітичні конструкції, утворені антропонімом (одним чи кількома, однак не більше трьох), який виконує атрибутивну функцію, та іменником. Стосунки між компонентами у такому випадку кваліфікуються за B. Warren як видо-родові, коли антропонім (видовий компонент) унікально ідентифікує родовий компонент (Warren, 1978, p.86 – 95), представлений загальнонауковими, міжгалузевими чи вузькоспеціальними лексичними одиницями. Таким чином, онімний компонент дозволяє виділити об'єкт, предмет, явище з низки подібних.

Авторські терміни у стоматологічній термінології створюються для позначення широкого спектру понять. Вивчення особливостей системної організації епонімних термінів окремої галузі, їхній розподіл за тематичними чи дрібнішими угрупуваннями – лексико-семантичними групами – уможливлює визначення актуальних тенденції та напрямків розвитку термінології. На думку дослідників термінології та терміносистем (Кочан, 2004; Микульчик, 2016; Ковальчук, 2019; Дзюба, 2016), наявність тематичних чи лексико-семантичних груп є одним із показників системності і загальної, і термінологічної лексики. Спираючись на визначення тематичної групи термінів як об'єднання спеціальних назв, яке ґрунтується на класифікації предметів та явищ з урахуванням подібності їхні характеристик, ознак чи спільності функцій (Микульчик, 2016, с.93), здійснили тематичну стратифікацію досліджуваних епонімних термінів.

Найчисельнішою є тематична група, 83 термін (27,12%), що охоплює **назви хвороб, симптомів, синдромів, інших патологічних станів чи явищ:** *Costen's syndrome* (temporomandibular disorders); *Kelly's syndrome* (combination syndrome); *Le Fort fracture / injury* (a midfacial fracture, classified into three categories); *Avellis syndrome* (a unilateral paralysis of the larynx and palate); *Cross syndrome* (athetosis, gingival fibromatosis and hypopigmentation); *Battle's sign* (a bruise that indicates a fracture at the bottom of the skull); *Bell's palsy* (idiopathic unilateral facial nerve paralysis, usually self-limiting); *Ludwig's angina* (a rare bacterial infection that occurs on the floor of the mouth, underneath the tongue). До цієї ж групи відносимо класифікації зубощелепних аномалій, наприклад: *Simon's classification of malocclusion*, *Ackerman-Proffit classification of malocclusion.*

Назви **методик та технік оперативних втручань, методик лікування, інших процедур** становлять другу за чисельністю тематичну групу, до якої входять 76 термінів (24,84%): *Cvek's pulpotomy* (the surgical removal of a small portion of the coronal pulp tissue to preserve the remaining coronal and radicular pulp); *Estlander's operation* (lip switch operation); *Gillies lift* (procedure to lift depressed fractured zygoma via temporal approach); *Le Fort osteotomy* (a procedure used to correct a wide range of dentofacial deformities), *Wassmund method* (also known as Wassmund osteotomy, complete tunneling of mucoperiosteum both labially and palatally through two labial vertical incisions); *Obwegeser-Dal Pont technique* (bilateral sagittal split osteotomy); *Weber–Fergusson incision* (facial access for maxillectomy).

Назви приладів, інструментів, **елементів та деталей**, що містять імена науковців, є також досить поширеними в ортопедичній стоматології – галузі, серед завдань якої, окрім суто

клінічних аспектів профілактики та лікування аномалій, деформацій і порушень функції органів зубощелепної системи, є удосконалення техніки виготовлення зубних протезів та різних ортопедичних конструкцій. Було виявлено 69 таких термінів (22,55%): *Akers clasp* (a cast circumferential clasp); *Anderson splint* (a skeletal traction splint with pins inserted into proximal and distal ends of a fractured bone); *Andrews bridge* (the combination of a fixed partial denture incorporating a connecting bar with a removable partial denture); *Beilby layer* (the molecular disorganized surface layer of a highly polished metal); *Coble balancer* (an intraoral balancing device used to determine centric relation); *Farrar device* (a type of occlusal device used to position the mandible anteriorly). Окремі проблеми перекладу з англійської українською термінів ортодонтії окреслила Н. Дячук (2004). При вивченні будови лицевого скелету, визначенні особливостей його росту, для уточнення діагнозу, прогнозу ортодонтичного лікування використовують епонімні терміни – **назви точок, кутів, площин** краніо-, гнато- та профілометричних вимірювань: *Christensen phenomenon* (the space that occurs between opposing posterior occlusal surfaces during mandibular protrusion); *Bennett angle* (the angle formed between the sagittal plane and the average path of the advancing nonworking-side condyle); *Bonwill triangle*; *Camper's line, Camper's plane; curve of Monson*; *Fischer's angle; space of Donders*. У цій тематичній групі були виявлені два епонімні терміна, де видові компоненти представлені топонімом: *Frankfort horizontal (line) – франкфуртська горизонталь, горизонталь Франкфурта* – лінія, що проходить від верхнього краю зовнішнього кісткового слухового отвору до нижнього краю орбіти, та *Frankfort mandibular plane angle* – кут франкфуртської горизонталі (кут Н), величина якого характеризує розташування суглобових головок нижньої щелепи по відношенню до основи черепа, що впливає на форму профілю обличчя. Перший термін на позначення антропологічної вимірювальної площини був уведений на антропологічному конгресі у Франкфурті у 1884 р., тому отримав таку назву; другий термін виник на основі вже існуючого. Краніометричний епонімний термін *Broadbent-Bolton point* – точка R в цефалометрії – виділяється серед інших, оскільки містить прізвища американського стоматолога (*B. H. Broadbend*) та його юного пацієнта (*Bolton*), сина членкині американського конгресу (*F. P. Bolton*). Загалом, ця тематична група містить 34 термінів (11,11%).

Оскільки стоматологія пов'язана з порушеннями функцій органів та систем голови та шиї, зокрема, органів і тканин ротової порожнини та щелепнолицевої ділянки, то, відповідно, кількість епонімних **назв анатомічних структур** є дещо менш чисельною і включає 28 термінів (9,15%): *Bichat's fossa* (pterygopalatine fossa); *Bichat's protuberance* (buccal fat pad); *the fossa of Rosenmüller* (posterolateral pharyngeal recess); *Carabelli cusp* (congenital additional palatal cusp on upper molars); *Dorello's canal* (bow-shaped bony enclosure surrounding the abducens nerve and the inferior petrosal sinus).

Найменш представленими є тематична група, до якої входять 16 (5,23%) епонімних назв на позначення **законів, правил, референтних величин** тощо: *Ante's Law; Applegate's Rules; Kubelka-Munk theory; Kubelka-Munk scattering coefficient; Munsell value; Weibull modulus; Wolff's Law.*

Досліджуваним епонімним термінам стоматології властиві всі основні характеристики терміна, а саме концептуальна, семантична, семіотична цілісність. Однак, характер відносин між знаком та означуваним, тобто об'єктом, указує на те, що терміни-епоніми, відповідно до типології Ч. Пірса (2000), є символами, оскільки їхня смислова структура не розкриває означуваного, а лише диференціює його; такі терміни функціонують як знаки саме на підставі соціальної конвенції. Такі терміни відбивають тенденцію до пріоритету суб'єктної сторони евристичної діяльності, і, на думку Б. О. Серебреннікова (1998), демонструють феномен первинної антропологізації мови, тобто вплив антропонімів на конструктивні властивості мови, та феномен вторинної антропологізації, тобто вплив на мову наукової картини світу людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Специфіка епонімних термінів полягає у їхній високій інформативності, високому рівні узагальнення, здатності представити спеціальну інформацію у досить компактній формі. Оскільки епонімні терміни містять власні назви, вагомою є гносеологічна роль ономастичного компонента, який унікально виділяє, ідентифікує та індивідуалізує об'єкт. Окрім наукової, епонімні терміни акумулюють культурну та соціально-історичну інформацію, що, проте, може ускладнювати спілкування, спричиняючи викривлене або неповне їх розуміння, хибні семантичні асоціації. Серед недоліків, властивих таким термінам, слід підкреслити складність утворювати похідні одиниці (хоча є і такі поодинокі випадки, наприклад, *Monson curve → anti-Monson curve)* чи здатність поєд-

нуватися в термінологічні словосполучення. Аналіз ґендеру антропонімних компонентів досліджуваних термінів свідчить про андроцентричність в стоматології. Перспективним напрямком є вивчення особливостей перекладу та адаптації епонімних термінів різних галузей, що може слугувати внеском у розробку мовної політики в сфері медицини та науки в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисов В.А. Мовна особистість ученого в синхронному науковому дискурсі. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова.* 2018. Т. 8. С. 131-136. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/ bitstream/12345678 9/6986/1/Borysov.pdf (дата звернення: 8.09.2021).

2. Вдовиченко Л. Ф. Особливості термінів-епонімів у французькій філософській термінології. *Закарпатські філол. студії*, 2019. 11. Т.2. С. 14-18.

3. Дзюба М. М. Епоніми в українській науковій термінології : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Луцьк, 2011. 22 с.

4. Дзюба М. М. Епонімічні терміни як інтернаціональні мовні знаки. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15 березня 2016 р.). К.: КНЕУ, 2016. С. 72-75. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/43282561.pdf (дата звернення: 19.09.2021).

5. Дячук Н. Ортодонтична термінологія: теорія, практика, переклад. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2004. № 503: Проблеми української термінології. С. 110-114.

6. Запоточна Л. Структурно-семантична характеристика термінів-епонімів у англійській кардіологічній термінології. *Актуальні проблеми романо-германської філології*. 2011. № 1. С. 56-66. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Larysa_Zapotochna.pdf (дата звернення: 14.09.2021).

7. Левандовська І. Поняття антропоцентризму у сучасній лінгвістиці. *Сучасні тенденції у сфері лінгвістики, мовної комунікації та методики викладання іноземних мов* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 18-19 трав. 2016 р.). Тернопіль : Астон, 2016. С. 91-93.

8. Ковальчук О. П. Структурно-семантичні особливості епонімів англійської та української мов: … дис. канд. філ. наук: 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство», Дрогобич, 2019. 188 с.

9. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. Львів, 2004. 519 с.

10. Маслова В.А. Теория концептуальной метафоры и ее роль в современных лингвистических исследованиях. *Лингвистика. Лингвокультурология* : сб. науч. тр. Днепропетровск, 2012. Т. 5. С. 87-96. URL: http://lingvodnu.com.ua/arxiv-nomeriv/lingvistika-lingvokulturologiya2012/teoriya-konceptualnoj-metafory-i-eyo-rol-v-sovremennyx-lingvisticheskixissledovaniyax/ (дата звернення: 15.09.2021).

11. Микульчик Р. Дослідження епонімів в українському термінознавстві. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Сер. «Проблеми української термінології». 2015. № 817. С. 41-46.

12. Микульчик Р. Тематична класифікація фізичних термінів-епонімів. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Сер. «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 92-95.

13. Новинская Н. В. Эпонимические названия в составе современной русской терминологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1989. 20 с.

14. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.

15. Пирс Ч. Начала прагматизма. Т.1. СПб: Алатейя, 2000. 318 с.

16. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва: Наука, 1988. 198 с.

17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.

18. Серебренников Б. А. Предисловие. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира: монографія / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, и др. Москва: Наука, 1988. С. 3–7.

19. Синиця І. А. Мовна особистість автора у науково-гуманітарному тексті XIX ст. (комунікативний, культурологічний, образно-стилістичний аспекти): автореф. дис. … д-ра. філ. наук: 10.02.02 «Російська мова»; НАН України, Ін-т мовознавства ім.. О. О. Потебні. К. 2007. 36 с.

20. Скакун І. Перспективи антропоцентризму в сучасній науковій картині світу. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2018 (5). С. 193-196.

21. Таценко Н.В. Теоретичні засади антропоцентризму мовних інновацій. *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка.* 2006. Вип. 28. С. 208-211.

22. Abel E. L. Medical Eponym Angst. *Names: A Journal of Onomastics.* 2014. V. 62(2). P. 76 – 85 DOI:10.1179/0027773813Z.00000000072 (last accessed: 11.09.2021)

23. Anderson J.B. The language of eponyms. *Journal of the Royal College of the Physicians of London* . 1996. V. 30. P. 174-177.

24. Aziz S. R. The person behind the name. *J Oral Maxillofac Surg*. 1997. V. 55(8). P. 847-850. DOI: 10.1016/S0278-2391(97)90347-5. (last accessed: 11.09.2021)

25. Braidotti R. Posthuman Humanities. *European Educational Research Journal*, 2013. V. 12 (1), P. 1-19.

26. Cabanac G. Extracting and quantifying eponyms in full-text articles. *Scientometrics.* 2014. 98(3). P. 1631-1645. DOI: 10.1007/s11192-013-1091-8. (last accessed: 11.09.2021)

27. Canziani T. The status of medical eponyms: advantages and disadvantages. *Teaching Medical English: Methods and Models*. Polimetrica Publisher, Italy. 2011. P. 221-234.

28. Garfield E. What's in a Name? The Eponymic Route to Immortality. *Essays of an Information Scientist.* 1983. V. 6, P. 384-395. URL: http://garfield.library.upenn.edu/essays/v6p384y1983.pdf (last accessed: 9.09.2021)

29. Goic G. A. Sobre el uso de epónimos en medicina [On the use of eponyms in medicine]. *Rev Med Chil*. 2009. V.137(11). P.1508-1510.

30. Ferraro F., Chaves H., Olivera F., Miquelini L.A., Mukherji S. Epónimos en la anatomía y radiología de cabeza y cuello. *Rev Argent Radiol.* 2018. V. 82. P. 72 – 82. DOI: https://doi.org/10.1055/s-0038-1648235 (last accessed: 12.09.2021).

31. Hopper T. Death of the eponym: Naming diseases after doctors is a practice in decline. *National Post*, 2011. Dec. 2. URL: http://news.nationalpost.com/2011/12/02/whats-in-a-name-a-lot-if-that-name-is-hodgkin-crohn-oralzheimer (last accessed: 12. 09. 2021).

32. Iverson C, Christiansen S, Flanagin A. AMA manual of style: a guide for authors and editors. 10th ed. New York, NY: Oxford University Press; 2007.

33. Koshlakov D., Khokhlova M., Tsareva G., Garbuzova G. Eponyms in science terms (Epistemological aspect). *SHS Web of Conferences*. *EDP Sciences*; 2019. V. 72. URL: http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/20197201016 (last accessed: 2. 09. 2021).

34. Kováčová Z., Ciprianová E. Revealing the anthropocentric nature of language and the theory of the living word in the interpretation of the concepts vidieť 'see', vedieť 'know' and veriť 'believe' in the Slovak language. *Topics in Linguistics*. 2016. V. 17(2). P.59-72. URL: https://sciendo.com/pdf/10.1515/topling-2016-0013.

35. Lončar M., Ostroški A. A. Eponymous medical terms as a source of terminological variation. *Languages for Special Purposes in a Multilingual, Transcultural World*: Proceedings of the 19th European Symposium on Languages for Special Purposes (Vienna, Austria 8-10 July 2013): University of Vienna. P. 36-44.

36. Matteson E. L., Woywodt A. Eponymophilia in rheumatology. Rheumatology, 2006. V. 45 (11). 2006. P. 1328-1330.

37. URL: https://doi.org/10.1093/rheumatology/kel259 (last accessed: 2. 09. 2021).

38. Nieradko-Iwanicka B. National eponyms in medicine. *Rheumatology*. 2020. V. 58(1).P. 56-57. URL:https://doi.org/10.5114/reum.2020.93175. (last accessed: 2.09. 2021).

39. Todea L. Eponyms and the language of technology. *Proceedings of ICONN.* 2013. № 2. P. 1052–1061.

40. URL:https://onomasticafelecan.ro/iconn2/proceedings/9_09_Todea_Luminita_ICONN_

41. Thomas PB. Are medical eponyms really dying out? A study of their usage in the historical biomedical literature. *Journal Royal College of Physicians Edinburg*. 2016. Vol. 46 (4). P.: P. 295–299. DOI: 10.4997/JRCPE.2016.417.

42. Warren B. Semantic patterns of noun – noun compounds. University Goteborg: Gothhouburgensis, 1978. 266 p.

43. Waseem M., Khan M., Hussain N., Giannoudis P.V. Eponyms: errors in clinical practice and scientific writing. *Acta Orthop Belg.* 2005. V. 71. P. 1-8.

44. World Health Organization. WHO style guide. 2004. URL: http://www.ianphi.org/documents/pdfs/toolkit/who_style-guide.pdf> (last accessed: 11.08.2021)

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. A Dictionary of Dentistry / Ed. by R. Ireland. Oxford University Press; 1st ed. 2010. 416 p.

2. Glossary of Endodontic Terms. American Association of Endodontists. 10th ed. 2020. 48 p. https://www.aae.org/specialty/clinical-resources/glossary-endodontic-terms.

3. Glossary of oral and maxillofacial implants / Ed. by W. R. Laney, W. R. Laney, N. Broggini et al. Quintessence Pub Co; 1st ed. 2007. 230 p.

4. Glossary of orthodontic terms. American Association of Orthodontists. 2012. 51 p.

5. https://www.aaoinfo.org › 2012 AAO Glossary_0.

REFERENCES

1. Borysov, V. A. (2018). Movna osobystist uchenoho v synkhronnomu naukovomu dyskursi.[Language personality of scientist in synchronous scientific discourse]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova*. T. 8. S. 131-136. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/ bitstream/12345678 9/6986/1/Borysov.pdf [in Ukrainian].

2. Vdovychenko, L. F. (2019). Osoblyvosti terminiv-eponimiv u frantsuzkii filosofskii terminolohii. [Peculiarities of eponymous terms in French philosophy terminology]. Zakarpatski filol. studii. 11. T.2. S. 14 – 18. [in Ukrainian]

3. Dziuba, M. M. (2011). Eponimy v ukrainskii naukovii terminolohii. [Eponyms in ukrainian scientific terminology]: avtoref. dys. … kand. filol. nauk: 10.02.01 «Ukrainska mova». Lutsk. 22 s. [in Ukrainian]

4. Dziuba, M. M. (2016). Eponimichni terminy yak internatsionalni movni znaky. [Eponymous terms as international language signs]. *Stratehii mizhkulturnoi komunikatsii v movnii osviti suchasnoho VNZ* : zb. Materialiv. konf. Kyiv: KNEU. S. 72 – 75. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/43282561.pdf [in Ukrainian]

5. Diachuk, N. (2004). Ortodontychna terminolohiia: teoriia, praktyka, pereklad. [Orthodontic terminology: theory, practice, translation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Problemy ukrainskoi terminolohii*. Lviv. № 503: S. 110-114.

6. Zapotochna, L. (2011). Strukturno-semantychna kharakterystyka terminiv-eponimiv u anhliiskii kardiolohichnii terminolohii. [Structural and semantic characteristics of eponymic terms in English cardiological terminology]. *Aktualni problemy romano-hermanskoi filolohii*. S. 56-66. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Larysa _Zapotochna.pdf. [in Ukrainian]

7. Levandovska, I. (2016). Poniattia antropotsentryzmu u suchasnii linhvistytsi. [Concepts of anthropocentrism in modern linguistcs]. *Suchasni tendentsii u sferi linhvistyky, movnoi komunikatsii ta metodyky vykladannia inozemnykh mov*: materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Ternopil : Aston. S. 91-93. [in Ukrainian]

8. Kovalchuk, O. P. (2019). Strukturno-semantychni osoblyvosti eponimiv anhliiskoi ta ukrainskoi mov. [Structural and semantic peculiarities of eponyms in English and Ukrainian Languages]: dys. … kand. fil. nauk: 10.02.17 «Porivnialno-istorychne i typolohichne movoznavstvo», Drohobych. 188 s. [in Ukrainian]

9. Kochan, I. M. (2004). Dynamika i kodyfikatsiia terminiv z mizhnarodnymy komponentamy u suchasnii ukrainskii movi. [Dynamics and codification of terms containing international components in modern Ukrainian language]. Lviv. 519 s. [in Ukrainian]

10. Maslova, V. A. (2012). Teoriya kontseptualnoy metafory i eye rol v sovremennykh lingvisticheskikh issledovaniyakh. [Theory of conceptual methaphor and its role in modern linguistics studies]. *Lingvistika. Lingvokulturologiya*: sb. nauch. tr. Dnepropetrovsk. T. 5. S. 87—96. URL: http://lingvodnu.com.ua/arxiv-nomeriv/lingvistika-lingvokulturologiya2012/teoriya-konceptualnoj-metafory-i-eyo-rol-v-sovremennyx-lingvisticheskixissledovaniyax/. [in Russian]

11. Mykulchyk, R. (2015). Doslidzhennia eponimiv v ukrainskomu terminoznavstvi. [Studying eponyms in Ukrainian science of terminology]. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnika». Ser. «Problemy ukrainskoi terminolohii»*. № 817. S.41–46. [in Ukrainian]

12. Mykulchyk, R. (2016). Tematychna klasyfikatsiia fizychnykh terminiv-eponimiv. [Thematic classification of eponymous terms in physics]. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnika». Seriia «Problemy ukrainskoi terminolohii».* № 842. S. 92–95. [in Ukrainian]

13. Novynskaia, N. V. (1989). Eponymycheskye nazvanyia v sostave sovremennoi russkoi termynolohyy. [Eponimic manes as components of modern Russian terminology]: avtoref. dys. … kand. fylol. nauk: 10.02.01 «Russkyi yazyk». M. 20 s. [in Russian]

14. Romanchenko, A. P. (2019). Elitarna movna osobystist u prostori naukovoho dyskursu: komunikatyvni aspekty. [Elitist language personality in scientific discourse]. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet im. I. I. Mechnykova. 541 s. [in Ukrainian]

15. Pierce, Ch. (2000). Nachala prahmatyzma. [Princeples of Pragmatism].T. 1. SPb: Alateiia, 318 s. [in Russian]

16. Podolskaia, N. V. (1988). Slovar russkoi onomastycheskoi termynolohyy. [Dictionary of Russian onomastic terminology]. Moskva: Nauka. 198 s. [in Russian]

17. Selivanova, O. O. (2007). Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy. [Modern linguistics]. Poltava: Dovkillia-K. 711 s. [in Ukrainian]

18. Serebrennykov, B. A. (1988). Predyslovye. *Rol chelovecheskoho faktora v yazыke: yazыk y kartyna myra* [Preface]. Moskva: Nauka. S. 3–7. [in Russian]

19. Synytsia, I. A. (2007). Movna osobystist avtora u naukovo-humanitarnomu teksti XIX st. (komunikatyvnyi, kulturolohichnyi, obrazno-stylistychnyi aspekty). [Language personality of author in scientific humanitarian text of XIX crmtury: communicative, cultural, stylistic aspects]: avtoref. dys. … d-ra. fil. nauk: 10.02.02 «Rosiiska mova»; NAN Ukrainy, K. 36 s. [in Ukrainian]

20. Skakun, I. (2018). Perspektyvy antropotsentryzmu v suchasnii naukovii kartyni svitu. [Perspectives of anthropocentrism in modern scientific picture of the world]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii*. V. 5. S. 193-196. [in Ukrainian]

21. Tatsenko, N.V. (2006). Teoretychni zasady antropotsentryzmu movnykh innovatsii. [Theoretical basics of anthropocentrism in linguistic inniovations]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzh. un-tu im. Ivana Franka*. Vyp. 28. S. 208-211. [in Ukrainian]

22. Abel, E. L. (2014). Medical Eponym Angst. *Names: A Journal of Onomastics.* V. 62(2). P. 76 – 85 DOI:10.1179/0027773813Z.00000000072

23. Anderson, J. B. (1996). The language of eponyms. *Journal of the Royal College of the Physicians of London*. V. 30. P.174-177.

24. Aziz, S. R. (1997). The person behind the name. *J Oral Maxillofac Surg*. V. 55(8). P. 847-850. DOI: 10.1016/S0278-2391(97)90347-5.

25. Braidotti, R. (2013). Posthuman Humanities. *European Educational Research Journal*, V. 12 (1). P. 1-19.

26. Cabanac, G. (2014). Extracting and quantifying eponyms in full-text articles. *Scientometrics*. V. 98 (3). P. 1631-1645. DOI: 10.1007/s11192-013-1091-8.

27. Canziani, T. (2011). The status of medical eponyms: advantages and disadvantages. *Teaching Medical English: Methods and Models*. Polimetrica Publisher, Italy. P. 221 – 234.

28. Garfield, E. (1983). What's in a Name? The Eponymic Route to Immortality. *Essays of an Information Scientist.* V. 6, P. 384-395. URL: http://garfield.library.upenn.edu/essays/v6p384y1983.pdf

29. Goic, G. A. (2009). Sobre el uso de epónimos en medicina [On the use of eponyms in medicine]. *Rev Med Chil*. V. 137(11). P.1508-10. [in Spanish]

30. Ferraro, F., Chaves, H., Olivera, F., Miquelini, L.A. (2018). Epónimos en la anatomía y radiología de cabeza y cuello.[Eponyms in head and neck anatomy and radiology]. *Rev Argent Radiol.* V. 82. P.72-82. DOI: https://doi.org/10.1055/s-0038-1648235 [in Spanish].

31. Hopper, T. (2011). Death of the eponym: Naming diseases after doctors is a practice in decline. *National Post*, Dec.2., URL: http://news.nationalpost.com/2011/12/02/whats-in-a-name-a-lot-if-that-name-is-hodgkin-crohn-oralzheimer.

32. Iverson, C., Christiansen, S., Flanagin, A. (2007). AMA manual of style: a guide for authors and editors. 10th ed. New York, NY: Oxford University Press. 2007.

33. Koshlakov, D., Khokhlova, M., Tsareva, G., Garbuzova, G. (2019). Eponyms in science terms (Epistemological aspect). *SHS Web of Conferences [Internet]. EDP Sciences.* V. 72. URL: http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/20197201016

34. Kováčová, Z., Ciprianová, E. (2016). Revealing the anthropocentric nature of language and the theory of the living word in the interpretation of the concepts vidieť 'see', vedieť 'know' and veriť 'believe' in the Slovak language. *Topics in Linguistics*. V. 17(2). P. 59-72. URL: https://sciendo.com/pdf/10.1515/topling-2016-0013.

35. Lončar, M., Ostroški, A. A. (2013). Eponymous medical terms as a source of terminological variation. *Languages for Special Purposes in a Multilingual, Transcultural World* : Proceedings of the 19th European Symposium on Languages for Special Purposes (Vienna, 8-10 July 2013) Vienna: University of Vienna. P. 36 – 44.

36. Matteson, E. L., Woywodt, A. (2006). Eponymophilia in rheumatology. Rheumatology, V. 45 (11). P. 1328-1330.

37. URL: https://doi.org/10.1093/rheumatology/kel259

38. Nieradko-Iwanicka, B. (2020). National eponyms in medicine. *Rheumatology*. V. 58(1). P. 56-57. URL: https://doi.org/10.5114/reum.2020.93175.

39. Todea, L. (2013). Eponyms and the language of technology. *Proceed. of ICONN.* №2. P. 1052-1061.

40. URL: https://onomasticafelecan.ro/iconn2/proceedings/9_09_Todea_Luminita_ICONN_2.pdf

41. Thomas, P.B. (2016). Are medical eponyms really dying out? A study of their usage in the historical biomedical literature. *Journal Royal College of Physicians Edinburg*. Vol. 46 (4). P.: P. 295-299. DOI: 10.4997/JRCPE.2016.417.

42. Warren, B. (1978). Semantic patterns of noun – noun compounds. University Goteborg: Gothhouburgensis. 266 p.

43. Waseem, M., Khan, M., Hussain, N., Giannoudis, P.V., (2005). Eponyms: errors in clinical practice and scientific writing. *Acta Orthop Belg.*V. 71. P. 1-8.

44. World Health Organization. WHO style guide [Internet] The Organization; 2004. URL: http://www.ianphi.org/documents/pdfs/toolkit/who_style-guide.pdf>

STRUCTURAL, SEMANTIC AND SOCIOCULTURAL HARACTERISTICS OF EPONYMOUS TERMS IN ENGLISH DENTISTRY TERMINOLOGY

Viktoriia Hennadiivna Kostenko
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Latin and Medial Terminology, Poltava State Medical University
Shenchenko St., 23, Poltava, Ukraine

Iryna Mykolayivna Solohor
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Assocociate Professor of the Department of Foreign Languages,
Latin and Medial Terminology, Poltava State Medical University
Shenchenko St., 23, Poltava, Ukraine

This paper is an attempt to clarify the place of eponymous terms in the modern English dentistry terminology, to investigate their structural and semantic characteristics, taking into account onomasiological and sociocultural features. Relavively not numerous eponyms in three fields of modern dentistry as endodontics, orthodontics, and implantolofy reflect the general current trend toward diminishing in the use of proper names as a source for creating new terms in medicine and the gradual abandonment of the use of existing eponymous terms. The predominant share of the names of researchers, originated from the United States, indicates a considerable intellectual contribution of the country to the development of dentistry. The distribution of the studied terms by thematic groups has shown the most numerous group includes the eponymous terms designating diseases, symptoms, syndromes, other pathological conditions or phenomena, and the group denoting the surgical methods and techniques, therapeutic approaches, and other procedures. By their structure, all identified eponymous terms are noun phrases typically containing no more than three anthoponyms. The eponymous terms of dentistry demonstrate conceptual, semantic, semiotic integrity typical of conventional terms. Eponymous terms are highly symbolic signs as their semantic structure does not provide semantic clues. As eponymous terms contain proper names, the epistemological role of an onomastic component, which uniquely specifies and identifies the object, is of great importance. Moreover, eponymous terms, except of to scientific, accumulate cultural and socio-historical information; however, this can somewhat complicate communication, resulting in distorted or incomplete understanding, or false semantic associations. Gender analysis of anthroponymic components of eponymous terms demonstrates androcentrism in dentistry.

Key words: *terms, eponyms, dental terminology, semantic analysis, thematic groups.*

УДК 81:[316.77:004.77]:327
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.18

МІЖНАРОДНА ПОЛІТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЯ: ДИСКУРСИВНИЙ ВИМІР КОНФЛІКТОГЕННОСТІ

Левченко (Асташенкова) Дарія Костянтинівна
аспірантка кафедри прикладної лінгвістики
Філологічного факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна

Аналіз міжнародної політичної інтернет-комунікації у XXI столітті є надзвичайно актуальним напрямом досліджень. Завдяки популярності соціальних мереж серед населення вони стали зручними та ефективними майданчиками для доведення офіційної позиції лідерів держав та міжнародних організацій у світовому масштабі в надзвичайно стислі терміни і, навіть, персональним досягненням конкретних особистостей та показником рівня їх популярності. У статті розглянуто сутність поняття політичної інтернет-комунікації на міжнародному рівні і міжнародного політичного інтернет-дискурсу, а також запропоновано класифікацію суб'єктів міжнародної політичної інтернет-комунікації, які виступають авторами політичного інтернет-дискурсу. Надано та проаналізовано приклади конфліктогенного інтернет-дискурсу політичних акторів на матеріалі дописів на офіційних сторінках у соціальних мережах Facebook та Twitter, а також визначено роль екстралінгвістичних засобів. Об'єктом дослідження виступила міжнародна політична інтернет-комунікація. Предметом розгляду є міжнародний політичний інтернет-дискурс політичних акторів світового рівня, виражений у формі дописів на їх офіційних сторінках у соціальних мережах Facebook та Twitter. Матеріалом аналізу слугували відомості, отримані з порталу «Twiplomacy», а також з офіційних сторінок політичних акторів. Пропонована наукова розвідка є першою у серії досліджень міжнародного політичного інтернет-дискурсу, комплексного лінгводискурсивного аналізу якого на даний момент не представлено в українському мовознавстві. Перспективними напрямами для подальших досліджень визначено: поняттєвий апарат міжнародного політичного інтернет-дискурсу, дискурсивні маркери конфліктогенності в міжнародній політичній інтернет-комунікації, функційну класифікацію екстралінгвістичних засобів у політичному інтернет-дискурсі, найуживаніші дискурсивні одиниці, які характеризують міжнародний політичний україно-, англо- та російськомовний інтернет-дискурс.

Ключові слова: *інтернет-лінгвістика, інтернет-комунікація, соціальні мережі, віртуальний дискурс, політичні актори.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Аналіз міжнародної політичної інтернет-комунікації в XXI столітті є надзвичайно актуальним напрямом досліджень. Завдяки популярності соціальних мереж серед населення вони стали зручними та ефективними майданчиками для доведення офіційної позиції лідерів держав та міжнародних організацій у світовому масштабі в надзвичайно стислі терміни і, навіть, персональним досягненням конкретних особистостей та показником рівня їх популярності.

У відповідності до аналітичної записки «Світові лідери у Facebook» за 2020 рік підготовленої в межах проєкту «Twiplomacy» агентством Burson Cohn & Wolfe уряди і лідери 184 країн світу офіційно представлені в соціальних мережах та репрезентують 95 відсотків з 193 членів Організації Об'єднаних Націй. Не присутні в соціальних мережах уряди Еритреї, Мавританії, Нікарагуа, Північної Кореї, Туркменістану і низки малих тихоокеанських острівних держав (BCW, 2020).

Зважаючи на вищевикладене, окремим начасним напрямом для досліджень є дискурсивні закономірності і маркери міжнародної політичної інтернет-комунікації світових лідерів. Нерідко міжнародний політичний дискурс стає приводом для створення конфліктогенних комунікативних ситуацій, які в подальшому активно висвітлюються у ЗМІ в негативному ключі, а також можуть істотно вплинути на імідж як конкретного політичного лідера, так і уряду країни в цілому. Враховуючи це, на нашу думку, існує потреба в комплексному аналізі дискурсивного виміру саме в міжнародній політичній інтернет-комунікації. На жаль, на даний час такого аналізу не представлено в українському мовознавстві.

Аналіз наукових досліджень. Дослідження міжнародного контексту в політичній інтернет-комунікації має міждисциплінарний характер. Його дискурсивний вимір вивчає політична лінгвістика і семантика, інтернет-лінгвістика і теорія комунікації. Так, вітчизняні вчені

О. Горошко, Ю. Данько, Л. Компанцева, Н. Кондратенко, С. Нерян, Л. Швелідзе, внесли свій вклад у дослідження мережевого дискурсу, а інтернет-комунікацію в зовнішній політиці в своїх наукових розвідках висвітлювали М. Павлюх та Н. Піпченко. Серед зарубіжних вчених, які досліджували тематику інтернет-дискурсу та інтернет-технологій у міжнародному просторі, слід відзначити Н. Асмус, Н. Ахренову, О. Лутовінову та Д. Пєскова.

Мета статті: започаткувати низку комплексних досліджень дискурсивного виміру міжнародної політичної інтернет-комунікації. Завданнями цієї наукової розвідки є визначення і введення в обіг поняття «міжнародна політична інтернет-комунікація», створення типології складу акторів та аналіз ролі екстралінгвістичних засобів у міжнародному політичному інтернет-дискурсі.

Об'єктом дослідження виступає міжнародна політична інтернет-комунікація. **Предметом** розгляду є міжнародний політичний інтернет-дискурс політичних акторів світового рівня, виражений у формі дописів на їх офіційних сторінках у соціальних мережах Facebook та Twitter. Матеріалом аналізу слугували відомості, отримані з порталу «Twiplomacy», а також з офіційних сторінок політичних акторів.

Виклад основного матеріалу. З початком використання інтернету в світовому масштабі в 90-х роках XX століття, а також соціальної мережі Facebook у 2004 році і Twitter у 2006 році відповідно, увагу багатьох науковців було привернуто до сутності і закономірностей інтернет-комунікацій.

Українська науковеця Л. Компанцева визначає інтернет-комунікацію як особливе середовище, місце реалізації мови, яке не існувало раніше, але яке дає можливість вивчати комунікативний потенціал мови та тенденції її функціонування. Вона також зазначає, що інтернет-комунікація є міжкультурним феноменом, що формується на стику концептуальних світів різних культур та субкультур, на перехресті реальності та віртуальності різноманітних просторів діяльності людини, мовних картин світу і культурно-ментального досвіду (переклад з рос. мови мій. – Д.К. Левченко) (Компанцева, 2010).

За визначенням П. Шпиги: «Міжнародна комунікація – спілкування, передача інформації, що пов'язані з міжнародними відносинами. Тобто, це обмін міжнародною інформацією між соціальними суб'єктами, який може бути опосередкований спеціальними технічними засобами, з урахуванням впливу соціальних інститутів, членами яких є ці суб'єкти» (Шпига, 2004, с. 94).

Крім цього, слід навести і узагальнене визначення політичної комунікації, яке використали у своїх дослідження українські вчені М. Рижков та А. Носенко: «Політична комунікація – це комунікація, що висловлюється політичними акторами, яка одночасно є спрямованою на них, і містить у собі їх стиль, знання, мотиви, цінності та орієнтири» (Рижков, 2014).

У сучасному світі міжнародна політика, як і політична комунікація, набули ознаки гібридності, що виявляється в розширенні їх меж і переході у віртуальний вимір, практичну реалізацію цієї тенденції істотно прискорила пандемія COVID-19.

Питанням сучасної міжнародної політики інтернет-технологій присвячує свої роботи рос. вчений Д. Пєсков. Йому належить класифікація трьох ролей «Інтернету» в міжнародному просторі (Песков, 2005, с. 223):

– простір світової політики (репрезентація традиційних політичних інститутів, майданчик для стратегічних комунікацій, ведення гібридної війни);

– виклик світовій політиці (нова соціальна структура, яка має великий вплив на життя і розвиток суспільства);

– об'єкт світової політики (використання інтернет-технологій потребує детального законодавчого регулювання).

У сферу наших інтересів входить розгляд інтернет-комунікації як майданчика світової політики, в якому політичні актори мають змогу репрезентувати себе та стають авторами міжнародного політичного інтернет-дискурсу.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що міжнародна політична інтернет-комунікація (далі – МПІК) є передачею і донесенням міжнародної інформації політичними акторами до їх цільової аудиторії шляхом використання інтернет-технологій. Результатом такої комунікації є міжнародний політичний інтернет-дискурс (далі – МПІД).

Політичними акторами інтернет-комунікації й авторами інтернет-дискурсу стають не тільки інститути влади, але й їх очільники, політичні фігури, які за допомогою соціальних мереж мають змогу доносити офіційну інформацію і свою особисту думку до цільової аудиторії, підтримувати свій політичний імідж, популяризувати свою діяльність і ставати ближчими до суспільства. Особливий інтерес у дослідженні інтернет-дискурсу становить розмежування і деталізація офіційної позиції політичних акторів та їх суб'єктивного ставлення до конкретного питання. Крім цього, існує прямий зв'язок між іміджем держави в соціаль-

них медіа та ефективністю її діяльності у сфері міжнародних відносин. Українська науковеця М. Павлюх зазначає: «Популярність держави та її дипломатичних установ залежить від рівня просування в соціальних мережах: чим вищий рівень популярності, тим вища довіра до певної дипломатичної установи» (Павлюх, 2019).

У епоху гібридних технологій та розповсюдження великої кількості фейкових даних, офіційними сторінками в соціальних мережах Facebook і Twitter політичних акторів можуть вважатися переважно акаунти, які отримали «значок підтвердження », який свідчить про те, що компанія Facebook або Twitter підтвердила справжність сторінки або профілю публічної особи або глобального бренду.

«Значок підтвердження – це інструмент, що допомагає людям знайти реальні сторінки та профілі публічних осіб і брендів. Якщо сторінка або профіль має значок підтвердження, ми підтвердили, що вона/він представляє саме того, хто про це заявляє. Якщо значка немає, це може бути несправжня сторінка або профіль», – заявляє довідковий центр соціальної мережі Facebook (Довідковий центр Facebook, 2022). Для дослідження в межах проєкту «Twiplomacy» агентство Burson Cohn & Wolfe ідентифікувало 1,089 Twitter-акаунтів глав держав, урядів та міністерств закордонних справ, 632 з яких отримали від соціальної мережі «значок підтвердження» (BCW, 2020).

Оскільки політичні актори уособлюють різні інститути влади, пропонуємо наступну класифікацію суб'єктів МПІК у соціальних мережах (за винятком офіційних медіаресурсів). Серед них доцільно виокремлювати такі акаунти:

– глав держав;

– урядів держав та їх очільників;

– окремих міністерств і відомств та їх очільників;

– дипломатичних установ та їх очільників;

– окремих політиків.

Практичним виявом МПІК є мережевий дискурс, виражений переважно в формі дописів на офіційних сторінках політичних акторів на платформах Twitter і Facebook у соціальних мережах.

МПІД, як і політичний інтернет-дискурс є комплексним поняттям, яке поєднує в собі ознаки міжнародного, політичного та мережевого дискурсів. Оскільки вищезазначений тип дискурсу носить здебільшого інформаційний характер, досить часто для придання йому емоційної забарвленості використовуються екстралінгвістичні засоби. Світові лідери часто супроводжують інформацію про міжнародні візити та проведені зустрічі протокольними фото, додають у текст емодзі у вигляді прапорів країн-партнерів, використовують тематичні хештеги на підтримку певних подій чи акцій або ж для визначення певної тематичної групи постів, а також роблять репости дописів своїх колег чи представників ЗМІ. Всі вищезазначені засоби створюють емоційне забарвлення, додають візуальної атракції, роблять більш зрозумілим текст для пересічного громадянина, а також, при необхідності, структурують думки та надають уточнюючу інформацію. Звісно, не всі актори МПІК додають зазначені інструменти у свої пости в соціальних мережах, але прагматична зумовленість їх використання є безперечною, оскільки істотно полегшує сприйняття складної політичної інформації цільовою аудиторією.

У свою чергу активна діяльність у соціальних мережах може стати приводом для конфліктних комунікативних ситуацій завдяки необачному використанню віртуального дискурсу, застосуванню маніпулятивних та провокаційних технік, а також технологій гібридної війни. Яскравим прикладом зниження рівня лексики та передачі провокативних смислів, які суперечать нормам моралі і нової етики, є інтернет-дискурс офіційної представниці МЗС РФ Марії Захарової, а саме пост у соціальній мережі Facebook, який супроводжувався фотоколажем зі знімком зустрічі Президента Сербії Олександра Вучіча з Президентом США Дональдом Трампом та сценою допиту головної героїні з фільму «Основний інстинкт», а також дописом: *«Якщо Вас покликали в БД, а стілець поставили так, ніби Ви на допиті, сідайте як на фото # 2. Ким би Ви не були. Просто повірте»* (переклад з рос. мови мій. – Д.К. Левченко) (Maria Zakharova, 2020).

Вищезазначена публікація викликала неабияке обурення у сербських високопосадовців та інтернет-спільноти всього світу, оскільки принижувала гідність Президента Сербії та порівнювала його з персонажем відвертого фільму, що є однозначно неприпустимим для офіційного представника будь-якої країни. Закінчився прикрий інцидент офіційним вибаченням пані Захарової перед паном Вучічем. У медійному ж середовищі офіційна представниця МЗС РФ повністю відчула на собі вплив культури скасування (cancel culture) та явної негативної реакції на її обурливе й образливе висловлювання.

Приводом для шквалу критики може стати і некоректне використання емодзі. Так, за інформацією порталу APnews в офіційному Twitter-акаунті Президента України Воло-

димира Зеленського було опубліковано пост з нагоди прибуття Президента Республіки Польща Анджея Дуди до Києва та проведення українсько-польського економічного форуму в Одесі, що супроводжувався відповідним протокольним фото та прапорами двох країн у вигляді емодзі. Користувачі соцмережі одразу звернули увагу на некоректність використаного емодзі, оскільки замість прапору Польщі було розміщено прапор Індонезії (AP News, 2020).

Звісно, допис достатньо швидко було виправлено, але інформація про помилку встигла розлетітися в медійному просторі і спричинити шквал негативних коментарів користувачів соціальних мереж щодо професійної компетентності співробітників Офісу Президента України.

Отже, МПІД може ставати приводом для негативних наслідків і зумовлювати необхідність відповідних дій для виходу з конфліктної ситуації. Наприклад, принесення офіційних вибачень чи зміни тексту викладеного посту. Зауважимо, що порівняно з іншими типами дискурсу, поширення МПІД у форматі постів у соціальних мережах майже неможливо призупинити, оскільки будь-яка інформація, навіть некоректна чи швидко виправлена, може залишатися в первинному вигляді на скріншотах і безперешкодно продовжувати розповсюджуватися у ЗМІ.

Висновки і перспективи дослідження. Дослідження тематики МПІД має міждисциплінарний характер і потребує залучення знань з теорії комунікації, міжнародних відносин, політології, політичної та інтернет-лінгвістики. МПІД є синкретичним поняттям, яке поєднує в собі ознаки міжнародного, політичного та інтернет дискурсів. У свою чергу, МПІК представляє собою передачу та донесення міжнародної інформації політичними акторами до їх цільової аудиторії шляхом використання інтернет-простору.

Враховуючи те, що політичні актори представляють певні інститути влади, пропонуємо наступну класифікацію суб'єктів МПІК у соціальних мережах (за винятком офіційних медіаресурсів). Серед них доцільно виокремлювати такі акаунти:

– глав держав;
– урядів держав та їх очільників;
– окремих міністерств і відомств та їх очільників;
– дипломатичних установ та їх очільників;
– окремих політиків.

У подальших наукових розвідках вбачаємо за необхідне зосередити увагу на таких аспектах міжнародного політичного інтернет-дискурсу, як:

– поняттєвий апарат міжнародного політичного інтернет-дискурсу;
– дискурсивні маркери конфліктогенності в міжнародній політичній інтернет-комунікації;
– функційна класифікація екстралінгвістичних засобів у політичному інтернет-дискурсі;
– найуживаніші дискурсивні одиниці, які характеризують міжнародний політичний україно-, англо- та російськомовний інтернет-дискурс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Що таке підтверджені сторінки або профілі? Довідковий центр Facebook : веб-сайт. URL : https://www.facebook.com/help/196050490547892 (дата звернення 15.05.2022).

2. Зведений звіт «Світові лідери в Facebook у 2020 році». Проєкт Twiplomacy : веб-сайт. URL : https://twiplomacy.com/blog/world-leaders-on-facebook-2020/ (дата звернення 15.05.2022).

3. Компанцева Л. Ф. От классического языкознания-к интернет-лингвистике, *Studia Linguistica*, 2010, № 24. С. 24-30.

4. Maria Zakharova. Офіційна сторінка у Facebook : веб-сайт. URL : https://www.facebook.com/maria.zakharova.167/posts/10224148174881794 (дата звернення 15.05.2022).

5. Павлюх М. В. Застосування соціально-комунікаційних технологій у міжнародних відносинах, *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти,* 4, 2019. С. 239–248.

6. Песков Д. Н. Интернет в мировой политике и международных отношениях. *Современные международные отношения и мировая политика*, 2005. 223 с.

7. Рижков М. М. Політична комунікація та її специфіка в міжнародних відносинах, М. М. Рижков, А. С. Носенко, *Проблеми міжнародних відносин*, 2014, Вип. 8. С. 302–313. веб-сайт. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pmv_2014_8_20 (дата звернення 15.05.2022).

8. У Зеленського переплутали прапори Польщі та Індонезії: фото курйозу. AP News: веб-сайт. URL : https://apnews.com.ua/ua/news/zelenskii-pereplutav-prapori-polshchi-ta-indonezii-foto-kuriozu/ (дата звернення 15.05.2022).

9. Шпига П. С. Міжнародні комунікації: Конспект лекцій / Київський міжнародний університет. Київ, 2004. с. 94.

REFERENCES

1. "World Leaders on Facebook 2020»» Executive Summary, Twiplomacy Project : website, available at: https://twiplomacy.com/blog/world-leaders-on-facebook-2020/ (Access date: 15.05.2022)
2. "What are verified pages or profiles?»», Facebook Help Center: website, available at: https://www.facebook.com/help/196050490547892 (Access date: 15.05.2022)
3. Kompantseva, L. F. (2010). Ot klassycheskoho yazykoznanyya-k ynternet-lynhvystyke [From classical linguistics to Internet linguistics], *Studia Linguistica, 24*, pp. 24-30. [in Russian]
4. Maria Zakharova's official Facebook page: website, available at: https://www.facebook.com/maria.zakharova.167/posts/10224148174881794 (Access date: 15.05.2022) [in Russian]
5. Pavlyukh, M.V. (2019). Zastosuvannya sotsial′no-komunikatsiynykh tekhnolohiy u mizhnarodnykh vidnosynakh. [Application of social and communication technologies in international relations], *International relations: theoretical and practical aspects, 4*, pp. 239–248 [in Ukrainian]
6. Peskov, D.N. (2005). Internet v myrovoy polytyke y mezhdunarodnykh otnoshenyyakh. *Sovremennye mezhdunarodnye otnoshenyya y myrovaya polytyka.* [Internet in world politics and international relations. Modern international relations and world politics]. [in Russian]
7. Ryzhkov, M.M. (2014). Politychna komunikatsiya ta yiyi spetsyfika v mizhnarodnykh vidnosynakh. [Political communication and its specifics in international relations], *Problems of international relations*, 8, pp. 302 – 313: website, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pmv_2014_8_20 (Access date: 15.05.2022) [in Ukrainian]
8. Shpyga, P.S. (2004). *Mizhnarodni komunikatsiyi: Konspekt lektsiy.* [International Communications: Lecture Notes], Kyiv International University, Kyiv, 94 p. [in Ukrainian]
9. Confused flags of Poland and Indonesia: a photo of curiosity : website, available at: https://apnews.com.ua/ua/news/zelenskii-pereplutav-prapori-polshchi-ta-indonezii-foto-kuriozu/ (Access date: 15.05.2022) [in Ukrainian]

INTERNATIONAL CONTEXT IN POLITICAL INTERNET COMMUNICATION: DISCOURSIVE DIMENSION OF CONFLICTOGENITY

Levchenko (Astashenkova) Dariia Kostyantynivna
Postgraduate student at the Department of applied linguistics
Faculty of Philology
Odesa I.I. Mechnikov National University
French boulevard, 24/26, Odesa, Ukraine

Analysis of the international political internet communication in the XXI century is an extremely relevant area of research. Due to the development of the social networks, they became extremely popular among the world leaders as convenient and efficient platforms for delivering their official positions on different issues for the target audiences and, even, becoming a popularity indicator of the governments. The object of the study is the international political internet communication. The subject of consideration is the international political internet discourse of the world-class political actors, expressed in the form of posts on their official pages on social networks such as Facebook and Twitter. The study was based on the data obtained from the executive summary "Twiplomacy study 2020", as well as the official pages of political actors. The purpose of this research involves the main objectives of the study, such as defining and introducing the term of "international political internet communication", classifying the actors in the above process and analyzing the role of extralinguistic means in the international political internet discourse. Promising areas for further research are developing the conceptual apparatus of the international political internet discourse; setting out and classifying conflict discursive markers of the international political communication on the social networks; identifying the most commonly used discursive units (words and expressions) through exploring contemporary English-language, Ukrainian-language and Russian-language international political internet discourse.

Key words: *Internet linguistics, Internet communication, social networks, virtual discourse, political actors.*

УДК 81'273.161'37
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.19

ОФІЦІЙНА ТА НЕОФІЦІЙНА АНТРОПОНІМІЯ УКРАЇНЦІВ: ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ ПИТАННЯ

Малаш Олександра Василівна
кандидат філологічних наук,
молодший науковий співробітник відділу мов України
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України
вул. Грушевського 4, Київ, Україна

У статті розглянуто лінгвофілософські аспекти власних імен українців. Проблематика офіційних і неофіційних імен досліджена з погляду актуальних тенденцій у реальному сучасному назовництві. Розглянуто дискусії у соціальній мережі Facebook, присвячені офіційним і неофіційним (розмовним) варіантам імен із погляду їхньої відповідності світоглядові носіїв та особистому їх сприйняттю самими носіями; охоплено такі питання, як роль імені (або його варіанта) в окресленні особистісних кордонів, формуванні національної ідентичності. Дописи, що стали об'єктом зацікавлень, зосереджені довкола двох ключових проблем, що їх намагаються вирішити учасники віртуальної дискусії – проблеми особистісної ідентичності носія імені («Чи важливо для вас, як до вас звертаються?») та взаємозв'язку антропоніма з національною позицією людини, що ідентифікує себе ним («Чи український цей варіант імені?»). Активне обговорення віртуальною мовною спільнотою питань, що стосуються вибору паспортного імені та його неофіційних модифікацій (гіпокористик та зменшувально-пестливих форм), свідчить про те, що українці – зокрема ті, які не мають фахової філологічної підготовки, – сприймають особові імена (разом з їхніми неофіційними варіантами) як один із засобів національного єднання та культурного відмежування від держави-агресора. Учасники віртуальної дискусії пропонують дієві рецепти захисту прав називатися саме таким варіантом імені та діляться емоціями, які в них викликають інші антропоніми-демінутиви й гіпокористики. За результатами дослідження можна виокремити основні бінарні опозиції у картині світу носіїв імен: офіційне (повне) ім'я/неофіційне (скорочене, «домашнє») ім'я, обране/нав'язане, своє/чуже, українське/російське. Учасники обговорення неодностайні у своїх поглядах: для одних ім'я (офіційне, гіпокористичне, демінутивне) у його українському варіанті – обов'язковий складник оборони української мови та протистояння ментальній окупації, для інших українська адаптація імені й патріотичне спрямування не передбачають одне одного, а протиставлення українського й російського можуть ставати приводом для недоречних конфліктів.

Ключові слова: *антропонім, неофіційна антропонімія, національна ідентичність, гіпокористики, соціальні мережі.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. «Людина наділена одним незвичайним правом», – наголошує автор книжки «Твоє ім'я – твій друг» І. Глинський. «Вона, тільки вона має привілей вибирати наймення – собі, дітям своїм, усьому навколишньому <…>» (Глинський, с. 20). Це право, одначе, передбачає й певні обов'язки – розуміння значення імені, оцінювання його милозвучності, асоціаційного зв'язку з іншими носіями цього антропоніма – попередниками й сучасниками, римами, які можуть бути дібрані до нього, – що неминуче впливає на ставлення до цієї людини у її дитинстві та в дорослому віці.

Даючи ім'я, що буде зазначене в її офіційних документах дитини, батьки усвідомлюють, що у повсякденному житті її так називатимуть украй рідко. Натомість вона чутиме найрізноманітніші варіанти свого імені: Володимир може бути *Володею*, *Володьком*, *Вовою*, *Вовчиком*, *Анастасія – Настею*, *Насткою*, *Нацою* й навіть *Натою*. Мовознавці наголошують на важливій ролі соціального складника у значенні власних назв, а надто в період суспільно-політичних зламів, коли відбувається переоцінювання цінностей та зміна ставлення до навколишньої реальності (Ільченко, 2003, с. 6). Двадцять перше століття цілком виправдано вважати часом таких зламів, і то інтенсивніших, ніж будь-коли раніше. Це час, коли ми охочіше звертаємося до наших українських традицій, бо прагнемо пов'язати з ними нашу національну самобутність (звідси симпатія молодих батьків до слов'янських за походженням антропонімів – *Богдан*(*а*), *Ждан*(*а*), *Ярослав*(*а*), *Любомир*(*а*), *Зорян*(*а*), *Ярина*, *Злата*, а також до запозичених імен, звичних для українців – *Назарій*, *Остап*, *Орест*(*а*), *Марк*(*о*), *Соломія*, *Роксолана* та ін.). З іншого боку, модернізація суспільства, ментальна інтеграція України у західноєвропейський світ відзначається прихильністю

до іноземних імен на кшталт Майкл, Ілон, Белл та ін. (Белл…, 2021). А вторгнення РФ на територію України та породжена ним необхідність збройного протистояння зумовили появу антропонімів *Джавелін* та *Джавеліна* (на честь протитанкового ракетного комплексу Javelin, використовуваного Збройними Силами України проти російських військ) – заради пам'яті про воєнні події та з вірою в перемогу України.

Більше того, повномасштабна війна каталізувала патріотичні почуття українців, спонукала до пошуків свого національного «я» навіть багатьох із тих, кому раніше мовні, культурні питання були цілком байдужими. Виникла потреба дистанціюватися від країни-агресора в усіх можливих проявах – мовному (перехід на українську російськомовних), культурному (відмова від творів російської художньої літератури, кінематографу, відеоблогів), а також антропонімному. Адже власні назви слугують своєрідними «мітками» (згадаймо перейменування росіянами окупованих міст і сіл), тож українське законодавство повністю на боці позбавлення українського простору від згадок про колонізаційний спадок. Починаючи з 2015 р. (стаття 1 п. 1 пп. 4) «Закону України про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки») й аж до поточного 2022 р. (проєкт закону про дерусифікацію) стабільно підтримуються й утілюються в життя заходи щодо перейменування населених пунктів, вулиць, станцій метро тощо, якщо актуальні назви пов'язані з радянськими чи загалом російськими реаліями.

Проте якщо механізми щодо внесення змін до макро- й мікротопоніміки України мають певне законодавче врегулювання, то з власними іменами людей ситуація набагато складніша. Спеціальних вимог, які б обмежували вибір імені, немає, тому частина громадян при реєстрації дитини в державних органах покладається на особисті смаки, традиції, звички тощо. Інакше кажучи, батькам не можуть заборонити назвати дитину *Альоною*, а не *Оленою* або *Даніїлом*, а не *Данилом*. Чи означає, однак, що ці тато й мама свідомо вирішують на користь Альони й Даніїла, бо їм подобається російське? Чи просто вони «так звикли», в них «так називали в сім'ї» й вони не замислювалися, що може бути інакше?

Із виходом батьків поза межі будівлі РАЦС проблема поглиблюється, адже, крім паспортного імені, дитина матиме домашні, неофіційні його варіанти. І знову виникає питання: рідні називають хлопчика *Олексійком*, а не *Льошею*, бо перший варіант – «це більш по-українськи», чи через те, що другий варіант не видається їм милозвучним, «ріже вухо»? Чи для матері й батька принципово важливо, що патріоткою України може стати не лише *Даринка*, а й *Даша* також, і вони прагнуть це довести?

Розвиток європейського антропоцентричного суспільства спонукав і до зростання важливості особистих кордонів та нетерпимості до їх порушення. Це торкнулося і власних назв – українці досить гостро реагують на ігнорування їхніх побажань щодо того, як до них звертаються. Хоч і в жартівливій формі, одначе носії імен висловлюють обурення щодо неприйнятних для них форм імені: «коли кажуть "*Танюха*", прибила б)))» (тут і далі наводимо цитати з обговорень у соціальній мережі Facebook).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага до того, як особові імена, їх вибір, уживання й модифікація пов'язані зі світоглядом українців, завжди на часі. Але проблему співвідношення імені й особистісної, національної, релігійної ідентичності мало обговорювали на широкий загал. Статті С. Медвідь-Пахомової (Медвідь-Пахомова, 1999), І. Огієнка (Огієнко, 2010) О. Пономарева «Написання імен українською треба закріпити законом» (Глуховський, 2017) порушують ці питання. Помічний у вивченні української антропонімії й словник Л. Скрипник та Н. Дзятківської, єдина вада якого – давність виходу друком; проте маємо новіший словник українських імен І. Трійняка, виданий у 2005 р., який містить 2734 реєстрових офіційних імені, а також популярні неформальні варіанти.

Об'єктом наших зацікавлень стали офіційні антропоніми – метричні (паспортні) та хрестильні імена, – та неофіційні, тобто субститути справжніх імен, за якими людину знають у різних сферах її життя; Л. О. Белей характеризував їх як «розмовні» (Белей, 1986).

Неофіційні імена, як і офіційні, слугують для ідентифікації та самоідентифікації людини в суспільстві – як у широких, так і у вузьких колах. Практику використання поряд з офіційними (церковними) також неофіційних (домашніх, «руських», «мирських») імен фіксують ще в літописах: «князь Михаило, зовомыи Святополк» (1113 р.), «Милонъгъ, Петръ по крещеннью» (1199) (Глинський, 1985, с. 31). Побутував також забобон, за яким називання себе вигаданим ім'ям дозволяло людині обманути смерть (там само, с. 92).

До сучасних неофіційних антропонімів належать прізвиська (у тім числі позивні), гіпокористики, зокрема зменшувально-пестливі та

збільшувально-згрубілі, нікнейми тощо. Вони функціонують паралельно з офіційними антропонімами, позначаючи різні ролі в мистецтві, науці тощо: письменниця *Лана Філлі* – викладачка *Світлана Філімоненко*, письменниця *Юля Смаль* – викладачка *Юлія Куманська*, письменниця *Люба Якимчук* – науковиця та письменниця *Марина Гримич*, актор, шоумен і письменник *Антін Мухарський* – блогер і музикант *Орест Лютий* та ін.

Окрему категорію становлять мішані антропоніми – псевдоніми, які складаються з паспортного прізвища й гіпокористики (*Дана Павличко*, *Даша Малахова*, *Ліна Костенко*, *Любко Дереш*, *Настя Мельниченко*, *Таня Микитенко*, *Таня Малярчук*, *Гаська Шиян*), офіційного імені (й по батькові) та прибраного прізвища (*Віктор Вальд*, *Павло Грунський*, *Григорій Косинка*, *Сергій Сергійович Saigon*, *Тамара Горіха Зерня*, *Микола Хвильовий*, *Василь Чечвянський*).

Предмет дослідження – проблеми особистісної та національної самосвідомості української мовної спільноти, свідченням яких стало активне обговорення в соцмережах офіційних і неофіційних варіантів власних імен.

Мета статті полягає у виявленні позамовних механізмів, що залягають в основу українського назовництва. Основними **завданнями дослідження** стали пошуки відповідей на такі питання: 1)яку роль відіграє роль імені в житті пересічних українців (ми свідомо обирали не професійні філологічні спільноти, а максимально різнорідні групи, в яких беруть участь люди без фахової мовознавчої освіти); 2)чи пов'язаний вибір варіантів імен, на які до людини можна звертатися, з її світоглядною позицією; 3)які емоції викликає в українців та чи та модифікація антропоніма; 4) як носії імен вирішують питання самоідентифікації та виборюють право звернення до них на той варіант імені, який вони обрали; 5)хто, на думку спільноти, відповідальний за внормування української антропоніміки та її коректне використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль соціальних мереж, блогосфери в моніторингу суспільної думки впродовж досить тривалого часу недооцінювали, надто у філологічних дослідженнях. Computer-mediated communication (спілкування за посередництва комп'ютерних технологій), за термінологією С. Геррінґ (Herring, 2007), не був об'єктом такої пильної уваги, як художня література чи вебсторінки. За винятком поодиноких публікацій (К. Хінкулава, Л. Л. Белей, Д. Дергач), мовний вимір українських соціальних медіа не мав належного обговорення. На те була низка причин: небажання аналізувати висловлювання, що їх будь-якої миті може змінити чи усунути автор, позбавивши дослідника необхідних доказів; небажання покликатися на думки анонімних дописувачів (серед яких можуть бути боти); стереотипи щодо того, що фахові науковці не мусять витрачати свій ресурс на читання «несерйозних матеріалів» на кшталт дописів та коментарів; невпевненість у тому, чи щиро висловлюються учасники дискусії щодо дражливих питань тощо. Та, по-перше, будь-яку з вищезгаданих проблем досить легко вирішити: зняток (скрин) допису чи коментаря дозволяє дослідникові зберегти текст у його первісному вигляді; особистість дописувача можна встановити, переглянувши його профіль або ознайомившись з інформацією про нього на інших інтернет-ресурсах; спілкування в Інтернеті, особливо з початком пандемії COVID-19, стало доброю (для багатьох – єдиною) альтернативою «живої» особистої комунікації; крім того, при особистому спілкуванні також завжди існує ризик нещирості співрозмовника, його намагання не виходити поза межі створеного ним образу самого себе.

Ми дотримуємося позиції, що будь-яка комунікація, зокрема коментування в соціальних мережах, може стати об'єктом мовознавчого дослідження та уможливлює зближення науковця з представниками різних суспільних прошарків, носіями багатьох говірок, сповідниками найрізноманітніших світоглядних позицій. Дослідник має змогу побачити мовців із різними рівнями лінгвістичної, культурної обізнаності та неоднаковою мовною й політичною свідомістю – тобто загалом різні мовні особистості, – за лічені години, а то й хвилини. Недаремно Л. Л. Белей, досліджуючи інтернет-блог Живий Журнал (Live Journal), кваліфікував його як мовну спільноту (Белей, 2008).

На відміну від вебсторінок, які відображають мовну практику однієї-двох (рідше більшої кількості) осіб, соціальні мережі презентують правописні, лексичні, синтаксичні та стилістичні вподобання мовців із найрізноманітніших куточків України та світу. Нерідко, наприклад, в одній гілці коментарів відбувається обмін думками між мешканцями Львова та Дніпра, між виразником консервативних поглядів, який мешкає в Україні, й емігрантом, який сповідує ліберальні ідеї; тут бачимо як користувачів, які щойно перейшли на українську мову (й, можливо, послуговуються нею лише в соцмережах) так і тих, для кого вона є рідною, основною мовою спілкування. Фактично не скуті жодними обов'язками щодо мовних

норм чи правил етикету, учасники такої комунікації почуваються вільно, і їхні тексти, з деякими застереженнями, було б доречно вважати живою мовою. Або, як висловлюється Д. Дергач, поєднанням усної й писемної мови зі взаємопроникненням стилів (Dergach, 2020, p. 292).

Залучене спостереження показало, що українська віртуальна спільнота ставиться з особливою увагою не лише до власних паспортних імен, а й до їхніх різноманітних неофіційних варіантів. Переважно обирають один із них, допускаючи поодинокі винятки: «*Альона* файне ім'я проте я *Олена*. відгукаюсь на *Лєна*. Чоловік називає *Оленкою* попри вік». Інші ж радо презентують себе й офіційним ім'ям, і найрізноманітнішими гіпокористиками та демінутивами: «Я – *Євгенія*. Українською це може бути *Ївга*, або *Геня*. Проте я Євгенія за документами», «Я *Наташа*. А ще *Ната*, *Наталка*, *Наталя*, *Наталі*, *Наталія*, *Наталочка*, *Наташка*... Здається, всі варіанти написала». Відзначаємо також схильність деяких українців до звичних їм форм імен, несприйняття інших варіантів: «Коли записувала меншу донечку в пологовому, сусідка по палаті здивовано запитала: "А чё не *Аня*?" Бо я записала *Ганна*».

Дописувачі переконані, що антропонімія пов'язана з українською ідентичністю. Це стосується, зокрема, офіційних імен, засвоєних із грецької мови, латини, давньоєврейської, звучання яких в українській мові істотно відрізняються від звучання в російській. Показовий, наприклад, коментар про національну самоповагу українців та адаптацію давньоєврейських חַנָּה (Ḥannāh), דָּנִיֵּאל (Dānīyyēʾl), грецького Φίλιππος тощо:

Чому ж так вийшло, що українці масово занехаяли славне українське *Ганна*, перейшовши на *Анну*. Важко сказати, але здогад не дає спокою. А полягає він у тому.що імена людей як частина історії народу стали, на жаль, чимось далеким від цієї історії. Бо не шануємо свого, вважаємо, що чуже краще. Звідси всі ці хлопчики й дівчатка з іменами – покручами *Кіріл* (*Кирило*), *Філіп* (*Пилип*), *Даніїл* (*Данило*).

Про конфліктні ситуації, пов'язані з перекручуванням імен на російський лад, розповідає й журналістка Люцина Хворост: батьки вимагають від органів реєстрації записувати дітей не *Кирилами*, *Микитами* чи *Оленами*, а *Кірілами*, *Нікітами*, *Альонами*, та навіть скаржаться до суду в разі відмови (Хворост : 152).

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну частина українців усе більше наполягає на тому, що варто переглянути варіанти імен та уникати тих, які є в росіян – *Нікіта*, *Маша*, *Ваня*, *Наташа* тощо на користь, відповідно, *Микити*, *Марійки* чи *Марічки*, *Іванка*, *Наталки* й т. д. Критиці підлягають також псевдоніми в соцмережах – написані на російський лад (*Алексей* замість *Олексій*, *Ирина*, а не *Ірина*). Так, Михайло Майдан у дописі від 26 квітня 2022 о 01:00 «Чому Вася, не Василько» цитує вірш невідомого автора:

Може, ми здуріли трохи? Є така здогАдка, –
Бо Олекса зветься Льоха, ніби свиноматка.
Та й Павла всі кличуть Паша. Тож якщо він січка –
З'їсть його корова Машка, колишня Марічка.
<…>
Стьопа, Міша, Гріша, Вова, Даша, Лєна, Шура…
В голові у нас полова і темінь похмура.
Задумайтесь на хвилинку, де та гордість ваша?
Чому Вася, не Василько і хто та Наташа?

Деякі підписники охоче пристали на пропозицію дописувача відрекомендовуватися й називати інших саме українськими варіантами імен: «Коли представляєшся саме українським відповідником імені – *Олена*, *Катерина*, *Наталя* – одразу зрозуміло, що ти українка. Тобто, звучання імені це теж частина самоідентифікації. Тому "*Татьяна*" мені дуже не ОК», «ми дуже охоче підхопили російські відповідники і користуємось ними незрозуміло чому. Чим *Ванька* краще за *Іванко*?», «Можна спочатку почати називати *Оленкою Лєну* і т.д.». Відзначаємо також пропозицію відтворювати неукраїнські варіанти імен без адаптації – *Алєксандра* замість *Олександра*, *Сєрґєй* замість *Сергій,* – з метою виявляти в їхніх носіях особливу симпатію до російського світу: «Були в мене знайомі, які сину дали ім'я *Алєксандр*. Так і в свідоцтві про народження записали. З 2014 не спілкуємось. В Україні таке написання імені одразу би всі крапочки над і розставило))», «Таких схиблених на всьому російському підкреслено величати *Владімір* (як путіна) та *Алєксандр* (як лукашенка). Нехай відчувають себе часткою русскага міра». Вони вбачають небезпеку повторення війни у толеруванні всього російського в Україні: «за російською мовою, в т.ч. назвами та іменами слідом ідуть російські війська».

На думку інших учасників цієї дискусії, називання себе (та власних дітей) «своїми» варіантами імен – природна схильність будь-якого народу, однак лише українці йдуть проти неї й іменують себе й нащадків на чужий лад. «Скільки у нас *Нікіт*, *Артурів*, *Альон* чи *Діан*!

А ви багато *Тарасів*, *Галин*, *Богданів* чи *Лесь* знайдете поза Україною?». Предметом гордості стають батьки, які використали ім'я дитини для її патріотичного виховання: «Арсеній залишився один, а решта стали *Сєнями*». У жартівливій формі натякають, що носії екзотичних імен не пов'язують свого майбутнього з Україною: «А ще оці *Сюзанна Василівна*, *Ніколь Григорівна*)! Наче б то збираються жити десь біля Ейфелевої вежі)».

Частина мовної спільноти, що долучилася до обговорення, вважає ту ситуацію, в якій імена українських дітей спотворені на російський лад, наслідком браку освіти: «Інколи матері не знають, як правильно написати ім'я власної дитини! Тому й *Максім*, *Артьом*, *Кіріл*, *Даніл* <…> Типове зросійщення і невігластво!».

Також віртуальні співрозмовники ділилися емоціями, які в них викликають різні варіанти імені: «*Маруся* – так ніжно, і з гумором. Теж дуже подобається такий варіант», «Може я ненормальна, але дуже дратує "*Маша*". Причому, ім'я дуже популярне зараз, інші варіанти Марії дуже подобаються, але всі чомусь саме *Машки*», «"Маша" для мене якось чужинно завжди звучало і звучить. Думала, що якщо Бог дасть донечку, то Марусею назву», «її звати *Марічка* і так до неї всі зверталися. Одного разу я почула, як її "перехристили'' на свій манер Машею. Для чого?», «мені ріже слух Альона! Ну чим же не так Олена, або Лєна? Ні, треба Альона в українському свідоцтві про народження дитини», «Я коли злосна, то кажу *Олекса*, *Льоша* не вживаю зовсім, бо це для мене звучить по-російськи», «А як вам, що дитина українською мовою записана *Нікіта*, я не можу до цього звикнути», «Завжди бісилась і ображалась через ''Свєту''», «По паспорту я Олена, але від народження вся моя сім'я називала мене *Лєна*. Тому саме *Лєна*, *Лєнчик*, *Лєнусік*, *Лєнуся* мені найприємніше для вуха, бо від найрідніших людей я чула саме так.». Згадували й різні асоціації: «Асоціація з російським "машет", тобто, махає», «Років після 25 "*Наташа*" асоціювалося з "Наташа, три рубля і наша" і "Наташі" з Туреччини. При нагоді просила так себе не називати», «Мене бісить, коли читаєш, що "Довідка видана Олені". Одразу промайне в голові "Олені-олені, не бриті і не голені"» (рядки з пісні гурту «ТіК» на слова Віктора Бронюка).

Використання українських гіпокористик має, на думку дискутантів, естетичні переваги: «І як красиво як хлопчика кличуть *Петриком*, а не *Пєтєю*», «це звучить набагато гарніше ніж *Настя*, *Машка*, *Наташа* чи *Коля*», «Як прекрасно і гордо українською звучить – *Наталка*».

Частина учасників дискусії переконана, що називати людину не тим ім'ям, яке вона сама для себе визначила – це порушення її кордонів: «Я знаю випадок, коли по паспорту *Олена*, але жіночка наголошує завжди, що вона *Альона*, ну можна ще *Лєна*, то тут справді не варто лізти», «Якщо російськомовна родина назвала *Паша*, *Міша*, то не лізте!!! Тут вже як хочуть. *Майкл* – то Майкл!!! Не переходьте кордони!!!», «А як дитину називати домашнім ім'ям, то вже не справа суспільства», «Інші люди теж мають право називати як їм подобається. Ще мені сусідка не диктувала як дитину назвати». Наголошують і на тому, що людину характеризує не український чи російський варіант імені, а вчинки, зокрема участь/неучасть у війні проти загарбника: «А воює та молитву перед боєм читає <...> *Коля* і *Миколка*... Не роздмухуйте це абсолютно недоречне сьогодні питання...», «сьогодні ми бачимо, як може бути мародером *Василь* чи *Петро* і битися на смерть *Кіріл*, а *Наташа* тягнути з поля бою важкого *Івана*». Або обстоюють думку, що дискусія не має сенсу, оскільки й імена, які наводить автор, мають неукраїнське походження: «немає ніяких російських чи українських імен. Є переважно грецькі чи латинські. І все-все інше – переклади з цих мов, транскрипція, адаптування до місцевості», «якщо вже бути послідовним українцем, то треба популяризувати українські імена, а не переробляти чужинське під ніби то українське. Насправді нє *Василько* і не *Василій*, а *Базилій*».

Одні твердо вважають, що варіанти імен – це різні оніми: «Мого сина звати *Нікіта*. Не *Микита*, а Нікіта. Так записано у всіх його документах. Це не російське ім'я, це один з варіантів цього імені українською», «А чому до *Оксан* весь час чіпляються, розповідаючи, що повне ж ім'я саме *Ксенія*», «і при цьому батьки обурюються не називати Микитою: "Нікіта і Микита – це два різних імені"», «Нещодавно мені знайома з піною в роті доказувала, що вона є саме "*Дар'я*" і що це укр. ім'я». Інші схильні обирати для звертання до співрозмовника той варіант, який самі мають за більш прийнятний: «А студентів з ім'ям Нікіта я завжди називала Микита. Здивування на лиці було гарантовано. Але не ображались, слава Богу», адже, на їхній погляд, саме українізована версія годиться для називання українців: «Мова не про першоджерело імені, а про саме український варіант звучання. Українські імена адаптовані під національну специфіку звучання».

Інколи закидають співрозмовникам розпалювання ворожнечі між своїми, українцями: «ніхто імен своїх дітей та свої зараз зміню-

вати не буде, іде війна, не за те Ви думаєте», «Переходить на особистості, висміювати імена, прізвища, професію, те як людина одягнена – це ознака невпевненості, не освіченості, наявність комплексів та хамства», «ніхто імен своїх дітей та свої зараз змінювати не буде, іде війна, не за те Ви думаєте», «Дорогі Люди! Не робіть проблем на голому місці. Оце дивилася походження імен. *Саша*, *Олександр* – різні імена! І так далі. До речі, в Україні кажуть *Олександр*, в расеї- [*Аліксандєр*]». Опоненти ж уважають, що боротьба за українські варіанти імен – це частина війни за українську ідентичність, борня проти байдужості до національних маркерів: «А без різниці яке ім'я – це все одно, що спорт, пісні і танці внє палітікі. Тобто какая разніца».

Українська віртуальна спільнота демонструє різні способи боротьби за антропонімну тожсамість. Це прохання або вимога, аби до людини звертатися лише на те ім'я, яким вона назвалася: «Дівчинка в моєму класі відразу при знайомстві назвалася Марусею, і попросила, щоб тільки так до неї звертатися», «Все життя прошу не називати мене Альоною», «вона досить характерна дитина і відразу чітко встановлює правила щодо свого імені», зокрема при спілкуванні з іноземцями: «Наче і невелика для них різниця – *Лариса* чи *Ларіса*, але таки настояла на своєму, що повинно вимовлятися з твердим «И», а не по рюзькі». В інших випадках носії імен практикують відсутність реакції на інші варіанти, крім того, з яким себе асоціюють: «Я – Наташа. В сім'ї – Ната. Не відгукуюсь на іншу форму звертання», «Мені так намагалися *Леся* в *Саню* переробити. Нуль емоцій, він просто не реагував», публічна демонстрація несприйняття: «А нас донька *Марійка*, *Марієчка*, *Маруся*. Коли ми до неї звертаємося *Маша*, вона заперечує: "Яка я вам Маша?"», «Коли нові вихователі-викладачі називали *Саша* – ображалася і казала, що її "обзивають"», «А ще в мене був хлопчик *Данило*, який зі мною сперечався, що він не Данило, а *Даня*», жарт: «Моя бабця не піддатлива була на таку дешевизну.. <…> на реакцію "*КАТЮША*" <…> відповіла: "Я ВАМ НЕ СОВ'ЄТСЬКА ВАЖКА АРТИЛЕРІЯ!"».

Відповідальність за коректне вживання імен та їхніх варіантів учасники віртуальних дискусій покладають на органи державної влади, РАЦС, авторів нормативних праць з української мови: «Є питання до дуже "грамотних" працівників сфери видавання свідоцтв про народження. Батьки можуть бути і не зовсім грамотні <…>, але такі чиновники зобов'язані знати українську граматику!», «Читайте підручники. Вчіть правила», «Треба словником імен користуватися, а не з безграмотної голови писати! Це безнадійно! Треба тільки втручання влади, а їй все одно.».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для віртуальної мовної спільноти, якою є соціальна мережа Facebook, антропонімія слугує потужним знаряддям презентації та самопрезентації людини. Звертатися до людини так, як вона сама того бажає – це повага до її особистісної й національної ідентичності. Учасники дискусій, присвячених питанням власних імен, приділяють чималу увагу як самому факту росіянізації українського антропонімікону, так і його причинам та ймовірним наслідкам. Для українців, що брали участь в обговоренні, неприйнятно, коли їх самих або їхніх знайомих, називають російськими варіантами офіційних та неофіційних імен. Носії імен демонструють і відповідну реакцію – ігнорування «не свого» варіанта, обурення, спокійне пояснення або жарти. Відповідальними за те, щоб українці називалися саме українськими іменами, учасники дискусії вважають тих, хто має відповідну фахову підготовку – мово- або правознавчу, – але водночас і всіх інших, адже інколи йдеться про необізнаність батьків, а не про прихильність до «російського світу».

З одного боку, ім'я людини з погляду віртуальної мовної спільноти – це насамперед дещо, тотожне особистості, з другого – воно національно забарвлене, оскільки й особистість не може не бути або частиною нації, або чужорідним тілом у ній. Не можна, з одного боку, позбавляти людину її імені (зокрема, того варіанта, на який до неї звертаються), з другого – це звернення має бути узгоджене з національними традиціями, історією України, українською ментальністю. Нехтування цим, на думку дописувачів, загрожує байдужістю до власної культури, почуттям меншовартості, зросійщенням. На думку ж інших дописувачів, варіант імені та світогляд його носія – це різне, і змішувати їх не варто, оскільки це сіє ворожнечу між українцями й відволікає від нагальніших питань. Та в більшості дискутантів чітка позиція: ім'я має бути візитівкою людини, з якої відразу зрозумілі її національна належність і світоглядна орієнтація.

Стаття є частиною науково-дослідного проєкту «Право на ім'я: антропонімія українців раніше й тепер». Наступним етапом дослідження стане соціологічне опитування, присвячене проблематиці власних імен. У ній ми плануємо поспілкуватися без свідків на тему психологічного сприйняття людиною офіційних і неофіційних варіантів її імені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Л. Інтернет-блог «Живий Журнал» як мовна спільнота: статус та специфіка комунікації. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 2008. Вип. 12. С. 67–70.
2. Белей Л. О. Офіційні і розмовні варіанти. *Українська мова і література в школі.* 1986. № 6. С. 63–64.
3. Белль, Єрофій та Весна: як кияни та киянки називали дітей у 2021 році? Громадське радіо. Режим доступу: https://hromadske.radio/podcasts/drive-time/bell-yerofiy-iak-kyiany-nazyvaly-ditey-u-2021-rotsi (дата звернення 25.05.2022).
4. Глинський І. Твоє ім'я – твій друг. Київ : Веселка, 1985. 242 с.
5. Глуховський М. Мовознавець Олександр Пономарів: Написання імен українською треба закріпити законом. Бо що це за імена — Даніїл чи Крістіна? Главком. URL: https://cutt.ly/PIuS54m (дата звернення: 17.06.2021).
6. Ільченко В. Експресія імені в засобах масової інформації. Київ : Інститут журналістики, 2003. 64 с.
7. Медвідь-Пахомова С. Про антропонімічну моду. Записки з ономастики. 1999. Вип. 2. Одеса: Астропринт, 1999. С. 3–8.
8. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. *Рідна мова* /упор. М. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2010. С. 33–88.
9. Хворост Л. «А скажіть, будь ласка…»: збірка інтерв'ю. Київ : Ярославів Вал, 2016. 316 с.
10. Dergach D. Research variations of blog analysis: genre or format? З*аписки з українського мовознавства*. 2020. № 27. С. 291–299.
11. Hering S. A Faceted Classification Scheme for Computer-Mediated Discourse. Language@Internet. 2007. Vol. 4. URL: https://www.languageatinternet.org/articles/2007/761 (last accessed: 19.05.2022).

REFERENCES

1. Beley, L. L. (2008). Internet-bloh "Zhyvyi Zhurnal" yak movna spilnota: status ta spetsyfika komunikatsii [Internet-blog Livejournal as s of speech communities: status and communicational specifics]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Uzhhorod, (12), 67–70. [In Ukrainian].
2. Beley, L. O. (1986). Ofitsiini i rozmovni varianty [Official and colloquial variants]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, (6), 63–64. [In Ukrainian].
3. Bell, Yerofii ta Vesna: yak kyiany ta kyianky nazyvaly ditei u 2021 rotsi? [Bell, Yerofii and Vesna: how Kyivans named their children in 2021?] (2021). *Hromadske radio*. URL: https://hromadske.radio/podcasts/drive-time/bell-yerofiy-iak-kyiany-nazyvaly-ditey-u-2021-rotsi (last accessed: 25.05.2022). [In Ukrainian].
4. Dergach, D. (2020). Research variations of blog analysis: genre or format? *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*, (27), 291–299.
5. Hering, S. (2007). *A Faceted Classification Scheme for Computer-Mediated Discourse.* Language@Internet, (4). URL: https://www.languageatinternet.org/articles/2007/761
6. Hlukhovskyi, M. Movoznavets Oleksandr Ponomariv: Napysannia imen ukrainskoiu treba zakripyty zakonom. Bo shcho tse za imena – Daniil chy Kristina? [Oleksandr Ponomariv, linguist: The spelling of names in Ukrainian should be legislated. What are those names – Daniil or Kristina?] *Hlavkom*. URL: https://cutt.ly/PIuS54m (last accessed: 17.06.2021). [In Ukrainian].
7. Hlynskyi, I. (1985). *Tvoie im'ia – tvii druh* [Your name as your friend]. Kyiv: Veselka. [In Ukrainian].
8. Ilchenko, V. (2003). *Ekspresiia imeni v zasobakh masovoi informatsii.* [A name expressions in media]. Kyiv: Instytut zhurnalistyky. [In Ukrainian].
9. Khvorost, L. (2016). "*A skazhit, bud laska…": zbirka interv'iu.* ["Could you please tell me…": a collection of interviews]. Kyiv: Yaroslaviv Val. [In Ukrainian].
10. Medvid-Pakhomova, S. (1999). Pro antroponimichnu modu. [About Anthroponymic Fashion]. *Zapysky z onomastyky*, (2). Odesa: Astroprynt, 3–8. [In Ukrainian].
11. Ohiienko, I. (2010). Nauka pro ridnomovni obov'iazky [A guide in native speaking duties]. *Ridna mova*. M. Tymoshyk (Comp.). Kyiv: Nasha kultura i nauka, 33–88. [In Ukrainian].

FORMAL AND INFORMAL ANTHROPONYMY OF UKRAINIANS: BETWEEN LINGUISTICS AND PHILOSOPHY

Malash Oleksandra Vasylivna
Candidate of Philological Sciences,
Junior Researcher in the Department for Languages of Ukraine
O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Grushevsky Str., Kyiv, Ukraine

The paper analyzes linguistic and philosophical issues of the personal names of Ukrainians. Problems about formal and informal names are treated in the light of current trends in the very modern naming. The object of the research are discussions in the social media Facebook (Meta), devoted to the formal and informal (colloquial) variants of names through the lens of their accordance to the bearers' worldview and the perception of those names by them. The articles reaches such issues as the role of a name (or its version) in outlining personal boundaries and creating the national identity. The posts which have attracted the author's interest focus on two key issues being resolved the participants at the virtual discussion – this of the name bearer's personal identity ("Does it depend on what the way are you named?"), and the relation between the anthroponym and the national viewpoint of a person identified with it ("Could this name variant be regarded as Ukrainian?"). Whereas the virtual speech community discusses actively the issues of the choosing a passport name and its unofficial modifications (such as hypocoristic and diminutive forms), it is reasonable to believe that the Ukrainians – including those without special philological education – consider personal names (along with informal variants) as one of the ways of the national togetherness and cultural separation from the aggressor state. According to the results of the investigation, it is worth distinguishing the main binary oppositions in the worldviews of the name bearers: formal (full) name/informal (shortened, "domestic") one, chosen/imposed, native/foreign, Ukrainian/Russian. Some speakers consider a Ukrainian variant of the name as a part of defending the Ukrainian language and resist the mental occupation. Others believe that the Ukrainian adaption and the feeling of patriotism do not require one another, and the contraposition could provoke inappropriate conflicts.

Key words: *anthroponym, informal anthroponymy, national identity, hypocoristics, social media.*

УДК 81'33
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.20

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ОДИНИЦЬ ДВОМОВНОГО ТЕЗАУРУСА РОЗУМНОГО МІСТА

Мацюк Галина Ростиславівна
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри української та іноземних мов
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя
вул. Руська, 56, Тернопіль, Україна

Наукову розвідку присвячено дослідженню структурної організації термінологічних словосполучень української термінології розумного міста, встановленню найпродуктивніших моделей термінів. У статті представлено поняття «тезаурус», проаналізовано терміни, що формують корпус одиниць двомовного тезауруса розумного міста. Оскільки термінологія предметної галузі «Розумне місто» подана лише в наукових статтях і сьогодні відсутня будь-яка її лексикографічна розробка, тому робота щодо системного описування понять розумного міста є актуальною. Це безпосередньо має відношення до упорядкування даної термінологічної підсистеми, а також її подальшим збагаченням та нормалізацією. Метою роботи є дослідити особливості словотвірної структури українських термінів двомовного інформаційно-пошукового тезауруса розумного міста, розглянути та охарактеризувати їх творення в терміносистемі розумного міста. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що серед дослідників немає єдиного погляду щодо дефініції поняття «тезаурус». Представлено функціонування поняття «тезаурус» у наукових роботах і визначено як систему знань, подану у вигляді набору головних термінів предметної галузі, які пов'язані між собою певними семантичними відношеннями. Встановлено, що синтаксичний спосіб термінотворення займає головне місце серед інших способів творення термінів предметної галузі «Розумне місто», підмова якої прогресивно поповнюється термінами на позначення понять. З'ясовано, що в структурній організації українських термінів, які складають корпус одиниць тезауруса розумного міста, переважають багатокомпонентні термінологічні словосполучення, основу яких складають моделі, що утворені з дво- та трикомпонентних одиниць. Визначено, що категоріально-понятійний апарат тезауруса розумного міста містить складні моделі субстантивних словосполучень, у яких головним словом є іменник, а узгодженим прикметник чи іменник. Кількість слів у термінологічному словосполученні складає від двох до чотирьох одиниць. Малопродуктивною в термінології розумного міста є група термінологічних словосполучень, структурно які складаються з п'яти компонентів. Вербальні термінологічні словосполучення в тезаурусі відсутні.

Ключові слова: *тезаурус, терміни, термінологія, термінологічні словосполучення, розумне місто.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Обмін інформацією, отримання необхідних даних є важливими рисами функціонування наукових комунікацій в предметних галузях. Сьогодні це актуально в час формування нових соціально-економічних структур – соціополюсів на основі «розумних» рішень. Одним із напрямків такого розвитку є розумне місто – модель функціонування міст на основі використання різноманітних сучасних інформаційних та комунікаційних технологій. Новостворена термінологічна система, яка представляє поняття галузі розумного міста, потребує системного опису цієї термінології. Вирішення даної задачі ми вбачаємо в застосуванні тезаурусного опису лексичних одиниць. Як відомо, термінологічний тезаурус виконує як довідкову, так і систематизуючу функцію, оскільки в такому інструменті термінологія структурується за допомогою попередньо сформованої системи понять певної галузі, а схема словникової статті представляє сукупність термінів як семантичну мережу одиниць, пов'язаних різного типу відношеннями. Тезаурус є зручним способом ієрархічної організації сукупності понять досліджуваної галузі знань з усіма лексичними одиницями, що належать до цієї галузі, які утворює особливі множини – семантичні поля.

Актуальність. Для опису будь-якої предметної галузі використовують набір термінологічних одиниць, які позначають поняття даної галузі. Система термінів, що описує певну предметну галузь, з використанням семантичних відношень між ними складає тезаурус. Сьогодні тезауруси застосовуються для класифікації та пошуку інформаційних ресурсів. Щодо предметної галузі «Розумне місто», термінологію якої ми досліджували, можна сміливо констатувати, що дана номенклатура представлена лише в наукових статтях, вона не уніфікована й належно не досліджена. Що стосується лекси-

кографічної підтримки галузі, то немає словників, які описували б її термінологію. Тому нами було укладено двомовний інформаційно-пошуковий тезаурус розумного міста. Варто зауважити, що потрібна значна робота в галузі системного опису термінології розумного міста. Вирішити це завдання можна за допомогою тезаурусного способу описування понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що до питання укладання тезаурусів зверталося багато науковців. Зокрема, розробленням та структуруванням тезаурусів займалися В. Морковкін, Ю. Караулов, Ш. Баллі та ін. Автоматизоване створення тезауруса термінів предметної галузі на основі семантичного аналізу текстів на природній мові досліджували В. Величко, П. Волошин, С. Світла; методику розроблення термінології інформаційних ресурсів як базису формування тезаурусів для семантичного пошуку подали А. Гладун, Ю. Рогушина. Проблемі вибору термінів для словників приділяли увагу В. Широков, О. Кучеренко, Л. Симоненко, Б. Шуневич, І. Кульчицький. Моделювання ідеографічного тезауруса української мови здійснили Н. Дарчук, І. Денисенко, О. Сірук, В. Сорокін. Питаннями розкриття термінологічних систем окремих галузей, зокрема бібліотекознавчої займалися Н. Срішенець, Г. Солоіденко, В. Ільганаєва, біологічної – Л. Симоненко, медичної – М. Дмитрук, нанонауки – С. Родзієвська та ін.

Мета статті – дослідити особливості словотвірної структури українських термінів двомовного інформаційно-пошукового тезауруса розумного міста, розглянути та охарактеризувати їх творення в терміносистемі розумного міста. Для досягнення поставленої мети слід виконати такі **завдання**: обґрунтувати поняття «тезаурус»; проаналізувати та визначити моделі термінологічних словосполучень тезауруса розумного міста; установити спосіб творення термінів розумного міста.

Виклад основного матеріалу. Термін «тезаурус» (з грецької мови «thesauros» означає «скарбниця») не є новим у науковій літературі, адже ефективно функціонує в лінгвістиці, педагогіці, лінгвокультурології, психолінгвістиці та в інших науках уже довгий час. Зараз тезауруси активно використовуються в штучному інтелекті та інформатиці для вирішення інтелектуальних завдань, які пов'язані з опрацюванням знань, таких як індексування документів, інформаційний пошук, автоматична обробка текстів. Але, не зважаючи на це, серед науковців немає єдиної думки щодо визначення поняття «тезаурус».

Ю. Караулов тезаурус подає як семантичний словник, що є впорядкованим зібранням термінів, які відображають сукупність знань людини в певній предметній галузі й зберігають перелік понять разом з їх інтерпретацією та відношеннями (Караулов, 1981, с. 148). Н. Лукашевич розглядає тезаурус як словник, у якому слова й словосполучення з близькими значеннями згруповані в поняття, і в якому у вигляді відношень ієрархії вказуються семантичні зв'язки між цими поняттями (Лукашевич, 2011, с. 20). О. Бісікало, О. Яхимович інтерпретують тезаурус як словник, що подає семантичні відношення між лексичними одиницями (дескрипторами) і призначений для пошуку слів за їхнім смисловим змістом; це контрольований словник термінів предметної галузі (Бісікало, 2016, с. 27).

З-поміж багатьох визначень поняття «тезаурус» найоптимальнішим для використання в галузевій лексикографії можна вважати тлумачення тезауруса як лексичного інструмента інформаційно-пошукових систем, що складається з контрольованого, але змінного словника термінів, між якими зазначено смислові зв'язки. Такий словник, глибоко розкриваючи певну галузь знань, є переліком дескрипторів і недескрипторів, який упорядкований систематичним і алфавітним способами й містить вказівку на смислові відношення між ними ієрархічного та неієрархічного характеру (Морковкін, 1970, с. 5). Виходячи з такого подання тезауруса, актуальності набуває проблема дослідження як відношень, що виникають між компонентами тезауруса, так і самих компонентів.

У даній роботі під тезаурусом предметної галузі ми розуміємо систему знань, подану у вигляді набору головних термінів цієї галузі, які пов'язані між собою певними семантичними відношеннями, що відображають основні співвідношення понять предметної галузі знань, яка описується. Основним завданням тезауруса є підвищення ефективності пошуку необхідної інформації.

Розглянемо терміни, що формують корпус українських одиниць двомовного інформаційно-пошукового тезауруса розумного міста, які не існують ізольовано від інших, а навпаки, тісно співвідносяться як із загальнонауковими, так і з галузевими поняттєвими категоріями. Тому тезаурус містить загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціальні терміни, чітке розмежування між якими нелегко зробити, оскільки вони є дифузними завдяки постійній взаємодії та перехідності (Kunanets, 2019, с. 33).

Науковці подають різні типи структурних класифікацій термінів. Зокрема, Т. Кияк виділяє вісім видів термінів: 1) терміни-кореневі слова, 2) похідні терміни, 3) терміни-складні слова, 4) терміни-словосполучення, 5) терміни-абревіатури, 6) буквені умовні позначення, 7) символи-знаки, 8) номенклатура (Кияк, 1989, с. 23). Л. Ткачева диференціює терміни на прості, складні та термінологічні словосполучення з прийменниковим або безприйменниковим сполученням елементів (Ткачева, 1987, с. 67).

Проаналізувавши термінологічний матеріал тезауруса розумного міста, можемо визначити, що термінологія цієї галузі, формується з двох типів лексичних одиниць: термінів-слів (однокомпонентних) та термінів-словосполучень (багатокомпонентних) (Мацюк, 2020, с. 175-177).

Терміни-слова (однокомпонентні терміни) утворюються з одної лексичної одиниці й називають ознаку поняття, завдяки чому можна виділити їх з групи понять та зарахувати до певного класу. Терміни-словосполучення (багатокомпонентні терміни) створюються в результаті додавання до однокомпонентного терміна означального компонента, який називає додаткові ознаки, що допомагає відрізнити його від інших понять того ж класу. Таким чином, термінологічні словосполучення творяться за синтаксичними законами мови в результаті ускладнення конструкції, наприклад: *виробництво – безвідходне виробництво, зелене виробництво, низьковуглецеве виробництво, розумне виробництво, стале виробництво, чисте виробництво; дані – великі дані, відеодані, відкриті дані, геодані; енергія – система керування енергією, альтернативні джерела енергії, будинок плюс енергії, відновлювальні джерела енергії, стійкі джерела енергії, альтернативна енергія, відновлювана енергія, втілена енергія, зелена енергія* тощо.

Однокомпонентні терміни розумного міста позначаються однією лексичною одиницею – іменником (*автоматизація, виробництво, дані, давач, енергія, інтернет, каршерінг, моніторинг, перевезення, система, слід, управління, утилізація, хмара* та ін.) або прикметником (*бездротовий, зелений, інтегрований, розумний*, *широкосмуговий* та ін.). До цієї групи відносяться й терміни, що виражені складною конструкцією з двох слів (*біогаз, біомаса*, *біопаливо, браунфілд, велодоріжка, відеоконсультація, геліоенергетика, гідроенергетика, екобудинок, екомісто, екомобільність, електроавтобус, краудтехнологія, місто-сад, теплопостачання, телемедицина* та ін.)

Українська термінологія розумного міста тяжіє до створення багатокомпонентних одиниць, що складаються з двох та більше елементів і є найпоширенішим видом термінів: двокомпонентні – *база даних*, екологічний моніторинг, *розумне місто, розумні технології, зелена інфраструктура, альтернативна енергетика, хмарний сервіс, система мікроплатежів, штучний інтелект, електронне урядування* та ін.; терміни, що складаються з трьох та більше компонентів – *розумна автобусна зупинка*, *розумна автоматизація будинку, розумна система безпеки, віртуальні медичні бригади, активна система сонячного теплопостачання, електронна система охорони здоров'я, система збору даних дорожнього руху, клінічна система підтримки прийняття рішень* та ін. Інші назви багатокомпонентних термінів, якими оперують науковці – це багатокомпонентні термінологічні словосполучення, складені терміни, термінологічні словосполучення. Лексикографи допускають використання трьох-чотирьох слів, навіть п'яти у назві поняття, зазвичай це стосується поєднання слів за допомогою прийменників, займенників, сполучників.

Аналіз структурних форм термінів предметної галузі «Розумне місто» дає підстави зробити висновок, що в досліджуваній сфері переважають термінологічні словосполучення, які виражають більш складні поняття.

Термінологічне словосполучення – це багатокомпонентний термін, у якому один компонент виступає носієм родового, узагальнюючого й систематизуючого значення, а інші виражають видову, конкретну назву (Панько, 1994, с. 34). Воно характеризується однозначністю, чітким визначенням, системністю, стилістичною нейтральністю та короткістю. Його головна функція – номінативна.

Відповідно до кількості структурних складників термінологічні словосполучення поділяються на: прості, що складаються з двох компонентів (головного та залежного); та складні, які нараховують більше ніж два компоненти. Це дає підстави виділяти двокомпонентні та багатокомпонентні термінологічні словосполучення тезауруса розумного міста. Багатокомпонентні термінологічні словосполучення утворюються розширенням та уточненням значень двокомпонентних термінів (Мацюк, 2020, с. 177).

Відповідно до частин мови, якими виражаються термінологічні словосполучення та їхнього розташування, багатокомпонентні терміни за структурою можна класифікувати на: субстантивні іменні словосполучення,

ад'єктивні термінологічні словосполучення з головним прикметником чи дієприкметником та вербальні термінологічні словосполучення з головним дієсловом.

Найбільшу групу термінологічних словосполучень тезауруса розумного міста складають двокомпонентні та трикомпонентні термінологічні словосполучення, структура яких різна. Найпоширенішими є структурні моделі базового характеру – двокомпонентні словосполучення, головним словом в яких переважно виступає іменник, залежним – прикметник, що уточнює чи конкретизує бази.

Субстантивні термінологічні словосполучення розумного міста утворюють групу дво- та багатокомпонентних термінів. Це конструкції, у яких відсутнє граматичне та морфологічне оформлення атрибутивного препозитивного іменника, й утворені за структурними різновидами: «іменник + іменник» (*база даних, база знань, інтернет речей, керування трафіком, управління відходами, управління енергопостачанням, щільність забудови)*, «іменник + іменник + іменник», (*система керування енергією, система відновлення тепла, центр опрацювання даних*), «іменник + іменник + іменник + іменник» (*системи керування базами даних*). У меншій кількості присутні такі різновиди багатокомпонентних субстантивних словосполучень: «іменник + прикметник + іменник» (*система електронних платежів, система автоматичного керування, дані дистанційного зондування*), «іменник + іменник + іменник + прикметник + іменник» (*система збору даних дорожнього руху*), «іменник + іменник + прикметник + іменник» (*камера безпеки дорожнього руху, контролер заряду сонячної батареї, камера безпеки дорожнього руху*), «іменник + прикметник + іменник + іменник» (*система спільного використання велосипедів*), «іменник + сполучник + іменник» (*місто, як сервіс*), «іменник + прийменник + прикметник + іменник» (*будівля з плюсовим енергопостачанням*), «іменник + прийменник + числівник + іменник + іменник» (*будівля з нульовим викидом вуглецю*). Варто зазначити, що в словосполуках таких типів семантичне навантаження опорного слова виражається іменником у називному відмінку.

Іншим типом субстантивних словосполучень, які широко використовуються для творення термінологічних словосполучень, є моделі: «прикметник + іменник» (*розумне місто, розумна економіка, інтелектуальне місто, зелені дахи, сталий розвиток)*, «прикметник + іменник + іменник» (*бездротова точка доступу, автоматична система керування, спільне використання автомобілів*), «прикметник + іменник + іменник + іменник» (*електронна система охорони здоров'я*), «прикметник + іменник + іменник + іменник + іменник» (*клінічна система підтримки прийняття рішень*), «прикметник + іменник + прикметник + іменник» (*автоматичне розпізнавання номерного знака, активна система сонячного теплопостачання*), «прикметник + прикметник + іменник» (*електронна платіжна система, швидкісний автобусний транзит, розумне вуличне освітлення, локальна комп'ютерна мережа*). Слід зазначити, що вербальні термінологічні словосполучення в тезаурусі розумного міста – відсутні.

Висновки. Виконане дослідження дозволяє зробити висновок, що синтаксичний спосіб термінотворення займає головне місце серед інших способів творення термінів розумного міста. Унаслідок швидкого розвитку галузі підмова розумного міста поповнюється термінами на позначення понять. У термінології розумного міста найбільш продуктивною структурною моделлю є багатокомпонентні термінологічні словосполучення. Базою слугують дво- та трикомпонентні терміни. Малопродуктивною в термінології розумного міста є група термінологічних словосполучень, структурно які складаються з чотирьох компонентів. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в доповненні електронного тезауруса розумного міста новими термінами, дослідженні структурних типів англійських одиниць двомовного тезауруса розумного міста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бісікало О. В., Яхимович О. В. Автоматизоване визначення лексичних онтологій з тезаурусу технічного спрямування. *Оптико-електронні інформаційно-енергетичні технології*. 2016. Том 31. № 1. С. 26–38.
2. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. Москва : Наука, 1981. 363 с.
3. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учебн. пособ. Киев : УМКВО, 1989. 103 с.
4. Лукашевич Н. В. Тезаурусы в задачах информационного поиска. Москва, 2011. 495 с.
5. Мацюк Г. Р. Тезаурус як інструмент інформаційного забезпечення міждисциплінарних наукових досліджень: дис. ... канд. наук соц. комун. : 27.00.03. Київ, 2020. 292 с.
6. Морковкин В. В. Идеографические словари. Москва, 1970. 71 с.

7. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П.. Українське термінознавство : підручник. Львів, 1994. 216 с.
8. Ткачева Л. Б. Основные закономерности развития английской терминологии. Томск, 1987. 198 с.
9. Kunanets N., Matsiuk H. Application of the "Smart City" data domain thesaurus as the tool for representing knowledge while improving the problem-oriented Web search effectiveness. 14th International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT) (Lviv, 17-20 September 2019). Lviv, 2019. P. 31–34. DOI: 10.1109/STC-CSIT.2019.8929868

REFERENCES

1. Bisikalo, O. V., Yakhymovych, O. V. (2016). *Avtomatyzovane vyznachennia leksychnykh ontolohii z tezaurusu tekhnichnoho spriamuvannia*. [Automated definition of lexical ontologies from the technical thesaurus]. Optyko-elektronni informatsiino-enerhetychni tekhnolohii. Vol. 31. No 1, 26–38. [in Ukrainian]
2. Karaulov, Yu. N. (1981). *Lynhvystycheskoe konstruyrovanye y tezaurus lyteraturnoho yazyka.* [Linguistic construction and the thesaurus of the literary language]. Moskva, 363. [in Russian]
3. Kyiak, T. R. (1989). *Lynhvystycheskye aspektы termynovedenyia : uchebn. posob.* [Linguistic aspects of terminology]. Kyev : UMKVO, 103. [in Russian]
4. Lukashevych, N. V. (2011). *Tezaurusy v zadachakh ynformatsyonnoho poyska.* [Thesauri in information retrieval problems]. Moskva, 495. [in Russian]
5. Matsiuk H. R. (2020). *Tezaurus yak instrument informatsiinoho zabezpechennia mizhdystsyplinarnykh naukovykh doslidzhen.* [Thesaurus as the instrument for information support of interdisciplinary scientific research] : dys. ... dys. kand. nauk iz sots. komun. : 27.00.03. Kyiv, 292. [in Ukrainian]
6. Morkovkyn, V. V. (1970). *Ydeohrafycheskye slovary.* [Ideographic dictionaries]. Moskva, 71. [in Russian]
7. Panko, T. I., Kochan I. M., Matsiuk H. P. (1994). *Ukrainske terminoznavstvo : pidruchnyk.* [Ukrainian terminology]. Lviv, 216. [in Ukrainian]
8. Tkacheva, L. B. (1987). *Osnovnye zakonomernosty razvytyia anhlyiskoi termynolohyy.* [Basic patterns of development of English terminology]. Tomsk, 198. [in Russian]
9. Kunanets, N., Matsiuk, H. (2019). Application of the "Smart City" data domain thesaurus as the tool for representing knowledge while improving the problem-oriented Web search effectiveness. *14th International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies* (CSIT). Lviv, 31–34. [in English]

PECULIARITIES OF THE STRUCTURAL ORGANIZATION OF UKRAINIAN UNITS OF THE BILINGUAL THESAURUS OF THE SMART CITY

Matsiuk Halyna Rostyslavivna
Candidate of Sciences in Social Communications,
Associate Professor of Department of Ukrainian and Foreign Languages of Ternopil Ivan Puluj National Technical University
56, Ruska Str., Ternopil, Ukraine

To describe a subject field, a certain set of terms is always used. Each set of terms denotes or describes a certain concept or notion of this field. A set of terms that describe a given subject field, with indication of semantic connections between them, constitute a thesaurus. The purpose of the study is to analyze Ukrainian terms that form the thesaurus units corpus of the Smart City. Results of research. Since the terminology of the Smart City subject area is presented only in scientific articles and there is no lexicographical development of this terminology, the work on systematic description of the Smart City is relevant. On the basis of the analysis of the scientific literature, it has been established that the researchers have no unified view on the definition of the term "thesaurus". The functioning of the concept of "thesaurus" is presented in scientific works and it is defined as a system of knowledge represented as a set of the main terms of the subject field, that are linked by certain semantic relations. It has been found that in the structural classification of the terms constituting the corpus of thesaurus units of the Smart City the terminological word combinations most of which are two-component word combinations prevail. Substantive word combinations are the most productive structural model of two-component terminological word combinations. Verbal terminological word combinations are absent in the thesaurus. It is determined that the categorical and conceptual framework of the thesaurus of the Smart City contains complex models of substantive word combinations in which a noun is a main word and an adjective or a noun is an agreed word. The number of words in a terminological word combination ranges from two to four.

Key words: *thesaurus, terms, terminology, terminological phrases, Smart City.*

УДК 811.161.2'271.1'367
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.21

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВИЯВИ ЕТИКЕТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ТВОРАХ МАРІЙКИ ПІДГІРЯНКИ

Мельничук Оксана Михайлівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовознавства
Івано-Франківського національного медичного університету
вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна

Запропонована стаття є однією із спроб дослідження та систематизації семантико-функціональних особливостей етикетних висловлень на матеріалі поетичних, прозових й драматичних творів видатної української дитячої письменниці Марійки Підгірянки. Етикетні висловлення є яскравою формою самовираження системи української мовленнєвої культури, яка формувалася упродовж всього багатовікового історичного розвитку нашого народу. Зафіксовані етикетні конструкції репрезентують своєрідність мовної свідомості українців, морально-духовні риси наших предків, національні ознаки менталітету (демократичність, добродушність, незлобливість, гідність, поетичність, привітне та толерантне ставлення до співрозмовників). Нами визначено такі основні семантико-функціональні вияви етикетних висловлень у досліджуваному матеріалі: ***привітання, подяка, прохання, вибачення.*** *Кожен із зазначених різновидів характеризується специфічною семантикою відповідно до функціонального призначення та модальністю ввічливості. Зафіксовані формули мають загальний спонукально-побажальний характер. Свідченням особливостей їхньої комунікативної реалізації є стандартизація та еліптизація компонентів усталених зворотів.*

Ключові слова: *етикетні висловлення, семантико-функціональні вияви, мовленнєвий етикет, формули ввічливості.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Особливості семантико-функціональних виявів етикетних висловлень стали важливим предметом наукових розвідок у сучасному мовознавстві. Активізувалася зацікавленість різними аспектами дослідження цих конструкцій. Об'єктом висвітлення постають комунікативно-прагматичний, формально-граматичний, когнітивний, психолінгвістичний, соціолінгвістичний, лінгвостилістичний, етнопсихологічний, культурологічний напрями вивчення формул ввічливості.

Актуальність роботи зумовлена важливістю об'єкта дослідження, неоднозначним тлумаченням лінгвістичної природи етикетних висловлень та відсутністю чіткої типологізації цих конструкцій з урахуванням семантичних, формально-граматичних та функціональних вимірів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для сучасної лінгвокультурології актуальними є питання культуротворчого потенціалу української мови, який пов'язаний із загальним рівнем освіченості народу, його етнопсихологічними рисами, менталітетом, національною специфікою мовленнєвої поведінки. Неодмінним складником формування культури є мовленнєвий етикет. Природно, що на тисячолітньому процесі його формування позначилися історичні, соціальні, економічні чинники.

Національно-культурним елементам у системі мовленнєвого етикету присвячені праці Л. Мацько, М. Білоус, О. Завгороднього, І. Гамрецького, С. Караванського, Т. Панько, М. Телеки, О. Миронюк. Узагальнююче судження щодо вагомості цього аспекту міститься у висловленні С. Богдан: «Самобутність кожного народу поряд з традиціями, ціннісними орієнтаціями, культурою виявляється передусім у мовних стереотипах поведінки. В них концентруються риси національної вдачі, національного характеру, що формувалися століттями» (Bohdan, 1998, p. 30).

Етнокультурний аспект досліджень етикетних висловлень як прояв національної картини світу був предметом дослідження Н. Гуйванюк, Я. Радевича-Винницького, Н. Журавльової, Г. Татаревич, М. Скаба, Л. Корновенко та інших.

Питання вдосконалення мовленєвої культури детально розглядали у своїх мовознавчих працях Є. Чак, Л. Масенко, Є. Пазяк, А. Коваль, М. Стельмахович, В. Вовк. Як справедливо вважає українська мовознавиця І. Фаріон, нормативне мовлення формується на основі низки критеріїв, серед найважливіших – «національно-ідентифікаційний – не лише збереження мовної традиції, але й центральна увага до унікальних мовних ознак, на противагу до нівеляційних процесів інтернаціоналізації чи уніфікації лексики» (Farion, 2009, p. 10).

Мета роботи полягає у комплексному аналізі семантико-функціональних різновидів формул ввічливості з урахуванням їхніх формально-граматичних та стилістичних ознак. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити семантико-функціональні різновиди етикетних висловлень у творах Марійки Підгірянки; з'ясувати етнопсихологічні особливості зафіксованих формул ввічливості.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що запропоновано новий підхід до аналізу семантико-функціональних виявів етикетних висловлень з урахуванням їхніх етнопсихологічних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» слова ***вітання і привітання*** тлумачаться як «слова або жести, звернені до кого-небудь під час зустрічі на знак прихильного ставлення, доброзичливості і т.ін; вияв приязні, прихильного ставлення до когось» (Busel, 2009, p.190).

Формули ***привітання*** у структурі мовленнєвого етикету займають чільне місце, оскільки вживаються при започаткуванні ввічливої комунікації між співрозмовниками. Стрижневим значенням у семантиці усіх конструкцій є саме ***ввічливість*** – «властивість за знач. ***ввічливий***»: той, «який дотримується правил пристойності, виявляє уважність, люб'язність; чемний» (Busel, 2009, p.115). Такі вирази найбільш стереотипізовані, часто ритуалізовані і відтворюються мовцями в узвичаєних комунікативних ситуаціях.

У мові творів Марійки Підгірянки ми зафіксували чимало традиційних етикетних висловлень ***привітання***. Зокрема, найпоширенішими постають формули ввічливості з компонентом **«добрий»**, які мають побажальний характер і модальність доброзичливості. Наприклад:

«***Добрий день***, Курко-Журко», – каже Ціп'ятко – Піп'ятко.

«***Добрий день***», – відповідає Курка-Журка (Pidhirianka, 2009, p.384);

«***Добрий вечір***», – відповіла … (Pidhirianka, 2009, p.508).

У таких формулах нерідко актуалізується об'єкт побажальної семантики, як-от: *«**Добрий вечір вам, пані Смереко!**»* (Pidhirianka, 2009, p. 508).

Фіксуємо зазначені формули ввічливості з повторами цих виразів, наприклад: ***Добрий день, тобі бабусенько! Добрий день тобі…*** (Pidhirianka, 2009, p. 722).

Продуктивним в усному мовленні є вживання привітань у формі діалогічних єдностей, підтвердженням цьому слугує й фактичний матеріал досліджуваних творів. Наприклад:

[Квітки всі:] ***Добрий тобі ранок,*** наш милий скрипаче!

[Сверщик:] Квіти мої любі, **добрий і вам ранок**! (Pidhirianka, 2009, p. 618).

У мовленні персонажів творів М. Підгірянки фіксуємо дещо незвичні для сучасного спілкувального етикету привітання **«*На добрий день*!»**, **«*На добрийдень*!»**, як-от: [Дзвіночок:] **На добрий день**, сонце, добрий день вам, квіти! (Pidhirianka, 2009, p. 631); ***На добрийдень***, Ганусенько! (Pidhirianka, 2009, p.203).

Предикативним центром цих форм реалізації етикетних висловлень є знахідний відмінок з прийменником **на.** Ці еліптизовані привітання не набули широкого поширення.

Окрему групу етикетних висловлень **привітання** становлять формули з опорними компонентами «***Бог***», «***Ісус Христос***», що репрезентує християнський світогляд мовців та їхню релігійно-конфесійну орієнтацію. Особливу увагу привертають привітання з нагоди великих християнських свят – Різдва Христового та Великодня. Вони підтверджують не тільки синонімічне багатство цих висловлень, але й засвідчують риси етнопсихології українського народу, його світосприйняття. Порівняймо:

З Різдвом Христовим, в пору раненько підемо від хати до хати: Ой, чи позволиш, господареньку, колядувати? (Pidhirianka, 2009, p. 28);

Святий Вечір, добрий вечір
- добрим людям на здоров'я (Pidhirianka, 2009, p. 33);

Щедрий Вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я **!** (Pidhirianka, 2009, p. 33);

Задзвеніло віковічне **«*Христос Воскрес*»** (Pidhirianka, 2009, p.523);

Христос Воскрес нині,
Воскресе! Воскресе! (Pidhirianka, 2009, p. 82).

До повсякденних християнських привітань належать формули ввічливості «***Дай , Боже*!»** та **«*Слава Богу*!»**, як-от:

[Білочка:] ***Здорова***, Синичко!

[Синичка:] ***Дай, Боже***, Білочко! (Pidhirianka, 2009, p.648);

Привітавсь: – ***Слава Богу!***

Куди йдеш ти в дорогу? (Pidhirianka, 2009, p. 387).

У мовленні релігійного товариства засвідчені привітання з компонентом **«*мир*»**, яким притаманна національна самобутність та ідіоетнічність, наприклад:

[Кора:] ***Мир вам*,** пастирі!

[Натан:] ***Мир і вам***, сестри! (Pidhirianka, 2009, p. 580);

[Лія й Міра:] ***Мир вам***, пастирі!

[Дід:] ***Мир***, діти, ***з вами!*** (Pidhirianka, 2009, p. 572);

[Св. Николай:] ***Мир вам***, любі,

Мир вам, витаю! (Pidhirianka, 2009, p. 554).

Слово «***вдячність***» означає «почуття подяки, готовність віддячити за послугу, допомогу, зроблене добро» (Busel, 2009, p. 117). У мові творів Марійки Підгірянки фіксуємо усталені мовні формули для реалізації цієї етикетної функції. Осердям таких зворотів є традиційні лексеми ***дякую, подяка, спасибі***, як-от: [Вітер:] ***Дякую*** (Pidhirianka, 2009, p. 636); [Хор Квіток:] ***Прийми подяку*** за свої ласки, За сотки тисяч чудес (Pidhirianka, 2009, p. 632); [Фіалка:] ***Спасибі!*** [Братчик:] ***Спасибі!*** (Pidhirianka, 2009, p. 721). Такі звороти відзначаються інваріантністю моделей. Наприклад, дієслово – концепт «***дякувати***» + поширювач способу дії: «***Дякую вам щиро***, що ви свою роботу добре зробили, що в моїм князівстві все в порядку, що стодоли, і поди, і пивниці повні хліба й паші» (Pidhirianka, 2009, p. 383); [Рожа:] ***Ми дякуєм красно***, спали всі в спокою…(Pidhirianka, 2009, p. 618); [Лесь:] ***Дякую вам дуже***… не мете жаліти… (Pidhirianka, 2009, p.649); Тоді, татусю, милий наш Ми ***дякуєм горяче***! (Pidhirianka, 2009, p. 189).

Поширюються зазначені етикетні звороти адресатною синтаксемою у давальному відмінку та звертаннями, наприклад:

Щебече собі любесенько:

«***Дякую тобі, бабусенько***» (Pidhirianka, 2009, p. 722);

[Петро:] ***Дякую тобі, Івасю***,

За твою науку! (Pidhirianka, 2009, p. 430);

[Вітер:] ***Дякую вам, мої милі***,

Що так мене обдарили (Pidhirianka, 2009, p. 624).

Серед типових ознак мовних формул для висловлення ***подяки***, поширених в усному мовленні карпатців, є вживання компонентів «***Бог***», «***Господь***». В аналізованому фактичному матеріалі чисельно представлені етикетні звороти подяки, що виражають безпосередню вдячність Богу за опіку, підтримку і благословення, порівняймо: – ***Ну слава Богу*** – промовила радісно – моя дитина буде мати добру опіку (Pidhirianka, 2009, p.506); [Кора:] Вісті веселі, ***дякувать Богу***…(Pidhirianka, 2009, p. 580); ***Слава Богу***! (Pidhirianka, 2009, p. 581); [Фіалка (будиться):] Збудилась здорова – ***хвала Богу, хвала*** (Pidhirianka, 2009, p. 632); [Дзвіночок:] Який сей світ красний, як радісно жити, Любитися щиро, ***Господа хвалити*** (Pidhirianka, 2009, p. 632).

Компоненти «***слава***» , «***хвала***», «***хвалити***» підсилюють емоційну складову таких зворотів, визначаючи загальний характер вдячності і покладених надій на Всевишнього.

Семантику люб'язності в етикетних висловленнях ***прохання*** реалізує опорний компонент ***прошу***. Просити означає «звертатися з проханням до кого-небудь, домагатися чогось; спонукати кого-небудь зробити, виконати щось»; може виражати «ввічливе, але настійне прохання до кого-небудь зробити щось або не робити чогось» (Busel, 2009, p. 1167).

Такі формули спонукального типу, що не містять яскравого емоційного забарвлення, засвідчені й у мові творів Марійки Підгірянки, як-от:

Прошу тебе, бабцю мила,

Щоб ти квіти посадила. (Pidhirianka, 2009, p. 713).

Поширеною формою вираження ввічливого прохання є формула ввічливості «***будь ласка***», яка позбавлена стилістичного забарвлення, наприклад: – Скажіть, ***будь ласка***, – питає Марко – чи знаєте ви Хведя Ключенка? (Pidhirianka, 2009, p. 518).

Для відтворення прохання М. Підгірянка використовує слово «***благати***», якому притаманна семантика «наполегливо, невідступно, ласкаво, просити» (Busel, 2009, p.86). Наприклад: Не плач, мамко, ***благаю*** (Pidhirianka, 2009, p. 164).

Особливе місце таким компонентам належить у проханнях мовця до Бога, Матері Божої, порівняймо:

Благаю Тебе, Боже мій,

Серцем всім молю:

За мій утрачений спокій… (Pidhirianka, 2009, p. 20);

О, Мати Божа, о райський цвіте,

Тебе благають вкраїнські діти:

Не дай в неволі нам пропадати

Вкраїну нашу верни нам, Мати! (Pidhirianka, 2009, p.47).

Своєрідною емоційністю характеризуються такі ж звороти з компонентом «***змилуйся***», як-от:

[Василько (стає на колінцях до молитви):]

Милий Боже, змилуйся над мною,

Та й вислухай тепер молитву мою:

Дозволь мені дещо паучитись (Pidhirianka, 2009, p. 552);

Під Твою милість, Мати, прибігаєм:

Хай Твоя ласка хранить нас спасенна,

Змилуйся, змилуй над вкраїнським краєм –

Єдина, чиста і благословенна (Pidhirianka, 2009, p. 19).

Відтінок книжності та пом'якшеного ввічливого прохання притаманний формулі «***коли твоя воля***» у зафіксованому нами проханні-молитві, наприклад:

І мовлю молитву: «***Коли Твоя воля***,
Всевишний, то хлопчик сей мені остане,
Мою сумну старість потішить, догляне» (Pidhirianka, 2009, p. 482).

Така архаїзована формула нечисленно представлена в діалогах героїв творів М. Підгірянки, проте привертає увагу самобутністю та додатковим відтінком експресивності.

Етикетні висловлення ***вибачення*** також представлені в аналізованих творах. Семантику слова «***вибачатися***» («просити вибачення, усвідомлюючи провину») (Busel, 2009, с. 126]) у мові персонажів художніх творів авторки реалізують традиційні компоненти «***вибачте***», «***перепрошую***», як-от:

[Зайчик:] ***Вибачте***, не можу! (Pidhirianka, 2009, p. 659);

[Зайчик:] О, ***перепрошую***,
Тут я місце маю! (Pidhirianka, 2009, p. 663).

Ми зафіксували в досліджуваному матеріалі діалектний варіант загальновживаної формули вибачення «***пробачте***» – «***перебачте***», який використовується авторкою для відтворення індивідуальних мовленнєвих особливостей героя твору. Наприклад: «Добрий вечір вам, пані Смереко! О чім задумалися? А чей ви молилися? Коли перебив молитву, то ***перебачте!»*** (Pidhirianka, 2009, p. 508).

Не є широко вживаною в мові творів Марійки Підгірянки діалектна мовноетикетна одиниця вибачення «***не бануйте***». Ця самобутня формула відзначається емоційністю і засвідчує приязні та чуйні стосунки між співрозмовниками, як-от: – Ну, лиш ***не бануйте*** дуже, люба пані Смереко. Се шкодить здоровлю і подносить горячку (Pidhirianka, 2009, p. 509).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Серед проаналізованих етикетних висловлень в художніх творах Марійки Підгірянки ми виділили такі семантико-функціональні різновиди: привітання, подяка, прохання, вибачення.

Зафіксовані формули мають загальний спонукально-побажальний характер і модальність ввічливості. Свідченням особливостей їхньої комунікативної реалізації є стандартизація та еліптизація компонентів усталених зворотів.

Розглянуті етикетні висловлення репрезентують суттєві етнопсихологічні риси мовленнєвої поведінки українців (привітність, доброзичливість, гідність, романтичність, миролюбність та свободолюбивість) у типових комунікативних ситуаціях, акцентуючи увагу на національній самобутності системи спілкувального етикету.

Перспективою подальших наукових розвідок у цьому напрямі може бути аналіз етикетних висловлень у соціолінгвістичному аспекті, який досліджує впливи соціальних чинників на формування формул ввічливості відповідно до конкретних історичних періодів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К.: Рідна мова, 1998. 475 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови . Київ , Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.
3. Підгірянка Марійка. Для Вкраїни вірно жиймо. Твори. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. 784 с.
4. Фаріон І.Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 328 с.

REFERENCES

1. Bohdan, S.K. (1998). *Movnyi etyket ukraintsiv: tradytsii i suchasnist.* [Language etiquette of Ukrainians: traditions and modernity]. Kyiv: Ridna mova. [in Ukrainian].
2. Busel, V.T. (2009). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy.* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: Perun. [in Ukrainian].
3. Pidhirianka, M. (2009). *Dlia Vkrainy virno zhyimo. Tvory.* [Let's live right for Ukraine. Writings]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. [in Ukrainian].
4. Farion, I.D. (2009). *Movna norma: znyshchennia, poshuk, vidnova* (kultura movlennia publichnykh liudei). [Language norm: destruction, search, restoration (culture of speech of public people)]. Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].

SEMANTIC-FUNCTIONAL MANIFESTATIONS OF ETIQUETTE EXPRESSIONS IN THE WORKS OF MARIYKA PIDHIRYANKA

Melnychuk Oksana Mykhailivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Linguistics
Ivano-Frankivsk National Medical University
2, Halytska Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine

The proposed article is one of the attempts to study and systematize the semantic and functional features of etiquette statements based on the material of poetic, prose and dramatic works of the outstanding Ukrainian children's writer Marika Pidhiryanka. The aim of the work is to analyze the semantic and functional varieties of politeness formulas, taking into account their formal, grammatical and stylistic features. The relevance of scientific research is due to the importance of the studied object, different interpretations of the linguistic, syntactic and stylistic nature of etiquette statesments. The scientific novelty of the study is that it proposes a new approach to the analysis of etiquette statements taking into account the functional aspects of speech communication.To achieve this goal, methods of component functional analysis of grammatical units, communicative composition and pragma stylistics were used. The analysis makes it possible to draw certain conclusions. First of all, that etiquette statements are a bright form of self-expression of the system of Ukrainian speech culture, which was formed throughout the centuries-old historical development of our people.The fixed etiquette constructions represent the originality of the language consciousness of Ukrainians, moral and spiritual features of our ancestors, national features of mentality (democracy, kindness, innocence, dignity, poetics, friendly and tolerant attitude to interlocutors). We have identified the following main semantic and functional manifestations of etiquette statements in the research material: greetings, thanks, requests, apologies, blessings. Each of these varieties is characterized by specific semantics in accordance with the functional purpose and modality of politeness. The fixed formulas have a general motivating and desirable character. Evidence of the peculiarities of their communicative implementation is the standardization and ellipticization of the components of idiomatic expressions.

Key words: *etiquette statements, semantic and functional manifestations, speech etiquette, politeness formulas.*

УДК 81'373:796.5
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.22

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ДЖО БАЙДЕНА ТА БОРИСА ДЖОНСОНА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОПОЕТИКИ

Набока Олена Миколаївна
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

Наукову розвідку присвячено дослідженню лінгвопоетичної специфіки текстів політичного дискурсу Джо Байдена та Бориса Джонсона, що є особливо актуальним з огляду на бурхливий сплеск зацікавленості до стилістично маркованого політичного мейнстріму, який сьогодні став гетерогенним та різноплановим. Це пов'язано з надмірною політизацією сучасного світу, харизматичністю і розкутістю політиків та порушенням традиційних стильових канонів політичних текстів. У роботі уточнено поняття «політичний дискурс», який постає як різновид інституційного дискурсу, що охоплює різноманітні мовні акти у громадській сфері політики у поєднанні з екстралінгвістичними суспільно-культурними чинниками (чіткими правилами ведення суспільно-політичної діяльності, суб'єктами політичної комунікації, типовими політичними поглядами чи іделогогічними позиціями) для отримання та утримання політичної влади. Визначено, що основними рисами текстів політичного дискурсу є інституційність, інформативність, смислова невизначеність, сугестивність, дистанційованість, авторитарність. Лінгвопоетичний аналіз текстів політичного дискурсу Джо Байдена та Бориса Джонсона дозволив простежити використання тиових для кожного політика стилістичних засобів і прийомів на різних мовних рівнях: лексичному, лексико-семантичному та синтаксичніому. Доведено, що вплив на цільову аудиторію у політичних текстах Бориса Джонсона створюється за допомогою авторських розгорнутих метафор, креативних метафоричних порівнянь, уособлення, а також лексичних засобів, серед яких переважають синоніми та лексичні повтори. Стандартність, доступність текстів політичного дискурсу Джо Байдена їхня аргументованість для широкого кола англомовної аудиторії забезпечується частим вживанням лексичних повторів та синонімів, які передають значення послідовності, тривалості чи багаторазовості дій, уточнюють інформацію, що повідомляється. Загалом вони забезпечують цілісність політичних промов та виконують ритмоутворюючу функцію, що є особливо важливим для такого типу текстів. З'ясовано, що в політичних промовах обидвох політиків радше використовуються стандартні клішовані фразеологічні словосполучення, які посилюють ефект зворотного зв'язку та орієнтовані на їхнє легке впізнання аудиторією. Це забезпечує контактовстановлюючу функцію текстів політичного дискурсу.

Ключові слова: *політичний дискурс, лінгвопоетика, стилістичні засоби і прийоми, Джо Байден, Борис Джонсон.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Увага до політичного дискурсу, посилення ролі політики та політиків у сучасному світі, що перебуває на порозі кардинального переділу політичної карти світу, тісна співпраця політичних структур та ЗМІ, зумовило виникнення і стрімкий розвиток низки нових дисциплін – політології, конфліктології, іміджелогії тощо. Бурхливий сплеск зацікавленості до вивчення політичного дискурсу спричинив появу нового напряму в мовознавстві – політичної лінгвістики.

У широкому розумінні політичний дискурс – це вид інституційного дискурсу, що охоплює різноманітні мовні акти у громадській сфері політики у поєднанні з екстралінгвістичними суспільно-культурними чинниками (чіткими правилами ведення суспільно-політичної діяльності, суб'єктами політичної комунікації, типовими політичними поглядами чи іделогогічними позиціями) для отримання та утримання політичної влади.

Політичний дискурс сьогодення повною мірою віддзеркалює мовну картину світу та мовну свідомість будь-якого сучасного суспільства. В рамках політичного перформансу політичне мислення політика, його комунікативні дії та мовна специфіка текстів перебувають у тісній взаємодії. Більше того, існує пряма залежність між роллю, місцем країни на міжнародній арені та мовною поведінкою тих посадових осіб, хто її представляє. З огляду на це, вивчення особливостей текстів політичного дискурсу того чи того політика крізь призму лінгвопоетики є особливо **актуальним** через зростання наукового інтересу до стилістично маркованого гетерогенного і різнопланового політичного мейнстріму, що пов'язано з надмірною політизацією сучасного світу, харизматичністю і розкутістю політиків, а

також порушенням стильових канонів політичних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманіття підходів, концепцій і дефініцій поняття політичного дискурсу, без сумніву, свідчать про його міждисциплінарну природу, і порушують питання про його епістемологічний статус в сучасній гуманітаристиці. Дійсно, більшість науковців, які займаються загальним аналізом політичного дискурсу, є лінгвістами та аналітиками дискурсу водночас (Chilton, 1985, 1988; Geis, 1987; Wilson, 1990; Wodak & Menz, 1990). Однак, якщо простежити застосування конкретних дискурсивних підходів у політичній лінгвістиці, то можемо констатувати той факт, що це одна з небагатьох царин, яка досі мало вивчена з погляду лінгвопоетологічної природи політичних текстів. Найчастіше це наукові розвідки з політичної комунікації та риторики (Bitzer, 1981; Chaffee 1975; Graber 1981; Swanson & Nimmo 1990), або дискурсивно-аналітичної орієнтації (Gamson 1992; Thompson 1987d). У США багато напрацювань знаходимо у сфері президентської риторики (Campbell & Jamieson 1990; Hart 1984; Snyder & Higgins 1990; Stuckey 1989; Thompson 1987e; Windt 1983, 1990).

Формулювання мети та завдань статті. Метою роботи є виявлення лінгвопоетичної специфіки текстів політичного дискурсу Джо Байдена та Бориса Джонсона. Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання:** уточнити поняття «політичний дискурс» та виокремити основні риси текстів досліджуваного дискурсу; визначити використання стилістичних засобів і прийомів у текстах політичного дискурсу Джо Байдена та Бориса Джонсона на різних мовних рівнях; виокремити типові лексичні, лексико-семантичні та синтаксичні засоби у політичних текстах цих політиків та простежити їхні прагматичні функції.

Виклад основного матеріалу дослідження. У політичній лінгвістиці існує широке та вузьке потрактування поняття політичного дискурсу. У широкому розумінні політичний дискурс – це будь-які мовні утворення, суб'єкт, адресат чи зміст яких належить до сфери політики; сукупність мовленнєвих актів у певному паралінгвістичному контексті –політичній діяльності, поглядах та переконаннях, і негативних її проявах у тому числі (ухилення від політичної діяльності, відсутність політичних переконань); сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу як таких, чи формують конкретну тематику політичної комунікації (Гаврилова, 2004).

Дещо звужене тлумачення політичного дискурсу пропонує, зокрема, голландський лінгвіст Т. ван Дейк. Він вважає, що політичний дискурс – це, насам перед, тип текстів відповідного жанру, обмежених конкретною сферою функціонування, а саме політикою. Іншими словами, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у політичних обставинах (Ван Дейк, 1998).

У сучасних дискурсивних студіях політичний дискурс розглядають по-різному, залежно від аспекту дослідження: як об'єкт лінгвокультурологічного вивчення (Е.І. Шейгал), як «вторинну мовну підсистему, що має певні функції, своєрідний тезаурус та комунікативний вплив» (О.І. Воробйова), як видовий різновид ідеологічного дискурсу, як вияв політичної комунікації (Н. Кондратенко). Використовуючи польовий підхід до аналізу структури політичного дискурсу, Є.І. Шейгал виявляє його перетин з іншими видами дискурсів як-от: юридичним, науковим, дискурсом ЗМІ, педагогічним, рекламним, релігійним, побутовим, художнім, спортивно-ігровим, військовим. Дослідниця визначає структуротвірні риси текстів політичного дискурсу, такі як: 1) інституційність; 2) інформативність; 3) смислова невизначеність; 4) фантомність; 5) езотеричність; 6) дистанційованість; 7) авторитарність (Шейгал, 2000).

Таким чином, у контексті нашого дослідження політичний дискурс розуміємо як певне інституційне спілкування, що має конкретну систему професійно орієнтованих знаків, тобто власну мовну специфіку.

Зазвичай, аналізуючи виступи політичних лідерів в рамках політичної лінгвістики, вчені описують мовленнєву поведінку політика, вивчають риторичні стратегії його політичної діяльності, реконструюють його мовну особистість. Застосований у цьому дослідженні лінгвопоетологічний підхід до вивчення текстів політичного дискурсу передбачає виявлення стилістично маркованих елементів мовної системи (політичну лексику, вузькоспеціальні терміни, слова, характерні для певного функціонального стилю мови, неологізми, фразеологізми, стилістичні засоби і прийоми, стійкі словосполучення) та властиві їм емоційно-експресивні компоненти змісту (особливі конотації та асоціації) з погляду їх співвідношення з відповідною системою цінностей цільової аудиторії.

У мові політика часто зустрічаємо різні виражально-зображальні засоби, образи та символи, проте їх коректне розуміння/інтерпретація визначається тим, наскільки вони співзвучні загальній масовій свідомості. Тому полі-

тик має вміти «зачепити потрібну струну» у цій свідомості, його висловлювання повинні вміщатися у «Всесвіт» думок та оцінок, у всі множини внутрішніх світів його адресатів, «споживачів» політичного дискурсу.

Будь-який дискурс, а політичний особливо, за своєю природою спрямований на відповідне навіювання, а тому політик у своїх промовах обов'язково враховує систему поглядів потенційного інтерпретатора з метою модифікувати наміри, думки та мотивацію дій своєї політичної аудиторії. Саме завдяки цьому й відбуваються несподівані «переходи» від одних політичних переконань до кардинально інших, іноді всупереч очікуванням того, хто говорить.

Повернути чи змінити певні настанови адресата в потрібне русло можна, вдало скомпанувавши відповідні стилістичні засоби і прийоми, помістивши потрібне твердження у сильну позицію у політичному тексті. Варто наголосити, що тільки створивши в адресата відчуття добровільного прийняття чужої думки, зацікавленості, актуальності, істинності та задоволеності, оратор-політик зможе досягти успіху у цьому навіюванні.

Згідно Є.І. Шейгал, у політичній комунікації важливою функцією є інструментальна, коли політик орієнтується саме на досягнення комунікативного впливу на адресата під час свого вибору відповідних лінвопоетичних засобів.

Семантичний простір політичного дискурсу включає три типи знаків: ***спеціалізовані вербальні*** (політичні терміни, антропоніми), ***спеціалізовані невербальні*** (політичні символи і знаки) та ***неспеціалізовані***, які не були спочатку зорієнтовані на цю сферу спілкування, але внаслідок стійкого функціонування у ній набули відповідної змістової специфіки.Ключовою особливістю сучасного політичного дискурсу попри його яскраво виражену театральність, є те, що політики часто намагаються завуалювати свої справжні прагматичні/політичні цілі, використовуючи такі стилістичні прийоми як-от номіналізація, еліпсис, метафоризація, метонімізація, особлива інтонація та інші способи впливу на свідомість електорату та опонентів. До прикладу, граматична форма дієслова (активна чи пасивна) може бути політично значущою, оскільки вона не тільки здійснює певний вплив на сприйняття причинно-наслідкових відносин одержувачем повідомлення, а й призводить до переосмислення ситуації щодо того, хто саме є головною дійовою особою в описаній ситуації.

Вибір послідовності слів під час прийому перерахування також впливає на осмислення представленої політиком ситуації. Так змінивши порядок слів у реченні (стилістичний засіб – анафора), можна змінити і стилістичний ефект від цього стилістичного прийому. Крім того, відповідний порядок слів під час перерахунку впливає на запам'ятовування.

Цікавим також є спостереження щодо вживання номінаторів на позначення відповідних понять російсько-української війни, що слугують своєрідними ідеологемами, що позначають політичну позицію того чи іншого інформаційного джерела. Так на початку повномасштабного вторгнення росії в Україну для висвітлення хроніки війни, в англомовному медіа дискурсі застосовували лише лексему *"Russia-Ukraine crisis" (криза)*. Згодом, після широкого розголосу щодо численних жертв здійсненої російської агресії, у сучасному медіа дискурсі стали використовувати такі номінатори як *"Russia-Ukraine war" (російсько-українська війна), "Russian's invasion" (вторгнення росії), "Russian's occupation" (окупація росії), «Russian's attack» (напад росії),* що, на наш погляд, більш адекватно відображають військово-політичну ситуацію в Україні.Як показав аналіз ілюстративного матеріалу для текстів політичного дискурсу останніх років характерне широке використання слів та словосполучень з оцінною семантикою, стилістично високою, урочистою лексикою, а також просторічної та жаргонної лексики, інколи навіть інвективу. Пояснюється це тим, що жорстка регламентація, яка визначала суворе дотримання відповідних стильових норм (мовних, мовленнєвих, жанрових, етичних, композиційних та інших) залишилася в минулому. Так важливим стилістичним засобом, що дозволяє реалізувати переконання та маніпулятивний вплив політичного дискурсу, вважаємо метафору. Широка палітра синтаксичних стилістичних прийомів також має відповідний маніпулятивний потенціал, а тому активно використовується в досліджуваних текстах політичного дискурсу. Серед них: окличні речення, різні види інверсії, риторичні питання, синтаксичний паралелізм.

Проаналізувавши промови двох відомих політиків сьогодення Джо Байдена та Бориса Джонсона крізь призму лінгвопоетики було виокремлено низку тиових для текстів кожного політика стилістичних засобів і прийомів та простежено їхню функціональну специфіку.

Слід нагалосити, що Борис Джонсон, британський політик, відомий авторською оригінальністю текстів своїх промов, потужним словниковим запасом та креативним використанням

виражально-зображальних засобів. До слова, мовні та стильові особливості його ранніх виступів вже описано у книзі «Борисаурус» (“TheBorysaurus:theDictionaryofBorisJohnson”).

Разом з тим яскраво виражена індивідуальна лінгвопоетика текстів американського президента Джо Байдена привела, на наш погляд, до успішних політичних результатів. Наприклад, стилістичний прийом повторення, який у його промовах зустрічаємо найчастіше, допомагає читачам зосередитись на основному, і є хорошим прикладом «мякого» нав’язування: *Lynching was pure terror to enforce the lie that* ***not everyone****,* ***not everyone****, belongs in America,* ***not everyone*** *is created equal.*

We created 365,000 new manufacturing jobs in America just last year. The best year for U.S. manufacturing jobs in nearly 30 years. Good-paying ***jobs****.* ***Jobs*** *you can raise a family on.* ***Jobs*** *that can’t be outsourced.*

...But ***we have to*** *gather the information.* ***We have to*** *continue to provide Ukraine with the weapons they need to continue to fight, and* ***we have to*** *get all the detail to have a war crimes trial (3).*

Таким чином, стандартність, доступність текстів політичного дискурсу Джо Байдена їхня аргументованість для широкого кола англомовної аудиторії забезпечується частим вживанням лексичних повторів та синонімів, які передають значення послідовності, тривалості чи багаторазовості дій, уточнення інформації, що повідомляється. Загалом вони створюють цілісність політичних промов та виконують ритмоутворюючу функцію, що є особливо важливим для такого типу текстів.

Як показав аналіз ілюстративного матеріалу у текстах Бориса Джонсона переважають неологізми, метафоричні порівняння, уособлення, метафори, епітети, гіперболи, екзергази, дисфімізми та інколи евфімізми. Розглянемо окремі з них:*...while one could be sympathetic to ordinary Russians, the way Mr Putin was leading Russia was* ***“utterly catastrophic****” and his* ***invasion of Ukraine was “inhuman and barbaric”****.* Тут використання екзергазії (вживання словосполучень з синонімічними ознаками ***“inhuman and barbaric”*** *– «нелюдським і варварським»)* в поєднанні з негативно забарвленим епітетом ***catastrophic*** *«катастрофічно»* для опису російського вторгнення в Україну ***invasion of Ukraine*** посилює емоційну напругу цього політичного тексту в цілому і надає йому більшого стилістичного забарвлення.Британський політик часто вдається до метафор, серед яких найбільш відома така: *How can you* ***negotiate with a crocodile*** *when* ***it has your leg in its jaws,*** *that is the difficulty that Ukrainians face*. Зоометафора *«домовлятися з крокодилом» – “negotiate with a crocodile”*, передбачає уособлення: під *«крокодилом»* мається на увазі президент росії, з яким будь-які перемовини є небезпечними. Інша зоометафора *when it (a crocodile) has your leg in its jaws* вдало, на нашу думку, передає військово-політичну ситуацію в Україні і підкреслює безперспективнісь будь-яких перемовин з агресором (не можливо домовлятися з тим, хто хоче тебе вбити).

Як бачимо, Борис Джонсон цілком влучно використовує різні стилістичні засоби, інколи вдаючись до використання дисфемізмів, проте робить це виключно тоді, коли бачить потребу, а тому його мова не виглядає агресивною чи вульгарною.

Приведемо приклад метафоричного порівняння: *The Ukrainians have the* ***courage of a lion****.* ***President Zelenskyy has given the roar of that lion.*** *The UK stands unwaveringly with the people of Ukraine. Slava Ukraini.* Тут прем’єр міністр Великої Британії хоробрість українського народу порівнює з хоробрістю лева, висловлюючи, у такий спосіб свою глибоку повагу до українців, адже лев традиційно символізує царя звірів, який не боїться нічого. Це свідчить про полісемантизацію зоонімів у текстах політичного дискурсу. У реченні ***President Zelenskyy has given the roar of that lion*** фразеологізм «заревіти як лев» підкреслює силу політичного впливу презедента Зеленського як лідера сильної нації на світовій арені.

I will do everything in my power ***to starve Putin’s war machine****. We are stepping up our sanctions and military support, as well as bolstering our humanitarian support package to help those in need on the ground (4).* Тут політик використовує метонімію, порівнюючи вторгнення росії в Україну з путінською військовою машиною *Putin’s war machine.* Він показує своє негативне ставлення до війни загалом і наголошує, що поки росія хоче заморити голодом пів світу, блокуючи транспортування українського зерна в портах, світ заморить голодом її військову машину економічними санкціями та військовою підтримкою України.

Часто у політичних текстах Бориса Джонсона зустрічаємо перелічення. Це, на нашу думку, не перенавантажує текст, а навпаки, створений ефект контрасту *it’s an amazing country «це чудова країна»* та градація стилістично сильних епітетів на позначення російсько-української війни слугує синтаксичним прийомом структурації тексту, вагомим інструментом політичного переконання та впливу на аудито-

рію. Наприклад: *Over the last few hours I've been able to see quite a lot of your beautiful country and* ***it's an amazing country.*** *I've also seen* ***the tragic effects of the war, an inexcusable war, an*** *absolutely* ***inexcusable and unnecessary war*** *(6).*

Отже, як журналіст, що має чудове відчуття мови, Борис Джонсон добре знає як ефективно вплинути на свою політичну аудиторію, повернути її у відповідний політичний мейнстрім. Він робить це завдяки своїй особливій стилістичній манері письма, особливо маркованій мові. До слова, люди інколи не встигають за його новотворами (неологізмами) чи метафоричними порівняннями та щиро дивуються стилю його мовлення.

У політичних текстах Джо Байдена можемо відзначити часте вживання полісиндетону, завдяки якому промови набувають особливої стрункості і чіткості: *Jill and I are praying for those injured in the New York City subway shooting. We are grateful for the first responders* ***and*** *civilians who jumped into action. My team has been in touch with city officials* ***and*** *we are working to support efforts on the ground (1).*

Серед інших стилістичних особливостей політичних заяв Джо Байдена виділяємо залучення ідіом та прислів'їв. Наприклад: *When Pope John Paul brought that message in 1979, the Soviet Union* ***ruled with an iron fist behind an Iron Curtain.*** Бачимо, що ідіоматичні вислови "***ruled with an iron behind fist***" та "***behind an Iron Curtain***" досить влучно передають суть авторитарної політичної влади Радянського Союзу.

До слова, відомі ідіоматичні вирази, прислів'я та приказки ми можемо зустріти і у політичних текстах Бориса Джонсона. Так перефразовуючи відомий англійський вислів *"to err is human"*, він наголошує, що людині властиво помилятися, і водночас визнає, що шкодує про свої помилки. ***Everyone is human. People make mistakes.*** У такий спосіб він наближає себе до звичайних людей, показуючи що він такий як усі.

Отже, в політичних промовах обидвох політиків радше використовуються стандартні клішовані фразеологічні словосполучення, які посилюють ефект зворотного зв'язку та орієнтовані на їхнє легке впізнання аудиторією. Це забезпечує контактовстановлюючу функцію текстів політичного дискурсу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений лінгвопоетичний аналіз текстів політичного дискурсу Джо Байдена та Бориса Джонсона дозволив виокремити найбільш типові стилістичні засоби і прийоми, які було проаналізовано на кількох мовних рівнях: лексичному (політичні терміни, неологізми, фразеологізми), лексико-семантичному (метафори, епітети, метонімії, перелічення, градація) та синтаксичному (різні види повторення, полісиндетон, риторичні запитання). Завдяки їм політичні тексти цих політиків набули емоційності, семантичної точності, стилістичної образності, синтаксичної стрункості, їх цитують і широко обговорюють. З впевненістю можна сказати, що широке використання стилістичних засобів і прийомів в текстах сучасного політичного дискурсу є ефективною комунікативною стратегією, яка сприяє досягненню поставленої політичної мети. Вивчення маніпулятивних комунікативних стратегій і тактик, які використовуються в сучасному політичному дискурсі вважаємо **перспективою** подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабовська З. Багатогранність мовної метафори. Київ : Вища школа, 1997. С 8–17.
2. Деркач-Степанова Т.В. Питання метафори у сучасній українській літературній критиці. Полтава. Ранок, 2002. С. 215–217.
3. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г., Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Ярмоленко. Київ, 2001. 223 с.
4. Петренко В.В. Особливості визначення політичної мови. Політичний менеджмент. 2007. №5. С. 17–21.
5. Bitzer, L. 1981. Political rhetoric. In D. D. Nimmo, & K. R. Sanders eds, *Handbook of political communication.* 225-248. Beverly Hills, CA: Sage.
6. Campbell K. K., & Jamieson K. H. Deeds done in words: presidential rhetoric and the genres of governance. Chicago: University of Chicago Press. 1990.
7. Chaffee S. H. Political communication. Beverly Hills, CA: Sage. 1975.
8. Chilton P. Metaphor, Euphemism and the Militarization of Language. *Current Research on Peace and Violence* 10(1): 7-19. 1987.
9. Chilton P. Orwellian language and the media. London: Pluto Press. 1988.
10. Chilton P. Security metaphors. Cold war discourse from containment to common house. New York: Lang. 1995.
11. Chilton P., & Ilyin M. Metaphor in political discourse: The case of the common European house. Communication Journal 44(4), 1993. 399-422.

12. Dillon G. L., Doyle A., Eastman C. M., Kline S., Silberstein S., & Toolan M. (WAUDAG). *The Rhetorical Construction of a President. Discourse and Society 1*(2). 1990.189-200.

13. Gamson W. A. Talking Politics. Cambridge: Cambridge University Press. 1992.

14. Geis M. L. The language of politics. New York: Springer. 1987.

15. Graber D. A. Political languages. In: D. D. Nimmo, & K. R. Sanders (eds). Handbook of Political communication. 1981. 195-223.

16. Harris S. Evasive action: How politicians respond to questions in political interviews. In P. Scannell (ed) *Broadcast talk*: 76-99. London: Sage. 1991.

17. Hart R. P. Verbal style and the presidency: A computer-based analysis. New York: Academic Press. 1984.

18. Holly W. Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten. Berlin: De Gruyter. 1990.

19. Maynard S. K. Discourse modality. Subjectivity, emotion, and voice in the Japanese language. Amsterdam: Benjamins. 1993.

20. Maynard S. K. Images of Involvement and Integrity: Rhetorical Style of a Japanese Politician. *Discourse and Society 5*(2).1994. 233-261.

21. Seidel G. Verbal strategies of the collaborators. A discursive analysis of the July 1986 European Parliament debate on South African sections. TEXT 8: 111-128. 1988.

22. Snyder C. R., & Higgins R. L. Reality negotiation and excuse-making: President Reagan's 4 March 1987 Iran Arms Scandal Speech and other literature. In Michael J. Cody, & Margaret L. McLaughlin eds, *The psychology of tactical communication. Monographs in social psychology of language* 2: 207-228. Clevedon: Multilingual Matters. 1990.

23. Stuckey M. E. Playing the game: the presidential rhetoric of Ronald Reagan. New York: Praeger. 1990.

24. Swanson D. L., & Nimmo D. D., eds. New directions in political communication: a resource book. London: Sage. 1990.

25. Thompson K. W. Moral and political discourse: theory and practice in international relations. Washington, DC: University Press of America.1987a.

26. Thompson, K. W., ed. Discourse on policy-making: American foreign policy. Washington, DC: University Press of America. 1987b.

27. Thompson K. W., ed. Rhetoric and public diplomacy: the Stanton report revisited. Washington, DC: University Press of America. 1987c.

28. Thompson K. W., ed. The History and philosophy of rhetoric and political discourse. Washington, DCUniversity Press of America. I987d.

29. Thompson K. W., ed. To form or preserve a government: the presidency, the Congress, and political discourse. Washington, DC: University Press of America. 1987e.

30. van Dijk T. A. Discourse, power and access. In C. R. Caldas-Coulthard and M. Coulthard (eds) Texts and Practices. *Readings in Critical Discourse Analysis:* 84-104. London: Routledge. 1996.

31. Wilson J. Politically speaking. Cambridge: Blackwell. 1990.

32. Windt T. Presidential rhetoric, 1961 to the present. Dubuque: Kendall/Hunt. 1983.

33. Wodak R., & Menz F., eds. Sprache in der Politik – Politik in der Sprache. Analysen zum offentlichen Sprachgebrauch. Klagenfurt: Drava. 1990.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. BBC News URLhttps://www.bbc.com/news
2. The Guardian URLhttps://www.theguardian.com/international
3. Twitter Joe Biden URLhttps://twitter.com/joebiden
4. Twitter Boris Johnson URL https://twitter.com/borisjohnson
5. Aljaseera news URL https://www.aljazeera.com/
6. Kyiv Post newspaper URLhttps://www.kyivpost.com/
7. The White House https://www.whitehouse.gov/

REFERENCES

1. Hrabovska, Z. (1997). Bahatohrannist movnoi metafory. [Multifaceted language metaphor]. Kyiv : Vyshcha shkola. S 8–17. [in Ukrainian]

2. Derkach-Stepanova, T.V. (2002). Pytannia metafory u suchasnii ukrainskii literaturnii krytytsi. [Metaphor question in modern Ukrainian literature critics]. Poltava. Ranok, S. 215–217. [in Ukrainian]

3. Iermolenko, S. Ya., Bybyk S. P., Todor O. H. (2001). Ukrainska mova. Korotkyi tlumachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv / za red. S. Ya. Yarmolenko. [The Ukrainian language. Short dictionary of linguistic terms]. Kyiv, 223 s. [in Ukrainian]

4. Petrenko, V.V. (2007). Osoblyvosti vyznachennia politychnoi movy. [The peculiarities of definition of political language]. *Politychnyi menedzhment,*5. S. 17–21. [in Ukrainian]

5. Bitzer, L. (1981). Political rhetoric. In D. D. Nimmo, & K. R. Sanders eds, *Handbook of political comunication.* 225-248. Beverly Hills, CA: Sage.

6. Campbell, K. K., & Jamieson, K. H. (1990). Deeds done in words: presidential rhetoric and the genres of governance. Chicago: University of Chicago Press.

7. Chaffee, S. H. (1975). Political communication. Beverly Hills, CA: Sage.

8. Chilton, P. (1987). Metaphor, Euphemism and the Militarization of Language. *Current Research on Peace and Violence* 10(1): 7-19.

9. Chilton, P. (1988). Orwellian language and the media. London: Pluto Press.

10. Chilton, P. (1995). Security metaphors. Cold war discourse from containment to common house. New York: Lang.

11. Chilton, P., & Ilyin, M. (1993). Metaphor in political discourse: The case of the common European house. Communication Journal 44(4), 1993. 399-422.

12. Dillon, G. L., Doyle, A., Eastman, C. M., Kline, S., Silberstein, S., & Toolan, M. (WAUDAG). (1990). *The Rhetorical Construction of a President. Discourse and Society 1*(2). 189-200.

13. Gamson, W. A. (1992). Talking Politics. Cambridge: Cambridge University Press.

14. Geis, M. L. (1987). *The language of politics*. New York: Springer.

15. Graber, D. A. (1981). Political languages. In: D. D. Nimmo, & K. R. Sanders (eds). *Handbook of Political communication*.

16. Harris, S. (1991). Evasive action: How politicians respond to questions in political interviews. In P. Scannell (ed) *Broadcast talk*: 76-99. London: Sage.

17. Hart, R. P. (1984). V*erbal style and the presidency: A computer-based analysis.* New York: Academic Press.

18. Holly, W. (1990). *Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten*. Berlin: De Gruyter.

19. Maynard, S. K. (1993). *Discourse modality. Subjectivity, emotion, and voice in the Japanese language.* Amsterdam: Benjamins.

20. Maynard, S. K. (1994). Images of Involvement and Integrity: Rhetorical Style of a Japanese Politician. *Discourse and Society 5*(2). 233-261.

21. Seidel, G. (1988). Verbal strategies of the collaborators. A discursive analysis of the July 1986 European Parliament debate on South African sections. TEXT 8: 111-128.

22. Snyder, C. R., & Higgins, R. L. (1990). Reality negotiation and excuse-making: President Reagan's 4 March 1987 Iran Arms Scandal Speech and other literature. In Michael J. Cody, & Margaret L. McLaughlin eds, *The psychology of tactical communication. Monographs in social psychology of language 2,* 207-228. Clevedon: Multilingual Matters.

23. Stuckey, M. E. (1990). *Playing the game: the presidential rhetoric of Ronald Reagan.* New York: Praeger.

24. Swanson, D. L., & Nimmo, D. D., eds. (1990). *New directions in political communication: a resource book*. London: Sage.

25. Thompson, K. W. (1987a). *Moral and political discourse: theory and practice in international relations.* Washington, DC: University Press of America.

26. Thompson, K. W., ed. (1987b). *Discourse on policy-making: American foreign policy*. Washington, DC: University Press of America.

27. Thompson, K. W., ed. (1987c). *Rhetoric and public diplomacy: the Stanton report revisited*. Washington, DC: University Press of America.

28. Thompson, K. W., ed. (I987d). *The History and philosophy of rhetoric and political discourse*. Washington, DCUniversity Press of America.

29. Thompson, K. W., ed. (1987e). *To form or preserve a government: the presidency, the Congress, and political discourse.* Washington, DC: University Press of America.

30. van Dijk, T. A. (1996). Discourse, power and access. In C. R. Caldas-Coulthard and M. Coulthard (eds) *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis*: 84-104. London: Routledge.

31. Wilson, J. (1990). *Politically speaking*. Cambridge: Blackwell.

32. Windt, T. (1983). *Presidential rhetoric, 1961 to the present.* Dubuque: Kendall/Hunt.

33. Wodak, R., & Menz, F., eds. (1990). *Sprache in der Politik – Politik in der Sprache. Analysen zum offentlichen Sprachgebrauch*. Klagenfurt: Drava.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. BBC News URLhttps://www.bbc.com/news
2. The Guardian URLhttps://www.theguardian.com/international
3. Twitter Joe Biden URLhttps://twitter.com/joebiden
4. Twitter Boris Johnson URL https://twitter.com/borisjohnson
5. Aljaseera news URL https://www.aljazeera.com/
6. Kyiv Post newspaper URLhttps://www.kyivpost.com/
7. The White House https://www.whitehouse.gov/

JOE BIDEN AND BORIS JOHSON POLITICAL DISCOURSE THROUGH THE PRIZM OF LINGUOPOETICS

Naboka Olena Mykolaivna

Associate Professor at the Department of Foreign Languages of Humanitarian Faculties
Odessa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanska str., Odesa, Ukraine

The article is focused on the linguopoetic peculiarities of Joe Biden and Boris Johnson political texts functioning in modern political discourse. The topicality of the research is highly actual due to the growing interest to stylistically marked political mainstream which is connected with hyper politization of modern world, personal charisma of a politician and violation of traditional style canons of contemporary political texts in general. Linguopoetic analysis of Joe Biden and Boris Johnson political texts made it possible to point out the most typical stylistic means and devices for each politician, which has been described at different language levels: lexical, semantic and syntactic. It is proved that the influence on the target audience in Boris Jonson texts has been made with the help of author's sustained extended metaphors, creative similes, personification, metonymy, associated epithets, lexical repetitions and synonyms.

Simple syntactic patterns, availability and argumentation for a wide range of English speaking audience in Joe Biden texts is kept by different kinds of repetitions and synonyms which generate sequence, duration, and multipleness of actions, adding new facts to the already presented information. In general they create coheresion of political texts and a definite rhythm, which are extremely important for these types of texts. The article also highlights some stylistic peculiarities of phraseological units use: it is quite common for both politicians to employ such language units that are easily recognizable by a wide political audience.

Key words: *political linguistics, political texts, political discourse, Joe Biden, Boris Johnson, linguopoetics.*

UDC [811.161.2+811.162.1+811.111]:81'33
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.23

CORPUS-BASED APPROACH IN THE STUDY OF VERBAL PREDICATES

Nazarchuk Roksolana Zinoviivna
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
12, Bandery Str., Lviv, Ukraine

Karamysheva Iryna Damirivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
12, Bandery Str., Lviv, Ukraine

The article highlights the features of the corpus approach to the analysis of verbal predicates of Ukrainian, Polish and English languages. The problems of corpus linguistics are outlined, and the corpora of texts are reviewed, namely the General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC), the National Polish Corpus (NKJP), and the British National Corpus (BNC). These resources, meeting the requirements of authenticity, representativeness (balance), and sufficiency in volume (S. Buk, O. Demska, Ch. Fellbaum, S. Gries, A. Stefanowitsch M. Shvedova, V. Shyrokov and others), allow to optimize and to objectify the interpretation of language material as well as to obtain high reliability of results. The scientific novelty of the study is a comprehensive comparative analysis of the functional capabilities of the corpora of texts in Ukrainian, Polish, and English to determine their features, as well as outlining the prospects of applying a corpus-based approach to identify object connections of verbal predicates. The basic concepts of corpus linguistics are introduced: lemma, word form, token, label (tag), co-usage (collocation), concordance, frequency, and CQL query; they are illustrated by the implementations of the corresponding referentially specialized verbal predicates and their objects based on GRAC, NKJP, and BNC. In particular, it is shown that the simplest use of text corpora is to certify the use of a unit (concordance) and its frequency (i.e. the number of repetitions in the corpus). For languages rich in word change, it is important to be able to identify different forms of one word with its basic form − the lemma. The presence of a tag (POS, part of speech) allows acquiring the co-usage (collocations) of two words. It has been illustrated how the studied corpora allow further grouping, frequency ordering, and isolation of specific word combinations, and the markup of parts of speech facilitates the search for all collocations of verbal predicates with potential object-nouns at a distance of 4 tokens. The function of searching for co-usage (collocations) of verbs, grouped by lemmas or grammatical characteristics and ordered by frequency, is described. The advantages of semantic markup in the GRAC corpus for the automatic search of language units and their combinations are pointed out. All the described features of the text corpora are accompanied by illustrations from GRAC, NKJP, and BNC.

Key words: *corpus linguistics, corpus, GRAC, NKJP, BNC, verb, object, lemma, collocation*

Introduction. Linguistic studies using corpora, i.e. large collections of original texts, are gaining popularity along with the development of information technology that allows automatic search and analysis of language units and their combinations.

Characterizing the peculiarities of relations between a verbal predicate and the object, we consider it appropriate to use a corpus-based approach, which, according to researchers, ensures the objectivity of results and prevents introspective interpretation: "the standard procedures for accessing corpora *(concordances, collocate lists, frequency lists)* are a natural step towards identifying the relevant distributions in the first place" (Stefanowitsch, 2020, p. 59).

Problem setting. Following the works (Buk, 2001, p. 62–65; Demska, 2011, p. 83–89; Fellbaum, 2015, 2019; Gries, 2006; Stefanowitsch, 2020; Shvedova, 2020; Shyrokov, 2005, p. 12–13), text corpus means a set of language or speech data described linguistically competently, presented in the electronic form and fitted with appropriate specialized software, intended for a variety of studies, that meets the requirements of authenticity, representativeness (balance), sufficiency in volume. As O. Demska rightly points out, corpus "is formed from real fragments of written or spoken speech, without providing for the modification of speech reality, which turns it into an empirical category and allows considering the actual corpus

material as an empirical basis for linguistic study" (Demska, 2011, p. 41).

The authenticity provides for the involvement of texts of artistic, scientific, popular scientific works, periodicals, transcription of radio and television programs, etc. The Representativeness (or balance) of the collection means the reproduction of quantitative and qualitative diversity of areas of the real use of a particular language; for example, preserving the relative share of artistic and scientific texts. How big the corpus should depend on the language; the existing corpora of the main European languages range from hundreds of millions to over a billion tokens (along with a lemma as an initial form of a word, corpus linguistics uses the broader concept of a token as the smallest unit into which the corpus is divided, with any quantitative characteristic in a text; tokens are any sequence of characters between spaces or other separators: word form, number, punctuation mark, symbol (smiley, mathematical symbol, etc.). It should be noted that the mechanical increase in the size of corpora today does not require extraordinary efforts; a much bigger challenge is to maintain representativeness.

Analysis Procedure. The General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC) is publicly available and contains over 600 million words. The National Corpus of Polish (NKJP) comprises about 1.5 billion words, and the British National Corpus (BNC) contains about 100 million words. These corpora were created by research institutions of the respective countries, and they meet the already mentioned requirements.

An important point for the efficient use of the corpus of any language in linguistic studies is the presence of marking. Usually, corpus compilers keep relevant bibliographic data (e.g. author's name, title, edition, year, page, etc.) for each fragment of a text, and add some grammatical information to each word (e.g., belonging to a part of speech, gender, case, etc.). The branching of the marking affects the qualitative opportunities of studies based on the corpus data. Thus, the semantic marking in the GRAC corpus of Ukrainian makes it possible to distinguish between abstract and common nouns denoting living beings or non-living beings, etc. The simplest use of language corpora is to certify the use

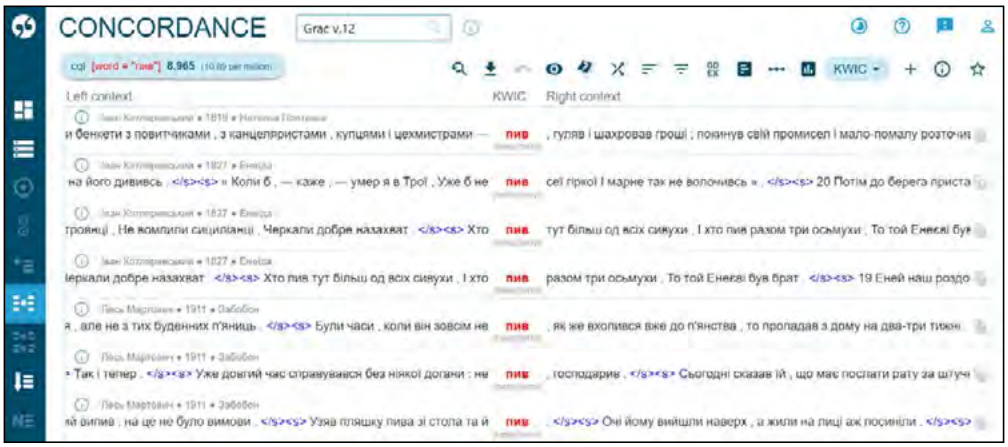

Figure 1. Examples of the use of the word form *пив* in the GRAC corpus of Ukrainian

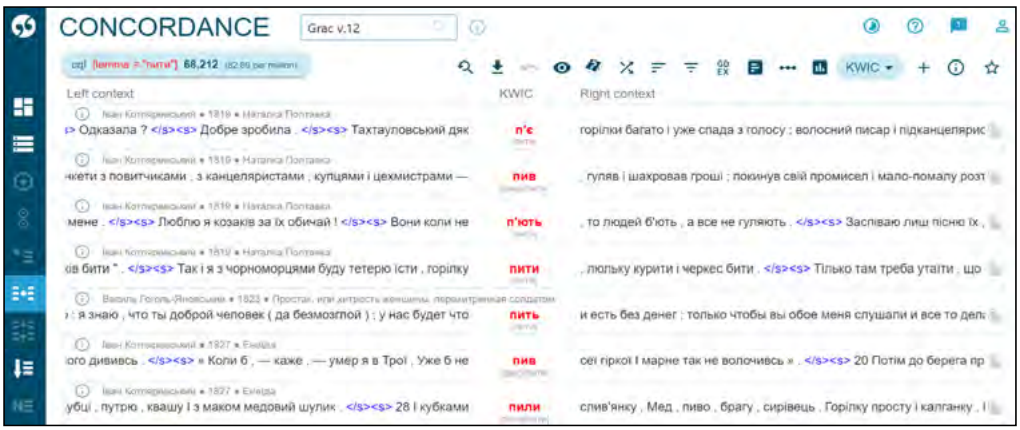

Figure 2. Examples of the use of the verb *пити* in all its forms in the GRAC corpus

of a unit (*concordance*) and its frequency (i.e., the number of repetitions in the corpus). For a balanced corpus, the relative frequency $v_w = n_w/N$ of the appearance of a particular word w in it (i.e., the ratio of the frequency n_w to the total number of words N) corresponds to its relative frequency in real language use; thus, a higher frequency of a unit w_1 than w_2 is an indicator that the unit w_1 is more commonly used in real language than the unit w_2. Thus, the query [word = "пив"] finds in the GRAC corpus of Ukrainian 8,965 cases of the use of the word form *пив* (see Fig. 1). Given

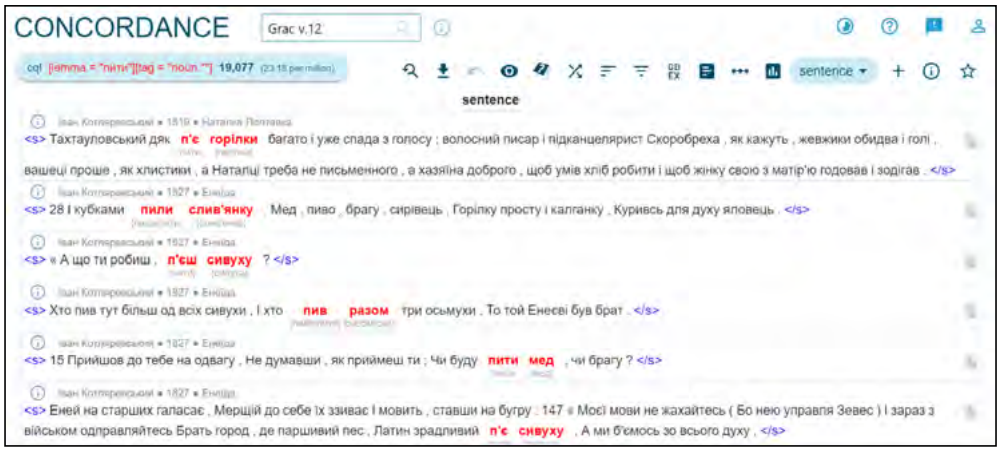

Figure 3. Search for combinations of nouns with the verb *пити* in the GRAC corpus

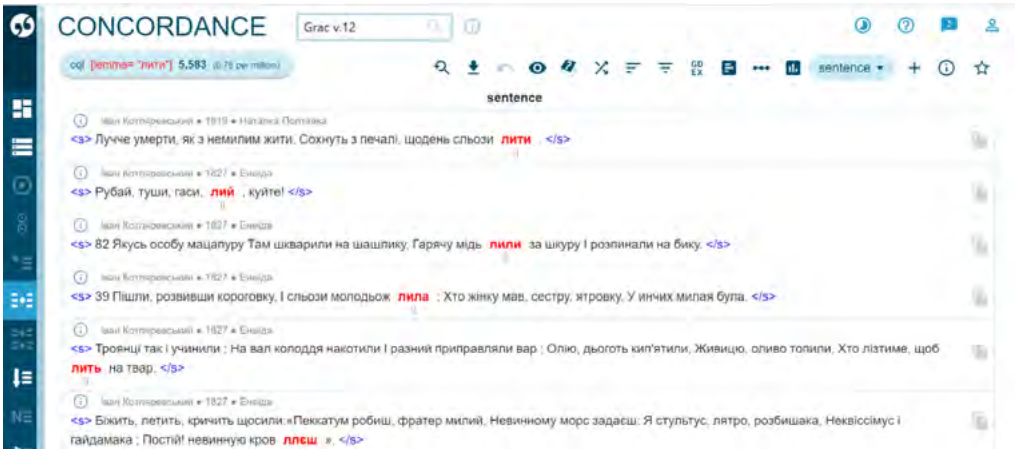

Figure 4. Examples of the use of the lemma *лити* in the GRAC corpus using the SketchEngine search server

Figure 5. Frequency of the use of different forms of the lemma *лити*

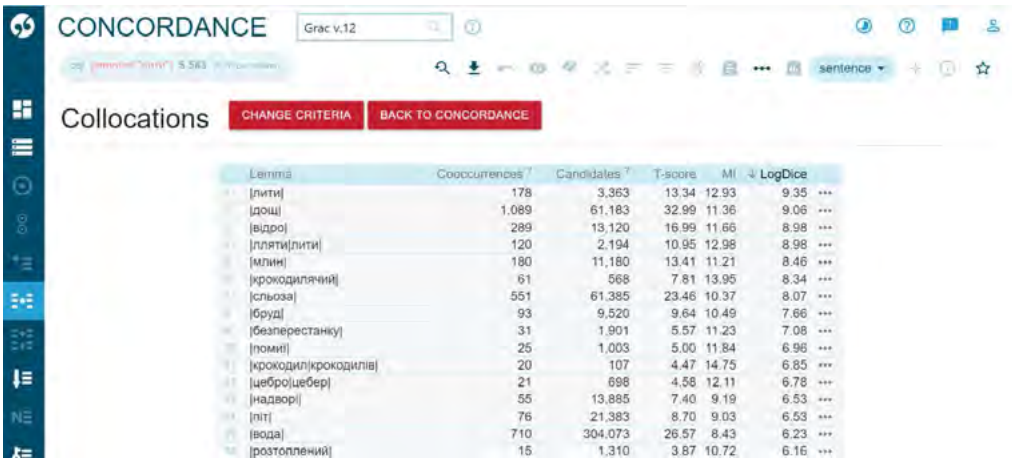

Figure 6. Collocations of the lemma *лити* at a distance of at most 4 tokens

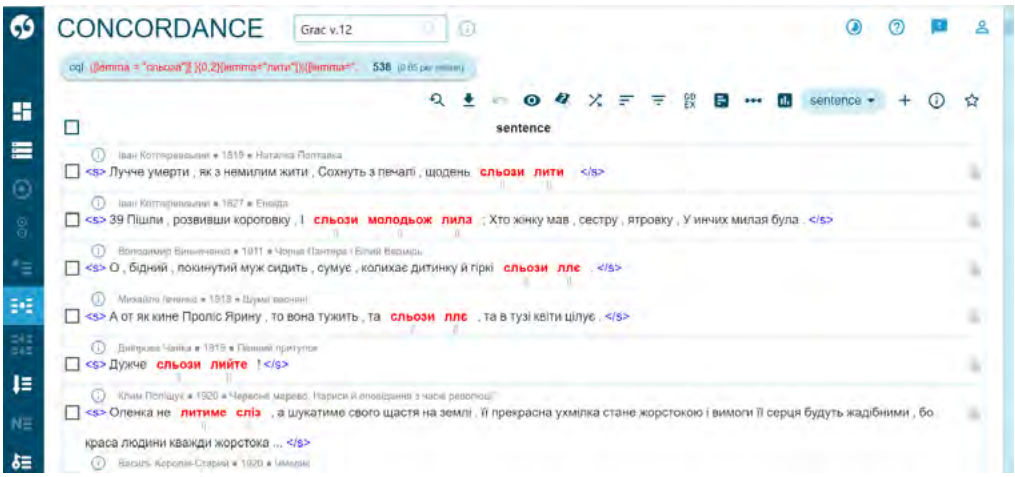

Figure 7. Collocations of the lemmas *лити* and *сльози* at a distance of at most 2 tokens

Figure 8. The search result for the lemma *lać* in the NKJP corpus

the volume of the GRAC corpus, we obtain a frequency of 10.89 per million of tokens.

For languages rich in inflection, it is important to be able to identify different forms of a word with its basic form – *lemma* (for example, the word forms *пив*, *п'ють*, etc. with the verb *пити* in the infinitive form). The availability of appropriate marking makes it possible to take into account in one search query with a given lemma also all the uses of its various derived forms. Thus, the result of the query [lemma = "пити"] in the GRAC will be 68,212 examples with the verb *пити* in all its forms (see Fig. 2).

A tag (POS, part of speech) mark makes it possible to obtain collocations of two words. For example, to identify all nouns that occur after the verb пити, you can use the search [lemma = "пити"] [tag = "noun.*"] (the result is 19,077 examples of the use in the GRAC (see Fig. 3). The corpus allows further grouping, frequency ordering and allocation of specific phrases.

Figure 9. The search results for collocations of the lemma *lać* with nouns

Figure 10. The search for collocations of the lemma *drink* with nouns at a distance of up to 4 tokens

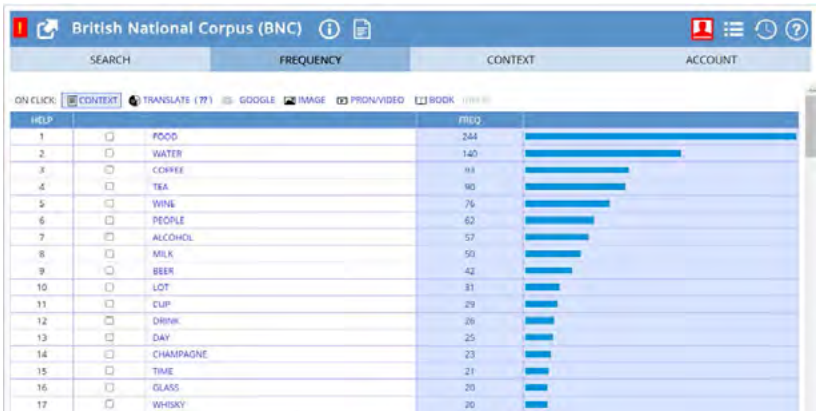

Figure 11. The list of noun collocations of the lemma *drink* sorted by frequency

Figure 12. The list of collocations of the lemmas *drink* and *coffee*

A. Stefanowitsch analyses the case (Stefanowitsch, 2020, p. 47–48) when the study of the use of the adjective *implacable* in the 450 million corpus of contemporary American COCA proves its appearance mainly in a specific context, which implies rivalry between people or even their enmity. This fact is not reflected in the illustrative materials of the Merriam-Webster dictionary, which leads to misinterpretation of the connotations of this adjective.

The greatest opportunities for researchers are offered by corpora with flexible queries using the CQL (Corpus Query Language). For example, you can search for all potential objects of the verb *ламати* in the GRAC corpus using the query ([tag = «noun.*»][]{0,3}[lemma= «ламати»])|([lemma = «ламати»][]{0,3}[tag = «noun.*»]) within <s/>. The result is a list of uses of the verb *ламати* in all its forms (lemma= «ламати») together with a noun ([tag = «noun.*»]) in one sentence (within <s/>), between which there may be up to three other words ([]{0,3}). For example: В світлому отворі дверей миготіли постаті, і деякі, переступаючи в захваті поріг, ламали тут священний затишок різким човганням взуття.

The detailed characteristics of the analysed text corpora are presented below.

The GRAC is the largest corpus of the Ukrainian language, publicly available and convenient for conducting both general and specialized linguistic studies. The GRAC contains rich grammatical and semantic marking, is integrated into the SketchEngine [https://parasol.vmguest.uni-jena.de/grac_crystal/#dashboard?corpname=grac12] search system, which allows advanced searching with full use of marking using the CQL.

The total volume of version 12 of the corpus published in 2021 is 822,959,896 tokens, 640,932,211 words (7,591,461 unique words total), among which there are 2,693,775 lemmas; the GRAC contains 50,803,520 sentences collected from 97,245 documents and is the largest digitized base of the Ukrainian language.

The SketchEngine search server allows searching for the number of uses of a word form or lemma in the corpus, as well as finding their collocations (common uses) with other units. For example, the search for the lemma *лити* gives 5,583 occurrences (see Fig. 4). If necessary, you can view the frequency of different forms of the basic lemma (see Fig. 5).

For further analysis, the server has the function of finding collocations, grouped by lemmas or other grammatical characteristics and ordered by frequency (see Fig. 6).

To identify special common uses, the SketchEngine allows complex searches using the CQL; for example, the query ([lemma = «сльоза»][ ]{0,2}[lemma=«лити»])|([lemma=«лити»][ ]{0,2}[lemma=«сьоза»]) within <s/> starts a search for collocations of the verb *лити* and the noun *сльоза* in their various forms; both units are present in the same sentence (within <s/>), and between them there may be up to two other words (see Fig. 7).

The NKJP is the corpus of Polish created in cooperation with the Institute of Fundamentals of Informatics of the PAS (the Polish Academy of Sciences), the Institute of the Polish Language of the PAS, the PWN Scientific Publishing House of the PAS, and the University of Lodz with the support of the Ministry of Science and Education of Poland.

To work with the corpus, the PELCRA search engine was used, which shows the frequency of uses of a certain word form or lemma with subsequent analysis of collocations. The NKJP contains a balanced part (about 300 million words) as well as a complete part (about 1.5 billion words). For example, the search result for the lemma *lać* is presented in Fig. 8.

The PELCRA system makes it possible to search for collocations (for example, Fig. 9 shows the search results for all the collocations of the lemma *lać* with nouns immediately before or after it).

The BNC is the result of the work of a specially formed consortium (which united the Universities of Oxford and Lancaster, several commercial publishing houses, and the British Library); contains almost 100 million words of British English of the late twentieth century. The current version of the corpus was completed in 1994 (the corpus is non-dynamic, like the NKJP); 90% of all textual information are written sources of various genres and 10% are conversational sources. The BNC was created specifically for linguistic studies and, despite its relatively small size, the corpus is well balanced, and therefore the results of searches in it are representative, i.e. give an undistorted picture of the functioning of contemporary British English (according to C. Fellbaum, experts consider the BNC to be "a reliable source for English researchers" (Fellbaum, 2019, p. 749).

The publicly available program allows making basic searches for exact matches, all forms of a given lemma, collocations, etc. The corpus has a partial morphological marking, but shows a lack of semantic one.

For example, a basic search for the lemma *drink* as a verb can be done by entering the query drink_v* in the field; the search result will be general information about the frequency of this lemma; in particular, it was found 2,981 times. The marking of parts of speech makes it possible to search for all collocations of specialized reference verbs with potential noun objects at a distance of at most 4 tokens (see Fig. 10). The search result will be the list of all relevant nouns (see Fig. 11); the examples of the use can be viewed by highlighting the desired one (see Fig. 12).

Conclusion. Linguistic studies using text corpora allow automatic search and analysis of language units and their combinations. The text corpora of Ukrainian, Polish, and English (GRAC, NKJP, BNC) meet the requirements of authenticity, representativeness (balance), and sufficiency in volume. The introduction of research text corpora into linguistic use makes it possible to optimize and objectify the analysis of language material and provides for highly reliable results.

ABBREVIATIONS

BNC – British National Corpus
GRAC – The General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian
NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego

BIBLIOGRAPHY

1. Бук С. Н. Велика проза Івана Франка: електронний корпус, частотні словники та інші міждисциплінарні контексти. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 424 с.
2. Демська О. Текстовий корпус: ідея іншої форми. Київ: ВПЦ НаУКМА, 2011. 282 с.
3. Широков В., Бугаков О., Грязнухіна Т. та ін. Корпусна лінгвістика. Київ: Довіра, 2005. 471 с.
4. Fellbaum Ch. How flexible are idioms? A corpus-based study// Linguistics. 2019. Vol. 57. № 4. P. 735–767.
5. Fellbaum Ch. The treatment of multi-word units// Oxford Handbook of Lexicography/ ed. by P. Durkin. Oxford: Oxford U-ty Press, 2015. P. 411–425.
6. Gries S.Th. Corpus-based methods and cognitive semantics: The many senses of to run // Corpora in Cognitive Linguistics: Corpus-based Approaches to Syntax & Lexis/ ed. by S.Th. Gries & A. Stefanowitsch. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2006. P. 57–100.
7. Shvedova M. The General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC, uacorpus.org): Architecture and Functionality // Proceedings of the 4th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2020). 2020. Vol. I. P. 489–506.
8. Stefanowitsch A. Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology. Berlin: Language Science Press, 2020. 508 p.

REFERENCES

1. Buk S. N. (2021). Velyka proza Ivana Franka: elektronnyi korpus, chastotni slovnyky ta inshi mizhdystsyplinarni konteksty [Ivan Franko's great prose: electronic corpus, frequency dictionaries, and other interdisciplinary contexts]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
2. Demska O. (2011). Tekstovyi korpus: ideia inshoi formy [Text corpus: the idea of another form]. Kyiv: VPTs NaUKMA [in Ukrainian].
3. Fellbaum Ch. (2019). How flexible are idioms? A corpus-based study. Linguistics, 57 (4), 735–767.
4. Fellbaum Ch. (2015). The treatment of multi-word units. In P. Durkin (Ed.), Oxford Handbook of Lexicography (pp. 411–425). Oxford: Oxford University Press.

5. Gries S.Th. (2006). Corpus-based methods and cognitive semantics: The many senses of to run // In S.Th. Gries & A. Stefanowitsch (Eds.), Corpora in Cognitive Linguistics: Corpus-based Approaches to Syntax & Lexis (pp. 57–100). Berlin; New York: Mouton de Gruyter.

6. Shvedova M. (2020). The General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC, uacorpus.org): Architecture and Functionality. Proceedings of the 4th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2020), I, 489–506.

7. Shyrokov V., Buhakov O., Hriaznukhina T. a.o. (2005). Korpusna linhvistyka [Corpus linguistics]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

8. Stefanowitsch A. (2020). Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology. Berlin: Language Science Press.

КОРПУСНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ДІЄСЛІВНИХ ПРЕДИКАТІВ

Назарчук Роксолана Зіновіївна
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна

Карамишева Ірина Дамірівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна

У статті висвітлено особливості корпусного підходу до аналізу дієслівних предикатів української, польської, англійської мов. Окреслено проблеми корпусної лінгвістики, здійснено огляд корпусів текстів, а саме Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (GRAC), Національного корпусу польської мови (NKJP) і Британського національного корпусу (BNC). Згадані ресурси, відповідаючи вимогам автентичності, репрезентативності (збалансованості), достатності за обсягом (С. Бук, О. Демська, К. Фельбавм, А. Стефановіч, В. Широков, М. Шведова та ін.), дають змогу оптимізувати й об'єктивізувати тлумачення мовного матеріалу, одержати високу достовірність результатів. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному зіставному аналізі функційних можливостей корпусів текстів української, польської, англійської мов з метою визначення їхніх особливостей, а також окреслення перспектив застосування корпуснобазованого підходу для вияву об'єктних зв'язків дієслівних предикатів. Уведено основні поняття корпусної лінгвістики: лема, словоформа, токен, мітка (тег), співуживання (колокація), конкорданс, частотність, запит CQL; їх проілюстровано реалізаціями відповідних референтно спеціалізованих дієслівних предикатів і їхніх об'єктів на базі GRAC, NKJP і BNC. Зокрема, показано, що найпростіше використання корпусів текстів полягає в засвідченні вживання тої чи іншої одиниці (concordance) та її частотності (тобто кількості повторень у корпусі). Для мов, багатих на словозміну, важлива можливість ідентифікації різних форм одного слова з його базовою формою – лемою. Проілюстровано, як досліджені корпуси уможливлюють подальше групування, упорядкування за частотністю та виокремлення конкретних словосполук, а розмітка частин мови полегшує пошук усіх колокацій дієслівних предикатів з потенційними об'єктами-іменниками на відстані 4 токенів. Описано функцію пошуку співуживань дієслів, погрупованих за лемами чи граматичними характеристиками та впорядкованих за частотністю. Вказано на переваги семантичної розмітки у корпусі GRAC для автоматичного пошуку одиниць мови та їхніх поєднань. Усі описані особливості корпусів текстів супроводжено ілюстраціями з GRAC, NKJP і BNC.

Ключові слова: *корпусна лінгвістика, корпус, GRAC, NKJP, BNC, дієслово, об'єкт, лема, колокація*

УДК Л 821.161.2-3
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.24

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «ВІДСВІТИ ПОЛУМ'Я» ВАСИЛЯ КЛИМА

Німіжан-Боднарюк Олена Іванівна
аспірантка
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна

У статті здійснено спробу розкрити парадигмальні домінанти жанрового канону в тісному зв'язку із стилістичним направленням у романі «Відсвіти полум'я» Василя Костянтиновича Клима – українського письменника родом із Румунії. Зазначений роман вирізняється від інших авторських творів цього жанру яскравим експериментаторством, залученням інтертекстуальності та сюрреалізму. Особливістю творчого стилю автора в даному романі також виступає лірико-психологічний аспект, який уступає фабульному критерію. Автор розкриває не злободенні теми, а розширює рамки абстрактно-філософських проблем, які дозволяють йому кодувати нові сенси через використання символічності, містицизму, сюрреалістичних елементів. Свого героя автор не деталізує словесно, а дозволяє читачу самому через різні випробування, які випали на долю героя зрозуміти, й правильно оцінити його типаж. Ми стикаємось із змінами й у звичному поданні композиції, яка розкривається не у лінійній формі, а через обрамлення, що характерне своїм ефектом упущень, і залишає можливість для художнього домислу. Крім того, у творі відсутні означники хронотопу, що розкриває іще ширше коло можливостей для розвитку подій. У роман «Відсвіти полум'я» автор вкладає у порівнянні із попередніми творами цього жанру більшу інформативність, густоту подієвості, та наприкінці роману – динамічність, яка полегшує прочитання, та реалізує невербальні стимули. У жанровому плані автор своєрідно організовує текст: твір починається із кульмінаційного моменту, і таких гостронапружених моментів буде у творі кілька, які щоразу будуть пов'язані із бажанням героя розпочати нове життя. За законами жанру цей твір можна було б віднести до повісті, однак, всі залучені автором засоби для розкриття художнього замислу вказують на те, що тематика твору є дуже ретельно підібраною, події – непересічними, персонажі легко діляться на позитивних та негативних, що чітко вказує, що на всіх рівнях твір відповідає канонам роману, але з певною долею авторського експериментаторства над формальними ознаками твору.

Ключові слова: *жанрово-стильові особливості, автентично українські території, український письменник із Південної Буковини, авторське експериментаторство.*

Постановка проблеми та її актуальність полягає у відсутності в академічному просторі дослідження жанрово-стильової специфіки роману «Відсвіти полум'я» Василя Клима, українського письменника з автентично української території Румунії, який все життя писав українською про українське, й залишив вагомий слід в українському романному слові. Автор однозначно вирізняється із когорти українських письменників родом із Румунії, адже його творче слово, зокрема роман «Відсвіти полум'я» націлений не на злободенні події, чи те, що було у минулому, а має зовсім інші художні орієнтири. Перш за все, його характерною особливістю є відхід від поглиблення у світ героя, і розкриття внутрішнього світу останнього через характерні зовнішні ознаки, події. Замість оформлення авторського ставлення, чи розтлумачення закодованих ним художніх символів автор вводить містичний компонент який об'єднує із сюрреалістичними перипетіями, латентно поданими міфологемами, які для їх розкодування потребують розуміння специфічно Буковинського українсько-румунського простору. Крім того, до цих деталей автор вирішує ввести ще інтертекстуальність, а в певних місцях – навіть інтермедіальні фольклорні відступи. Суміш таких особливостей творчого стилю не спостерігаємо в жодного іншого митця-представника покоління Василя Клима, і зважаючи, що він належить до імен основоположників українського роману родом із Румунії, це дає нам змогу ширше дивитися на розвиток українського роману, не обмеживши його материковими кордонами, а також, вказати на вагомий вклад митця, у творчості якого є послідовники й по нинішній день.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературному просторі творчість Василя Клима розглядалась лише у жанрі малої прози у статтях проф. Володимира Івановича Антофійчука. Щодо романістичного спадку, а конкретно у даному випадку роману «Відсвіти полум'я» – такий аналіз проводиться вперше, і нами обрана площина жанрово-стилістичних

особливостей, як найбільш актуальна та своєрідна для художнього почерку автора.

Формування мети та завдання даної статті. Метою статті є висвітлення основних авторських підходів до розкриття жанру у романі «Відсвіти полум'я», для чого необхідно:

1) розкрити унікально авторські особливості бачення категорії жанру у вказаному романі;

2) проаналізувати специфіку та унікальність стилістики згаданого твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. В літературній творчості Василя Клима початку XXI ст. жанр роману зазнав деяких модифікацій і відходу як від літературного канону, так і від власного підходу до цього жанру, який він реалізовував наприкінці XX-го століття. Роман «Відсвіти полум'я» вирізнявся своїм експериментаторством, зовсім іншими модусами художньої вартісності, поглибленішим та симбіотичним використанням інтертекстуальності, міфологем, містицизму, сюрреалістичних художніх моделей. Водночас, він відмовляється від властивої попереднім героям рефлексивності, та глибокої уваги до психологізму героя. Як і раніше, в романі основним героєм виступає чоловік, але автор не надто глибоко проникає у його сутність, та утримує увагу не на самому сюжеті чи інтимних переживаннях головного героя, а на майстерності підходу до мозаїчності і побудови подій. Хоч лірико-психологічний аспект присутній у творі, однак, його роль виявляється у сфокусуванні уваги читача більше на фабульному критерії, та його реалізації впродовж канви твору, аніж на розкритті сюжетної побудови з окремо взятими трагічними розв'язками, чи нагальними та злободенними подіями. Василь Клим виходив не із абстрактних тем, які склалися історично (теми війни, голоду, наслідків цих нещасть, про які його колеги по перу написали не один твір), або були популярними в певний проміжок часу, він своєрідно вдався до розширення цих рамок для осягнення певного вищого творчого звучання роману. Це не означає, що автор не цікавився тогочасними історичними темами, чи не хотів вникати у свою дійсність, навпаки, здатність письменника творити на високі мистецькі теми, використовуючи для цього всі засоби абстракції і кодування сенсів через символічність та містицизм свідчить про високу художню витонченість, та характеризує Василя Клима як митця зрілого та високохудожнього.

Розповідь від першої особи мала б наштовхнути читача на глибокий психоаналіз кожного із героїв, однак, в нашому випадку від них дізнаємось лише про конкретні події та плани, та як з такими реаліями справлятись. Звичних читацькому вуху рефлексій, розкриття прихоемоційних станів зсередини, опису відчуттів ми не зустрічаємо. Однак бачимо нетипову вдачу головного героя Гната, який обдарований талантом будувати як житла людям, так і свою долю: «Будувати, а не руйнувати – його незламний девіз, і він вже от скільки років піднімає людям житла, перша споконвічна необхідність кожної пересічної людини» (Klym, 2004, p. 142).

Це герой-митець, який себе бачить у співвідношенні із природою та її явищами, який не здатний до романтичних поривів у любовній лінії, вважає та позиціонує себе глибоко прагматичною людиною, що схильна до тривожності перед незвіданим, і особливо – зустрівшись із містичним. Жанровою особливістю роману є підхід автора до втілення свого героя, адже ми не зустрічаємо його втручання задля «виховання» героя, чи «випробування», щоб чіткіше зобразити читачу хто є перед ним, якого типажу цей герой, і які в нього можливості. Натомість, своєрідність та особливість персонажа для Василя Клима є важливішою, й він залишає це поле незаповненим, щоб читач сам давав власні характеристики, і бачив індивідуальність підібраного героя. Крім того, рамки роману не обмежуються проблемою моралей, чи їхнім зіткненням. Ми бачимо деякі зміни й у звичному поданні композиції у лінійній формі, зустрічаємо обрамлення, які ніяк у тексті не означені, але створюють ефект упущень, що дає можливість для певного художнього домислу.

Такий прийом упускає, і водночас, здатен замінити звичні у романі ліричні відступи, ностальгічні згадки, опис почуттів чи внутрішнього стану героя, а також, відкидає описи природи чи людей, які зазвичай допомагають формувати читачеві образи. Василь Клим спеціально уникав таких деталізацій, щоб зробити своєрідний ефект мозаїчності, при якому доводиться упродовж дії усього твору шукати відповіді на питання: ким же насправді є герої, як вони виглядають. Тому, роль героїв не є переобтяженою цими звичними функціями, що створює враження легкості прочитання, та розуміння, що цим абстрактним героєм може бути кожен із нас. У творі відсутні означники хронотопу, але це не збіднює роман, а відкриває широке коло можливостей для розвитку подій, щоденних глобальних змін у житті героїв, і мотиву жорстокості долі та її випробувань, через які герої проходять із легкістю, що властива хіба дітям. Ще однією особливістю, що при такій побудові роману, автор не шукає способів розчулити читача, достукатись до нього, в чомусь пере-

конати. Навпаки, цим підкреслюється момент відчуженості автора до життя самих героїв, він виступає лише як німий свідок подій, й потім їх подає із обривами, упущеннями деталей, що створює ефект спогадів автора, які не можуть бути настільки деталізованими.

Головний герой роману Гнат Невигода є уособленням двоякості, який в певних картинах роману є повністю співзвучним із природою та позиціонує себе як нероздільну з нею частинку, а з іншого боку, він гостро відчуває душевний розрив із світом, а значить відчуває й гостру втрату гармонії, що виформовує у нього мотив двоякості буття. Ці прогалини починає заповнювати містичний персонаж Мефістофель, який виступає суддею життя героя, і переслідуючи його де б Гнат не був – вважає за борг зруйнувати будь-який натяк на ідилію у житті героя. Всі ситуації він зображає Гнатові ніби з точки зору простих узагальнень, які не дозволяють вже герою бути у певних ситуаціях безпосереднім та невинуватим. Гнат приймає із легкістю доленосні рішення саме через присутність лукавого, і що цікаво, жодного разу не шкодує про них.

Коло випробувань ніяк не зменшується, що і викликає зіткнення матеріального із духовним, що вказує на домішки певної сентиментальності, яка виражається через «страшне передчуття», «страх самотності», що час від часу змінює тональні настрої роману. Ми бачимо, що у твір ближче до фіналу проникають деталі динамізму. Особливо чітко це явище виявляється у любовній лінії Гната із третьою Дружиною Магдалиною, коли герої дозволяють собі вираження трепетності почуття кохання, що вважалося виявом найвищої якості людини – любити. У любовній сюжетній лінії стосунків Гната із першою дружиною Лідою ми бачили, що після появи лукавого природа починає руйнувати ту частинку Раю, про яку так довго мріяв Гнат. Їх спільний будинок охопила пожежа, хоч варто зазначити, що трагедію цього будинку він передбачив давно. Такий символічний підхід використано, щоб зобразити як простір (будинок, який будувався Гнатом, і є свідком їхнього кохання) руйнується, разом із тим перестає існувати «сентиментальний» простір, який був свідченням їхнього кохання.

Тема зруйнованої ідилії, із якої розпочинався роман вже на перших сторінках свідчила про те, що в цьому творі це явище не матиме місця, і буде чимось омріяним та недосяжним, на яке діють різноманітні нищівні сили. Стає зрозумілим, що причиною цьому є не Гнат із своєю бунтівною та неспокійною натурою, адже він щоразу висловлює бажання жити спокійно, прагматично, що є неможливим для реалізації. В цьому суттєво допомагає розібратись використаний автором підхід до оповіді від 1-ї особи однини впродовж всього твору, адже, якщо б автор вів оповідь й від себе як від 3-ї особи, це ввело певний дисонанс у прочитання самого твору, автор таким чином часто забігав наперед, розкривав чимало нюансів, які у випадку Василя Клима залишилися доступними для сприйняття лише від самих героїв. Оскільки 1-а особа однини найчастіше властива роману-спогаду чи роману-мемуару, то це можна назвати ще одним вкладом у особливість романного жанру автором. Таким чином читач сам відшуковує взаємозв'язки між подіями.

Стилістичні тенденції у романі «Відсвіти полум'я» Василя Клима випливають із віку, в якому писав автор, з виточеною майстерністю у підході до написання, адже роман є вже третім за рахунком, із його художнім смаком, та з більшою долею експериментаторства у підході до жанрової своєрідності, і найменше із тенденціями, які в той час існували у літературі. Ми бачимо, що автор використовує різного роду речення для передачі самої дії роману, але всі вони не є надто переобтяженими художніми засобами. Також майже немає еліпсів чи частих повторень. Автор завжди передає думку найліпшими засобами, уникаючи розгорнутих описів внутрішніх почуттів, природних явищ, передісторій, власних зауважень, використовує найчастіше повноцінні діалоги, з яких ми дізнаємось про всі події. Відповідно, змістове навантаження повністю лягає на діалоги, тому в них автор більше всього використовує і складносурядні і складнопідрядні речення, рідше – односкладні чи неповні речення. Крім діалогів присутні й монологи, які несуть дещо інакшу конотаційну семантику, аніж діалоги, бо покликані розкривати деталі персонажів більш детально, аніж це можна зробити виходячи діалогів. Логічний наголос у таких конструкціях знаходиться на останньому реченні. Це дуже хороше джерело інформації про героїв, яке повноцінно реалізує своє внутрішнє завдання.

До основних функцій романного діалогу Василя Клима входять: інформативність, розкриття основних ідей та авторського задуму, динамічність та густота подієвості твору, що викликає емоції, створює певний психологічний клімат, полегшує прочитання, реалізує невербальні стимули. Всі ці функції не можуть проявлятися поодинці, й покликані взаємодоповнювати одна одну. В найгостріших куль-

мінаційних моментах ми бачимо, що речення стають коротшими, інформація в них стає щільнішою, і діалогів все менше, що, в свою чергу збиває й заданий ритм.

«Жанр існує для того, щоб створити визначену ієрархію й організацію тексту» (Turdeau, 2008, p. 3). У романі Василя Клима «Відсвіти полум'я» жанровою особливістю твору є те, що в ньому відсутня класична організація тексту: немає експозиції, зав'язки, твір починається зразу із кульмінаційного моменту – розлучення головного героя із дружиною. Розв'язкою стає їх вияснення стосунків, і домовленість, як у майбутньому виховуватимуть сина. Надалі автор починає другу композиційну основу твору, в якій з'являється нова дружина, і тут всі класично-структурні елементи вже зберігаються. Третя композиційна складова сюжету збережена частково, знову події подаються із кульмінаційного моменту, коли Гнат випадково збиває в автомобільній пригоді Магдалину, яка в той момент планувала покінчити життя самогубством.

Кульмінаційні моменти супроводжуються емоційними окликами, які не позбавлені різних відтінків реакцій на те, що відбувається, й допомагають розкрити складні почуття персонажів, та складніше виразити їхні думки.

У жанровій складовій ми маємо непересічну фабульну основу, на яку накладається не менш простий сюжет. За Н. Копистянською – це абстрактна сфера спіралі жанру (Kopystyanska, 2005, p. 150), коли доля героя розкривається у зв'язку із накладеною фабульною основою. В даному випадку, всіх персонажів легко віднести до певних типажів, адже деталізуються вони власне головним героєм, який є сильною людиною, здатною витримувати забаганки долі, і вміє розпочинати щоразу життя із нуля. Крім долі, йому випала своєрідна боротьба із лукавим Мефістофелем, який часто реалізує одну із ролей автора, адже лише його репліки здатні розповісти більше про внутрішній світ головного персонажа. Його присутність створює своєрідну мозаїчність в образі Гната, адже складається враження, що лукавий чортик знає характер Гната набагато краще, аніж сам герой.

Відповідно до законів жанру такий твір віднесли б до повісті, адже незначна кількість персонажів, сюжетні лінії більше розкривають основного героя, і діяльність інших героїв є не такою значною у часі. «Тенденція, що простежується в романах з новою структурою і формою, – повернутися до традицій жанру, але лише у формальному плані, у змістовому ж ракурсі читацька аудиторія вимагає постійного експерименту» (Turdeau, 2008, p. 4). Але ці деталі можна спростувати на користь романного жанру, якщо звернути увагу на серйозну тематику твору. Крім того, твір насичений непересічними подіями, трьома кульмінаціями, героєм, який приймає виклики долі, й кидає їх собі також. Крім цього, персонажів ми не можемо поділити на позитивних та негативних. За словами Ольги Фрейденберг, романи із подібною непересічною композицією славляться особливим героєм, який зображений неоднорідно, із несподіваною поведінкою, та таким, що часто зустрічається із смертю (Freidenberg, 1997, p. 240). Головний герой Гнат справді виражається у всьому різноманітті своїх емоційних та психологічних почуттів, глибоко розкривається його стан морально поміркованого вибору подальшого життя після того, як він вижив у пожежі, та після трагічної смерті другої дружини. Його персонаж реалізується автором на всіх рівнях, що в купі з усім наведеним є важливою особливістю романної прози.

Висновки та перспективи. Підсумовуючи вище сказане варто наголосити, що роман Василя Клима «Відсвіти полум'я» є так званим «експериментальним» твором у порівнянні із попередніми його романами. Автор змістив модуси розкриття внутрішнього світу головного героя на застосовані художні моделі поглибленого використанні інтертекстуальності, міфологем, містицизму, сюрреалістичних елементів. Василь Клим розкриває не злободенні теми, що є ознакою високохудожності та зрілості творчої думки. У романі відсутній хронотоп, а ближче до завершення твір стає більш динамічним та насиченим, що створює своєрідний психологічний клімат, та реалізує невербальні стимули. Жанровою особливістю виступає і зміщення композиційних елементів, та втрата кількох складників, що вказує на непересічну фабульну основу. Твір за законами жанру мав би відноситись до повісті, адже наявна незначна кількість персонажів, сюжетні лінії розкривають головного героя, і діяльність персонажів не є надто значною у часі. Але, якщо розглянути глибше побудову твору, ми бачимо дуже складну тематику, зображення незвичних подій, три кульмінації, наявність позитивних та негативних персонажів. Все це свідчить про особливу творчу майстерність Василя Клима, й могло би у подальшому знайти більш детальне вивчення жанрово-стильової специфіки, зокрема – непересічної фабульної основи, яка розкривається через таке ж нетипове мозаїчне зображення персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клим В. К. Відсвіти полум'я : роман. Бухарест: Мустанг, 2004. 313 с.
2. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.
3. Рудяков Н. А. Стилистический анализ художественного произведения. Київ: Вища школа, 1977. 136 с.
4. Тюрдьо Н. В. Еволюція роману і літературно-мистецькі традиції XX ст. *Вісник Черкаського університету. Серія: філологічні науки*. Черкаси, 2008. № 138. С. 12–18.
5. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра. Москва: Лабиринт, 1997. 448 с.

REFERENCES

1. Klym, V. K. (2004). *Vidsvity polumia : roman.* [Reflections of the flame: a novel]. Bucharest: Mustang. [in Ukrainian].
2. Kopystianska, N. Ch. (2005). *Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva.* [Genre, genre system in the space of literary criticism]. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
3. Rudiakov, N. A. (1977). *Stilisticheskiy analiz hudozhestvennogo proizvedeniya*. [Stylistic analysis of a work of art]. Kyiv: Higher School [in Ukrainian].
4. Tiurdo, N. V. (2008). *Evoliutsiia romanu i literaturno-mystetski tradytsii XX st.* [The evolution of the novel and literary and artistic traditions of the twentieth century]. Cherkasy: Bulletin of Cherkasy University. Series: Philological Sciences. [in Ukrainian].
5. Freidenberh, O. M. (1997). *Poetika syuzheta i zhanra.* [Poetics of the plot and genre]. Moscow: Labyrinth [in Ukrainian].

GENRE-STYLE FEATURES OF VASYL KLIM'S NOVEL "REFLECT THE FLAME"

Nimizhan-Bodnariuk Olena Ivanivna
postgraduate student
Yuri Fedkovych Chernivtsi National University
Kotsyubynskoho Str., 2, Chernivtsi, Ukraine

The article attempts to reveal the paradigmatic dominants of the genre canon of the novel in close connection with the stylistic direction in the novel "Reflections of the Flame" by Vasyl Konstantinovich Klim – a Ukrainian writer originally from Romania. This novel differs from other works of the author of this genre by vivid experimentation, involvement of intertextuality and surrealism. The peculiarity of the author's creative style in this novel is also the lyrical and psychological aspect, which is inferior to the plot criterion. The author does not reveal topical issues, but expands the scope of abstract philosophical problems that allow him to encode new meanings through the use of symbolism, mysticism, surreal elements. The author does not detail his character verbally, but allows the reader himself to understand and correctly assess his character through various trials that befell the hero. We are also facing changes in the usual presentation of the composition, which is revealed not in a linear form, but through a frame, which is characterized by the effect of omissions, and leaves room for artistic conjecture. In addition, the work lacks the characteristics of the chronotope, which opens up an even wider range of opportunities for developments. In the novel "Reflection of the Flame" the author puts in comparison with previous works of this genre more informative, the density of events, and at the end of the novel – dynamism that facilitates reading and realizes non-verbal stimuls. In terms of genre, the author organizes the text in a unique way: the work begins from the climax, and there will be several such tense moments in the work, which will be associated with the hero's desire to start a new life. According to the laws of the genre, this work could be attributed to the story, however, all the means used by the author to reveal the artistic idea indicate that the theme of the work is very carefully selected, events – unique, characters easily divided into positive and negative, which clearly indicates that at all levels the work corresponds to the canons of the novel, but with a certain amount of authorial experimentation on the formal features of the work.

Key words: *genre and style features, authentic Ukrainian territories, Ukrainian writer from Southern Bukovyna, authorial experimentation.*

УДК 81'373.74 : [811.222.1 + 811.161.2]
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.25

КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНИХ ПЕРСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Охріменко Марина Анатоліївна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри східної філології
Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

Пропоновану статтю присвячено аналізу фразеологічних одиниць з національно-культурним компонентом в сучасних перській і українській мовах. Класифікацію зазначених вище фразеологізмів було здійснено спираючись на семантику та зв'язок із мовною та позамовною дійсністю. При розгляді фразеологічних фондів двох мов щодо національно-культурного компоненту, який в них міститься, продуктивним виявилося виокремлення еквівалентних та безеквівалентних лексичних понять. Під час дослідження було виявлено три рівні прояву національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць з особливим компонентом семантики. До першого рівня належать фразеологізми, у яких національно-культурний компонент семантики виявляється у сукупному значенні лексичного комплексу, де віддзеркалюється певна специфічна ситуація або особливість національної структури. Другий рівень представлений фразеологічними одиницями, що віддзеркалюють особливість національної культури одиницями свого складу, а також асоціаціями, які викликає цей компонент у носіїв мови. До третього рівня належать фразеологічні одиниці, в яких національно-культурна специфіка закладена у прямому значенні їх компонентів, тобто у прототипі фразеологізму. Виявленню культурно-маркованих одиниць або слів із національно-культурним компонентом значення сприяв порівняльно-зіставний метод. Такими лексичними одиницями часто ставали реалії, тобто факти дійсності, які об'єктивно присутні лише в цій етнокультурній спільноті, а також лакуни, що постають як відсутності певних позначень в лексичній системі однієї мови у порівнянні з іншою. При розгляді та класифікації фразеологічних одиниць з національно-культурним компонентом значення часто залучаються фонові знання, тобто змістовні характеристики конкретних і абстрактних найменувань, що необхідні для адекватного розуміння додаткової інформації про культуру іранського та українського народів. Класифікація фразеологічних одиниць відбувалася за групами відповідно до номінації того чи іншого компонента значення. Загалом було виокремлено 9 груп фразеологічних одиниць з національно-культурним компонентом. Лінгвокраїнознавчий підхід до слова представляємо у вигляді коментаря, коли культурне явище пояснюється із залученням інформації з історії, міфології, релігії, фольклору тощо.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, національно-культурний компонент, перська мова, українська мова, етнолінгвістика.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Останнім часом з'являється велика кількість праць, у яких досліджуються факти віддзеркалення у мові культурної специфіки народу (Жайворонок, 2007; Ужченко, 2007). Вивчення лексичних одиниць з точки зору національно-культурних особливостей дозволило науковцям виділити в їх семантиці особливу соціально-культурну сему або національний компонент.

Національно-культурні особливості виявляються не тільки на рівні слова, але і на всіх інших рівнях структури мови. Особливо яскраво вони представлені у фразеологічних системах (Мізін, 2011). Це пояснюється тим, що фразеологічні одиниці постають як нарізно оформлені мовні одиниці, компоненти яких характеризуються повним або частковим переосмисленням. У результаті виникає нова семантична структура фразеологізму, яка більше залежить від екстралінгвальних факторів, ніж семантика кожного окремого слова.

Фразеологізм з національним компонентом значення формується на основі вільного словосполучення, елементи якого втрачають семантичне ядро, мають часткове або навіть повне переосмислення, зберігаючи окремі специфічні семи, наслідком чого стає поява якісно нової мовної одиниці.

Таким чином актуальність пропонованої статті зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики до аналізу лексичного складу мови загалом, та її фразеологічного фонду зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема лінгвокультурного вивчення мови останніми роками набуває усе більшого значення (Левченко, 2005; Жайворонок, 2007).

Це пояснюється розвитком міжкультурних контактів, необхідністю враховувати універсальні і специфічні характеристики поведінки і спілкування різних народів, а також важливістю виокремлення і точного позначення тих культурних цінностей, які лежать в основі комунікативної діяльності. Останнім часом у лінгвістиці можна прослідкувати тенденцію до осмислення специфічної фіксації культурно значущих явищ і характеристик буття у формі мовних знаків. Говорячи про культурологічне вивчення мови, лінгвісти, у першу чергу, мають на увазі аналіз мовних явищ, що спрямований на виявлення національно-культурної специфіки.

Перська мова неодноразово ставала об'єктом дослідження, адже вона є надзвичайно цікавою з точки зору ідіоетнічної специфіки (Shaki, 1967; Мазепова, 2013). Особливо це прослідковується у зіставних дослідженнях (Даньків, 2011; Сорокін, Даліда, 2021; Ахмади, Садат-Махмудян, 2014). Таким чином, одним з підходів до вивчення національно-культурної специфіки мови є її аналіз відносно іншої мови, адже національна специфіка семантики лексичної одиниці – це її відмінність за значенням від подібних за семантикою одиниць мови порівняння. При дослідженні національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць сучасних перської і української мов в рамках порівняльного підходу доцільним вбачаємо звертання лише до плану змісту оскільки план вираження одиниць різних мов є відмінним за визначенням.

Формулювання мети і завдань статті. Метою пропонованої статті є розробка класифікації фразеологічних одиниць з національно-культурним компонентом сучасних перської і української мов. Пропонована мета передбачає вирішення таких завдань: методом суцільної вибірки дібрати фактичний матеріал дослідження; проаналізувати дібрані одиниці з точки зору національно-культурного компонента, який в них міститься; розділити вищезазначені фразеологічні одиниці за групами відповідно до номінації того чи іншого компонента значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці виокремлюють три рівні прояву національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць з особливим компонентом семантики. До першого рівня належать фразеологізми, у яких національно-культурний компонент семантики виявляється у сукупному значення лексичного комплексу, у якому віддзеркалюється певна специфічна ситуація або особливість національної структури, наприклад, перс.: **مثل سگ پشیمان شدن**(про нещиру людину) – *каятися як собака*; укр.: *не вартий і ламаного гроша в базарний день*. На цьому рівні фразеологізми порівнюваних мов відображають специфіку національної культури усім своїм ідіоматичним значенням.

До другого рівня належать фразеологічні одиниці, що віддзеркалюють особливість національної культури одиницями свого складу, а також асоціаціями, які викликає цей компонент у носіїв мови, наприклад, перс.: **هر جا خرس است، جای ترس است**(сторонися жорстоких, насильників, божевільних) – прик. де ведмідь, там місце страху, **تا غم نخوری به غمخواوری نرسی**– присл. *доки сам не відчуєш горя, не навчишся співчувати іншим*; укр.: *розжалобився, як вовк над поросям: від'їв ніжки, та й плаче*; *не бійся лиха, яке вже позаду*. Для таких висловів характерне ситуативне розширення змісту словосполучення.

До третього рівня належать фразеологічні одиниці, в яких національно-культурна специфіка закладена у прямому значенні їх компонентів, тобто у прототипі фразеологізму, наприклад,перс.: **آش خوردن و جاش را شکستن** (виявити чорну невдячність) – *з'їсти кашу та розпороти мішок із зерном*, **نان اینجا آب اینجا، کجا روم به از اینجا؟** – *тут хліб, тут вода – не знайти місця краще,* **مثل شیر مادر** – *чистий як материнське молоко;* укр.: *відрізана скиба від хліба, залити сала за шкуру, як маслом по душі.* У наведених прикладах національно-культурна специфіка є очевидною..

Загалом етнолінгвістичний аспект вивчення фразеології загалом і перської та української фразеології зокрема представляє великий інтерес. Обидва народи мають велику кількість стійких одиниць, що віддзеркалюють уявлення про різні сторони життя, особливості історії народу, побут, а також традиційну народну культуру. Саме тому питання про відбір і про класифікацію одиниць з національно-культурним компонентом семантики тісно пов'язаний з проблемою реалій, адже взаємозалежність мови і культури визначає появу національно-культурного компонента значення слова.

Спираючись на зібраний матеріал дослідження, порівнюючи перські та українські фразеологічні одиниці з національно-культурним компонентом, можемо виокремити такі види досліджуваних фразеологізмів:

1. Фразеологічні одиниці, які не мають у своєму складі лексеми з національно-культурним компонентом, але віддзеркалюють національно-специфічне поняття усім своїм складом, наприклад, перс.: **پایش روی پا بند نمی شد** (букв.: «він не може всидіти на місці від радості») – *він дуже радісний*, **بشکن زدن**– *ляскати пальцями у танці* від радості, **با دم خود گردو شکستن** (букв.: «своїм

хвостом колоти грецькі горіхи») – *бути дуже радісним*, **دلش به قیلی ویلی می افتاد** – *серце підстрибує*; укр.: *з вискоком (з вистрибом)*, *кожна жилка (жилочка) дрижить (грає, говорить, бринить, тремтить), ударити в закаблуки.*

2. Фразеологічні одиниці, які включають лексеми з національно-культурним компонентом і одночасно передають національно-специфічне поняття усім своїм складом, наприклад, перс.: **ندیباوخ وق رپ (فاحل) کشت رد** – *як сир в маслі кататися,* тобто жити щасливо й безтурботно; укр.: *як сир у маслі жити, упав у гаразд, як муха в сметану, як вареник у маслі (у сметані).*

3. Фразеологічні одиниці, які включають до свого складу національно-специфічний компонент, але не передають усім своїм складом національно-специфічне поняття, тобто фразеологічні одиниці, які можуть мати еквіваленти фразеологічного чи лексичного характеру в іншій мові, наприклад, **دوغ و دوشاب در نظرش (پیشش) یکسان (یکی) است**(букв.: «і дуг, і душаб для нього однакові»; *дуг* – кислий напій, який виготовляється з кислого молока з додаванням води, *душаб* – солодкий сироп, який отримують від кип'ятіння соку стиглого винограду або стиглих фініків) – *він не бачить різниці між коханням та ненавистю, між дружбою і ворожнечею*, **مثل شترمرغ می ماند، اگر بگویی بپر می گوید شترم اگر بگویی بار ببر می گوید مرغم** – *він як страус, скажуть: «Літай», відповідає: «Я верблюд», скажуть: «Неси вантаж», відповідає: «Я птах»*, кажуть про людину апатичну, байдужу, ледачу, яка завжди намагається ухилитися від роботи,**نزد خر خرمهر و گوهر یکیست**– присл.: *Віслюку все одно скляне намисто в нього на шиї або перли* (в Ірані на шиї в'ючних тварин вішають велике намисто або мушлі),**یکی (کسی، هیچکس) نگفت (نپرسید) ابولی (هالو) خرت بچند است**(букв.: «ніхто не запитав: «Гей, Абу Алі, скільки коштує твій віслюк?») – *ніхто не звернув на нього уваги, ніхто не поцікавився ним, поставився до нього байдуже*, а також української мови: *хоч вовк траву їж, байдуже ракові, в якому горшку його зварять, що хрін, що гірчиця – невелика різниця*, *аби кінь добрий на пашу, а до роботи байдуже, чи Іван, чи Петро, то мені все одно.*

У мовознавстві акумулювалася значна кількість праць про види реалій, їх розподіл за тими чи тими ознаками, проте досі не існує єдиної думки щодо класифікації реалій. У статті ми пропонуємо власну класифікацію, яку створено на основі особливостей досліджуваних мов: перської і української.

Дібраний фактичний матеріал дозволив нам розділити фразеологічні одиниці з національно-культурним компонентом до таких груп:

1. Продукти харчування, страви, наприклад, перс.: **آش خوردن و جاش را شکستن** (виявити чорну невдячність) – з'їсти кашу та розпороти мішок із зерном, **نان اینجا آب اینجا، کجا روم به از اینجا؟** – тут хліб, тут вода – не знайти місця краще, **مثل شیر مادر** – чистий як материнське молоко; укр.: відрізана скиба від хліба, залити сала за шкуру, як маслом по душі.

2. Власні імена, наприклад, перс.:**مثل رستم در حمام** (букв.: «як Ростам на воротах лазні»; зображення богатиря *Ростама* – героя «Шахнаме» Фердоусі традиційно прикрашає ворота іранських лазень) – *він такий страшний лише на вигляд, а насправді боязливий* (ФРФС, с. 315),**یوسف گم گشته باز آید به کنعان، غم مخور کلبه احزان شود روزی گلستان، غم مخور** (букв.: «Йусеф, який пропав, знову повернеться до Ханаану, не сумуй, халупа знедолених стане одного дня трояндовим садом, не сумуй»; *Йусеф* – біблейський Йосип, йому присвячена вся 12-та сура Корану, що названа його ім'ям і запозичена з біблійного переказу про його життя. Йусеф – символ юнацької краси й незайманості, він став героєм багатьох легенд і поем) – *не сумуй, все добре ще повернеться*; укр.: *для нашого Федота не страшна робота,* зневажл. *вискочити як голий (козак, Кузьма) з маку.*

3. Тваринний світ, наприклад, перс.: **تا پا روی دم سگ نگذارند سگ صدا نکند** – *поки не наступиш собаці на хвіст, він не загавкає*, **گربه را در اتاق حبس کنی پنجه را به رویت می زند** – *закрий кішку в кімнаті – вона роздряпає тобі обличчя*; укр.: *як кіт з собакою, дивитися вовком.*

4. Рослинний світ, наприклад, перс.: **مثل بید لرزیدن**– дрижати як верба, **گل از گلش شکفت** (букв.: «розквітнув як квітка, троянда») – він освітився радістю, засяяв від радості; укр.: як хрін під ніс, вискочити як голий з маку.

5. Одяг, взуття, наприклад, перс.: **به تریج قبایش بر خورد، به شجاف قبایش بر خورد**(букв.: «зачепилася складка габа»; *габа* – старовинна чоловіча одежа довга й простора) – *зачепити за живе, образити*, **پیراهن عثمان کردن** (букв.: «робити сорочкою Османа») – *перетворювати щось у привід для сварки, конфлікту; намагатися неправду видати за істину*; укр.: *сховати до кишені гонор*, *як реп'ях до штанів*, *народився в сорочці*.

6. Речі домашнього господарства, наприклад, перс.: **به جوال رفتن با کسی** (букв.: «лізти у мішок із кимось») –*зіткнутися із кимось у суперечці*, **شام غریبان گرفتن (شام غریبان** – траурна церемонія ввечері 10-го мохарамма у пам'ять про день загибелі імама Хосейна) – *сидіти і сумувати у надвечір'ї*; укр.: *як обухом луснули по голові*, *стриміти цвяхом в голові*, *скапувати свічкою*.

7. Помешкання та його частини, наприклад, перс.: **در دهانت را بگذار!** (букв.: «закрий двері свого рота») – зневажл. *стули пельку, закрий свого рота*. **از دیوار شکسته و سگ درنده و زن سلیطه حذر کن** – присл. *Лякатися потрібно стіни, що має тріщину, злого собаки та лайливої жінки*; укр.: *не в ті двері втрапити*, *як теля на нові ворота*.

8. Міфи, релігії, наприклад, перс.: **اللهم بیر بیر** (букв.: «О, Аллах, по одному!») – присл. *В усьому потрібно бути послідовним*, **شیطان را درس میدهد** (букв.: «він навчає навіть шайтана») – кажуть про дуже хитру людину; укр.: *нема чого Бога гнівити*, *чорт тебе побери*, *як біс попутав*.

9. Зброя, наприклад, перс.:**کمانش را نمی توان کشید** – (букв.: «його лук неможливо натягнути») *з ним дуже важко впоратися*, **تیر از کمان رفت** (букв.: «стрілу випущено з лука») – *можливість або час втрачено*; укр.: *ніж гострий у серце*, *хоч кулю в лоб*.

Як бачимо з прикладів, деякі фразеологічні одиниці із національним компонентом можна одночасно віднести до декількох груп. Такі одиниці несуть в собі важливу лінгвокраїнознавчу інформацію, у результаті чого обсяг значення таких фразеологізмів стає культурно маркованим.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відповідно до сучасної спрямованості лінгвістики, вивчення фразеології є можливим з різних позицій, що дозволяють розглядати фразеологізми як специфічні мовні одиниці, семантика яких здійснює зв'язок мовної і позамовної дійсності. При розгляді лексичного пласту мови щодо наявності національно-культурного компоненту, продуктивним виявилося виділення еквівалентних та безеквівалентних лексичних понять.

Виявленню культурно маркованих одиниць або слів із національно-культурним компонентом значення, сприяє порівняльно-зіставний метод. Лінгвокогнітивний підхід до комунікації дозволив виявити, проаналізувати і структурувати те, що безпосередньо належить до національних особливостей свідомості перського та українського народів.

При вивченні перських і українських фразеологічних одиниць з національно-культурним компонентом було виявлено значні зони співпадінь у картинах світу обох народів, що пов'язано з існуванням низки загальнокультурних цінностей. Було відзначено й індивідуальні особливості, що притаманні лише перському, чи лише українському народу, які зафіксовані у фразеології.

Фразеологічні одиниці перської і української мов із національно-культурним компонентом значення було розподілено за трьома групами відповідно до прояву національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць з особливим компонентом семантики. Усі одиниці було скласифіковано у 9 груп відповідно до номінації національно-культурного компоненту, що входить до їх складу.

Таким чином національно-культурна специфіка фразеологізмів з'ясовується як в плані вираження, так і в плані змісту. У плані вираження основну увагу зосереджено на культурних маркерах (безеквівалентній лексиці, топонімах, архаїзмах тощо), які вимагають етимологічні чи культурно-історичні коментарі при перекладі іншою мовою. У плані змісту – на денотативній співвіднесеності образу і конотацій, що його супроводжують, в яких віддзеркалюється національний колорит.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розгляді національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць на матеріалі художніх текстів іранської та української літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахмади М., Садат-Махмудян С. Национально-культурные характеристики русских и персидських устойчивых словосочетаний с компонентом «рука». *Молодой ученый*. 2014. № 13 (72). С. 295-298.

2. Даньків М. В. Семантичні особливості фразеологізмів, які вербалізують емоційний концепт СТРАХ у перській і українській мовах. *Проблеми зіставної семантики.* 2011. № 10, ч. 2. С. 83-89.

3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси. Київ: Довіра, 2007. 262 с.

4. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: Лінгвокультурологічний аспект. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.

5. Мазепова О. В. Роль соматизмів у мовній концептуалізації внутрішнього світу людини (на матеріалі перської мови). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. № 46 (2). С. 438-450.

6. Мізін К. І. Принципи зіставлення фразеологічних систем. *Проблеми зіставної семантики*. 2011. № 10, ч. 2. С. 89-95.

7. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.

8. Shaki M. Principles of Persian Bound Phraseology. Prague: Oriental Institute, 1967. 118 p.

9. Sorokin S., Dalida A. The Verbalization of Human Emotional Conditions by Means of Persian Phraseological Units with the Somatic Component «Eye». *Східний світ*. 2021. № 4. С. 103-114.

REFERENCES

1. Ahmadi, M. & Sadat-Mahmudjan, S. (2014). Nacional'no-kul'turnye harakteristiki russkih i persids'kih ustojchivyh slovosochetanij s komponentom «ruka» [National-cultural characteristics of Russian and Persian set phrases with the component «hand»]. *Molodoj uchenyj,* 13 (72). P. 295-298 [in Russian].
2. Dankiv, M. V. (2011). Semantychni osoblyvosti frazeolohizmiv, yaki verbalizuiut emotsiinyi kontsept STRAKH u perskii i ukrainskii movakh. [Semantic features of phraseology that verbalize the emotional concept of FEAR in Persian and Ukrainian]. *Problemy zistavnoi semantyky*, 10, p. 2. P. 83-89. [in Ukrainian].
3. Zhaivoronok, V. V. (2007). U*krainska etnolinhvistyka: Narysy*. [Ukrainian ethnolinguistics: Essays]. Kyiv: Dovira, 2007. 262 p. [in Ukrainian].
4. Levchenko, O. P. (2005). *Frazeolohichna symvolika: Linhvokulturolohichnyi aspekt.* [Phraseological symbolism: Linguo-cultural aspect]. Lviv: LRIDU NADU. [in Ukrainian].
5. Mazepova, O. V. (2013). Rol` somatyzmiv u movnii kontseptualizatsii vnutrishnoho svitu liudyny (na materiali perskoi movy) [Words meaning human body parts in the lingual conceptualization of the inner world of a person (on the basis of the Persian language)]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu,*46 (2). P. 438-450. [in Ukrainian].
6. Mizin, K. I. (2011). Pryntsypy zistavlennia frazeolohichnykh system. [Principles of comparing phraseological systems]. *Problemy zistavnoi semantyky,* 10, p. 2. P. 89-95. [in Ukrainian].
7. Uzhchenko, V. D. (2007). Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy. [Phraseology of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
8. Shaki, M. (1967). *Principles of Persian Bound Phraseology.* Prague: Oriental Institute. 118 p. [in English].
9. Sorokin, S. & Dalida, A. (2021). The Verbalization of Human Emotional Conditions by Means of Persian Phraseological Units with the Somatic Component «Eye». *Shidnyi Svit,* 4. P. 103-114. [in English].

CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NATIONAL COMPONENT IN MODERN PERSIAN AND UKRAINIAN

Okhrimenko Maryna Anatoliyivna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Oriental Philology
Kyiv National Linguistic University
73, Velyka Vasylkivska Str., Kyiv, Ukraine

The proposed article is devoted to the analysis of phraseological units with a national-cultural component in modern Persian and Ukrainian languages. The classification of the above specified phraseological units was performed on the basis of semantics and relation to linguistic and extralinguistic reality. When considering the phraseological corpuses of the two languages regarding the national-cultural component contained in them, the separation of equivalent and non-equivalent lexical concepts turned out to be efficient. The study evidentiated three levels of manifestation of national and cultural specifics of phraseological units with a peculiar component of semantics. The first level comprises phraseological units, in which the national-cultural component of semantics manifests itself in the combined meaning of the lexical complex, reflecting a specific situation or feature of the national structure. The second level is represented by phraseological units that reflect the peculiarity of national culture by units they are composed of, as well as associations elicited by this component among native speakers. The third level is composed of phraseological units in which the national-cultural specificity is founded in the literal meaning of their components, mainly in the prototype of phraseological unit. The comparative method contributed a lot to the identification of culturally marked units or words bearing a national-cultural component of meaning. Such lexical units often became realities, such as facts of reality that are objectively in evidence only in this ethnocultural community, as well as gaps that arise as the absence of certain symbols in the lexical system of one language compared to another one. When providing consideration and classification of phraseological units with a national-cultural component of meaning, background knowledge is often engaged, such as meaningful characteristics of specific and abstract names, which are necessary for adequate comprehension of additional information about the culture of Iranian and Ukrainian peoples. The classification of phraseological units was performed in groups according to the nomination of a component of meaning. Totally, 9 groups of phraseological units with a national-cultural component were identified. The linguistic approach to the word is presented through commentary, when a cultural phenomenon is explained with the help of information on history, mythology, religion, folklore, etc.

Key words: *phraseological units, national-cultural component, Persian language, Ukrainian language, ethnolinguistics.*

УДК 811.111'367:17.022.1:821.111(73)
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.26

ЗРОБИ СВІЙ ВИБІР: КНИГИ-ІГРИ ЯК ПРЕДТЕЧІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Пожарицька Олена Олександрівна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри граматики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-4820-8129

Представлена робота є ретельним дослідженням подібностей та відмінностей між друкованою художньою літературою та її ігровим інтерактивним варіантом в сучасній англійській мові та розглядає проблему книг-ігор як нового специфічного виду літератури. Актуальність статті випливає, з одного боку, із відсутності досліджень, присвячених такій художній літературі, а з іншого, мотивується гносеологічною необхідністю окреслити лінгвальні особливості цього літературного жанру. Мета роботи – з'ясувати художній статус книг-ігор жанру «Обери собі пригоду» ("Choose Your Own Adventure") у сучасній літературі та визначити вербально-невербальні ознаки їхньої побудови, які роблять їх унікальним типом оповідань. Проведений аналіз спрямований на визначення концептуальної платформи таких книг, сутності їхнього мультивсесвіту та мультимодальності та розкриття мовних особливостей їхнього наративу. У статті досліджено поняття «художня література» та «гра», на стику яких лежать книжки-ігри та виокремлено їхні структурні та композиційні особливості. Усе це дозволяє автору зробити висновок про те, що книги-ігри є, безперечно, попередниками комп'ютерної літератури. Хоча на початку свого існування такі твори були представлені у паперовому вигляді, книги-ігри типу «Обери собі пригоду» ("Choose Your Own Adventure") завжди реалізовували основний принцип відеоігор, надаючи читачеві/гравцеві ряд різних можливих способів існування. Сьогодні багато таких книг перемістилися в Інтернет і існують як гіпертекстова література або мобільні додатки.

Ключові слова: *книги-ігри, художня література, комп'ютерна література, мультивсесвіт, мультимодальність.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Література – це дуже важкий і великий процес, який з роками продовжує розвиватись. Багато вчених вивчали сутність літератури з різних боків, і кожний описує це явище з точки зору власного когнітивного досвіду та здобутків тої сфери, до якої належить, будь-то літературознавство, психологія, лінгвістика чи філософія. Якщо узагальнити всі існуючі думки, можна стверджувати, що література – це мистецтво слова, мета якого духовно підвищувати людину.

Попри того, безперервний творчий розвиток цього напряму людської діяльності разом із експансією нових технологій сприяють появі нових творчих продуктів, що відрізняються від традиційних художніх творів, як за своєю функціональною спрямованістю, лінгвальними особливостями, так і загальною сюжетною побудовою. До таких доволі нових проявів художньої творчості уналежнюємо і книги-ігри, дослідженню статусу яких у літературі й присвячено дану статтю. Важливість подібних творів для розвитку людської особистості підкреслювали психологи ще у 50-ті рр XX ст. (наприклад, Б. Ф. Скіннер (Skinner, 2022). Їх називають новим «культурним феноменом» (Martin, 2015) та визнають одними з найбільш популярних видів літературної творчості (Tringham, Langford, 2021), однак комплексного дослідження їх у філології досі не було проведено.

Актуальність роботи підкреслюється новизною та недостатньою вивченістю самого матеріалу розвідки – книг-ігор, з одного боку, та зумовлюється гносеологічною необхідністю визначити мовленнєві та лінгвальні особливості цього жанру художньої літератури, з іншого.

Об'єктом представленої статті слугували книги-ігри жанру «Обери собі пригоду» (*"Choose Your Own Adventure"*), предметом – їхні лінгвально-літературні особливості.

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашої розвідки було встановлення художнього статусу книг-ігор жанру «Обери собі пригоду» (*"Choose Your Own Adventure"*) у сучасній літературі та визначення вербально-невербальних ознак їхньої побудови. Поставлена мета мотивує вирішення наступних ***завдань***: конкретизація понять «художня література» та «гра», окреслення характерних рис

структурно-композиційної організації книг-ігор та розв'язання питання про приналежність або неприналежність таких творів до предтеч дигітальної художньої літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних типів творів та їх характерних особливостей у різні часи присвячували свої роботи багато філософів, лінгвістів та літературознавців, концентруючись на різних родах та жанрах літератури та характеристиках художнього тексту як такого, які б випливали з них. Про такі кореляції між родом, жанром та текстовими характеристиками твору говорили ще Арістотель та Платон (Graeser, 1975), Г. Гегель, а в XX–XXI ст. цю проблему активно вивчали Ю. Борев, О. Бабелюк (Бабелюк, 2011; Babelyuk and Koliasa, 2019), О. Білецька (Білецька, 2017), І. Бехта (Бехта, 2019), О.М. Веселовський, В.В. Кожинов, Е. Леммерт, Д. Лихачов, Морозова І.Б. (Морозова, 2014), О.І. Ніколаєв, Г.Н. Поспєлов, О.П. Потебня, Н.Д. Тамарченко (Тамарченко, 2001), Л.І. Тимофеєв, Цв. Тодоров (Тодоров, 2006), Н. Фрай, В.Є. Халізєв, Е. Штайгер та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художня література допомагає людям зрозуміти власну позицію в житті, має зазвичай гуманістичну направленість та характеризується певною естетикою, у якій у різні часи намагалися розібратися багато видатних науковців. Однак, саме розуміння терміну «художня література» не є однозначним. Розглянемо деякі типові дефініції «художньої літератури».

За «Словником літературознавчих термінів» Леоніда Тимофеєва, «Художність – це в широкому сенсі основна риса мистецтва, яка відрізняє його від інших форм відображення та пізнання життя, наприклад від наукового» (Словник літературознавчих термінів, 1974). Основою художності, при цьому, автор називає відображення життя в образах. У вузькому сенсі «художність» – вища риса твору мистецтва та літератури, яка визначає значення літератури для соціуму (Ibid.).

За словником С.І. Ожегова, «Література – це твір писемності, який має спільне громадське пізнавальне значення» (Толковый словарь русского языка, 2018, с. 150), а «художня література – це мистецтво слова (Словник літературознавчих термінів, 1974, с. 448).

Ю. Лотман дає більш чітке визначення, стверджуючи, що «художній текст – це наслідок зіткнення різних мов та конфлікту між ними, як побудований сенс і вираз здатні до багатьох взаємних перекодувань» (Лотман, 2018, с. 8). Зрозуміло, що головним інструментом художньої літератури є слово та мова, за допомогою яких автор як деміург будує нові світи та змісти.

З точки зору філософського аналізу, художня література – це важкий соціокультурний феномен, процес, який з часом поступово змінюється. На ці зміни впливає історичний час, у період якого художній твір був написаний (Песоцкий, 2010, с. 92-93). Вичленовуючи такі три основні компоненти літератури, як зміст, структура та мова, В. Песоцький вказує на їхню мінливість під плином часу: «Художня література – це процес (лат. processus – пересування, просування), тобто вона схильна до закономірних, послідовних змін залежно від зміни умов соціальної дійсності. Просування художньої літератури відбувається у просторі та часі, що дозволяє нам ідентифікувати її стосовно загального історичного процесу, виділяючи певні історичні типи художньої літератури» (Ibid., с. 89).

На даному етапі розвитку соціуму можна казати, що майже усі суспільні практики перенеслися на цифровий простір. Так, Г.М. Маклюен навіть оперує терміном «електронне суспільство» (McLuhan, 1992; McLuhan, 2011). І дійсно, вже з часів появи комп'ютера та потім інтернету літературна творчість частково перемістилася в онлайн, набувши або просто оцифрованості (електронні книги, аналогові друкованим, що можна читати на електронних приладах), або дигітальної форми, тобто «лежить на перетині цифрових медіазасобів та текстуальності» (Electronic Literature Organization). Зауважимо, що «взаємодія кодів різних мистецтв є однією із знакових стилістичних особливостей постмодерністського художнього тексту» (Бабелюк, 2011, с. 15), а сам художній текст у даній призмі бачення тлумачиться як мультимодальне явище, «макрознак, закодований знаками гетерогенних семіотичних модусів» (Білецька, 2017, с. 5), а отже спирається на елементи цілої низки систем, що є репрезентовані не тільки вербальними, але й позамовними знаками (Adami, 2014, с. 231; Harrison, 2003, с. 59; Paivio & Sadoski, 2013, с. 6).

Отже, до дигітальних художніх творів відносимо ті, що створено за допомогою комп'ютера для читання саме на комп'ютері (або подібному прикладі), та що у просто друкованому на папері вигляді змінюють свій гештальт та втрачають цілісність та/або важливі для розуміння їхньої суті іманентні риси (Пожарицкая, 2017). Так, зрозуміло, що, наприклад, оцифровані твори в електронних бібліотеках (що здебільшого мають паперові друковані аналоги) типу проєкту Гутенберг (Project Gutenberg: Free eBooks) або від видавництв *Bloomsbury Publishing* чи *Sourcebook*, що стали випускати

не лише друковані копії, але й такі, що можна читати на електронних носіях (Morozova et al., 2021), хоча і показують загальну тенденцію до дигіталізації літератури та спрямовують її розвиток у новому напрямі, але не є новими за своєю сутністю. Р. Симановські пропонує називати такі твори дигіталізованими (Simanowski, 2003). Однак, дійсно нову дигітальну художню творчість являють собою твори, що є скерованими гіперпосиланнями (типу класичного «*My body – a Wunderkamer*» Ш. Джексон (*Sh. Jackson*) (Jackson, 1997), інтерактивно активуються діями користувача («*V*» Стефані Стрікленд (Strickland & Jaramillo, 2002) чи «Сто тисяч мільярдів віршів» (*«Cent mille milliards de poèmes»)* Раймона Кено (Queneau, 1961) та/або містять додаткові медіафайли, що розширюють чи змінюють їх зміст («*don't touch me*» Енні Абрахамс (Abrahams, 2003), «10:01» Ланса Олсена и Тіма Гутрі (Olsen and Guthrie, 2005) та ін.) чи базуються на комп'ютерному коді («*Code Poems*» за редакцією Ішака Бертрану (*Ishac Bertran*) (code {poems} A compilation of poetry written in code, 2012) або його інтерпретації («*Taroko Gorge*» Ніка Монтфорта (Montfort, 2009), «*Tokyo Garage*» Скотта Реттберга (Rettberg, 2012) та ін.).

У зв'язку з цим постає питання про статус книг-ігор як художніх творів та доцільність або недоцільність відносити їх до художньої дигітальної літератури.

Розв'язання цього питання неможливе без розгляду поняття «гра» як конституючого елементу, що виражає сутність творів цього жанру.

Гра – це вид непродуктивної діяльності, мотив якої полягає не в її результатах, а у самому процесі (Пожарицька, 2021)).

Видатний філософ Й. Хейзинга розробив концепцію лудології (науки про гру) та дав культурологічне визначення гри у своїй книзі «Людина, що грає» (*«Homo Ludens»*), де підкреслює той факт, що сама форма гри старша за людину та являє собою перехід від сфери можливого до сфери реального (Huizinga, 2016). Більш того, за Й. Хейзингом, гра – це можливість різних модусів екзистенцій, стимул до творчості та саморозвитку людини.

Отже, з точки зору філософії, «гра – це різновид фізичної та інтелектуальної діяльності, позбавленої прямої практичної доцільності, і представляє індивіду можливість самореалізації, що виходить за рамки його актуальних соціальних ролей» (Новейший философский словарь, 2001, с. 395). Гра моделює реальність за допомогою створення ігрового простору, який доповнює реальність або протистоїть їй (Ibid., с. 397).

Психологія постулює гру як вид діяльності, характерний для людей і тварин: «гра – це від діяльності, який виник історично, в основі якого є відтворення дітьми дій дорослих і відношень між ними в особливій умовній формі» (Большой психологический словарь, 2009, с. 164). Це вид умовної діяльності, спрямований на відтворення та засвоєння соціального досвіду шляхом суспільно практикованих предметних дій (Mangal, 2013). Е. Бьорн у книзі «Ігри, в які грають люди» інтерпретує через поняття «гри» соціальну взаємодію та описує психологічні ігри як міжособистісні комунікації з прихованими психологічними повідомленнями (транзакціями), що представляють собою насправді зовсім не той інформаційний посил, що здається на перший погляд (Berne, 1964). У свою чергу, С. Герберт вважає гру одним з компенсуючих засобів виплеску нереалізованої енергії (Mangal, 2013), а З. Фрейд бачить у грі ескапічні тенденції особистості, що не може реалізувати себе у реальному житті (Ibid.).

Відомі психолінгвісти О.М. Леонтьєв та С.К. Менгал підкреслює, що саме у грі психіка людини готується до вищого ступеню розвитку (Mangal, 2013). У математиці існує окрема теорія ігор як метод вивчення оптимальних стратегій, а сама гра налічує дві чи більше сторін, що борються за власні інтереси з використанням певних стратегій. Результат такої гри залежить, окрім іншого, також від поведінки усіх гравців (Morozova, Pozharytska, 2021).

Окремо розглянемо поняття «літературної гри». «Літературна гра – це гра з текстом, основною метою якої є модифікувати текст, який існує, або створити новий» (Морозова, 2015). При цьому, існує окремий творчий вид літературної гри, близький до аналізованих нами творів, – це ігри, що передбачають продовження оповідання одного гравця іншим при збереженні логіки сюжету (Ensslin, 2014, с. 78).

В усіх галузях знань зазначають, що до особливостей гри як виду людської діяльності належить її вільна скерованість, імітація життя (але не реальне життєва ситуація), певні просторо-часові рамки, емоційно-вольове напруження, безапеляційність правил гри, що діють суто у межах її світу, її асоціативність (Berne, 1964, p. 62). Карл Бюлер підкреслює, що саме задоволення головною мотивацією гравців (Bueler, 1990), а у книзі «Ігрові механіки: Поглиблений гейм-дизайн» («*Game Mechanics: Advanced Game Design*») Ернеста Адама (*Ernest Adam*) та Джоріс Дорманс (*Joris Dormans*) зазначається, що результат гри повинен бути непередбачуваним, і є три способу це реалізу-

вати: випадковість, вибір гравця та важкі правила (Adam and Dormans, 2012, p. 50).

Отже, що саме представляють собою книги, які ми метонімічно назвали «Обери собі пригоду» за назвою найбільш широко відомого видавництва книг-ігор? За тлумаченням «Енциклопедії наукової фантастики», цей термін (*gamebooks*) використовується для опису «творів художньої літератури, де запропоновано обирання різних шляхів для прочитання оповідання, що призводить до низки розв'язок, серед яких деякі вважаються кращими за інші, що уможливлює «виграти» або «програти» книгу» (Tringham and Langford, 2021). Сам термін «книга-гра» вважають сформованим засновниками популярної серії «*Fighting Fantasy*» С. Джексоном та І. Лівінгстоуном. Так, книги-ігри представляють собою твори художньої літератури з розвинутим сюжетом, де читачеві пропонується стати фактично учасником історію шляхом обирання її продовження з низки запропонованих на «вузлових» (за задумом автора) моментах.

Під **«вузловими» моментами** матимемо на увазі ситуації з опціями, представленими на вибір читачу. Читання такої книги йде не лінійно, а шляхом перегортування на сторінку, що узгоджується з обраним сюжетним ходом або просто рекомендовано автором наприкінці фрагменту тексту, який було прочитано (див. рис. 1).

На рис. 1 представлено дві сторінки (розгортка) з типового «класичного» твору серії «Обери собі пригоду» (*Choose Your Own Adventure*). Так, зрозуміло, що після прочитання текстового фрагменту, представленого на с. 18, читач має звернутися до с. 23 за продовженням («*Turn to page 23*» – «*Перейди на с. 23*). На с. 19 (не пов'язаною лінійно зі с. 18) читачеві-гравцю унизу листа запропоновано зробити вибір, базуючись на вже відомій йому інформації з попередніх сторінок та з нового епізоду, поданого на цій самій сторінці зверху: «*If you refuse, turn to page 24. If you accept, turn to page 31.*» – «*Якщо ти відмовляєшся, перейди на с. 24. Якщо ти приймаєш (пропозицію), перейди на с. 31*» (переклад мій, О.П.) (Montgomery, 1998, p. 18-19). Тобто читач, якого поганець Грейнджер спіймав за нишпоренням, може або погодитися на його пропозицію працювати разом в його злочинній команді (чого сам голо-

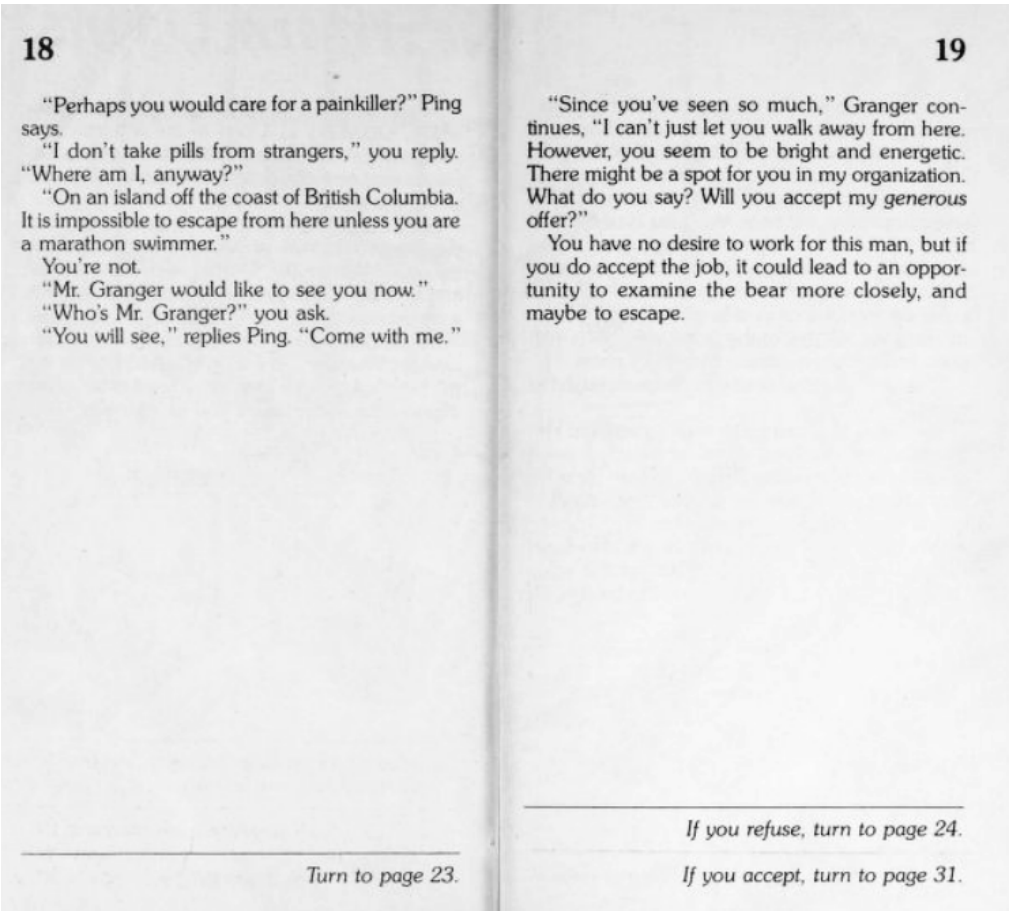

18

"Perhaps you would care for a painkiller?" Ping says.

"I don't take pills from strangers," you reply. "Where am I, anyway?"

"On an island off the coast of British Columbia. It is impossible to escape from here unless you are a marathon swimmer."

You're not.

"Mr. Granger would like to see you now."

"Who's Mr. Granger?" you ask.

"You will see," replies Ping. "Come with me."

Turn to page 23.

19

"Since you've seen so much," Granger continues, "I can't just let you walk away from here. However, you seem to be bright and energetic. There might be a spot for you in my organization. What do you say? Will you accept my *generous* offer?"

You have no desire to work for this man, but if you do accept the job, it could lead to an opportunity to examine the bear more closely, and maybe to escape.

If you refuse, turn to page 24.

If you accept, turn to page 31.

Рис. 1. Типова розгортка та опції вибору у «класичних» книгах-іграх (*«Track of the Bear»* Р.А. Монтгомері (Montgomery, 1998, p. 18-19))

вний герой робити не дуже бажає, як підказано в авторському наративі: «*You have no desire to work for this man» – «Ти не маєш бажання працювати на цього чоловіка»*) і тоді прочитає наступний фрагмент своєї пригоди на с. 31, або відмовитися від цієї «щедрої пропозиції» («*generous offer*») та прочитати про долю головного героя на с. 24.

Можна сказати, що однією з провідних рис творів-ігор є саме наявність даної системи «вузлових» моментів, які пропонують неодноразову біфуркацію наративу та можливе поширення продовжень твору. Книги даного жанру не просто розповідають, як одне призвело до іншого, але демонструють, що з цієї конкретної «вузлової» ситуації може випливати те чи інше, а отже, характеризуються багатолінійністю свого наративу. Саме від читача-гравця залежить, яке з потенційних продовжень реалізується.

У плані структурної **побудови**, книги-ігри представляють собою фрагменти тексту, призначені для читання у певному порядку, який вказано наприкінці кожного нового з них. Тобто, починаючи читання з першої сторінки, читач-гравець отримує від автора вказівку продовжувати читання не на другій сторінці, а, наприклад, на с. 64, а потім с. 26. При цьому, час від часу читач стикається з «вузловими» моментами, де йому запропоновано взяти участь у побудові наративу історії, особисто обравши певну лінію поведінки або певні дії чи маршрут на місці головного героя та, отже, продовжувати читання на сторінці, що представить хід подій, що наслідує його/її вибір (як було показано на рис.1). Зазначимо, що сама наявність таких «вузлових» моментів з опціями у творах-іграх відносить їх до так званих «наративів майбутнього», важливість яких аналізує К. Боуд (Bode and Rainer, 2013).

Читання-гра продовжується від одного «вузлового» моменту до іншого, і читач-гравець гортає книгу назад і вперед, скерований вказівками наприкінці сторінки, доки не доходить «фіналу» обраної ним/нею сюжетної лінії. Потім читання можна розпочинати знову, обираючи вже інші сюжетні ходи та, таким чином, отримувати різні твори в межах одного «мультивсесвіту» певної книги-гри. Під «**мультивсесвітом**» розуміємо паралельне існування в межах однієї книги-гри творів, пов'язаних однією і тією ж самою (або близькою) системою персонажів, предметів, художніх образів, загального типу світу, утвореного фантазією автора та сюжетною зав'язкою і поставленою перед персонажами проблемою, проте різних у плані розвитку подій та фінальних розв'язках.

Сама теорія «мультивсесвіту» як концепції про можливе існування паралельних всесвітів (Johnson, 2018), що усі разом представляють собою фрактал, що безперервно зростає з часом (Bodiut, 2016), широко відома у фізиці, астрономії, філософії, релігії та фантастиці та базується на терміні У. Джеймса, що запропонував його ще у 1895 р. Її підтримують як наукову С. Хокінг (Hawking, 2014, p. 92-93), Ш. Керролл, А. Лінде, Б. Грін та ін. та широко використовують у програмуванні та відеоіграх. Навіть соціальна сітка *Facebook* ставить своєю метою зміну назви на *Meta* та впровадження цієї ідеї.

Для нашого дослідження, однак, найбільш важливою є розуміння мультивсесвіту з позицій філософії та модального реалізму як засобу пояснити сутність гіпотетичних можливостей, де, слід за Д. Льюїсом стверджується, що будь-який можливий всесвіт може реалізуватися, адже можливість та дійсність являють собою дві якості одного світу (Lewis, 1974), і що саме з них розуміти як можливість, а що як дійсність залежить лише від світу, до якого належить сам дослідник або спостерігач (Епштейн, 2001).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, повертаючись до питання про те, чи можна віднести книги-ігри до одного з жанрів художньої дигітальної літератури, зробимо наступне узагальнення. Як відомо, характерними особливостями такої літератури традиційно вважають інтерактивність, процесуальність, гіпермедійність та мультимодальність (полікодовість), нелінійність оповіді, зв'язність з іншими подібними творами (Block, 1997), утворення певного «мультивсесвіту» з різних інваріантів твору, підвищену симулятивність, а також, безумовно, лудичність (Пожарицкая, 2017). Можна зробити спостереження, що, попри той факт, що книги-ігри можуть бути друкованими на папері, їм характерна більшість з рис дигітальної літератури.

Щодо мультимодальності, або полікодовості таких друкованих творів-ігор, то вони реалізовувались зазвичай позатекстовими елементами (типу грального кубику чи вказівок для читача відкрити певний фрагмент або сторінку). На даному етапі свого розвитку багато з таких творів не представлено на папері зовсім, а існують онлайн та скеровані гіперпосиланнями у «вузлових» місцях вибору, що є додатковим підтвердженням дигітальної суті даного типу творів.

Отже, книги-ігри, формально представлені як друковані твори, за своєю сутністю маніфестують головний принцип комп'ютерної гри – можливість різних модусів екзистенції для гравця. Виходячи з вищевикладе-

ного, можна зробити висновок про концептуальну спорідненість книжок даного типу з дигітальною літературою і комп'ютерною грою і вважати книги типу «Обери собі пригоду» (*"Choose Your Own Adventure"*) першим кроком до комп'ютеризації літератури. Перспективи дослідження вбачаємо у виокремленні різних типів книг-ігор та вивченні характерних лінгвальних особливостей книг-ігор кожного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О. Полістилістична практика текстотворення постмодерністського художнього тексту. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства.* Вип. 16. 2011. С. 13-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2011_16_4 (дата звернення 23.04.2022).
2. Бехта І. А. Художній текст у сфері новітніх когнітивних студій. *Закарпатські філологічні студії* : науковий журнал. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1. Вип. 9. С. 57-62.
3. Білецька О. В. Взаємодія вербальних та невербальних кодів у постмодерністському мультимодальному художньому тексті: когнітивний аспект. *Молодий вчений.* № 4.3 (44.3), квітень, 2017. С. 5-9.
4. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. Анализ поэтического текста. Москва: Азбука, 2018. 704 с.
5. Морозова И. Б. Просигнальте – и вас услышат! *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету :* зб. наук. праць *Серія: Філологія*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». Вип. № 8. Т. 1, 2014. С. 142-144.
6. Морозова И. Б. Речевая мимикрия как коммуникативная игра: гештальт-анализ. *Записки з романо-германської філології.* Одеський національний університет імені І.І. Мечникова: ф-т романо-германської філології. Вип. 1 (34). Одеса: КП ОМД, 2015. С.96-108.
7. Песоцкий В. А. Содержание и сущность художественной литературы: опыт философского анализа. *Вестник Московского государственного областного университета*, 2010. №2. С. 88-107.
8. Пожарицкая Е. А. Базовая таксономия электронной литературы: роды и виды. *Науковий вісник Херсонського державного університету :* зб. наук. праць. *Серія «Лінгвістика».* Випуск XX. Херсон: ХДУ, 2017. С. 199-204.
9. Пожарицкая Е. А. Дигитальная литература: концептуальная сущность и основные особенности. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки.* Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2017. № 6 (331). С. 63−70.
10. Пожарицька О. О. Жанрова таксономія відеоігор. *Нова філологія.* Збірник наукових праць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 81. Том II. С. 66-76. DOI https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-81-2-9.
11. Тодоров Цв. Походження жанрів. Поняття літератури та інші есе. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. С. 22-40.
12. Эпштейн М. Н. Философия возможного. Модальности в мышлении и культуре. Санкт-Петербург: Алетейя, 2001. 336 с.
13. Adam E., Dormans J. Game Mechanics: Advanced Game Design. Amsterdam: New Riders, 2012. 353 p.
14. Adami E., Kress G. Multimodality, Meaning-Making and the Issue of «Text»: An Introduction. Text & Talk. 2014. Vol. 34. Issue 3. P. 231–237.
15. Babelyuk O., Koliasa O. Genre Diversities in English postmodern discourse. *Freeside Europe Online Academic Journal*, Issue 9 (April, 2019), Budapest. URL: http://www.kodolanyi.hu/freeside/issues/issue_9 (дата звернення 23.04.2022)
16. Berne E. Games People Play: The Psychology of Human Relationships. New York: Grove Press, 1964. 317 p.
17. Block F. Auf hoher See in der Turing-Galaxie. Visuelle Poesie und Hypermedia. *Heinz Ludwig Arnold [Hrsg]*: Text und Kritik. Visuelle Poesie. Sonderband. Nr. 9, 1997. URL: https://www.netzliteratur.net/block/block_turing.html (дата звернення 22.02.2022)
18. Bode C., Dietrich R. Future Narratives. Munich: De Gruyter, 2013. 226 p.
19. Bodiut V. A. The Multiverse. Cosmic Origins (Cosmology) – Minor Astronomy through Space and Time. University of Groningen, 2016. 15 p.
20. Bühler Karl. Theory of Language: The Representational Function of Language (Foundations of Semiotics). NY: John Benjamins Publishing Company, 1990. 570 p.
21. Electronic Literature Organization. Electronic Literature Collection 3. 2016. URL: https://eliterature.org/elc3/ (дата звернення 23.03.2022)
22. Ensslin Astrid. Literary Gaming. Massachusetts: MIT Press, 2014. 216 p.
23. Graeser A. Platons Ideenlehre: Sprach, Logik und Metaphysik. Bern: Stuttgart, 1975. 284 p.
24. Harrison C. Visual Social Semiotics: Understanding How Still Images Make Meaning. *Technical Communication*. 2003. Vol. 50. No 1. P. 46–60.
25. Hawking S. Cosmology from the top down. / B. Carr (Ed.), Universe or Multiverse? Cambridge: Cambridge University Press, 2014. Pp. 91-98.

26. Huizinga J. Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture. New York: Angelico Press, 2016. 232 p.
27. Johnson J. Multiverse Assumptions and Philosophy. Philosophy and Cosmology. Volume 20, 2018. Pp. 8-17.
28. Lewis D. Logical Theory and Semantic Analysis Essays : Dedicated to STIG KANGER on His Fiftieth Birthday. [ed. by S.Stenlund]. Springer Netherlands, 1974. 222 p.
29. Mangal S.K. General Psychology. NY: Sterling Publishers Pvt. Ltd, 2013. 304 p.
30. Martin, A Brief History of Gamebooks, 2015. URL: http://gamesvsplay.com/a-brief-history-of-gamebooks/ (дата звернення 23.03.2022)
31. McLuhan M., Powers Bruce R. The Global Village: Transformations in World Life and Media in the 21st Century. Oxford: Oxford University Press, 1992. 240 p.
32. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy. New York: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2011. 336 p.
33. Morozova Iryna, Pozharytska Olena, Artemenko Yuliia, Bykova Tetiana, Ponomarenko Olena. Digital discourse in the English-language fiction. AD ALTA: *Journal of Interdisciplinary Research*. 11/02-XXII. 2021. The Czech Republic. Pp. 87-90. Retrieved from: http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxii
34. Morozova I. B., Pozharytska O.O. Literary Characters and their Verbal Mimicry through the Prism of Gestalt Analysis. *Arab World English Journal (AWEJ).* Volume 12. Number 2. June 2021. Pp. 457-468 DOI: https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.31
35. Paivio A., Sadoski M. Imagery and Text: A Dual Coding Theory of Reading and Writing. Routledge, 2013. 165 p.
36. Project Gutenberg: Free eBooks. URL: https://www.gutenberg.org (дата звернення 22.02.2022)
37. Simanowski R. Concrete poetry in analog and digital media. 2003. URL: http://www.dichtung-digital.org/2003/parisconnection/concretepoetry.htm (дата звернення 22.02.2022)
38. Skinner B. Programmed Learning – Operant Conditioning, Students, and Answers. 2022. URL: https://psychology.jrank.org/pages/505/Programmed-Learning.html (дата звернення 05.03.2022)
39. Большой психологический словарь / за ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. Москва: АСТ Москва, 2009. 816 с.
40. Новейший философский словарь / сост. и гл. науч. ред. А.А. Грицанов. Минск: Интерпрессервис: Кн. Дом, 2001.1279 с.
41. Ожегов С. Толковый словарь русского языка. Москва: Мир и образование, 2018. 736 с.
42. Словник літературознавчих термінів / упоряд. Л. І. Тимофєєв і С. В. Тураєв. Москва, «Просвітництво», 1974. 509 с.
43. Тамарченко Н. Д. Род литературный. *Литературная энциклопедия терминов и понятий.* Москва, 2001. С. 882-894.
44. Tringham N., Langford D.. Gamebook. *The Encyclopedia of Science Fiction ed. by John Clute, David Langford, Peter Nicholls and Graham Sleight.* London: Gollancz, 2021. URL: https://sf-encyclopedia.com/entry/gamebook (дата звернення 28.05.2022)

1. Abrahams A. don't touch me. 2003. URL: https://www.bram.org/toucher/ (дата звернення 28.05.2022)
2. code {poems}. A compilation of poetry written in code. Ed. by Ishac Bertran. Barcelona: Impremta Badia, 2012. 192 p.
3. Jackson Sh. My Body – a Wunderkamer. 1997. URL: http://www.altx.com/thebody/ (дата звернення: 25.01.2021).
4. Montfort Nick. Taroko Gorge. 2009. URL: https://collection.eliterature.org/3/work.html?work=taroko-gorge (дата звернення: 25.01.2021).
5. Montgomery R. A. Track of the Bear. New York: Skylark, 1998. 128 p.
6. Olsen L., Guthrie T. 10:01. Electronic Literature Collection, Vol. 1, 2005. URL: https://collection.eliterature.org/1/works/olsen_guthrie__10_01.html (дата звернення: 12.02.2022).
7. Queneau R. Cent mille milliards de poèmes. Paris: Gallimard, 1961. 38 p.
8. Rettberg Scott. Tokyo Garage. 2012. URL: https://nickm.com/taroko_gorge/tokyo_garage/ (дата звернення: 25.01.2021).
9. Strickland S., Jaramillo C. L. V: Vniverse. *The Iowa Review Web*, 2002. URL: http://vniverse.com/ (дата звернення: 25.01.2021).

REFERENCES

1. Adam, E. & Dormans, J. (2012). Game Mechanics: Advanced Game Design. Amsterdam: New Riders Publishing.
2. Adami, E. & Kress, G. (2014). Multimodality, Meaning-Making and the Issue of «Text»: An Introduction. *Text & Talk.* Vol. 34. Issue 3, 231–237.
3. Babelyuk, O. (2011). Polistylistychna praktyka tekstotvorennya postmodernistskoho hudozhnioho tekstu. [Polystylistic practice of modernist fiction text-making]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva.* Vyp. 16. 2011, 13-17. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2011_16_4 [in Ukrainian]
4. Babelyuk, O., Koliasa, O. (2019). Genre Diversities in English postmodern discourse. *Freeside Europe Online Academic Journal*, Issue 9 (April), Budapest. Retrieved from: http://www.kodolanyi.hu/freeside/issues/issue_9
5. Berne, E. (1964). Games People Play: The Psychology of Human Relationships. New York: Grove Press.
6. Bexta, I. A. (2019). Hudozhnij tekst u sferi novitnih kohnityvnyh studij [Fictional text in the field of present cognitive studies]. *Zakarpatski filolohichni studiyi*: naukovyj zhurnal. Uzhhorod : Vydavnychyj dim "Helvetyka", 2019. Vol. 1. Issue 9, 57-62. [in Ukrainian]
7. Biletska, O.V. (2017). Vzayemodiya verbalnyh ta neverbalnyh kodiv u postmodernistskomu multymodalnomu hudozhniomu teksti: kohnityvnyj aspekt [Verbal and nonverbal code interaction in postmodern multimodal fiction]. *Molodyj vchenyj.* № 4.3 (44.3), April, 2017, 5-9. [in Ukrainian]
8. Block, F. (1997). Auf hoher See in der Turing-Galaxie. Visuelle Poesie und Hypermedia. [On the high seas in the Turing galaxy. Visual Poetry and Hypermedia]. (ed. Heinz Ludwig Arnold) *Text und Kritik*. *Visuelle Poesie.* Sonderband, 9 [Elektronische Quelle]. Regime des Eingangs: https://www.netzliteratur.net/block/block_turing.html
9. Bode, Ch. & Dietrich, R. (2013). *Future Narratives.* Munich: De Gruyter.
10. Bodiut, V. A. (2016). The Multiverse. *Cosmic Origins (Cosmology). Minor Astronomy through Space and Time. University of Groningen.* DOI:10.13140/RG.2.1.4131.0323
11. Bühler, K. (1990). *Theory of Language: The Representational Function of Language (Foundations of Semiotics).* NY: John Benjamins Publishing Company.
12. Electronic Literature Organization. (2016). *Electronic Literature Collection.* Volume 3, Electronic Literature Organization. [Electronic Resource] . Retrieved from:: http://eliterature.org/elc3/
13. Ensslin, A.(2014). *Literary Gaming.* Massachusetts: MIT Press.
14. Epshtein, M.N. (2001). *Filosofiia vozmozhnogo. Modalnosti v myshlenii i kulture [The philosophy of the possible. The modalities in thinking and culture] (Series "Thought Bodies").* Sankt-Peterburg: Aleteia. [in Russian]
15. Graeser, A. (1975). Platons Ideenlehre: Sprach, Logik und Metaphysik [Plato's theory of ideas: language, logic and metaphysics]. Bern, Stuttgart.
16. Harrison, C. (2003). Visual Social Semiotics: Understanding How Still Images Make Meaning. *Technical Communication.* Vol. 50. No 1, 46-60.
17. Hawking, S. Cosmology from the top down. In: *Universe or Multiverse?* Cambridge: Cambridge University Press. Doi:10.1017/CBO9781107050990.008
18. Huizinga, J. (2016). Homo Ludens: *A Study of the Play-Element in Culture*. NY: Angelico Press.
19. Johnson, J.(2018). Multiverse Assumptions and Philosophy. *Philosophy and Cosmology.* Volume 20, 8-17. DOI:10.29202/phil-cosm/20/1
20. Lewis, D. (1974). *Logical Theory and Semantic Analysis Essays : Dedicated to STIG KANGER on His Fiftieth Birthday.* [ed. by S.Stenlund]. Springer Netherlands.
21. Lotman, Y.(2018). Struktura khudozhestvennogo teksta. *Analiz poeticheskogo teksta [The structure of the artistic text. The analysis of the poetic text]*. Moscow: Azbuka. [in Russian]
22. Mangal, S.K. (2013). *General Psychology.* NY: Sterling Publishers Pvt. Ltd.
23. Martin (2015). A Brief History of Gamebooks. Games VS Play.
Retrieved from: https://gamesvsplay.com/a-brief-history-of-gamebooks/
24. McLuhan, M. (1992). *Powers Bruce R. The Global Village: Transformations in World Life and Media in the 21st Century.* Oxford: Oxford University Press.
25. McLuhan, M. (2011). The Gutenberg Galaxy. NY: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division.
26. Morozova, I.B. (2014) Prosignal'te – i vas uslyshali! [Give a Signal – You'll Be Heard!] *Naukoviy vísnik Mízhnarodnogo gumanítarnogo unívesitetu. Seriya: Fílologíya:* zb.nauk.prats'. Odessa : Vidavnichiy dím «Gel'vetika», № 8. Vol. 1, 142-144. [in Russian]
27. Morozova, I. B. (2015). Rechevaya mimikriya kak kommunikativnaya igra: geshtalt-analiz. [Speech mimicry as a communicative game: Gestalt analysis]. *Zapiski s romano-germanskoy filologii. Odesskiy natsional'nyy universitet im. Í.Í. Mechnikova: f-t romano-germanskoy filologii*, 1 (34), 96-108. [in Russian]
28. Morozova, I., Pozharytska, O., Artemenko, Y., Bykova, T. & Ponomarenko, O. (2021) Digital discourse in the English-language fiction. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research.* The Czech Republic, 11/02-XXII, 87-90. Retrieved from: http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxii

29. Morozova, I. B. & Pozharytska, O.O. (2021). Literary Characters and their Verbal Mimicry through the Prism of Gestalt Analysis. *Arab World English Journal (AWEJ).* Volume 12. Number 2. June, 457-468. DOI: https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.31

30. Paivio, A. & Sadoski, M. (2013). Imagery and Text: A Dual Coding Theory of Reading and Writing. Routledge.

31. Pesotskij, V.A. (2010). Soderzhanie i sushchnost khudozhestvennoi literatury: opyt filosofskogo analiza [The content and the essence of fiction: the experience of philosophical analysis]. *Bulletin of Moscow State Regional University*. No. 2, 88-107. [in Russian]

32. Pozharitskaia, E.A. (2017). Bazovaya taksonomiia elektronnoi literatury: rody i vidy. [The basic taxonomy of electronic literature: genera and species]. *The Scientific Bulletin of Kherson State University, Linguistics Series: Coll. of Scientific works*. Edition XX. Kherson: KSU, 199-204. [in Russian]

33. Pozharitskaia, E.A. (2017). Digitalnaia literatura: kontseptualnaia sushchnost i osnovnye osobennosti. [Digital literature: conceptual essence and main features]. *Scientific Bulletin of the East European National University Named After Lesya Ukrayinka. Series: Philological sciences*, 6 (331), pp. 63−70. Lutsk: East European National University of Lesya Ukrayinka. [in Russian]

34. Pozharytska, O. O. (2021). Zhanrova taksonomiya videoihor. [Videogames Genre Taxonomy]. *Nova filolohiya*. Zbirnyk naukovykh prats′, 81. Vol. II, pp. 66-76. Zaporizhzhya : Vydavnychyy dim «Hel′vetyka». DOI https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-81-2-9 [in Ukrainian]

35. Project Gutenberg: Free eBooks. Retrieved from: https://www.gutenberg.org

36. Simanowski, R. (2003). Concrete poetry in analog and digital media. dichtung-digital. Retrieved from: http://www.dichtung-digital.org/2003/parisconnection/concretepoetry.htm

37. Skinner, B. *Programmed Learning – Operant Conditioning, Students, and Answers.* Retrieved from: http://psychology.jrank.org/pages/505/Programmed-Learning.html.

38. Todorov, C. (2006). *Pohodzhennya zhanriv. Ponyattya literaturi ta inshi ese. [The origin of genres. The concept of literature and other essays]*. Kyiv: Kyiv-Mohylanska Academy, 22-40. [in Ukrainian]

39. Gritsanov, A.A. (Ed.) (2001). *Noveishyi filosofskii slovar [The latest philosophical dictionary].* Minsk: Interpressservis: Book. House. (The world of encyclopedias). [in Russian]

40. Meshcheriakov, V. G., Zinchenko, V. P. (Eds). (2009). *Bolshoi psikhologicheskii slovar.* [Big Psychological Dictionary]. Moscow: AST Moscow. [in Russian]

41. Ozhegov, S. (2018). *Tolkovyi slovar russkogo yazyka [The Lexicon dictionary of the Russian language]*. Moscow: Mir i obrazovanie. [in Russian]

42. Tamarchenko, N. D. (2001). Rod literaturnii.[Literature Genus]. In: *Literaturnaia entsiklopediia terminov i ponyatii [Literary encyclopedia of terms and concepts].* Moscow, 882-894. [in Russian]

43. Timofeev, L. I. & Turaev, S. V. (Eds) (1974). *Slovnyk literaturoznavchikh terminiv.* [Dictionary of Literary Terms]. Moscow: Prosvitnitstvo. [in Ukrainian]

44. Tringham, N. & Langford, D. (2021). *Gamebook. The Encyclopedia of Science Fiction* (ed. by John Clute, David Langford, Peter Nicholls and Graham Sleight). London: Gollancz (updated 21 June 2021). Retrieved from: https://sf-encyclopedia.com/entry/gamebook.

1. Abrahams, A. (2003). *Don't touch me.* Retrieved from: https://www.bram.org/toucher/
2. *Code {poems} A compilation of poetry written in code (2012)* (ed. by Ishac Bertran). Barcelona: Impremta Badia. 192 p.
3. Jackson, Sh. (1997). *My Body − a Wunderkamer.* Retrieved from: http://www.altx.com/thebody/
4. Montfort, N. (2009). *Taroko Gorge.* Retrieved from: https://collection.eliterature.org/3/work.html?work=taroko-gorge.
5. Montgomery, R.A. (1998). *Track of the Bear.* NY: Skylark. 128 p.
6. Olsen, L. & Guthrie, T. (2005). 10:01. In: *Electronic Literature Collection*, Vol. 1, 2005. Retrieved from: https://collection.eliterature.org/1/works/olsen_guthrie__10_01.html.
7. Queneau, R. (1961). Cent mille milliards de poèmes. Paris: Gallimard.
8. Rettberg, S. (2012). *Tokyo Garage.* Retrieved from: https://nickm.com/taroko_gorge/tokyo_garage/
9. Strickland, S. & Jaramillo, C. L. (2002). V: Vniverse. The Iowa Review Web. Retrieved from: http://vniverse.com/

MAKE YOUR CHOICE: GAMEBOOKS AS DIGITAL LITERATURE PREDECESSORS

Pozharytska Olena Oleksandrivna
Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor,
Chair of English Grammar
Odesa Mechnykov National University
2, Dvoryanska Str., Odesa, Ukraine

The presented work is a close study of similarities and differences of printed fiction and its game-like interactive variant in modern English and deals with the problem of gamebooks as a new specific type of literature. The topicality of the paper follows from the lack of research dedicated to such fiction, on the one hand, and is motivated by the gnoseological necessity to outline the lingual peculiarities of this literature genre, on the other hand. The objective of the paper is to figure out the literary status of "Choose Your Own Adventure" fiction in modern literature studies and to reveal their verbal and nonverbal characteristics that make them a unique type of stories. The carried out analysis is aimed at determining the conceptual platform of such books, their essence as a type of multiverse and multimodality, and disclosing lingual peculiarities of their narrative. The investigation studies the notions of "fiction" and "game", at the intersection of which gamebooks lie and singles out their structural and compositional peculiarities. All that allows the author to draw a conclusion about gamebooks definitely being the predecessors of digital fiction. Though initially presented as hardcopies, "Choose Your Own Adventure" stories have always manifested the basic principle of videogames, providing the reader/player with a number of different possible modes of existence. Today, many of such books have moved online and exist as hypertext literature or mobile apps.

Key words: *gamebooks, fiction, digital fiction, multiverse, multimodality.*

УДК 811.161.135.035
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.27

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ФЕНОМЕНУ КОНОТАЦІЇ

Приходько Ганна Іллівна
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

У статті зроблено спробу аналітичного огляду представлених у мовознавстві підходів до визначення терміна «конотація» у лінгвокультурологічному аспекті. Висвітлено проблеми сучасного стану теоретичного опрацювання конотації, схарактеризовано змістове наповнення терміна, аргументовано його оптимальну дефініцію. Узагальнено підходи до розмежовування широкого і вузького розуміння конотації, акцентовано на синтезі обох підходів. Відокремлено два різновиди конотації – узуальну та оказіональну. Визначено структуру компонентів конотації у системі мови та мовлення, констатовано, зокрема, що в системі мови вона репрезентована трьома компонентами (експресивним, емоційним та оцінним), а в системі мовлення чотирма (експресивним, емоційним, оцінним і функційно-стилістичним). З'ясовано, що культурна конотація – це додаткові семантичні, емоційні, прагматичні або стилістичні відтінки узуального чи оказіонального характеру, що входять до семантики слова, виражаючи емотивно-оцінне ставлення до дійсності. Роль культурної конотації полягає у привнесенні до концептуальної системи мови того, що не є універсальним для всіх мов і у з'ясовуванні специфіки даної конкретної мови. Визначено функцію конотації в інтерпретації картини світу та формуванні концептосфери певного етносу. Доведено, що у межах вивчення культурної конотації у значенні мовної одиниці виділяється три культурно-марковані блоки значення: мотиваційне, оцінне, емотивне, які й інтерпретуються у семантичному просторі культури та співвідносяться з культурно-національними критеріями. Культурна інтерпретація як мовних сутностей у співвідношенні зі знаками культури, так і явищ запозичення конотацій дозволяє говорити про національно-культурні феномени та їх особливості в житті мовного колективу.

Ключові слова: *конотація; лінгвокультурологічних, концептосфера, картина світу, конотативний компонент; денотативний компонент*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Поняття конотації вкрай непросте. Цей термін охоплює різні сторони слова: «додатковий або маргінальний семантичний компоненти», «емотивні та експресивні», «модальні" та «оцінні», «прагматичні риси», «семантичні асоціації» та «стилістичні нюанси» тощо. Термін «конотація» використовується у різних галузях філологічного знання. Це і лексична семантика, і стилістика, і теорія виразності, інтертекстуальність. Конотація у явному чи прихованому вигляді наявна у концептуальному аналізі, у вивченні архетипів і міфологем повсякденної свідомості. Не зважаючи на значну кількість досліджень, присвячених цьому лінгвістичному явищу, на сьогодні не є повністю визначеним як статус конотації, так і її структура та межі функціонування. Студіювання конотації у лінгвокультурологічному аспекті є логічним продовженням проблеми внутрішньої форми мовного знака як лінгвокультурологічної категорії, що і зумовлює **актуальність** запропонованої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «конотація» настільки багатогранне, що набуває найрізноманітніших визначень залежно від царини застосування. У стилістиці «конотація» розуміється як стилістичне значення, пов'язане з емоційною оцінкою (Винокур, 2009), у перекладознавстві – прагматичне значення (Чередніченко, 2017), у лінгвокраїнознавстві – додаткова інформація, що має національне забарвлення (Верещагин, Костомаров, 1980), у психології – семантичні асоціації (Апресян, 2009) . У самій лінгвістиці конотація тлумачиться, як «асоціативні ознаки, що є частиною лексичного значення мовної одиниці». Крім того, наголошується, що конотації «формуються і досвідом комунікантів, і мовною системою й завжди поєднуються з певним для них розумінням» (Шаховский, 2009, с. 34–35).

Поняття «конотація» може трактуватися як у широкому, так і вузькому значенні. У першому випадку йдеться зазвичай про будь-який компонент, який доповнює предметно-понятійний або денотативний, а також граматичний зміст мовної сутності, при цьому виконуючи експресивну функцію. У другому випадку конотація розглядається як «компонент значення, смислу мовної одиниці, що виступає у вторинній для

неї функції найменування, що при вживанні в мові доповнює її об'єктивне значення асоціативно-образним уявленням щодо позначеної реалії на основі усвідомлення внутрішньої форми найменування, тобто ознак, співвідносних з буквальним змістом тропу або фігури мовлення, які мотивували переосмислення цього виразу» (Телия, 1998, с. 236).

Формулювання мети і завдань статті. Метою цієї статті є спроба визначити місце та специфіку конотації в контексті лінгвокультурології. Досягненню поставленої мети сприятиме реалізація таких **завдань**: 1) узагальнити проблеми сучасного стану теоретичного опрацювання конотації; 2) схарактеризувати змістове наповнення терміна «конотація», обґрунтувати його оптимальну дефініцію з погляду лінгвокультурології; 3) узагальнити підходи до розмежування широкого і вузького розуміння конотації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки ця розвідка має лінгвокультурологічну спрямованість, саме поняття «конотація» розглядається в ракурсі її зв'язку з національно-культурною специфікою та уточнюється терміном «культурно-національна (або культурна) конотація». На думку В.А. Маслової (Маслова, 2001, с. 53), поняття культурної конотації є ключовим у лінгвокультурології у зв'язку із завданнями цього напряму та визначається як експонент культури мовного знаку.

У традиційному лінгвістичному контексті конотація характеризується такими ознаками: а) конотація є семантичною сутністю; б) конотація узуально чи оказіонально входить у семантику мовних одиниць; в) конотація виражає емотивно-оцінне ставлення суб'єкта мови до дійсності при її позначенні у висловлюванні; г) конотація набуває стилістично маркованої форми у вигляді тропів; д) конотація створює експресивний ефект (Телия, 1998, с. 5).

Цілком ймовірно, що ця група ознак конотації як лінгвістичної категорії не є закритим списком, і в межах лінгвокультурологічного дослідження такий може бути розширений. Так, наприклад: а) конотація включає відсилання не до індивідуального користувача знаку – мовця, а до мовної спільноти (яку можна визначити як національно-культурна єдність) (Кобозева, 2000, с. 92); б) конотація об'єктивується у мовленні, зокрема, у формі псевдотавтологічних конструкцій типу «Х є Х». При дослідженні лінгвокультурологічної значущості конотації, необхідно звернутися до статусу ознак, які становлять її фундамент.

Деякі лінгвісти вважають, що конотація створюється внутрішньою формою, при цьому остання розуміється в широкому сенсі як будь-який образ, так чи інакше асоційований у свідомості мовців з попереднім значенням слова або висловлювання (Загнітко, 2012; Телия, 1998).

Існує думка, що конотація мовної одиниці утворена несуттєвими, але стійкими ознаками поняття, що нею виражаються, які матеріалізують прийняту в даному мовному колективі оцінку відповідного предмета або факту оточуючої дійсності (Говердовский, 1982, с. 71–77; Гумбольдт, 1985, с. 370–381; Птуха, 2011, с. 391–398).

Такий підхід до структури конотацій дозволяє зняти неясність щодо внутрішньої форми стосовно конотації з огляду на лінгвокультурологічний контекст: внутрішня форма мовного знаку співвідноситься з істотними ознаками, тоді як конотація – з несуттєвими, але стійкими. На основі цього природно припустити, що національно-культурна своєрідність мовного знаку може бути виявлена як на основі аналізу суттєвих, так і несуттєвих семантичних ознак. Очевидним є і існування змішаних типів національно-культурно-мотивованих ознак. Перший варіант національно-культурної специфіки мовного знаку розглядався раніше, звернення до конотації дає змогу виконати лінгвокультурологічну задачу з позицій аналізу несуттєвих ознак значення мовної одиниці. У цьому сенсі конотація отримує маркер «національно-культурна».

Синтез викладених положень та підходів до сутності конотації дозволяє дати наступне робоче визначення. Конотація є семантична сутність, що є оказіональною або узуальною частиною семантики мовних одиниць, створювана несуттєвими, але константними ознаками відповідного поняття у вигляді асоціативно-образного уявлення про фрагмент дійсності, виражає емотивно-оцінне ставлення суб'єкта до об'єкта і включає відсилання до особливостей національно-культур спільності.

Культурно-національні конотації мовних сутностей узуально супроводжують їх значення у формі образних асоціацій з еталонами, стереотипами та іншими культурними знаками та співвідносяться один з одним у вигляді когнітивних процедур, що надають цим конотаціям осмислення. Культурну конотацію можна визначити, як особливий тип знань, що актуалізується під час культурної інтерпретації, під якою розуміється процедура опосередкування мотиваційного, оцінного та емотивного компонентів зна-

чення мовної одиниці, представлених як галузь культурного знання у «ментальності» носія мови» (Ковшова, 2012, с. 13; Кочерган, 2006).

Отже, у межах вивчення культурної конотації у значенні мовної одиниці виділяється три культурно-марковані блоки значення: мотиваційне, оцінне, емотивне, які й інтерпретуються у семантичному просторі культури та співвідносяться з культурно-національними еталонами, стереотипами, що виступають як культурні знаки. Інтеракція асоціативного образу, створюваного ознаками поняття, та культурних знаків становить зміст національно-культурної конотації. Ця інтеракція може існувати лише в інтерактивному режимі, за наявності культурно-мовної компетенції, яка, з одного боку, «всмоктується з молоком матері», з іншого – з освоєнням еталонів та стереотипів групового досвіду, характерного для даної лінгвокультурної спільності (Телия, 1998).

На мовному рівні ця взаємодія втілюється в емоційно-оцінному змісті й існує у формі почуттів-стосунків, що відображаються у словниках у вигляді маркерів «несхвально, зневажливо, іронічно тощо». Це означає, що національно-культурна конотація насамперед свідчить про ціннісні категорії культури.

Дослідження конотацій у лінгвокультурологічному контексті висвітлює ще одну конотативну особливість, що часто спостерігається у мовних ситуаціях та відображає соціально-культурні зміни, які відбуваються у суспільстві. Конотації слів однієї мови зазвичай невідомі носіям іншої мови, тому при бажанні зняти негативні конотації, що є у споконвічного слова своєї мови, в нього вводиться шляхом запозичення еквівалент, позбавлений цих конотацій, який набуває конотативних значень, що пов'язані з уявленнями про ту країну, з мови якої взято синонімічну лексему.

Як наслідок, реалії рідної мови, що містять негативні оцінки та негативне ставлення, починають іменуватися інакше, очевидно, з метою згладити, завуалювати свій початковий зміст або надати йому більш вагомого статусу. Цілком ймовірно, що може спостерігатися і протилежний процес: іноземне слово, що не має негативних конотацій, запозичується іншою мовою і обростає додатковими негативними конотаціями у зв'язку з новою соціокультурною обстановкою.

Це можна спостерігати на прикладі фразеологічних одиниць. Фразеологізми виражають оціночно-емотивне ставлення мовця до фактів дійсності за допомогою їх образно мотивуючого відображення в мові. Метою таких фразеологічних одиниць є не опис дії, а її кваліфікація мовцем. Їх уживання провокується конфліктними ситуаціями та вчинками. Національно-культурна специфіка таких одиниць полягає в тому, що їхня експресивність пов'язана з нормативною картиною світу, обумовленою культурними категоріями соціуму. Її розкриття можливе через інтерпретацію образної основи. Культурна інтерпретація передбачає наступний алгоритм: а) співвідношення денотативного змісту одиниці з раціонально-оцінними установками культурної спільності, як результат – формування оцінного судження; б) співвіднесення мотивованого образу внутрішньої форми (мотиваційний компонент) з культурними установками, стереотипами, символами тощо, наслідком чого є формування емотивно-оцінної реакції як емоційного переживання будь-якої об'єктивної ситуації

Таким чином, конотативний компонент значення нарівні з іншими категоріями лінгвокультурологічного моделювання можна використовувати як основу культурної інтерпретації мовних сутностей. Конотація як фрагмент семантичного значення створюється несуттєвими, але стійкими ознаками, має відсилання до лінгвокультурної спільності, постає у вигляді асоціативно-образного уявлення про реальність, на мовному та мовленнєвому рівнях набуває різних форм, виражає емотивно-оцінне ставлення до об'єкта, пов'язане з еталонами, правилами, нормами поведінки, поширеними та прийнятими у даній лінгвокультурній спільноті. Культурна інтерпретація як мовних сутностей у співвідношенні зі знаками культури, так і явищ запозичення конотацій дозволяє говорити про національно-культурні феномени та їх особливості в житті мовного колективу.

У семантиці кожної мови є відображення як загальних культурних універсалій, та і своєрідності культури кожного конкретного народу. Своєрідність культури етносу зумовлює специфіку національного компонента мовної ментальності. Завдяки цьому у матерії мови виформовується концептуальний образ світу кожного конкретного ментально-лінгвістичного комплексу. У зв'язку з реалізацією національно-специфічного компонента мовної ментальності все частіше в лінгвістичній літературі йдеться про явище культурної конотації (Загнітко, 2012; Маслова, 2001; Птуха, 2011; Телия, 1998). Розглянемо природу цього явища та його зв'язок з культурним складником мовної ментальності.

Теорія конотації загалом в сучасній лінгвістиці дуже багата і вивчається в семіотичному, стилістичному, психологічному, філософському, логічному та семантичному аспек-

тах. Відповідно до традиційної точки зору, конотації властива ознака додатковості до денотативного аспекту значення. Емоційний, експресивний, оцінний і функціонально-стилістичний компоненти хіба що нашаровуються на основне (предметно-логічне, денотативне) ядро значення, іншими словами конотація вторинна стосовно денотації (Шаховский, 2009). У цій найбільш поширеній концепції конотації функціонально-стилістичні семи розташовуються на периферії значення, а предметно-логічні складають його ядро. Конотативний компонент лексичного значення – це місце безпосереднього дотику семантичних та прагматичних аспектів семіозису.

Прагматична обумовленість конотації є її суттєвою ознакою. Думки щодо співвідношення конотації і семантичної структури слова доволі розбіжні. Конотацію вважають забарвленням, додатковим змістом слова (традиційний підхід), її можуть відокремлювати від слова взагалі; часто конотацію включають до сигнифікату слова, імплікації і асоціації (Шаховский, 2009, с. 66). Мовна конотація – це супутні денотату семантичні та стилістичні елементи, що виражають суб'єктивні аспекти вербалізованого сприйняття людиною навколишнього світу (Птуха, 2011). А Ж. Карон говорить про конотацію, як про явище індивідуального порядку – ансамбль знань, асоційованих індивідом з конкретним словом (Caron, 1989 p. 91). Лінгвісти також визнають зв'язок конотативних та імпліцитних смислів (Загнітко, 2012; Кочерган, 2006). Маючи на меті описати сутність феномена культурної конотації, під конотацією будемо розуміти особливу надбудову над предметно-логічним змістом, що поєднує оцінну, емотивну експресивну і стилістичну функції, тим самим дотримуючись традиційної дефініції останньої.

Зв'язок мови з національною культурою багатогранний і різносторонній. Він закріплюється в образі світу національно-лінгвального співтовариства. Кожна лінгвокультура має власний культурний код, під яким тлумачаться стандартизовані мовні практики, що віддзеркалюють систему образів, які мають у межах даної етнокультури певне символічне значення. У зв'язку з описом культурних кодів дослідники використовують поняття національно-культурного компонента значення (Маслова, 2001). Воно є безпосереднім складником концепту «культурний фон». Культурний фон – це простір, в якому існує носій деякої культури у певний проміжок часу, комплекс художніх і нехудожніх знань, що характеризується рівнем і напрямом синтезу лінгвокультурної спільності. Вивчення конотацій, визначених культурним фоном як контекстом, представляє, з нашої точки зору, особливий інтерес.

Культурна конотація як фактор, що репрезентує лінгвокультурну специфіку того чи іншого співтовариства, виникає як результат інтерпретації асоціативно-образного складника за допомогою співвіднесення його з культурно-національними еталонами та стереотипами. Природу культурної конотації можна пояснити так: культурологічні значення, що супроводжують слово, є приналежністю лише певної мови, тому слово, як історико-культурна сутність, може бути цілком зрозумілим, а його значення осмислене у повному обсязі лише у контексті національної культури.

У кожній мові, у кожній культурі виникають свої специфічні конотації. Механізм їх виникнення пов'язаний із інтенсифікацією окремих аспектів значення. Вирішальним фактором є яскравість внутрішньої форми слова, з урахуванням якої з'являються найстабільніші асоціації, які формують основу конотацій. Зазвичай із денотату вичленовуються окремі ознаки, образ яких постає у внутрішній формі конотативного слова.

Специфіка оцінної картини світу кожної національно-лінгвокультурної спільноти визначається саме сукупністю конотацій культури, властивих даному об'єднанню. Культурні конотації, таким чином, – це не просто інформація про культурні особливості конкретного етносу, це «оцінний ореол» лінгвокультури. Принагідно зазначимо, що конотація несе потенційні номінативні ресурси мовної системи; конотативне слово має здатність як створювати, так і утримувати глибинний смисл, що перебуває у складних взаємовідносинах із семантикою слова, закріплюючи його у мові, тим самим створюючи культурно-национальну мовну картину.

Важливою характеристикою культурної конотації є те, що вона може бути схарактеризована як «установка на дискурс». Культурна конотація є мовною функцією пам'яті, вона обумовлює розпізнавання (загальний культурний код сьогодення) та пригадування (загальний культурний код минулого) слів, словосполучень у їхніх стосунках до типу дискурсу. Вона може забезпечувати стійкість словосполучень. Не випадково ми говоримо про особливу роль фразеологізмів та метафор у репрезентації культурної конотації. Лише завдяки культурній конотації встановлюється зв'язок із народно-поетичним дискурсом, який є скарбницею та сховищем досвіду етносу.

Взаємодія асоціативної основи з культурою, що реалізується в культурних конотаціях, дозволяє виділяти культурні домінанти з опертям на фразеологізми та паремії. Однак, як справедливо зазначається багатьма дослідниками (Вежбицкая, 1999; Маслова, 2001; Птуха, 2011), існують смисли, які вербалізуються у всіх мовах світу універсально, тому не всі фразеологізми та не вся пареміологія містять культурні конотації.

Складність реконструкції культурних конотацій випливає з їхньої інтегрованості (майже повної) у царину конвенційної імпліцитності. Ознаками будь-якої імпліцитної інформації є, по-перше, розуміння інформації, по-друге, факультативність сприйняття, по-третє, можливість експлікації при перефразах і зв'язок з мовленнєвими актами. Суб'єкт мовлення не завжди усвідомлює культурну конотацію; що сприймається далеко не за будь-яких умов спілкування. Але вона завжди може бути передана експліцитно, описово, і може не стосуватися конкретного типу мовленнєвого акта, а завжди пов'язана з тим чи тим дискурсом.

Культурна конотація – це та додаткова по відношенню до денотативного значення прикмета, що несе в собі інформацію про національно-культурний досвід. Саме національний досвід визначає характерологічні особливості мови на всіх її рівнях. З огляду на специфіку мови у свідомості мовців виникає певна мовна картина світу, крізь призму якої людина бачить світ. Мовна картина світу – це вироблене багатовіковим досвідом народу та здійснюване засобами мовних номінацій зображення всього існуючого як цілісного та багаточасткового світу.

Культурні концепти, що формують її, представлені в ній по-різному та інтерпретуються носіями мови через культурні конотації. Оскільки культурні конотації здебільшого є сферою імпліцитних знань, які не завжди зрозумілі навіть носіям мови, то для представників інших лінгвокультур, а також з метою наукового опису, формою інтерпретації культурних конотацій (і через неї – інтерпретації змісту культурних концептів) є не тлумачення, а культурний коментар, завданням якого виступає інтерпретація взаємозв'язків: Мова vs. Дискурс.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна зробити висновок про важливу роль культурної конотації в інтерпретації культурної картини світу, в концептуалізації та формуванні концептосфери. Саме тому концепт називається «згустком культури» та зауважується, що його потенціал залежить від культурного досвіду особистості. Спираючись на поняття культурна конотація, ми виходимо як на концептосферу національної мови – носій колективної свідомості, так і на концептосфери конкретних індивідів.

Таким чином, функція культурної конотації полягає у привнесенні до концептуальної системи мови того, що не є універсальним для всіх мов і у з'ясовуванні специфіки даної конкретної мови. Зміст культурної конотації – це результат інтерпретації відповідно до культурно-мовної компетенції носіїв мови тих чи інших знаків мови зі знаками «мови» культури». Культурні конотації, що реалізуються в комунікаціях представників певного ментально-лінгвального комплексу, у своїй сумі визначають тип лінгвокультури, до якого належить цей комплекс і задають його базисні атрибути.

Перспективу дослідження вбачаємо в з'ясуванні особливостей реалізації культурологічних особливостей конотації в розрізі дискурсології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Исследования по семантике и лексикографии. Т. I: Парадигматика. М.: Языки славянских культур, 2009. 568 с.

2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. I. Введение. М.: Наука, 1999. С. 263–305.

3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова М.: Русский язык, 1980. 320 с.

4. Винокур Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц. М.: Либроком, 2009. 240 с.

5. Говердовский В.И. Диалектика коннотации и денотации (Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике). *Вопросы языкознания*. 1982. № 2. С. 71–77.

6. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. С. 370–381.

7. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: Поняття і терміни : [у 4 т.]. Т. 2. Донецьк : ДонНУ, 2012. 350 с.

8. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика М.: УРСС, 2000. 350 с.

9. Ковшова М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии. Коды культуры. М.: УРСС, 2012; 2-е изд. 456 с.

10. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства: [підручник]. Київ: Академія, 2006. 424 с.

11. Маслова В.А. Лингвокультурология. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.

12. Птуха В.А. Конотація як результат взаємозв'язку мови і культури. *Сучасні дослідження з іноземної філології.* 2011. Вип. 9. С. 391–398.

13. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира.* М.: Наука, 1998. С. 173–189.

14. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. М.: Едиториал УРСС, 2009. 208 с.

15. Чередніченко О.І. Переклад. Культура. Ідентичність. Київ: КНУ, 2017. 224 с.

16. Caron A.J. Precis de psycholinguistique. P.: PUF, 1989. 259 p.

REFERENCES

1. Apresyan, Yu.D. (2009). *Issledovaniya po semantike i leksikografii. T. I: Paradigmatika.* [Studies in semantics and lexicography. V. I: Paradigmatics]. M.: Languages of Slavic cultures. [in Russian].

2. Vezhbitskaya, A. (1999). *Ponimaniye kul'tur cherez posredstvo klyuchevykh slov. I. Vvedeniye.* [Understanding cultures through keywords. I Introduction]. M.: Nauka. P. 263–305. [in Russian].

3. Vereshchagin, Ye.M., Kostomarov, V.G. (1980), *Lingvostranovedcheskaya teoriya slova.* [Linguistic and regional theory of the word]. M.: Russkiy yazyk. [in Russian].

4. Vinokur, T.G. (2009). *Zakonomernosti stilisticheskogo ispol'zovaniya yazykovykh yedinits*.[Patterns of stylistic use of language units]. M.: Librokom. [in Russian].

5. Goverdovskiy, V. I. (1982). Dialektika konnotatsii i denotatsii (Vzaimodeystvie emotsionalnogo i ratsionalnogo v leksike). [Dialectics of connotation and denotation (Interaction of the emotional and rational in vocabulary)]. *Voprosyi yazyikoznaniya* [*The questions of Linguistics*]. № 2, 71–77. [in Russian].

6. Gumboldt, V. fon. (1985). *Yazyk i filosofiya kulturu.* [Language and philosophy of culture]. M.: Progress. P. 370–381. [in Russian].

7. Zahnitko, A. P. (2012). *Slovnyk suchasnoi linhvistyky: Poniattia i terminy.* [Dictionary of Modern Linguistics: Concepts and terms]. [u 4 t.]. Donetsk: DonNU. [in Ukrainian].

8. Kobozeva, I.M. (2000). *Lingvisticheskaya semantika.* [Linguistic semantics]. M.: URSS. [in Russian].

9. Kovshova, M.L. (2012). *Lingvokul'turologicheskiy metod vo frazeologii. Kody kul'tury.* [Linguistic and cultural method in phraseology. Culture codes]. M.: URSS. [in Russian].

10. Kochergan, M.P. (2006). *Osnovu zistavnogo movoznavstva* [pidruchnuk]. [Fundamentals of comparative linguistics]. Kyiv: Akademiya. [in Ukrainian].

11. Maslova, V.A. (2001). *Lingvokul'turologiya.* [Linguoculturology]. M.: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya». [in Russian].

12. Ptuha, V.A. (2011). Konotatsiya yak rezultat vzaemozvyazku movy i kultury. [Connotation as a result of the relationship between language and culture]. *Suchasni doslidzhennya z inozemnoyi filolohiyi.* [*Modern research in foreign philology*]. 9, 391 – 398. [in Ukrainian].

13. Teliya, V.N. (1998). Metaforizatsiya i yeye rol' v sozdanii yazykovoy kartiny mira. [Metaphorization and its role in creating a linguistic world view]. *Rol chelovecheskogo faktora v yazyke: Yazyk i kartina mira.* [*The role of the human factor in language: Language and the world view*]. P. 173–189. [in Russian].

14. Shakhovskmy, V.I. (2009). Kategorizatsiya emotsiy v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka. [Categorization of emotions in the lexical-semantic system of language]. M.: Yeditorial URSS. [in Russian].

15. Cherednichenko, O.I. (2017). Pereklad. Kultura. Identychnis.t [Translation. Culture. Identity]. Kyiv: KNU. [in Ukrainian].

16. Caron, A.J. (1989). Precis de psycholinguistique. P.: PUF. [in French].

LINGUOCULTURAL PARAMETERS OF THE CONNOTATION PHENOMENON

Prihodko Ganna Ilivna

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of English Philology and Linguodidactics
Zaporizhzhia National University
66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia, Ukraine

The article proposes the analytical review of approaches to the definition of the term «connotation» in the linguoculturological aspect. The problems of the the theoretical interpretation of the connotation's current state are discussed; the essence of this phenomenon and its optimal definition is characterized. The demarcation of the wide and narrow types of connotation are pointed out; the emphasis is put on the synthesis of both approaches. Two different kinds

of connotation have been adopted – the usual and the occasional. The structure of the connotation components in the system of language and speech was determined. It was stated that in the system of language there are three components (expressive, emotional and evaluative), and in the system of speech four components are distinguished (expressive, emotional, evaluative and functional-stylistic). It is stressed that the cultural connotation has also semantic, emotional, pragmatic, or stylistic shades of a usual or casual character, which are the components of the word semantics that express emotive-evaluative attitude to the reality. The role of cultural connotation is in the addition to the facts of conceptual system, which are not universal for all languages, and in clarification of the specific features of the definite language. The function of connotation in the interpretation of the world view and the formation of the conceptosphere of the ethnos are assigned. It has been shown that within the boundaries of cultural connotation in the meaning of the language unit three culturally marked blocks of meaning can be distinguished: motivational, evaluative, emotive, which are interpreted in the semantic space of culture and are correlated with cultural and national criteria. The cultural interpretation of the language essences in the correspondence with signs of culture, and the phenomena of the borrowed connotation allow us to speak about the national and cultural facts and their peculiarities in the life of the language community.

Key words: *connotation; linguoculturological, conceptosphere, world view, connotative component; denotative component.*

УДК 811.161.2'373
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.28

СЛОВЕСНО-СИТУАТИВНИЙ КОМІЗМ У ТВОРІ Г. ГУСЕЙНОВА «СТАНЦІЙНІ ПАСТОРАЛІ (СПОВІДЬ ДИТИНСТВА)»

Рибалка Ярослава Іванівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
проспект Гагаріна,72, Дніпро, Україна

Майборода Наталія Григорівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
проспект Гагаріна,72, Дніпро, Україна

У статті досліджено словесні, ситуаційні та словесно-ситуаційні засоби створення комічного у творі Придніпровського письменника Григорія Гусейнова «Станційні пасторалі. Сповідь дитинства». Творча індивідуальність автора, його світосприймання та світовідчуття, ставлення до явищ навколишньої дійсності й оцінка їх – усе це позначилося на доборі та організації мовних засобів. Як письменник Григорій Гусейнов сформувався, убираючи в себе набутки фольклорного гумору, традиційні надбання комічного української літератури, а також все те краще, що створили гумористи інших літератур. Творчість Григорія Гусейнова як гумориста не позбавлена суто патріотичних українських образів та мотивів. Позаяк зміст ситуації і слова, що його передають, становлять різні сфери, то на підставі цього розрізняємо ситуаційний комізм і словесний, ситуаційні засоби сміху і словесні. Змістові, як і слову, притаманна своя специфіка, що зумовлюється природою ситуації. Остання може бути комічною. Слово також може спричиняти сміх. Гумор, що викликається змістом ситуації, є ситуаційним. Виділено такі ситуаційні засоби: другорядне, третьорядне, таке, що за певних обставин не має прямого відношення до справи, висувається на передній план, а основне виступає на останньому місці; суто місцеве або маловідоме подається як загальновідоме; про незаперечну істину говорять з сумнівом; завуальоване змалювання негативних явищ; характеристика дійових осіб через ситуації, у яких вони опиняються, або ж через їх дії; суржик для ускладнення ситуацій, що і робить ситуації комічними. Унаслежнено проміжну групу засобів створення комічного – словесно-ситуаційну, зокрема два її типи: індивідуально-авторські та традиційні засоби. До перших віднесено: комічні словесно-ситуаційні евфемізми; пошук контрастно синонімічного слова для протиставлення, нагромадження риторичних питань; словесно-ситуаційний алогізм; гіперболізація ситуації з використанням контрастного слова; несумісні словесно-ситуаційні прикладки. Традиційні засоби визначено такі: використання фразеологізмів (фразеологізми як стійкі словесні поєднання з вузькою, але більш чіткою ситуацією і фразеологізми з різко вираженою ситуацією широкого плану); стійкі лайливі слова, що не втратили змістового значення; використання рядків з пісень та віршів, які, створюючи фон для епізоду, підсилюють контраст. Виявлені й досліджені мовні засоби комічного свідчать про те, що письменник вміє знаходити найвиразніші можливості українського слова у створенні комічного.

Ключові слова: *мовні засоби, комічне, гумор, контраст, індивідуально-авторські словесно-ситуаційні засоби створення комічного, евфемізми, риторичні питання, суржик.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мова й емоції – дві надзвичайно важливі категорії існування у сучасному світі. Тому дослідження ролі та функцій мовних засобів, що ці емоції виражають, є досить актуальним на сьогоднішній день, адже, дізнавшись мету вживання автором тих чи тих емотивних мовних одиниць, з'ясовуємо способи свідомого і підсвідомого впливу автора на розум та емоції читача, виявляємо особливості та специфіку особистого стилю автора.

Творча індивідуальність автора, його світосприймання та світовідчуття, ставлення до явищ навколишньої дійсності й оцінка їх – усе це позначається на доборі та організації мовних засобів. Особливо яскраво це можна побачити на прикладі комічного твору, де мовні засоби створення гумору мають найрізноманітнішу природу. Зазвичай комічне ґрунтується на контрастах, які утворюються внаслідок невідповідності явища звичним нормам.

На нашу думку, визначення закономірностей творення й уживання мовних засобів коміч-

ного залишає ще широке поле для аналізу. Загальновідомо, що в основі комічного лежать контрасти, однак більшість дослідників часто обмежуються тільки констатацією мовних компонентів комічного у тексті. Нерідко словесні контрасти згадано епізодично, без заглиблення у сутність словесних засобів комічного, без з'ясування причин уживання і способів творення. Це зумовлює актуальність нашої праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у питання дослідження теорії комічного зробили такі вчені, як Б. Дземидок, А. Дмитрієв, Л. Карасьов, О. Лук, В. Пропп, С. Дейвіс, Род А. Мартін. Мовні засоби утілення комічного висвітлено в роботах І. Арнольд, М. Брандес, Н. Наєр, Б. Совінскі, Дж. Морреалл. Дослідженню засобів комічного у творчості українських письменників присвячено ряд статей і дисертаційних досліджень, зокрема Д. Кіт «Патріарх українського гумору: Павло Глазовий», Б. Пришва «Прийоми словесного комізму в творах Остапа Вишні», А. Чоботько «Сміх і сатира у М. Гоголя» та ін.. У них описано значну кількість мовних явищ, що спричиняють сміх, виявлено специфічне у їх застосуванні, властиве тому чи іншому письменникові.

Наразі поза увагою дослідників залишається творчість талановитого сучасника, журналіста, редактора, письменника Придніпров'я Григорія Гусейнова, який розпочав свою творчу діяльність наприкінці XX століття.

Мова творів Гусейнова колоритна, сюжет композиційно простий, письменник звертається до різноманітних і часто дуже оригінальних мовно-стилістичних засобів комічного, досягаючи виразності в змалюванні характерів і ситуацій.

Дослідники творчості Григорія Гусейнова – Іван Андрусяк, Ярослав Голобородько, Василь Слапчук та інші – у своїх працях звертають основну увагу на висвітлення ідейної спрямованості творчості письменника, але жодної фундаментальної праці не присвячено мові його творів, не досліджено мовні засоби створення комічного у письменника. Це й породжує новизну пропонованого дослідження.

Найповніше висвітлює творчість Григорія Гусейнова Ярослав Голобородько. У своїх статтях «Реставрація часу» (Голобородько, 2004) та «Апокастасис» (Голобородько, 2007) він аналізує масштабний художньо-дослідницький проєкт Григорія Гусейнова «Господні зерна», називаючи його «непересічним явищем у помежів'ї XX–XXI століть» (Holoborodko, 2004, p. 169). Автор статті зазначає, що простежується розростання і трансформація первинного задуму автора: зібрати «Господні зерна», щедро розсипані по українській історії; прагнення автора описати, змалювати, дослідити, популяризувати долю українського світу в мегасвіті людства. Врешті, дослідник називає цей проєкт образно-документальною семіотикою України: книга вийшла в восьми томах, з 1984 по 2004 рік (Holoborodko, 2004, p. 170). Ярослав Голобородько зазначає, що є всі підстави схарактеризувати «Господні зерна» і як роман-дослідження, і як художню динаміку історії, і як роман-подорож, і як роман-енциклопедію (Holoborodko, 2004, p. 175). В іншій статті автор відзначає, що книга Григорія Гусейнова повертає українській «культурі та історії тисячі імен і постатей», а також безліч справ та подій (Holoborodko, 2004, p. 163).

Інший дослідник – Іван Андрусяк – у своїй статті «Останні тарпани. Про книгу Григорія Гусейнова «Господні зерна» (Андрусяк, 2003) пише про значення «Господніх зерен» як художньо-документального життєпису. Про ту важку працю, яку зробив Григорій Гусейнов, щоб зібрати «зерна» і відновити історію. Автор статті згадує про композиційне значення вставлених новел, які, «як «нитки», зшивають документальні фрагменти оповіді» (Andrusiak, 2003, p. 5).

Один із дослідників, Василь Слапчук, присвятив свою статтю «Незаймані пташині гнізда» (Слапчук, 2001) дослідженню ідейно-тематичного спрямування роману Григорія Гусейнова «Станційні пасторалі» (Сповідь дитинства). «Невигадливість» і «безхитрісність» сюжету роману автор статті пов'язує саме з жанром – роман-сповідь (Slapchuk, 2001, p. 164). Слапчук акцентує увагу на «неквапливій» мові твору, її простоті і в той же час яскравості, відвертості. Автор не обходить увагою почуття гумору Гусейнова, його самоіронії та вдалому змалюванні подій через «призму дитячого бачення навколишнього світу» (Slapchuk, 2001, p. 164).

Формулювання мети і завдань статті. Григорій Гусейнов майстерно використовує багатство української літературної мови та звертається до невичерпного джерела народної мови. Мова його творів характеризується простотою, образністю, яскравим комічним колоритом, експресивністю та емоційністю. У ній переважає народно розмовна стихія з використанням пісенних мотивів, афоризмів, приказок, прислів'їв тощо. Саме тому ставимо на **меті** дослідити засоби словесно-ситуаційного комізму у романі Григорія Гусейнова «Станційні пасторалі (Сповідь дитинства)». Бачимо перед собою такі **завдання**: визначення етапів наукового пошуку; визначення внутрішньої

структури об'єкта дослідження; характеристика ситуативних засобів створення комічного; аналіз словесно-ситуативних засобів створення комічного.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття ситуації слід розуміти по-різному: у широкому розумінні – це процес, дія, відношення одного предмета до іншого, їх взаємодія, зміна тощо. Інакше кажучи, ситуація – це об'єктивна реальна дійсність. У вузькому розумінні ситуація – це якийсь окремий акт дійсності.

Маючи таке могутнє знаряддя, як мова, людина може уявно створювати ситуації, що в реальному світі не існують, тобто уявні. Фіксуємо приклади уявних ситуацій у романі Григорія Гусейнова «Станційні пасторалі»: *«Я лежав у темряві й гадав: з чого ж вона почне мене поїдати, та відьма з темряви?» (1, с. 245); «Без сумніву, Творець вигадав цих комах щоб лякати дітей і вагітних жінок» (1, с. 209); «При бажанні можна провести геологічні дослідження й розпочати промислові розробки покладів олії» (1, с. 128).*

Відмінності між явною ситуацією й уявною як процесами немає. Проте з позиції змісту ці ситуації різняться. Явна ситуація – це та, що реально існує, правдива. В уявній або вступають у відношення нереальні предмети, або відношення між реальними речами є умовними чи такими, що насправді не існують. Проте немає уявної ситуації, де б не було або реальних, або подібних до них предметів, відношень, дій тощо.

Оскільки зміст ситуації і слова, що його передають, становлять різні сфери, то на підставі цього можна розрізняти ситуаційний комізм і словесний, ситуаційні засоби сміху і словесні.

Змістові, як і слову, притаманна своя специфіка, що зумовлюється природою ситуації. Остання може бути комічною. Слово також може спричиняти сміх. Гумор, що викликається змістом ситуації, назвемо ситуаційним.

При ситуаційному комізмі смішним є зміст, а не слова, якими він передається. Наприклад: *«Я вирішив, що одразу ж після мого викриття поїзд розвернеться і поїде знов на нашу станцію» (1, с. 201).*

В основі ситуаційних засобів лежать комічні змістові відношення між предметами, явищами. Вони й визначають сутність самого засобу. Григорій Гусейнов, вибудовуючи комічно-контрастні відношення між предметами, явищами, використовує різні ситуаційні засоби гумору:

1) Другорядне, третьорядне, таке, що за певних обставин не має прямого відношення до справи, висувається на передній план, а основне виступає на останньому місці, начебто малозначуще: *«Готуючись до поїздки, я також забрав з собою найцінніше, що було в мене: мідний гвіздок, що його колись знайшов у ставку в Лисі Горі, дві патронні гільзи, подаровані мені Толькою Полокою, й ніпель від камери велосипедного колеса з ще зовсім цілою білою гумкою, який я колись підібрав на вулиці» (1, с. 193).*

2) Суто місцеве або маловідоме видають як загальновідоме: *«Щось тоді ми вперше й стали свідками гіркого плачу досі нам невідомої дівчинки Люди» (1, с. 218).*

3) Про незаперечну істину говорять із сумнівом: *«Вона каже, в Москві є велика червона споруда, Кремль називається, що ж, повіримо» (1, с. 134).*

4) Уникаючи негативних характеристик, автор завуальовує їх: *«Нарешті я змикитив: батькові треба було так робити, щоб не взнали про це наші пройди сусіди – Цьоми, а особливо дядько Зазимко, якого за очі всі на Чкаловській називали не інакше, як «навушник»…» (1, с. 42); «Чи героїчні воїни проспали свій ешелон, чи круто загуляли в станційних дівок, історія цього не уточнює...» (1, с. 129); «…через хронічні надлишки в елеваторському медпункті спирту, який самі ж фельдшери змушені були безперервно знищувати» (1, с. 191); «Йому треба було лише мовчати, всміхатися й не пити горілки» (1, с. 225).*

5) Автор прямо висловлює своє ставлення через мову героїв роману: *«У кого в хаті немає свєту, там живуть дурні люди» (1, с. 123); «Очевидно, проблема навчитися читати його взагалі не займала. Значно важливішим було з'ясувати, коли все ж таки зуміє вийти заміж його славна підопічна» (1, с. 178).*

6) Цілу низку ситуацій автор присвятив змалюванню «війни» за кізяки, що надає роману непідробний комічний відтінок: *«Існував неписаний закон: ніхто не мав права брати кізяків навпроти чужого двору» (1, с. 94); «Особливою удачею вважалося, коли якраз навпроти твого двору лунко падало нерівною стрічкою десяток охристих, твердих і одночасно неймовірно ніжних і теплих киваликів» (1, с. 94); «Сусіди навперейми вибігали хто з чим, аби бути на вулиці біля кізяка першими, не вгавити неповторної щасливої миті» (1, с. 94).*

7) Григорій Гусейнов подає нам характеристику дійових осіб через ситуації, у яких вони опиняються, або ж через їх дії: *«Й тепер Вєра вже відкрито демонструвала з себе психічно хвору» (1, с. 254); «…гуртом, ніби за чиєїсь команди, високо підстрибували, ойкаючи й матюкаючись, щойно авто втрапляло колесами навіть до найменшої ями. Найризикованіші із*

пасажирів випробовували себе, займаючи місця в самісінькому хвості машини…» (1, с. 64); «Дід Онисько горнув на всі боки такими матюками, що наш старий годинник на стіні тут же став заїдати» (1, с. 170).

8) Також він використовує комічні контрасти: *«Щоденно обсипаючи одна одну прокльонами, гаряче доводячи всій принишклій вулиці, втомленій багаторічним конфліктом, власне янгольське походження…» (1, с. 80); «Рентабельна, малогабаритна тварина сміливо могла би претендувати на почесне місце на гребні нашої станції поруч із зображенням цистерни з-під мазуту та умовного портрета замурзаного машиніста паровоза» (1, с. 119).*

9) Автор досягає іронії за допомогою зображення елементів портрету: *«…груди Клавдії, виставлені далеко наперед, напоказ, були свідченням розцвіту рідної вітчизни» (1, с. 34).*

10) Наскрізний сюжет роману присвячений зображенню життя маленького Григорія, тому автор не міг уникнути ситуацій, які, головним чином, спричинює уява та поведінка хлопчика: *«Щось мені підказувало, що вже надходив час плакати» (1, с. 200); «Відчувши себе незалежним від кошеняти та пряника, я твердо взяв себе в руки…» (1, с. 207); «Іван Кирилович твердо сказав, що без аналізів мене наступної осені в школу не приймуть ні за які гроші. Напевно, мушу оті «аналізи» нести в клас…» (1, с. 208); «Я був впевнений, що то у діда Ониська коза крала тютюн і миттю його ковтала» (1, с. 119).*

11) Для досягнення комічного ефекту автор використовує суржикове мовлення батька головного героя, що і робить ситуацію комічною:

«Мати, відряджаючи батька в Піщаний Брід для того, щоб мене «оформили», суворо йому наказала, щоб сина записали Василем але паспортистка-реєстраторша жодного з батькових слів, якими він старанно переповідав материне прохання, не розуміла. Але й зустрічні пропозиції паспортистки-реєстраторші батько також категорично відхиляв. Ситуація складалася критично: я міг залишитися без імені. З пізніших розповідей матері виглядало все це непорозуміння приблизно так. Батько, як йому здавалося, чітко й зрозуміло проказував: «Василь», але його ніби не чули, а тільки перепитували: «Шура? Миша? Гриша?..» Але батько знову повторював навчене матір'ю: «Василь...» Діалог міг перерости в конфлікт. І тоді, порадившись, паспортистка на свій страх і ризик записала мене Григорієм.

Документ батькові віддали і він, переконаний, що материне завдання виконав повністю і якісно, пішки протопав класичних дев'ять кілометрів» (1, с. 57–58).

У контексті можуть поєднуватися і ситуаційні засоби гумору, і словесні: *«Я не мав уявлення, що значить слово «приамурські», але вважав, що це їхня – партизанів – характеристика» (1, с. 234).* На цьому прикладі бачимо нерозривний зв'язок між словесними засобами гумору та ситуаційними. Якщо прибрати один з компонентів, що створюють комічне, то сама ситуація перестане бути смішною. Засоби гумору, у яких слово і ситуація становлять нерозривну єдність при створенні контрасту, тлумачимо як словесно-ситуаційні.

У романі виділяємо як індивідуально-авторські словесно-ситуаційні засоби комічного, так і традиційні.

Індивідуально-авторські. Комічні словесно-ситуаційні евфемізми. Усі зазначені вище причини створення комічного словесними евфемізмами спричиняють також і словесно-ситуаційні. Відмінність між цими видами евфемізмів – у їх структурі. До комічних словесно-ситуаційних відносимо ті, що становлять цілу групу слів і передають ситуацію, яка виступає на місці грубого слова: *«І тут я здогадався, що зараз стане у нагоді та частина тіла, на якій я взимку спускаюсь з гори» (1, с. 24).*

Контраст виникає тоді, коли евфемізовано предмети, назви яких не слід заміняти, це зроблено з удаваної скромності: *«Проворне прозоре питво вмить звеселяє чоловіків за фанерним столом» (1, с. 35).*

Своєрідним прийомом творення комічних словесно-ситуаційних евфемізмів, що його застосовує Григорій Гусейнов, є передача вульгарних виразів словами, які самі не є грубими. Із таких слів письменник створює ситуацію: *«Дід Онисько наче сирена: відразу було чутно кодові слова, якщо хтось крав черешні: «щоб тобі», «стережись поганцю», «готуй для шиї мотузок» (1, с. 133).*

Григорій Гусейнов не тільки творить комічні словесно-ситуаційні евфемізми, а й користується фольклорними: *«Сил вже не було, і половина з нас побігла до вітру…» (1, с. 43).*

Автор використовує нагромадження риторичних запитань: *«Знаючи її патологічну підозрілість, я повинен був блискавично швидко програти всі можливі варіанти відповідей на питання: а) чому це я не в школі? б) що тримаю в руці? в) з якої напасті такий заспаний?» (1, с. 255).*

Словесно-ситуаційний алогізм: у контекст вводиться слово, яке, змінюючи ситуацію, перетворює її в абсурд: *«…вимінювати обкладинки*

на цигарки або перебивки, офіційно звалося спекуляцією» (1, с. 36); «Напруга біля Ониськової печі стояла така, що сміливо можна було вимикати залізничну електростанцію, а провід безпосередньо підключати до чкаловських намагніченого жіноцтва» (1, с. 251); «…рай таки існує (він – в Одесі, в стінах саме цього лікувального закладу)…» (1, с. 242).

Гіперболізація ситуації з використанням контрастного слова: *«…моє персональне ложе. Встановили його без зайвих урочистостей за грубкою. Дід Онисько цей помітний у моїй біографії факт прокоментував лаконічно: «Курорт…» (1, с. 243); «…й хоча б на один день він таки стане всемогутньою постаттю патріархальної Герасимівки» (1, с. 251); «Мати з кількома сусідками-активістками йшли делегацією до діда Ониська, вести дипломатичні переговори про піч» (1, с. 250); «Тоді я згадав плодожерку, ніколи її не бачив, але, мабуть, це щось з іклами і волохате» (1, с. 57).*

Несумісні словесно-ситуаційні прикладки. Як відомо, прикладка – це означення, що виражається іменником і узгоджується з означуваним словом у відмінку. Однак у прикладках, що викликають сміх, поєднано предмети або малоподібні, або зовсім не подібні, або несумісні за якостями, розмірами і т. ін.: *«Коза-квіткарка…» (1, с. 248); «…ведмедик-парашутист…» (1, с. 249); «…гусак-педагог тітки Марійки…» (1, с. 251).*

Автор використовує для зображення іронічних ситуацій іншомовні слова, уживаючи їх як контраст до українських лексем: *«наївного станційного шестирічного хлопчака до дверей того самого містичного санаторію…» (1, с. 237); «Фікус хронічно потерпав від безсовісно-фамільярного ставлення до себе з боку юного покоління санаторійців, якому хронічно не вистачало вітамінів» (1, с. 241); «І от, аби належно відомстити своїм кривдникам, підступна тітка Роза затіяла гігантський альтернативний квітник безпосередньо в себе на городі, категорично відмовившись садити картоплю, квасолю й усю іншу мало оригінальну й нехудожню городину» (1, с. 247).*

Традиційні засоби. Використання фразеологізмів. Фразеологізми як стійкі словесні поєднання з вузькою, але більш чіткою ситуацією і фразеологізми з різко вираженою ситуацією широкого плану відносимо до словесно-ситуаційних засобів комічного. Вираз стає фразеологізмом завдяки своїй влучності, що досягається тоді, коли він вичерпно передає думку або містить у собі вдало зримовані слова, епітет, метафору, порівняння чи інші художні засоби, що досить виразно характеризують предмет, ситуацію: *«Телята ревнули, собаки брехнули, а ти разом з ними…» (1, с. 103); «…нехай іде воно все гострим колом, осипається й мелеться на борошно» (1, с. 148); «Коло дівки парубонько півнем козириться» (1, с. 161); «…як не вертись, собако, а хвіст таки ззаду» (1, с. 166).*

Для створення комічного ефекту Григорій Гусейнов широко використовує фразеологізми, що описують гумористичні ситуації: *«Робить їм тут нема чого, от і бісяться з жиру. Луччє б їхали в колхоз…» (1, с. 31); «Щоб мати право сидіти з нами в школі, тобі, засранцю, ще треба з'їсти мішок смаженої полови…» (1, с. 185).*

Отже, продовжуючи традиції української гумористики, Григорій Гусейнов широко використовує можливості фразеологічних поєднань для досягнення комічного.

Також автор використовує стійкі лайливі слова, що не втратили змістового значення. Вони спричиняють сміх за тих обставин, що й лайливі вирази: *«Чулося: «К-л-а-в-д-і-я, бля!» і ставало зрозуміло, що худоба знов помандрувала до сусіднього двору» (1, с. 34).*

Для підкреслення комічності ситуації автор використовує рядки з пісень та віршів, які, створюючи фон для епізоду, підсилюють контраст: *«По долінам і по взгор'ям шла дівізія впєрьод…» (1, с. 234); «Ми шлі под грохот канонади, –відчайдушно чавив я своїми кирзовими чобітками м'який одеський сніг…» (1, с. 235); «Вся жізнь потекла по вєсєннім законам…» –мужньо співав я…» (1, с. 236); «Ти нє плач, нє плачь, моя Маруся, я марскому дєлу абучуся…» (1, с. 159).*

Зазначимо, що мова роману Григорія Гусейнова «Станційні пасторалі» (Сповідь дитинства) насичена словесно-ситуаційними порівняннями, контрастами, співставленнями, евфемізмами, алогізмами, які збагачують та увиразнюють текст твору, роблять його образним, колоритним. Ситуаційне розмаїття створює своєрідний комічний ефект. Ситуаційні засоби разом зі словесними найкраще доносять задум автора – показати дійсність у комічно-іронічному ключі. Автор не лише використовує оказіональні конструкції, а й користується традиційними мовними джерелами .

Висновки та перспективи подальших досліджень. Продовжувач українських гумористичних традицій, Григорій Гусейнов, безперечно, – багатогранний і неперевершений майстер сміху в українській літературі. Словесні, ситуаційні засоби гумору і їх варіанти свідчать про широкий діапазон ресурсів комічного, що ними послуговується письменник, створюючи комічні контрасти. Мовні засоби створення комічного у романі Г. Гусейнова умовно уна-

лежнюємо до трьох груп: словесні, ситуаційні, словесно-ситуаційні. Детальна їх класифікація дає підґрунтя для подальшого вивчення мовно-стилістичних особливостей творчості Григорія Гусейнова, зокрема засобів створення словесно-ситуаційного комізму в сучасній українській літературі, а також особливостей українського гумору в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусяк І. Останні тарпани. Про книгу Григорія Гусейнова «Господні зерна». *Дзеркало тижня*. №17, 8 травня 2003 р.

2. Голобородько Я. Апокастасис «Господніх зерен» (Роздуми над книгою Григорія Гусейнова). *Дзеркало тижня*. № 3, 27 січня 2007 р.

3. Голобородько Я. Реставрація часу («Господні зерна» Григорія Гусейнова). *Березіль*. 2004. № 11. С. 169–175.

4. Голобородько Я. Симфонія ноуменів Григорія Гусейнова («Господні зерна»). *Київ*. 2004. № 7–8. С. 157–163.

5. Слапчук В. Незаймані пташині гнізда: Рецензія на книгу Григорія Гусейнова «Станційні пасторалі». *Київ*. 2001. № 11–12. С. 163–165.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гусейнов Г. Сповідь дитинства. Станційні пасторалі. Кривий Ріг: Акта, 2005. 539 с.

REFERENCES

1. Andrusiak, I. (2003). Ostanni tarpany. Pro knyhu Hryhoriia Huseinova «Hospodni zerna». [The last tarpans. About Grigory Huseynov's book "Lord's Grains"] *Dzerkalo tyzhnia*. № 17, 8 travnia 2003. [in Ukrainian]

2. Holoborodko, Ya. (2007). Apokastasys «Hospodnikh zeren» (Rozdumy nad knyhoiu Hryhoriia Huseinova). [Apocastasis of "Lord's Grains" (Reflections on the book by Grigory Huseynov)]. *Dzerkalo tyzhnia*. № 3, 27 sichnia 2007. [in Ukrainian]

3. Holoborodko, Ya. (2004). Restavratsiia chasu («Hospodni zerna» Hryhoriia Huseinova). [Restoration of time ("Lord's Grains" by Grigory Huseynov)]. *Berezil*. 2004. № 11. 169–175. [in Ukrainian]

4. Holoborodko, Ya. (2004). Symfoniia noumeniv Hryhoriia Huseinova («Hospodni zerna»). [Symphony of Grigory Huseynov's Noumen ("Lord's Grains")]. *Kyiv*. 2004. № 7–8. 157–163. [in Ukrainian]

5. Slapchuk, V. (2001). Nezaimani ptashyni hnizda: Retsenziia na knyhu Hryhoriia Huseinova «Stantsiini pastorali». [Untouched Birds'Nests: Review of Grigory Huseynov's book "Station Pastorals". *Kyiv.* 2001. № 11–12. 163–165. [in Ukrainian]

SOURSES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Huseinov, H. (2005). Spovid dytynstva. Stantsiini pastorali. [Confession of childhood. Station pastorals]. Kryvyi Rih: Akta, 2005. [in Ukrainian]

VERBAL-SITUATIONAL COMICALITY IN THE WORK OF H. HUSEINOV "STATION PASTORAL (CHILDHOOD CONFESSION)"

Rybalka Iaroslava Ivanivna
Candidate of philological sciences,
Associate Professor, Department of Ukrainian Language,
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin ave., Dnipro, Ukraine

Maiboroda Nataliia Grigorivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor, Department of Ukrainian Language,
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin ave., Dnipro, Ukraine

The article covers verbal, situational and verbal-situational devices of creating the comical in the work of the writer from Dnipro region Hryhorii Huseinov. Author's creative individuality, his worldview, his attitude to the phenomena of surrounding reality, and his opinion about them – they all influenced the selection and organization of linguistic devices. As

a writer, Hryhorii Huseinov has developed his skills, absorbing the achievements of folk humour, traditional acquisitions of comical in Ukrainian literature, and the best features created by the humourists from other countries' literature. Works of Hryhorii Huseinov as a humourist include purely patriotic Ukrainian images and motives. As the content of the situation and the words that express it belong to various categories, we differentiate situational and verbal humour, situational and verbal devices of creating the comical. The content, as well as the word, has its own specifics, which is conditioned by the nature of the situation. The latter may be comical. The word can also cause laughter. Humour, that is evoked by the content of the situation is situational. We distinguish the following devices: secondary, tertiary, such that is not directly related to the topic is moved to the primary position, whereas the main point is in the last place; purely local or little-known is presented as well-known; the undeniable truth is referred as questionable; covert description of negative phenomena; characteristics of characters through situations in which they appear, or through their actions; the use of Surzhyk to complicate the situations, which makes them comical. An intermediate group of devices of creating the comical – verbal-situational – has been highlighted. Particularly, to of its types: author's individual and traditional devices. The first type includes: comic verbal-situational euphemisms; search for contrastive synonymic word for opposition, accumulation of rhetorical questions; verbal-situational alogism; incompatible verbal-situational oppositions. The following traditional devices are determined: use of phraseologisms (phraseologisms as stable verbal combinations with a narrow but clearer situation, and phraseologisms with a pronounced situation of a wider meaning); stable curse words that have not lost their semantic value; use of lines from songs and poetry that enforce the contrast by creating the background of the episode. The discovered and researched multivariate linguistic devices of creating the comical allow us to claim that the writer is able to find the most significant capabilities of Ukrainian word in creating the comical.

Key words: *linguistic devices, comical, humour, contrast, author's individual verbal-situational devices of creating the comical, euphemisms, rhetorical questions, Surzhyk.*

УДК 821.161.2.09Коб.=161.2'373.7'42
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.29

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ *СЕРЦЕ* І *ДУША* У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Руснак Юлія Маноліївна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук та українознавства
Буковинського державного медичного університету
пл. Театральна, 2, Чернівці, Україна

У статті проаналізовано сталі вирази з компонентами серце та душа у художньому дискурсі Ольги Кобилянської. Фразеологізми відображають особливе світосприйняття кожного народу, його психологію та мислення. Ці вирази характеризуються оригінальністю, образністю та сталістю. Чимало письменників, щоб урізноманітнити канву твору, використовують сталі вирази різної природи. Буковинська письменниця часто вживає лексеми серце та душа як у фразеологічних сполуках, так і в метафоричних конструкціях. Це пов'язано з тим, що Ольга Кобилянська – яскрава представниця психологічного напряму в літературі, за допомогою цих лексем вона майстерно описує найглибші відчуття героїв, філігранно передає їх переживання, тривоги, захоплення чи сподівання. З'ясовано, що концептуальне виокремлення мовних одиниць на позначення чуттєвої сфери героїв умотивовано наявністю у їхньому складі компонентів серце і душа, які реалізують психологізм, опис душевного світу героїв. Значення фразеологізмів здебільшого визначає семантика опорного дієслова: виокремлюємо фразеологізми на позначення негативних почуттів (брати/взяти до серця; рвати/порвати душу (серце); роздирати/роздерти серце (душу) (на шматки); ранити душу (серце); серце крається; ніж гострий у серце (ніж у серце запхала); серце крається; серце в'яне) та сталі мовні одиниці, що виявляють любов, приязне ставлення до когось/ чогось, а також виражають волю героїв, полегшення певної ситуації (припасти до серця; припадати до душі; серце вибрало; слухати голосу серця; як (мов, на́че і т.ін.) ка́мінь з душі́ (з груде́й) спав). Письменниця модифікує загальноукраїнські сталі одиниці: змінює порядок слів, граматичні форми; підсилює їх прислівниками або частками; використовує діалектизми, які надають виразам місцевого колориту, та ін. Фразеологізми ґрунтуються на метафорах, іноді дуже важко провести межу між ними. У художньому дискурсі О. Кобилянської функціонують метафори з компонентами серце та душа в оточенні наукової, професійної термінології.

Ключові слова: *фразеологізм, метафора, художній дискурс, психологізм, діалектизм, серце, душа.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Світосприйняття кожної окремої нації відображають фразеологізми. Н. Коваленко підкреслює: «Фразеологія української мови зберігає багатоаспектну інформацію про етнос, його звичаї, ідеали, розуміння законів життя та місця людини у світі» (Коваленко, 2021, с. 6).

Фразеологізм – це «… лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, які, маючи цілісне значення, відтворюються в мові за традицією, автоматично» (Білодід, 1973, с. 336). На основі асоціативних зв'язків одиниць фразеологічної сполуки утворюється особливе значення, зрозуміле всім представникам певної етнічної спільноти.

Чимало письменників, щоб урізноманітнити канву твору, використовують сталі вирази різної природи. У художньому дискурсі О. Кобилянської натрапляємо на різноманітні фразеологічні сполуки, зокрема нашу увагу привернули фразеологізми, до яких входять лексеми *серце* та *душа*.

Актуальність дослідження умотивована необхідністю атомарного дослідження мовостилю Ольги Кобилянської, зокрема фразеологічних та метафоричних сполук, для формування когнітивно-прагматичної концепції художнього дискурсу письменниці.

Новизна наукової розвідки зумовлена текстотвірним потенціалом фразеологізмів у художньому дискурсі О. Кобилянської; концептуальна структура фразеологізмів з компонентами *серце* та *душа* ще не були предметом глибоких дискурсивних досліджень.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти мовотворчості Ольги Кобилянської досліджувало чимало мовознавців, передовсім буковинських: Н. Гуйванюк, Н. Бабич, Л. Ткач, О. Кульбабська, М. Скаб, Н. Руснак, С. Шабат-Савка, О. Кардащук, Т. Гуцуляк, В. Чолкан, О. Максим'юк, О. Даскалюк та ін.

Проблеми української фразеології були в полі зору таких мовознавців, як М.Ф. Алефіренко, Г.Ю. Богданович, В.В. Жайворонок, Ю.Ф. Прадід, О.О. Селіванова, В.М. Телія, Н.Д. Коваленко, Н.П. Щербань, М.Ю. Яцьків.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – проаналізувати сталі вирази з компонентами *серце* та *душа* у художньому дискурсі О. Кобилянської. Мета передбачає виконання таких **завдань**: умотивувати концептуальний характер сталих сполук з компонентами *серце* і *душа*; визначити роль опорного слова у значенні фразеологізмів; охарактеризувати структуру цих мовних одиниць; порівняти їх з літературними відповідниками; розмежувати фразеологізми та метафори. Для дослідження характеру та ступеня модифікацій фразеологізмів у мовотворчості буковинської письменниці спираємося на Словник фразеологізмів української мови.

Виклад основного матеріалу. Ольга Кобилянська часто використовує лексеми *серце* та *душа* як у фразеологічних сполуках, так і в метафоричних конструкціях. Це пов'язано з тим, що буковинська письменниця – яскрава представниця психологічного напряму в літературі, за допомогою цих лексем вона майстерно описує найглибші відчуття героїв, філігранно передає їх переживання, тривоги, захоплення чи сподівання. М. Скаб наголошує: «А от значення лексеми *душа* «внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями» у творах письменниці функціонує надзвичайно часто (476 мікроконтекстів), причому як у вільному використанні, так і в складі фразеологічних зворотів (наприклад, *душа плаче, душа сміється, душа мліє, душа бажає, душа чує, мати на душі, до душі та інші*)» (Скаб, 2004, с. 203). Отож ці мовні одиниці мають концептуальний характер, відтворюючи психоемоційний стан героїв.

У художньому дискурсі О. Кобилянської фразеологізми з опорними словами *серце* та *душа* зазвичай позначають негативні емоції, переважно страждання, переживання або душевний біль: *брати/взяти до (свого) серця; рвати/порвати душу (серце); роздирати/роздерти серце (душу); ранити душу (серце); гризти серце; підточувати серце*; *ломити серце; серце крається; серце стискається; загубити душу; затроїти душу; ніж гострий у серце; серце в'яне* та ін.

Брати/взяти до (свого) серця *що*. Болісно сприймати, переживати що-небудь (Білоноженко, 2008, с. 44). Буковинська письменниця підсилює цей фразеологізм прислівником *надто* або часткою *так*. Пор.: *Але що ані одна, ані друга, особливо молода,* ***не взяла*** *собі моїх слів* ***надто до серця****, свідчить факт, що в кілька неділь пізніше бачила я, як та сама, по-твойому, «дика, як і всі Обри'нські», вилетіла ранесенько в ліс, щоб, вертаючи, здибатись з мужчиною на кладці, щоб він, син мій, котрого амбіцію змалку я виховувала понад усе, взяв її в обійми і...* (Кобилянська, 2019, с. 40–41). ***Він узяв собі*** *ту її (як сам оповідав) «понижаючу» відмову* ***так до серця****, що почав ночами запиватися, щоб свій жаль забути…*(Кобилянська, 2018, с. 38).

У синонімічні зв'язки вступають фразеологізми *рвати/порвати душу (серце)*, *роздирати/роздерти серце (душу)* та *ранити душу (серце).*

Рвати/порвати душу (серце)*. чию, кому і без додатка*. Викликати страждання, душевний біль; завдати мук (Білоноженко, 2008, с. 595). Напр.: *Чи ви не знаєте собі справи, що, говорячи таке,* ***мені рвете серце?*** (Кобилянська, 2021, с. 398).

Роздирати/роздерти серце (душу) *[на шматки], перев. чиє, кому і без додатка*. Глибоко засмучувати, хвилювати, бентежити (Білоноженко, 2008, с. 608). Напр.: *– Ні, ви мене не розумієте, не бачите,* ***як роздираєте моє серце***! (Кобилянська, 2016, с. 201).

Ранити душу (серце) *кому, чию і без додатка*. Завдавати кому-небудь душевного болю, страждань (Білоноженко, 2008, с. 593). Напр.: *– Впрочім, у мене на душі було так, що я була би пішла і на кінець світу від людей, а не шукала їх, особливо ж тих, що* ***ранили мені серце*** (Кобилянська, 2016, с. 245).

До того ж, у мовотворчості письменниці натрапляємо на метафоричні вирази – *гризти серце, підточувати серце*, *ломити серце,* які за значенням виступають синонімами до попередніх. До цих конструкцій залучено дієслова зі значенням «руйнівного впливу на об'єкт»: *гризти, підточувати, ломити*. Пор.: *– Ще й* ***ти будеш*** *моє* ***серце гризти****? Дай спокій, кажу. Геть від мене! Хіба під землю вже сховаюсь!* (Кобилянська, 2014, с. 62). *Тут плящинка рому для тата, тут одна булка, тут друга булка, нехай йому вийде на здоров'я... а тут батистова хусточка на голову для Санди, бо вона в мене одиначка, ось по краях як стежкою, з ґратками, як її носить і органістиха з Б., а тут пачка, одна для Миколи, а друга для тебе, лайдаку, що* ***серце*** *моє* ***підточуєш*** *і фальшивий, як Юда... а тут... тут... зелена масть (*Кобилянська, 2014, с. 174). У фразеологізмі *ломити серце* замінений компонент виділено графічно. Пор.: *– Не прощався зо мнов, бо – як*

казав – ***не мав відваги «ломити» мені серце*** (Кобилянська, 2013, с. 283).

Серце стискається (стискується)/ стислося (стиснулося) *у кого, чиє, кому і без додатка.* Хто-небудь тривожиться хвилюється, відчуває неспокій за когось (Білоноженко, 2008, с. 642). Фіксуємо інший варіант цього фразеологізму *стиснути за серце*, де авторка вводить прийменник *за*. Напр.: *Він надто убогий, щоб кому-небудь виплатилось подати йому помічну руку, він се знає, або щоб доля його* ***стиснула*** *кого-небудь* ***за серце*** (Кобилянська, 2013, с. 188).

(Аж) крається серце (душа) *чиє (чия), у кого, кому і без додатка*. Хто-небудь дуже переживає, страждає (Білоноженко, 2008, с. 639). Напр.: – *Мамо!* ***Моє серце краялося*** *при тих його словах з болю…* (Кобилянська, 2018, с. 51). *Про се і много про що інше жалівся він мені, і* ***серце мені краялося*** *при його словах! Бо кожде з його слів була кров і кривава правда* (Кобилянська, 2018, с. 74).

Фразеологізм ***(як) ніж гострий у серце*** *перев. кому, для кого*. «що-небудь дуже неприємне, дуже вражає, спричиняє душевний біль або взагалі викликає негативні емоції у когось» (Білоноженко, 2008, с. 436) у художньому дискурсі О. Кобилянської зазнав модифікації – авторка підсилює його дієсловом *запхала*, при цьому опускає прикметник *гострий.* Напр.: – *А тут ще Марійка за поле йому* ***ніж в серце запхала****. Поле? Йому? Йому нащо поле?* (Кобилянська, 2017, с. 320).

Вираз ***в серці відчув як би холодний ніж*** утворено за аналогією до попереднього фразеологізму. Пор.: – *Що вона сказала? Юліян поблід, а* ***в серці відчув як би холодний ніж*** (Кобилянська, 2021, с. 485).

Контамінацією двох фразеологізмів – *ранити серце* та *ніж гострий у серце* – вважаємо вираз ***пробив моє серце, як ножем...*** Напр.: *Думаю про нього тому, бо скучно, бо хочу жити якимсь теплим життям, думаю, якби з помсти, що Марко згордів і в останній хвилі* ***пробив моє серце, як ножем...*** (Кобилянська, 2016, с. 270). Фіксуємо ще два вирази з цим значенням, утворені за такою ж моделлю, – *встромити жало в душу* та *загнати клин в душу*. Напр.: – *Маню... – прошептав, і по його ніжнім лиці промайнуло щось зболіле, що пригадувало усміх, як би добивався він з тяжкою мукою з дна душі на молоді уста, однак, цілком він, як і тоді, коли дорога йому дівчина* ***встромила жало в його душу****, він і тепер наверх не добився* (Кобилянська, 2019, с. 323). *Ненависть за зневагу мужеської амбіції і чести, з котрою вона у нім не числилася, бо, як казав він мені сам: «Ева не знає, який* ***клин загнала в мою душу****»* (Кобилянська, 2021, с. 439).

Словник фразеологізмів та паремій Чернівеччини подає сталий вираз ***загубити душу***. Померти, покінчити життям (Кузь, 2017, с. 90). На нашу думку, у художньому дискурсі О. Кобилянської він означає не фізичну смерть, а «душевну втрату, страждання через нерозділене кохання». Пор.: – *Дурню, вона в тім, що до Росії виїхав,* ***загубила душу*** (Кобилянська, 2019, с. 363). – ***Я загубила свою душу*** *за тобою, і се не давало мені ні вдень, ні вночі супокою* (Кобилянська, 2021, с. 269).

Місцевого колориту метафоричному виразу *затроїти душу* з тією ж семантикою надає діалектизм *затроїти* «згубно впливати на кого-, що-небудь» (Білодід, 1972, т. 3, с. 362). Напр.: – *Лучче вмирати, ніж коритися, ніж просити милостині!..Ах, ті милостині! – Вона поглянула на мене з переляком, а я говорила з гарячими очима далі. – Так, ті ненависні милості.* ***Вони затроїли мені душу****, і я ненавиджу їх! Їх і все, що пригадує хоч здалека ту погань!* (Кобилянська, 2016, с. 266).

Низку фразеологізмів зі значенням «душевні страждання» реєструє Словник фразеологізмів та паремій Чернівеччини. ***Серце в'яне (їсть, стискається, ниє, рветься, розривається, надривається, пукає, тріскає)*** у кого. 1. Кого-небудь охоплює співчуття, жалість до когось, хтось відчуває потяг до кого-небудь (Кузь, 2017, с. 197). Напр.: *Він неначе міцніє душею, зачувши тут і там між товаришами, що вона, крім нього, – що гуляє, мов ногами пише, – не бачить іншого в селі,* ***в'яне*** *за ним* ***серцем*** *і до смутку любить...* (Кобилянська, 2018, с. 230).– *Коли боїтесь мені сказати, що вам* ***тисне серце*** *на цьому світі, то нехай вам хоч моє слово, слово Маріци, не стане тягарем* (Кобилянська, 2014, с. 290).

З-поміж них привертає увагу вираз *серце пукає*, до його складу входить діалектизм *пукати*, *діал*.1. Лопатися, тріскатися (Білодід, 1977, т. 8, с. 386). Напр.: – ***Мені серце пукає****, я не можу...* (Кобилянська, 2016, с. 65).

До цієї ж семантичної групи належать мовні одиниці *серце попеліє, дрижало серце, серце застигло*. Напр.: – *Пождіть хвилинку, я …я скажу вам наборзі, від чого* ***мені серце попеліє*** (Кобилянська, 2014, с. 290). – *Так не могла говорити, але в неї так болісно* ***дрижало серце****!* (Кобилянська, 2013, с. 395).

Словник фразеологізмів української мови фіксує вираз ***серце стигне (холоне) /прохололо (охололо)*** *чиє, у кого і без додатка.* 2. Кому-

небудь дуже страшно, боязко (Білоноженко, 2008, с. 642). Напр.: *Бог би вам це не простив, та би не простив, як мене перелякали... – промовила. –* ***Аж серце застигло****... аж... аж... і то все он той...* (Кобилянська, 2014, с. 230).

Для виявлення любові, приязного ставлення до когось/ чогось, а також для вираження волі героїв, полегшення певної ситуації авторка використовує фразеологізми: *припасти/припадати до серця (до душі); у (як, мов, на́че і т.ін.) ка́мінь з душі́ спав; добре серце; мати серце; божеське серце; чиста душа* тощо, де опорні слова позбавлені негативної конотації.

Припасти/припадати до серця (до душі) *кому*. 1. Викликати у когось симпатію, почуття кохання, сподобатися кому-небудь (Білоноженко, 2008, с. 564). Напр.: *Знав і зрозумів, що вона* ***припала йому до серця*** *і, як відчував він, чи навіть не назавше* (Кобилянська, 2014, с. 50). *Побачитися й відчути враз, що одно одному* ***припадає до душі****, зливається мов ув одно* (Кобилянська, 2014, с. 51).

Фразеологізми ґрунтуються на метафорах, іноді дуже важко провести межу між ними. Вираз ***серце вибрало*** (не зареєстрований у Словнику фразеологізмів), на нашу думку, є метафоричною конструкцією, проте вже набуває сталості, часто вживається в мовленні. Пор.: *Дівчина любить матір і батька над все; однак чому опускає їх радо, коли прийдеться іти хоч би й на кінець світу за товаришем, що її* ***серце вибрало***? (Кобилянська, 2016, с. 267).

(Як, мов, на́че *і т. ін.*) ка́мінь з душі́ (з груде́й) спав (звали́вся, упав *і т.ін.*) *кому, в кого і без додатка.* Кому-небудь стало легко, спокійно; хто-небудь відчуває душевну полегкість; хтось заспокоївся (Білоноженко, 2008, с. 287). Напр.: *Гуцулка відітхнула глибоко, начеб з сими словами* ***їй камінь впав з серця****, і пішла* (Кобилянська, 2014, с. 88). Фіксуємо цей фразеологізм і в іншій інтерпретації – ***позбутися каменя з душі.*** Напр.: *– Отсе кажу лише вам, бо мені дуже тяжко з тим на душі! А ви кажіть бадіці або не кажіть, а вам най я скажу та й* ***позбудуся каменя з душі****!..* (Кобилянська, 2017, с. 279).

За аналогією до фразеологізмів *мати на думці, мати на оці, мати на увазі* (Білоноженко, 2008, с. 374–375) утворено метафоричний вираз ***мати на серці*** «щось відчувати, мати якісь почуття». Напр.: ***Ви щось маєте на серці*** *й лиш не хочете сказати?* (Кобилянська, 2014, с. 61).

Наступні фразеологізми засвідчують позитивні якості людини: *добре серце, мати серце*, проте обидва О. Кобилянська вживає з негативним значенням, вводячи до сталого словосполучення частку *не*.

Добре серце *у кого.* Лагідний, добрий характер (Білоноженко, 2008, с. 639). Напр.: *Таке він до своєї мами говорить. У нього* ***тверде, недобре серце****, і Бог би його скарав за його слова!* (Кобилянська, 2017, с. 84).

Мати серце. 1. Бути чуйним, добрим, доброзичливим, порядним і т. ін. (Білоноженко, 2008, с. 377). У художньому дискурсі буковинської письменниці цей фразеологізм підсилено часткою *вже,* також змінено порядок слів. Напр.: ***Вже вона для нього серця не має*** *і жде лише, щоб проклін достиг його* (Кобилянська, 2013, с. 240).

Структурі попередніх фразеологізмів відповідає метафоричний вираз *не мати серця до…* зі значенням «не бути схильним до чогось». Пор.: *І тому, що він не був такий злий мужик, як інші, а був завсігди добрий і чесний, і що хлопчисько* ***не мав серця до війська,*** *мимо свого медвежого здоров'я й сили…*(Кобилянська, 2013, с. 303). У наступному контексті авторка замінює дієслово *не має* на *стратила*. Напр.: *– Від часу, як Текля старалася відбити від неї Малининого сина,* ***вона стратила для неї серце*** (Кобилянська, 2013, с. 221).

За аналогією до фразеологізму *добре серце* О. Кобилянська утворює метафору *божеське серце*. Напр.: *– Ага, певно, ти не приймеш із твоїм* ***божеським серцем****, що наказує ближнього любити більше, як себе самого…* (Кобилянська, 2013, с. 259).

Подібне значення має фразеологізм ***чиста душа.*** Чесна, безгрішна людина (Кузь, 2017, с. 225). Напр.: *– Оскільки я його знаю, – відповів я, – він реагував би на нього, бо воно надто цікаве й зраджує цілковито* ***чисту душу*** (Кобилянська, 2019, с. 29).

Модифікацією фразеологізму *чиста душа* виступають вирази *чистота душевна* та *чистість душі*, в яких змінено граматичний клас слів. Пор.: *– Маріє назвали її, як хрестили. На знак* ***чистоти душевної*** *і на спомин матері Того, котрий терпів і умер на хресті за нас* (Кобилянська, 2013, с. 362). *Найбільше прикувала її до нього яка-то білість і* ***чистість душі*** (Кобилянська, 2013, с. 391).

У фразеологізмі ***криви́ти/ покриви́ти душе́ю*** «бути нещирим; лицемірити» (Білоноженко, 2008, с. 313) змінено відмінкову форму слова *душа*. Пор.: *Так, Олексо, відчувала я і відчуваю й тепер, а коли тобі се не вистарчає і не є доказом, що я до свого народу прихильна і, то се не споводує мене* ***кривити свою душу*** *і вдачу й щось удавати, до чого не почуваю себе*

здібною і чим я не є (Кобилянська, 2018, с. 96). *Вона зачне коритися,* ***кривити свою душу****, старатися всіми можливими й неможливими способами з'єднати собі вашу прихильність* (Кобилянська, 2013, с. 335). – ***Не криви душу свою*** *і не замикай її, щоб осталася вільною тайною для ближніх твоїх, бо вічною тайною для них останутся закони душі тієї і зворушення її в широкім смислі слова, і будеш невільницею вузьких традицій, що обмежують жизнь твою на однім полі, і односторонньою матір'ю, як сина здобудеш* (Кобилянська, 2013, с. 416).

Віддати (покласти) / віддавати (покладати) (свою) душу. 4. Щиро полюбити когонебудь (Білоноженко, 2008, с. 99–100). Напр.: *– Тому я пропала, – додає, майже співаючи, півголосом. –* ***Душу за ним дала*** *– за його очима* (Кобилянська, 2018, с. 228).

Загальноукраїнський фразеологізм ***на дні душі (серця)*** *перев. чиєї (чийого)* «у глибині почуттів» (Білоноженко, 2008, с. 208) функціонує у оточенні наукової термінології. Напр.: *– О, тепер ще ні. Щось подібного знаходиться поки що ще* ***в стані ферментації на дні душі*** (Кобилянська, 2019, с. 112).

М. Скаб стверджує, що «О. Кобилянська змальовує багатство внутрішнього світу героїв переважно не усталеними виразами, а оригінальними метафоричними сполученнями слів…» (Скаб, 2004, с. 203).

У метафорі ***не накладаймо на свої душі маски*** (Кобилянська, 2013, с. 268) використано професійну термінологію.

Сталий вираз *голос серця* «безпосередній вияв почуттів» (Білодід, 1971, т. 9, с. 141) стає залежним компонентом у сполученні *слухати лиш голосу серця*, де опорне слово *слухати* зі значенням «слухового сприйняття». Напр.: *– Так, так, – говорила вона, – і то не є ще все, що я тут оповідаю; коли б списала те все, що прожила, скільки поклонників мала я в своїх молодих літах і з якого роду, то не одна завидувала б мені або й прозвала безумною, що* ***я слухала лиш голосу серця, а не розуму*** *і не вибрала за мужа якого графа, лиш лікаря...*(Кобилянська, 2016, с. 212).

Метафора *писана «кров'ю вашого серця»* відповідає схемі опорне слово-дієслово *писати* «графічно відтворювати інформацію» + залежний метафоричний компонент *кров'ю вашого серця*, взятий в лапки. Напр.: *– Я знаю, що ваша праця була* ***писана «кров'ю вашого серця»****, і я відчув, що мушу вас пізнати; але тоді я не міг до вас підійти, мусив відложити се на другий раз* (Кобилянська, 2016, с. 105).

За аналогією до попередньої мовної одиниці утворено метафору *скільки-то крові мусило серце наплакати*. Напр.: *– «Мамо, ви моя далека, горем похилена мамо!* ***скільки-то крові мусило вже ваше серце наплакати****, що ви з нами всіма перебули!...»* (Кобилянська, 2018, с. 72).

Ідею щирості, відвертості О. Кобилянська передає за допомогою метафор, до яких входить словоформа *до наготи*. Пор.: *Вона була би припала до землі, була би зарила лице в листя зі встиду, що* ***її душа роздяглася до наготи****, а на те лучилося їй отсе!* (Кобилянська, 2016, с. 316). *Он там на столі лежала каліка, лежала та її «праця», що її «дух» витворив, а з неї хісна нема. Вона* ***змалювала там свою душу до наготи****, всі чуття свої, так мовби з непорочного тіла скинула одіж, а проте повість по прочитанні відкинули!* (Кобилянська, 2016, с. 348).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Концептуальне виокремлення мовних одиниць на позначення чуттєвої сфери героїв умотивовано наявністю у їхньому складі компонентів *серце* і *душа,* які реалізують психологізм, опис душевного світу героїв.

Значення фразеологізмів здебільшого визначає семантика опорного дієслова: виокремлюємо фразеологізми на позначення негативних почуттів та сталі мовні одиниці, що виявляють любов, приязне ставлення до когось/ чогось, а також виражають волю героїв, полегшення певної ситуації. Письменниця модифікує загальноукраїнські сталі одиниці: змінює порядок слів, граматичні форми; підсилює їх прислівниками або частками; використовує діалектизми та ін. У художньому дискурсі О. Кобилянської функціонують метафори з компонентами *серце* та *душа* в оточенні наукової, професійної термінології.

Перспективи досліджень вбачаємо в подальшому аналізі семантики та структури сталих виразів у художньому дискурсі буковинської письменниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобилянська О. Ю. Зібрання творів: у 10 т. Т.1.: Новели. Оповідання. Поезії в прозі / за ред. В. І. Антофійчук, С. Д. Кирилюк та ін. Чернівці: Букрек, 2013. 476 с.
2. Кобилянська О. Ю. Зібрання творів: у 10 т. Т. ІІ. Новели. Оповідання. Поезії в прозі. Чернівці: Букрек. 2014. с. 474.
3. Кобилянська О. Ю. Зібрання творів: у 10 т. Т. IV. Людина; Царівна: повісті / за ред. В. І. Антофійчук, С. Д. Кирилюк та ін. Чернівці: Букрек, 2016. 400 с.
4. Кобилянська О. Ю. Зібрання творів: у 10 т. Т. V. Земля: повість / за ред. В. І. Антофійчук, С. Д. Кирилюк та ін. Чернівці: Букрек, 2017. 446 с.
5. Кобилянська О. Ю. Зібрання творів: у 10 т. Т. VI. Ніоба; В неділю рано зілля копала…: повісті. / упоряд. В. І. Антофійчук, С. Д. Кирилюк та ін. Чернівці: Букрек, 2018. 432 с.
6. Кобилянська О. Ю. Зібрання творів: у 10 т. Т. VII. Через кладку; За ситуаціями: повісті/ упоряд. В. І. Антофійчук, Ю.М. Микосянчик. Чернівці: Букрек. 2019. 492 с.
7. Кобилянська О. Ю. Зібрання творів: у 10 т. Т. VIII. Апостол черні: роман / упоряд. В. І. Антофійчук, Ю.М. Микосянчик. Чернівці: Букрек, 2021. 592 с.
8. Коваленко Н. Д. Фразеологія в українському діалектному мовленні: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2021. 404 с.
9. Скаб М. Лексема *душа* як вияв психологізму Ольги Кобилянської. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць.* Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2004. Вип. 216-217: *Слов'янська філологія*. С. 201–205.
10. Словник української мови: в 11-ти т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980.
11. Словник фразеологізмів та паремій Чернівеччини / Кузь Г., Руснак Н., Скаб М., Томусяк Л. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т імені Ю.Федьковича, 2017. 352 с.
12. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. К. : Наук. думка, 2008. 1104 с.
13. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за ред. акад. І.К. Білодіда, К.: Наукова думка, 1973. 440 с.

REFERENCES

1. Kobylyanska, O.Yu. (2013). Zibrannya tvoriv: u 10 t. Vol. I. Novely. Opovidannya. Poezii v prozi [Collection of works: in 10 v. Vol. I. Novels. Stories. Poetries in prose]. Chernivtsi: Bukrek, 476 s. [in Ukrainian].
2. Kobylyanska, O.Yu. (2014). Zibrannya tvoriv: u 10 t. Vol. II. Novely. Opovidannya. Poezii v prozi [Collection of works: in 10 v. Vol. II. Novels. Stories. Poetries in prose]. Chernivtsi: Bukrek, 474 s. [in Ukrainian].
3. Kobylyanska, O.Yu. (2016). Zibrannya tvoriv: u 10 t. Vol. IV. Lyudyna. Tsarivna: povisti [Collection of works: in 10 v. Vol. IV. Human buing. Queen: stories]. Chernivtsi: Bukrek, 400 s. [in Ukrainian].
4. Kobylyanska, O.Yu. (2017). Zibrannya tvoriv: u 10 t. Vol. V. Zemlya: povist [Collection of works: in 10 v. Vol. V. The Earth: story]. Chernivtsi: Bukrek, 446 s. [in Ukrainian].
5. Kobylyanska, O.Yu. (2018). Zibrannya tvoriv: u 10 t. Vol. VI. Nioba. V nedilyu rano zillya kopala…: povisti [Collection of works: in 10 v. Vol. VI. Nioba. Early on Sunday she dug the potion …: stories]. Chernivtsi: Bukrek, 432 s. [in Ukrainian].
6. Kobylyanska, O.Yu. (2019). Zibrannya tvoriv: u 10 t. Vol. VII. Cherez kladku. Za sytuaciyamu: povisti [Collection of works: in 10 v. Vol. VII. Through the masonry. By situations: stories]. Chernivtsi: Bukrek, 492 s. [in Ukrainian].
7. VIII Kobylyanska, O.Yu. (2021). Zibrannya tvoriv: u 10 t. Vol. VIII. Apostol cherni: roman [Collection of works: in 10 v. Vol. VIII. The Apostle of plebs: a novel]. Chernivtsi: Bukrek, 592 s. [in Ukrainian].
8. Kovalenko, N. D. (2021). Frazeolohiia v ukrainskomu dialektnomu movlenni: monohrafiia [Phraseology in Ukrainian dialect speech: monograph]. Kamianets-Podilskyi: TOV «Drukarnia «Ruta», 404 s. [in Ukrainian].
9. Skab, M. (2004). Leksema *dusha* yak vyiav psykholohizmu Olhy Kobylianskoi [The token *soul* as a manifestation of Olga Kobylyanska's psychologism]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: zb. nauk. prats*. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, Vyp. 216-217: Slov'ianska filolohiia. S. 201–205 [in Ukrainian].
10. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. (1970-1980) [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 v.]. I. K. Bilodid (Ed.). K.: VTs «Prosvita» [in Ukrainian].
11. Frazeolohizmy ta paremii Chernivechchyny (2017) [Dictionary of phraseological expressions and paremias of Chernivtsi region]. H. Kuz, N. Rusnak, M. Skab, L. Tomusiak (Eds.). Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t imeni Yu. Fedkovycha, 352 s. [in Ukrainian].
12. Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy (2008) [Dictionary of phraseological expressions of the Ukrainian language]. V.M. Bilonozhenko (Ed.). K.: Naukova dumka, 1104 s. [in Ukrainian].
13. Suchasna ukrainska literaturna mova. Leksyka i frazeolohiia (1973) [Modern Ukrainian literary language. Vocabulary and phraseology]. I.K. Bilodida (Ed.). K.: Naukova dumka, 440 s. [in Ukrainian].

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COMPONENTS *HEART* AND *SOUL* IN OLGA KOBYLYANSKAYA'S ARTISTIC DISCOURSE

Rusnak Yuliya Manoliyivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Department of Social Sciences and Ukrainian Studies
Bukovinian State Medical University
2, Teatralna square, Chernivtsi, Ukraine

In the article phraseological expressions with components heart and soul in Olga Kobylyanska's artistic discourse are analyzed. Phraseologisms reflect the special worldview of each nation, its psychology and thinking. These expressions are characterized by originality, imagery and consistency. Many writers use phraseological units of different nature to diversify the outline of the artistic work. The Bukovinian writer often uses the tokens heart and soul both in phraseological compounds and in metaphorical constructions. This is due to the fact that Olga Kobylyanska is a bright representative of the psychological trend in literature, with the help of these tokens she skillfully describes the deepest feelings of the characters, filigree conveys their experiences, anxieties, hobbies or hopes. It was found that the conceptual separation of language units which denote the sensory sphere of the heroes is motivated by the presence in their composition of components heart and soul, which implement psychologism, the description of the mental world of the heroes. The meaning of phraseological units is mostly determined by the semantics of the supporting verb: we distinguish phraseologisms which denote negative feelings (брати/взяти до серця; рвати/порвати душу (серце); роздирати/роздерти серце (душу); ранити душу (серце); серце крається; ніж гострий у серце (ніж у серце запхала); серце крається; серце в'яне) and linguistic units that show love, kindness to someone / something, as well as express the will of the characters, alleviating a situation (припасти до серця; припадати до душі; серце вибрало; слухати голосу серця; як (мов ка́мінь з душі́ (з грудéй) спав). The writer modifies well-known Ukrainian constant units: changes the order of words, grammatical forms; reinforces them with adverbs or particles; uses dialectisms that give expressions of local color etc. Phraseologisms are based on metaphors, sometimes it is very difficult to draw a line between them. In O. Kobylyanska's artistic discourse there are metaphors with components heart and soul surrounded by scientific and professional terminology.

Key words: *phraseological expressions, metaphor, artistic discourse, psychologism, dialectism, heart, soul.*

УДК 811.161.2:81'36
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.30

ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОВОТВІРНИХ ПАРАДИГМ І ГНІЗД З ВЕРШИННИМ КОМПОНЕНТОМ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ В ЗБІРЦІ «ЗНАМЕННЯ КАЛИНИ» НАТАЛКИ НІКУЛІНОЇ

Саїк Аліна Володимирівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та мовної комунікації
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
просп. Дмитра Яворницького, 19, Дніпро, Україна

Посилення потенційності у плані наукової «привабливості» феномену «кольороназви» надає той факт, що у сучасній українській мові колірні лексеми утворюють кількісно багате та якісно різноманітне лексико-семантичне поле. В нашому дослідженні ми здійснили словотвірний аналіз кольороназв на матеріалі збірки Наталки Нікуліної «Знамення калини». Колір у творчості поетеси визначає її індивідуальний стиль, бо авторка послуговується своїми улюбленими кольорами, які складають своєрідне кольорополе. Об'єктом дослідження обрано колірні лексеми як комплексні одиниці словотвірної системи. Розглянули лінгвістичні чинники, що вплинули на формування внутрішньогніздових комплексних одиниць словотвірної системи поетичних творів авторки. Йдеться про з'ясування системних параметрів упорядкованості похідних слів в комплексних одиницях цієї словотвірної системи. Щоб значення словотвірних утворень було зрозумілим, наводитимемо контекст, в якому вони використовуються. В статті було розглянуто одиниці мови на позначення кольорів, які утворили словотвірні парадигми і гнізда. Під час дослідження колірних лексем у віршах авторки було виділено сім типів словотвірних парадигм, в яких більшість похідних слів утворені способом осново- та словоскладання, що належать до чистих способів творення складних слів у межах морфологічного словотворення. Загалом у віршах поетеси ми не виділили жодного прикладу кільцевого словотвірного утворення колірних лексем, в яких частина мови вихідного слова і частина мови кінцевого збігалися б. Досліджуючи специфіку колірних лексем як внутрішньогніздових комплексних одиниць словотвірної системи у віршах поетеси, ми помітили, що письменниця в своїх творах ніби протиставляє ахроматичні темні та світлі кольори. Відмічається посилена тенденція авторки до використання у віршах світлого кольору. Сьогодні дослідження кольороназв з погляду словотвірної системи української мови виступає як необхідний теоретичний складник, як важливий етап у вивченні закономірностей дії того внутрішнього механізму, який визначається ієрархічними зв'язками між іншими комплексними одиницями словотвірної системи.

Ключові слова: *словотвірна парадигма, словотвірне гніздо, кольороназва, кольоратив, внутрішньогніздові комплексні одиниці, словотвірна система, твірне слово, похідне слово.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. В нашій статті увага буде приділятися розгляду специфіки словотвірної системи колірних лексем на матеріалі поетичної збірки «Знамення калини» письменниці Придніпров'я Наталки Нікуліної, творчий стиль якої відзначається поетичною елегантністю. Зазначимо, що кольороназви в поетичних творах авторки відзначаються неоднаковим семантичним наповненням, мають різне граматичне оформлення та словотворчу структуру, що і обумовлює наукову перспективу нашого дослідження.

Поезія Наталки Нікуліної багатогранна та відверта. Квіти, кольори, які вона використовує в своїх віршах, є засобом вираження індивідуально-авторської картини світу. Адже завдяки кольоропозначенню людина передає свої почуття, емоційний стан, створюється своєрідна рамка сприйняття та розуміння навколишнього середовища самою людиною.

Актуальність пропонованої розвідки випливає з потреб охарактеризувати колірну лексику поетичних творів Наталки Нікуліної з погляду словотвірної системи української мови, що на сьогодні є малодослідженим питанням у вітчизняному мовознавстві. Тому вивчення взаємодії синтагматичних і парадигматичних відношень, відносин послідовності похідності тощо у внутрішньогніздових комплексних одиницях словотвірної системи на позначення кольорів для нас становить науковий інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню творчої спадщини Наталки Нікуліної присвячено чимало робіт видатних науковців, критиків, літературознавців, серед яких: письменниця Л. Голота, літературний критик М. Зобенко, доктор філологічних наук Ф. Білецький, перекладачка та літературний критик С. Йовенко, літературознавець А. Кацнельсон, український диригент В. Сіренко тощо.

В україністиці поняттю «кольоративи» в творчості Н. Нікуліної приділено значну увагу, яка демонструє тенденцію до зростання. Наприклад, питаннями новацій із колірним компонентом у творчості письменників Дніпропетровщини, а також аналізу їхніх семантичних і функційних особливостей займалася дослідниця І. Лощинова «Кольоративи у творчості письменників Дніпропетровщини» (Loshchynova, 2015). Вона аналізувала лексеми на позначення ахроматичних кольорів в поетичній творчості Н. Нікуліної, а також показала взаємодію традиційного й індивідуально-авторського у вживанні кольороназв.

Цікаву думку стосовно колірних лексем має дослідниця О. Крижанська: «Усі українські назви кольорів за походженням можна поділити на дві лексико-семантичні групи: первинні і вторинні. До первинних належать назви кольорів, які в сучасній українській мові не співвідносяться з іменниками-референтами і означають абстрактні колірні якості. Їх походження та зв'язок з певною конкретною назвою розкривається за допомогою етимологічного аналізу. Вторинними є українські кольороназви, що передають конкретний колір за колірною подібністю до предметів і явищ навколишнього світу» (Kryzhanska, 2001, p. 22).

Про колір як елемент мовної картини світу говорить дослідник О. Трофимюк у своїй статті «Колір як елемент мовної картини світу Миколи Хвильового». Науковець розглядає лексеми кольору як особливі компоненти мовної структури тексту Миколи Хвильового. Автор наголошує, що «колоративи характеризуються багатством семантичної наповненості та виконуваних функцій у контексті твору і є одним із засобів відображення мовної картини світу письменника» (Materialy, 2020, p. 161).

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашого дослідження є з'ясування системних параметрів упорядкованості похідних слів в комплексних одиницях словотвірної системи. Об'єктом дослідження обрано колірні лексеми як комплексні одиниці словотвірної системи. Для досягнення поставленої мети виконано такі **завдання**: 1) проаналізувати внутрішньогніздові комплексні одиниці кольороназв, в яких відбувалася систематизація спільнокореневих похідних слів; 2) виділити найбільш та найменш продуктивний тип комплексних одиниць в творчості Н. Нікуліної; 3) охарактеризувати способи словотворення колірних лексем у творчості письменниці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Колір у творчості поетеси визначає її індивідуальний стиль, бо авторка послуговується своїми улюбленими кольорами, які складають своєрідне кольорополе. Поняття про кольори знаходять відображення у словесних одиницях мови – у колоративах (кольороназвах, кольоролексемах, іменах кольору, хроматизмах, колірних прикметниках).

Джерелом виникнення кольороназв є полісемія – це використання назв предметів, об'єктів природи з певним забарвленням для утворення нових назв кольору, також лексико-морфологічні засоби – це складні слова, спеціальні слова для передачі відтінків та запозичення (Inshakov, 2013, p. 188).

Внутрішньогніздові комплексні одиниці кольороназв становлять практичну цінність для нашого дослідження, оскільки в них відбувається систематизація спільнокореневих похідних слів.

Структурно складнішою комплексною одиницею словотвору є словотвірна парадигма. Результатом її виникнення стали відношення між твірною основою і всіма похідними, утвореними від неї. Всі слова, які беруть участь у словотворенні і які виступають твірними, мають словотвірну парадигму. Будемо розуміти словотвірну парадигму як «сукупність похідних, які мають одну і ту саму твірну основу і знаходяться на одному ступені словотворення» (Vakariuk, Pantso, 2010, p. 137). В поетичних творах Н. Нікуліної ми виділили словотвірну парадигму на позначення зеленого кольору:

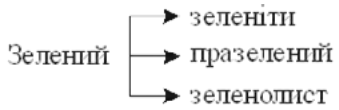

«…І павутинка на ***зеленім*** *листі*
нагадує, що осінь вже – в мені.
Великі зорі. Айстри мовчазні…» (Nikulina, 2000, p. 117).

«Як мовили б мені: «Зречися
Стежинок рідних і дібров! –
Зросла б одвічною ялицею
І ***зеленіла*** *б знов і знов»* (Nikulina, 2000, p. 138).

«…І дозрію я в полі, ***празеленою*** *кров'ю земною,*
І достигну я словом, наче колос тугий, молодим» (Nikulina, 2000, p. 92).

«Нам треба таких, щоб все вміли прощати,
сумирних, покірних, мов янголи чистих.
А тим, непокірним – барвінок хрещатий,
На ранніх могилах їм – ***зеленолисту»*** (Nikulina, 2000, p. 89).

В збірці «Знамення калини» Н. Нікуліної дуже часто зустрічаються кольороназви на позначення золотого кольору, які утворені в основному за допомогою осново- і словоскладання, наприклад:

«…По хвилі нурці ***золотий*** *скарб виносять,*
Дивоцвіти якісь, що з підводного поля,
Й дивовижні клейноди, не бачені досі» (Nikulina, 2000, p. 133).

«…Серпневі роси обважнілі
хай зронять слово золоте.
Душа у ***золотавім*** *тілі*
сама собі перецвіте»
(Nikulina, 2000, p. 94).

«В ***золотобанному*** *храмі*
соняшникового поля
чистій блакиті молися,
зранена душе моя.
В сонмі ***золотонімбних***
щиро відчуй, що сваволя
понад тобою не вічна.
Вічна – небес течія.
Золотопелюсткових
тихо торкнись заспокоєнь.
Краще ніхто не розрадить,
ніж ***золотінь*** *мовчазна…»*
(Nikulina, 2000, p. 79).

«І стала хата хатонькою-святом,
і стала хата – сонячна криниця.
У ***золотнім*** *німбі вибілена хата*
дивилася привітно в білий світ»
(Nikulina, 2000, p. 121).

«Промінні сонячні віти
в блакиті ***золотить*** *вись.*
Надто однакові міти
на нас, щоб ми не зійшлись»
(Nikulina, 2000, p. 149).

«…Йдіть сюди хутчіше, діти!
З неба дощик ***злотом*** *світить…»*
(Nikulina, 2000, p. 129).

«О словники! – пахучі щільники,
де слово медом ***темно-золотим***
чарунки повнить» (Nikulina, 2000, p. 47).

«В ***золотосонячний*** *час розімлілий полудній,*
Коли з поля рільниці спішать й оболоні
Без людей порожніють, до древньої студні
Йде дівчина тремтлива дивитися в тоню» (Nikulina, 2000, p. 133).

В цій комплексній одиниці слова, які утворені за допомогою осново- та словоскладання, можна віднести до індивідуально-авторських кольороназв. Компоненти словотвірної парадигми пов'язані між собою значенням. Їх семантична єдність визначається тим, що всі члени словотвірної парадигми структурно поєднані з одним твірним, а тому їх лексичне значення випливає з лексичної семантики похідного. Однак між собою члени словотвірної парадигми семантично не пов'язані, оскільки їх лексичне значення формується незалежно одне від одного. Це можна простежити на прикладі словотвірної парадигми кольороназви на позначення чорного кольору:

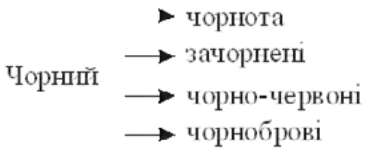

«…А ваша чорна ***чорнота***
й підніжжя не сягне хреста,
біля якого вироста
лілея Слави…» (Nikulina, 2000, p. 15).

«Я думала, ***чорна*** *зима – це моє,*
а вже, виявляється, є у Чуриліна.
Не викреслю. Хай уже буде, як є,
цей смуток, ця постать, над хатою схилена,
і платками ***чорними*** *– сніг, і в хатах*
віконця ***зачорнені*** *– все в негативі»*
(Nikulina, 2000, p. 19).

«Ворог дарує мені троянди
чорно-червоні.
Що то за знак?
Серце в кулак затисши,
стою в обороні» (Nikulina, 2000, p. 77).

«Дні такі білолиці, вечори такі ***чорноброві,***
почуття тая квітка екстатично так в них згоря» (Nikulina, 2000, p. 107).

В цій парадигмі ще додано червоний колір, проте він додає відтінок чорному кольору, розширюючи семантику похідного слова.

У вищезазначених прикладах можна помітити, що між членами словотвірної парадигми існує семантичний паралелізм, тобто семантична незалежність. В цій парадигмі спостерігаємо утворення похідних слів способом основоскладання (*чорноброві*) та словоскладання (*чорно-червоні*).

Наступні приклади словотвірних парадигм характеризуються меншою кількістю похідних слів в своїй структурі:

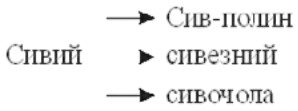

«Проводарем нам – мудрість ***сивочола***
у сяйві небуденної душі.
Вчителю ***сивий****, розверзлись світи,*
Думка змагається з часом, з собою…»
(Nikulina, 2000, p. 50).
«Тут починалось місто…
Сив-полин
Стелився безбережними степами»
(Nikulina, 2000, p. 8).
«…і стільки літ тоді наворожила,
що сам ***сивезний*** *час та збився з ліку»*
(Nikulina, 2000, p. 120).

Відношення між твірною основою та її похідними у словотвірній парадигмі називають радіальними, оскільки в ній можна чітко простежити парадигматичні відношення.

В наступних прикладах колірних лексем бачимо, що слова однієї словотвірної парадигми мають близький склад похідних:

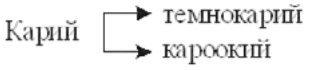

*«…****Карі*** *очка змалювала –*
милого поцілувала,
рідні вустонька-коралі
малювала-цілувала…» (Nikulina, 2000, p. 122).
«Не відати. Не чутися. Плоди
ясної осені – каштани ***темнокарі***
збирають на зволожілім тротуарі…»
(Nikulina, 2000, p. 115).
«Як пензликом до мене промовляє
ця, усіма стихіями рожденна
(найбільш – землею!) – ***кароока*** *жінка,*
що вірить в сни, в пісні, в своє кохання…»
(Nikulina, 2000, p. 121).

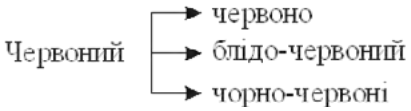

«Вечірнього сонця зажуру ***червону***
й довічну захланність людську,
яка обламала калинові грона,
красу обірвала палку» (Nikulina, 2000, p. 26).
«Ховаю від нього галузку клечальну,
бо вірю, що ***червоно*** *ще проросте…»* (Nikulina, 2000, p. 19).
«Блідо-червоні *степові мачки –*
якщо зірвати, швидко облітають»
(Nikulina, 2000, p. 45).
«У непокірній думі чоло захолоне
з білістю хмар.
І відтінятиме блідість ***чорно-червона*** *–*
ворога дар» (Nikulina, 2000, p. 77).

Деякі похідні слова у вищенаведених словотвірних парадигмах утворені способом основоскладання (*сивочола, темнокарий, синьоокий, кароокий*) та словоскладання (*ясно-синє, блідо-червоний, Сив-полин*), які належать до чистих способів творення складних слів у межах морфологічного словотворення.

«Ми виходимо з нею на ганок.
Синій *дим тихо в'ється над хатою,*
Каже мати так тепло, світанно:
– Чуєш, доню, як пахне м'ятою» (Nikulina, 2000, p. 140).
«…Під мирною славутиною ***синню***
сплять круточолі велетні-пороги.
Колись вони уперті, людоборці,
підводилися в ореолах піни…»
(Nikulina, 2000, p. 42).
«…А так, що земля квітку родить
сумну, ***синьооку***
і долі для неї напитує…»
(Nikulina, 2000, p. 93).
«От і діждали його Воскресіння.
І небо відсвічує ***ясно-синє***
над полинами ранніх сивин…»
(Nikulina, 2000, p. 14).

Поняття словотвірної парадигми в теорії синхронного словотвору є найбільш «молодим». Виникнення його пов'язане з пошуками ізоморфізму між будовою різних підсистем мови, намаганнями виявити парадигматичні відношення між одиницями словотвору (Vakariuk, Pantso, 2010, p. 137).

Остання комплексна одиниця системи словотвору, яку ми проаналізували в науковій статті, – це словотвірне гніздо. Ця комплексна одиниця є найбільшою у формальному аспекті, «…це вся сукупність спільнокореневих слів, упорядкованих відношеннями послідовної похідності» (Vakariuk, Pantso, 2010, p. 140).

Як відомо, до словотвірного гнізда входять такі комплексні одиниці: словотвірна пара, словотвірний ланцюжок, словотвірна парадигма. Таким чином, словотвірне гніздо ще називають сукупністю словотвірних ланцюжків та парадигм. Можна говорити про об'єднання у словотвірне гніздо слів, які характеризуються формально-семантичною спільністю. Це одна із суттєвих ознак цієї комплексної одиниці.

Аналізуючи поетичний текст збірки «Знамення калини», ми виділили два словотвірних гнізда з вершинними компонентами *світлий, білий.*

Як відомо, структура гнізда залежить від семантики, будови і частиномовної належності початкового слова. Від інших комплексних одиниць гніздо відрізняється деревоподібною структурою, завдяки чому в ньому виділяються блоки, які складаються зі словотвірних парадигм та ланцюжків (Vakariuk, Pantso, 2010, p. 141).

Досліджуючи специфіку колірних лексем як внутрішньогніздових комплексних одиниць словотвірної системи у віршах поетеси, ми помітили, що письменниця в своїх творах ніби протиставляє ахроматичні темні та світлі кольори. Відмічається посилена тенденція авторки до використання у віршах світлого кольору, наприклад:

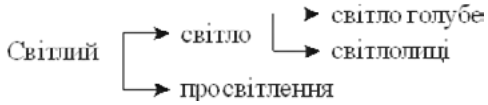

«Такі деснянські плеса ***світлолиці,***
такі бори тут, древні й молоді.
Такі криниці! Схожі на каплиці,
до котрих йдуть молитися воді.
…А пишеться – про слід на ***світлім*** *глеї*
чорнобильської чорної біди…»
(Nikulina, 2000, p. 17).

«Що означає ця безмеж,
яка притягує й лякає,
це ***світло****, що в світах блукає,*
ллючися з безконечних веж?»
(Nikulina, 2000, p. 12).

«Оце є Море: ***світло голубе****,*
з глибин блакиті – повіви хвилясті.
Замріюють й вколисують тебе…»
(Nikulina, 2000, p. 75).

«…Чи буде в них терплячість ***просвітління,***
чи пітьма сповнить хмари грозові?»
(Nikulina, 2000, p. 46).

В цій парадигмі один з кінцевих похідних твориться способом основоскладання, який належить до чистих способів творення складних слів у межах морфологічного словотворення. Кількість словотвірних пар у гнізді дорівнює кількості похідних слів.

Як відомо, словотвірні гнізда можуть містити в собі різну кількість елементів: від двох до кількох сотень. В наступному прикладі словотвірне гніздо має більш деревоподібну структуру з окремими блоками в середині цієї комплексної одиниці (див. схему 1).

«…Над ***білу*** *прохолодь конвалій,*
над анемонову завію
зоріти трепетно у далі –
чи вмію?» (Nikulina, 2000, p. 13).

«…Чи була ця зима, що наснилась мені весняною?

Схема 1

Чи пашіли морози розкішним ***білявим*** *бузком?»* (Nikulina, 2000, p. 26).

«Латина каже: «Астра» – це «зоря».
На темнім тлі ***біліють*** *зорі-айстри…»*
(Nikulina, 2000, p. 117).

«…Скоро й осінь мине. Скоро вволить зима свою волю.
І морози впадуть. І сніги ***забіліють,*** *мов крин»* (Nikulina, 2000, p. 118).

«У непокірній думі чоло захолоне
з ***білістю*** *хмар.*
І відтінятиме блідість чорно-червона –
ворога дар» (Nikulina, 2000, p. 77).

«У золотнім німбі ***вибілена*** *хата*
дивилася привітно в ***білий*** *світ»*
(Nikulina, 2000, p. 121).

*«…****Білий*** *же, наче цвіт, душе крилата,*
бо дивиться так ***біло*** *у світи*
у ***білому*** *садочку* ***біла*** *хата*
з «вирізуванням» вікон золотих»
(Nikulina, 2000, p. 29).

«Дні такі ***білолиці,*** *вечори такі чорноброві,*
почуття тая квітка екстатично так в них згоря» (Nikulina, 2000, p. 107).

«…Зоря озерам падає в долоні,
в кугу-осоку.
З озер виходять ***білокрилі*** *коні*
легенд високих…» (Nikulina, 2000, p. 22).

«А все-таки, горда дівчино-калино,
ти знала, і гарні часи:
на вітах – віночками цвіт ***білопінний,***
у листі – пташок голоси…»
(Nikulina, 2000, p. 26).

«…Любила. І не встигну відлюбить
степи, квітки і хмари ***білочолі****…»*
(Nikulina, 2000, p. 109).

«…Щира вість її ніколи не зігріє
і лиш ***більмаста*** *безнадія*
на смертний зойк ваш відповість…»
(Nikulina, 2000, p. 34).

Щодо похідного слова *більмастий* може виникнути питання, чи належить воно до словотвірного гнізда з вершинним компонентом

білий? Треба зазначити, що твірним словом для похідного *більмастий* виступає *більмо.* Проте твірним словом для похідного *більмо* є вихідне *білий.* Отже, можна зробити висновок, що для похідного слова *більмастий* твірною основою виступає *білий,* від якої твориться похідне, і яка у дещо видозміненому вигляді повторюється у похідному.

Оскільки кількість словотвірних ланцюжків в гнізді визначається за кількістю похідних гнізда, то у вищенаведеному прикладі маємо дев'ять кінцевих похідних, що відповідають дев'ятьом словотвірним ланцюжкам.

Отже, словотвірне гніздо є однією з найважливіших комплексних одиниць. Проаналізувавши словотвірні гнізда на позначення кольорів в збірці «Знамення калини», варто зазначити, що комплексні одиниці в середині словотвірного гнізда пов'язані між собою спільністю мотиваторної частини. Саме у гнізді відбувається перетин та взаємодія синтагматичних і парадигматичних відношень, на яких і ґрунтується системність будь-якого рівня мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Якщо словотвір розуміти як розділ науки про мову, що вивчає структуру похідного слова і способи творення нових слів, то його можна кваліфікувати як галузь наукових знань, де вивчається словотвірний потенціал окремих слів, їх систематизація, особливості поєднання мотиваторної та формантної частини у складі похідних слів, взаємодія синтагматичних і парадигматичних відношень. Наша дослідницька увага зосереджена на вивченні специфіки колірних лексем (колоративів, кольороназв) як внутрішньогніздових комплексних одиниць словотвірної системи в поетичній збірці «Знамення калини» Н. Нікуліної – особливих за своєю природою словесних одиницях мови на позначення кольорів.

Практичну цінність для нашого дослідження становили внутрішньогніздові комплексні одиниці кольороназв, в яких відбувалася систематизація спільнокореневих похідних слів.

Під час дослідження колірних лексем у віршах авторки було виділено сім типів словотвірних парадигм, в яких більшість похідних слів утворені способом основоскладання та словоскладання, що належать до чистих способів творення складних слів у межах морфологічного словотворення.

Аналізуючи поетичний текст збірки, ми виділили три словотвірних гнізда з вершинними компонентами *жовтий, світлий, білий.* Було з'ясовано, що ця комплексна одиниця є найбільшою у формальному аспекті.

Сьогодні дослідження кольороназв з погляду словотвірної системи української мови виступає як необхідний теоретичний складник, як важливий етап у вивченні закономірностей дії того внутрішнього механізму, який визначається ієрархічними зв'язками між іншими комплексними одиницями словотвірної системи. Оскільки питання специфіки колірних лексем як внутрішньогніздових комплексних одиниць словотвірної системи є недостатньо вивченим у вітчизняному мовознавстві, то продовження роботи над цією проблематикою визначає подальшу перспективу наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2010. 200 с.
2. Васютенко И. О. Семантика и функционирование цветоназваний как способ художественного отражения в поэтическом творчестве Николая Бажана. *Лінгвістичні дослідження.* Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Київ, 2012. Вип. 33. С. 3–7.
3. Губарева Г. А. Семантика та стилістичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. С. 18.
4. Іншаков А. Є. Основні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. Кривий Ріг : Філологічні студії. 2013. № 9. С. 188–194.
5. Крижанська О. Яким буває червоне? Синонімічні кольороназви в українській мові. *Урок української.* Київ, 2001. № 2 (24). С. 22–24.
6. Лощинова І. С. «Кольоративи у творчості письменників Дніпропетровщини». Режим доступу: https://repo.dma.dp.ua/644/1/срібний.PDF
7. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції *«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»:* Зб. наук. праць. Переяслав, 2020. Вип. 58. С. 161.
8. Нікуліна Н. Знамення калини : Вибране. Дніпропетровськ : Січ, 2000. 79 с.
9. Палітра слова й тексту Січеславщини : колективна монографія / за ред. В.П. Біляцької. Вип. 2. Дніпро : Ліра, 2021. 292 с.
10. Портал «ДніпроКультура». Режим доступу: https://www.dnipro.libr.dp.ua/Natalka_Nikulina

REFERENCES

1. Vakariuk, L.O., Pantso, S.Ye. (2010). *Ukrainska mova. Morfemika i slovotvir : navchalnyi posibnyk*. Vyd. 2-he. Ternopil : Navchalna knyha-Bohdan. [in Ukranian]
2. Vasiutenko, Y.O. (2012). Semantyka y funktsyonyrovanye tsvetonazvanyi kak sposob khudozhestvennoho otrazhenyia v poetycheskom tvorchestve Nykolaia Bazhana. Linhvistychni doslidzhennia. *Zb. nauk. prats KhNPU im. H.S. Skovorody*. Kyiv. Vyp. 33, 3–7. [in Ukranian]
3. Hubareva, H.A. (2002). *Semantyka ta stylistychni funktsii koloratyviv u poetychnii movi Liny Kostenko* : avtoref. dys. kand. filol. nauk : 10.02.01. Kharkiv, 18. [in Ukranian]
4. Inshakov, A.Ye. (2013). Osnovni zasady doslidzhennia kolirnoi leksyky v movoznavstvi. Kryvyi Rih : *Filolohichni studii.* №9. 188–194. [in Ukranian]
5. Kryzhanska, O. (2001). Yakym buvaie chervone? Synonimichni koloronazvy v ukrainskii movi. *Urok ukrainskoi.* Kyiv, № 2 (24). 22–24. [in Ukranian]
6. Loshchynova, I.S. Koloratyvy u tvorchosti pysmennykiv Dnipropetrovshchyny. Rezhym dostupu: https://repo.dma.dp.ua/644/1/sribnyi.PDF [in Ukranian]
7. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii*. (2020). «Vitchyzniana nauka na zlami epokh: problemy ta perspektyvy rozvytku»: Zb. nauk. prats. Pereiaslav. Vyp. 58. S. 161 [in Ukranian]
8. Nikulina, N. (2000). *Znamennia kalyny : Vybrane*. Dnipropetrovsk : Sich. [in Ukranian]
9. Palitra slova y tekstu Sicheslavshchyny. (2021) : kolektyvna monohrafiia / za red. V.P. Biliatskoi. Vyp. 2. Dnipro : Lira. [in Ukranian]
10. Portal «DniproKultura». Rezhym dostupu https://www.dnipro.libr.dp.ua/Natalka_Nikulina [in Ukranian]

CHARACTERISTICS OF WORD-FORMING PARADIGMS AND NESTS WITH TOP COMPONENT OF COLOR SYMBOLS IN THE COLLECTION OF «SIGNS OF GUELDER ROSE» BY NATALKA NIKULINA

Saik Alina Volodymyrivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Philology and Linguistic Communication
Dnipro University of Technology
19, Dmytro Yavornytskoho Ave., Dnipro, Ukraine

Strengthening the potential in terms of scientific "attractiveness" of the phenomenon of "color name" is provided by the fact that in the modern Ukrainian language color tokens form a quantitatively rich and qualitatively diverse lexical and semantic field. In our study, we performed word-formation analysis of color names on the material of Natalka Nikulina's collection "Signs of Viburnum". The color in the poet's work determines her individual style, because the author uses her favorite colors, which form a kind of color field. The object of study is chosen color tokens as complex units of the word-forming system. The linguistic factors that influenced the formation of intra-nest complex units of the word-forming system of the author's poetic works were considered. It is a question of clarification of system parameters of order of derived words in complex units of this word-forming system. To make the meaning of word-formations clear, we will give the context in which they are used. The article considers the units of language to denote colors, which formed word-forming paradigms and nests. During the study of color tokens in the author's poems, seven types of word-forming paradigms were identified, in which most derived words are formed by basic and word-forming methods, which belong to pure ways of creating complex words within morphological word formation. In general, in the poems of the poetess we have not singled out any example of a circular word-forming formation of color tokens, in which part of the language of the original word and part of the language of the final would coincide. Investigating the specifics of color tokens as intra-nest complex units of the word-forming system in the poet's poems, we noticed that the writer in her works seems to contrast achromatic dark and light colors. There is an increased tendency of the author to use light colors in poetry. Today, the study of color names in terms of the word-forming system of the Ukrainian language serves as a necessary theoretical component, as an important step in studying the laws of the internal mechanism, which is determined by hierarchical relationships between other complex units of the word-forming system.

Key words: *word-forming paradigm, word-forming nest, color-name, colorative, intra-nest complex units, word-forming system, creative word, derived word.*

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.31

МОВНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ МЕГАКОНЦЕПТА *BRAIN SURGERY*: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Смаглій Валерія Михайлівна
доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології
Одеського національного морського університету
вул. Мечникова 34, Одеса, Україна

Статтю присвячено дослідженню процесу вербалізації мегаконцепта BRAIN SURGERY на матеріалі роману Генрі Марша «Do No Harm: Stories of Life, Death and Brain Surgery» «Не нашкодь: історії про життя, смерть і нейрохірургію». Актуальність наукової розвідки зумовлена тим, що вона належить до тих когнітивних студій, які вивчають мову у постійній взаємодії з когнітивними процесами людини та навколишньої дійсності. Мета статті полягає у дослідженні мегаконцепта BRAIN SURGERY та виявленні засобів його вербалізації в оригіналі та перекладі. Доведено, що порівняльний аналіз мовної репрезентації мегаконцепта в двох мовах (анлійській та українській), дозволяє простежити культурну специфіку цих мовних систем, яка проявляється в різних засобах вербалізації самого ядра мегаконцепта, в кількості та семантиці лексем, фразеосполук, які репрезентують досліджуваний мегаконцепт в тій чи іншій мові. З'ясовано, що елементарні одиниці концептосфери, прості концепти, об'єднуючись, утворюють багатовимірні ментальні утворення − мегаконцепти, що охоплюють різні за своєю когнітивною природою компоненти, прості концепти, що мають польову, сегментну чи фреймову структуру. BRAIN SURGERY є медичним мегаконцептом, який інтегрує в собі ядерні та периферійні концепти, від загальних до більш специфічних: концепти SURGEON, PATIENT, спеціалізовані терміни, що позначають частини тіла (BRAIN, ARTERIES, PINEAL GLAND та ін.), інструменти (MICROSCOPE, SCALPEL), захворювання та пухлини (ANEURYSM, PINEOCYTOMA), а також загальнолюдські та загальнокультурні концепти, як-от FEAR, DEATH, DISPARE, COMPASSION, PITY та інші. Цей мегаконцепт вербалізується через використання відповідних концептуальних моделей, які загалом збігаються у мові оригіналу та перекладу. У статті детально проаналізовано мовні прояви мегаконцепту BRAIN SURGERY з позицій його сприйняття лікарем (як професійний обов'язок) та пацієнтом (як порятунок), а також як ризик, виклик, невдачу для лікаря та стресову ситуацію для пацієнта.

Ключові слова: *когнітивний підхід, мегаконцепт, BRAIN SURGERY, вербалізація, концептуальні моделі.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Загально відомо, що мова як когнітивний феномен передає інформацію про світ; вона тісно пов'язана з обробкою цих даних, має прямий стосунок до формування, організації та покращення інформації та способів її представлення (Колегаєва, 2018; Babelyuk, Aleksandruk, 2018; Langacher, 1991). Зрештою, мова запускає потік комунікативних процесів, в яких використовується величезний об'єм інформації, що надає особливої новизни для розвитку різноманітних лінгвістичних досліджень (Колегаєва, 2018; Aberra; Gavins, 2003; Langacher, 1987; Langacher, 1991).

Цілком погоджуємося з твердженням, що мова − це «барометр, який точно відображає всі лінгвістичні варіанти та особливості етики, традицій, вірувань, способів мислення тощо конкретного народу. Як дзеркало, вона відразу показує ті моделі світосприйняття, які типові для певних соціальних груп людей чи установ в той чи інший період їхнього становлення, а також різні можливості для формування та розвитку мовних значень та форм» (Aberra, Lakoff, 2003). Таким чином, когнітивний підхід до вивчення мови (Колегаєва, 2018; Смаглій, 2020a; Babelyuk, Aleksandruk, 2018; Lakoff; Langacher, 1987) передбачає урахування відповідного досвіду і знань, набутих у процесі життя під час формування відповідних лінгвістичних значень.

У цьому зв'язку дослідження мовних засобів вербалізації мегаконцепта BRAIN SURGERY у романі Генрі Марша «Do No Harm: Stories of Life, Death and Brain Surgery» (1) «Не нашкодь: історії про життя, смерть і нейрохірургію» (2) у перекладознавчому аспекті є особливо актуальним та винятково цікавим.

До слова, Генрі Марш (нар. 1950) – провідний нейрохірург Англії. Він отримав визнання в Україні також, адже одним із перших провів операції на мозок вже у незалежній Україні. Будучи лікарем, а не професійним письменни-

ком, він написав два романи на тему нейрохірургії: «Do No Harm: Stories of Life, Death and Brain Surgery» та «Admissions: A Life in Brain Surgery» («Історії про життя, смерть і нейрохірургію» та «Ні сонце, ані смерть. Зі щоденника нейрохірурга»). Слід наголосити, що стиль Генрі Марша надзвичайно чіткий, стислий і точний, він уміє описувати складні ситуації, використовуючи просту мову, що робить книгу захоплюючою від першої до останньої сторінки і вражає правдою з повсякденного життя пацієнтів та лікарів. Похвально, що книга перекладена Андрієм Мизаком українською мовою та опублікована «Видавництвом Старого Лева» у 2015 році.

Актуальність пропонованої наукової розвідки зумовлена тим, що вона належить до широкого кола тих когнітивних студій, які постулюють, що мова існує у постійній взаємодії з іншими аспектами фізіології людини, і мозком у тому числі, та навколишньою дійсністю. Крім того, вивчення цього мегаконцепта дає краще розуміння індивідуального світосприйняття автора-хірурга загалом та його соціально-культурної ідентичності зокрема.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає у дослідженні мегаконцепта BRAIN SURGERY та виявленні засобів його вербалізації в оригіналі та перекладі. Порівняльний аналіз мовної репрезентації мегаконцепта в двох мовах (англійській та українській), що слугує комплексним завданням нашої наукової розвідки, дозволяє виявити культурну специфіку цих мовних систем, яка проявляється в різних засобах вербалізації ядра цього мегаконцепта, в ступені їхньої конкретності чи абстрактності в різних мовах, в кількості та семантиці лексем, фразеосполук, які репрезентують цей мегаконцепт в тій чи іншій мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Д. Лакоффа, Р. Лангакера та А. Вежбицької відмітною ознакою сучасних когнітивних студій є великий інтерес до людського фактору у мові (Колегаєва, 2018; Смаглій, 2020b; Babelyuk, Aleksandruk, 2018; Lakoff; Langacher, 1991). Серед основних принципів когнітивного підходу слугує ідея про те, що мова не може розглядатися окремо від пізнавальної діяльності людини. Вчені Дж. Гейвін і Г. Стейн твердять, що проблеми когнітивної науки «не обмежуються суто когнітивними явищами, такими як обробка слів або активація схем знань із пам'яті» (Gavins, 2003; Смаглій, 2020a). Тому ми цілком підтримуємо позицію учених про те, що асоціації, уявлення, почуття, емоції, без сумніву, також беруть активну участь у процесі пізнання, взаємодіючи між собою.

Варто підкреслити, що розуміння процесу пізнання як індивідуального процесу сприйняття інформації про навколишній світ і її подальшої обробки через призму власних ментальних особливостей та емпіричного досвіду, є зрозумілим поняттям сьогодення. З плином часу воно набувало значення «внутрішнього», «психічного», «засвоєного». Твердження, про те, що «світ у свідомості людини не відображується, а інтерпретується» стало головною тезою когнітивного підходу до вивчення мови (Langacher, 1991). Тому кожна людина та її розум є індивідуальними власне через індивідуальний спосіб сприйняття. Разом з тим, слід також пам'ятати і про те. що згодом окремі з таких індивідуальних фрагментів знання (концептів) стають загальними для певних груп людей. До прикладу, узагальнення людського досвіду, базові знання організовуються у вигляді образів-схем, певних когнітивних структур, які постійно відтворюються у процесі фізичної взаємодії людини з реальністю.

У цьому зв'язку варто звернутися до тих постулатів когнітивної лінгвістики, що є засадничими для нашого дослідження:

1) людська концептуальна структура і система виникають із сенсорно-моторних переживань і функцій через наш організм і мозок; концептуальна структура охоплює графічні схеми, фрейми та метафоричні сценарії, коли фрейм включає виміри часу і простору. Хоча сам концепт визначають як тип гнучких нейроструктур без чітких меж, часто його розглядають як єдине знання, а фрейм визначають як зв'язну структуру пов'язаних концептів. Д. Лакофф стверджує, що люди думають за допомогою фреймів, які можна знайти в синопсах нашого мозку (Lakoff). При цьому метафори, які є концептуальними структурами, також фізично присутні у вигляді нейронних схем. Цікаво, що коли у процесі когнітивної діяльності нові факти не відповідають нашим фреймам, тоді, частіше за все, наші фрейми зберігаються, а факти ігноруються.

2) структура концептів включає різні мовні засоби і прототипи (типові, індивідуальні та стереотипні). Кожен тип прототипу символічний або знаковий за своєю природою. При цьому підсумки чи висновки, що випливають з фізичного досвіду людини, відображаються в абстрактних поняттях за допомогою відповідних моделей концептуальних метафор, концептуальні системи яких є плюралістичними, а не монолітними (Langacher, 1991).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим для когнітивної лінгвістики є поняття «концепт» − ментальна репрезентація

думки, яка включає опис важливих ознак класу або поняття. Це оперативна змістовна одиниця пам'яті, квант знання, який вербалізується різними мовними засобами.

Коли концепт набуває вираження в мові, то ті мовні засоби, які використані для цього, виступають як засоби вербалізації мовної репрезентації мовного представлення концепту. Відомо, що будь-який концепт репрезентується в мові відповідними мовними засобами: 1) готовими лексемами та фразеосполуками зі складу лексико-фразеологічної системи мови, які мають «відповідні до випадку» семеми або окремі семи різного рангу; 2) вільними словосполученнями; 3) структурними та позиційними схемами речень (синтаксичні концепти); 4) текстами та сукупностями текстів (за необхідності експлікації або обговорення змісту складних, абстрактних або індивідуально-авторських концептів) (Колегаєва, 2018; Смаглій, 2020a; Babelyuk, Aleksandruk, 2018; Lakoff; Langacher, 1987).

При цьому варто підкреслити, що ключове слово, що позначає концепт, представляє його не повністю – воно своїм значенням передає лише декілька основних концептуальних ознак, релевантних для повідомлення. Іншими словами, слово є засобом доступу до концептуального знання, та, отримавши через слово цей доступ, носій мови може підключити до своєї уявної діяльності й інші концептуальні ознаки, які цим словом безпосередньо не названі, проте існують в значенні як периферійні, приховані, вірогідні, асоціативні семи.

Таким чином, слово, як і будь-яка номінація – є ключем, який «відчиняє» для людини концепт як одиницю уявної діяльності та робить можливим використання йогов уявній діяльності. Аналогічно, мовний знак можна також порівняти з своєрідним вмикачем, оскільки саме він вмикає концепт в нашій свідомості, активізуючи його в цілому та «запускаючи» його в процес мислення. Враховуючи ступінь вираженості концептів мовними одиницями, можна говорити про такі їхні різновиди: 1) загальні концепти, які мають стандартне загальновідоме мовне вираження словом або фразеосполукою; 2) індивідуальні концепти, що не мають стандартного загальновідомого мовного вираження.

Отже, різноманітні мовні засоби необхідні не для існування самого концепту, а для повідомлення, яке через цей концепт транслюється. Слова та інші мовні одиниці в системі мови є особливо важливими для тих концептів, які мають комунікативну релевантність, тобто необхідні для спілкування, і часто використовуються в інформаційному обміні. Проте слід також пам'ятати і про те, що значна частина концептів не мають системних мовних засобів вираження, оскільки обслуговують сферу індивідуального мислення.

Будь-який концепт має складну багатокомпонентну структуру, куди входить увесь зміст його основного поняття (ядра), етимологія, асоціативний ряд (Смаглійб 2020a). В кожній із складових структури концепту репрезентований той чи інший тип інформації (образної, актуальної або ціннісної). Традиційним також є подання структури концепту у вигляді кола, в центрі якого лежить основне поняття – ядро, а на периферії знаходиться все те, що привнесено культурою, традиціями і особистим досвідом людини.

Елементарні одиниці концептосфери, концепти, об'єднуючись, можуть утворювати багатовимірні ментальні утворення − мегаконцепти, що охоплюють найбільш важливі ознаки, характерні для тої чи тої культури, і які відрізняють її від інших. Мегаконцепти мають складну структуру, оскільки охоплюють різні за своєю когнітивною природою компоненти, як-от прості концепти, що мають польову, сегментну чи фреймову структуру.

BRAIN SURGERY є медичним мегаконцептом, який інтегрує в собі ядерні та периферійні концепти, від загальних до специфічних: концепти SURGEON, PATIENT, спеціалізовані терміни, що позначають частини тіла (BRAIN, ARTERIES, PINEAL GLAND та ін.), інструменти (MICROSCOPE, SCALPEL), захворювання та пухлини (ANEURYSM, PINEOCYTOMA), а також загальнолюдські та загальнокультурні концепти, як-от FEAR, DEATH, DISPARE, COMPASSION, PITY та інші.

Цікавим є той факт, що концепти FEAR та DEATH ми розглядаємо складові мегаконцепта BRAIN SURGERY, адже, як показав аналіз ілюстративного матеріалу, мовні засоби їхньої вербалізації доволі часто зустрічаються у творі Генрі Марша. До слова, він, мабуть, є одним із перших лікарів, котрі не побоялись розказати, що іноді теж помиляються, відчувають страх та тремтіння рук під час операцій.

Загалом медичний мегаконцепт BRAIN SURGERY (далі − BS) вербалізується на основі ключового для цього концепту поняття «Brain Surgery», що позначає: *Surgery performed on the brain or other parts of the nervous system* (Операція на головному мозку або інших частинах нервової системи); *informal usually with negative: An exceptionally difficult or complicated task* (Вийнятково складне завдання).

Принагідно тут потрібно наголосити на важливості розмежування таких понять, як *brain surgery* та *neurosurgery* в англійській та українській мовах, що частково можемо бачити і у перекладі назви книги. Порівняймо: «Do No Harm: Stories of Life, Death and Brain Surgery» «Не нашкодь: історії про життя, смерть і нейрохірургію». В цьому випадку, англійський концепт BS є більш конкретним та вужчим, ніж концепт NEUROSURGERY (operations on any part of the nervous system including the brain, spinal cord, and individual nerves). В українській мові концепт BS вербалізується лексемою «нейрохірургія», що є дещо ширшим поняттям, адже означає галузь хірургії, що займається лікуванням захворювань центральної та периферичної нервової системи людини, а також передбачає хірургічні методи їх лікування.

Отже, ядром мегаконцепта BS є поняття операції на головному мозку, як звична практика у роботі лікаря-нейрохірурга, хірургічне втручання з лікувальною метою при тому чи іншому захворюванні. Допоміжною складовою є поняття галузі нейрохірургії, що в англійській та українській мові вербалізується суміжною складовою концепту – поняттям «нейрохірургія».

Як показав аналіз ілюстративного матеріалу найчастіше мегаконцепт BS вербалізується на основі таких концептуальних моделей:

1) BRAIN SURGERY IS RISK (Операція на головному мозку як ризик, загроза для життя пацієнта. У роботі лікаря-нейрохірурга це серйозний виклик – іноді це боротьба між життям та смертю). «***Brain Surgery*** *is* ***dangerous,*** *and modern technology has only reduced* ***the risk*** *to a certain extent* (1, p. 1). *Despite all this technology neurosurgery is still* ***dangerous,*** *skill and experience are still required as my instruments* ***sink into the brain*** *or spinal cord, and I must know when to stop.* (1, p. 2)» – *«****Хірургія головного мозку*** *– ризикована галузь, і сучасні технології лише незначним чином зменшили цей ризик»* (2, p. 13). *«Незважаючи на всі ці технології нейрохірургія залишається* ***ризикованою справою,*** *чим далі інструменти заглиблюються у головний мозок, тим більше значення мають майстерність і досвід, які допомагають хірургу зрозуміти, де вчасно зупинитись»* (2, с. 14). Мегаконцепт BS в обидвох прикладах вербалізовано іменниковим словосполученням із використанням емоційно-оцінної лексики, про що свідчить іменник *risk* (ризик), прикметник *dangerous,* що досить влучно перекладено як «ризикована галузь», дієслово *«to sink»,* яке перекладач вдало, на наш погляд, відтворив словом *«заглиблюватись».*

2) BRAIN SURGERY IS A FAILURE (Хоча невдачі під час операцій трапляються нечасто, проте, на жаль, вони неминучі). *«Neurosurgeons sometimes describe* ***aneurysm surgery*** *as* ***akin to bomb disposal work,*** *though* ***the bravery required*** *is of a different kind as it is the patient's life and not the surgeon's»* (1, p. 14) – *«Нейрохірурги часом порівнюють* ***хірургію аневризм із роботою сапера****, але різниця в тому, що ризику підлягає життя пацієнта, а не хірурга»* (2, p. 27). Мегаконцепт BS вербалізовано словосполученням «*aneurysm surgery*», яке в українському перекладі передано за допомогою повного еквіваленту. Крім того, у цьому прикладі використано метафоричне порівняння ***aneurysm surgery*** *as* ***akin to bomb disposal work*** через порівняння роботи нейрохірурга із діяльністю сапера, що теж відтворено повністю. Проте, вдавшись до техніки упущення, перекладач чомусь не переклав такий важливий для характеристики роботи нейрохірурга вираз як «*the bravery required*» (вимагає відваги).

Отже, як бачимо з наведених вище прикладів, Генрі Марш неодноразово зазначає про небезпечність та ризикованість своїх операцій, що позначається лексемами «risk», «dangerous», «challenge», які в перекладі відтворені повними або частковими (*dangerous – ризикований*) еквівалентами.

3) BRAIN SURGERY IS A SALVATION – діяльність лікаря-нейрохірурга як порятунок, спасіння та шанс жити для пацієнтів. *«Her husband rushed up to me, almost* ***delirious with joy.*** *She can see again!You're a miracle worker, Mr Marsh!She woke up from the op and she could see the baby! How can we ever thak you enough?»* (1, p. 60) – *«Її чоловік підбіг до мене,* ***несамовитий від радості****. – Вона бачить! Ви чарівник, містере Марш! Вона вийшла з наркозу і змогла побачити дитину! Я ніколи не зможу вам віддячити!»* (2, с. 74). Вербалізація мегаконцепта BS за допомогою цієї концептуальної моделі відбувається таким чином: автор вживає емоційно-забарвлений прикметник «*delirious*», який, на наш погляд, дуже вдало передає Андрій Мизак («несамовитий від радості»). У другому реченні бачимо приклад антонімічного перекладу *«ніколи НЕ зможу»* замість «*enough*» в оригіналі. У цьому випадку SALVATION або ПОРЯТУНОК вербалізовано такими прикметниками, як «*fine», «delirious», «successful»* та відповідниками – «чудово», «несамовито», «вдало».

Цікавими є також наші спостереження щодо сприйняття самої операції лікарем та пацієнтом у випадку вербалізації мегаконепта BS за допомогою цієї концептуальної моделі.

Для лікаря – це професійне виконання своїх обов'язків, а для пацієнта – порятунок. До слова, сам Генрі Марш писав про те, що невдалі операції запам'ятовуються набагато краще, ніж успішні, а успішність операцій хірурга – показник його професіоналізму. Саме тому, хірургія голового мозку як порятунок від загрозливої для життя хвороби розглядаються лікарем та пацієнтом по-різному.

4) BRAIN SURGERY AS ROUTINE PERFORMANCE OF PROFESSIONAL DUTIES. Аналізований роман є мемуарами практикуючого нейрохірурга, тому майже у кожній главі знаходимо численні мовні засоби на позначення медичних явищ і процесів, що використовуються автором для опису надскладних операцій. Вони чіткі, лаконічні, проте досить детальні. Складність під час їх перекладу становить лише медична термінологія, якою сповнені мемуари про операції – назви інструментів, органів, артерій та пухлин. Оскільки більшість цих назв латинського походження і є широковживаними проте у вузькій медичній спеціалізації, усі вони відтворені перекладачем адекватно із збереженням необхідних лексичних значень. Для Генрі Марша, як для лікаря, нейрохірургія є справою всього його життя, тому мегаконцепт BS розглядаємо, у першу чергу, з погляду парадигми лікаря.

Як лікар-хірург автор описує цілу низку своїх емоцій – страх невдачі під час операції, професійна впевненість у своїх діях та різні нюанси перебігу операцій. «*As soon as the operation begins, I usually find that any such* ***morbid fear disappears.*** *I take up the scalpel from a metal dish – and, full of* ***surgical self-confidence,*** *press it precisely through the patient's scalp*» (1, p. 5) – *«Щоразу, коли починається операція, моя хвороблива* ***нерішучість зникає****. Я беру скальпель з металевої миски,* ***з хірургічною впевненістю*** *притискаю його лезо до шкіри пацієнта»* (2, с. 18).

У контексті актуалізації цього мегаконцепта розглянемо мовні засоби на позначення емоцій лікаря під час операції. Іменникове словосполучення «*morbid fear»* у перекладі метафорично передано як «хвороблива нерішучість». Автор описує впевненість у своїх діях дієслівним словосполученням «*full of surgical self-confidence*», яке перекладено без дієслова «*full*», що, однак, на нашу думку, не завадило адекватній передачі змісту вихідного повідомлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ми проаналізували мовні прояви мегаконцепта BS з погляду його сприйняття лікарем (як професійний обов'язок) та пацієнтом (як порятунок), а також як ризик, виклик, невдачу та стресову ситуацію на матеріалі роману Генрі Марша «Do No Harm: Stories of Life, Death and Brain Surgery» та його українського перекладу «Не нашкодь: історії про життя, смерть і нейрохірургію». Цей мегаконцепт вербалізується через використання відповідних концептуальних моделей, які загалом збігаються у мові оригіналу та перекладу. Вивчення особливостей вербалізації концептів FEAR, DEATH у досліджуваному творі становить перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колегаєва І.М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова: ф-т романо-германської філології.* 2018. Вип. 1 (40). С. 121-127.

2. Смаглій В.М. Ближня периферія концепту Language. *East European Science Journal.* Wschodnioeurzopejskie Czasopismo Naukove. 2020a. Vol. 5 10 (62). P. 69-74.

3. Смаглій В.М. Ядерна зона вербалізованого концепту Language у науковій картині світу. *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка.* 2020b. Вип. 32. Т. 2. С. 100-117. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/32.214680

4. Aberra D. Prototype Theory in Cognitive Linguistics. Available at: https://www.researchgate.net/publication/267512473_Prototype_Theory_in_Cognitive_Linguistics –language: English– Date of access: 20.04.2018

5. Babelyuk O., Aleksandruk I. Conceptual Category Person and Means of its Verbal Presentation in the Fantasy Genre. *Advanced Education,* 10, 2018, P. 158-165. DOI: 10.20535/2410-8286.142802

6. Gavins J., Steen G. Cognitive Poetics in Practice. London: Taylor & Francis e-Library, 2003.188 p.

7. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor. Available at: https://terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-ConTheorMetaphor.pdf Language: English – Date of access: 18.04.2018

8. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 2003. 256 p.

9. Langacker R. W. Foundations of cognitive grammar. Stanford : SUP, 1987. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. 516 p.

10. Langacker R.W. Concept, image and symbol: The cognitive basis of grammar. Berlin. 1991.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Marsh H. Do No Harm: Stories of Life, Death and Brain Surgery. Weidenfeld & Nicolson, 2014 – 278 p.
2. Марш Г. Історії про життя, смерть і нейрохірургію. Видавництво Старого Лева, 2015 –330 с.

REFERENCES

1. Kolehaieva, I.M. (2018). Konstruiuvannia nominatyvnoho polia kontseptu: etapy ta odynytsi. Zapysky z romano-hermanskoi filolohii. [The construction of nominative field of the concept: stages and units]. *Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova: f-t romano-hermanskoi filolohii*. Vyp. 1 (40). S. 121-127. [in Ukrainian]
2. Smahlii, V.M. (2020). Blyzhnia peryferiia kontseptu Language. [Close perefery of the concept LANGUAGE]. *East European Science Journal*. Wschodnioeurzopejskie Czasopismo Naukove. Vol. 5 10 (62). P. 69-74.
3. Smahlii, V.M. (2020). Yaderna zona verbalizovanoho kontseptu Language u naukovii kartyni svitu. [Core zone of the verbal concept LANGUAGE in scientific picture of the world]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Mizhvuzivskii zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Ivana Franka.* Vyp. 32. T. 2. S. 100-117. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/32.214680
4. Aberra, D. *Prototype Theory in Cognitive Linguistics.* Available at: https://www.researchgate.net/publication/267512473_Prototype_Theory_in_Cognitive_Linguistics –language: English– Date of access: 20.04.2018
5. Babelyuk, O., Aleksandruk, I. (2018). Conceptual Category Person and Means of its Verbal Presentation in the Fantasy Genre. *Advanced Education,* 10, P. 158-165. DOI: 10.20535/2410-8286.142802
6. Gavins J., Steen G. (2003). *Cognitive Poetics in Practice*. London: Taylor & Francis e-Library.188 p.
7. Lakoff, G. *The Contemporary Theory of Metaphor*. Available at: https://terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-ConTheorMetaphor.pdf Language: English – Date of access: 18.04.2018
8. Lakoff, G. & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press. 256 p.
9. Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar*. Stanford : SUP. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. 516 p.
10. Langacker, R.W. (1991). *Concept, image and symbol: The cognitive basis of grammar*. Berlin.

THE SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Marsh, H. (2014). *Do No Harm: Stories of Life, Death and Brain Surgery.* Weidenfeld & Nicolson.
2. Marsh, H. (2015). *Istorii pro zhyttia, smert i neirokhirurhiiu.* [Stories about life, death and neirosurgery]. Vydavnytstvo Staroho Leva, 2015 –330 c.

LANGUAGE MEANS OF VERBALIZATION OF MEGACONCEPT BRAIN SURGERY: TRANSLATION ASPECT

Smaglii Valeriia Mykhaylivna

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Philology department
Odessa National Maritime University,
34, Mechnikov str., Odesa, Ukraine

The article deals with specific features of the process of verbalization of megaconcept BRAIN SURGERY in the novel «Do No Harm: Stories of Life, Death and Brain Surgery» by Henry Marsh. The actuality of the research lies in the fact that it belongs to the sphere of cognitive studies that investigate language in continuous interaction with human cognitive processes and the environment. It has been revealed that BRAIN SURGERY is a medical megaconcept which comprises core and perifery concepts from general to specific such as SURGEON, PATIENT special medical terms that nominate parts of the human body (BRAIN, ARTERIES, PINEAL GLAND), medical tools and devices (MICROSCOPE, SCALPEL), diseases and trumes (ANEURYSM, PINEOCYTOMA), as well as general and cultural concepts such as FEAR, DEATH, DISPARE, COMPASSION, PITY. The research also highlights language means of revealing megaconcept BRAIN SURGERY from the point of view of a patient (as salvation), and of a doctor (as professional duty), also as risk, challenge, fear and stress. It has been proved that the process of verbalization of the analysed megaconcept is done on the basis of definite conceptual models, which remain the same in the original and in translation.

Key words: *cognitive approach, megaconcept, BRAIN SURGERY, verbalization, conceptual models.*

UDC 821.111'22
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.32

SOCIOLINGUISTIC COMPARATIVE APPROACH TO THE NOTION "POPULARITY": THE UK VS. THE US

Soloshchuk Lyudmyla Vasylivna
DSc in Philology,
Professor at the Department of English Philology
V. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody Square, Kharkiv, Ukraine

Skrynnik Yuliia Serhiivna
PhD in Philology,
Associate Professor at the Department of English Philology
V. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody Square, Kharkiv, Ukraine

The article focuses on revealing the essence of the notion "popularity" in the linguistic perspective based on the research of the lingual and non-lingual behavior of influencers, in this case they are talk show hosts. The comparative approach applied to the research contributes to the distinguishing of the differences between the British and American influencers. "Popularity" as an object of linguistic research is increasingly attracting the attention of scholars studying the linguo-cognitive, communicative-pragmatic, linguo-semiotic, sociolinguistic, linguistic, and gender aspects of its verbalization. Lingual and non-lingual resources play an important role in the process of formation of the popularity. It is created by verbal, non-verbal and super-verbal communicative means as a result of an individual's activities in order to produce the desired response in the mass audience. The research aims at the distinguishing of the most prominent characteristics of popularity demonstrated by influencers, particularly – talk show hosts. It is also aimed at the establishing the characteristic traits the discursive personalities in the UK and the USA are to obtain in order to gain popularity in the society. The reasons for being recognized as influencers in the UK or the USA are investigated. Verbal, nonverbal and extra-linguistic means of "popularity" creation on the examples of the influencers' performances are characterized. This research proved that the US talk show hosts are more popular in the world as influencers than the UK ones; to gain popularity in the American society, influencers are to demonstrate friendliness, good sense of humor, and extraordinary personality traits. To be popular in the British environment, an influencer is to be personable, amusing, comical, and witty. The main qualities of popularity are presented in the article on the basis of the examples demonstrating the specific lingual and non-lingual means in the speeches of well-known influencers in Great Britain and the United States.

Key words: *influencer, non-verbal communicative component, popularity, sociolinguistics, super-verbal communicative component, verbal communicative component.*

Problem statement. Nowadays, with the flourishing of the social media, the popularity can be evaluated within the level of influence on the audience. It is claimed that about 40% of the world's population use social media, and many of these billions of social media users look up to influencers to help them decide what to buy and what trends to follow (Social media influencers). An influencer is a person who can influence the decisions of others because of their relationship with their audience and their knowledge and expertise in a particular area, e.g. fashion, travel, or technology (Belova, 2021, p. 15).

Popularity of the influencers as a trend in social networking, advertising, marketing predetermines the ***relevance*** of the research. The ***object*** of the research is presented by verbal, non-verbal and super-verbal communicative components, employed by a talk show host-influencer. The ***subject*** of the study concerns lingual (verbal, non-verbal) and non-lingual behaviour of influencers (talk show hosts) in social media predetermining their popularity in the UK and the US societies. The ***aim*** of the study is to distinguish through the lingual and non-lingual behavior the most prominent characteristics of the talk show hosts-influencers which presuppose their popularity. The study is ***based*** on Instagram accounts of the most popular talk show hosts and their shows on YouTube.

The analysis. The focus of linguistic research lies in the study of such notions as "charisma" (Albert, 2019; Bedos-Rezak, 2018; Petlyuchenko & Chernyakova, 2019), "image" (Kiselyova, 2011;

Simon-Vandenbergen, 1996; Valdebenito, 2013), while the notion of popularity has not been revealed much yet in the sociolinguistic perspective. With the high-speed development and expansion of the social media (Newton, 2011; Page, 2012) the popularity of an individual nowadays is based on the number of followers in social media.

The expansion of the social media presupposed the appearance of influencers (Belova, 2021; Nikiforova, 2018) who have gained the wide world popularity and are considered to be an implification of popularity in the global society. The discursive personality of an influencer is formed with the help of "stance (as a mental position)". Stance is treated as a dynamic, situationally bound discursive construct, in which individual (personal) and interactive (interpersonal) spheres of linguistic realization are distinguished (Englebretson, 2007; Ushchyna, 2022, p. 129).

The notion of "popularity" through linguistic point of view is depicted in the interaction of verbal, non-verbal and super-verbal components of communication (Skrynnik, 2021; Soloshchuk, 2020; Soloshchuk, 2022) in an influencer's behavior.

The research methods include the pragmalinguistic analysis for identifying the key verbal components which characterize individuals as popular influencers; the pragmasemantic analysis for describing the structural-semantic and pragmatic features of the implementation of an image of a popular influencer; the analysis of nonverbal components of communication; the elements of quantitative calculations.

Important non-lingual criteria for influencing people are: the right niche, medium, regularity and consistency of posts, relevance of the story, accessibility of the content. The choice of the right niche is highly important for a successful influencer; it is important to find the area which can demonstrate the influencer's knowledge to advantage. Most influencers these days are bloggers and micro-bloggers (Table 1). Such distinction is presupposed by the choice of the medium – own online blog, Instagram or Snapchat, which are the best ways to connect with followers and chat about the niche area. As one of the first steps, influencers present an attention-grabbing biography that describes them and their special area in a newsworthy, entertaining, and unique way *(e.g. chat show host, wine blender, gin distiller, book writer – @grahnort – Graham Norton)*, thus, making sure that people who read their biography will choose to follow them.

Based on the list of TOP 15 talk shows TV hosts of the UK and the US made for an entertainment website that offers news in the fields of television, films, video games, and film theories Screen Rant by Harry Kettle and published on April 21, 2020 (15 Best Talk Show Hosts From US & UK), in the article it is suggested to classify the personalities of TV hosts according to the following 5 prominent general characteristic features most often used for their description (Table 2).

1) funny (e.g. Jimmy Fallon (US), Trevor Noah (US), James Corden (US), Alan Carr (UK), Russell Howard UK), Michael McIntyre (UK));

2) friendly (e.g. Jimmy Kimmel (US), Seth Meyers (US), Ellen DeGeneres (US), Jimmy Fallon (US), Jonathan Ross (UK));

3) extraordinary (e.g. Conan O'Brien (US), James Corden (US), Sean Evans (US), Russell Howard (UK), Michael McIntyre (UK));

4) witty (e.g. John Oliver (UK), Stephen Colbert (US), Russell Howard (UK), Jonathan Ross (UK));

5) personable (e.g. Graham Norton (UK), Russell Howard (UK)).

The research shows that the UK TV hosts are as funny as the US ones (3 UK and 3 US); the US TV hosts are friendlier than the UK ones (4 US and 1 UK); the US TV hosts are more extraordinary than the US ones (3 US and 2 UK); the UK TV hosts are wittier than the US ones (3 UK and 1 US); and the UK TV hosts are more personable than the US ones (2 UK and 0 US) (Table 2).

Being funny for the TV host is lingually characterized by the frequent usage of

- jokes:

(1) ELLEN: Are you excited for Halloween, everybody? [audience cheer and applause]. Yeah. It's fun for adults but it's really, really all about the kids. And I don't have kids of my own... <u>That's why our nanny always looks so bored...</u> (The Ellen Show, 2014)

- comic news:

(2) JIMMY: Apparently Verizon customers have been receiving spam texts from their own phone numbers [audience laugh lightly]. <u>It's weird when you get a text from yourself at 2:00 a.m. that says "Me up?"</u> [audience laugh]. Meanwhile, AT&T customers are like, "<u>Ha ha, that's what you get for a company that has cell service.</u>" [<u>Jimmy points at the audience with his index finger</u>] [audience laugh] (Fallon, 2022).

The use of non-verbal components *(points at the audience with his index finger)* increase the effect of the verbally expressed comic statements.

Friendliness of the TV hosts reveals itself in the way they greet the audience and the guests of the show:

(3) RUSSELL: <u>Welcome to the show</u>! Now, <u>fair to say, it's been a strange old year</u> so tonight <u>we'll be looking back at the best bits from the show</u> in

the last 12 months as we witness the world descend into madness. Enjoy! [stretches his arms to the audience] (Howard, 2021).

When greeting the audience Russell Howard uses the welcoming statement *(Welcome to the show*!); parenthesis *(fair to say)* as the support of the sincerity and genuineness of his words; compassion for the audience *(it's been a strange old year);* the usage of the pronoun *we* which insinuates acting together as a whole *(we'll be looking back at the best bits from the show*; *we witness)* as tactics for realizing the strategy of convergence and a welcoming wish *(Enjoy!).* The latter is accompanied with the non-verbal welcoming component *(stretches his arms to the audience)* to confirm the sincerity of the verbal expression.

(4) MICHAEL: Ladies and gentlemen, please welcome our Unexpected Star of tonight's show, it's Stuart. He is originally from Manchester. He now lives in London, and he is actually a pilot for British Airways [audience cheer]. Oh, he's a very dashing pilot. He thinks he's coming to a fear of flying course, which he's actually helping run, and that is just around the corner from this theatre. And we can now go to it live (McIntyre, 2021).

When greeting the guests of the show the TV host makes the guest feel at home by stimulating the audience to welcome the guest *(please welcome);* he introduces the guest to the audience using the epithets (*Unexpected Star*) characterizing the guest as a very-awaited well-known person; the TV host presents the guest's name, origin and occupation *(it's Stuart. He is originally from Manchester. He now lives in London, and he is actually a pilot for British Airways)*; gives the evaluative opinion of his occupation / profession *(he's a very dashing pilot).* The audience, in their turn, greet the guest non-verbally (*audience cheer*).

A talk show host is considered extraordinary when he has his own style and way of making the guests feel comfortable at the show:

(5) MICHAEL [to the guest of the show]: We are going to take you backstage; we've got a whole huge performance that's set up for you. Wow! You're going to close tonight's show. This will be not only for the 2,500 people here tonight, but the millions watching at home. But... Right... you must know that each and every one of us here are so behind you and willing you to do well [audience cheer and applause]. So, if you'd like to come over here, this is actually your outfit [gives the suitcase] for later. I've got you a few toiletries, so if you take that [gives toiletries in a travel version]. Also, of course, everybody in the room you were just in, you can see there, they are all, of course, actors, none of those people are real. So, as you've forced us so many times to do it, will you perform the most unnecessary of all walks and, please, slowly make

Table 1

Range of Influencers' Popularity

	UK		US	
	name / Instagram account	number of followers	name / Instagram account	number of followers
official accounts	Alan Carr @chattyman	1 m	Ellen DeGeneres @theellenshow	117 m
	Graham Norton @grahnort	571 t	Jimmy Fallon @jimmyfallon	21,4 m
	@thegrahamnortonshowofficial	1 m	Trevor Noah @trevornoah	7,4 m
	@grahamnortonbooks	2875	James Corden @j_corden	6,1 m
	Russell Howard @russellhoward	528 t	Jimmy Kimmel @jimmykimmel	2,5 m
	Jonathan Ross @mewossy	160 t	@jimmykimmellive	3 m
			Seth Meyers @sethmeyers	700 t
			Stephen Colbert @ stephenathome	665 t
			Sean Evans @seanseaevans	509 t
fans accounts	John Oliver @johnoliverforpresident	31,9 t	Conan O'Brien @conan_obrien	1811
	Michael McIntyre @ michaelmcintyresbigshow	21,1 t		

Retrieval date for Instagram information: 13.04.2022

your way all the way, and someone will meet you? Ladies and gentlemen, it's our Unexpected Star of tonight's show, Stuart Beech! (McIntyre, 2021)

The unique style is displayed through hospitable attitude to the guest, particularly, by supporting him *(But... Right... you must know that each and every one of us here are so behind you and willing you to do well);* highlighting the importance and uniqueness of the guest at the show by assuring the guest that the whole performance was made for him *(we've got a whole huge performance that's set up for you),* by emphasizing the big number of people watching the show *(This will be not only for the 2,500 people here tonight, but the millions watching at home)*, his special mission at the show *(You're going to close tonight's show).* The use of politeness strategies *(please)* and the exaggerated positive attitude to the guest by calling him a Star *(it's our Unexpected Star of tonight's show)* demonstrate the positive face of the host. At the non-verbal level the extraordinary style of a host can be presented with the constant support of the audience by cheers and applauses *(audience cheer and applause).* Unique style of a talk show host is also displayed through unusual super-verbal components of communication, like, for example, providing the guests with the needed things for the show *(So, if you'd like to come over here, this is actually your outfit [gives the suitcase] for later. I've got you a few toiletries, so if you take that [gives toiletries in a travel version]).*

Unique and unusual gestures, face expressions or copying the celebrities' style can also reveal such characteristic trait of a popular TV host as extraordinariness:

(6) RUSSEL: He's just had a six-week holiday, what's he retiring from? Waving, cutting ribbons? What's his problem? [shouts using obscene words and funny miming criticizing the actions of Prince Harry and Meghan Markle] (Howard, 2021).

Copying the non-lingual behavior of famous people *(criticizing the actions of Prince Harry and Meghan Markle)* and miming can characterize a talk show host as the one having his own style and knowing the way to the audience's heart.

Such characteristic trait a talk show host as wittiness is presented through sharp comments in such spheres as politics / economics / environment / society / political leaders, etc.

(7) JOHN: But you also cannot understate just how brazen it is for the president of the Philippines, a nation over 80% catholic, to call the pope a son of a whore. That is a big deal! (Oliver, 2022)

The sharp comment over the brazenness of the president of the Philippines emphasizes the ignorance and rudeness of the president through an implicit offence of the nation *(to call the pope a son of a whore)* and the emphasis of the truth of the statement through giving the accurate data *(a nation over 80% catholic)* confirm the wittiness of the talk show host.

The wittiness of the host can be expressed towards the guests as well as for producing a comic effect:

(8) JONATHAN: Ladies and gentlemen, three handsome and successful, I would say young, but that would be a lie, men! (Ross, 2022)

Table 2

Prominent General Characteristics Describing Talk Show Hosts

characteristics	***witty***	***funny***	***friendly***	***extraordinary***	***personable***
hosts	John Oliver UK; Stephen Colbert US; Russell Howard UK; Jonathan Ross UK	Alan Carr UK; James Corden US; Trevor Noah US; Jimmy Fallon US; Michael McIntyre UK; Russell Howard UK	Jimmy Kimmel US; Seth Meyers US; Ellen DeGeneres US; Jimmy Fallon US; Jonathan Ross UK	Conan O'Brien US; James Corden US; Sean Evans US; Russell Howard UK; Michael McIntyre UK	Graham Norton UK; Russell Howard UK
total rate	3 UK 1 US 4	3 UK 3 US 6	1 UK 4 US 5	2 UK 3 US 5	2 UK 2

Retrieval date from the website: 23.03.2022

Pic. 1

Pic. 2

Jonathan Ross uses a witty comment in the greetings of the guests about their age *(I would say young, but that would be a lie)* which is understood by the guests and the audience as a joke but not an offence. Demonstrating wittiness talk show hosts are aimed at entertaining the audience, and it usually confirms a phatic function.

TV hosts may be classified as personable due to the peculiarities of their appearance (Pic. 1, 2) and their work experience. These factors are considered to be extra linguistic components of communication. The right choice of clothes (formal suits, elegant shirts and ties), hairstyle and behavior pinpoint the attractiveness of an individual and enhance his or her popularity rate in the society.

Work experience plays an important role in shaping an individual's popularity. For example, Graham Norton (Pic. 1) expanded his horizons into becoming a judge on RuPaul's Drag Race UK, in addition to commentating on the Eurovision Song Contest (15 Best Talk Show Hosts From US & UK). He has been noted for his innuendo-laden dialogue and flamboyant presentation style (Norton). Moreover, Norton has written two memoirs, "So Me" and "The Life and Loves of a He Devil". In 2016, he published his debut novel, "Holding", which garnered positive reviews for its empathy, strong plotting and characterization. It was followed by the bestselling "A Keeper" which tells of a New York-based academic returning to her Irish hometown after the death of her mother. Norton's third novel, "Home Stretch" is a moving exploration of guilt and the search for a place to belong (Waterstones). Another example of a personable talk show host is Russel Howard (Pic. 2) who won "Best Compère" at the 2006 Chortle Awards and was nominated for an Edinburgh Comedy Award for his 2006 Aberdeen Festival Fringe show (Howard).

Conclusions. In the modern world the notion "popularity" experienced meaningful alterations being transmitted into the area of social media. Nowadays the popularity can be estimated through the number of followers, and individuals who gain popularity are called "influencers". Influencers often have a large following of people who pay close attention to their views. They have the power to persuade people to buy things, and influencers are now seen by many companies as a direct way to customers' hearts. Brands are now asking powerful influencers to market their products. TV hosts and talk show hosts are the bright representatives of the influencers.

According to the data of Instagram popularity, US TV hosts turn to enjoy much more popularity than UK TV hosts (the highest number of followers for the US hosts – 117 million (Ellen DeGeneres (US)), while the highest number of followers for the UK hosts – 1 million (Graham Norton (UK)) according to the data on April, 13, 2022).

Top influencers-TV hosts' popularity in the UK is based on such characteristics as being personable (via appearance, experience, career and personal achievements); funny (via jokes, comic news, miming) and witty (sharp comments for producing a humorous effect but not for offending a person). Whilst in the US the top influencers-TV hosts' popularity is based on being friendly, funny and extraordinary (via presenting own style, saving positive face, hospitality, miming, copying celebrities).

The **perspectives** of further research in this area lie in the analysis of popularity taking into account other (than TV hosts) social roles or occupations of personalities, gender factors, and belonging to other (than the UK and the US) cultures of personalities under research.

BIBLIOGRAPHY

1. 15 Best Talk Show Hosts From US & UK. URL: https://screenrant.com/best-talk-show-hosts-us-uk/ (retrieval date: 13.04.2022)

2. Albert Gleb J. Das Charisma der Weltrevolution. Böhlau, 2019. 634 p.

3. Bedos-Rezak B. Faces of charisma: image, text, object in Byzantium and the medieval West. Leiden; Boston: Brill, 2018. 436 p.

4. Belova A.D. Virtual influencers in multimodal advertising. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University.* 2021. Issue 93. P. 14-21. doi: 10.26565/2227-8877-2021-93-02 (retrieval date: 25.01.2022).

5. Englebretson R. Stancetaking in discourse: An Introduction. Stancetaking in Discourse : Subjectivity, Evaluation, Interaction / R. Englebretson (Ed.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2007. P. 1–25.

6. Fallon J. Trump's Mysterious Seven-Hour Phone Log Gap, CNN Launches Streaming Service | The Tonight Show. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_9sMjgHLDMM (retrieval date: 30.03.2022).

7. Howard R. Goodbye 2020 – The Russell Howard Hour Full Compilation Episode. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ugVwUn-jaPQ&t=116s (retrieval date: 24.03.2022).

8. Кісельова А.А. Іміджеві домінанти ведучого в теледискурсі (на матеріалі розважальних програм): автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Одеса, 2011. 20 с.

9. McIntyre M. Singing pilot pranked with fake plane simulator! BBC Michael McIntyre Big Show. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PU-Uaaw5L3w (retrieval date: 30.03.2022).

10. Newton L. Multimodal creativity and identities of expertise in the digital ecology of a World of Warcraft guild / C. Thurlow, & K. Mroczek (Eds.), Digital discourse: Language in the new media. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 131–153.

11. Нікіфорова Є.Ю. Типи віртуальних мовних особистостей у форумному просторі (на матеріалі англійської мови): дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2018. 250 с.

12. Norton G. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Graham_Norton (retrieval date: 15.04.2022).

13. Oliver J. Philippines Election: Last Week Tonight with John Oliver (HBO). URL: https://www.youtube.com/watch?v=FtdVglihDok (retrieval date: 11.05.2022).

14. Page R. Social media: Identities and interaction online. New York, NY: Routledge, 2012. 256 p.

15. Petlyuchenko N., Chernyakova V. Charisma & female expressiveness: Language, ethnoculture, politics. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava.* Warsaw: De Gruyter Poland, IV (1), 2019. P. 83–132.

16. Ross J. Gordon Ramsay Confronts Gino's Naked Night Terrors. The Jonathan Ross Show. URL: https://www.youtube.com/watch?v=DJieewyKz0g (retrieval date: 11.05.2022).

17. Russel Howard. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Russell_Howard (retrieval date: 11.05.2022).

18. Simon-Vandenbergen A.M. Image-Building Through Modality: The Case of Political Interviews. *Discourse and Society*. 1996. Vol. 7, № 3. P. 389–415.

19. Skrynnik Yu.S. Super-verbal components as discourse-forming medium for social roles. *Science and Education. A New Dimension. Philology*. 2021. 9 (74), Issue 251. P. 71–76.

20. Social media influencers. BBC. URL: https://learnenglish.britishcouncil.org/skills/reading/intermediate-b1/social-media-influencers#:~:text=An%20influencer%20is%20a%20person,close%20attention%20to%20their%20views (retrieval date: 23.03.2022).

21. Soloshchuk L.V. The Processes of Diversification of the Non-verbal Communicative Components in the Modern English Discourse. Cognition, communication, discourse. 2020, № 21. P. 50–60. doi: 10.26565/2218-2926-2020-21-04

22. Солощук Л.В. Дискурсивна особистість «детектив-аматор» (на матеріалі творів А. Крісті). *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 48, Т. 2, 2022. С. 118–124. URL: http://aphn-journal.in.ua/archive/48_2022/part_2/19.pdf DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-2-19 (retrieval date: 27.04.2022).

23. The Ellen Show The Perfect, Last-Minute Kids' Costumes! URL: https://www.youtube.com/watch?v=HYjHld318p0 (retrieval date: 23.03.2022).

24. Ущина В.А. Дискурсивна постава (анг. stance): термінознавчий і перекладацькі аспекти. *Проблеми гуманітарних наук: збірник праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 46, 2022. С. 128–137. DOI:. https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.16 (retrieval date: 23.04.2022).

25. Valdebenito M.S. Image repair discourse of Chilean companies facing a scandal. *Discourse and Communication*. 2013. Vol. 7, № 1. P. 95–115.

26. Waterstones. Graham Norton. URL: https://www.waterstones.com/author/graham-norton/284023 (retrieval date: 15.04.2022).

REFERENCES

1. 15 Best Talk Show Hosts From US & UK. https://screenrant.com/best-talk-show-hosts-us-uk/.

2. Albert, G. J. (2019). Das Charisma der Weltrevolution. Böhlau.

3. Bedos-Rezak, B. (2018). Faces of charisma: image, text, object in Byzantium and the medieval West. Leiden; Boston: Brill.

4. Belova, A. D. (2021). Virtual influencers in multimodal advertising. The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Issue 93, 14–21. doi: 10.26565/2227-8877-2021-93-02.

5. Englebretson, R. (2007). Stancetaking in discourse: An Introduction. Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction. R. Englebretson (Ed.). Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins, 1–25.

6. Fallon, J. (2022). Trump's Mysterious Seven-Hour Phone Log Gap. CNN Launches Streaming Service. The Tonight Show. https://www.youtube.com/watch?v=_9sMjgHLDMM.

7. Howard, R. (2021). Goodbye 2020 – The Russell Howard Hour Full Compilation Episode. https://www.youtube.com/watch?v=ugVwUn-jaPQ&t=116s.

8. Kiselyova, A. A. (2011). Imidzhevi dominanty veduchoho v teledyskursi (na materiali rozvazhalnykh prohram) [Image dominants of the presenter in TV discourse (based on entertainment programs)] [in Ukrainian] (Candidate Dissertation).

9. McIntyre, M. (2021). Singing pilot pranked with fake plane simulator! BBC Michael McIntyre Big Show. https://www.youtube.com/watch?v=PU-Uaaw5L3w.

10. Newton, L. (2011). Multimodal creativity and identities of expertise in the digital ecology of a World of Warcraft guild. C. Thurlow, & K. Mroczek (Eds.). Digital discourse: Language in the new media. Oxford: Oxford University Press, 131–153.

11. Nikiforova, Ye. Yu. (2018). Typy virtualnykh movnykh osobystostei u forumnomu prostori (na materiali anhliiskoi movy) [Types of virtual language personalities in the forum space (on the material of the English language)] [in Ukrainian] (Candidate Dissertation).

12. Norton G. https://en.wikipedia.org/wiki/Graham_Norton.

13. Oliver, J. (2022). Philippines Election: Last Week Tonight with John Oliver (HBO). https://www.youtube.com/watch?v=FtdVglihDok.

14. Page, R. (2012). Social media: Identities and interaction online. New York, NY: Routledge.

15. Petlyuchenko, N. & Chernyakova, V. (2019). Charisma & female expressiveness: Language, ethnoculture, politics. Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. Warsaw: De Gruyter Poland, IV (1), 83–132.

16. Ross, J. (2020). Gordon Ramsay Confronts Gino's Naked Night Terrors. The Jonathan Ross Show. https://www.youtube.com/watch?v=DJieewyKz0g.

17. Russel Howard. https://en.wikipedia.org/wiki/Russell_Howard.

18. Simon-Vandenbergen, A. M. (1996). Image-Building Through Modality: The Case of Political Interviews. Discourse and Society, Vol. 7, № 3, 389–415.

19. Skrynnik, Yu. S. (2021). Super-verbal components as discourse-forming medium for social roles. Science and Education. A New Dimension. Philology, 9 (74), Issue 251, 71–76.

20. Social media influencers. BBC. https://learnenglish.britishcouncil.org/skills/reading/intermediate-b1/social-media-influencers#:~:text=An%20influencer%20is%20a%20person,close%20attention%20to%20their%20views

21. Soloshchuk, L. V. (2020). The Processes of Diversification of the Non-verbal Communicative Components in the Modern English Discourse. Cognition, communication, discourse, № 21, 50–60. doi:10.26565/2218-2926-2020-21-04.

22. Soloshchuk, L. V. (2022). Dyskursyvna osobystist «detektyv-amator» (na materiali tvoriv A. Kristi) [Discursive personality "amateur detective" (based on the works of A. Christie)]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of the humanities] [in Ukrainian], Issue 48, V. 2, 118–124. doi: https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-2-19.

23. The Ellen Show. (2014). The Perfect, Last-Minute Kids' Costumes! https://www.youtube.com/watch?v=HYjHld318p0.

24. Ushchyna, V. A. (2022). Dyskursyvna postava (anhl. stance): terminoznavchyi i perekladatskyi aspekty [Discursive attitude (Eng. stance): terminological and translation aspects]. Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [Problems of the humanities: a collection of scientific works of I. Franko Drohobych State Pedagogical University]. Philology Series [in Ukrainian], 46, 128–137. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.16.

25. Valdebenito, M. S. (2013). Image repair discourse of Chilean companies facing a scandal. Discourse and Communication, Vol. 7, № 1, 95–115.

26. Waterstones. Graham Norton https://www.waterstones.com/author/graham-norton/284023.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОРІВНЯЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПОНЯТТЯ «ПОПУЛЯРНІСТЬ»: ВЕЛИКА БРИТАНІЯ ТА США

Солощук Людмила Василівна
доктор філологічних наук,
професор кафедри англійської філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Майдан Свободи, 4, Харків, Україна

Скриннік Юлія Сергіївна
доктор філософії (філологія),
доцент кафедри англійської філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Майдан Свободи, 4, Харків, Україна

Стаття фокусується на розкритті сутності поняття «популярність» з точки зору лінгвістики на основі дослідження мовленнєвої та немовленнєвої поведінки інфлюенсерів – ведучих ток-шоу. На сьогодні поняття «популярність» зазнало змін у його значенні та масштабно розповсюдилось у сферу засобів масової інформації та сфери розваг. Порівняльний підхід, застосований у дослідженні, розкриває відмінності між інфлуенсерами у суспільствах Великобританії та США. «Популярність» як об'єкт лінгвістичного дослідження все більше привертає увагу вчених, які досліджують лінгвокогнітивний, комунікативно-прагматичний, лінгвосеміотичний, соціолінгвістичний, лінгвістичний та гендерний аспекти його вербалізації. Важливу роль у процесі формування популярності відіграють мовленнєві та немовленнєві засоби комунікації. Популярність створюється вербальними, невербальними та надвербальними засобами спілкування у результаті діяльності особистості з метою викликати бажану реакцію у масової аудиторії. Дослідження має на меті визначити основні характеристики популярності; якими рисами характеру мають володіти мовні особистості-інфлуенсери у Великій Британії та США для набуття популярності у суспільстві; дослідити де саме, у Великій Британії чи США, ведучі ток-шоу є визнаними інфлуенсерами; схарактеризувати вербальні, невербальні та надвербальні засоби створення популярності на прикладі виступів інфлюенсерів, а саме – ведучих популярних ток-шоу у Великій Британії та США. У ході дослідження виявлено, що ведучі ток-шоу США користуються більшою популярністю у світі в якості інфлуенсерів, ніж ведучі Великобританії; встановлено, що для набуття популярності у американському суспільстві інфлуенсери мають володіти такими якостями, як доброзичливість, гумористичність та оригінальність. Щоб набути популярності у англійському суспільстві, інфлуенсер має бути статним, веселим та кмітливим. Основні якості популярності виведені у статті за допомогою прикладів, що демонструють мовленнєві та немовленнєві засоби у виступах відомих інфлуенсерів Великої Британії та США. Виходячи із цього дослідження, популярним напрямком є дослідження популярності на прикладах людей з іншим видом діяльності, окрім ведучих ток-шоу, із урахуванням гендерного та культурного показників.

Ключові слова: *вербальний комунікативний компонент, інфлюенсер, надвербальний комунікативний компонент, невербальний комунікативний компонент, популярність, соціолінгвістика.*

УДК 811.111'37
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.33

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ФАНФІКШЕН

Станко Дарина Василівна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету
вул. Університетська, 14, Ужгород, Україна

Статтю присвячено дослідженню жанрових особливостей англомовного фанфікшен як різновиду Інтернет-дискурсу. Під літературою фанфікшен маємо на увазі різноманітні історії, написані шанувальниками мистецьких творів, кінофільмів, серіалів чи комп'ютерних ігор. Особливістю цих історій є «запозичення» ідей, сюжету чи героїв оригінального твору мистецтва. Актуальність дослідження фанфіку зумовлена, перш за все, тим, що ці твори є яскравим прикладом сучасної мови та відображають актуальні мовні тенденції, виражають музичні, літературні та кіноуподобання передусім молоді. Отже, фанфікшен є маловивченим явищем, яке існувало в різних формах, але найбільшого поштовху в розвитку отримало лише в останні десятиліття, що також підкреслює релевантність подібних лінгвістичних розвідок. Одним із критеріїв класифікації фанфіків є обсяг твору. Особливістю є те, що розмір фанфіка ніяк не впливає на його приналежність до того чи іншого жанру. Під жанром у літературному середовищі фанфікшен розуміється група творів, об'єднана загальною темою. Ця класифікація багато в чому схожа на розподіл епічних творів на пригодницькі, фантастичні, історичні та ін. В ході дослідження встановлено, що жанром фанфікшен називається група творів, написана на певну тему: екшн (Action); пригодницький жанр (Adventure); детективний жанр (Detective); романтичний жанр (Romance); флафф (Fluff); гумористичний жанр (Humor); дарк (Dark); дитфік (Deathfic); ангст (Angst); PWP (Plot, What Plot?). Для позначення всіх інших характерних рис твору фікрайтери використовують термін «категорія». Категорії класифікують твори за певними ознаками, зокрема, за відповідністю першоджерелу (фанфік, що відповідає реаліям світу оригіналу, Alternative Universe та Crossover). Інші категорії та критерії їх виокремлення будуть розглянуті у наступних публікаціях, що і становить перспективу подальшого дослідження.

Ключові слова: *жанр, Інтернет-дискурс, література, фанфік, фанфікшен.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Проблема визначення жанрів та їхньої класифікації актуальна для літературного напряму *фанфікшен*, що виник наприкінці XX століття. Під літературою фанфікшен маємо на увазі різноманітні історії, написані шанувальниками мистецьких творів, кінофільмів, серіалів чи комп'ютерних ігор. Особливістю цих історій є «запозичення» ідей, сюжету чи героїв оригінального твору мистецтва. Авторів таких «похідних» творів називають фікрайтерами, а їх роботи – фанфіками. Середовищем існування фанфіків є Інтернет, де створені спеціальні сайти та архіви, призначені для публікації подібних творів (Felski, 2009).

Історія фанфікшена безпосередньо пов'язана з історією фан-спільнот або фандомів, оскільки одна з визначальних характеристик фанфікшену – це його спрямованість на фанів. Любителі наукової фантастики стали користуватися поняттям «фандом» для позначення своєї спільноти ще в 20-х роках XX століття, на сторінках журналу *Amazing Stories* (Coppa, 2006), де окремий розділ листування дозволяв активне спілкування між читачами та видавцями, та де були вказані адреси, тому фанати могли переписуватися один з одним або дискутувати на сторінках журналу. Незабаром після цього почали виходити журнали, які видавалися власне самими фанатами.

Одним із найважливіших факторів в історії фанфікшену стало поширення наприкінці XIX–початку XX століть дешевих друкованих видань – газет та журналів, які повідомляли про події, важливі для вболівальників спорту та любителів кіно, публікували вестерни, комікси та те, що стало відомо як «дивна фантастика» і пізніше розвинулося в жанр наукової фантастики (Rosenblatt, 2017). Звичайно, спочатку літературні фандоми складалися навколо традиційних книг; комікси та наукова фантастика прийшли небагато пізніше. Наприклад, фандом, організований навколо історій про Шерлока Холмса, ймовірно, є одним із найвідоміших сьогодні ранніх фанспільнот, які створювали фанфікшен. Вперше масовий сплеск фанфіків зафіксовано наприкінці 60-х років, коли

на екрани вийшов серіал *Star Trek: The Original Series*. За час показу шанувальники серіалу підготували друкований варіант збірки, написаних ними фанфіків.

Актуальність дослідження фанфіку зумовлена, перш за все, тим, що ці твори є яскравим прикладом сучасної мови та відображають актуальні мовні тенденції, виражають музичні, літературні та кіноуподобання передусім молоді. Отже, фанфікшен є маловивченим явищем, яке існувало в різних формах, але найбільшого поштовху в розвитку отримало лише в останні десятиліття, що також підкреслює релевантність подібних лінгвістичних розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Детальне вивчення фанфіку дослідниками різних сфер почалося в 1980-х роках, а в 1990-х роках набуло більшого поширення. У 1992 році Х. Дженкінс опублікував свою монографію «Текстові браконьєри: телевізійні шанувальники та культура співучасті», а К. Бекон-Сміт написала працю «Підприємливі жінки: телевізійний фандом і створення популярного міфу». Так, Генрі Дженкінс визначив фанфік як культуру «текстових браконьєрів», які несуть значення та образи канонічних творів для створення величезної кількості інших текстів різного типу та статусу (Jenkins, 1992).

Ранні роботи про фанфіки часто розглядали це явище з гендерної точки зору, оскільки практика фанфіку була переважно жіночою. Найпоширенішим джерелом для дослідження фанфіків були фандомні матеріали з популярних на той час телесеріалів. Основним фокусом дослідження фандомів були практики та цінності їх учасників, характеристики фана як особистості, а також відмінні риси культури, яку створили учасники фандомів (Дев'ятко, 2018).

Дослідницькі роботи, що з'явилися з початку 2000-х і до теперішнього часу, прийнято називати «другою хвилею», яка розширює набір досліджуваних аспектів фанфікшена, виходить за рамки соціології. Однією з головних проблем, що цікавили дослідників, було питання про те, в якому аспекті трактувати таке явище, як фанфікшен, які його роль і місце у світі. Деякі вчені відносили його до фольклору, інші трактували як соціокультурне явище, решта ж – як літературний феномен (Felski, 2009).

Представники останнього напрямку відзначають швидке проникнення фанфіку в молодіжну культуру, що значно підвищує актуальність наукового осмислення цього явища, оскільки воно має потужний вплив на суспільство. Однак і сьогодні дослідження фанфіку досить фрагментарні. Бачення фанфіку науковою спільнотою здебільшого зводиться до уявлення про фанфік як про другорядний твір, який взагалі не має літературної цінності, а тому не може бути цікавим об'єктом дослідження. Деякі вчені також спостерігають неспроможність подолати дискримінаційний поділ літератури на «примітну» (елітарну, якісну) та «не варту уваги» (масову, до якої, крім фанфіку, часто входять цілком оригінальні масові жанри, такі як фантастика, детектив оповідання, любовні романи тощо), хоча такий поділ на сьогоднішній день не актуальний і надзвичайно шкідливий для літературознавства загалом (Дев'ятко, 2018).

Проте, таке нехтування фанфіками не є переважаючим підходом у сучасній філології. Все більше дослідників схильні досліджувати це явище під загальним терміном «веб-література». Його загальні особливості включають: свободу автора (автори мають можливість вільно завантажувати свої твори і не залежать від видавців. Крім того, вони можуть зберігати повну анонімність і писати на будь-які теми, не оглядаючись на цензуру); свободу читача (читачі оцінюють сам текст, найчастіше у них немає інформації про особу автора); інтерактивність (читачі можуть написати свою думку одразу після особистого прочитання автору, поставити запитання чи внести пропозиції. Важливою особливістю є вміння автора вступити в діалог з читачем); відсутність комерційної вигоди (тексти, розміщені в мережі, найчастіше не спрямовані на отримання прибутку, а у випадку з фанфіками отримання прибутку є незаконним); гіпертекстуальність, яка знаходить своє відображення у можливості комбінувати тексти за допомогою гіперпосилань; мультимедійний символ, тобто можливість вставки додаткових атрибутів, зображень, відео, аудіо; інклюзивність, оскільки Інтернет стирає кордони, будь-яка людина може отримати доступ до текстів, усі взаємодії відбуваються миттєво (Rosenblatt, 2017).

Формулювання мети і завдань статті. Ми пропонуємо розглянути явище фанфіку з позицій теорії комунікації та висвітлити основні жанри цього різновиду Інтернет дискурсу. Таким чином, **мета статті** полягає у висвітленні критеріїв та підходів до виокремлення жанрів англомовного фанфікшен. Для досягнення мети потрібно виконати наступні **завдання**: 1) навести короткий огляд історії фанфікшен та його дослідження; 2) виокремити критерії класифікації жанрів англомовного фанфікшен; 3) охарактеризувати жанрові різновиди англомовного фанфікшен згідно з запропонованими критеріями.

Виклад основного матеріалу дослідження. На етапі становлення, коли аматорських творів було не так багато, та так званий «похідний» характер об'єднував ці твори в окрему групу, фанфікшен як літературне явище у цілому вважався окремим жанром. В даний час таке твердження буде спрощеним і навіть невірним, оскільки в рамках фанфікшен пишуться твори абсолютно різні за формою, обсягом, темами, стилістичними та лінгвістичними особливостями.

Фанфікшен початку XXI століття став окремим унікальним напрямом, що відрізняється від традиційної художньої літератури, у межах якого існує своя специфічна система жанрів та позначень. Безперечно, більшість історій, написаних фікрайтерами, могли б підійти під визначення того чи іншого загальновідомого жанру: оповідання, повісті, поеми чи роману. Такі жанрові позначення, однак, зовсім не відображають особливості, властиві виключно фанфікам і не зустрічаються в інших літературних напрямках. У зв'язку з цим автори творів фанфікшен відійшли від традиційних жанрів, замінивши їх принципово новими формами (Rogue, 2018).

Одним із критеріїв класифікації фанфіків є обсяг твору. Особливістю є те, що розмір фанфіка ніяк не впливає на його приналежність до того чи іншого жанру. Автори, які пишуть у певному жанрі, не обмежені кількістю слів чи сторінок. Обсяг твору вказується окремо і тільки після його написання, робиться це, перш за все, для зручності читачів, які мають намір прочитати цю історію (Folterman, 2015).

Оскільки більшість творів фанфікшен публікується на спеціально призначених для цієї мети Інтернет-сайтах, їх розмір часто вказується не в знаках, словах, рядках або сторінках, а в кілобайтах.

Можемо виокремити фанфіки таких розмірів:

– максі (Max) – твір великого обсягу, що нерідко перевищує за розміром середній роман або повість. Приблизно від 70 машинописних сторінок або 200 Кб;

– міді (Midi) – фанфік середній за обсягом: від двадцяти до сімдесяти машинописних сторінок або від 50 Кб до 200 Кб;

– міні (Min) – маленький фанн фік, розміром від однієї до двадцяти машинописних сторінок. Іноді такі твори, що складаються з одного розділу, називаються серед фікрайтерів «One-shot»;

– драббл (Drabble) – уривок. Такі твори часто детально описують одну сцену чи персонажа. Драббл може бути доповнений і перетворитися на закінчений твір або залишитися в незавершеному вигляді. Іноді драбблом називають коротку історію, що має прихований підтекст або несподівану кінцівку;

– віньєтка (Vignette) – невелика історія, що розкриває єдину думку. Часто описує почуття героя у певний момент часу або внутрішній монолог;

– фанфіклет (Ficlet) – короткий фанфік у декілька речень.

Перейдемо безпосередньо до жанрів літератури фанфікшен. Під жанром у літературному середовищі фанфікшен розуміється група творів, об'єднана загальною темою. Ця класифікація багато в чому схожа на розподіл епічних творів на пригодницькі, фантастичні, історичні та ін.

Одним з найпоширеніших жанрів є екшн (Action), такі фанфіки відрізняються динамічним сюжетом, швидкою зміною подій, тоді як думкам, почуттям та відносинам героїв практично не приділяється уваги. Близьким до нього є пригодницький жанр (Adventure), в якому акцент робиться на розум, кмітливість персонажів, яким необхідно перехитрити «лиходія», анти-героя, з блиском вийти зі складної ситуації. Такі історії зазвичай мають щасливий кінець. Вдале завершення притаманно також жанру романтика (Romance), який розповідає про ніжні, романтичні відносини між персонажами. Різновидом такого жанру є флафф (Fluff) – тепла, світла, нічим не затьмарена історія, що відрізняється простотою, невигадливістю сюжету.

Наступним різновидом є детективні історії (Detective), у яких герої розкривають загадкові злочини та зникнення. Зустрічаються у літературі фанфікшен і гумористичні жанри: гумор (Humour), комедія (Comedy) чи пародія (Parody). Особливістю таких творів є здатність автора іронічно описувати ситуації, помічати у подіях, явищах та героях комічні, кумедні сторони. Часто жарти, що згадуються на сторінках таких історій, зрозумілі виключно фанатам певного оригінального твору та будуть незрозумілі читачеві, який вперше зіткнувся з літературою фанфікшен (Miller, 2017).

Однією з помітних тенденцій літературної традиції фанфікшен є те, що твори пригодницьких, романтичних та гумористичних жанрів значно поступаються за популярністю жанрам похмурим, жорстоким, з негативним емоційним забарвленням. Одним із них є дарк або даркфанфік (Dark, Darkfic) – історія з великою кількістю смертей та жорстокості, що описуються з різним ступенем детальності. Його різновидом вважається детфік (Deathfic) – оповідання, в якому один або кілька героїв помирають. Для романтичних історій із сумним фіналом використовується позначення «драма» (Drama). Часто цей жанр включають в опис фанфіка лише тому, що його кінцівка вважається «нещасливою».

Досить специфічним жанром є ангст (Angst). Цей термін, запозичений фікрайтерами з німецької мови, означає страх, тугу чи тривогу. Подібні історії описують сильні фізичні, але найчастіше духовні страждання персонажа, що зіткнувся з нерозв'язною проблемою або переживає втрату. Такі твори можуть закінчитися трагічно, але найчастіше не мають кінцівки, оскільки автору, який розповідає про муки та переживання персонажа, не важливий сюжет історії та послідовність подій.

Варіацією жанру ангст, для якої характерне щасливе закінчення, є Hurt/comfort – фанфік, в якому один персонаж так чи інакше страждає, а інший приходить йому або їй на допомогу.

Крім любові до похмурих, трагічних подій, особливістю фанфікшен як літературного напряму є схильність багатьох авторів до опису сексуальних відносин між персонажами та сценами еротичного характеру. Унікальним жанром вважається PWP, абревіатура, яка може розшифровуватися по-різному: Plot, What Plot? (Дослівно – «Сюжет? Який сюжет?) або Porn Without Plot (порнографія без сюжету). Жанр безсюжетний, основний акцент робиться на опис відвертих сцен (Morrison, 2012).

Для літератури фанфікшен характерна також наявність певних категорій. Поняття «жанр» та «категорія» частково взаємозамінні та використовуються авторами як синоніми. Категорія, як і жанр, відбиває найістотніші властивості твору. Відмінність у тому, що фанфік певного жанру може відповідати відразу кільком категоріям чи видам літератури фанфікшен.

На відміну від жанру категорії піддаються класифікації за декількома ознаками. Така класифікація не є суворою чи універсальною і не може впорядкувати все різноманіття видів фанфіків, проте дозволяє систематизувати деякі з них.

Один із критеріїв – відповідність реаліям оригінального твору, за мотивами якого пишеться історія. У цьому для фанфіків, які мають незначні розбіжності зі світом оригіналу, немає спеціального терміну. Для історій, які значно відрізняються від першоджерела або переносять героїв в іншу обстановку, всесвіт, вигаданий фікрайтером, використовується позначення "AU" (Alternative Universe). Крім того, існує категорія «Кроссовер» (Crossover), яка поєднує реалії двох або більше відомих творів: книг, фільмів, серіалів тощо (Jenkins, 1992).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, встановлено, що жанром фанфікшен називається група творів, написана на певну тему:

- Екшн (Action);
- Пригодницький жанр (Adventure);
- Детективний жанр (Detective);
- Романтичний жанр (Romance);
- Флафф (Fluff);
- Гумористичний жанр (Humor);
- Дарк (Dark);
- Дитфік (Deathfic);
- Ангст (Angst);
- PWP (Plot, What Plot?).

Для позначення всіх інших характерних рис твору фікрайтери використовують термін «категорія». Категорії класифікують твори за певними ознаками, зокрема, за відповідністю першоджерелу (фанфік, що відповідає реаліям світу оригіналу, Alternative Universe та Crossover). Інші категорії та критерії їх виокремлення будуть розглянуті у наступних публікаціях, що і становить перспективу подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дев'ятко Н.В. Фанфікшен як новітній тип молодіжної літературної творчості: психологічні і соціальні аспекти. *ADVANCES OF SCIENCE: Proceedings of articles the international scientific conference*. Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 28 September 2018 / Editors prof. L.N. Katjuhin, I.A. Salov, I.S. Danilova, N.S. Burina. Kyiv: MCNIP, 2018. C.581-591.

2. Coppa, F. A Brief History of Media Fandom. *Fan fiction and fan communities in the age of the Internet*, ed. Busse K. and Hellekson K. NC, 2006. P. 41-59.

3. Crystal D. The scope of Internet linguistics. 2005. URL: https://web.archive.org/web/20110726112040/ http://www.davidcrystal.com/DC _articles/Internet2.pdf (дата звернення: 17.05.2022)

4. Felski R. Uses of Literature. URL: https://books.google.ru/books /about/Uses_of_Literature.html?id=8pArhNgN-qFkC&redir_12. esc=y (дата звернення: 18.05.2022)

5. Foltermann C.L. Fanfiction: A Worldwide Phenomenon. URL: https://fanslashfic.com/2015/11/25/fanfiction-a-worldwide-phenomenon/ (дата звернення: 18.05.2022)

6. Jenkins H. Textual poachers: Television fans and participatory culture. London: Routledge, 1992. 424 p.

7. Rogue L. Fanfiction as a Genre of Literature. URL: http://www.trickster.org/ symposium/symp189.htm (дата звернення: 18.05.2022)

8. Miller L. Fan Fiction: The Next Great Literature? URL: http://www.psmag.com/books-and-culture/fan-fiction-next-great-literature-67706 (дата звернення: 18.05.2022)

9. Morrison E. In the beginning, there was fan fiction: from the four gospels to Fifty Shades. URL: http://www.theguardian.com/books/2012/aug/ 13/fan-fiction-fifty-shades-grey (дата звернення: 18.05.2022)

10. Rosenblatt B. The Great Game and the copyright villain. *Transformative Works and Cultures.* 2017. № 23. URL: https://doi.org/10.3983/twc.2017.0923 (дата звернення: 18.05.2022)

REFERENCES

1. Dev'jatko, N.V. (2018). Fanfikshen jak novitnij tip molodizhnoї literaturnoї tvorchosti: psihologichni i social'ni aspekti [Fanfiction as a new type of youth literary creativity]. *ADVANCES OF SCIENCE*: *Proceedings of articles the international scientific conference. Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv*, 28 September 2018 / Editors prof. L.N. Katjuhin, I.A. Salov, I.S. Danilova, N.S. Burina. Kyiv: MCNIP, 581-591.

2. Coppa, F. (2006). A Brief History of Media Fandom. *Fan fiction and fan communities in the age of the Internet*, ed. Busse K. and Hellekson K. NC, 41-59.

3. Crystal, D. (2005). The scope of Internet linguistics. URL: https://web.archive.org/web/20110726112040/ http://www.davidcrystal.com/DC _articles/Internet2.pdf

4. Felski, R. (2009). Uses of Literature. URL: https://books.google.ru/books /about/Uses_of_Literature.html?id=8pArhNgNqFkC&redir_12

5. Foltermann, C.L. (2015). Fanfiction: A Worldwide Phenomenon. URL: https://fanslashfic.com/2015/11/25/ fanfiction-a-worldwide-phenomenon/

6. Jenkins, H. (1992). Textual poachers: Television fans and participatory culture. London: Routledge.

7. Rogue, L. (2018). Fanfiction as a Genre of Literature. URL: http://www.trickster.org/ symposium/symp189.htm

8. Miller, L. (2017). Fan Fiction: The Next Great Literature? URL: http://www.psmag.com/books-and-culture/ fan-fiction-next-great-literature-67706

9. Morrison, E. (2012). In the beginning, there was fan fiction: from the four gospels to Fifty Shades. URL: http://www.theguardian.com/books/2012/aug/ 13/fan-fiction-fifty-shades-grey

10. Rosenblatt, B. (2017). The Great Game and the copyright villain. *Transformative Works and Cultures.* № 23. URL: https://doi.org/10.3983/twc.2017.0923

GENRE PECULIARITIES OF THE ENGLISH FANFICTION

Stanko Daryna Vasylivna
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Uzhhorod National University
14, Universitetska Str., Uzhhorod, Ukraine

The article is devoted to the study of genre features of English fanfiction as a kind of Internet discourse. Fanfiction is determined as a variety of stories written by fans of works of art, movies, TV series or computer games. The peculiarity of these stories is the "borrowing" of ideas, plot or characters of the original work of art. The relevance of the study of fanfiction is due primarily to the fact that these works are a bright example of modern language and reflect current language trends, express musical, literary and film preferences, especially of young people. Thus, fanfiction is an understudied phenomenon that has existed in various forms, but has received the greatest impetus in development only in recent decades, which also emphasizes the relevance of such linguistic studies. One of the criteria for classifying fanfiction is the volume of the work. The peculiarity is that the size of fanfiction does not affect its affiliation to a particular genre. The genre in the literary environment of fanfiction is a group of works united by a common theme. This classification is largely similar to the division of epic works into adventure, fiction, history and others. In the course of the research it has been established that the genre of fanfiction is a group of works written on a certain topic: Action; Adventure; Detective; Romance; Fluff; Humour; Dark; Deathfic; Angst; PWP (Plot, What Plot?). To denote all the other characteristic features of the work, the authors use the term "category". Categories classify works according to certain characteristics, in particular, according to the original source (fanfiction that corresponds to the realities of the original world, Alternative Universe and Crossover). Other categories and criteria for their selection will be discussed in future publications, which is a prospect for further research.

Key words: *genre, Internet discourse, literature, fanfic, fanfiction.*

UDC 82-22.09=111=112.2=161.2
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.34

INTERPRETATION OF THE FEMALE IMAGES IN ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN COMEDY

Stupnytska Halyna Ihorivna
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of English Practice,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
24, Ivan Franko Str., Drohobych, Lviv Region, Ukraine

In the article the attempt has been made to characterize the combination of traditional and innovative approach in the creation of a female image, the role of a woman in the family and society in the comedies "An Ideal Husband" by O. Wilde, "Der Biberpelz" ("The Beaver Coat") by G. Hauptmann, "Zhyteyske more" ("The Sea of Life") by I. Karpenko-Karyi and "Suprotyvni techiyi" ("Opposing Currents") by M. Kropyvnytskyi. The recipients observe not only traditional female images, but also new types of heroines who oppose injustice, aim at selfrealization. The female images are courageous, persistent, often more active than men in public life. The authors raised important ethical problems, connected with the spiritual search of a woman, a free choice of good or evil, peculiarities of family upbringing. The concentration of attention on revealing psychoemotional state, peculiarities of thinking, perception, behaviour motivation of female images, bearers of positive and negative character traits has been traced. The personages' psychological collisions, opposition of moral view-points and positions have been investigated. The main attention is taken from actions to the inner world. The spirit world of Gertrude Chiltern, Marusya Baryl'chenko, Mrs. Wolff, Nadezhda Khyl'ko is interpreted with the help of the analysis of ethnomental constants (individualism, love of freedom, persistence, the ability to drastic actions, humanism). O. Wilde as well as G. Hauptmann, I. Karpenko-Karyi, M. Kropyvnytskyi uses psychologism as one of the means of characterization, storytelling, staginess. It has been examined that the gallery of female types in English, German and Ukrainian comedies in the late XIXth and early XXth centuries is clearly identified in the binary oppositions «sense – nonsense» images. With their help the playwrights embodied artistically convincing personalities with strong characters who can withstand the surroundings and circumstances of life.

Key words: *the discourse of personality, female images, psychological collisions, positive and negative female behaviour models, guardian of the home, combination of traditional and innovative approach, ethnomental constants.*

Introduction. The comedy genre in English, German and Ukrainian dramatic art in the late XIXth and early XXth centuries is characterized by a special structure, specific characteristics of the form and contents, the expansion of the thematics, analytical approach of depiction. The personalities in the comedies of Oscar Wilde (1854 – 1900), Gerhart Hauptmann (1862 – 1946), Ivan Karpenko-Karyi (1845 – 1907), Marko Kropyvnytskyi (1840 – 1910) are a combination of the playwrights' ways of looking at a person, her way of thinking, psychoemotional state, feelings, peculiarities of behaviour. For the last decade of the XIXth century the way of looking at a woman as a personality, her role in the society have changed. Traditional female traits in many cultures were considered to be emotionality, weakness, aspiration for other people's support, help. But the heroines of the analyzed plays are gradually becoming strong-willed, active, determined, courageous, independent, reasonable that is more common for men.

The detailed literary researches by N. Bilous (Білоус, 2005, 20 с.), S. Khorob (Хороб, 2013, С. 276–283), P. Letnianchyn (Летнянчин, 2007, 192 с.), N. Maliutina (Малютіна, 2006, 352 с.), A. Matiushchenko (Матющенко, 1996, 161 с.), H. Pearson (Pearson, 1946, 389 p.), V. Pratsiovytyi (Працьовитий, 1999, 282 с.), B. Shoeller (Shoeller, 1971, 139 S.), M. Sokolianskyi (Соколянський, 1990, 200 с.), V. Vyshynskyi (Вишинський, 2006, 174 с.), A. Zakharchenko (Захарченко, 2007, 210 с.) are dedicated to the studies of the characters in West European and Ukrainian dramaturgy of the mentioned epoch. Great attention is paid to the creation of images who emphasize national disposition, spirit. But the need of the system comparative analysis of comic images, mainly female images in the dramatic works with a significant comedy predominant idea of O. Wilde, G. Hauptmann, I. Karpenko-Karyi, M. Kropyvnytskyi determined the **novelty** of the article. M. Kudriavtsev credibly proves that a female image plays a great part "as an individual of the nation in choosing moral orientation, the sense of life, ideals which define the rise or decline, self-affirmation or degradation, humanity or heartlessness, progress or stagnation" (Кудрявцев, 2007, с. 289 – translated by H. S.).

The aim of the research. The **objective** of the work is to characterize the discourse of personality in the light of the psychological collisions of the female images in the comedies of English, German and Ukrainian playwrights at the turn of the XIXth–XXth centuries. The outlined objective requires the fulfillment of the following **tasks**: to analyze the role of a woman in the family and society, to discover peculiarities of a person's psychoemotional structure, to show positive and negative female behaviour models, to concretize the combination of traditional and innovative approach in the creation of a female image in the comedies "An Ideal Husband" (1895) by O. Wilde, "The Beaver Coat" (1893) by G. Hauptmann, "The Sea of Life" (1904) by I. Karpenko-Karyi and "Opposing Currents" (1900) by M. Kropyvnytskyi that constitute the **object** of the article.

Theoretical framework. O. Wilde in the comedy "An Ideal Husband" comprehensively depicted the psychological portrait of Gertrude Chiltern, the Under-Secretary for Foreign Affairs' wife. Gertrude as well as Marusya Baryl'chenko in I. Karpenko-Karyi's comedy "The Sea of Life" is morally stable. Robert's wife denies every luxury that can tarnish her husband's honour, rejects dishonourable ways of gaining power. Gertrude emphasizes the exceptional role her husband plays for her and the surrounding world. Lady Chiltern doesn't understand Robert's opinion of supporting the building of the Argentine canal. She can't comprehend the motive that stimulated him to come to such a decision. She is not convinced by her husband's assurance that the change of his point of view on the Stock Exchange speculations is necessary. Mrs. Chiltern puts emphasis on it in the following dialogue:

"*Lady Chiltern*: It can never be necessary to do what is not honourable. Or if it be necessary, then what is it that I have loved! But it is not, Robert; tell me it is not. Why should it be? What gain would you get? Money? We have no need of that! ... Power? But power is nothing in itself. It is power to do good that is fine – that, and that only. What is it, then? Robert, tell me why you are going to do this dishonourable thing!

Sir Robert Chiltern: Gertrude, you have no right to use that word. I told you it was a question of rational compromise. It is no more than that.

Lady Chiltern: Robert, that is all very well for other men, for men who treat life simply as a sordid speculation; but not for you, Robert, not for you" (Wilde, 1978, p. 177).

Gertrude and Marusya are models of perfection for their husbands. Robert and Ivan highly appreciate their wives' opinions. Chiltern is sure that Gertrude would have never married him if she had known her husband's real way of getting the post of the Under-Secretary for Foreign Affairs. She is stable as to her moral convictions, her knowledge of life hasn't affected the firmness of her world view. But it's important to notice that Mrs. Chiltern's beliefs are idealized to some extent. The image of the man created in her imagination is the result of inadequate reality perception. It's a great pity that Gertrude can't forgive Robert the mistake of his youth which has been atoned for many years.

Marusya Baryl'chenko's statements about marital fidelity in the play "The Sea of Life" are consistent with her actions. In the first act of the work the author showed Khvylya's obtrusive kindness to Ivan Baryl'chenko's wife. Platon Pylypovych tries to convince the woman to break marital faithfulness. He swears that his feelings are sincere and dreams that his passion for his friend's wife will be reciprocated. However, the captain's eloquent arguments cannot shake Marusya's moral stability. She loves her husband infinitely and is happy with him in marriage. Respect and love of the heroine of the play for her husband have a strong harmonious basis, by the depth of their emotional tension they are diametrically opposed to the desires of Ivan's friend for bodily pleasures. Therefore Marusya with dignity sends the captain of the ship from the house.

In the image of Ivan Baryl'chenko's wife the playwright portrayed a bright character of a Ukrainian woman. The Ukrainian people can be understood and identified only if the "national centre" is considered to be a mother who is at the same time a devoted wife, the guardian of the home. The image of Marusya Baryl'chenko embodies the high moral traits of Ukrainian women: kindness, diligence, love, sense of human dignity, prudence, patience, determination, sacrifice. Insincerity of relations, sly morals implying uncontrollable passions are unacceptable for her. The woman is not capable of moral decline, her emotional and rational feelings are harmoniously balanced. The Ukrainian comedy writer showed these characteristics of the actor's wife in the following conversation:

«Іван. О, ха-ха-ха! Це річ звичайна: один сезон – Ваніна, другий – Платонина!.. А ти трошки ревнива…

Маруся. Ні, мій любий! Ні! Поки я вірю, ніщо мене не тривожить, а потеряю віру – ніщо мені віри не верне! Я не здатна ні на ревність, ні на компроміси! Зрада і смерть – для мене одно! Хто мені зрадить, той умирає для мене назавжди, без повороту» (Карпенко-Карий, 1961, т. 3, с. 100).

Like Mrs. Chiltern in the comedy "An Ideal Husband", Marusya is serious-minded, she thinks and acts sensibly. The playwright masterly made a psychological portrait of the woman. To portray the character of Marusya Baryl'chenko and that of Gertrude Chiltern, I. Karpenko-Karyi and O. Wilde, respectively, resorted to various techniques, the most common of which was the disclosure of the inner world of the heroine through external circumstances. The dialogues and monologues of the comedies "The Sea of Life" and "An Ideal Husband" are characterized by witty remarks and the clarity of each character's world-view. The playwright made the most of internal monologues.

Laura Cheveley, Gertrude Chiltern's former classmate, is the exact opposite of the latter. Mrs. Cheveley resorts to bribery and blackmail, trying to convince Robert Chiltern of the importance of building the Argentine canal. Laura Cheveley's peculiar way of thinking becomes obvious when she describes the bleak future of the Under-Secretary for Foreign Affairs if he rejects her request: "My dear Sir Robert, what then? You are ruined, that is all! … Scandals used to lend charm, or at least interest, to a man – now they crush him. And yours is a very nasty scandal. You couldn't survive it" (Wilde, 1978, p. 170). There are vivid elements of satire in the remarks made by Mrs. Cheveley with regard to Robert. This shows the superficial nature of the so-called "high" morality of the English beau-monde. B. Shaw used similar motifs in "The Devil's Disciple" (1897). As well as O. Wilde, B. Shaw, who later wrote the drama "Pygmalion", linked these motifs to Puritanism. In this respect, it is worth mentioning the correct conclusion made by P. Letnianchyn: "In the melodrama, in addition to the relevance of the problems raised, the vividness of the situations and the dynamic actions, B. Shaw revealed the negative features of the Puritan community. The dramatist depicted Richard's relatives, who practised asceticism for the sake of appearances, through the prism of satire" (Летнянчин, 2007, с. 79 – translated by H. S.).

By the end of the first act, the mild, good-natured humour of O. Wilde's play acquires a strident, more dramatic sounding. The distinct change, however, does not significantly affect the genre tone of the play. This is supported by B. Minchyn in the following quote: "The comic effect is not normally found in "pure", isolated form either in reality or in art; it is characterized by many mutual transitions to/from the beautiful, high, and tragic effect" (Мінчин, 1959, с. 41 – translated by H. S.).

In his adventurous naturalistic comedy "The Beaver Coat" Gerhart Hauptmann depicts the risky adventures of Mrs. Wolff. Outlining the psychological peculiarities of the main character of the play, we should point out that she has a goal and is focused on achieving it. Mother Wolff has set herself the task to secure the future of her children. She believes that an acting career is exactly what can improve the well-being of the family.

At the beginning of the first act of the play, there occurs a comic situation in Mrs. Wolff's house, which is depicted by the German playwright in a humorous way. Leontine, the woman's daughter, works as a maid for wealthy people, but all of a sudden she flees her service to her masters. Mother Wolff is outraged by this action of her daughter's, since it took her much time and effort to find a decent job for her. Mrs. Wolff tries to force her daughter to resume her former job, using irony and threats:

"*Frau Wolff war bemüht, ein Stück Rehwild aus dem Sack hervorzuziehen*. I, schinden tun se dich also bei Kriegers? Nee, so a armes Kind aber ooch! – Mit so was komm mer ock uffgezugen! A Frauenzimmer wie a Dragoner…! Nanu faß an, dort unten a Sack! Du kannst dich woll gar nich tälscher anstellen? Bei mir haste damit kee Glicke nich! 's Faulenzen lernste bei mir erscht recht nich! *Beide hängen den Rehbock am Türpfosten auf.* Nu sag' ich dersch aber zum letzten Male…

Leontine. Ick jeh' nich mehr bei die Leute hin. Denn jeh' ick lieber int Wasser, Mama!

Frau Wolff. Na, daßte ock bloß keen'n Schnuppen krigst" (Hauptmann, 1966, S. 486).

During a consistent dialogue, Mother Wolff displays her core traits. She is a woman of character and at the same time has a cheerful disposition. Despite her maternal feelings for her daughters Leontine and Adelheid and her desire to help them to be successful in life, Mrs. Wolff is adamant in her beliefs and is eager to be the decision-maker of the family. On the other hand, the laundress is good at putting an end to conflicts and sharp disputes. This weakens the drama of the play, characteristic of G. Hauptmann's other works such as "Before Daybreak", "The Reconciliation" and "Lonely Lives".

In portraying the cheerful laundress the German playwright resorted to a theatrical effect, which was necessary for creating the dramatic image on the stage. The abundance of dialogues and monologues in the Berlin dialect in the play "The Beaver Coat" is due to G. Hauptmann's intention to make readers and viewers understand the psychological state of the characters. The elements of the dialect in the characters' speech of the comedy emphasize their individuality and uniqueness. R. Cowen rightly notes that "the dialect beloved by naturalists is shown to its best advantage in this comedy – better than in any other work of literature, which, however, does not feature the

active types; this is exactly why the characters are more distinct" (Cowen, 1973, S. 207 – translated by H. S.). Mother Wolff's values are due to the influence of the environment in which she lives. This is an important genre feature of G. Hauptmann's play. In particular, the ideological purpose of "this type of comedy is to depict the impact of the environment on each character and show how everyone becomes a part of this environment in his/her own way" (Christoff, 1944, S. 71–72 – translated by H. S.).

Unlike Mrs. Cheveley in the comedy "An Ideal Husband" by O. Wilde, Mrs. Wolff is an attractive, if dishonest, character. According to the indisputable reasoning of R. Cowen, she "will remain one of the unforgettable images of the German-language theatre, and it is obvious that her character combines many features of the traditional comedy" (Cowen, 1973, S. 207 – translated by H. S.).

M. Kropyvnytskyi, M. Starytskyi, I. Karpenko-Karyi and I. Franko made a powerful contribution to the drama of critical realism, analysing the most difficult problems of the time. Having a thorough knowledge of the life of the people, admiring their industriousness and spiritual beauty, the playwrights created convincing socio-psychological characters. They paid much attention to the disclosure of the social and psychological features of the women characters based on the philosophy of individualism and the fundamentals of psychoanalysis. At the turn of the centuries, the range of female characters in the Ukrainian drama was multifaceted and included the peasant woman, often despised by society, and the intelligent, highly spiritual, independent woman. In addition, comedy writers often portrayed a new type of women who did not limit their activities to household chores, but also took an active part in social life.

Nadezhda Khyl'ko, a hard-working and ambitious girl, the main character of the comedy "Opposing Currents" by M. Kropyvnytskyi, makes significant efforts to improve the level of literacy and promote education in rural areas. Similar to Omelian Tkach from the comedy "The Teacher" by I. Franko (1894), she tries to instil the love of learning in rural children, teaches them to count, read and write. The girl is also engaged in ethnography, the study of folklore. She enjoys considerable respect of the village inhabitants.

Being well-educated and well-bred, Nadezhda is able to defend her beliefs. She is level-headed and controls her temper in any situation. These traits of the girl's character manifest themselves when Havrylo proposes her marriage to Demyd Zhovtiak. Nadezhda Khyl'ko rejects the proposal and stands her ground. The girl receives great support from her father, who shares her aspirations and backs her decision:

«*Надежда*. Куценька буде розмова, вже така куценька, що куціш заячого хвостика. Отакісінька! (*Показує кінчик пальця*.) А що вам татко відповіли, то цього я не дочула.

Андрій. А те одповів, що в тебе своя голова на плечах і свій розум, а до того ще й серце у тебе своє» (Кропивницький, 1990, с. 443).

In the researched play M. Kropyvnytskyi convincingly depicted clumsy forms of life in the Ukrainian village which led to suffering and loneliness of people. Nadezhda Khyl'ko is a reformer who calls for solving some problems through active opposition. Andriy Khyl'ko's daughter, as well as Vivie Warren in the play "Mrs. Warren's Profession" (1893) by B. Shaw, Anna Mahr in the drama "Lonely Lives" (1891) by G. Hauptmann, Anna Zadorozhna in the work "Stolen Happiness" (1891) by I. Franko, opposes selfishness, superstitions of fellow villagers, outdated stereotypes. The girl is not afraid of expressing her own thoughts, putting them into practice, she is not guided by the views and interests imposed on her by other people. Nadezhda Khyl'ko firmly and courageously strives to win her right to free choice, her experiences, personal drama are caused by the change in worldviews.

Research findings. In the comedies "An Ideal Husband" by O. Wilde, "The Beaver Coat" by G. Hauptmann, "The Sea of Life" by I. Karpenko-Karyi, "Opposing Currents" by M. Kropyvnytskyi one can observe not only traditional female images, but also new types of heroines who oppose injustice, aim at selfrealization. The female images are courageous, persistent, often more active than men in public life. Modelling female images, the writers raised important ethical problems connected with the role of a woman in the family and society, her spiritual search, a free choice of good or evil, peculiarities of family upbringing.

The personages' psychological collisions, opposition of moral view-points and positions form the basis of the plot of the analyzed plays. The conflict "personality – society" is observed in the comedies, the conflict "woman – society" in particular. The main attention is taken from actions to the inner world. The spirit world of Gertrude Chiltern, Marusya Baryl'chenko, Mrs. Wolff, Nadezhda Khyl'ko is interpreted with the help of the analysis of ethnomental constants (individualism, love of freedom, persistence, the ability to drastic actions, humanism). The main characters need self-expression, but not ordinary existence. O. Wilde as well as G. Hauptmann, I. Karpenko-Karyi, M. Kropyvnytskyi uses psy-

chologism as one of the means of characterization, storytelling, staginess.

The main heroine of the play "An Ideal Husband" by O. Wilde Gertrude Chiltern like Marusya Baryl'chenko in the comedy "The Sea of Life" by I. Karpenko-Karyi is stable as to her moral convictions, is capable of making her husband reinterpret his own mistakes of life. O. Wilde psychologically convincingly depicted Mrs. Cheveley, Gertrude Chiltern's opponent. Mrs. Wolff's risky actions are portrayed in an original way in the adventurous naturalistic comedy "The Beaver Coat". The play by G. Hauptmann shows how an ordinary woman aims at becoming respected and prosperous. Depicting Nadezhda Khyl'ko on the pages of the comedy "Opposing Currents" M. Kropyvnytskyi emphasized the features of a representative of the new generation of Ukrainian women.

Conclusions. The gallery of female types in English, German and Ukrainian comedies in the late XIXth and early XXth centuries is clearly identified in the binary oppositions "sense – nonsense" images. With their help the comedy writers O. Wilde ("An Ideal Husband"), G. Hauptmann ("The Beaver Coat"), I. Karpenko-Karyi ("The Sea of Life"), M. Kropyvnytskyi ("Opposing Currents") embodied artistically convincing personalities with strong characters who can withstand the surroundings and circumstances of life. The plays are characterized by lively dialogues, persuasive portrayal of emotional experience and feelings of female images.

BIBLIOGRAPHY

1. Білоус Н. В. Стильові особливості моделювання жіночих характерів в українській літературі другої половини XIX–початку XX ст. : автореф. дис. …канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література». К., 2005. 20 с.
2. Вишинський В. Ґергарт Гауптман: жанрово-стильові особливості драми : монографія. Дрогобич : Коло, 2006. 174 с.
3. Захарченко А. В. Ідейно-художні шукання в українській драматургії кінця XIX – початку XX століття (проблематика, жанри, характери) : канд. філол. наук : 10.01.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2007. 210 с.
4. Карпенко-Карий І. Твори : в 3 т. Т. 3. Київ : Державне вид-во художньої літератури, 1961. 459 с.
5. Кропивницький М. Л. Драматичні твори / упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; вступ. стаття Л. З. Мороз. Київ : Наукова думка, 1990. 608 с.
6. Кудрявцев М. Своє і чуже: історико-літературознавчі та компаративістичні студії. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2007. 368 с.
7. Летнянчин П. Особистість у драмах Бернарда Шоу, Івана Франка, Володимира Винниченка : монографія. Дрогобич : Сурма, 2007. 192 с.
8. Малютіна Н. П. Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: аспекти родо-жанрової динаміки : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 352 с.
9. Матющенко А. В. Особистісна колізія в українській драматургії першої третини XX-го століття : канд. філол. наук : 10.01.01 / НАН України. К., 1996. 161 с.
10. Мінчин Б. М. Деякі питання теорії комічного. Київ : АН УРСР, 1959. 238 с.
11. Працьовитий В. С. Національний характер в українській драматургії 20–30-х років XX століття. Львів : Ліга-Прес, 1999. 282 с.
12. Соколянский М. Г. Оскар Уайльд: Очерк творчества. Киев–Одесса : Лыбидь, 1990. 200 с.
13. Хороб С. І. Модельний світ особистості (порівняльний дискурс у драмах Івана Франка, Володимира Винниченка і Бернарда Шоу). *Степан Хороб. Діалоги у відсвіті слова. Українська драматургія в типологічних зіставленнях.* Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. С. 276–283.
14. Christoff S. N. Typen des Dramas bei Gerhart Hauptmann. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades. Wien, 1944. 132 S.
15. Cowen R. C. Der Naturalismus. Kommentar zu einer Epoche. München : Winkler Verlag, 1973. 301 S.
16. Hauptmann G. Sämtliche Werke / Hrsg. von Hans-Egon Hass. Frankfurt / M.–Berlin : Propyläen, 1966. Bd. I. 1172 S.
17. Pearson H. The Life of Oscar Wilde. London : Methuen, 1946. 389 p.
18. Schoeller B. Gelächter und Spannung: Studien zur Struktur des heiteren Dramas. Zürich : Atlantis Verlag, 1971. 139 S.
19. Wilde O. Plays. London : Penguin Books, 1978. 352 p.

REFERENCES

1. Bilous, N. V. (2005). *Styl'ovi osoblyvosti modelyuvannya zhinochykh kharakteriv v ukrayins'kiy literaturi druhoyi polovyny XIX–pochatku XX st.* [Style Peculiarities of Modelling Female Characters in Ukrainian Literature in the Second Half of the 19th and Early 20th Centuries]: avtoref. dys. …kand. filol. nauk : 10.01.01 «Ukrayins'ka literatura». Kyiv [in Ukrainian]

2. Vyshyns'kyy, V. (2006). *Gerhart Hauptman: zhanrovo-styl'ovi osoblyvosti dramy* [Gerhart Hauptmann: Genre and Style Peculiarities of the Drama] : monohrafiya. Drohobych : Kolo [in Ukrainian]

3. Zakharchenko, A. V. (2007). *Ideyno-khudozhni shukannya v ukrayins'kiy dramaturhiyi kintsya XIX–pochatku XX stolittya (problematyka, zhanry, kharaktery)* [Idea-literary Research in Ukrainian Dramatic Art in the Late 19th and Early 20th Centuries (Problems, Genres, Characters)]: kand. filol. nauk : 10.01.01 / Kyyivs'kyy natsional'nyy un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv [in Ukrainian]

4. Karpenko-Karyy, I. (1961). *Tvory* [Works]: v 3 t. T. 3. Kyyiv : Derzhavne vyd-vo khudozhn'oyi literatury [in Ukrainian]

5. Kropyvnyts'kyy, M. L. (1990). *Dramatychni tvory* [Dramatic Works] / uporyad. i prymit. V. M. Ivashkova; vstup. stattya L. Z. Moroz. Kyyiv : Naukova dumka [in Ukrainian]

6. Kudryavtsev, M. (2007). *Svoye i chuzhe: istoryko-literaturoznavchi ta komparatyvistychni studiyi* [Own and Foreign: Historical and Literary and Comparative Studies]. Kryvyy Rih : Vydavnychyy dim [in Ukrainian]

7. Letnyanchyn, P. (2007). *Osobystist' u dramakh Bernarda Shou, Ivana Franka, Volodymyra Vynnychenka* [The Issue of Personality in the Dramas of Bernard Shaw, Ivan Franko, Volodymyr Vynnychenko] : monohrafiya. Drohobych : Surma [in Ukrainian]

8. Malyutina, N. P. (2006). *Ukrayins'ka dramaturhiya kintsya XIX–pochatku XX stolittya: aspekty rodo-zhanrovoyi dynamiky* [Ukrainian Dramatic Art of the Late 19th and Early 20th Centuries: the Aspects of Genre Dynamics] : monohrafiya. Odesa : Astroprynt [in Ukrainian]

9. Matyushchenko, A. V. (1996). *Osobystisna koliziya v ukrayins'kiy dramaturhiyi pershoyi tretyny XX-ho stolittya* [Personal Collision in Ukrainian Dramaturgy of the First Third of the 20th Century] : kand. filol. nauk : 10.01.01 / NAN Ukrayiny. Kyiv [in Ukrainian]

10. Minchyn, B. M. (1959). *Deyaki pytannya teoriyi komichnoho* [Some Aspects of the Theory of Comic Effect]. Kyyiv : AN URSR [in Ukrainian]

11. Prats'ovytyy, V. S. (1999). *Natsional'nyy kharakter v ukrayins'kiy dramaturhiyi 20–30-kh rokiv XX stolittya* [National Character in Ukrainian Dramaturgy of the 1920s and 1930s]. L'viv : Liha-Pres [in Ukrainian]

12. Sokolyanskyy, M. H. (1990). *Oskar Uayl'd: Ocherk tvorchestva* [Oscar Wilde: the Essay of Works]. Kyev–Odessa : Lybyd' [in Russian]

13. Khorob, S. I. (2013). Model'nyy svit osobystosti (porivnyal'nyy dyskurs u dramakh Ivana Franka, Volodymyra Vynnychenka i Bernarda Shou) [The Model World of a Personality (the Comparative Discourse in the Dramas of Ivan Franko, Volodymyr Vynnychenko and Bernard Shaw)]. *Stepan Khorob. Dialohy u vidsviti slova. Ukrayins'ka dramaturhiya v typolohichnykh zistavlennyakh*. Ivano-Frankivs'k : Misto NV [in Ukrainian]

14. Christoff, S. N. (1944). *Typen des Dramas bei Gerhart Hauptmann* [Types of Dramas by Gerhart Hauptmann]. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades. Wien [in German]

15. Cowen, R. C. (1973). *Der Naturalismus. Kommentar zu einer Epoche* [Naturalism. The Commentary of the Epoche]. München : Winkler Verlag [in German]

16. Hauptmann, G. (1966). *Sämtliche Werke* [Complete Works] / Hrsg. von Hans-Egon Hass. Frankfurt / M.–Berlin : Propyläen, Bd. 1 [in German]

17. Pearson, H. (1946). T*he Life of Oscar Wilde*. London : Methuen [in English]

18. Schoeller, B. (1971). *Gelächter und Spannung: Studien zur Struktur des heiteren Dramas* [Guffaw and Tension: Studies of the Structure of Jovial Drama]. Zürich : Atlantis Verlag [in German]

19. Wilde, O. (1978). *Plays*. London : Penguin Books [in English]

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ КОМЕДІЇ

Ступницька Галина Ігорівна
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, Україна

У статті здійснено спробу охарактеризувати поєднання традиційності й новаторства у творенні образу жінки, її роль у сім'ї та суспільстві у комедіях «Ідеальний чоловік» О. Вайлда, «Боброва шуба» Ґ. Гауптмана, «Житейське море» І. Карпенка-Карого, «Супротивні течії» М. Кропивницького. Спостерігаємо не лише традиційні жіночі образи, а й нові типи героїнь, які протистоять несправедливості, прагнуть до самореалізації. Жіночі образи захоплюють своєю мужністю, наполегливістю, часто активніші за чоловіків у суспільному житті. Автори порушували важливі морально-етичні проблеми, пов'язані з духовними пошуками жінки, свободою вибору між добром і злом, особливостями сімейного виховання. Простежено зосередженість уваги на розкритті психоемоційного стану, особливостей мислення, сприйняття, мотивацій поведінки жіночих образів, носіїв позитивних і негативних рис характеру. Досліджено психологічні колізії, зіткнення моральних поглядів і позицій дійових осіб. Основна увага переноситься із зовнішньої дії у внутрішній світ. Внутрішній світ Ґертруди Чілтерн, Марусі Барильченко, фрау Волф, Надежди Хилько осмислено за допомогою аналізу етноментальних констант (індивідуалізм, волелюбність, наполегливість, здатність до рішучих дій, гуманізм). О. Вайлд, як і Ґ. Гауптман, І. Карпенко-Карий, М. Кропивницький, використовує психологізм як один із засобів характеротворення, сюжетобудування, сценічності. Увиразнено, що галерея жіночих типів в англійській, німецькій та українській комедії кінця XIX – початку XX ст. – чітко ідентифіковані в бінарних опозиціях «сенс-нонсенс» образи. З їхньою допомогою драматурги втілили художньо переконливі особистості з потужними характерами, здатними протистояти середовищу та обставинам життя.

Ключові слова: *дискурс особистості, жіночі образи, психологічні колізії, позитивні та негативні жіночі поведінкові моделі, берегиня домашнього вогнища, поєднання традиційності й новаторства, етноментальні константи.*

УДК 81'25
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.35

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ТЕКСТІ

Тищенко Олег Володимирович
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська 35, Львів, Україна

Цьох Лариса Йосипівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна

Статтю присвячено проблемам міжкультурних зіставлень семантики і прагматики фразем, культурем, інтертекстем в тексті авторської казки Л. Керролла з огляду на пошук еквівалентів, зокрема, ідіоматичних аналогів, алюзій, порівнянь тощо. Представлено типи зіставних корелятів за співвідношенням мотивації, образності або її відсутності. Особлива увага приділяється виокремленню сфер смислової та емоційної напруги авторської казки, які відображаються у різноманітних вербально-комунікативних актах (попередження, прокльони, погрози чи клятви) та семіозі споріднених культурних артефактів, речей та предметів. Для вирішення вищезазначених завдань Для вирішення вище окреслених завдань, було укладено дослідницький паралельний міні-корпус твору «Alice's Adventures in Wonderland», до якого увійшли сім текстів, вирівняних за абзацами: оригінал, українські переклади Г. Бушиної, В. Корнієнка (дві версії 2001 та 2007), В. Панченка, польський переклад В. Голембевської, чеський переклад Й. Цісаржа. У текстах були виділені фраземи, культуреми, інтертекстеми, окремі метафоричні конструкції, визначені та співставлені способи їх відтворення у різних мовах та різними перекладачами. На основі аналізу перекладацьких трансформацій, були виокремлені принципи міжмовних зіставлень функціонально і семіотично еквівалентних одиниць, що дало можливість окреслити своєрідність національних та індивідуальних стратегій перекладів. Розгляд перекладацьких трансформацій на лексико-фразеологічному і граматичному рівні спрямований на те, щоб прояснити, які етносимволи, інваріантні мотиви та культурні референти (когнітеми, лінгвокультуреми), морфологічні та семантико-прагматичні показники найчастіше актуалізуються в межах фраземного тезаурусу прецедентного тексту авторської казки. найбільшу питому вагу при перекладі авторської казки неповних, як абсолютних, так і відносних відповідників (з граматичними або синонімічними замінами компонентів або відмінностями на рівні окремих граматичних форм слів і синтаксичних конструкцій, засобів вираження епістемічної та суб'єктивної модальності, емотивної прагматики тощо).

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, перекладацькі трансформації, полікультурний текст, міжмовні образні кореляти, вигукові конструкції, стратегії перекладу.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Жанр літературної казки, що інтегрував у собі елементи фольклорної казки, філософської казки, притчі, утопії, «фентезі», впродовж десятиліть привертає увагу як читачів, так і дослідників, причому різних галузей: мовознавців, літературознавців, перекладознавців, культурологів, і перекладачів-практиків. Жанрово-стилістичні та ідіостилістичні особливості літературної казки з яскраво вираженою лінгвокультурною складовою формують комплекс проблем її відтворення у перекладі, а отже актуальність дослідження визначається комплексним поліпарадигмальним підходом до перекладознавчого аналізу домінант жанрового та авторського ідіостилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поетика літературної казки та проблеми її перекладацьких інтерпретацій вже давно у полі зору мовознавчих та перекладознавчих розвідок. В окремих розробках основна увага зорієнтована на жанрових, образно-стилістичних та прагматичних особливостях казки, які втілюються у двох магістральних піджанрах – народній (фольклорній) та літературній (авторській) казках (Zipes, 2002; Lwin, 2019), специфіка яких простежується на рівні наративної структури тексту, походження, системи персонажів (Воловик, 2019), дехто з'ясовує спільні та специфічні

риси ментальності й національно-культурну складову зв'язаних з ними культурних знаків при перекладі німецьких та українських етнолексем міфологічного походження та наявної фонової інформації (міфологем, міфологічних фітонімів, обрядової лексики тощо) (Бурда-Лассен, 2005, с. 17). Також з'ясовуються особливості перекладу універсальних, національно-специфічних, індивідуально-авторських символів й етнолексем в українсько-англійській перекладацькій фольклорній традиції (Воловик, 2019, с. 5), виокремлюються інваріантні жанрово-стилістичні ознаки казки.

Відтворенню етномовного компонента українських народних казок в англомовних перекладах присвячені розробки Н. Кушини. Дослідниця дійшла висновку, що етномовний макрокомпонент народної казки, як важливий чинник її прагматики, треба й можна зберегти в перекладі адекватним відтворенням сукупності її етномовних мікрокомпонентів (Кушина, 1998, с. 6). О. Порпуліт з'ясовує сутність і вторинність християнських імен у поетичній структурі українського та російського казкового тексту, на тлі спільної пракультури і давніх міфологічних вірувань народів, зокрема й реліктів фольклору, народних традицій, побуту (Порпуліт 2020, сс. 6, 7, 17).

В ході аналізу різних перекладних версій казок Кіплінга Н. Мосьпан (Мосьпан, 2009) зупинилася на традиційних формулах (початкові, серединні та кінцеві) які становлять казковий інтертекстуальний код, що має різні ступені збереженості і трансляції (Мосьпан 2009, с. 11). Для аналізу того, як зберігаються казкові формули в українських перекладах, авторка простежила перекладацькі трансформації інтертекстуальних та сюжетно-композиційних кодів казкового тексту висвітлила динаміку зв'язку між індивідуальною семіосферою автора та індивідуальною семіосферою перекладача на різних рівнях тексту за допомогою семіолінгвістичного та культурологічного підходів (Мосьпан 2009, с. 18) у зіставному аспекті.

При надзвичайно широкому спектрі досліджуваних проблем, деякі аспекти відтворення культурно маркованих одиниць залишаються не висвітленими. На часі є аналіз структурно-семантичних і ширше семасіологічних та комунікативних аспектів фольклорного тексту загалом та літературної казки зокрема, специфіки мовної концептуалізації образів та персонажів, висвітлення ступеня фразеологізації й побудова на цьому тлі структурно-семантичних моделей фразеологічних знаків у вихідній та цільовій мові з точки зору міжмовних фразеологічних еквівалентів й перекладацьких трансформацій різних типів. Релевантним для авторської казки є також типи лексичних одиниць з огляду на їх динаміку і трансформації, шляхи відтворення індивідуально-авторських неологізмів і оказіоналізмів, явище полісемії як основи мовної гри), зіставний аналіз знаків вторинної, образно-характерологічної номінації (фразем, ідіом та паремій, пов'язаних з певними культурними кодами – просторовим, соматичним, артефактним, соціоморфним, зооморфним, колоративним).

Формулювання мети і завдань статті. У пропонованій розвідці пильну увагу зосереджено саме на семантико-прагматичній та культурологічній і до певної міри когнітивній зорієнтованості перекладацьких трансформацій, виявленні «зон смислового і емоційного напруження авторської казки», відображених в різних вербально-комунікативних актах (застереженнях, прокльонах, погрозах, клятьбі), семіозисі зв'язаних з ними культурних артефактів, речей і предметів. Останні спрямовані на відтворення національно-культурної специфіки реалій, реконструкцію традиційної народної культури, вірувань, стереотипів мислення, зокрема й давніх елементів вербальної магії та ін.

У цьому плані вартими уваги є механізми адаптації етноміфологемних смислів і концептів до тексту-приймача. Наше звернення до згадуваних образно-прагматичних формульних знаків номінації в текстах оригіналу і перекладу (проклять, побажань, вигукових прагматичних одиниць), їх генетичної специфіки, є суттєвим по-перше, як у плані передачі лексико-семантичних та граматичних трансформацій, загальної прагматичної налаштованості тексту, окремих ситуацій, типології вираження різних типів і способів модальності (відмінності у вираженні засобів вираження модальності в англомовному і різних перекладних міжслов'янських рефлексіях, так і, по-друге, для виявлення функціонування і динаміки цих вербальних одиниць з огляду на можливість їх трансформацій у гіпертекстах соціальної комунікації (Tyshchenko, 2020).

У фокусі нашого аналізу також ідіостиль перекладачів, їхні регіональні та індивідуальні особливості, уподобання, смаки та компетенція.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення вище окреслених завдань, було укладено дослідницький паралельний міні-корпус твору «Alice's Adventures in Wonderland», до якого увійшли сім текстів, вирівняних за абзацами: оригінал, українські переклади Г. Бушиної, В. Корнієнка (дві версії 2001 та 2007),

В. Панченка, польський переклад В. Голембевської, чеський переклад Й. Цісаржа. У текстах були виділені фраземи, культуреми, інтертекстеми, гра слів, окремі метафоричні конструкції, визначені та співставленні способи їх відтворення у різних мовах та різними перекладачами. Далі, на основі аналізу перекладацьких трансформацій, були виокремлені принципи міжмовних зіставлень функціонально і семіотично еквівалентних одиниць, що дало можливість окреслити своєрідність національних та індивідуальних стратегій перекладів.

Передусім зупинимося на найголовніших аспектах міжкультурних зіставлень семантики і прагматики фразем, культурем, інтертекстем в тексті авторської казки Л. Керролла з огляду на пошук еквівалентів, зокрема, ідіоматичних аналогів, алюзій, порівнянь тощо. Представимо типи зіставних корелятів за співвідношенням мотивації, образності або її відсутності, коли в мові оригіналі або в одній чи кількох перекладних інтерпретацій простежується вільна граматична конструкція чи сполука слів. Окремо слід відзначити ті випадки, коли простежується неповна відповідність, яка трапляється в різноманітних лексико-семантичних і граматичних трансформаціях та синонімічній або структурно-семантичній варіативності зіставлюваних фразеологічних одиниць.

У випадку аналізу фразеологізмів та інших образних знаків у літературній казці випадків (одиниць першого типу) досить мало, їх практично не виявлено. Навпаки набагато більше таких ситуацій, коли безобразній вільній конструкції оригіналу відповідає переклад за допомогою фразеологічних одиниць або паремій, досить часто порівняльних та вигукових конструкцій.

Принцип ідіоматичних аналогів часто поєднується з наявністю неповних (часткових еквівалентів) в мові оригіналу та перекладі. Так, наприклад при відтворенні емоцій, пов'язаних із небезпекою героїні Аліси в мові оригіналу наявний мотиваційно-відмінний від цільових рішень фразеологізм – *That was a narrow escape*. Йому в українському перекладі Панченка відповідає інший образний аналог – *Отакої! Ледве не пропала!*, який почасти збігається з вигуковою фраземою польської мови *O mały włos!* Зазначений вислів фіксують словники польської мови: o mały włos, figiel «mało brakowało, omal: W trakcie wizji lokalnej nad Wisłą oskarżonych bronił kordon policji, o włos nie doszło do samosądu (Kłosinska, s. 543). Спільним виявляється образ і концепт смерті і ризику, *бути на волосину (на волосинку від загибелі)* у перекладі Бушиної. У чеській мові використано безобразну вигукову конструкцію (*To jsem ale šťastně vyvázla!*).

Почуття, роздратування, уміння опанувати себе представлене здебільшого одиницями з різною мотиваційною ознакою, тобто аналогами, проте 1) в деяких зіставлюваних мовах та оригіналі ідіоми мають одну спільну мотивацію (два українські переклади Корнієнка), 2) в двох майже спільну, але відмінну від попередньої (укр Бушиної, польський), бо в польській з'являється додатковий актант-локалізатор – na wodzy що можна представити у вигляді такої формули:

A (f 1) = B (I) (f1) = B (II) (f1); B (III) (f2) ≈ C (f3), де A – мова оригіналу (англійська), B – перекладні інтерпретації в українській мові; при цьому переклади різних авторів позначені римськими цифрами (відповідно B (I) і B (II) – це переклади В. Корнієнка 2001 та 2007 рр., B (III) – версія Бушиної, B (IV) – Панченка; польський переклад В. Голембевської позначений літерою C; D – чеський переклад (Jaroslav Císař); f – це позначення форми перекладного відповідника, відмінна мотивація і образність – відповідно позначені цифрами 1 2 3 4 і т.д.; цифра 0 – позначає брак ідіоми чи ФО – МП, тобто наявність безобразної одиниці, вільного словосполучення чи конструкції; неповний або частковий еквівалент позначені ≈; повний або дуже подібний =; іноді використовується також знак ≠ у разі неідентичної внутрішньої форми ФО, тобто відмінної його образно-мотиваційної основи.

Розглянемо ще декілька прикладів. В оригіналі присутній вираз: *There was not a moment to be lost,* який у перекладах відтворено за формулою:

A (f 1) = B (II) (f1) = B (III) (f1) = B (IV) (f1) = C (f1) = D (I) (f1) B (I) (f2)

У цьому разі формула демонструє збіг еквівалентів в усіх мовах (з незначними розбіжностями у граматичному складі стійких конструкцій, які практично збігаються з вихідним текстом – *Гаятись не можна було й хвилини* (Корнієнко 2); *Не можна було гаяти ні хвилини* (Бушина), *Не гаючи ні хвилини* (Панченко), *Nie było chwili do stracenia* (Голембевська), *Nesměla ztratit ani vteřinu* (Císař), за виключенням українського перекладу Корнієнка – *Ловити ґав не випадало* (Корнієнко 1), в якому представлена ідіома з іншою образністю.

Наступна формула ілюструє переклад фрази *the Rabbit was no longer to be seen:*

A (f 0) = B (III) (f0) = B (IV) (f0) = C (f0); B (I) (f1); B (II) (f2); D(f3)

В першому рядку формула показує, що з оригіналом, де представлена безобразна вільна конструкція (форма позначена 0), збігаються переклади Бушиної (*Кролика ніде не було*) Панченка (*Кролик кудись зник*) та польський переклад (*Królik zniknął*), при цьому конструкції різняться компонентним наповненням. Другий рядок показує відмінність мотивації перекладних еквівалентів у двох перекладах Корнієнка (*зовсім стратила з очей; за Кроликом і слід пропав*) та чеському перекладі (*Králík se jí však náhle ztratil z očí*).

Звернемося до тих нечисленних випадків, коли міжмовні еквіваленти у всіх мовах (включно з оригіналом) виявляються типологічно подібними або однаковими, мають однаковий або дуже подібний лексичний склад і граматичну будову: *to sink into the earth – ладна була крізь землю провалитися* (всі українські переклади); *miała ochotę zapaść się pod ziemię* (Gołębiewska); *byla nejraději do země propadla* (Císař). Не виключено, що в цільовій мові такі фрази виникають як результат калькування інтернаціональних фразем, при чому в деяких мовах (українській, російській та польській) представлені компаративи, стійкі порівняння тощо:

A (f 1) = B (I) (f1) = B (II) (f1) = B (III) (f1) = B (IV) (f1) = C (f1) = D (f1)

Інтернаціональний за походженням фразеологізм, пов'язаний із символікою Низу, метафорикою провалля, пекла, западання землі, що маркує стан сорому, приниження (концептуалізація емоції НИЗУ) в усіх мовах є подібним з незначними синтаксичними трансформаціями, зокрема, порядком слів у реченні, як-от у чеській.

Приблизно за такою ж формулою організований переклад порівняльного звороту в оригіналі та більшості перекладів, представлених дев'ятому розділі казки, де у відповідь на роздратування Аліси на те, що вона може мати власну думку, Герцогиня відповіла: "Just about as much right", said the Duchess, "as ***pigs have to fly…"***

Практично в усіх мовах порівняльна конструкція перекладена однаково, проте тут наявні незначні перестановки у складі синтаксичної структури речень (особливо в двох українських версіях (*А чом би свині не літати?* (Корінєнко 2) та *Хоче свиня літати* (Панченко), де порівняльна конструкція відсутня); в чеській мові наявне ще й лексичне заміщення та вжитий інший видовий корелят *vepřík*; на відміну від оригіналу у всіх слов'янських мовах форма множини замінена на однину. До цієї ж групи віднесемо і такі образні контексти (з незначними лексичними замінами): *вмить – тотчас – ihned*.

Українська дослідниця І. Литвин зауважує, що фразеологізмам оригіналу можуть відповідати фразеологізми в перекладі з однаковим значенням і стилістичним відтінком, але різним лексичним наповненням (неповні або часткові еквіваленти) (Литвин 2015, с. 156), тобто має місце різна компенсаційна заміна при перекладі. До цієї підгрупи належать численні емоційні та ФО зі значенням інтелектуально-розумових здібностей людини, соціально-оціночних концептів (досвідченість-недосвідченість) і деяких протиставлень, які передаються як спільними, так і відмінними образними одиницями в текстах оригіналу і перекладу.

Незначні відмінності натомість спостерігаємо в образному вислові (абсолютні часткові відповідники з синонімічними замінами і варіантами у компонентному складі), який означає зазіхання на чужу власність, привласнення чужих матеріальних благ, який також має майже прямі відповідники у всіх мовах (універсальна для всіх культур семантична опозиція свій-чужий, змодифікована через образний і компонентний склад розгляданих фразем; цілком відмінна мотивація образів виявляється тільки в чеській при подібності граматичної моделі). Деякі з них мають набувають характеру застереження чи рекомендації (українські контексти), а тому трохи змінюють модальність на більш категоричну. Наприклад, фразеологічний зворот оригіналу *everybody minding their own business* відтворено за формулою:

A (f 1) = B (III) (f1); B (I) (f2) ≈ B (II) (f2) ≈ B (IV) (f2) ≈ C (f3) ≈ D (f4)

При цьому найближчим і адекватним оригіналу виявляється пропозиція Бушиної (*кожен займається своїми справами*) та чеський переклад (*každý hledí svého!*).

Ідея, семантема, когнітема 'заплутувати кого-небудь, дезорієнтовувати' (йдеться про те, що незрозумілий і невдалий допит кролика присяжними, незрозумілі і невправні його свідчення не дали змогу присяжним щось зрозуміти) в англомовному оригіналі представлена *The jury all looked puzzled – 'бути спантеличеним'* об'єктивується в різних перекладних версіях по-різному: найближчими до прототипу виявились українські перекладачі, які подали максимально наближені до оригіналу ідіоми, відповідні синтаксичні конструкції з подібним лексичним наповненням, зокрема й відфразеологічні деривати – *видавалися збитими з пантелику* в деяких випадках з незначними додаваннями, перетвореннями й перестановками (*У всіх присяжних засідателів спантеличений вигляд*

(Бушина), *Присяжні спантеличено замовкли* (Панченко)). Натомість у польській мові представлено аналог з іншою мотиваційною ознакою, внутрішньою формою образності (*Ława przysięgłych zrobiła wielkie oczy*) при відсутності фразеологічних одиниць в чеському варіанті.

Спостерігаємо і таку типологічну закономірність трансформацій, коли в усіх цільових мовах, за виключенням однієї, наявні вигуки або емоційні викрики *Alas! – Гай-гай, Лелечки!, Ну, все!... Та ба!..* (в деяких перекладах при цьому спостерігається опущення цих вигукових конструктів або додавання, вкраплення вставних слів, суб'єктивної модальності), проте лише в чеській використано кілька фразеологічних еквівалентів (*Běda! pozdě bylo bycha honiti!... děj se co děj*).

Розглянемо міжмовні еквіваленти на позначення категорії 'дурниці – нонсенс'. В мові-оригіналі фразеологізм відсутній (*Oh dear, what nonsense I'm talking!*), водночас перекладні відповідники містять досить подібний образ в усіх мовах, де представлені ідіоми з певними синонімічними варіантами (з лексичною варіативністю компонентного складу: *плету, мелю, несу, plotę*) і вигуками (*O rany* (Gołębiewska), *Ой лишенько* (Бушина, Панченко), *О людоньки* (Корнієнко 1, 2), *Bože můj* (Císař)).

До цієї ж групи (дурниці, нісенітниці) належить і така версія відтворення чи передачі аналогів, за якою в усіх мовах маємо вільні словосполучення, і тільки в одній із перекладних мов (в українському перекладі Корнієнка) представлений фразеологізм – одиниця подається як регіонально маркована і структурно морфологічно видозмінена (інфінітив замінено формою минулого часу): *Наплели сім мішків гречаної вовни!* (Корнієнко 1, 2).

Ще одним типом міжмовних еквівалентів є одиниці, «мотивовані однаковими образами, але відмінні за граматичним оформленням компонентів» (Czerwinska 2004, с. 20).

Опису інтелектуально-розумових здібностей (незрозумілі речі, щось заплутане незрозуміле, пейоративна семантика дурості і образу дурня) у поєднанні із фразеологією частин тіла людини властива різна образна категоризація в оригіналі та перекладних інтерпретаціях зіставлюваних мов. В оригіналі: *I know that well enough* та *is very confusing*.

Найбільш оригінальним і до певною мірою екстравагантними і неординарними, ба навіть дивними, виявляються перекладні концепти, запропоновані Корнієнком. Тут практично кожна представлена в оригіналі нефразеологічна одиниця і вільний контекст замінені образними відповідниками. Часто не завжди виправданими. У Корнієнка представлені фраземи, ідіоми та частини приказок чи прислів'їв – *я ж не в тім'я бита, каша в голові, зіб'ють з пантелику, так збиває з пантелику!* (ні в оригіналі, ні в інших перекладах такого не виявлено); при цьому в українській та польській мові образи різняться – в польській представлений гештальт, сценарій запаморочення, каламутної води (*strasznie mąci...w głowie*); в різних інших перекладних версіях (вони передають стан Аліси, яка не може зрозуміти причини, чому її зріст змінюється по декілька (сто) разів на день) запропоновано ідіоматичні аналоги з іншою внутрішньою формою з вкрапленням додаткових кваліфікаторів та підсилювачів у вигляді часток: ***так*** *будь-кого зіб'ють з пантелику* (Корнієнко 2); *це* ***така*** *плутанина!* (Панченко); ***так*** *збиває з пантелику*! (Бушина); ***to*** *člověka strašně zmate* (Císař).

Українська дослідниця чеських прагматичних кліше стосовно побажань зазначає, що вони «зародилися в магічному аспекті ритуалу, коли прийшло переконання, що слово наділене якщо не силою прямого впливу на світ, то силою сугестії – викликати позитивні чи негативні емоції і таким чином регулювати поведінку людей» (Баландіна, 2003, 287).

Зазвичай, такі одиниці вимагають спеціального розгляду крізь призму зв'язку не тільки з граматичною структурою висловлювань і наявних структурно-семантичних перетворень і варіантів, але й у тісному зв'язку із символічною мовою традиційної культури. Ми коротко охарактеризуємо окремі з них, не ставлячи собі за мету охопити цей матеріал комплексно.

Розглянемо деякі приклади вигукових фразеологізмів, відштовхуючись бодай від однієї з перекладних версій, приміром оригінального і екстраординарного, найбільш насиченого образами, перекладу Корнієнка 1. Наш аналіз дає змогу дійти висновку, що найближчими до образного оригінального тексту (. ***Oh*** *my dear paws!* ***Oh*** *my fur and whiskers!;* ***as ferrets are ferrets!***) можуть бути польська (*Na moje biedne łapki! Na moje futro i wąsy! Niechybnie każe mnie ściąć*, ***jak fretka fretką!***) та чеська (***Ó,*** *mé drahé pacičky!* ***Ó,*** *můj kožich a vousy! Ta mne dá popravit,* ***jakože fretka je fretka!***) перекладні інтерпретації, на відміну від інших; при цьому в українських версіях Корнієнка та Панченка наявні власні образно-прагматичні знаки-маркери, близькі до емоційної клятьби, заклинань та деякі трансформи, трансформовані вислови (*плакали мої вушка, голову зняти*), значною мірою відмінні від когнітивного прототипу (*Хай йому морока!*).

Щодо деяких вигукових фразем, близьких до клятьби, актів присягання і запевняння в істинності сказаного (*Tut, tut, child!; which certainly was not here before*), то їх як перекладний еквівалент застосовує передусім Корнієнко (подекуди і Панченко), переклад, якого, як ми зазначали, рясніє образними і прагматичними одиницями з різними типами модальності; з точки зору теорії мовленнєвих актів – це здебільшого комісиви (*вона могла б забожитися! Мені-бо вже ніяк, присяй-бі!* (Корнієнко 1); *А раніше її тут не було, їй-право!* (Панченко)), яким в інших перекладних рішеннях та оригіналі відповідають модальні і вставні конструкції зі значенням впевненості (*której* ***na pewno*** *tam wcześniej nie było* (Gołębiewska); *která tu před chvílí* ***zcela určitě*** *nebyla* (Císař)).

В іншому місці українського перекладу Корнієнка також представлене кліше з розмовно-регіональною формою (***бігме! Не до шмиги*** *вона...*), якому в польському перекладі відповідає вигук у поєднанні з вираженням суб'єктивної модальності уподобання, неуподобання: *Jako żywo, to mi się* ***wcale nie podoba****, jaśnie panie,* ***wcale a wcale****!*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, наш аналіз продемонстрував найбільшу питому вагу при перекладі авторської казки неповних, як абсолютних, так і відносних відповідників (з граматичними або синонімічними замінами компонентів або відмінностями на рівні окремих граматичних форм слів і синтаксичних конструкцій, засобів вираження епістемічної та суб'єктивної модальності, емотивної прагматики тощо).

Найбільш репрезентативною виявляється така специфіка фразеологічних образних паралелей, представлених у відповідних формулах збігу чи незбігу в їхніх різних комбінаціях і модифікаціях: а) лише в одній мові перекладач вдався до фразеологізації або використання провербіальних конструкцій чи порівнянь при відповідній безобразній структурі у всіх решта; б) у двох різних мовах (українська та польська; українська та чеська; чеська та польська) наявний спільний фразеологізм, в усіх решта – вільні словосполучення чи граматичні конструкції без жодної образності (включно з оригіналом); в) дві ізоморфні фраземи чи провербіальні конструкції, іноді з незначною синонімічною і граматичною варіативністю компонентів в одній мові, але у двох різних перекладних версіях; г) переклад за допомогою ідіоматичних аналогів в трьох мовах (три міжмовні образні кореляти, які в різному співвідношенні представлені відмінною мотиваційною ознакою в різних модифікаціях і комбінаціях; д) в усіх версіях перекладу та у мові-джерелі і форма і зміст виявляються спільними (іноді з незначною перестановкою та структурно-семантичною варіабельністю компонентної структури).

ЛІТЕРАТУРА

1. Баландіна Н. Ф. Функціонально-прагматичний і лінгвоментальний аналіз чеських прагматичних кліше: дис.... д-ра філол. наук: 10.02.03. Київ, 2003. 419 с.
2. Бурда-Лассен О. В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2005. 20 с.
3. Воловик А. А. Відтворення символіки жанру казки в українсько-англійській перекладацькій традиції: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2019. 20 с.
4. Кузь Г. Т. Вигукові фразеологізми української мови: етнолінгвістичний та функціональний аспекти: автореф. дис… канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
5. Кушина Н. І. Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англомовних перекладах: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 1998. 16 с.
6. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси. 2013. 288 с.
7. Мосьпан Н. В. Семіолінгвістичний аспект казок Р. Кіплінга в українських перекладах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2009. 20 с.
8. Порпуліт О. О. Ономастичний простір українських чарівних казок (у зіставленні з російськими казками): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса 2000. 19 с.
9. Adamowski J. Kategoria przestrzeni w folklorze: studium etnolingwistyczne. Lublin, 1999. 254 s.
10. Bremond C. The morphology of the French fairytale: The ethical model. Patterns in oral literature. Paris. 1977. P. 49-78.
11. Czerwinska-Sładkiewicz Ż. Типы фразеологических эквивалентов и соответствий в русских и польских идиомах, эксплицирующих невербальные средства коммуникации. Frazeologia słowiańska i inne płaszczyzny systemu językowego / J.Bartoszewska, W.Mokijenko, H.Waltera. Gdańsk. 2004. S.17-24.
12. Lwin S. M. A Multimodal Perspective on Applied Storytelling Performances: Narrativity in Context. London. 2020. 172 p.

13. Tyshchenko O. Formulations of wishes in the traditional Russian folklore and in the Internet communication. *Current issues of the language teaching*. Brno. 2020. P.190-200.

14. Zipes J. Breaking the Magic Spell: Radical Theories of Folk and Fairy Tales. Lexington. 2002. 304 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Carrol, Lewis. Alice's Adventures in Wonderland. Through the Looking-Glass, and What Alice Found There. Kyiv. 2017. 270 p.
2. Carrol, Lewis. Alicja w Krainie Czarów. Tłumcz. W. Gołębiewska. Ożarów Mazowiecki, 2016. 158 s.
3. Carrol, Lewis. Alenka v říši divů; přeložil Jaroslav Císař. Praha, 2004. 183 s.
4. Керрол, Льюїс. Алісині пригоди у Дивокраї. Аліса у Задзеркаллі; пер. з англ. Валентина Корнієнка. Київ, 2017. 270 с.
5. Керрол, Льюїс. Алісині пригоди у Дивокраї. Аліса у Задзеркаллі; пер. з англ. Валентина Корнієнка. Тернопіль, 2007. 472 с.
6. Керрол, Льюїс. Аліса в Дивокраї; пер. з англ. Г. Бушиної. Харків, 2020. 248 с.
7. Керрол, Льюїс. Аліса в Країні Див; переклад з англійської Володимира Панченка. Київ, 2020. 168 с.

REFERENCES

1. Balandina, N. F. (2003). Funktsionalno-prahmatychnyi i linhvomentalnyi analiz cheskykh prahmatychnykh klishe [Functional, pragmatic and linguo-fundamental analysis of Czech pragmatic clichés]. *Doctor's thesis.* Kyiv: Instytut ukr. movy NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
2. Burda-Lassen, O. V. (2005). Pereklad yak protses dekoduvannia mentalnoyi identychnosti natsiyi (na materiali ukrayinskykh i nimetskykh etnoleksem mifolohichnoho pokhodzhennya) [Translation as a process of decoding the mental identity of the nation (based on Ukrainian and German ethnolexems of mythological origin)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
3. Volovyk, A. A. (2019). Vidtvorennia symvoliky zhanru kazky v ukrayinsko-anhliyskii perekladatskii tradytsiyi [Reproduction of the symbolism of the fairy tale genre in the Ukrainian-English translation tradition]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Kyiv. nats. linhvist. un-t [in Ukrainian].
4. Kuz, H. T. (2000). Vyhukovi frazeolohizmy ukrayinskoyi movy: etnolinhvistychnyi ta funktsionalnyi aspekty [Exclamatory phraseologisms of the Ukrainian language: ethnolinguistic and functional aspects]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi universytet imeni Vasylya Stefanyka [in Ukrainian].
5. Kushyna, N. I. (1998). Vidtvorennia etnomovnoho komponenta ukrayinskykh narodnykh kazok v anhlomovnykh perekladakh [Reproduction of the ethnolinguistic component of Ukrainian folk tales in English translations]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
6. Lytvyn, I. M. (2013). *Perekladoznavstvo [Translation Studies]*. Cherkasy: Vydavnytstvo Yu. A. Chabanenko [in Ukrainian].
7. Mospan, N. V. (2009). Semiolinhvistychnyi aspekt kazok R. Kiplinha v ukrayinskykh perekladakh [Semiolinguistic aspect of R. Kipling's fairy tales in Ukrainian translations]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Kyiv. nats. linhvist. un-t [in Ukrainian].
8. Porpulit, O. O. (2000). Onomastychnyi prostir ukrayinskykh charivnykh kazok (u zistavlenni z rosiyskymy kazkamy) [Onomastic space of Ukrainian fairy tales (in comparison with Russian fairy tales)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa: Odeskyi derzhavnyi universytet im. I. I. Mechnykova [in Ukrainian].
9. Adamowski, J. (1999). *Kategoria przestrzeni w folklorze: studium etnolingwistyczne [The category of space in folklore: an ethnolinguistic study].* Lublin: UMCS [in Polish].
10. Bremond, C. (1977). The morphology of the French fairytale: The ethical model. *Patterns in oral literature.* Paris: Mouton.
11. Czerwinska-Sładkiewicz, Ż. (2004). Tipy frazeologicheskikh ekvivalentov i sootvetstvii v russkikh i polskikh idiomakh, eksplitsiruyushchikh neverba'nyye sredstva kommunikatsii [Types of phraseological equivalents and correspondences in Russian and Polish idioms explicating non-verbal means of communication]. *Frazeologia słowiańska i inne płaszczyzny systemu językowego.* Gdańsk: Wyd-wo Uniwersytetu Gdańskiego. [in Polish].
12. Lwin, S. M. (2020). A Multimodal Perspective on Applied Storytelling Performances: Narrativity in Context. London: Routledge.
13. Tyshchenko O. (2020). Formulations of wishes in the traditional Russian folklore and in the Internet communication. *Current issues of the language teaching.* Brno: MU.
14. Zipes J. (2002). Breaking the Magic Spell: Radical Theories of Folk and Fairy Tales. Lexington: University Press of Kentucky.

LIST OF ILLUSTRATION MATERIALS

1. Carrol, L.(2017). Alice's Adventures in Wonderland. Through the Looking-Glass, and What Alice Found There. Kyiv: Znannia.
2. Carrol, L. (2016). Alicja w Krainie Czarów. Tłumcz. W. Gołębiewska. Ożarów Mazowiecki [in Polish].
3. Carrol, L. (2004). Alenka v říši divů [Alice's Adventures in Wonderland. Through the Looking-Glass, and What Alice Found There]; transl. by Jaroslav Císař. Praha [in Czekh].
4. Carrol, L. (2017). Alisyni pryhody u Dyvokrayi. Alisa u Zadzerkalli [Alice's Adventures in Wonderland. Through the Looking-Glass, and What Alice Found There]; trans. by V. Korniyenko. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Carrol, L. (2007). Alisyni pryhody u Dyvokrayi. Alisa u Zadzerkalli [Alice's Adventures in Wonderland. Through the Looking-Glass, and What Alice Found There]; trans. by V. Korniyenko. Ternopil: Bohdan [in Ukrainian].
6. Carrol, L. (2020). Alisa v Dyvokrayi [Alice's Adventures in Wonderland. Through the Looking-Glass, and What Alice Found There]; trans. by H. Bushyna. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia [in Ukrainian].
7. Carrol, L. (2020). Alisa v Krayini Dyv [Alice's Adventures in Wonderland. Through the Looking-Glass, and What Alice Found There]; trans. by V. Panchenko. Kyiv: Ridna mova [in Ukrainian].

TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN A MULTICULTURAL TEXT

Tyshchenko Oleh Volodymyrovych
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine

Tsiokh Larysa Yosypivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Applied Linguistics Department,
Lviv Polytechnic National University
12, S. Bandery Str., Lviv, Ukraine

The paper investigates the figurative, semantic and proverbial corpus of L. Carroll's fairy tale as a precedent phenomenon in the field of inter-Slavic linguocultural reflections. The search of typological and quantitative parameters of modeling interlanguage correlates with regard to the form, content and motivation of idioms, proverbs, sayings, similes, allusions, discursive signs, their structural and semantic models (invariant and variant ethnocultural gestalts and transformations), cognitive and assessment peculiarities in several conceptual target models of the world is carried out. The particular attention is paid to the identification of "areas of semantic and emotional tension of the author's tale" that are reflected in various verbal-communicative acts (warnings, curses, threats or oaths) and semiosis of related cultural artefacts, things and objects.To solve the above problems a research parallel mini-corpus of the "Alice's Adventures in Wonderland" text was concluded. It included nine texts, aligned in paragraphs: the source text, Ukrainian translations by H. Bushyna, V. Kornienko (two versions 2001 and 2007), V. Panchenko, Polish translation by V. Gołębiewska, two translation solutions in Russian by A. Rozhdestvenskaya and N. Demurova, and Czech translation by J. Císař. The review of translation transformations at the lexical, phraseological and grammatical level is aimed at clarifying which ethnic symbols, invariant motifs and cultural referents (cognitemes, linguoculturemes), morphological and semantic-pragmatic indicators most often updated within the phrasemic thesaurus of the precedent text of the author's tale. This, in turn, is relevant both for further analysis of translation decisions (idiosyncrasies, translators' preferences, their linguistic and cultural competence, background knowledge) and for reproduction of the symbolic content of fairy tale realis, semiosis of things, cultural artifacts.

Key words: *phraseological unit, translation transformations, multicultural text, interlingual figurative correlates, exclamatory phrases, translation strategies.*

УДК 811.111'37'42
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.36

МОВЛЕННЄВА РЕАЛІЗАЦІЯ АНГЛОМОВНОГО КОНЦЕПТУ *ALCHEMY*

Томчаковська Юлія Олегівна
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»
Фонтанська дорога 23, Одеса, Україна

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту ALCHEMY та визначенню його концептуальних ознак, що є одним із актуальних завдань сучасної когнітивної семантики. Мета роботи полягає в аналізі лексичних засобів мовленнєвої вербалізації концепту ALCHEMY. Матеріалом аналізу виступали тлумачні, етимологічні словники англійської мови та наукові і публіцистичні тексти в мережі Інтернет, які присвячені опису феномену алхімії. У роботі використано такі методи дослідження: етимологічний аналіз, дефініційний аналіз, концептуальний аналіз, контекстуально-інтерпретаційний метод. Стаття містить визначення терміну «концепт» як оперативної змістовної одиниці пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (lingua mentalis), всієї картини світу, відображеної в людській психіці, наводить основні підходи до його вивчення та структури. В структурі концепту відображається вихідне сприйняття народом відповідного феномена, його осмислення на поняттєвому рівні, а також інші уявлення про нього, що виникають як результат безперервної взаємодії людини з навколишнім світом. Дослідження мовленнєвого втілення будь-якого концепту доцільно проводити в декілька етапів: 1) аналіз етимології лексичної одиниці, яка номінує відповідний концепт, та виокремлення мотиваційних концептуальних ознак; 2) виявлення поняттєвих концептуальних ознак за рахунок аналізу відповідних словникових дефініцій та мовленнєвих контекстів; 3) побудова структури досліджуваного концепту. Проведений дефініційний та контекстуально-інтерпретаційний аналіз показав, що поняттєвими ознаками концепту ALCHEMY є ненауковість, пошук, перетворення, вічне життя, універсальні ліки, містичність, секретність, чистота помислів, довговічність. Мотиваційні ознаки концепту ALCHEMY визначаються етимологією англійської лексеми alchemy та вербалізуються наступним чином: окультність, пошук, ненауковість. Зазначені концептуальні ознаки є ядерними ознаками у структурі відповідного концепту. Перспективним продовженням даного дослідження є аналіз лексичних засобів вербалізації концепту ALCHEMY в англомовних художніх творах, а також вивчення лінгвальних особливостей створення образу вченого-алхіміка, що уможливить виділення периферії аналізованого концепту.

Ключові слова: *концепт, концептуальна структура, мотиваційна ознака, поняттєва ознака, alchemy.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Аналіз наукових праць у сфері когнітивної лінгвістики, опублікованих за останні декілька років, показав, що інтерес до такого роду досліджень неухильно зростає, вони мають усталений термінологічний апарат, методи досліджень, а також різноманітний матеріал вивчення, тим самим розширюючи межі можливостей когнітивної лінгвістики. У найзагальнішому вигляді когнітивістику можна визначити як міждисциплінарну наукову галузь, що вивчає ментальні здібності людини, які становлять основу її раціональної поведінки. Пріоритет семантичних пошуків у руслі когнітивної лінгвістики зумовив появу і бурхливий розвиток когнітивної семантики. Зазначимо, що у сфері когнітивної семантики широкого застосування набула теорія лексичних концептів та когнітивних моделей (Evans, 2007).

Дане дослідження присвячено вивченню англомовного концепту ALCHEMY у мовленні. Алхімія є феноменом середньовічної культури, у якому своєрідно перепліталися початкові природничо-наукові (перш за все хімічні) уявлення про світ і характерні для даної культури уявлення про людину та суспільство. Головною метою тодішніх вчених-алхіміків були пошуки так званого філософського каменю, здатного перетворювати неблагородні метали на золото та срібло. Філософський камінь мав, крім того, забезпечувати вічну молодість, виліковувати усі хвороби тощо. Ця ідея базувалася на уявленнях грецької філософії про те, що матеріальний світ складається з одного або кількох «першоелементів», які за певних умов можуть переходити один в одного (Alchemy – b).

Актуальність запропонованої роботи визначається насамперед загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення

процесів концептуалізації та категоризації світу, а також відсутністю комплексного аналізу відповідного концепту у вітчизняному мовознавстві. Концепт ALCHEMY є невід'ємною частиною англомовної картини світу, який знаходиться на перетині її наївної та наукової версій, о увиразнює релевантність запропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під концептом розуміємо ментальний комплекс, певним чином організовану різносубстратну одиницю знань, яка є включеною до свідомості людини та її колективне несвідоме. Так, до складу ментально-психонетичного комплексу О.О. Селіванова включає наступні компоненти: «(1) вербалізований компонент мислення, що містить знання про мову, що існують в мовній формі або у вигляді текстової, дискурсивної інформації і які становлять будь-які способи опису світу (наукові, художні, фольклорні), які позначилися на нашій концептуальної моделі; (2) невербалізований компонент мислення (досвідні, образні, математичні знання, знання культури, мистецтва та ін.); (3) образи (гештальти), здатні мати невербальний і вербальний статус; (4) психічні функції: відчуття, інтуїція, трансценденція, які корелюють з мисленням в пізнавальних процесах, в тому числі з використанням мови; (5) рефлекси в ментально-психонетичному комплексі, які ґрунтуються на архетипах колективного несвідомого» (Селіванова, 2006, с. 112-114). Отже, концепт поєднує у собі значення, смисл і форму породження цього смислу та значення. У комунікативному аспекті концепт може бути вираженим як вербальним, і невербальним способами.

На сьогоднішній день немає єдиної теорії, що чітко визначає структуру концепту. Однак загальноприйнятою тезою серед розробників проблеми концептуалізації знань є те, що концепт має певну структуру. Ця структура має нежорсткий характер, що пов'язано з активною динамічною роллю концепту в процесі мислення – він весь час функціонує, актуалізується у різних своїх складових частинах та аспектах, з'єднується з іншими концептами та відштовхується від них. Отже, концепт як одиниця структурованого знання має певну структуру: він складається з компонентів (концептуальних ознак). Метою лінгвокогнітивного дослідження є аналіз значення всіх слів та виразів, що об'єктивують той чи інший концепт у національній мові, а також систематизація, тобто системний опис, представлення в упорядкованому вигляді ділянки системи мови, що репрезентує даний концепт. При цьому важливою є теза про збереження та структурування в індивідуальній свідомості інформації про світ і про себе у вигляді певних структур, уявлень, знань та оцінок, а також теза про переробку інформації від сенсорних сигналів на вході до ментальних репрезентацій різного типу (образів, пропозицій, фреймів, скриптів, сценаріїв і т.д.) у свідомості людини (Pizzuto, 2007).

Принагідно зазначається, що лише частина концептів знаходить мовну об'єктивацію, проте найважливіші концепти кодуються саме у мові. Концепт включає у собі як смислове і понятійне, а й виключно суб'єктивне сприйняття. Завдяки концептам можна зрозуміти ментальність того чи іншого народу, зрозуміти окремого індивіда (Wilson, 2012).

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає у дослідженні особливостей вербалізації концепту ALCHEMY в англійському мовленні, а отже, виявленні відповідних концептуальних ознак у його структурі.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

1) виокремлення мотиваційних ознак концепту ALCHEMY в англійській мові;

2) виділення поняттєвих ознак концепту ALCHEMY в англійській мові;

3) структурування англомовного концепту ALCHEMY.

Об'єктом дослідження виступає англомовний концепт ALCHEMY, **предметом** – його концептуальні ознаки, вербалізовані у мовленні. Матеріал дослідження склали тлумачні та етимологічні словники англійської мови, а також наукові та публіцистичні тексти, представлені у мережі Інтернет. Одиницею аналізу є лексична одиниця *alchemy*, яка номінує відповідний концепт, її словникові дефініції і мовленнєві реалізації.

У ході аналізу використано загальнонаукові методи (*аналіз, порівняння*) та спеціальні лінгвістичні методи: *етимологічний аналіз* – для виявлення мотиваційних ознак концепту, *концептуальний аналіз* – для окреслення поняттєвого складника досліджуваного концепту за допомогою *дефініційного аналізу*, *контекстуально-інтерпретаційний аналіз* – для тлумачення реалізації когнітивних ознак вербалізованого концепту ALCHEMY в англомовній лінгвокультурі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження мовленнєвого втілення будь-якого концепту доцільно проводити в декілька етапів: 1) аналіз етимології лексичної одиниці, яка номінує відповідний концепт, та виокремлення мотиваційних концептуальних ознак; 2) виявлення поняттєвих концептуальних ознак за

рахунок аналізу відповідних словникових дефініцій та мовленнєвих контекстів; 3) побудова структури досліджуваного концепту.

Згідно із зазначеними етапами, розпочнімо аналіз особливостей вербалізації концепту ALCHEMY в англійській мові з виявлення його мотиваційних ознак. Як зазначають етимологічні словники англійської мови, лексична одиниця *alchemy* походить від грецького khemeioa, що в свою чергу висходить до *Khemia*, однієї із назв Єгипту зі значенням "*land of black earth*", або грецького khymatos зі значенням "*that which is poured out*." Отже, однією з версій появи цієї номінації можна назвати метонімічний перенос значення протоіндоєвропейського кореня **gheu-* зі значенням «литися». Це значення, на нашу думку, позначає один із процесів під час алхімічних дослідів.

До початку XVII століття дана лексична одиниця вживалася як науковий термін, якому на зміну прийшла номінація *chemistry*, тоді як *alchemy* вживалася у своєму більш містичному значенні.

Префікс al- можливо походить від означеного артикля в арабській мові, що є другим кроком у запозиченні цієї номінації в англійську мову. Грецька номінація khemeioa вперше була зафіксована у декреті (близько 300 року) римського імператора Діоклетіана, що забороняв "the old writings of the Egyptians". Це доводить, що ранні практики у сфері алхімії проводилися саме у Єгипті. Крім цього це є свідченням у підтримку того, що зазначена номінація походить від давньої назви Єгипту. Зрештою, Олександрія була, швидше за все, місцем народження алхімічної думки, яка поєднувала технології, релігію, міфологію та філософію у вивченні досконалості людського тіла, експериментальну металургію (наприклад, перетворення низьких металів на золото), пошуки універсального розчинника, загальні фізичні та хімічні реакції та створення справжньої панацеї, наприклад, філософського каменю (The American Heritage Dictionary).

В англійській мові перше вживання аналізованої номінації зафіксовано всередині XIV століття, в яку вона була безпосередньо запозичена з давньофранцузької мови:

«*alchemy – medieval chemistry; the supposed science of transmutation of base metals into silver or gold" (involving also the quest for the universal solvent, quintessence, etc.), mid-14c., from Old French alchimie (14c.), alquemie (13c.), from Medieval Latin alkimia, from Arabic al-kimiya, from Greek khemeioa (found c.300 C.E. in a decree of Diocletian against "the old writings of the Egyptians"), all meaning "alchemy," and of uncertain origin*» (Online Etymology Dictionary)

Що ж стосується мотиваційних ознак досліджуваного концепту, то дані етимологічної довідки дозволяють виокремити наступні: *окультність, пошук, ненауковість*.

Згідно з другим етапом аналізу розглянемо поняттєві ознаки концепту ALCHEMY в англійській мові на матеріалі тлумачних словників. Відповідна лексема, що називає цей концепт, представлена трьома лексико-семантичними варіантами: [1: *a medieval chemical science and speculative philosophy aiming to achieve the transmutation of the base metals into gold, the discovery of a universal cure for disease, and the discovery of a means of indefinitely prolonging life*; 2: *a power or process that changes or transforms something in a mysterious or impressive way*; 3: *an inexplicable or mysterious transmuting]* (The Merriam-Webster Unabridged).

Відома онлайн енциклопедія Вікіпедія, яка має надзвичайно широку аудиторію, визначає відповідну лексичну одиницю наступним чином:

[*an ancient branch of natural philosophy, a ph ilosophical and protoscientific tradition that was historically practiced in China, India, the Muslim world, and Europe. In its Western form, alchemy is first attested in a number of pseudepigraphical texts written in Greco-Roman Egypt during the first few centuries AD*] (Alchemy – e).

Застосування дефініційного аналізу як одного з етапів концептуального аналізу дозволило виділити такі поняттєві ознаки концепту ALCHEMY: *ненауковість (псевдонауковість), пошук, перетворення, вічне життя, універсальні ліки, містичність*.

Синонімічний ряд цієї номінації, представлений у тезаурусі, включає такі лексичні одиниці *magic, occultism, witchcraft* та інші, які також відображають концептуальну ознаку *містичність*. Антонімом у тезаурусі зазначається лексична одиниця *science*, що актуалізує концептуальну ознаку ALCHEMY *ненауковість* та протиставляє його офіційній науці.

Аналіз особливостей вербалізації даного концепту у мовленні базувався на матеріалі наукових та публіцистичних текстів, представлених у мережі Інтернет. Більшість із проаналізованих джерел повторюють словникові визначення, зазначаючи, що алхімія є формою спекулятивної думки, яка, серед інших цілей, намагалася перетворити неблагородні метали, такі як свинець або мідь, в срібло або золото, а також знайти ліки від хвороб і спосіб продовження життя. Отже, головними завданнями алхімії були продовження життя та перетворення неблагородних металів у золото. Схоже, ні те, ні інше не було здійснено, хоча, деякі дослідники вважають алхімію початко-

вою формою сучасної науки: "***alchemy**, a form of speculative thought that, among other aims, tried to transform base metals such as lead or copper into silver or gold and to discover a cure for disease and a way of extending life. The most persistent goals of alchemy have been the prolongation of life and the transmutation of base metals into gold. It appears that neither was accomplished. It has been said that alchemy can be credited with the development of the science of chemistry, a keystone of modern science*" (Alchemy – b).

Автори однієї зі статей зазначають, що алхімія в середні віки була сумішшю науки, філософії та містицизму. Далекі від того, щоб діяти в рамках сучасного визначення наукової дисципліни, середньовічні алхіміки підходили до свого ремесла з цілісним ставленням; вони вірили, що чистота розуму, тіла та духу необхідна для успішного виконання алхімічних пошуків. Середньовічна алхімія була таким же мистецтвом, як і наука, і практики зберігали свої секрети за допомогою заплутаної системи символів і загадкових назв матеріалів, які вони вивчали:

"*Alchemy in the Middle Ages was a mixture of science, philosophy, and mysticism. Far from operating within the modern definition of a scientific discipline, medieval alchemists approached their craft with a holistic attitude; they believed that purity of mind, body, and spirit was necessary to pursue the alchemical quest successfully. Medieval alchemy was just as much art as science, and practitioners preserved their secrets with an obfuscating system of symbols and mysterious names for the materials they studied*" (Alchemy – a).

З наведених контекстів виокремлюємо такі концептуальні ознаки: *ненауковість, містичність, секретність, чистота помислів*.

Деякі джерела, навпаки, підкреслюють саме науковий статус алхімії, заперечуючи загальноприйняте скептичне ставлення до неї. На думку авторів, алхіміками були одні з найосвіченіших людей свого часу:

"*When you think of "alchemy" do you imagine wizards brewing up concoctions of bat wings and blood? Contemporary historians would have you reconsider. Some researchers see alchemy not as fodder for "Harry Potter" stories and Wiccan ceremonies, but as the forerunner of modern science, particularly chemistry. Some of these people might've been among the best scientific minds of their eras, blazing trails that led to scientific insights all over the world*" (Alchemy – c).

Алхімія була способом для допитливих вчених досліджувати світ, намагаючись розшифрувати функції природи та використовувати їх для різних цілей, при чому останні вийшли далеко за межі простого створення золотих самородків:

"*Alchemy was, at its core, a way for inquisitive minds to explore the way the world worked, attempting to decipher nature's functions and leverage them for various purposes. To achieve those ends, alchemists theorized, it was necessary to purify the spirit, body, and mind. Alchemy is an ancient practice shrouded in mystery and secrecy. Its practitioners mainly sought to turn lead into gold, a quest that has captured the imaginations of people for thousands of years. However, the goals of alchemy went far beyond simply creating some golden nuggets*" (Alchemy – d).

У цьому уривку актуалізована така концептуальна ознака як *довговічність*.

Загалом, історія алхімії стала значущим і визнаним предметом академічного вивчення. Вчені все більше усвідомлюють інтелектуальні зв'язки між цією дисципліною та іншими аспектами західної історії, культури, такими як еволюція науки та філософії, соціологія та психологія інтелектуальних спільнот, каббалізм, спіритуалізм, розенкрейцерство та інші містичні течії. Установи, що беруть участь у дослідженні історичного розвитку алхімії, включають "*The Chymistry of Isaac Newton project at Indiana University, the University of Exeter Centre for the Study of Esotericism (EXESESO), the European Society for the Study of Western Esotericism (ESSWE), and the University of Amsterdam's Sub-department for the History of Hermetic Philosophy and Related Currents*" (Alchemy – e).

Автори ще однієї з досліджених статей зазначають, що алхімія наповнена секретами, які все більше приваблюють сучасних вчених: "*Alchemy is full of secrets. Nevertheless, over the past generation scholars have been revealing more and more of its surprising content and importance. No longer is it dismissed as a waste of time or a fool's quest*" (The secrets of alchemy).

Третім етапом дослідження є структурація аналізованого концепту. На нашу думку, виокремлені нами мотиваційні та поняттєві концептуальні ознаки входять до ядра англомовного концепту ALCHEMY, вони є стрижневими компонентами у свідомості носіїв мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В роботі запропоновано розгляд особливостей вербалізації концепту ALCHEMY в англійській мові та мовленні. За допомогою дефініційного, контекстуально-інтерпретаційного методів як етапів концептуального аналізу виявлено низку концепту-

альних ознак: мотиваційних (*окультність, пошук, ненауковість*) та поняттєвих (*ненауковість, пошук, перетворення, вічне життя, універсальні ліки, містичність, секретність, чистота помислів*, *довговічність*). Зазначені концептуальні ознаки є ядерними ознаками у структурі відповідного концепту.

Перспективним продовженням даного дослідження є аналіз лексичних засобів вербалізації концепту ALCHEMY в англомовних художніх творах, а також вивчення лінгвальних особливостей створення образу вченого-алхіміка, що уможливить виділення периферії аналізованого концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
2. Evans V. A Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburgh, 2007. 252 p.
3. Pizzuto E. Verbal and signed languages: comparing structures, constructs, and methodologies. Berlin : Mouton de Gruyter, 2007. 350 p.
4. Wilson D. Meaning and relevance. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2012. 382 p.
5. Online Etymology Dictionary. URL: http://www.etymonline.com (дата звернення 20.04.2022)
6. The American Heritage Dictionary. URL: http://ahdictionary.com/ (дата звернення 20.04.2022)
7. The Merriam-Webster Unabridged. URL: http://www.merriam-webster.com/dictionary (дата звернення 20.04.2022)
8. Alchemy – a. URL: https://www.thoughtco.com/alchemy-in-the-middle-ages-1788253 (дата звернення 20.04.2022)
9. Alchemy – b. URL: https://www.britannica.com/topic/alchemy (дата звернення 25.04.2022)
10. Alchemy – c. URL: https://www.livescience.com/39314-alchemy.html (дата звернення 26.04.2022)
11. Alchemy – d. URL: https://science.howstuffworks.com/alchemy-to-chemistry.htm (дата звернення 26.04.2022)
12. Alchemy – e. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Alchemy (дата звернення 26.04.2022)
13. The secrets of alchemy. URL: https://www.sciencehistory.org/distillations/the-secrets-of-alchemy (дата звернення 26.04.2022)

REFERENCES

1. Selivanova, O.O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K.
2. Evans, V. (2007). *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh.
3. Pizzuto, E. (2007). *Verbal and signed languages: comparing structures, constructs, and methodologies*. Berlin : Mouton de Gruyter.
4. Wilson, D. (2012). *Meaning and relevance*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
5. Online Etymology Dictionary. URL: http://www.etymonline.com
6. The American Heritage Dictionary. URL: http://ahdictionary.com/
7. The Merriam-Webster Unabridged. URL: http://www.merriam-webster.com/dictionary
8. Alchemy – a. URL: https://www.thoughtco.com/alchemy-in-the-middle-ages-1788253
9. Alchemy – b. URL: https://www.britannica.com/topic/alchemy
10. Alchemy – c. URL: https://www.livescience.com/39314-alchemy.html
11. Alchemy – d. URL: https://science.howstuffworks.com/alchemy-to-chemistry.htm
12. Alchemy – e. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Alchemy
13. The secrets of alchemy. URL: https://www.sciencehistory.org/distillations/the-secrets-of-alchemy

SPEECH REALIZATION OF THE ENGLISH CONCEPT *ALCHEMY*

Tomchakovska Yuliia Olehivna
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska doroga 23, Odesa, Ukraine

The article is devoted to the study of the peculiarities of verbalization of the concept ALCHEMY and the definition of its conceptual features, which is one of the relevant tasks of modern cognitive semantics. The aim of the work is to analyze the lexical means of speech verbalization of the concept ALCHEMY concept. The material of the analysis was explanatory, etymological dictionaries of the English language and scientific and publicist texts on the Internet, which are devoted to the description of the phenomenon of alchemy. The following research methods were used in the work: etymological analysis, definition analysis, conceptual analysis, contextual-interpretative method. The article defines the term "concept" as an operational meaningful unit of memory, mental lexicon, conceptual system and brain language (lingua mentalis), the whole picture of the world reflected in the human psyche, provides basic approaches to its study and structure. The structure of the concept reflects the initial perception of the people of the phenomenon, its understanding at the conceptual level, as well as other ideas about it that arise as a result of continuous human interaction with the outside world. The study of the speech embodiment of any concept should be carried out in several stages: 1) analysis of the etymology of the lexical unit that nominates the corresponding concept, and the selection of motivational conceptual features; 2) identification of notional conceptual features through the analysis of relevant vocabulary definitions and speech contexts; 3) construction of the structure of the studied concept. The definition and contextual-interpretative analysis showed that the conceptual features of the concept ALCHEMY are unscientific, search, transformation, eternal life, universal medicine, mysticism, secrecy, purity of thought, durability. The motivational features of the ALCHEMY concept are determined by the etymology of the English lexical unit alchemy and are verbalized as follows: occultism, search, unscientific. These conceptual features are nuclear features in the structure of the corresponding concept. A promising continuation of this study is the analysis of lexical means of verbalization of the concept ALCHEMY in English creative writing, as well as the study of linguistic features of the image of an alchemist, which will highlight the periphery of the analyzed concept.

Key words: *concept, conceptual structure, motivational feature, notional feature, alchemy.*

UDC 821
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.37

MULTIDIMENSIONAL TYPOLOGY OF AGATHA CHRISTIE'S DETECTIVES: CRITERIA AND DESCRIPTION

Farman J. Ramazan
Postgraduate Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine

The article is focused on the problem genre peculiarities of A. Christie's detective stories and the innovations she brought to the development the detective genre. It is proved that Agatha Christie while writing her detective stories nearly broke all the rules, violated the norm declared by R. Knox All these peculiarities of her detective writing constitute a particular individual author's style which is worth investigating. The goal of the article is to carry out a preliminary classification of A. Christie's detectives, taking into account not only the peculiarities of crime investigation itself but also the status of a detective in this investigation. To fulfill this goal the following tasks should be done: 1) to point out distinguishing features between a classical detective story and non-traditional, modernized detective story; 2) to define key criteria of detective stories in crime literature; 3) to elicit types of detectives (private detectives or investigating non-professional) in A. Christie's detective fiction. In the research the distinctions between a classical detective story and non-traditional, modernized detective stories of other criminal subgenres by Agatha Christie's (adventurous investigation, victim investigation and collective investigation) has been also he worked out. It allowed us to draw the following conclusions: the main character of a classical detective story is a professional detective, playful, grotesque, with an appearance close to a mask; without age; without a detailed biography; more often a man; ascetic type or, in any case, without personal life; independent of everyday life; investigating out of love for the game. He is investigating an exceptional and strange, grotesque crime; he is opposed by an exceptional criminal. The criminal is never a maniac, but can pretend to be him or be perceived as crazy by other characters.

Key words: *A. Christie, detective, detective story, genre, typology of characters.*

Introduction. The critical role of Agatha Christie in preserving and updating a classical detective story is universally recognized. At the same time, concretizing what she brought to the development the detective genre is a difficult task, due to a huge amount of detective stories written by her, and a large number of special detective fiction such as *a spy novel* (works with the Beresford couple; some works with Race and Battle), *a thriller* ("The Mousetrap", etc.), "serial" and off-series, which distinguishes her from E. Poe and Conan Doyle.

However, most of her literary works can be comprised under the umbrella term *"detective fiction"* which we understand as one of the subgenres of crime fiction, a narrative, usually written from the point of view of a detective (professional, amateur or retired) about a definite crime which plot hinges. It is worth mentioning, that literary term "detective" is a polysemantic word which means: 1) someone whose job is to discover what has happened in a crime or other situation and to find the people involved; some detectives work in the police force and others work privately; 2) In Britain "detective" as an adjective is used to modify such words as "constable" or "sergeant", and in the U.S. the word "detective" is used on its own, to indicate that a police officer is a member of the department concerned with investigating crimes; 3) (story, novel) (Br. Eng) a story in which a detective tries to solve a crime; (Am.Eng) a mystery involving a crime and the gradual discovery of who committed it, esp. a highly formalized one in which a detective, often a private detective, solves a crime, usually a murder, by means of careful observation and logical reasoning (Collins, 2022)

Before proceeding to the analysis of Agatha Christie's detectives, it should be also noted that there is a well-established approach to a classical detective story, so here we can talk about a definite literary tradition.

"A detective story" as a literary genre has been studied since the beginning of the twentieth century (G. K. Chesterton's essay "A Defense of Detective Stories", 1901; Cecil Chesterton "The Art and the Detective Story", 1906).

For our scientific research special consideration deserves a phenomenon that can be called "authors of criminal literature about it", a group of English writers who at the turn of the 20th century founded the Detection Club. Among their works, we note first of all the essay by Austin R. Freeman "The Art of the Detective Story" (1924); "How to Write a Detective Story" (1925) Gilbert K. Chesterton; "Introduction to The Omnibus of Crime" anthology and essay

"The English Detective Novel" by Dorothy L. Sayers; as well as "Ten Commandments of Detective Fiction", often called "The Decalogue" (1928, according to other sources 1929) by Ronald Knox.

In subsequent years the members of the club wrote that in subsequent years the members of the club also wrote not only detective stories, but also critical works and biographies of their predecessors. In the 70s, among the most cited were the monographs of Julian Symons: "The Detective Story in Britain" and "Bloody Murder: From the Detective Story to the Crime Novel: A History" (1972). The tradition was continued by Henry R. F. Keating who became the editor and author of such popular books as: "Agatha Christie: The First Lady of Crime" (1977), "Sherlock Holmes: The Man and His World" (1979), "Great Crimes" (1982), "Writing Crime Fiction" (1986) and "Crime and Mystery: The 100 Best Books" (1987) etc.

The most notable American writers are of W. H. Wright, Van Dine, who were very close to the thoughts of the members of the British Detection Club. It is Wright's preface to "The Great Detective Stories: a Chronological Anthology" and his "Twenty Rules for Writing Detective Stories" by Van Dine, whose similarity to Knox's commandments has been repeatedly noted in the specialized literature.

In France, among the authors who wrote about a detective story as a literary genre, the most outstanding contribution was made by Boileau-Narcejac. The book "Esthétique du Roman Policier" deals primarily with French crime fiction. The authors combined a typological and historical approach, tracing the stages of French crime literature, as can be seen from the titles of the chapters ("Prehistory of the Genre. Gaborio", "French Detective Story from 1900 to 1939", etc.).

As for the publications of foreign critics and philologists, primarily in English, already in the 20s of the twentieth century, their number is huge due to popularity of this literary genre . The most significant and/or frequently cited works are "Murder for Pleasure: The Life and Times of the Detective Story" by Howard Haycraft and "The Art of Mystery History", edited by him; "The Development of the Detective Novel" by Alma Elizabeth Murch; "The Gentle Art of Murder: the Detective Fiction of Agatha Christie" by Earl F. Bargainnier; "A Talent to Deceive: An Appreciation of Agatha Christie" by Robert Barnard; "The Police Procedural" by George Dove; "The Cambridge Companion to Crime Fiction", edited by Martin Priestman and "20th Century Crime Fiction" by Lee Horsley; "Detective Fiction" by Charles J. Rzepka and "A Companion to Crime Fiction" with Ch.J. Rzepka and Lee Horsley's foreword; "Crime Fiction, 1800–2000: Detection, Death, Diversity" and "Form and Ideology in Detective Fiction" by Stephen Knight; "Watteau Shepherds: The Detective Novel in Britain 1914–1940" and "An Introduction to the Detective Story" by Leroy L. Panek; "Crime Literature" by John Scaggs and others.

As can be seen from the above the term "genre" used in the titles of the listed books, it is mixed with other terms. Thus, the well-known authority on the police novel, George Dove, in the above-mentioned and often-cited book "The Police Procedural" calls the latter both a genre and a subgenre, and a type and "a variation of the classical mystery fiction genre". Accordingly, this confusion is supported by the authors of the works that refer to it: G. Hausladen, J. Scaggs and others.

In this research a classical detective story will be viewed as a genre-sample of criminal literature. We also support the idea that only at the background of classical, exemplary genres new traditional, modernized sub-genres can be singled out and described.

Since the conceptual apparatus for the study of criminal literature was not developed earlier, for this purpose, it is proposed, firstly, to divide genres into *rational* and *non-rational*. This characteristic feature is connected, on the one hand, with the fact whether or not the action of otherworldly forces is excluded during the investigation. On the other hand, the presence/ absence of logical reasoning in the text with conclusions that are of fundamental importance for the results of the investigation.

Secondly, two notions of *play* and *norm* are proposed as major aspects of the study of the characteristics of a classic detective story. It is interesting to know that in addition to rational, ludic focus on the poetics of this genre can also be of vital importance. We emphasize that when speaking about a play, or a game inside the world of a literary work the behavior of characters is meant: first of all, a detective and a criminal, as well as witnesses and a narrator. This understanding has nothing to do with the "fair play" with the reader, which was proclaimed by Ronald Knox, Dorothy Sayers and others, who wrote about a detective story as an intellectual play between the author of the "mystery" and the reader. According to them, an honest author must follow certain rules for detective writing: give the reader a chance to solve the mystery himself, not mislead him, etc.

Robert Knox, a Catholic priest and a detective writer wrote "10 Commandments of Detective Fiction" (1928) like the allusion to "10 Commandments" in the Bible. It was basic 10 rules that writers of detective genre had to adhere to.

1. The criminal must be someone mentioned in the early part of the story, but must not be anyone whose thoughts the reader has been allowed to follow.
2. All supernatural or preternatural agencies are ruled out as a matter of course.
3. Not more than one secret room or passage is allowable.
4. No hitherto undiscovered poisons may be used, nor any appliance which will need a long scientific explanation at the end.
5. No Chinaman must figure in the story.
6. No accident must ever help the detective, nor must he ever have an unaccountable intuition which proves to be right.
7. The detective must not himself commit the crime.
8. The detective must not light on any clues which are not instantly produced for the inspection of the reader.
9. The stupid friend of the detective, the Watson, must not conceal any thoughts which pass through his mind; his intelligence must be slightly, but very slightly, below that of the average reader.
10. Twin brothers, and doubles generally, must not appear unless we have been duly prepared for them. (Detection Club, 2021)

In the course of the study of the analyzed genre a special role of *norm* for a classic detective story and for crime literature in general was established. The crime acts were treated as a violation of the norm; genres differ in the possibility or impossibility of restoring it, in compliance or non-compliance with the behavior norm of the characters, etc.

It is worth mentioning that Agatha Christie while writing her detective stories nearly broke all the rules, violated the norm declared by R. Knox and did it most spectacularly in "The Murder of Roger Ackroyd" that caused her problems with its publication. All these peculiarities of her detective writing constitute a particular individual author's style which is worth investigating.

As it can be seen from the above, *the goal* of the article is to carry out a preliminary classification of A. Christie's detectives, taking into account not only the peculiarities of crime investigation itself but also their status in this investigation. Due to the impossibility to analyze the entire legacy of the writer, we will consider her the most famous literary works and "serials".

To fulfill this goal the following *tasks* should be done: 1) to point out distinguishing features between classical detective and non-traditional, modernized detective; 2) to define key criteria of detective stories in crime literature; 3) to elicit types of detectives (private detectives or investigating non-professional) in A. Christie's detective fiction.

A classical detective story vs. non-traditional, modernized detective story: similarities and distinctions

The idea of classical detective story is inextricably linked with *rationality, logic, analysis, common sense, and intelligence*. Defining the notion "a detective story" (here and below we present different opinions that clearly differentiate a non-traditional detective, modernized story and classical detective story), as a rule, literary critics emphasize their logical component.

A classical detective story is usually described with the help of certain characteristic features, such as: 1) the perception of the mystery of a crime as a puzzle, riddle, etc; 2) alien to mysticism, where the disclosure of secrets is rational. On that grounds such literary work can be classified as classical detective.

While describing the essential feature of a detective story let us consider Lotman's point of view on it that a special place is occupied by those quasi-works of art which, in fact, represent problems to be solved. Such are the mysteries in folklore, and in modern art it is the vast space of the detective. The detective is a task that pretends to be art.

It is worth adding R. Caillois' definition of that literary notion who states that detective stories try to explain what is usually unexplained. The reader is coping with nature's laws, probability, and common sense. But from the reader's point of view the situation looks different than in normal realistic narration. Thus, in a detective story an emphasis is put on extraordinary circumstances of a crime and indirectly on a problem of realistic conditions of a story.

There is another important issue that is worth mentioning: along with the rational component in a classical detective story and non-traditional there is a *creative, ludic aspect* that is one of a considerable importance . By the method of investigation a classical detective story is a rational genre and always completely excludes the anti-rational actions, as well as the fact that the presence of logical reasoning in literary text is mandatory.

The crime at the beginning of a classical detective story violates the norm, and at the end it is fully restored. Thus, a classical detective story is locked in a ring: the norm is the same for detectives, police, narrators and, sometimes, even criminals. All the main secrets are solved in the finale. The picture of the world can be called harmonious. This is one of the reasons why the form of the short story is so important for classical detective story.

As a rule the crime is not only viewed as a "violation of the norm" (a common definition), but also as *grotesque*. Grotesque redundancy emphasizes

the exceptional nature of the crime in classical detective story, and the criminal, respectively, cannot be ordinary, his cruelty is also grotesque.

The investigation in closed space is easy and fast and ends in complete success – these are the characteristics of a classical detective story. Kesthei emphasizes that "events (in detective story) can take place only in a space bounded by mystery": "closeness and conditionality of the chronotope" is one of the "constitutive" feature of a detective story. It is interesting to mention that the image of a locked room is used for the first time in E.A. Poe's "The Murders in the Rue Morgue".

One more specific feature in a classical detective story is *eavesdropping/ peeping*. By the way, an important characteristic feature of a detective (a character) is his/her *strangeness*. Borges pointed out that "... the first detective in fiction was a foreigner, the first French detective described in fiction. Why? Because the American describes everything that happened, and he needs an unusual hero. To make the characters even weirder, he makes them live differently than usual among normal people".

While classifying literary works written by A. Christie it is necessary to exclude from the list of classical detective stories literary works that in our research are classified as non-traditional or modernized detective stories: 1) where there is neither an investigation plot nor a detective at all. To this group belong the short stories "The Red Signal", "Honeymoon Alix Martin" (Nightingale Cottage); 2) those where the investigation is on the periphery, as in the famous play "The Mousetrap" (and, accordingly, in the novel "Three Blind Mice"). An interesting fact is that the three detective novels written by Agatha Christie that she published under the pseudonym, Mary Westmacott are classified as "non-detective novels".

As for the detective stories based on the plot investigation, for a proper classification it is necessary to apply the following criteria: 1) a strange grotesque crime; 2) a grotesque detective; 3) a creative approach to both the crime and its investigation; 4) ludic relations between the criminal and the detective; 5) closed space; 6) fast time.

The important thing for our research is that all the above mentioned criteria should be present in one detective story not separately but in a certain combination.

Taking this into account by whom the investigation is being carried out we can assume, that such novels as "Sparkling Cyanide", "The Crooked House" and "The Sittaford Mystery" are not classical detective novels, on condition that the most important part of the investigation is carried out not by the police, not by a classical detective, but by a person close to the victim, crimes or accusations. So neither Colonel Race ("Sparkling Cyanide"), Inspector Battle ("The Sittaford Mystery"), nor Charles Hayward ("The Crooked House") have no signs of classical detective at all, and the mystery of the crime in the first two novels is solved by a person close to the victim, and in the novel "The Crooked House" the truth becomes known from the killer's diary. It is worth mentioning that the latest novel contains a consistent polemic with a classical detective story, manifesting itself in the dreams of a murderous girl, playing both a cunning criminal and a detective story.

Typology of Agatha Christie's detectives

The character of a classical detective story is a detective, playful, grotesque, with an appearance close to a mask (his attributes a pipe, a mustache, a violin are more important than his face); without definite age; no detailed biography; more often a man; of an ascetic type or, in any case, without a private life; not dependent on everyday life (with the exception of those cases when everyday life is used to enhance grotesqueness); investigating for the love of the game. He is investigating an exceptional and strange, grotesque crime; he is confronted by an exceptional criminal (but still not equal to the detective in his abilities; the works from the Holmes cycle, where the Great Detective is opposed by Irene Adler and Professor Moriarty, are not classical detective stories).

Among the non-traditional, modernized detective stories written by Agatha Christie it is necessary to highlight the following detectives where the characters *Ann Beddingfeld* ("The Man in the Brown Suit"), as well as *Anthony Cade* (Prince Nicholas) and *Virginia Revel* ("The Secret of Chimneys") are involved in the investigation not because (or not so much because) that the crime has to do with them or their loved ones, but because they are looking for adventure. We can define this type of the detective as *the adventure one* ("The Man in the Brown Suit" was published in the "Evening News" under the title "Anne the Adventurer"). Such a character is characterized by youth (as a rule); sometimes lack of everyday and professional experience; love of danger, change of place, social roles, etc.; signs of play behaviour; a love storyline is almost always associated with this character. Thus, it differs, on the one hand, from a non-adventurous "investigator-victim", whose investigation is usually forced, on the other hand, from a classical detective. So, the features of this character and the chronotope refer to an adventure novel. Accordingly, this subgenre can be defined as *adventurous investigation* as one of the modernized detective stories by Agatha Christie.

According to singled out characteristic features mentioned above, many of the works with Poirot detective cannot be belonged to classical detective stories: for example, the controversial novel "The Chocolate Box", which tells about the only failure of the Great Detective; collection "The Labours of Hercules" and novels "The Big Four", "Dead Man's Folly" and "Hallowe'en Party", in which Poirot appears as an adventurous detective; the novel "Curtain", in which Poirot administers justice himself, killing the criminal, and some others. Nevertheless, given the huge corpus of Poirot (33 novels, 54 works of the short genre), one can call him the most classical of detectives. That is why Poirot is rightly called "one of the most famous Great Detectives in the history of the detective genre".

By the way, *Parker Pine* also belongs to adventure detectives, and, consequently, most of the works of the Investigating Parker Pine series are adventurous investigations. Many short stories from this cycle are not only not classical detective stories (all Parker Pine's "Cases" are typical in their way, and the classical detective story each time offers a unique crime), but they cannot even be classified as crime literature, because there is no crime in them: "The Case of a Middle-aged Wife", "The Case of a Discontented Soldier", etc.

Quite an interesting example of violating the image of a traditional detective is the adventurous detective story in which the couple detectives *Tommy and Tuppence Beresford*, who, of course, treat their adventures as *a game.* What is worth only their imitation of various literary detective stories in the cycle "The Companions", each time different. But works from their participation, especially those where various kinds of criminal or espionage organizations appear − "The Stranger", "The Hound of Death", "Ambassador's Boots", "The Man Who Was No.16" from the above cycle; novels "The Mysterious Adversary", "N or M?", "By the Pricking of my Thumbs" are not classical detective stories. The presence of any criminal "network" covering an indefinitely large area is contraindicated in a classical detective story.

Ariadne Oliver is, of course, a grotesque character. It is presented in works of various genres: in classical detective stories – "Cards on the Table", "Third Girl"; in an adventurous investigation − "Dead Man's Folly", "Hallowe'en Party"; in the aforementioned non-criminal short story "The Case of a Discontented Soldier". In all these works, except for the last one, she willingly participates in investigations. However, she is only successful in "Elephants Can Remember"; in other works, Oliver can only collect the information, while the mystery of the crime in classical detective stories with her participation is solved by Poirot, and in "The Pale Horse" by Mark Easterbrook. Her point of view is given, but the narration is never conducted on her behalf, this difference with Hastings is fundamental.

Miss Lemon, although she is a "serial" character, there is no reason to consider her a detective at all. In the short stories "The Flock of Geryon", "How does your Garden Grow?" she acts as an assistant to Poirot, but not an independent detective; in most works (those in which Poirot, like Pine, has a private agency) she is only a secretary.

Another serial detective is *Mr Quin*. The unusualness of the character is obvious due to the exposure to the technique. This is both the name of the detective − Arley (in other translations of Harley from Harley Quin) Quin, and his appearance: "*The reflections of the fading flame in the fireplace made his face look like a mask*", "*The light of the red lamp fell on the guest's checkered coat, but his face him, which was like a mask, remained in the shadows*". And also the behaviour: "*And Harley Quin behaved like a puppeteer, pulled the strings, and the puppets dutifully fulfilled his requirements. <...> Leaning back in his chair, he* (Mr Satterswaite) *watched with interest the drama unfolding before his eyes. In the meantime, Mr Quin calmly continued to pull the strings."* Unlike the classical al detective, Mr Quin can be found anywhere, he travels.

In those novels where a rational explanation of the nature of Mr Quin, his ability to suddenly appear and disappear, etc. is completely excluded – "The Man from the Sea", "The Harlequin Lane", "The Harlequin Tea Set", − his difference from the classical detective is even more obvious.

Mr Satterswaite is the witness of the events in the stories about Mr Quin, is not always involved in the action, he is more often called an "observer", but always shows an extreme interest in events. When he meets Mr Quin, he is already looking forward to the "drama". Thus, each time the crime and the investigation are given as a game action not only for the reader but also for one of the participants-spectators.

Accordingly, the detective defeats the criminal not only through analysis, deduction, but also by outplaying him. The playful nature of the investigative actions carried out by a classical detective, in contrast to the official investigation, is obvious. A classical detective does not fall into the trap. Eavesdropping / spying are only relevant to crime. Stairs, trees, etc. cannot be used in eavesdropping / peeping. A special role in the creation of the ludic space belongs to the game by characters (actors, directors, etc.), and various kinds of games (cards, chess, etc.), comic verses, counters, and so on.

Finishing the classification of the types of detectives, and, in part, the criminals represented in the works of Agatha Christie, it is impossible to ignore her masterpiece − the novel "Ten Little Niggers/ Indians", traditionally considered one of the best detective novel in crime literature.

At first glance, this novel does indeed have the features of a classical detective story: an enclosed space and a limited number of suspects, correlated with each other. The time of the novel is extremely eventful, but, as it should be in a classical detective story, the murders occur one at a time. At the same time, the figure of the Great Detective, which is obligatory for a classical detective story, is absent here. The investigation is conducted by all the characters, of which, of course, the main one is Judge Wargrave. This is a criminal investigator, a model that, as mentioned above, was developed by A. Christie in other works.

Also in many other works we encountered several investigators. Parallel investigation is often found in genres such as *victim investigation* and *adventurous investigation*, and almost a must for a classical detective story. At the same time, in a classical detective story and adventurous investigation, a parallel investigation contributes to the grotesque redundancy of the investigation and enhances the ludic moment. In this case, however, not only is there no redundancy in the investigation, but one cannot speak of a parallel investigation at all, since all the investigators are declared victims almost from the very beginning of the novel. And, accordingly, they are in the same status (except for Judge Wargrave). (The police appear already outside the scope).

Turning to the subgenre of "investigation of the victim", we see many coincidences with this novel: *the forced nature of the investigation; difficulty* (in this case, impossibility) t*o leave the dangerous space; the criminal is precisely the one who is least suspected of all* (here this is ingeniously enhanced by imaginary death); *game* (underlined by the title of the novel, which is often the case in classical detective stories) i*s associated only with the criminal; a love line is planned* (Vera Claythorne and Philip Lombard); *the helplessness of characters.*

However, there are many significant differences: throughout the main part of the narrative, when those on the island are endangered, there are no "offside" characters, be they cops or other characters; the perpetrator not only "pretends" to be a victim, but includes himself as one of them. Because of the latter features, the notion "*collective investigation*" is most suitable for such a genre.

It cannot be argued that A. Christie was the first creator of this genre, but her fundamental contribution to its development is undeniable. It was thanks to "Ten Little Niggers/ Indians" (1939) that it gained such distribution in the world literature and cinema. Let us name, in particular, such detectives stories as "Purely English Murder" by Cyril Hare (1951), "Eight Women" by Robert Thomas (1961), and the film "Marie-October" by Julien Duvivier (1959), "The Murder on the Orient Express" (2017) by Kenneth Branagh, "Crooked House" (2017) by Gilles Paquet-Brener that were inspired by the Queen of Crime.

We emphasize that the Great Detective is never the subject of storytelling. Works where his point of view is given from the inside ("The Caribbean Mystery", "Nemesis") are rare. In the narrative model, which is considered the most characteristic of this genre, the narrator acts as 1) a character, on the one hand, 2) a person close to the detective, on the other hand, according to his awareness of the case occupies one of the most remote efforts, but in the words of the detective.

The narrator-friend of the detective, unlike the police, acts as a mobile figure. At the beginning of the investigation, he was the bearer of the usual, normal and false point of view, which is often fixed by the version set out and in newspapers. As the plot progresses, he moves towards insight, following this path with the reader.

Conclusion. Conducting a chronologically consistent analysis of samples of a classical detective story, which belong to different stages of the development of criminal literature, it has been proved that the ludic aspect for the genre of a classical detective story is no less important than rationality, logic and analysis.

The worked out distinction between a classical detective story and non-traditional, modernized detective stories of other criminal subgenres by Agatha Christie's (adventurous investigation, victim investigation and collective investigation), allows us to draw the following conclusions: the main character of a classical detective story is a professional detective, playful, grotesque, with an appearance close to a mask; without age; without a detailed biography; more often a man; ascetic type or, in any case, without personal life; independent of everyday life; investigating out of love for the game. He is investigating an exceptional and strange, grotesque crime; he is opposed by an exceptional criminal. The criminal is never a maniac, but can pretend to be him or be perceived as crazy by other characters.

A criminal is not a professional; can be collective only if they are spouses or relatives. A detective is strange and funny, on the one hand, and strange and terrible, on the other. The most important motives of acting, staging, theater, acting, eavesdropping and

spying, as well as the special role of disguises and all kinds of substitutions are highlighted. Within this complex, a special subspecies of motives associated with hunting is essential: surveillance, eavesdropping, spying, and especially traps.

The main character of a non-traditional, modernized detective stories of by Agatha Christie's is characterized by youth, playful behavior, lack of everyday and professional experience, love of danger, change of place, social roles, etc.; a love line in the plot that is connected with them.

Christie established some innovations which she used to employ for fifty years introducing her non-traditional, modernized detective story. In The Murder of Roger Ackroyd (1926) – making the narrator the murderer. In Murder on the Orient Express (1934) – suspects turn out to be equally guilty. In Hercule Poirot's Christmas (1938), it is the investigating policeman who blurts out a confession in the penultimate chapter. In Death on the Nile (1937) – the solution of the murder is impossible to guess not only because the method of its commission which is very original, but also because the killers are the two people whom our previous experience of Christie's writing would lead us to exclude as possibilities, the prime suspect and a clean-cut English gentleman.

And, of course the image of a detective in her detective stories who keeps clues to himself, making a startling revelation of guilt and innocence in a final meeting of all the characters (Wigginton, 1997).

Distinguishing the features of a classical detective and non-traditional detective allows us to draw the following important conclusions: a classical detective in literature cannot be a professional police officer. On the other hand, a private or non-professional detective cannot be considered a classical detective if they do not have the above qualities. Though, Agatha Christie's non-traditional detective can be a professional detective as well as non-professional detective, with or without traditional detective forming features. He/she can be a secretary, a criminal, a housekeeper, a servant, a victim, a group of characters.

BIBLIOGRAPHY

1. A Companion to Crime Fiction. Ed. Charles Rzepka and Lee Horsley. Chichester, West Sussex: Wiley–Blackwell. 2010.
2. Babelyuk, O. Decoding Poetic Colouring of Detective Stories: Principles of Reading. In Traditions and Innovations in Teaching Philological Disciplines, 2019 a, 18–36. Liha-Pres.
3. Babelyuk, O. Structural Peculiarities of Detective Stories. In Vectors of the Development of Philological Sciences at the Modern Stage, 2019 b. 21–38. Liha-Pres.
4. Bargainnier, E. F. The Gentle Art of Murder: the Detective Fiction of Agatha Christie. Bowling Green: Bowling Green State University Popular Press. 1980.
5. Barnard, R. A. Talent to Deceive: An Appreciation of Agatha Christie. 1980. L.: Collins.
6. Caillois, R. Powieść kryminalna. Warszawa. ISBN 978-83-941843-3-9. P. 181. 1967.
7. Cawelti, J. G. The Formula of the Classical Detective Story. Adventure, Mystery, and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture. Chicago: University of Chicago Press, 1967, P. 106–110.
8. Chandler, R. The Raymond Chandler Papers: Selected Letters and Non-Fiction. Harlow, England: Penguin Books. 2001.
9. Chesterton, G. K. How to Write a Detective Story. Best Seller Mystery Magazine. 1960. P. 125–132.
10. Christie, A. The Coming of Mr. Keene. The Mysterious Mr. Keene. S. 16.
11. Christie, A. The Shadow on the Glass. The Mysterious Mr. Keene. S. 50.
12. Christie, A. Detectives and Young Adventurers: The Complete Short Stories. London, England: HarperCollins. 2011.
13. Christie, A. The mysterious affair at styles. Harper Collins.2018.
14. Collins Online Dictionary and Thesaurus. Available at: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/detective
15. Dove, G. N. The Police Procedural. Bowling Green, Ohio: Bowling Green University Popular Press. 1982.
16. Freeman, R. A. The Art of the Detective Story. Available at: http://bit.ly/2eXEwB1
17. Geherin, D. Detective story. The World Book Encyclopedia. Chicago, World Book Inc. 1999.
18. Hausladen, G. J. Places for Dead Bodies. Austin: University of Texas Press. 2000.
19. Haycraft, H. Murder for Pleasure: The Life and Times of the Detective Story. N. Y.: Biblo and Tannen. 1968.
20. Heissenbuttel, H. The Detective Novel as Game. Most, Glenn W. &. Stowe, William W. 1983.
21. Keating, H. R. F. Agatha Christie: First Lady of Crime. L.: Weidenfeld and Nicolson Ltd. 1977.
22. Keating, H. R. F. Great Crimes. N. Y.: Harmony Books. 1982.
23. Keating, H. R. F. Sherlock Holmes: The Man and His World. L.: Thames and Hudson. 1979.
24. Keating, H. R. F. Writing Crime Fiction. L.: A & C Black Publishers. 1986.
25. Keating, H. R. F. Crime and Mystery: The 100 Best Books. N. Y.: Carroll and Graf. 1987.

26. Keating, H. R. F., ed. Agatha Christie: First Lady of Crime. Thorndike Press Large Print. 2021.
27. Kismaric, C. & Marvin Heiferman. To the Rescue – Eight Artists in an Archive. New York, NY: American Jewish Joint Distribution Committee. 1999.
28. Knight, St. Crime Fiction, 1800–2000: Detection, Death, Diversity. Basingstoke, N. Y.: Palgrave Macmillan. 2004.
29. Knight, St. Form and Ideology in Detective Fiction. Bloomington: Indiana University Press.1980.
30. Knox, R. 10 Commandments of Detective Fiction. Available at: http://bit.ly/2eP8CsG
31. Koliasa, O. Presentation of Images in Detective Stories. In Traditions and Innovations in Teaching Philological Disciplines, 2019a, 142–59. Liha-Pres.
32. Koliasa, O. Detective Stories: From classical al to Postmodern. Definition and History. In Vectors of the Development of Philological Sciences at the Modern Stage, 95–113. Liha-Pres, 2019b.
33. Murch, A. E. The Development of the Detective Novel. 1968. L.: Peter Owen.
34. Narcejac, Th. Esthétique du roman policier. 1947. P.: Le Portulan.
35. Neimark, E. Neimark Adventures in Thinking. 1987. London, England: Thomson Learning.
36. Panek, L. L. Watteau's Shepherds: The Detective Novel in Britain 1914–1940. Bowling Green: Bowling Green University Popular Press. 1979.
37. Panek, L. L. An Introduction to the Detective Story. Bowling Green, Ohio: Bowling Green University Popular Press. 1987.
38. Pirkis, C. L.& M. Slung. Experiences of Loveday Brooke, Lady Detective. Mineola, NY: Dover Publications. 2020.
39. Poe, E. A. Tales of Mystery and Horror: Vol.III. Anstey, England: Ulverscroft. 2012.
40. Rzepka, Ch. J. Detective fiction. Cambridge: Polity Press. 2005.
41. Sayers, D. L. Introduction to The Omnibus of Crime. The Art of the Mystery Story. 1928. P. 71–109.
42. Scaggs, J. Crime Fiction (The New Critical Idiom). L., N. Y.: Routledge. 2005.
43. Symons, J. Bloody Murder: From the Detective Story to the Crime Novel: a History. Harmondsworth, GB: Viking. 1975.
44. Symons, J. The Detective Story in Britain. L.: Longman, Green and Co. 1962.
45. The Cambridge Companion to Crime Fiction.
46. The Detection Club, Christie, A., Allingham, M., Sayers, D. L., Crofts, F. W., & Knox, R. Six Against the Yard. HarperCollins. 2021.
47. The Great Detective Stories: a Chronological Anthology. Comp. and ed. W. H. Wright. N. Y.: Scribner's Sons. 1927.
48. Van Dine,S. S. Twenty rules for writing detectives stories. The American Magazine. 3 Sept. Vol. 106. 1928.

REFERENCES

1. *A Companion to Crime Fiction*. (2010). Ed. Charles Rzepka and Lee Horsley. Chichester, West Sussex: Wiley–Blackwell.
2. Babelyuk, O. (2019a). Decoding Poetic Colouring of Detective Stories: Principles of Reading. In T*raditions and Innovations in Teaching Philological Disciplines*, 18–36. Liha-Pres.
3. Babelyuk, O. (2019b). Structural Peculiarities of Detective Stories. In *Vectors of the Development of Philological Sciences at the Modern Stage*, 21–38. Liha-Pres.
4. Bargainnier, E. F. (1980). *The Gentle Art of Murder: the Detective Fiction of Agatha Christie.* Bowling Green: Bowling Green State University Popular Press.
5. Barnard, R. A. (1980). *Talent to Deceive: An Appreciation of Agatha Christie*. L.: Collins.
6. Caillois, R. (1967). Powieść kryminalna. Warszawa. ISBN 978-83-941843-3-9. P. 181.
7. Cawelti, J. G. (1976). *The Formula of the Classical Detective Story. Adventure, Mystery, and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture.* Chicago: University of Chicago Press, P. 106–110.
8. Chandler, R. (2001). *The Raymond Chandler Papers: Selected Letters and Non-Fiction.* Harlow, England: Penguin Books.
9. Chesterton, G. K. (1901). A Defense of Detective Stories. *The Defendant*. London: R. B. Johnson. P. 157–62.
10. Chesterton, G. K. (1960). How to Write a Detective Story. Best Seller Mystery Magazine. P. 125–132.
11. Christie, A. The Coming of Mr. Keene. *The Mysterious Mr. Keene*. S. 16.
12. Christie, A. The Shadow on the Glass. *The Mysterious Mr. Keene*. S. 50.
13. Christie, A. (2011). *Detectives and Young Adventurers: The Complete Short Stories. London*, England: HarperCollins.
14. Christie, A. (2018). *The mysterious affair at styles.* Harper Collins.
15. *Collins Online Dictionary and Thesaurus.* Available at: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/detective
16. Dove, G. N. (1982). *The Police Procedural*. Bowling Green, Ohio: Bowling Green University Popular Press.

17. Freeman, R. A. *The Art of the Detective Story.* Available at: http://bit.ly/2eXEwB1
18. Geherin, D. (1999). Detective story. *The World Book Encyclopedia*. Chicago, World Book Inc.
19. Hausladen, G. J. (2000). *Places for Dead Bodies*. Austin: University of Texas Press.
20. Haycraft, H. (1968). *Murder for Pleasure: The Life and Times of the Detective Story*. N. Y.: Biblo and Tannen.
21. Heissenbuttel, H. (1983). *The Detective Novel as Game*. Most, Glenn W. &. Stowe, William W.
22. Keating, H. R. F. (1977). *Agatha Christie: First Lady of Crime*. L.: Weidenfeld and Nicolson Ltd.
23. Keating, H. R. F. (1982). *Great Crimes*. N. Y.: Harmony Books.
24. Keating, H. R. F. (1979). *Sherlock Holmes: The Man and His World.* L.: Thames and Hudson.
25. Keating, H. R. F. (1986). *Writing Crime Fiction*. L.: A & C Black Publishers.
26. Keating, H. R. F. (1987). Crime and Mystery: The 100 Best Books. N. Y.: Carroll and Graf.
27. Keating, H. R. F., ed. (2021). *Agatha Christie: First Lady of Crime*. Thorndike Press Large Print.
28. Kismaric, C. & Marvin Heiferman. (1999). *To the Rescue – Eight Artists in an Archive*. New York, NY: American Jewish Joint Distribution Committee.
29. Knight, St. (2004). *Crime Fiction, 1800–2000: Detection, Death, Diversity*. Basingstoke, N. Y.: Palgrave Macmillan.
30. Knight, St. (1980). *Form and Ideology in Detective Fiction.* Bloomington: Indiana University Press.
31. Knox, R. 10 Commandments of Detective Fiction. Available at: http://bit.ly/2eP8CsG
32. Koliasa, O. (2019a). Presentation of Images in Detective Stories. In *Traditions and Innovations in Teaching Philological Disciplines*, 142–59. Liha-Pres, 2019.
33. Koliasa, O. (2019b). Detective Stories: From classical al to Postmodern. Definition and History. In *Vectors of the Development of Philological Sciences at the Modern Stage*, 95–113. Liha-Pres.
34. Murch, A. E. (1968). *The Development of the Detective Novel*. L.: Peter Owen.
35. Narcejac, Th. (1947). *Esthétique du roman policier*. P.: Le Portulan.
36. Neimark, E. (1987). *Neimark Adventures in Thinking.* London, England: Thomson Learning.
37. Panek, L. L. (1979). *Watteau's Shepherds: The Detective Novel in Britain 1914–1940*. Bowling Green: Bowling Green University Popular Press.
38. Panek, L. L. (1987). *An Introduction to the Detective Story*. Bowling Green, Ohio: Bowling Green University Popular Press.
39. Pirkis, C. L.& M. Slung. (2020). *Experiences of Loveday Brooke, Lady Detective*. Mineola, NY: Dover Publications.
40. Poe, E. A.. (2012). *Tales of Mystery and Horror*: Vol.III. Anstey, England: Ulverscroft.
41. Rzepka, Ch. J. (2005). *Detective fiction*. Cambridge: Polity Press.
42. Sayers, D. L. (1928). *Introduction to The Omnibus of Crime. The Art of the Mystery* Story. P. 71–109.
43. Scaggs, J. (2005). *Crime Fiction* (The New Critical Idiom). L., N. Y.: Routledge.
44. Symons, J. (1975). *Bloody Murder: From the Detective Story to the Crime Novel: a History*. Harmondsworth, GB: Viking.
45. Symons, J. (1962). The Detective Story in Britain. L.: Longmans, Green and Co.
46. The Cambridge Companion to Crime Fiction.
47. The Detection Club, Christie, A., Allingham, M., Sayers, D. L., Crofts, F. W., & Knox, R. (2021). Six Against the Yard. HarperCollins.
48. The Great Detective Stories: a Chronological Anthology. (1927). Comp. and ed. W. H. Wright. N. Y.: Scribner's Sons.
49. Van Dine,S. S. (1928). Twenty rules for writing detectives stories. *The American Magazine*. 3 Sept. Vol. 106.

БАГАТОВИМІРНА ТИПОЛОГІЯ ДЕТЕКТИВІВ АГАТИ КРИСТІ: КРИТЕРІЇ ТА ОПИС

Фарман Дж. Рамазан
аспірант
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

У статті розглядаються проблемно-жанрові особливості творів детективного жанру А. Крісті та авторські новації. Пишучи свої детективні твори вона вдавалася до порушень канонів творення детективного жанру, проголошених Р. Ноксом. Усі ці особливості її детективного письма складають особливий індивідуальний авторський стиль, який варто дослідити. Метою статті є проведення попередньої класифікації детективів А. Крісті з урахуванням не лише особливостей самого розслідування злочинів, а й статусу детектива в цьому розслідуванні. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: 1) вказати відмінності класичного детективу від нетрадиційного, модернізованого детективу; 2) визначити ключові критерії детективів у кримінальній літературі; 3) виокремити типи детективів (приватні детективи чи розслідувачі-непрофесіонали) у детективній прозі А. Крісті. У дослідженні також визначено відмінності між класичним детективом і нетрадиційними, модернізованими детективами інших кримінальних піджанрів Агати Крісті (авантюрне розслідування, розслідування жертви та колективне розслідування). Це дозволило зробити такі висновки: головний герой класичного детективу — професійний детектив, грайливий, гротескний, із зовнішністю, наближеною до маски; без конкретного віку; без детальної біографії; частіше чоловік; аскетичний тип або, без особистого життя; розслідування з любові до гри. Він розслідує винятковий і дивний, гротескний злочин; йому протистоїть винятковий злочинець. Злочинець ніколи не є маніяком, але може прикидатися ним або сприйматися іншими персонажами як божевільний.

Ключові слова: *А. Крісті, детектив, детектив, жанр, типологія персонажів.*

УДК 81'373.612.2:82-92.821.111
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.38

СОЦІОМОРФНА МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ*

Хорошун Ольга Олександрівна
викладач кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики
Навчально-наукового інституту іноземної філології
Житомирського державного університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, Україна

На даному етапі розвитку лінгвістичного знання наукові розвідки характеризуються загальною спрямованістю на дослідження та опис вербалізованих фрагментів картин світу через аналіз мовних одиниць, що їх репрезентують. Вивчення особливостей об'єктивації концептів допомагає специфікувати сприйняття навколишнього світу носіями тієї чи іншої мови.

У контексті сучасних мовознавчих досліджень концептуальна метафора, як продуктивний інструмент концептуалізації та вербалізації знань, викликає не аби який інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців, про що свідчить низка різноманітних наукових робіт об'єктом дослідження яких є концептуальна метафора.

У запропонованій статті висвітлюється питання метафоричної репрезентації концепту ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ. Увага зосереджена на соціоморфних метафорах, які моделюють дійсність крізь призму різноманітних соціальних сфер життя людини і, власне, є різновидом антропоморфної метафори. Матеріалом дослідження обрано тексти американської газетної публіцистики (2001 – 2021 рр.) присвячених питанню Ісламського світу та його взаємодії із Західним світом у цілому і США зокрема. У ході наукової розвідки нам вдалося виокремити такі соціоморфні метафоричні моделі: «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ ЗЛО», «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ ТЕАТР», «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ СПОРТ», «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ ВІЙНА» , «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ АЗАРТНА ГРА» та «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ БІЗНЕС» .

Виявлення значної кількості соціоморфних метафор у текстак американської газетної публіцистики дозволяє нам стверджувати, що автори опублікованих матеріалів висвітлюють питання Ісламського світу, який і до сьогодні залишається незрозумілим і невідомим соціальним явищем, використовуючи терміни тих сфер людського життя, з яким людина знайома і зустрічається у своїй повсякденній діяльності, тим самим формуючи певний метафоричний образ у свідомості.

Ключові слова: *концепт, концептуальна метафора, соціоморфна метафора, метафорична модель, американська газетна публіцистика*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Цікавість науковців до питання метафоричності мови сягає ще часів Аристотеля. У кінці XX – на початку XXI століть, зі становленням когнітивно-дискурсивної парадигми, метафору почали розглядати не лише як засіб виразної мови, а й як продуктивний інструмент концептуалізації та вербалізації понять, про що свідчить низка різнопланових наукових розвідок об'єктом дослідження яких є концептуальна метафора (КМ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві засновниками теорії КМ вважають американських лінгвістів Дж. Лакоффа та М. Джонсона. У своїй роботі "Metaphors We Live By" дослідники вдало обгурнтовують своє твердження про те, що КМ є невід'ємною частиною людського мислення, вона сама створює дійсність, а не відображає (Lakoff, 2003). Подальшу розробку теорії КМ можна простежити у наукових розвідках А. П. Чудінова, який запропонував типологію КМ виокремивши антропоморфну, природоморфну та артефактну метафори (Чудинов, 2001, с. 47). Низка робіт присвячена функціонуванню КМ у різних дискурсах, серед них дослідження КМ у рекламному дискурсі США (Макєдонова, 2015), вивчення метафоричних засобів вербалізації концепту ПОЛІТИКА у англомовному масмедійному дискурсі (Васильєва, 2009), С. Мойсеєнко розглядає метафору у комп'ютерному дискурсі (Мойсеєнко, 2012) тощо.

Основну мету запропонованої наукової розвідки вбачаємо у дослідженні соціоморфної метафори як засобу вербалізації концепту *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ* у текстах американської газетної публіцистики (АГП) присвячених проблематиці ісламу. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: узагальнити знання щодо КМ та дати визначення соціальній метафорі; проаналізувати та проілюструвати метафоричні моделі, що об'єктивують концепт *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ* в АГП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціоморфна метафора є різновидом антропоморфної і моделює дійсність подібно до різноманітних життєвих сфер соціуму (Чудинов, 2001), що дозволяє приховано висвітлити складне соціальне питання чи показати його з іншого боку уникаючи упереджень.

У сучасному світі іслам як соціальне явище є не лише універсальною релігіозною системою, а й модель ідеальної організації суспільства (Добав, 2002 , с. 9), що зумовлює використання в текстах АГП метафоричних моделей з початковою вихідною областю соціум.

Серед соціморфних метафоричних моделей, що функціонують у текстах АГП присвячених питанню ісламського світу ми виділили наступні: *«ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ ТЕАТР», «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ БІЗНЕС», «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ ЗЛО», «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ ВІЙНА», «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ АЗАРТНА ГРА»* та *«ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ СПОРТ».* Розглянемо детально кожну із виділених моделей.

Метафорична модель *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ ТЕАТР*, чи «театральна метафора» широко використовується у ЗМІ для зображення різноманітних сфер людської діяльності, що дає змогу пояснити незрозумілі соціальні явища, крізь призму зрозумілих для аудиторії понять.

У рамках театральної метафори стосунки між Заходом та Ісламським світом багато в чому нагадують театральну виставу, де сторони визначаються як актори, які грають відведені їм ролі:

(1) The extremists later broke away to form Ansar alShariah, the militant group that ***played a role*** *in the death of the American ambassador, J. Christopher Stevens* (Qatar's Support of Islamists Alienates Allies Near and Far, 2014).

Крім того, у проаналізованих текстах АГП ісламської проблематики широко використовуються позначення жанрів та елементів вистави, а місця де відбулися терористичні акти скоєні представниками Ісламського світу презентуються як сцена чи арена для вистави.

(2) While the hostage ***drama*** *was still unfolding at the Lindt Chocolate Caf? in Sydney…* (Why don't more moderate Muslims denounce extremism?, 2015).

(3) But enough holes have been poked in standard catastrophe ***scenarios*** *(by, for example, Paul Pillar, former deputy chief of the C.I.A.'s counterterrorism center) without much reducing the grip these* ***scenarios*** *have on people's minds that you have to wonder whether our fears are grounded in something other than pure reason* (Kurdish gains over militants at Syrian border spur warnings from Turkey, 2015).

(4) The country has been the ***scene*** *of several terrorist attacks in recent years* (A Necessary Response to ISIS, 2014).

Отже, метафорична модель «*ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ ТЕАТР*» доволі поширена в дискурсі АГП.

Висвітлюючи події пов'язані з Ісламським світом у АГП використовуєть ся доволі різноманітна палітра метафор. Регулярно зустрічаються метафоричні номінації з понятійною сферою «*війна*», так в досліджуваних матеріалах присутні метафори воєнних дій:

(5) Then the Taliban ***laid siege*** *the West* (In ISIS, the Taliban Face an Insurgent Threat of Their Own, 2021).

Іслам порівнюються з різноманітними видами зброї та війни:

(6) Now, for a Muslim holy warrior to see his attacks as revenge runs counter to Pipes's longstanding claim that Islamic ***holy war*** *is about attack, not counterattack (*The Myth of Modern Jihad, 2010*).*

Варто зазначити, що в АГП мова про Ісламський світ піднімається переважно у зв'язку з військовими діями, терористичними актами або іншими видами агресії, порівняння ісламського світу з війною практично не відбувається.

Метафоричні моделі *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ АЗАРТНА ГРА і ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ СПОРТ*, що постійно перетинаються, поширені в найрізноманітніших комунікативних сферах, що пов'язані з особливою роллю гри і спорту в людській діяльності. Сказане повною мірою відноситься і до дискурсу АГП, серед домінантних моделей якого виділяється уявлення подій і взаємодії ісламського світу та Заходу як гри або спортивного змагання. Так, тероризм порівнюється зі спортивним змаганням:

(7) Terrorism in the Muslim World: ***endgame*** *not threatens us all* (Faith and Terrorism in the Muslim World, 2003).

(8) […] and the USA will lose positions in the Persian Gulf, which have lost none of their significance on the international power ***chessboard*** (Faith and Terrorism in the Muslim World, 2003).

Переплетіння метафоричних номінацій з понятійним сферами «азартна гра» та «спорт» відображається у використанні метафор з позначенням гравців, фаворитів, лідерів та аутсайдерів змагання:

(9) And some of the ***central players*** *of those days have returned to take on supporting roles in the shadow war* (Secret Assault on Terrorism Widens on Two Continents, 2010).

(10) In the interview with CNN's Fareed Zakaria, recorded last week, the president said he's trying not to give terrorists ***more credit*** *than they*

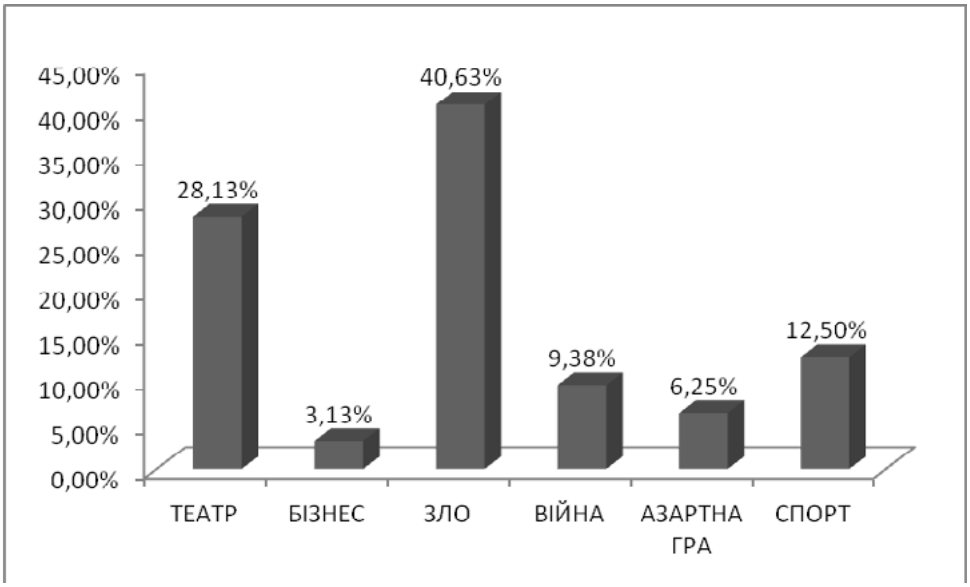

Рис. 1 Відсоткове співвідношення моделей соціальної метафори на позначення концепту *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ* , %

deserve (Obama says terrorists not motivated by true Islam, 2015).

Отже, спортивна тематика є універсальним засобом для метафоричного переосмислення дійсності. Стосунки між США та Ісламським Світом у дискурсі АГП зображуються спортивно-ігровими з елементами суперництва, що проявляється як безперервний поєдинок між Заходом та Сходом.

Для багатьох американців зв'язок ісламу і тероризму став очевидним після трагедії 11 вересня 2001 р. З цього часу пріоритетом зовнішньої політики США стала війна з тероризмом. Метафорична модель *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ ЗЛО* відображає непохитне бажання політичного керівництва США знищити велику ультрарадикальну ісламську терористичну організацію, лідери якої заявляють, що виконують волю Аллаха.

(11) Nine years ago today, we saw the world stand still. We saw the innocence of a nation crumble to the ground. We saw the face of ***evil*** *form in plumes of smoke and ash. It was Sept. 11, 2001* (A Lesson From 9/11, 2010)

Метафоричними номінаціями у сфері бізнесу переважно позначаються військові дії, що відбуваються в Персидській Затоці, та терористичні акти, що відбуваються в США та країнах Європи:

(12) Then again, terrorism is a selfdramatizing, grandstanding ***business****, and there's no reason to think this particular piece of theater isn't true to Shahzad's interior monologue* (The Myth of Modern Jihad, 2010*)*.

Таким чином, в обраній вибірці виявлено 32 соціальні метафори на позначення концепту *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ* , 40,63% з яких окреслюють досліджуваний концепт, як зло. Другою за частотою використання (28,13%) є метафорична модель *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ* – це ТЕАТР. При цьому використання в дискурсі АГП при описі ІСЛАМСЬКОГО СВІТУ спортивних метафор зустрічається лише у 12,5% соціоморфних метафор, метафоричні номінації з понятійною сферою «війна» зустрічаються у 9,38% соціальних метафор. Найменш використовуваними метафоричними моделями виявилися*, «ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ АЗАРТНА ГРА»* та *«ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ – ЦЕ БІЗНЕС»* які зустрічалися лише у 6,25% та 3,13% відповідно, серед усіх виявлених соціоморфних метафор.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на підставі проаналізованого матеріалу ми можемо стверджувати, що у текстах АГП концептуальна метафора доволі продуктивний засіб об'єктивації концепту *ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ.* У подальших наших дослідженнях вбачаємо доцільним проаналізувати метафоричну вербалізацію зазначеного концепту у текстах американської документальної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва М.О. Метафорична вербалізація концепту *ПОЛІТИКА* крізь призму концептуальної царини *КУХНЯ* (на матеріалі сучасного англомовного масмедійного дискурсу). *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2009. Вип. 58. С. 20–24.

2. Добаев И.П. Исламский радикализм: социальнофилософский анализ : отв. редактор А.В. Малашенко. Ростов на Дону : Издательство СКНЦ ВШ, 2002. 120 с.

3. Макєдонова О. Д. Концептуальна метафора у сучасному рекламному дискурсі США. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна.*. 2015. Вип. 58. С. 107-109.

4. Мойсеєнко С. М. Метафора та метонімія як лексичні засоби творення образності мови в комп'ютерному дискурсі. *Збірник наукових праць. Наукові записки. Серія «Філологічна».* Випуск 26. Острог, 2012, с. 219

5. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991 – 2000). Екатеренбург, 2001. 238 с.

6. Lakoff G. Metaphors We Live By. Chicago: The University of Chicago Press, 2003. 306 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. A Lesson From 9/11 URL: http://www.nytimes.com/2010/09/11/opinion/11blow.html?ref=terrorism (дата звернення: 26. 05. 2022)

2. A Necessary Response to ISIS URL: https://www.nytimes.com/2014/08/25/opinion/a-necessary-response-to-isis.html (дата звернення: 26. 05. 2022)

3. Faith and Terrorism in the Muslim World URL: https://www.nytimes.com/2003/04/06/books/faith-and-terrorism-in-the-muslim-world.html (дата звернення: 26. 05. 2022)

4. In ISIS, the Taliban Face an Insurgent Threat of Their Own URL: https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/taliban-policing-isis-afghanistan/2021/10/18/7e3dce46-26a7-11ec-8739-5cb6aba30a30_story.html (дата звернення: 26. 05. 2022)

5. Kurdish gains over militants at Syrian border spur warnings from Turkey URL: https://www.latimes.com/world/europe/la-fg-turkey-kurds-20150623-story.html (дата звернення: 26. 05. 2022)

6. Obama says terrorists not motivated by true Islam URL: https://www.washingtontimes.com/news/2015/feb/1/obama-says-terrorists-not-motivated-true-islam/ (дата звернення: 26. 05. 2022)

7. Qatar's Support of Islamists Alienates Allies Near and Far URL: https://www.nytimes.com/2014/09/08/world/middleeast/qatars-support-of-extremists-alienates-allies-near-and-far.html (дата звернення: 26. 05. 2022)

8. Secret Assault on Terrorism Widens on Two Continents URL: http://www.nytimes.com/2010/08/15/world/15shadowwar.html?_r=1&ref=theshadowwar&pagewanted=all (дата звернення: 26. 05. 2022)

9. The Myth of Modern Jihad URL: opinionator.blogs.nytimes.com/2010/06/29/the-myth-of-modern-jihad/?_php=true&_type=blogs&_r=0 (дата звернення: 26. 05. 2022)

10. The Myth of Modern Jihad URL: HTTPS://OPINIONATOR.BLOGS.NYTIMES.COM/2010/06/29/THE-MYTH-OF-MODERN-JIHAD/ (дата звернення: 26. 05. 2022)

11. Why don't more moderate Muslims denounce extremism? URL: https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2015/01/02/why-dont-more-moderate-muslims-denounce-extremism/ (дата звернення: 26. 05. 2022)

REFERENCES

1. Vasyljjeva, M.O. (2009). Metaforychna verbalizacija konceptu POLITYKA krizj pryzmu konceptualjnoji caryny KUKhNJa (na materiali suchasnogho anghlomovnogho masmedijnogho dyskursu) [Metaphorical verbalization of the concept of POLITICS through the prism of the conceptual sphere of KITCHEN (on the material of modern English media discourse).] *Bulletin of Kharkiv V.N. Karazin National University.* Vol. 58. pp. 20–24 [in Ukrainian].

2. Dobaev, I.P. (2022). Islamskiy radikalizm: sotsial'nofilosofskiy analiz : otv. redaktor A.V. Malashenko.[Islamic radicalism: socio-philosophical analysis: ed. A.V. Malashenko.] Rostov na Donu : SKNTs VSh. 120 p [in Russian].

3. Makjedonova, O. D. (2015). Konceptualjna metafora u suchasnomu reklamnomu dyskursi SShA. [Conceptual metaphor in modern advertising discourse of the USA] *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Philological.* Vol. 58. pp. 107-109 [in Ukrainian].

4. Mojsejenko, S. M. (2012). Metafora ta metonimija jak leksychni zasoby tvorennja obraznosti movy v komp'juternomu dyskursi [Metaphor and metonymy as lexical means of creating the imagery of language in computer discourse]. *Collection of scientific works. Philological series.* Vol. 26. Ostroh. 219 p [in Ukrainian].

5. Chudinov, A. P. (2001). Rossiya v metaforicheskom zerkale: kognitivnoe issledovanie politicheskoy metafory (1991 – 2000). [Russia in a Metaphorical Mirror: A Cognitive Study of Political Metaphor (1991 - 2000)]. Yekaterinburg. 238 p [in Russian].

6. Lakoff, G. (2003). Metaphors We Live By. Chicago: The University of Chicago Press. 306 p.

ILLUSTRATIVE MATERIALS

1. A Lesson From 9/11 Retrieved from: http://www.nytimes.com/2010/09/11/opinion/11blow.html?ref=terrorism (accessed: 26. 05. 2022)
2. A Necessary Response to ISIS Retrieved from: https://www.nytimes.com/2014/08/25/opinion/a-necessary-response-to-isis.html (accessed: 26. 05. 2022)
3. Faith and Terrorism in the Muslim World. Retrieved from: https://www.nytimes.com/2003/04/06/books/faith-and-terrorism-in-the-muslim-world.html (accessed: 26. 05. 2022)
4. In ISIS, the Taliban Face an Insurgent Threat of Their Own. Retrieved from: https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/taliban-policing-isis-afghanistan/2021/10/18/7e3dce46-26a7-11ec-8739-5cb6aba30a30_story.html (accessed: 26. 05. 2022)
5. Kurdish gains over militants at Syrian border spur warnings from Turkey. Retrieved from: https://www.latimes.com/world/europe/la-fg-turkey-kurds-20150623-story.html (accessed: 26. 05. 2022)
6. Obama says terrorists not motivated by true Islam. Retrieved from: https://www.washingtontimes.com/news/2015/feb/1/obama-says-terrorists-not-motivated-true-islam/ (accessed: 26. 05. 2022)
7. Qatar's Support of Islamists Alienates Allies Near and Far. Retrieved from: https://www.nytimes.com/2014/09/08/world/middleeast/qatars-support-of-extremists-alienates-allies-near-and-far.html (accessed: 26. 05. 2022)
8. Secret Assault on Terrorism Widens on Two Continents. Retrieved from: http://www.nytimes.com/2010/08/15/world/15shadowwar.html?_r=1&ref=theshadowwar&pagewanted=all (accessed: 26. 05. 2022)
9. The Myth of Modern Jihad. Retrieved from: opinionator.blogs.nytimes.com/2010/06/29/the-myth-of-modern-jihad/?_php= true&_type=blogs&_r=0 (accessed: 26. 05. 2022)
10. The Myth of Modern Jihad. Retrieved from: HTTPS://OPINIONATOR.BLOGS.NYTIMES.COM/2010/06/29/THE-MYTH-OF-MODERN-JIHAD/ (accessed: 26. 05. 2022)
11. Why don't more moderate Muslims denounce extremism? Retrieved from: https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2015/01/02/why-dont-more-moderate-muslims-denounce-extremism/ (accessed: 26. 05. 2022)

SOCIOMORPHIC METAPHOR AS A MEANS OF THE CONCEPT OF *ISLAMIC WORLD* OBJECTIVATION

Khoroshun Olga Oleksandrivna
EL Lecturer, Department of the English Language and Applied Linguistics,
Educational and Scientific Institute of Foreign Philology
Zhytomyr Ivan Franko State University
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine

At this stage of development of linguistic knowledge, scientific research is characterized by a general focus on the study and description of verbalized fragments of worldviews through the linguistic units analysis that represent them. The tudy of the objectification peculiarities of concepts helps to specify the perception of the world around the speaker. In the context of modern linguistic research, conceptual metaphor, as a productive tool for conceptualizing and verbalizing knowledge, is of great interest to Ukrainian and foreign scholars, this fact is proved by a variety of scientific studies of conceptual metaphor. The proposed article highlights the issue of metaphorical representation of the concept of the ISLAMIC WORLD. The focus is made on the sociomorphic metaphors, which simulate reality through the prism of various social spheres of human life and, in fact, it is a kind of anthropomorphic metaphor. The material of the research is selected texts of American newspaper articles (2001 - 2021) devoted to the issue of the Islamic world and its interaction with the Western world in general and the United States in particular. In the course of scientific research we managed to single out the following sociomorphic metaphorical models: "ISLAMIC WORLD – IS EVIL", "ISLAMIC – WORLD IS A THEATER", "ISLAMIC WORLD – IS SPORT AND SPORTS GAME" and "ISLAMIC WORLD – IS BUSINESS". The a significant number of sociomorphic metaphors found in the texts of American newspaper articles allows us to say that the authors of the published materials cover the issue of the Islamic world, which still remains unclear and unknown social phenomenon, using the terms of those areas of human life which are familiar and usual for everyday activities, thus forming a certain metaphoric image.

Key words: *concept, conceptual metaphor, sociomorphic metaphor, metaphoric model, American mass media.*

DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.39

РЕЦЕНЗІЯ
на монографію Г. І. Приходько, К. С. Радіонової «СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ СТІЙКИХ КОМПАРАТИВНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ»[1]

Феномен порівняння привертав увагу дослідників ще з давніх часів: на різних аспектах порівняння у свій час зупинялись Аристотель і Деметрій, В. І. Бартон, А. Сен-Сімон, Г. В. Ф. Гегель, К. Д. Ушинський. Представники філософської течії співвідносили порівняння з розумовим процесом, за допомогою якого поетапно оцінюється, упорядковується й диференціюється зміст пізнання. Багатогранність порівняння й на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки не втратила своєї актуальності та виступає об'єктом дослідження низки наук: у філології порівняння – один з видів троп, в психології – один з розумових процесів, в логіці та філософії – засіб пізнання світу. У сучасній лінгвістиці порівняння розглядають як невід'ємний компонент складної семасіологічної системи мови. Результатом процесу порівняння є мовні одиниці компаративної семантики, серед яких важливе місце належить стійким компаративним одиницям.

Саме розгляду цього об'єкту і присвячена рецензована монографія.

Стійкі компаративні одиниці досліджуються з опорою на ретельно відібраний вагомий теоретичний матеріал, що дозволяє простежити еволюцію вивчення багатоаспектної категорії порівняння, висвітлити питання, пов'язані з лінгвістичним статусом, структурно-семантичною та функціонально-стилістичною репрезентацією стійких компаративних одиниць й виокремити основні ознаки компаративем, які відрізняють їх від інших мовних засобів з порівняльною семантикою.

Наукову новизну дослідження визначає, насамперед, комплексний підхід до виокремлення структурних та семантичних особливостей стійких компартивем англійської мови з подальшою їхньою ідеографічною систематизацією. На увагу заслуговує теза про те, що ключовим критерієм ідеографічної класифікації стійких компаративем слід вважати ліву частину порівняльної структури, представлену суб'єктом.

Основна наукова цінність запропонованої розвідки полягає, по-перше, у з'ясуванні основних структурних моделей стійких компаративних одиниць англійської мови, по-друге, у проведенні аналізу компаративем, спрямованого на встановлення частоти їхнього вживання за наступними показниками: а) частиномовна приналежність, б) структурна організація та семантична репрезентація образної частини порівняльного ланцюга. Безперечно, що висвітлення цих питань на матеріалі англійської мови є актуальним, оскільки вивчення мовних образних засобів відображення дійсності загалом та усталених полілексемних компаративних одиниць зокрема залишаються викликом для мовознавців.

Звернення до цього питання продиктоване сучасним станом вивчення категорії оцінки, потребою синтезувати здобутки вітчизняної і зарубіжної лінгвістики у світлі сучасного когнітивно-комунікативного підходу до мови, осмислити різнопланову єдність феномену оцінки і вивести перспективні лінії його вивчення. Широке коло взаємозалежних питань, залучених до розгляду концепцією системності семантико-прагматичних та функціональних особливостей оцінного висловлювання, аналізується в монографії з позицій діалектичної єдності раціонального й емоціонального, мови та мислення, а також з позицій необхідності подальшого вивчення оцінних явищ як комунікативно значущої групи мови і мовлення. Такий підхід уможливив висвітлення оцінних засобів у взаємозв'язку, розвитку і в суперечливих виявах.

Напрям дослідження від загальнофілософських ідей до пізнання механізму мовленнєвого впливу стійких компаративем, його засобів та форм визначив композицію монографії. Вона відкривається розділом «Теоретичні засади дослідження стійких компаративних одиниць англійської мови», який формулює філософську платформу висвітлення проблеми в усій її складності: неможливості аналізу форми без змісту, як і змісту поза формою, виявлення їх взаємозв'язку й опосередкованості. У цьому розділі розкривається гносеологічна природа порівняння, логічний і мовний аспекти категорії порівняння. Простежуючи історію вивчення

[1] Приходько Г. І., Радіонова К. С. Структурно-семантичні параметри стійких компаративних одиниць англійської мови. Запоріжжя: Гельветика, 2022. 331 с.

стійких компаративних одиниць, автори доходять висновку, що вони відносяться до особливого виду образного порівняння і розглядається співвідношення цього образного засобу з метафорою. Останні пункти розділу присвячуються лінгвокультурологічному аспекту дослідження компаративем. Необхідно зазначити, що зіставляючи наукові погляди вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно оцінки, автор зміг уникнути еклектичних нагромаджень.

До числа теоретичних заслуг автора монографії може бути віднесено і розробку власного комплексного підходу та методика дослідження структурних і семантичних особливостей стійких компаративних одиниць, зазначаються критерії відбору матеріалу, який становлять 1750 компаративних одиниць, а також етапи дослідження. Певний інтерес викликає розділ «Структурні, семантичні та функціонально-стилістичні особливості стійких компаративних одиниць англійської мови», в якому йдеться про систематизацію відібраних компаративем. Позитивною є спроба класифікації фразеологізмів за стилістичним критерієм, оскільки це питання залишається маловивченим, але зауважимо, що у подальших дослідженнях цієї проблеми варто враховувати контекст.

На увагу заслуговує і четвертий розділ «Класифікація ідеографічних груп стійких компаративних одиниць англійської мови», в якому надається детальний опис 7 ідеографічних груп стійких компаративних одиниць, виокремлюються їх семантичні підгрупи, аналізується їх структура, визначаються суб'єкт, об'єкт та основа порівняння, зазначаються основні конектори й частотність їх вживання.

Рецензована монографія є подальшим вкладом у теорію стійких компаративних зворотів, що відносяться до окремого класу фразем з порівняльною семантикою. Розроблені в ній теоретичні принципи аналізу стійких компаративем можуть слугувати підґрунтям для подальших перспективних зіставних досліджень стійких компаративних одиниць у двох чи більше мовах. Монографія є самостійним та завершеним дослідженням, в якому отримано нові вагомі для германістики результати теоретичного та практичного характеру.

РЕЦЕНЗЕНТ:
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов та перекладознавства
навчально-наукового інституту психології
та соціального захисту
Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

Оксана БАБЕЛЮК

DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.40

РЕЦЕНЗІЯ
на монографію Бук Соломії Несторівни
«ВЕЛИКА ПРОЗА ІВАНА ФРАНКА: ЕЛЕКТРОННИЙ КОРПУС, ЧАСТОТНІ СЛОВНИКИ ТА ІНШІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ КОНТЕКСТИ»[1]

Останнім часом активізуються дослідження, присвячені автоматизованим системам обробки лінгвістичної інформації, які передбачають звернення до новітніх прикладних, корпусноорієнтованих і лінгвостатистичних методик аналізу художніх текстів.

Саме тому звернення Бук С.Н. до корпусно-лексикографічного та лінгвостатистичного моделювання прозових творів І.Франка з огляду на абсолютну та відносну частоту лексем, жанрову категоризацію, лексико-граматичну специфіку великої прози І.Франка в широкому міжпарадигмальному аспекті можна тільки вітати.

Авторка не тільки представила власний статистико-квантитативний фрейм аналізу художнього тексту, створила лінгвістично анотований корпус текстів як мультифункційний ресурс, але й здійснила процедуру аналізу деяких перекладних текстів І. Франка, зокрема польською мовою. Це дало змогу намітити деякі контури для створення паралельних корпусів перекладної спадщини І. Франка.

Адже не тільки прозові твори, але й епістолярна спадщина, авторські тексти казок і загалом твори для дітей, публіцистика, колосальна поетична перекладна спадщина І. Франка потребують системного лексикографічного, лінгвостилістичного і квантитативного опису. Порівняймо хоча би переклади славнозвісного «Лиси Микити» І. Франка або дитячої літератури «Коли звірі говорили» тощо англійською, польською мовами (хоча б з огляду на специфіку передачі зоонімів, кличок, регіональної фраземіки і дискурсивних формул, прагматики з точки зору перекладацьких трансформацій та пошук еквівалентів, типології реалій).

Бук С. цілком слушно обмежилася прозовими творами Великого Каменяра. Дослідниця уклала власний корпуснобазований каркас українськомовних творів І. Франка та запропонувала до розгляду науковій спільноті добре адаптовані і верифіковані на величезному фактажі структурно, семантично і граматично орієнтовані процедури моделювання текстів. Останні в холістичності методологічних рішень продемонстрували, з одного боку, внутрішню диференціацію творів письменника за хронологічною ознакою, обсягом тексту, індексом різноманітності, статикою і динамікою (час виходу твору, наявні зміни у різних редакціях), а з другого, дали змогу зіставити отримані дані з їх лексикографічною фіксацією у спеціальних словниках.

Наголосимо, що такий підхід вимагав залучення не тільки низки міждисципінарних підходів, етносеміотичного, комунікативно-прагматичного, функціонально-стилістичного і структурно-семантичного векторів аналізу франкової прози. В тканину дослідницького фрейму включено такі новітні розробки, як закони Ципфа, Менцерата–Альтмана, параметри для опису поведінки частотності слів, визначення відстані між текстами ВПФ на підставі рангово-частотної характеристики, теорію мережевого моделювання тощо.

До основних здобутків запропонованою авторкою концепції можна віднести, між іншим, таке: розбудова і всебічне обґрунтування власної рефлексійної моделі дослідження великої прози І. Франка на основі створеного корпусу даних (шляхом порівняння різних за хронологією прозових творів) з огляду на морфологічну і семантичну розмітку тексту, специфіку організації лем, абсолютну і відносну частоту одиниць, діалогічне або монологічне мовлення тощо; укладено конкорданс аналізованих текстів, розкрито їх квантитативну специфіку як необхідну складову якісної і кількісної дескрипції; узуальних та оказіональних характеристик, визначення специфіки авторського ідіостилю тощо; чітко прописано і здійснено процедуру ідентифікації лем з урахуванням індексу винятковості і концентрації тексту, його покриття гапаксами, високочастотні і низькочастотні лексеми і їх типологія, аналіз одиниць за їх частиномовною належністю, тематичною та жанровою специфікою прозової спадщини І Франка та здійснено порівняння семантико-граматичного наповнення корпусу текстів І.Франка з іншими українськими прозовими творами; запропоновано новий статистичний параметр

[1] Бук С. Н. Велика проза Івана Франка: електронний корпус, частотні словники та інші міждисциплінарні контексти. Львів: ЛНУ ім.І.Франка 2021. 424 с.

для мови та ідіостилю І. Франка шляхом встановлення кількісного співвідношення hapax legomena, виявлено специфіку вираження прямого і авторського мовлення, чітко прописані індекс епітетизації, ваіративності, дієслівних означень, ступінь номінальності і т.ін., функціонування анафор, що узагальнено у 5-тьох діаграмах і таблицях.

Монографія чітко структурована і складається з 5-ти розділів.

У першому розділі розглянуто методологічні орієнтири дослідницького корпусу в контексті сучасних квантитативних і статистичних рефлексій, спеціальних лексикографічних розробок (реєстр і специфіка семантичної організації письменницького словника, розбудова конкордансу, параметризація великої прози І.Франка за кількісними, частотними та лексико-граматичними ознаками і засадами тощо). Відтак творчість І.Франка представлено як в загальноукраїнському, так і в широкому європейському і світовому полікультурному контексті та в річищі статистичної лексикографії.

Другий розділ спирається на доробок вітчизняної і зарубіжної, і зокрема польської, корпусної лінгвістики, що цілком виправдано, позаяк у перспективі дослідниця звертається до моделювання паралельного польсько-українського та українсько-польського корпусу і банку даних автоперекладів Франка. У цій частині роботи обговорюються такі проблеми, як засади і етапи створення корпусних даних прози І.Франка (анотування – структурне, анафоричне і т.ін., типи маркування, цитування, морфологічна і семантична розмітка, лематизація, тегування тощо). Крізь призму цих методологічних і концептуальних орієнтирів, і в першу чергу типів анафоричності, й описуються далі різні жанри франкової прози і пов'язані з ними категоризація і частотність персонажів-референтів («Перехресні стежки», «Борислав сміється», «Захар Беркут», «Не спитавши броду» та ін.). На особливу увагу тут заслуговує розбудована авторкою архітектоніка паралельного двомовного корпусу, зорієнтованого на польськомовну творчість І. Франка (оповідання Два приятелі/ Dwaj przyjaciele, Панталаха/Pantałacha тощо).

Третій розділ присвячений лінгвостатистичній параметризації корпусу і чітко прописаним засадам організації макро – і мікроструктури частотного словника за рангово-частотними, алфавітно-частотними та іншими характеристиками. Це проілюстровано на багатому матеріалі різних словникових статей у співвідношенні фонетичних варіантів, типології лем, визначенні абсолютної та відносної частоти одиниць і текстових символів, авторського і прямого мовлення, частиномовної належності, специфіки функціонування власних назв. Підсумовує цей розгляд детальний аналіз і наповнення таких традиційних для корпусноорієнтованих і квантитативно-статистичних досліджень індексів, як ступінь номінальності, індекс епітетизації, дієслівних означень у різних хронологічних вимірах і редакціях творів (з урахуванням таких параметрів, як hapax legomena, середня повторюваність слова у тексті, кількість високочастотної лексики тощо). На підставі цього представлено зведений частотний словник як модель ідіолекту письменника.

У четвертому розділі спостережено структурно-текстову специфіку представленого корпусу залежно від жанрової категоризації тексту і його статистичної обробки. Орієнтація головно на праці польських мовознавців Я. Самбор, Я. Лукасевича, Є. Ворончака, В. Курашкевича, Е. Рудницької-Фіри, Е. Стахурського дала змогу представити багату палітру мовних засобів прози Франка в оперті на досвід опрацювання польської класики, прози і поезії (таксономію ключових слів, частотні зони лексики, морфологічні характеристики словника і тексту, оказіоналізми, індивідуально-авторські новотвори, ономастичний простір, символіка і мотивація антропонімів за гендерною ознакою, прізвищ, зоонімів, топонімів, ідеонімів, ергонімів, хрононімів). На цьому підґрунті запропоновано зіставний аналіз лінгвостатистичних параметрів аналізованих текстів І.Франка з українською художньою прозою.

Цікаво було б у перспективі порівняти лінгвостатистичні характеристики великої прози І.Франка з його малою прозою, публіцистикою, перекладами, фольклором, авторськими казками іншими малими фольклорними формами.

Цінним є і п'ятий розділ монографії, в якому наголошується на міждисциплінарних засадах і закономірностях моделювання мовних одиниць у корпусі з огляду на закони Ципфа, Менцерата-Альтмана тощо. Такий підхід дав змогу продемонструвати суголосність і до певної міри ізоморфізм, подібність методів дослідження генетичного коду і генотипів, розподілу нуклеотидів в біохімії і ранговою частотою слів в тексті, на рівні склад-слово (за довжиною клауз, синтаксичною організацією тексту, температурою, h-точкою у лематизованих і нелематизованих структурах, мережею автосемантичних слів та іншими параметрами прози І. Франка).

Сподіваємося, що монографічне дослідження С.Бук стане ще одним кроком на шляху утвердження української корпусної лінгвістики та лінгвостатистичного моделювання художнього дискурсу, з'ясування його стилетвірних, лексико-граматичних, композиційних, ціннісно-когнітивних, семіотичних, комунікативно-прагматичних та перекладних закономірностей у їхньому взаємопроникненні та епістемологічному розмаїтті.

РЕЦЕНЗЕНТ:
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов
та перекладознавства Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності

Олег ТИЩЕНКО

DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.41

РЕЦЕНЗІЯ
на монографію Громко Тетяни Василівни
«МЕТОДОЛОГІЯ ТА ДОСВІД ДЕСКРИПЦІЇ ГОВІРКИ»[1]

Монографія Громко Т.В. присвячена комплексному опису лінгвістичної специфіки говірки села Піщаний Брід Новоукраїнського району Кіровоградської області, яка практично не досліджена ні діалектографічно, ні лінгвографічно.

До того ж в українській діалектології, на відміну від західнослов'янської (польської, чеської, словацької) практично відсутні праці методологічного характеру, зокрема, досі не існує рефлексії системної організації говірки як певної сукупності лінгвістичних знань про цю мінімальну діалектну одиницю у просторі й часі.

У полі зору п.Громко Т.В. перебувають системотвірні, структурно-семантичні та концептуальні ознаки моноговіркового дискурсу, представлені на різних мовних рівнях і субрівнях, моделювання ідіомних діалектних структур за допомогою методів традиційної ареалогії, ідеографії, теорії комунікації із залученням корпуснобазованих технологій обробки лінгвістичної інформації.

Як відомо, дослідження тієї чи іншої локальної традиції передбачає її комплексне обстеження методами лінгвогеографії, реконструкцію живого говіркового мовлення (на спеціальних цифрових носіях шляхом анкетування, опитування респондентів), зазвичай, автохтонних жителів певної місцевості, реконструкцію їх життєвого, когнітивного, ціннісного та пізнавального досвіду вербальними засобами.

Зазвичай, цей досвід (позитивний чи негативний) передається від покоління до покоління і свідчить про тяглість традиції певного ідіомо – чи соціолекту (ступінь збереження традиції, архаїчних мовних рис, наявні трансформації, інноваційні упливи, контакти з прилеглими пограничними сферами, стирання діалектних відмінностей тощо).

Саме тому дослідницьке поле говірок як діалектних угруповань потребує теоретичного переосмислення, нового інструментарію із залученням теоретичних здобутків етносемантики, когнітивної антропології, етнографії, концептуального аналізу.

Особливої значущості при цьому набуває встановлення ізопрагм та ізоглос діалектних одиниць, їхня структурно-семантична варіативність, визначення протиставних рис певної говірки, наявних опозицій різних типів, з'ясування ядерних і маргінальних зон певної ареальної ділянки у контактуванні з суміжними і т. ін.

Безперечно, такий ракурс передбачає кропітку польову роботу, власні записи в терені, їх опрацювання за допомогою відповідного інструментарію і розбудову на цій підставі власної моделі обробки і структурування отриманих діалектних даних їх таксономічну, порівняльно-історичну, етнолінгвістичну та ідеографічну інтерпретацію тощо.

Саме в такому крос-діалектному, семантико-прагматичному та міжпарадигмальному річищі і представлена дескрипція говірки з її яскраво вираженими ідіоетнічними полімовними рисами (лексичними, морфологічними, деривaційними, синтаксичними) в рецензованій монографії п. Громко Т.В.

Спираючись на традиційні засади опису говірки за лексикографічним підходом дослідниця вперше в українській діалектології подає аналіз (на рівні дескрипції, а не типової диференціації) говірки в повному складі на підставі власного емпіричного матеріалу.

В центрі розбудованого авторкою дослідницького фрейму перебувають механізми культурномовної взаємодії говірконосіїв, що характеризується своїм хронотопом, мовною гомогенністю, структурним ізоморфізмом мови і культури, різним ступенем збереження у свідомості мовної особистості побутових реалій, акціональних і вербальних, ментально-семіотичних кодів культури в межах певного ареального простору.

У полі зору дослідниці перебувають також експериментально-фонетичні методи опису, опрацювання звукового корпусу говірки, її просодичних та ін.супрасегментних особливостей. Слід вітати також звернення п. Громко Т.В. до засобів усного мовлення (інтонації, гучності, темпу, пауз і т. ін.), документування усного спонтанного мовлення в усьому його розмаїтті.

Уведення в орбіту дескрипції говірки інших показників та спеціальних методів (ступінь довіри між інформантом і дослідником, метод

[1] Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки / за ред. проф. О. І. Іліаді. Дніпро, 2021. 452 с.

спостереження, пошукового, спрямованого самоспостереження, методи прямої постановки питання, тематичних бесід і супровідних запитань, інтерв'ювання, експериментальних даних тощо) також слід вважати цілком виправаданими.

Цілком новим для діалектологічних досліджень слід визнати комунікативно і текстово орієнтований опис різнотематичних наративів, стратегії і тактики їх організації в усному і писемному мовленні, розмітку й анотування нагромадженого говіркового матеріалу з його послідовною токенізацією, лематизацією і маркуванням.

Методологічно дослідження спирається на такі параметри висвітлення ареального функціонування семем, прагмем і реалем, як ізоморфізм основних рівнів говіркової системи, таксономія і парадигматика, можливість їх ідеографічного і когнітивного моделювання крізь призму категорійних одиниць говіркового опису (говірка, говіркова спільнота, говірконосій, говіркова комунікація, говіркова мова, соціолект, ідіоморегіональний стратум тощо).

До основних здобутків цілісної авторської рефлексії Громко Т.В. віднесемо з-поміж іншого таке: вперше запропоновано комплексну методологію опису моноговіркового масиву з позиції прикладної, структурно-таксономічної, ареально-типологічної, комунікативно-прагматичної орієнтацій у їхньому тісному взаємопроникненні; здійснено тезаурусну категоризацію говірки з огляду на специфіку прояву одиниць і категорій говіркового дискурсу, які розглянуто в статиці і динаміці, синхронії і діахронії, семасіологічному та ономасіологічному планах; чітко виокремлено і системно прописано статус ідіоми як репрезентанта говіркового опису, втіленого в укладеному дослідницею говірковому конкордансі, що налічує понад 2 000 000 слововживань; обґрунтовано ідіомологію як лінгвістичний напрям, що вивчає і науково інтерпретує ідіом та його реалізацію за структурним, значеннєвим, функційним і текстовим вираженням, і на цьому тлі сформовано алгоритм застосування лінгвографічного опису говірки; системно представлено ідіолектні риси обстежуваної локальної традиції на тлі різних пластів та говіркових стратів (усного і писемного мовлення, субстандартів, просторіччя, стійких оцінних еталонів, антропних метафор, порівнянь і концептів, окремих тематичних і семантичних груп) у парадигматичному, епідигматичному і функційному вимірах, відтак, уточнено їх специфіку в межах тріади «говірка – говіркове явище – ідіомема»; укладено електронний корпус текстів говірки як своєрідний діалектний банк даних, що містить ключові константи функціонування побутового мовлення (репертуар мотивів номінації, динаміка граматичних змін, словозміна, етнографічні реалії кухні, елементи матеріальної культури (ремесла, промисли, приміром, бджолярство), народний календар, етикет, фраземіку, ключові стереотипи, норми та оцінки говірконосіїв тощо); опрацювання отриманих даних за допомогою спеціальних комп'ютерних програм і методик аналізу корпусів текстів (типи колокацій, дистрибутивні можливості і моделі словосполучень, ступінь їх частотності, унікалізми, трансформовані та інноваційні конструкції в опозиції літературне/діалектне, нормативне/ненормативне, узуальне/оказіональне т.ін.).

В аналітично-оглядовій частині праці п.Громко Т.В. окреслює 4-ри етапи розвитку моноідіомного опису в українському ареальному просторі (М. А. Грицак, О. С. Мельничук, В. В. Німчук, П. П. Чучка, О.Горбач та ін.). Актуальність та новизна дослідження не викликають жодного сумніву і підтверджені величезним діалектологічним фактажем, при опрацюванні якого використані сучасні інтердисциплінарні та лінгвогеографічні методики, власні польові записи авторки, що походять з відповідного локального ідіолекту говірки села Піщаний Брід Новоукраїнського району Кіровоградської області.

Сподіваємося, що монографічне дослідження Громко Т.В. стане досить помітним явищем у вітчизняній діалектології як за обсягом нагромадженого фактажу, так і за деякими інноваційними лінгвогеографічними, ареально-типологічними та соціолінгвістичними принципами і прийомами його аналізу.

РЕЦЕНЗЕНТ:
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов
та перекладознавства Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності

Олег ТИЩЕНКО

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЛЬВІВСЬКИЙ ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

№ 11 2022

Макетування та верстка
Наталія Кузнєцова

Здано до набору 01.06.2022 р. Підписано до друку 08.06.2022 р.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 31,62.
Замов. No 0822/307. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.